This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

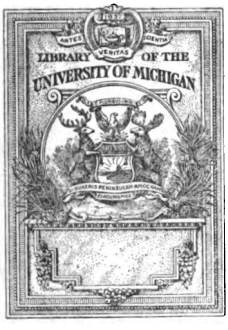

FROM THE LIBRARY OF

Professor Karl Heinrich Rau

OF THE UNIVERSITY OF HEIDELBERG

PRESENTED TO THE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

BY

Mr. Philo Parsons

OF DETROIT

1871

Digitized by Google

5.12.3.2.

HB
77
.T882

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ИЗРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ.

II. ЧАСТЬ

ЕКОНОМНА ПОЛИЦІЯ.

У БѢОГРАДУ

У княжества србскогъ правительственой печатньи

1862.

Digitized by Google

ДРЖАВНЕ ЕКОНОМІЕ

PARSONS LIBRARY
University of
MICHIGAN

II. ЧАСТЬ

ЕКОНОМНА ПОЛИЦІЯ.

n Novica

ИЗГРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ

НЕГДАШНЬІЙ ПРОФЕСОРЪ ДРЖАВНЫ НАУКА У ЛИЦЕЮ КНЯЖ. СРБІЕ.

ПРЕГЛЕДАЛА И ОДОБРИЛА ШКОЛСКА КОМИСІЯ.

У БѢОГРАДУ

У к. с. правительств. печатньи

1862.

Digitized by Google

Weder der Staat noch der Bürger darf je von dem Grundsatze abweichen, dass diejenigen Hindernisse, welche der Einzelne genügend beseitigen vermag, auch würklich ohne öffentliche Hülfe bleiben müssen.

R. v. Mohl.

Digitized by Google

ПРЕДГОВОР.

Колико да је писцу овога на срцу лежало, да што прије издањем ове друге части државне економије доврши започето дјело, и да тим испуни дужност једну, коју је као негдашњи професор на себе примио: опет му то досад неби могуће због премјештаја његови из једне струке државне службе у другу и због млоги послова, с предметом ове науке сасвим несродни. С друге стране је пак то одоцњење утолико по саму ствар корисно, што је сад употребљено бити могло четврто издање Рау-овог дјела, *) које је поправљено и допуњено према најновијем развићу народно-економног живота и према најновијој економној политици држава. Ово је дјело употребио писац с нарочитом пажњом на то, да оно, што по васцијели народ србски, имено у Србији, има практичне вриједности, буде у већој опширности и основније разложено, и да се само исторично и ради подпуности системе додирну она питања, која су само за друге и неке земље одъ веће важности.

*) Grundsätze der Volkswirthschaftspolitik — von Dr. Karl Heinrich Rau — 4. издање, Heidelberg, 1. одјељак 1854., 2. одјељак 1858. године. —

Digitized by Google

Ако је ова част и испала пространија, него што је у почетку мишљено, опет она није на два одјељка подијељена; вољи сами ученика остављено је, да по својој угодности дјело у двије полутине повежу, т. ј. књигу прву (старање о производу добара) као први, књигу другу и трећу (старање о диоби и трошњи добара) као други одјељак.

Овој књизи додати преметни регистар може се повезати уз ову или још боље уз трећу част државне економије.

На Материце 1861. године
у Биограду.

К. Ц.

Digitized by Google

САДРЖАЙ.

страна.

§. 1.—7. Уводъ . . . . . 1.

Книга прва. — Унапређенѣ матеріялне раднѣ народа.

§. 8. Глава прва. Старанѣ о общтинъ условима производа . . . . 21.

§. 9. — 19 I. Одломакъ. Старанѣ о радньи уобште.

I. Старанѣ о брою радника . 22.

II. Унапреда ревности и вѣштине радника. . . . . 41.

§. 20.—25. II. Одломакъ. Старанѣ о капиталу уобште . . . . 48.

§. 26. Глава друга. Унапреда поедины родова матер. раднѣ . . . 63.

§. 27.—32. I. Одломакъ. Старанѣ о рудницима 65.

II. Одломакъ. Старанѣ о польскомъ газдованю.

§. 33.—70. 1. Раздѣлякъ. Подпомаганѣ польскогъ газдованя уобште 77.

I. Ограниченѣ права собствености 82.

II. Общтинске землѣ . . . 101.

III. Даванѣ земаля подъ аренду 103.

IV. Добро подѣлѣнѣ земаля . 104.

V. Землю плодномъ учинити . 113.

VI. Асекуранціе польски производа 116.

VII. Польско-екон. кредитъ . 121.

VIII. Продая польски плодова . 131.

IX. Поучаванѣ и ободраванѣ . 172.

§. 72.—90. 2. Раздѣлякъ. Подпомаганѣ поедины грана польскогъ газдованя.

Digitized by Google

страна.

А, Старанѣ о сточарству . 181.

Б, Старанѣ о земльодѣлію . 197.

§. 91. III. Одломакъ. Старанѣ о урадним занатима . . . 218.

§. 92.—109. 1. Раздѣлякъ. Закони услови урадны заната.

А, Устроенѣ рукодѣлія (еснафи) 220.

Б, Фабрике . . . . 259.

§. 110.—117. 2. Раздѣлякъ. Старанѣ о продньи рукодѣлина.

А, Повластице на изнаѣеня . 266.

Б, Принудна права . . 273.

В, Ограниченѣ увоза . . 275.

§. 118.—122. 3. Раздѣлякъ. Мѣре о вѣштачкомъ уреѣеню рукодѣлія.

А, Средства противъ рѣавогъ свойства робе . . . 293.

Б, Поучаванѣ . . . 297.

В, Ободраванѣ . . . 304.

Книга Друга. Унапреѣенѣ дѣобе иманя.

§. 123. Уводъ . . . . . 311.

Глава прва. Унапреѣенѣ продае добара.

I. Одломакъ. Обште наредбе о продаи.

§. 124. 1. Раздѣлякъ. Мѣрила . 314.

§. 125.—133. 2, Раздѣлякъ. Новци.

А, Метални новци . . 320.

Б, Папирни новци . . 346.

§. 134.—143. 3. Раздѣлякъ. Унапреда подвоза.

А, Построенѣ путова.

I. Друмови . . . . . 358.

II. Желѣзнице . . . . 366.

III. Мостови . . . . 392.

IV. Водени путови . . . 394.

Digitized by Google

страна.

Б, Употреба путова . . 397.

II. Одломакъ. Трговина политика.

§. 144.—150. 1. Раздѣлякъ. Обште мѣре о трговини . . 409.

§. 151.—162. 2. Раздѣлякъ. Мѣре о поединнимъ гранама трговине.

А, Унапреда еспапне трговине.

I. Унутрашня трговина . . 432.

II. Извозна и увозна трговина . 441.

III. Провозна трговина . . 459.

§. 163. Б, Унапреда папирне трговине 466.

§. 164.—167. Глава друга. Кредитни заводи 469.

§. 168.—173. Глава треća. Одређиванѣ цѣне владомъ . . . . 482.

Глава четврта. Старанѣ о сиротиньи.

§. 174.—176. I. Одломакъ. О сиротиньи уобште 499.

§. 177.—181. II. Одломакъ. Предупреда сиротинѣ 513.

III. Одломакъ. Негованѣ сиротинѣ.

§. 182.—185. 1. Раздѣлякъ. О негованю сиротинѣ уобште . . 534.

§. 186.—193. 2. Раздѣлякъ. О негованю сиротинѣ разногъ рода.

А, Одрасли за радъ способни сиромаси . . . 549.

Б, Сиромашка дѣца . . 562.

В, Одрасли немоћни сиромаси 567.

§. 194.—201. Книга треća. Мѣре владе око трошнѣ добара . . 576.

Предметный регистаръ.

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ЕКОНОМНА ПОЛИЦІЯ.

УВОДЪ.

---

§. 1.

Найвиша цѣль државе и државу, као друштво умны створеня, представляюће власти (законодатне и управне) мора быти нравна (морална) а съ тимъ и умна. (1) Обстанакъ државногъ друштва можемо у садашнѣ доба текъ подъ тимъ условомъ помислити, да свакій грађанинъ понаособъ и у скупу, и свака државна власть себи ову цѣль као идеалъ држе, и да по ньой текъ друге споредне и подчинѣне цѣли и средства опредѣляваю. Найвиша цѣль човѣка неисключава друге себи подчинѣне цѣли нѣгове, него напротивъ неке постое поредъ нѣ у органичной слоги међусобно и съ ньомъ, а друге су іой условъ самогъ нѣногъ быћа. Усавршеность нравну (као найвишу цѣль човѣка а съ тимъ и државе, по садашнѣмъ развитку човѣштва судећи)

Digitized by Google

непостизавамо непосредно, нити е она безусловна, него е основана на савршенству или баръ вишемъ развитку многостручны човѣчіи свойства и одношая, ([2]) кои су послѣдньи збогъ двойне (дуалистичне) природе човѣка часъ умни, часъ матеріялни, а збогъ живлѣня човѣка у држави часъ друштвени. — Быће човѣка као цѣлине зависи одъ быћа нѣговы частій, зато и цѣли, кое части нѣгове себи за цѣль предпоставляю, есу у исто време цѣли и саме цѣлине; и зато су ове подчинѣне и споредне цѣли напослѣдку оне исте важности као и сама найвиша цѣль. Изъ овогъ можемо заключити, да е за нравно усавршенѣ човѣка исто тако нужно научно изображенѣ, каогодъ и друштвено воспитанѣ, и матеріялно удовольство или друга коя споредна цѣль нѣгова. Тежећи свакій поединый и држава къ ономъ првомъ задатку другимъ путемъ га недостижу но испуняванѣмъ изискиваня овы нижи цѣлій. Тако испунява државна власть свой нравный задатакъ, ако утврђуе личну сигурность, ако се стара о унапређеню обштегъ изображеня, ако заштићава и подпомаже матеріялно уживанѣ и тому предходеће дѣйствованѣ државны грађана. Дѣйствованѣ владе и грађана за сигурность личности и иманя државны чланова и за ньово воспитанѣ изискуе особита правила, коя се у особитимъ наукама и државнимъ законима прописую; а исто тако и дѣйствованѣ грађана око матеріялны добара, састоће се у произвођеню, дѣоби и трошньи иманя (кои се предметъ у народной економіи и у многобройнимъ приватнимъ економіяма ближе расматра) потребуе збогъ свое важности особиту пажльивость. владе у случаю, гдѣ влада то економно дѣйствованѣ грађана подпомоћи намѣрава. ([3]) Цѣлисходно подпомаганѣ овогъ економногъ живота грађана и ньовогъ теженя къ обштемъ благостаню народа.

Digitized by Google

(кое е на найвишой цѣли државе и човѣка основано) предметъ е настоѣе науке, и на тай конацъ мора влада духъ народногъ газдованя у скупу и свакогъ приватногъ куѣеня понаособъ познавати, и истинита правила поставити, по коима ѣе се она моѣи и смѣти у народно куѣенѣ съ благодѣлнимъ успѣхомъ мѣшати. Поводомъ оваковогъ испытиваня постао е на некимъ найвишимъ научнимъ основима почиваюѣій стройный скупъ правила, коя влади путъ и начинъ прописую, како іой се треба о *народномъ куѣеню старати,* и коя се у науку сведена зову *народно-економна политика* или *економна полиція.* (4)

(1) Оѣе ли се ово опредѣлѣнѣ цѣли државне съ другимъ државословнимъ теоріяма сложити или не, то неприноси ништа къ ствари; премда се напослѣдку ни ове теоріе у овомъ обзиру много едне одъ други неразликую. — У правной држави жели свакій поединый граѣанинъ, да му се особно удовольство посредомъ државногъ друштва не само ненарушава, него напротивъ по могуѣству іошъ подпомаже; а то ѣе онда могуѣе быти, ако се нижа (имено матеріялна) удовольства умной и нравной цѣли човѣка подвргну, и текъ по припознаню овакове основне идее државе можемо поняти умѣсность и нужность разны уреѣеня и мѣра државны; н. п. учебны завода, судова, казни, затвора за поправку и т. д. —

(2) Нравно се неможе човѣкъ развіяти, пре него што прве а и остале услове своги (тѣлесногъ) быѣа, н. п. свой животъ и здравлѣ, неосигура, или докъ се душевно неизобрази, за граѣанско друштво сходно невоспита, докъ му се разнимъ уреѣеньима и мѣрама, државнимъ и приватнимъ, честь, иманѣ — неосигураю. — Ове ниже цѣли су како съ ономъ найвишомъ, тако и меѣусобно подъ разнимъ видовима скопчане (н. п. гдѣ нема добротъ воспитаня нема честолюбія, убоги люди немаю средства, да се изобразе —), а и ове се опетъ

Digitized by Google

осниваю на некимъ средствима, безъ коій се остварити немогу (н. п. душевномъ изображеню потребне су книге, а за производъ книга нужно е опетъ, развіене душевне силе и млоге части матеріялногъ имаия употребити). —

(3) Влада треба да подпомаже непосредно управо само народно куће̂нѣ, и изъ такове подпоре вуѣнѣе приватни люди само онда користи, ако се ньіова полза съ народномъ ползомъ подудара, т. е. у ономъ случаю немогу се они никаквой помоћи одъ стране владе надати, гдѣ е ньіовъ добытакъ чисто приватно-економне природе, кои дакле изъ производа добара непроистиче. Съ друге пакъ стране знамо, да е народно иманѣ саставлѣно изъ имаия поедины граѣана, и да се подпомаганѣмъ приватногъ куће̂ня, уколико то само на штету обшту иенде, подпомаже и народно куће̂нѣ. Но ни наука ни влада немогу за свакій случай опредѣлити, кадъ заслужуе приватно куће̂нѣ подпоре, и у коіой прилици, у кои часъ и-на кои начинъ треба уобште народномъ куће̂ню помоћь указати; зато се у овомъ смотреню — премда одъ дана на данъ манѣ — іошъ млого и яко грѣши. —

(4) Економна политика е двоякогъ рода, политика или *народногъ* или *правительственогъ* куће̂ня; ону прву зовемо *народно-економна политика* или *економна полиція*, ову другу *финансія*, а обадвѣ съ *народномъ економіомъ* сачиняваю *државну економію* (види I. часть §. 11.). Рѣчь полиція неодговара овдѣ толико понятію, што се притомъ обично предпоставля, као да су граѣани приморани, управляти се по некимъ економнимъ прописима, кое правительство издае; а по основима народно-економне политике влада више савѣтуе и съ пожртвованѣмъ своимъ помаже, но да гони и прети. — Рѣчь *полиція* долази одъ грчке рѣчи *πολιτεία*, и значила е кодъ Грка (у вишемъ смислу) уобште државни послови, државно станѣ и државна управа. У садашнѣ доба се врло разно значенѣ рѣчи дае, зато е тешко и понятіе

Digitized by Google

науке полицайне опредѣлити. — Р. Молъ (Robert v. Mohl) у своме славноме дѣлу: Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates, Tübingen, 1844. I. и II. часть, 2. изданѣ, III. часть 1845., узима полицію у своме нѣноме пространству, т. е. полицію сигурности, економну и изображеня, и опредѣлява е овиме рѣчима: „Полиція е скупъ свію оны разнородны мѣра и уређеня (Anstalten und Einrichtungen), на то идући, да употребоме обште државне власти уклоне оне споляшнѣ препоне, кое свестраноме дозволѣноме развићу човѣчіи сила на путу стое, и кое поедини немогу да уклоне.“ — По томе полицайна наука была бы система правила о онime разнороднime мѣрама и уређеньима; или каошто е Молъ опредѣлява: „Систематично уређена представа основа о уређеньима и пространству поедины помоћны мѣра и завода (Hülfs-Anstalten) државе противъ ячи (übermächtige) споляшньи препона.“ —

§. 2.

Народно благостанѣ (матеріялно) оснива се дакле почасно на доброме имовноме станю поедины чланова народа, зато и унапређенѣ доброгъ имовногъ станя грађана спада у државне цѣли. По тому е задатакъ правительства у томъ обзиру пустити дѣйствованѣ грађана имовноме благостаню клонеће се, да своиме обичниме токоме иде, (1) но и дужность е нѣгова, у ономе случаю, гдѣ се нужда укаже, слободно ово дѣйствованѣ заштитити, и разниме *положниме* и *одречниме* мѣрама — наредбама и забранама — подпомоћи. Помоћь се ова по већой части у довольной мѣри тиме указуе, што поредъ слободе економногъ дѣйствованя народа државне власти у земльи постое, кое већъ своиме быћеме право и користи (интересе) свакога осигураваю. У манѣ случаева предузима влада посебне

Digitized by Google

мѣре, кое народно кућенѣ уобште или іошъ више у датимъ случаима руководе. У правной држави поединый има право захтѣвати, да му држава — цѣлина — особно удовольство осигура, но каошто онъ желі у постизаваню своій цѣлій неузнемиренъ остати, тако и сви други могу захтѣвати, да имъ онай ньіово право и ньіове интересе неповреди, и да имъ државна власть у случаю нужде у помоћь притече. Овакова помоћь владе реће е нужна, што се у неразвіенимъ земляма простіе живи и народъ подпоре владине манѣ потребує, и што се напротивъ у напреднимъ и доброуређенимъ државама и кодъ морално изображены грађана свакій поединый неумѣсны, рђавы и недозволѣны поступака клони, а и сами се грађани позорльиво одъ сваке штете и губитка чуваю. (²) Но опетъ што е више народно кућенѣ напредовало, утолико е яча међусобна зависность грађана, и утолико се више интереси грађана тару и судараю тако, да е и яча и чешћа помоћь одъ стране владе онда утолико нужнія. Влада налази олакшице у тако огромнимъ пословима одчасти у горе споменутой моралности грађана, одчасти у томъ появу, што се кодъ развіеногъ народа сами грађани међусобнимъ сагласіемъ (особито посредомъ за разне цѣли устроены друштва) помажу: (³) текъ влади нема никадъ одмора.

(¹) Сей одликує се одъ млоги државника тимъ, што тражи савршену независность народногъ кућеня, недаюћи ни да влада може грађане *савѣтовати*, него само допушта, да државна економія текъ разложи народу унутрашню свезу између узрока и дѣйства народно-економны поява, оставивши далѣ старанѣ грађанима. —

(²) Поштенъ грађанинъ неиде на превару, и ако неће иманѣ ближнѣгъ сачувати, онъ га неће ни упро-

Digitized by Google

пашћавати; — исто тако су у таковой земльи радия и занати тако подѣлѣни и изискую толико вѣштине, да предстоятель свакогъ предузеѣа свой посао болѣ но влада разумѣ, и да се умѣ самъ одъ свакояки за предузеѣе штетны случаева сачувати. —

([3]) Енглези и Американци су найболый примѣръ ове дѣлательности самогъ народа, кога поедини граѣани несамо да нечекаю савѣта и одобреня владе за предузетакъ какве корисне раднѣ, него нетраже нѣне помоћи, уколико неморaю ни онда, кадъ су за успѣхъ посла нужни млоги учасници, заедничко дѣланѣ, велики капитали, строго придржаванѣ правила и дуго чеканѣ накнаде. Кадъ у тимъ земляма оснивaю приватна друштва изъ своій побуда прекоморске телеграфе, желѣзнице, читаве вароши и државе, университете и музее, — тешко се у осталой Европи безъ наредбе или баръ безъ настаяваня и посредованя владе може покои сеоскій путъ или болница основати. — Зато се и економно-полицайный задатакъ владе у свакой земльи друкчіе мора упражнявати и разумѣти. —

§. 3.

Влада е дакле обвезана народу у нѣговомъ кућеню подпоре указивати, но изъ истогъ узрока мора се она чувати, да излишнимъ и прекомѣрнимъ умѣшаванѣмъ у граници закона лежеће слободно економно дѣйствованѣ граѣана нестѣсни, и тимъ *слободу индустріе* нескучи и неуништи. ([1]) Слобода индустріе слаже се съ дужности владе, да народно кућенѣ подпомаже, само несмѣ ово *подпомаганѣ* народногъ газдованя преће у *туторованѣ* надъ народомъ и нѣговимъ економнимъ дѣйствованѣмъ, кое бы станѣ веће и основну идеу правне државе врећало. Умѣсность закона и наредба, коима се у

Digitized by Google

смотреню народногъ кућеня нешто заповѣда, а нешто забранює, увиђа се изъ тога:

1, Што приватни у много случаева свой добытакъ невуку одъ умноженя народногъ иманя т. е. одъ правогъ производа добара, него увеćаваю своє иманѣ изъ дѣобе народногъ иманя, па се притомъ може лако догодити, да важніи буде народноекономный губитакъ него добыть, коя приватноме припадне (н. п. кодъ лутрія).

2, Приватни мисле по веćой части на брзу помоćь и користь, и небрину се зато, да ова садъ набрзо добывена полза може великомъ народномъ губитку доćніє узрокъ быти (н. п. сѣченѣ младе шуме, копанѣ руда на штету економне траюćности, види III. §. 63.).

3, Поєдини придобыю права, коя у течаю времена за друге и за обштность штетна постану (н. п. спаійска права).

4, Уобште разна обстоятельства у граćанскомъ животу лежеćа или одъ природе истичуćа могу штетна за народно кућенѣ быти, и у томъ случаю дужна є влада помоćь и подпору граćанима указати (н. п. у смотреню сиротинѣ, глади, непогода времена —).

(1) Слобода индустріє ніє необузданость у економномъ дѣланю, него дозволѣно и осигурано слободно кретанѣ у некомъ, наукомъ и положнимъ законима опредѣлѣномъ, кругу економногъ дѣйствованя; необузданость пакъ изражавала бы найвеćу неслободу, почемъ нико небы своє право и своє интересе заштиćене имао (в. I. §. 75. и III. §. 219.). Граница се овдѣ тешко опредѣлява, зато нека влада, коя умѣсность слободне индустріє признає, позорльиво мотри, кадъ се смѣ у народно кућенѣ умѣшати. Научно изображени државници увиćаю

Digitized by Google

ову неумѣсность и опасность туторовани надъ народомъ, па предузимаю текъ по зрѣломъ расуђеню и предосторожно мѣре какве у овомъ предмету, и оставляю свакадъ приватнима слободанъ изборъ средства и начина у ньовомъ куђеню, признаюћи да ће обично приватный у своме послу вѣштіи быти и болѣ своимъ посломъ управляти умѣти, но што бы му влада савѣтовати могла. Уобште нека важи то правило, да е влада дужна у случаю потребе стварь само подадрети, подстренути, на болый путъ извести, а одма одъ далѣгъ садѣйствованя одустати, како увиди, да то приватни и безъ нѣне помоћи учинити могу; еръ бы противнимъ владанѣмъ одчасти спречавала природный далый развитакъ исты послова, одчасти пакъ трошила бы излишно свою драгоцѣну снагу, кою бы болѣ на што друго обратити могла. —

§. 4.

Влада може народно куђенѣ двоякимъ начиномъ подпомагати, или *благимъ* мѣрама, савѣтомъ ободраванѣмъ и посредномъ подпоромъ или *строгимъ* мѣрама, забраномъ, налогомъ и принудомъ. Овай послѣдный начинъ спада у строжіемъ смислу у економну полицію; (1) коя подобно осталимъ гранама полицайне управе непрестано надгледа, законе прописуе, принуде и забране наређуе и казни одсуђуе. Но оваково дѣйствованѣ владе неможе се одвоити одъ благи мѣра народно-економне политике, гдѣ влада добре и рђаве стране економногъ станя у датимъ случаима разяшнява, грађанима савѣтуе, да се собствене користи ради болѣгъ начина куђеня привате, и обично свое дѣйствованѣ прекине, кадъ се већина или баръ довольный брой грађана усавѣтую. Строге мѣре у економно-полицайной цѣли иду съ благимъ мѣрама успоредъ

Digitized by Google

и допуняваю се, а правдаю се признанѣмъ горе-споменутогъ права и дужности владе, да народъ у економномъ дѣйствованю подпомагати може и мора. Благе мѣре више се кодъ развіеногъ народа употребляваю, строге више кодъ неразвіеногa; но ма подъ коимъ околностима оне употреблѣне быле, треба се влади свакояко чувати, да принуда и строгость веће небуду, но колико стварь изискуе, да се притомъ самовластія одъ стране найвише власти и поедины званичника недогаѣаю, него напротивъ да кодъ законодавца общта користь, кодъ державне управе законъ, ако не у поединостима, а оно баръ у главнимъ цртама сваку наредбу и мѣру правдаю, имаюћи свагда на уму, да се потомъ ономе, кои е збогъ обште користи и поредъ постоећи закона одъ економно-полицайны побольшаваня и уобште преиначеня (реформа) штету какву претрпіо, заслужена пристойна накнада изда. ([2]) У правнимъ державама се строго ова права у пређашня времена задобывана и веће узаконѣна почитую, и она се заиста у державама безъ накнаде само насилнимъ превратомъ свега у держави постоећегъ уништити могу.

([1]) Полицайно дѣйствованѣ владе може трояко быти, т. е. влада се стара *а*, или о сигурности граѣана, — личности и имана — *полиція сигурности* или полиція у обичномъ (правомъ), ужемъ смислу; — *б*, или о умномъ, вѣрозакономъ, естетичномъ и моралномъ развитку народа — *полиція изображеня*; — *в*, или напослѣдку о економномъ стаю и дѣйствованю народа — *економна полиція*. Ове гране полицайногъ дѣланя измѣшане су тако, да се у млого случаева немогу предмети строго сасвимъ едной грани причислити, него принадлеже и едной и другой струци уедно, или по начину сматраня часъ едной часъ другой струци понаособъ; н. п. конфискація

Digitized by Google

какве количине книга, кое е на штету списателя и издателя (книжара) другій ко издао безъ саизволѣня овы послѣдньи, быва по задатку полиціе сигурности, єръ се тимъ заштиѣава право книжара и списателя, но у исто се време подпомаже книжарство и книжевность, єръ ободрава списателѣ къ писаню, оснгурава книжарима привилегію одкупа дѣла каквогъ, и склаия ій, да списательима болѣ награде даю; дакле иста мѣра има дѣйства и на полицію сигурности, економну и изображеня. —

(²) Да се небы морале непрестано накнаде за овакова укиданя права издавати, болѣ е, да съ подаренѣмъ овы права влада уздржльивіе поступа. При каквой поправки и преиначеню начина некогъ економногъ посла, одкудъ полза за цѣло народно куѣнѣ проистиче, умѣсна е награда пропаѣачу, но корисніе е за народъ, ову награду єданпутъ за свагда у новцу, одличію или у чему другомъ дати, него право исключне употребе оногъ поправлѣногъ начина; єръ се тимъ не само свима трошачима таквогъ производа крозъ дуго време теретъ некій намеѣе, и млогимъ силама закраѣує, у истомъ предузеѣу свою заслугу наѣи, него се веѣе іошъ поправке истогъ начина отештаваю, почемъ нико, кои къ тому волѣ и способности има, истый посао радити несмѣ, да бы упражнявањемъ крозъ дуже време себе усавршіо и на іошъ веѣе поправке наишао. —

§. 5.

Поредъ принудногъ начина може влада народно куѣнѣ имено овимъ *блажіимъ мѣрама*, подпомагати:

1, Влада нека граѣане у ономе поучава, гдѣ ови довольно знаня небуду имали. Ово е нужно найвише кодъ оне класе народа, коя се сама тешко

Digitized by Google

къ напредку у своме послу склоня, и коя прилике и начина нема, да болѣ што одъ навикнутога сазна и искуси; н. п. кодъ земльодѣлаца, маньи руководѣлаца и т. д.

2, Нека разна средства ободраваня употреби, коима ће се индустрія у народу на оне гране предузећа окренути, кое су корисне, но кое постоећимъ околностима и обичаю народа неодговараю, и зато безъ помоћи владе неуспѣваю. Овдѣ се могу употребити новчане награде, одличія у почести и друге користи.

3, Самимъ укланянѣмъ неки препона индустріе може влада народномъ кућеню ползе принети, єръ су приватни обично слаби, да сами поединце важніе препоне уклоне, а покадкадъ безъ помоћи државне власти неуспѣваю, ма се на тай конацъ грађани и у друштво сложили; н. п. сушенѣ бара, гдѣ е кадкадъ право расобствености нужно.

4, Нека се постара и подѣйствуе, да се разни заводи на ползу народногъ газдованя клонећи се осную, и цѣли сходно устрое; н. п. трговна друштва, сиротиньски фондови, индустрійска училишта и списи и т. д.

5, Да се свакояка построеня, коя су народномъ кућеню потребна, у земльи предузму, изврше и у добромъ станю одржаваю; н. п. путови разногъ рода, пристаништа, смѣстишта на границама и т. д.

6, Влада напослѣдку нека и на то мотри, да се свако другогъ рода уређенѣ у држави по могућству на користь индустріе клони (1), и да нѣни грађани и кодъ страны држава подобногъ призрѣня получе (2).

(1) Добри судови, трговни закони, занатске уредбе, осигуранѣ личности и иманя, непонижаванѣ н. п. рад-

Digitized by Google

ничке или трговачке класе исподъ друге кое предъ судомъ или другомъ явномъ власти, неисключаванѣ овы класа одъ уживаня користій у држави, кое и другимъ класама као државнимъ грађанима припадаю и т. д. —

(²) Ово се уговорима постизава и утолико лакше, што су у садашнѣ доба люди и државе скоро безъ предрасуда према странима, и што свакій правице и подпоре готово оне исте у страной земльи уживa, као и грађани исте землѣ. —

§. 6.

Къ оваковомъ дѣйствованю потребни су влади одъ законодатне власти издати *закони* и *уредбе*, а и она мора за своя разногъ степена надлежательства и за свое званичнике нужне *пропише* и *наставлѣня* сачинити, у коима ће се часъ уобште часъ за дате случае начинъ поступаня и дужности поедины властій опредѣлити. Закона ова опредѣлѣня мораю у свако доба развитку науке одговарати, и са свагдашньимъ се економнимъ станѣмъ народа слагати, зато ій е нужно непрестано преиначавати и дотѣривати. При свемъ томъ у законима таковимъ, као обштимъ прописима правца у економно-полицайномъ дѣйствованю владе, ніе могуће сва правила исцрпити, коій се економно-полицайни званичници у свомъ дужносномъ дѣйствованю придржавати мораю; него се напротивъ овима пространіи кругъ дѣланя оставити мора, у комъ ће они на основу обшты законы опредѣлѣня по собственомъ увиђеню у датимъ приликама найболѣ мѣре бирати и употреблявати моћи.

Такове власти за економно-полицайну управу есу:

Digitized by Google

1, *Попечительство* или у маньимъ државама *началство* подъ каквимъ другимъ попечительствомъ, као врьовно и средсредно економно-полицайно надлежательство. (1)

2, У веѣимъ државама подчинѣна су попечительству непосредно *обласна* надлежательства, коя су или исключно за сву полицайну струку или уедно и за финансійску поставлѣна, и коя се часъ изъ више лица (колегіялно) часъ изъ само едногъ управляюѣегъ лица састое (бырократично).

3, Послѣднѣ извршенѣ вини налога оставлѣно е мѣснимъ обично опетъ изъ едногъ званичника састоеѣимъ се властима, кое при испуняваню свое дужности помоѣи и подпоре примаю одъ обштина, предстоятеля разны фондова, друштва, комисія и т. д.

4, Неке гране овогъ рода државне управе уступлѣне су изъ важны узрока или случайно попечительству финансіе, особито оне, кодъ коій се она технична и стручна знаня изискую, каква неки одѣлѣня финансійски званичници имаю, или кодъ коій е велико сродство съ финансійскимъ пословима. (2)

(1) Обично е повѣрено врьовно економно-полицайно старанѣ едномъ началству у попечительству унутрашньи послова, но покадкадъ има оно за себе министарство. У Француской постои министарство земльодѣлія и трговине (кое и рукодѣлія подъ собомъ има) и нарочито министарство явны послова (граѣевине); у Холандской: министарство просвѣте, народне радиности и колонія; у Белгіи: министарство явны послова (но ту су и пошта, рудници и просвѣта); у Енглеской постои независно: савѣтъ (board) за трговину и населбине;

Digitized by Google

тако у Шпаньолской: хунта за све занате (одъ 1824. год.); у Тосканской (преће): камара трговине, рукодѣлія и фабрика; у Шведской: колегія трговине. —

(²) Тако е у Србіи економно-полицайно одѣлѣнѣ было подъ попечительствомъ унутрашньи дѣла, но старанѣ о трговини спадало е подъ попечительство финансіе а сиротиньски фондови подъ попечительство просвѣте. Год. 1859. В. № 3003. пренето е економно (полицайно) одѣлѣнѣ у попечительство финансіе. Што се кодъ насъ одѣлѣнѣ полицайно-економно звало, то е доцніе раздвоено и тако „полицайно" значи то, што мы овдѣ подъ полиціомъ сигурности (съ исключенѣмъ санитета) разумѣмо, а „економно" равно е примлѣномъ изразу „економно-полицайно." — У свима готово државама подчиняваю се производни регали попечительству финансіе, премда бы имъ одчасти природно мѣсто и у попечительству унутрашньи дѣла было. — Свакояко е умѣсно, да се одѣлѣнѣ, коме е задато статистичне податке купити и разлагати, съ одѣлѣнѣмъ економно-полицайнимъ свеже, єръ економно-полицайна управа найвише се статистичнимъ подацима ползує. —

§. 7.

Економна полиція порекломъ е изъ найновіи времена, преће су у народной економіи и другимъ наукама или одломцима учени мужеви неке основе економно-полицайне изрицали и поставляли, безъ да су на то тежили, да изъ овы правила какву цѣлину у стройной свези и подъ найвишимъ основима стоећу изобразе. Но како се народно-економнимъ умствованѣмъ и борбама у послѣдня столѣћа међу ученимъ людима и позорльивость влада на важность економногъ живота народа побуђивала, то е наравно слѣдство было, да су државници при издаваню

Digitized by Google

закона и уредба, односећи се на економну страну народногъ живота, пажльивіи и обазрѣльивіи бывали, трудећи се еднако да посредомъ овы законы наредба правила у оно време владаюће економне системе остваре. Зато и можемо документе о предузиманимъ мѣрама владе у смотреню народно-економногъ живота као прве податке за економну полицію сматрати. — Подъ владомъ *меркантилиста* држала су наравно правительства едину трговину као непосредне владине помоћи достойну а остале гране радности само утолико, уколико су оне за трговину полезне быле. У исто време мислиле су владе, да дужносно право имаю, неуморно надъ народнимъ кућенѣмъ туторовати, и свима економнимъ корацима поедины грађана и цѣлогъ народа управляти. Као што су меркантилисте о трговини тако су *физіократи* о земльодѣлію еднострано судили съ томъ разликомъ, што се овы велика заслуга за слободу конкуренціе признати мора. Овай основъ слободе е и система *радиности* усвоила захтѣваюћи узъ то, да правительство све гране народне индустріе као еднако важне сматра, и да народно кућенѣ у своимъ слободномъ, природномъ току остави. Подъ владомъ ове системе могла се текъ наука стараня правительства о економномъ животу народа у садашнѣмъ развитку изобразити, а у тому су садѣйствовали нарочито неки ученя люди Нѣмачке, кои су особита систематична дѣла о овой грани правительственогъ дѣйствованя писали као и многобройни списательи свію народа, кои су часъ у народной економіи часъ у понаособнимъ дѣлима поедине главне гране економне полиціе съ успѣхомъ обраћивали. (1) Да *націоналисте* истый прекоръ као и меркантилисте заслужую и да се соціялистично разрѣшенѣ свію поедины приватны кућеня у едно правительству непосредно подчиненѣо

Digitized by Google

пуѣнѣ съ данашњимъ степеномъ развитка човѣштва неслаже, могли смо изъ народне економіе увидити (I. §§. 62. — 81.).

(¹) Систематична дѣла економне полиціе наспоменута су у обштой литератури државне економіе (I. §§. 82.—94.) и садъ е довольно списанъ о вима допунити:

Chr. v. Schlötzer: Anfangsgründe der Staatswirthschaft. Riga, 1804—07. 2 части.

W. Kraus: Staatswirthschaft. 1811. 5. часть.

J. Graf v. Soden: Staatsnationalwirthschaft као 6. часть нѣгове народне економіе 1816.

A. Costaz: Essai sur l'administration de l'agriculture, du commerce, des manufactures et des subsistences. Paris, 1818.

Fr. E. Lotz: Handbuch der Staatswirthschaft. 2 часть 1838.

J. C. Leuchs: Gewerb- und Handelsfreiheit. Nürnberg, 1831.

K. Fr. Schenk: Die Grundsätze der Volkswirthschaftspflege. Stuttg., 1831.

F. Bülau: Handbuch der Staatswirthschaftslehre. Lpzg. 1835.

J. A. Oberndorfer: Theorie der Wirthschaftspolizei. Sulzbach, 1840.

Kudler: Grundlehren der Volkswirthschaft, 2. часть, Wien, 1846.

K. H. Rau: Lehrbuch der politischen Oekonomie, 2. часть: Grundsätze der Volkswirthschaftspolitik. Heidelberg, 4 изданѣ, 1. одѣлакъ 1854., 2. одѣлакъ 1858.

Одчасти се овамо и ова дѣла причислити могу:

Sartorius: Abhandlungen die Elemente des Nationalreichthums betreffend. 1. часть.

Digitized by Google

Rüdiger: Staatslehre. Halle, 1795.

Eisenhuth: Polizei der Staatseinwohnerordnung. 2. часть, Neumarkt, 1808.

R. v. Mohl: Die Polizeiwissenschaft. 1. и 2. часть. Tübingen, 1844.

P. Rodr. Campamanes: Discurso sobre el fomento de la industria popular. Madrid, 1774.

Samuel Crumpe: Preisschrift über die besten Mittel, dem Volke Arbeit und Verdienst zu verschaffen. Превео на нѣмачки Wichmann. Lpzg., 1796.

C. Th. Kleinschrod: Ueber die Beförderung, der Agricultur und des Gewerbwesens in Frankreich. München, 1829.

— — Grossbritaniens Gesetzgebung über Gewerbe, Handel und innere Communicationsmittel. Stuttg. 1836.

Bergius: Polizei- und Kameralmagazin. Frankfurt a. M., 1767—77.

— — Neues Polizei- und Kameralmagazin. Lpzg., 1775—80.

Bensen: Materialien zur Polizei-Kameral- und Finanzpraxis. Erlangen, 1800—03.

Одъ велике важности су за економну полицію млоги закони, кои су за поедине државе издати, као:

Bergius: Sammlung deutscher Landesgesetze zum Polizei- und Kameralwesen; продужио Beckmann. 1781.—93.

Berg: Handbuch des deutschen Polizeirechts. Hannover, 1808.

Eschenmaier: Lehrbuch über das Staatsökonomierecht. Frankf. a. M., 1809.

Digitized by Google

Borowsky: Abriss des praktischen Cameral- und Finanzwesens in den königl. preussischen Staaten. Frankf. a. O., 1805.

v. d. Heyde: Repertorium der Polizeigesetze in den k. preuss. Staaten. Berlin, 1820.

Zeller: Systematisches Lehrbuch der Polizeiwissenschaft nach preuss. Gesetzen. Quedlinburg, 1828. и слѣд.

Döllinger: Repertorium der Staatsverwaltung des Königreichs Baiern. München, 1815.

Rettig: Die Polizeigesetzgebung des Grossherz. Baden. Karlsruhe, 1839.

Eigenbrodt: Handbuch der grossh. hessischen Verordnungen. Darmstadt, 1817.

Elouin, Trebuchet et Labat: Nouveau dictionnaire de police. Paris, 1835.

v. Stubenrauch: Handbuch der österreichischen Verwaltungsgesetzkunde. Wien, 1852. 2 части.

Digitized by Google

КНЬИГА ПРВА.

УНАПРЕЂЕНЂ МАТЕРІЯЛНЕ РАДНЂ НАРОДА.

ГЛАВА ПРВА.

Старанѣ о обштимъ условима производа.

§. 8.

Мѣре, кое правительство непосредно за унапређенѣ свеколикогъ производа добара, безъ призреня на поедине гране заната, предузети може, односе се на прве услове производа т. е. на *изворе производне* (I. §. 100. и сл.). Овдѣ треба дакле опредѣлити, шта може правительство и шта му треба чинити, да се производни извори уобште у найвеѣемъ пространству, у найугодніемъ станю и у найкорисніимъ међусобнимъ одношаима налазе, и за производъ добара се полезно употребе. Производни извори указаће се многоструко и по веѣой части за народно куѣенѣ корисни и безъ правительственогъ садѣйства, єръ они одчасти сами по себи полезно дѣйствую, одчасти ій самъ народъ съ добыткомъ употреблява тако, да е у више случаева

Digitized by Google

правительствена помоћь излишна, ако не и убитачне, а више пута ніе ни у власти правительства, подпоромъ каквомъ народу се кориснимъ указати, почемъ ни вольно руковођенѣ свію производны извора у власти людской нележи. Одъ четири производна извора, кое народна економія познае, *природне силе* су одъ човѣчіе власти независне, и уколико су подъ людскомъ власти корисне, уколико ій човѣчія радня помоћу капитала употребити може; *землѣ* пакъ показую се поглавито важне у земльодѣлію т. е. опетъ у радньи, зато само *радня* и *капиталъ* као общти услови производа остаю, о коима се влада старати може, и зато ћемо само ова два производна извора у обште економно-полицайко сматранѣ узети.

I. ОДЛОМАКЪ.

Старанѣ о радньи уобште.

I. Старанѣ о брою радника.

§. 9.

Дѣйство раднѣ може се увећати умноженѣмъ *броя радника* и *плодноће раднѣ*. Млого већа часть обитателя землѣ какве спада у редъ радника, зато зависи умноженѣ производне раднѣ у држави одъ количине жительства. Одавна се мисли, да е найвећа дужность владе, на то помоћу разны средства тежити, да се жительство у земльи увећа изъ узрока:

1, што се съ броемъ жителя и брой ратоборны момака умножава, и тимъ сила државе расте;

Digitized by Google

2, што се онда, ако производъ добара са жительствомъ еднако корача, и приходни извори правительствене касе умложаваю, и правительствена се дѣлательность тимъ увеђава;

3, што се примѣтило, да е баръ до некогъ степена съ умложенѣмъ жительства скопчанъ и веће́й развитакъ народне индустріе и народногъ благостаня.

Зато су државници яку населѣность землѣ, т. е. *густо жительство*, сматрали као *узрокъ* и као *знакъ* силе и благостаня државе; и зато су особиту важность приписивали правительственомъ стараню о одржаню и о унапређеню густогъ жительства. Ово се старанѣ обично назива *политика* или *полиція людства* или *жительства* (популаціе). — Но почемъ грађани нису само текъ средства за правительствене цѣли, него е напротивъ правительства опредѣлѣнѣ, да могућнимъ чини, олакшава и подпомаже тежнѣ грађана къ посебной и обштой срећи, то се ни густо жительство неможе безусловно као полезно признати, него само онда и утолико, ако се и уколико ньимъ економно станѣ народа унапређава или баръ непорушава. А да бы се у овомъ предмету правила за дѣйствованѣ владе поставити могла, треба испытати, у каквомъ одношаю стои увеђаванѣ жительства къ умноженю производа и уживаня добара. (²)

(¹). О овомъ предмету види: Th. L. Malthus: Essay on the principles of population, Ldn. 1798., превео на нѣмачки Hegewisch, 2 части, Altona 1807. Поредъ наведены горе у §. 7. дѣла уобште писали су млоги понаособъ о популаціи, одъ коій да споменемо: Schmidt: Untersuchungen über Bevölkerung, Arbeitslohn und Pauperism, 1836.; — Hoffmann: Ueber die Besorg-

Digitized by Google

nisse, welche die Zunahme der Bevölkerung erregt, Berlin, 1835.; — Ch. Archinard: De la population considérée dans ses rapports avec la société civile et le pouvoir qui la dirige, Lausanne, 1838. —

(²) Изражай жительство означава два понятія; у обштемъ безусловномъ (абсолутномъ) значеню изражава оно количину людства на некомъ опредѣлѣномъ простору, у *односномъ* (релативномъ) смислу пакъ означава одношенѣ броя людій къ величини простора, на комъ ови живе; н. п. обште е жительство Србіе 900.000 жителя, у Аустріи 36,000.000, напротивъ односно жительство е у Србіи 1000 жителя на 1 □ м. у Аустріи 3000 жителя. —

§. 10.

О условима умноженя народа и о узроцима нееднакогъ жительства у државама, може се на основу обштегъ и понаособногъ искуства слудуюће рећи:

1, Наклоность едногъ пола людскогъ къ другоме и тежня за животомъ у фамиліи приводе већъ по себи умноженѣ народа, ако споляшнѣ неке препреке на путу нестое, а те су: *а*, люди се чуваю одъ брака, ако се осигурали нису, одъ чега ће свою породицу ранити; и *б*, люди умиру яче, поморъ (поморноћа — морталитетъ —) е већій, кадъ се народъ оскудно рани; и тако што се више лакомислены бракова (*а*) заключе, и народа исплоди, толико одъ нужде, бѣде и болести помре, и людство се немложи, као што се и средства издржаваня умложила нису. (²)

2, Жительство се нарочито у радећой класи народа умножава, и тано величина жительства зависи одъ величине радничке заслуге — наамнице

Digitized by Google

— и посредно одъ величине народногъ капитала. Одъ ново произведены у народу добара само се нека часть као капиталъ уштеђава, па како се зато капиталъ споро увећава, то и жительство споро расте.

3, Неможе се башъ рећи, да за свакимъ нараштаемъ жительства у земльи каквой слѣдуе и толико умложенѣ производа и капитала (као што популаціонисте, противници Малтуса, мисле). Но исто тако ніе право мислити, да се жительство управля само по лакоћи, коіомъ радници своє потребе намирую, дакле по количини производа у земльи. (3)

(1) Истраживанѣ бройны одношая у годишньимъ списцима крштены (рођены), умрлы и вѣнчаны, по разнимъ предѣлима и у разна времена, као и испытиванѣ узрока, зашто су се неке прошѣне у овимъ одношаима догодиле, врло є важанъ и полезанъ посао. — Quetelet: Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale, 1835. 2 части; Bernouilli: Populationistik oder Bevölkerungswissenschaft, Ulm, 1840.—41. 2 части, додатакъ 1843. —

(2) Оно прво (подъ *а*,) назива Малтусъ *преду-пређаваюћа*, ово друго *позитивна* препона прекомѣрне населѣности (preventive и positive chek). Но и друге околности могу узрокъ быти неплодноћи бракова и слабомъ мложеню жительства, н. п. нездравъ воздухъ, развратность живота и т. д. Хиксъ мисли, да се смѣсомъ родителя одъ разне народности млога дѣца рађаю, други пакъ држе, да тимъ народъ лѣпшій быва. Даублде (Doubleday) каже, да є препона мложеню народа съ имућнимъ станѣмъ людій скопчана ньіова тѣлесна пуноћа, ное се искуствомъ истина доказуе, само што се недоказуе, да ли є пуноћа узрокъ или слѣдство неплодноће. —

Digitized by Google

(²) Ако узмемо, да се годишнѣ на 100 жителя 5 дѣце роди, а свега одъ 100 двое умиру (т. е. гебр. 5 и 2 %), што у найугоднiемъ случаю быти може, онда е нарастай годишньiй 3%, и жительство бы се за 24 године удвоило. Тако ће се удвоити жительство при годишнѣмъ нарастаю

одъ	2 ½	%	за	29	година
„	2	„	„	36	„
„	1 ½	„	„	47	„
„	1	„	„	70	„
„	½	„	„	150	„

Жительство нерасте у сваной земльи еднакомъ брзиномъ, гдѣгдѣ брже, другдѣ спорiе, обично годишнѣ до съ 1 %. — Малтусъ мисли, да се распространѣнѣмъ и усавршенѣмъ земльодѣлiя производъ ране временомъ увећавао текъ у размѣри бройногъ реда, т. е. као 1, 2, 3, 4, 5, . . ., а да се людство, кадъ има одкудъ живити, умножава у геометрiйской прогресiи, т. е. као 1, 2, 4, 8, 16, . . . Но правило о увећаню производа ране неможе се управо поставити, еръ то зависи одъ свойства землѣ, одъ развитка земльодѣлiя и т. д. По ономе, како се производъ ране за послѣдньи 80 година умножавао, нетреба се iошъ бояти, да увећано людство неће имати одкудъ живити; еръ е за цѣло послѣднѣ време свакадъ довольно ране произвоѣено, прежда се людство одъ 1815. год. овамо свуда яко намножило. Да се людство у геометрiйской протресiи приплоѣава, сасвимъ е основано, баръ подъ обичнимъ околностима. — Станѣ фабрички радника, коiй се брой временомъ яко умножiо, и коiй занука найвећу бригу сада задае, побольшало се временомъ увелико. Еданъ предаръ памука одъ № 300 заслуживао е у Енглеской 1804. год. 32 ½ шил. за 74 радна сата, 1833. 42 ¾ шил. за 69 радны с., 1850. 40 ш. за 60 р. с.; притомъ е реална вредность новаца у Ен-

Digitized by Google

глеской скочила, т. е. куповало се за оне наднице 1804. год. 117 фунтій брашна и 62 ф. меса у ср. р., 1833. 267 ф. бр. и 85 ф. меса, 1850. 820 ф. бр. и 85 ф. меса. — После велики ратова (француски) жительство е у Европи редовно расло съ 12.000 до 12,400 жителя на миліонъ живећи лица (1 ¼ %) и тай е напредакъ само одъ времена на време нарочитимъ догађаима поремећаванъ (гладь 1816., 1817. и 1846., колера одъ 1830. и одъ 1848. год. крозъ неко време, побуне и ратови —). Савезне државе Сѣв. Америке уосмостручиле су своє людство за 70 година. Ово е было одчасти плођенѣмъ, одчасти населяванѣмъ изъ Европе, одчасти прибавлянѣмъ новы областій съ новимъ жительима. Умноженѣ напредовало е разно кодъ живећа три разна рода людства у сав. државама. Год. 1860. было е бѣлы, европскогъ колѣна, жителя 31,429.891, слободны жителя угасите масти не пуно по миліона, робова пакъ 3.952.800 душа, т. е. одъ прилике осма часть. Премда е 1790. год. само 697.897 робова у савезу живило, износіо е нпакъ овай брой скоро пету часть тадашнѣгъ укупногъ жительства. Прибавкомъ новы областій нарочито се брой робова умложіо; тако у деценіи 18⁰⁰/₁₀. одкупомъ Лунзіяне, кое е жительство 45% робова имало, 18¹⁰/₂₀. прибавкомъ Флориде, кое су половина людства робови были; 18⁴⁰/₅₀. сѣдинѣнѣмъ Техаса, кои е онда четвртину людства имао робова. Населяванѣмъ ніе се толико жительство мложило, колико бы се морало по маси иселѣника европски држати. Уобште е людство сваке деценіе съ едномъ трећиномъ донда постоявшегъ жительства расло. У доле изложеномъ прегледу сматранъ е покретъ людства у савезу Сѣв. Америке одъ четврте рубрике далѣ по деценіима (т. е. за време одъ 1790. до 1800. год., далѣ одъ 1800. до 1810. год. и т. д.) свакадъ према постоявшемъ жительству у предидуѣой деценіи:

Digitized by Google

године	было е жителя свега	одъ тога робова	расло е людство у % сваке деценіе			
			уобште	бѣлаца	робова	бѣлаца населѣнѣмъ
1790.	3,929.827	17·8 %				
			35·02	35·05	27·96	1·6
1800.	5,305.925	16·8 „				
			36·45	36·18	33·40	3·1
1810.	7,239.814	16·4 „				
			33·35	34·30	29·57	2·1
1820.	9,654.596	16·9 „				
			33·26	33·81	30·15	2·9
1830.	12,866.020	15·6 „				
			32·67	34·66	23·81	5·0
1840.	17,063.353	14·6 „				
			35·87	37·80	28·82	10·9
1850.	23,191.876	13·5 „				
			35·52	36·00	23·36	9·9 (?)
1860.	31,429.891	12·6 „				

Неназначени овдѣ подаци одговараюћи насупротъ означеним могу се лако рачуномъ опредѣлити. За последню деценію населило се близу 3 миліона, но точно се іошъ незна, колико е 1860. год. населѣника было. Што се више земля людствомъ пунила, толико се односно манѣ унутрашньимъ плоћенѣмъ а више пакъ населяванѣмъ жительство увећавало, — а то е посве природно. —

Поедине нове вароши яко расту; Пешта е имала 1780. само 13.000 жителя, 1800. 30.000, 1820. 48.000, 1828. 62.000, 1851. 83.828, 1857. 131.705 душа. Лондонъ е имао 1840. год. 1,948.417 душа, 1850. 2,362.236 а 1861. скоро 3 мил. жителя. — Тако се држи, да се людство удвоява у Русіи за 48 година, у Аустріи за 51½, у В. Британской за 52, у Француской за 125 година. — По пописнимъ книгама умножаваю се у Србіи главе данакъ плаћаюће годишнѣ съ 2%, кое плоћенѣмъ, кое доселяванѣмъ са стране, кое пакъ точнінмъ пописиванѣмъ. И тако можемо за Србію узети, да іой се жительство за 40 година удвоява. —

Digitized by Google

§. 11.

4, У богатінмъ земляма ніе толико опасно, да ће се равновѣсность између прихода и мложине народа лако порушити, а и умложенѣ людства напредує у густо населѣнимъ земляма споріе. Кодъ богатіи, изображенія народа, гдѣ су и потребе фамилійскогъ живота веће, рећи су лакомислено заключени браци, кое се и изъ тога види, што се у таковимъ земляма уобште манѣ брачны свеза или баръ ређе у млађимъ годинама заключаваю. Но овимъ се опетъ необара истина основногъ правила, да ячина и нараштай жительства нарочито одъ количине средства издржаваня зависе. По тому:

а) Односно людство онде е найманѣ, гдѣ е найманѣ капитала на заниманѣ радника обраћено, гдѣ е дакле ново поставшой или са стране дошавшой фамиліи найтеже потребна за свой животъ средства заслужити. Овоме су узрокъ поглавито:

аа) Свойство и положенѣ землѣ. Ладніе землѣ и бреговити предѣли манѣ ране производе, удалѣни су одъ живы трговны мѣста, зато су и слабіе населѣни. (Но има н. п. у Швайцарской бреговиты предѣла съ млогимъ и великимъ фабрикама, кои су густо населѣни).

бб) Слабъ развитакъ радиности. Ако се само земля ради, и ако се производи земльодѣлія надалеко продаю, онда се они по маню цѣну давати мораю, и зато манѣ людій у таквой земльи живити може. То исто важи о новимъ населбинама (¹) и државама.

вв) Влада, коя радиность нужномъ помоћи неунапређава.

Digitized by Google

гг) Нерадъ (1) и глупость народа. (2)

б) Найвеће е пакъ жительство, немотрећи на велике вароши, ондѣ:

аа) Гдѣ су предѣли врло плодни, или гдѣ се одвећъ добро обрађую.

бб) Гдѣ млого урадны заната има, и гдѣ е продня сасвимъ лака. (4)

(1) У Перуу долазе на □ милю само 30, у Бразилской 40, у Боливіи 80, у Мехику 160, у Чилію 180, у Средньой Америки 200 жителя.

(2) Слабо жительство производи на истомъ простору землѣ манѣ добара, еръ манѣ радника има, но исто се тако дѣйство раднѣ уманява нерадомъ и празнованѣмъ млоги радны дана у години. Римска и православна црква несамо што имаю доста празника прописаны, него народи нарочито православне вѣре имаю понаособъ личне, кућевне, обштинске и народне празнике и поредъ тога млоге по суевѣрію нерадне дане тако, да кое збогъ тога, кое збогъ рђавогъ времена, збогъ ванредны догађая у кући и околини, збогъ други неекономны послова и збогъ — поглавито слабе волѣ за радъ, едва 100 дана преко године остану, у кое се текъ понешто узрадити може. — И по католичкой цркви нераде се пуна три мѣсеца у години, у протестантской цркви има само 58 дана нерадны. —

(3) Зашто су неке землѣ слабо населѣне, узрокъ су едно или више овдѣ наведены обстоятельства. У слѣдуюћемъ примѣру означћемо съ аа, бб, вв, гг, узроке редкогъ жительства. На □ милю има жителя:

Сибиръ	130 аа,	Валисъ	810 аа
Савезъ С. Америке	214 бб,	Турска	1030 бб, вв, гг,
Европска Русія	600 аа, бб,	Сард. остр.	1100 „ „ „
Норвешка	220 „ „	Шпаньолска	1640 бб, вв,
Шведска	392 „ „	Португалска	2600 „ „
Вис. Скотска	331 аа,	Данска (1850.)	1067 бб,

Digitized by Google

Тиролска	1746 аа,	Француска у неким южним	
Корсика	1280 аа,	департ.	1448 бб,

(4) Съ истимъ знацима неколико примѣра за густо жительство:

Обе Сицилiе	—	—	—	4250	аа,
Сѣв.-ист. Француска		—	—	4140	аа, бб,
Кралѣв. Саксонска		—	—	6970	„ „
Белгiя	—	—	—	8160	„ „
Ист. Фландра	—	—	—	14.270	„ „
Зап. Фландра	—	—	—	10.780	„ „
Енглеска и Велсъ		—	—	6584	„ „
Грофство Стефордъ		—	—	11.715	„ „
Ленкешаиръ (фабр.)		—	—	24.816	„ „
Ломбардiя (1846.)		—	—	7120	„ „
Окр. миланскiй (безъ вароши)			—	11.130	„ „
Окр. павiйскiй	—	—	—	8960	„ „
Холандска	—	—	—	6150	„ „
К. Апенцелъ	—	—	—	5100	бб,
Окр. Дыселдорфъ у Пруской			—	9530	„
Окр. Ленепъ, Солингенъ и Елберфелдъ				15.986	„

§. 12.

По реченоме види се, да є умложенѣ жительства плодъ више у сукобъ дѣйствуюћи сила. Што є людство веће, то су и обстоятельства за умложенѣ производа и трошнѣ у народу болѣгь изгледа, єрь при већемъ жительству дѣоба раднѣ оячава, циркулацiя се добара збогъ маньи подвозны трошкова ускорава и потребе се народа, почемъ млоги люди у скупу живе, умложаваю, знаня и науке као и вѣштина и прилѣжность се побуђую и распространяваю. Стога су у густо населѣнимъ земляма и предѣлима у средню руку свакогъ поединогъ

Digitized by Google

приходи и ужитакъ већи. (1) Но ови добри знаци густогъ жительства онда се могу текъ очекивати, ако е нараштай приведенъ умложенѣмъ капитала и повишенѣмъ наямнице; безъ овы услова налазила бы се радећа класа народа при густомъ жительству у врло рђавомъ станю, и морала бы се одъ крайнѣ оскудости и бѣде текъ само особито уредимъ и простимъ начиномъ живлѣня спасти. (2) Изъ изложеногъ овдѣ сматраня слѣдуе, да су мѣре, кое бы влада ради умложеня жительства предузимала, излишне, и шта више опасне, кадъ бы се овимъ начиномъ гдѣгодъ више людій населило, но што бы ужитка за ньи было. Зато е обично доста, кадъ влада у овомъ смотреню само подпомаганѣмъ и унапређенѣмъ радности уобште успѣ, да већій брой людій на истомъ простору землѣ ужитка наћи може, кадъ препоне такове уклони, кое бы слободанъ и природанъ развитакъ народногъ кућеня сметале, и кадъ оне незгоде удали и надвлада, кое природномъ умложаваню людства на путу стое. Подъ овакимъ старанѣмъ правительства жительство ће само расти и то у оной мѣри, у коіой ће за народъ полезно быти, т. е. колико народни капитали и приходи дозволявали буду. — Могуће промѣне жительства мора влада по изведенимъ изъ горньи основа правилима руководити, и тако она може дѣйствовати у обзиру на женидбе и удадбе, на населяванѣ и на иселяванѣ. —

(1) Да су найгушће населѣни предѣли обично и иманѣмъ найнапреднiи, видимо изъ слѣдуюћегъ прегледа поедины грофства у Енглеской (у комъ су грофства Мидлсексъ и Сорій збогъ Лондона изоставлѣна).

Digitized by Google

	Седамъ грофства найгушће насељены:	Седамъ грофства среднѣ насељены:	Петъ грофства найслабіе насељены:
Жителя на 1 □ милю	4904	2229	1061
1 житель-са 60 Ls. год. прихода између њи'	34	37	77
1 житель са 200 Ls. год. прихода између њи'	193	199	472
Сума свію прихода преко 200 Ls. на геогр. □ милю . . .	25.118	12.676	2441

И сума наметнутогъ данка обично е већа у ређе населѣнимъ предѣлима (III. §. 149. (1)). —

(2) Примѣра за ово налазимо у густомъ жительству Ирске. Брой людства се одъ 1841. до 1851. смањіо одъ 8,175.124 на 6,515.794 главе, дакле у 20 %. Умалѣнѣ годишнѣ е 2 ¼ % было иселяванѣмъ, увећанимъ поморомъ и умањѣнимъ пороћаима. —

§. 13.

I. *Женидбе* и *удадбе*. Усмотреню овомъ могу се ова правила поставити:

1, Свуда се садъ већъ одустало одъ оны основа, по коима су момци и дѣвице особитимъ, већимъ државнимъ или обштинскимъ теретима подвргнути были.

2, Принуђено бећарство цѣлы класа народа, н. п. войника, може се тимъ избѣћи, да се више

Digitized by Google

народна войска уводи, и редовнимъ войницима бракъ дозволява, и чешћа одпуска дає. (1)

3, Миразне касе, кое су по некимъ државама заведене, да младенце у прво време подпомогну, нису усмотреню женидба и удадба одъ особите ползе, но могу се трпити, ако су ій приватни люди основали. (2)

4, Исто тако излишно є съ правомъ майсторства или куповине землѣ скопчати дужность женѣня, єръ то у таквомъ случаю итако свакій мало раніє мало доцніє самъ учини.

5, У некимъ државама (особито пређе и по старомъ крою) ніє свакій честанъ житель државе у исто доба био грађанинъ исте землѣ или мѣста, но є морао право грађанства себи текъ прибавити, а узъ право грађанства добио є и право женѣня. Права ова давата су наравно людима, кои већъ осигуранъ ужитакъ имаю; и у смотреню женидбе нема се овдѣ више шта примѣтити. Но мнѣнія су различита, оће ли се за оне случає, гдѣ є урођенъ честанъ житель у исто време и грађанинъ, свакомъ дозволити, да се женити може. Онай, кои є своє станѣ осигурао, може се наравно женити, єръ неће лако са своіомъ породицомъ обштини, коіой принадлежи, на теретъ пасти. Напротивъ жительи, кои свакидашньій хлѣбъ свой радомъ заслужити мораю, могу лако, ако су броємъ знатни, случаємъ болести, смрти и друге несреће (пожара, потопа) за обштину свою несносни постати. Строгость пакъ у овомъ смотреню употреблявати, штетно є и за поедине неправично, а и за обшность неполитично, почемъ млоги прилѣжни радници, кои у своіой младости ништа немаю, дођу по краткомъ времену до приличногъ иманя.

Digitized by Google

(1) Н. п. безбрачанъ цѣо клиръ римске цркве, особито гдѣ га сувише има. Довольно є на 1 мил. жителя 2000 свештеника (2‰); но у папиной држави долази на 1 мил. жителя 19.000 (19‰) свештеника, у Шпаньолской 9000 (9‰); у Влашкой свега (16.620) 6·60‰, у Молдавской (12.871) 10·700‰, у Србіи (807) 0·800‰ Послѣдня три податка су одъ 1860. године; но примѣтити валя, да су православни свештеници овдѣ већиномъ оженѣни, особито у Србіи. —

(2) Ове миразне или опремне касе порекломъ су изъ Италіе; оне су устроєне одприлике као асекурацiє живота (§. 200.) и приносе поединима и народномъ куѣеню те користи, што се млого иманѣ одъ манѣ нужногъ потрошка сачува, и за извѣсне случає уштеди. —

§. 14.

О предузиматимъ мѣрама у наведеномъ овдѣ случаю можемо примѣтити, да наука истина неможе одобрити лакомислено заключаванѣ брака нарочито у земляма, гдѣ є раднику тешко породицу свою ранити; но исто тако неодобрава се ни превелика строгость, коя се у смотреню овомъ погдѣгдѣ употреблява. (1) Условъ таковогъ дозволѣня могла бы нека количина прихода или иманя быти, но одвећъ строго бы было, одъ свакога толико осигураногъ прихода и иманя тражити, да тимъ читаву породицу издржавати може. Напослѣдку човѣкъ никадъ, ма съ каквимъ иманѣмъ, ніє сигуранъ, да ће свакадъ у станю быти, тимъ иманѣмъ себе и свою породицу, већегъ или манѣгъ броя, издржавати; него се овдѣ пре може говорити о вѣроватноћи, да ће єданъ по свой прилици лакше но другій са своима живити моћи, почемъ више иманя има. Власть, да о овой вѣроватноћи рѣши, нетреба обштинама ис-

Digitized by Google

ключно дати, єръ бы ове изъ обазрѣльивости млоге прилѣжне и полезне раднике одбіяли; државне власти су пакъ у своимъ пословима сувише споре, особито гдѣ се предметъ, као овай, ньи строго нетиче, а ни оне немогу болѣ стварь упознати и рѣшити него обштинске власти. — Немогуће є дакле наћи путъ какавъ, коимъ бы се обштина одъ овы неповольностій осигурати могла, зато бы довольно было начинъ опредѣлити, коимъ бы се неповольна слѣдства овогъ обстоятельства баръ ублажити могла. Уобште нека се закономъ за свако мѣсто по густини жительства опредѣли нека количина иманя (н. п. 200 тал.) или прихода (50 тал.) одъ иманя, или какавъ занатъ, съ коима се право обштинства а съ тимъ и женидбе придобыти може, мотрећи на то да се законъ, н. п. займомъ те єуме, необиће. Одъ овогъ правила може се изузетно и онимъ особама таково право подаривати, кое истина закономъ прописаногъ иманя немаю, но кодъ коій є збогъ ньіовы способностій (прилѣжности и вѣштине) и други обстоятельства вѣроватность доказана, да ће довольно заслуге за издржанѣ и посмртно осигуранѣ породице имати. (2) Прво рѣшаванѣ оваковы пытаня нека се остави обштинама съ тимъ, да незадовольни съ рѣшеніемъ обштине могу помоћи далѣ кодъ државны властій потражити. Да се небы неправде и ова апелираня чешће догађала, треба закономъ точно сва обстоятельства опредѣлити, подъ коима се таково дозволѣнѣ дати мора. Отештаванѣ ступаня у обштинство а съ тимъ и женидбе прописомъ, да се притомъ неке тегобне таксе плаћати и друге излишне формалности испунити мораю, неможе се такође одобрити. (3)

(1) Thiers у своимъ дѣлу: De la propriété, Brux. et Leip. 1849., каже: „Вичу люди на ове философе уздр-

Digitized by Google

жаваня, називаю ій варварима, и обтужую ій кодъ народа; право и имаю. Ограничавати плодноћу човѣчієгъ рода право є злочинство противъ природе," (un crime contre la nature). Напротивъ J. Mill у своимъ: Principles — Ldn. 1849. захтѣва у томе велику предосторожность па и уздржаванѣ у брачномъ плоћеню, и каже: „немойте се као свинѣ котити — (do not propagate like swine —), т. є. кадъ се несмислено родительи небрину, како ће своимъ породу дати ужитка и воспитаня. —

(2) У Баденской прима се у обштинство 4 веће вароши, кои 1000 фор., 10 маньи варошій, 600 фор., осталы обштина, 300 фор., иманя притяжава, странци мораю двапутъ толико имати; но обштинске власти могу по обстоятельствима свакога почасно или сасвимъ одъ ове дужности ослободити. — У Выртембершкой има 1, онай право, да се у обштину какву прими, кои *а*, какавъ занатъ, умѣтство или науку зна, *б*, собственогъ (незадуженогъ) иманя 1000—600—400 фор. притяжава и *в*, чесно владанѣ покаже; — 2, кога обштина сама безъ овы услова примити жели; — странци мораю показати 1 ½ пута иманя, колико є горе за уроћене прописано. Свакій, кои се оженити намѣрава, мора пре вѣнчаня показати, да породицу єдну ранити може. — У Курхесенской прима се у обштинство онай, кои способности притяжава, да може фамилію свою ранити, кои є далѣ чесногъ владаня и 150—1000 Rlr. (по густини мѣсногъ жительства) иманя покаже; обштине могу свакога одъ овы услова ослободити. —

(3) У Баварской по већимъ варошима 60—100 фр., по селима 1—25 фр. — У Выртембершкой resp. 120—50—25 фр. —, таксе за пріемъ у обштинство. —

Digitized by Google

§. 15.

II. *Населяванѣ* радины людій врло е полезно средство за умложенѣ жительства, но примамльиванѣ странаца къ населяваню ніе свакадъ корисно. Изузимаюћи оне, кои се збогъ политичногъ и религіозногъ незадовольства и збогъ више неке спекулаціе иселяваю, уобште су сви остали, кои се найлакше къ иселяваню изъ свое землѣ скланяю, понайвише люди сиромашногъ станя, лакомислени и нерадни, кои мисле, да ће у свомъ новомъ населишту неизмѣрна блага наћи, безъ да мораю са свое стране нужданъ у свакомъ кућеню трудъ, и прилѣжность показати, и потребне вѣштине имати. Искуство показуе, да странци како збогъ наведенога тако и збогъ непознаваня поднебія, начина живлѣня, нравій и свакояки занатски окресностій у свомъ новомъ оташтву на велике тешкоће наилазе, и да такове населбине по већой части или сасвимъ пропадну, или се крозъ дуго време съ млогимъ бѣдама борити мораю, докъ се полако и съ тешкомъ мукомъ неопораве. Съ тога е одвећъ опасно, употреблявати она разна средства, коима се странци къ населяваню примамлюю, н. п. бесплатанъ путъ, позаймльиванѣ капитала, особите преміе и тимъ подобна. Напротивъ корисно е, препреке слободногъ населяваня уклонити, и населѣницима неке олакшице и манѣ подпоре чинити, н. п. ослобоћенѣ одъ ћумручкогъ данка и таковы такса при увозу намѣштая, занатскогъ оруђа, стоке и другогъ капитала. (1) Особитый законъ нека се за сва нужна опредѣлѣня у смотреню населѣника изда.

(1) Гонѣня у вѣрозакону и у политичной слободи, поредъ прегусте населѣности узрокъ су, да млоги одъ

Digitized by Google

народа оташтво своє, оставе и у другой га земльи траже. Иселѣнѣ млоги породица србски у Аустрію и Русію бывало є збогъ горе поменуты гонѣня. Год. 1481. пребѣгло ій є изъ Србіє 50.000 преко Саве и Дунава; год. 1690. опетъ 40.000 породица подъ патріархомъ Чарноєвиѣемъ у Аустрію, осимъ млоги, кои су почешѣе, нарочито 1737., у Аустрію одъ нга турскогъ, и доцніє у Србію изъ разны областій турски прибѣгавали. — По уништеню едикта нантскогъ (кои є протестантима слободно упражнѣванѣ вѣре у Француской осигуравао) населило се у Пруской 11.000 хугенота француски. — Збогъ угнѣтаваня слободногъ упражняваня вѣрозакона найвише су се преѣе народи свію готово држава иселявали. — Бразилска дає населѣницима бесплатно єданъ комадъ землѣ и ослобоѣенѣ одъ данка крозъ 10 година. — У Русіи има преко 400 читавы населбина съ више одъ 250.000 жителя; — и ту се населѣницима млоге олакшице чине, и населбине успѣваю добро. — У Србіи има одъ прилике по више стотина населѣника сваке године више, коє изъ турски областій коє изъ Аустріє; но текъ они одъ ньи, кои редовнимъ, закономъ прописанимъ, начиномъ у србско поданство ступе, уживаю закономъ дозволѣне користи, т. є. по закону одъ 1844. год. В№ 603. неплаѣаю увозный ѣумрукъ на добра са собомъ у Србію донета, и по закону одъ 1858. В№ 1037. ослобоѣени су одъ данка државногъ, а по томе и одъ обштински терета за двѣ године, рачунаюѣи то одъ ньовогъ доселѣня у Србію; и добѣгавшимъ изъ Турске дає се земля по нарочитомъ закону одъ 1861. В№ 735, а свима сиромашнимъ доселѣницима — селянима — уступа се одъ обштинске землѣ по уредби (шумской) одъ 1861. год. В№ 732. — Законъ одъ 1860. В№ 171 уреѣує станѣ и одношає заштиѣеника србски, кои кадъ као заштиѣеници у Србіи проведу 7 година, могу заклетву на поданство положити, а они пре 1844. доселѣни заштиѣеници сматраю се као поданици и безъ заклетве. —

Digitized by Google

§. 16.

III. *Иселяванѣ* треба свакомъ на волю оставити, єръ забраньиванѣ тога нити є правично, нити се забране могу съ успѣхомъ одржати. Но пре него што кои грађанинъ свою землю оставити мисли, треба да се своіой власти за полученѣ дозволѣня къ иселяваню обрати, кое ће му се дати, почемъ онъ све своє обвезе у дондашнѣмъ оташтву испуни; зато є нужно, да пре издатка таковогъ дозволѣня државна власть у явнимъ листовима намѣру иселѣника обзнани, и свакога, кои бы што одъ нѣга потраживати имао, позове, да до опредѣлѣногъ рока истой власти предстане. Пређе уобичаєно узиманѣ неке части иманя одъ иселѣника за државну касу садъ є по већой части кое само по себи кое силомъ уговора међу државама престало. (1) Влада може на то тежити, да склоность къ иселяваню умали, ако іой иселяванѣ у рачунъ неиде, многимъ блажіимъ средствима. Найглавніє є, да неда повода къ незадовольству людій, єръ се у слободнимъ државама искусило, да у правной држави врло добро люди разногъ вѣрозакона и политичногъ мнѣнія живити могу, и да ніє правый путъ къ државной срећи, грађане све подъ єдну мѣру и форму у политичномъ мнѣнію дотѣрати. Сама угнѣтаваня у ситнуріяма одъ стране виши и нижи властій а нарочито необузданость и неодговорность нижи званичника дражи више народъ къ незадовольству и иселяваню него теретніє обште мѣре правительства. — Исто тако неваля трпити изасланике туђи држава и друштва, да по народу путую, и люде обећаванѣмъ, лажима и другимъ обманама къ иселяваню драже и примамлюю, и треба се потрудити, обяснѣнѣмъ ствари, како управо стои, народу дати на знанѣ,

Digitized by Google

какве га користи и незгоде у страной земльи очекую. (2) За већу сигурность, особито ако се грађанинъ жели, у оближню кою землю иселити, може се одъ свакогъ иселѣника захтѣвати, да дужанъ буде увѣренѣ пріема одъ правительства будућегъ му оташтва набавити, па текъ по полученю таковога може му се одпустъ изъ грађанства дати. (3)

(1) У Турской є забранѣно, изъ єдногъ се пашалука у другій селити; и хатишерифъ одъ 1833. закраћує народу изъ Турске у Србію селити се. (Ово опредѣлѣнѣ изоставлѣно є у книзи: Явно право княж. Србіє, печатаной год. 1851. —

(2) Ови агенти за иселяванѣ примамлюю лакомислену свѣтину разнимъ обеćаньима и представама среће, коя ій у новомъ оташтву чека, и причинили су по Европи таквимъ поступцима млоге несреће, што су сиротни радници єдно зло оставляли, а горе у населбинама налазили, и тамо пропадали. —

(3) О иселѣницима изъ Србіє прописує уредба одъ 1844. В№ 603., да пре иселѣня мора свакій доказати, да ће у страно подaнство примлѣнъ быти (у практики ово ніє тако строго, нити се може тако испунявати) и да є све обвезе према влади, обштини, задруги и иначе испуніо. — Иначе законъ одъ 1860. В№ 171 врло є либераланъ, и посредно има смисао, да є свакомъ слободно землю оставити, и такавъ иселѣникъ или бѣгунацъ за време одсуства нема лично никаквы финансійски обвеза према своіой држави, 1860. В № 1221. —

Digitized by Google

II. Унапреда ревности и вѣштине радника.

§. 17.

Не само *брой* радника него и интензивна производность раднѣ мора се као условъ народногъ благостаня сматрати (I. §. 123. сл.), па зато е владе дужность, да и у овомъ смотреню старанѣ своє, имено на *прилѣжность* и *вѣштину* радника обрати. Свашта, што бы радницима на путу стаяло, да плодове свога труда подпуно уживаю, препрека е у исто време плодноће раднѣ, єръ прилѣжность и ревность у раднику слаби, и тежня радника, да се у свомъ раду извѣшти, тимъ се угушава. Зато е и съ овогъ гледишта утврѣенѣ правице и законе слободе у држави важанъ условъ народногъ благостаня и среће. Радиность се деспотизма плаши, и скланя се у оне землѣ, кое су закономъ права и интересе своій граѣана одъ сваке напасти заштитиле и осигурале. Чесни, прилѣжни, изображени граѣани оставляю своє тако жалосно оташтво и прибѣгаваю онимъ државама, у коима се закономъ за слободанъ и найкорисніи свестраный развитакъ ємства дає. Подъ владомъ незаконости капитали се неплоде, єръ збогъ обште несигурности велики интереси отештаваю свакій успѣхъ каквогъ предузеѣа, и зато се у таквимъ земляма капитали крію, и изванъ землѣ шалю, єръ су тамо сигурніи. Подъ овакимъ околностима ніе могуће, народномъ благостаню процвѣтати, и кадъ по несреѣи найнапреднiи народъ подъ ярамъ деспотизма падне, то ће се и нѣгово благостанѣ за кратко време съ врха най-

Digitized by Google

краснiегъ цвѣтаня у дубльину душевне и матерiялне пропасти срушити.

(1) Съ правомъ може се богатство В. Британске одчасти приписати слободномъ уставу и великой законости, кои у овой земльи владаю. Напротивъ угнѣтаванѣ христiяна одъ стране муамеданаца, насилiя, глобе одъ стране паша и ньiовы помагача и сваколика несигурность живота и иманя у Турской, узрокъ су садашньой пропалости овы преѣе цвѣтавши земаля. До скота понижено човѣштво у робовима по американскимъ и муамедскимъ земляма и у невольницима Влашке и Молдавске, съ небройнимъ неулюднимъ поступанѣмъ господара, морало бы човѣколюбиво срце у очаянѣ довести, да му нiе надежде на изгледе скорогъ избавлѣня. —

§. 18.

Што е радникъ манѣ слободанъ, утолико манѣ има склоности къ прилѣжности. (1) Робови су по тому найгори радници, кои се никадъ небы рада приватили, да iй строгость господара на то неприморава. (2) У нечему су больи подъ теретомъ спаiя стенюћи невольници, кои су по преѣе придобывеномъ праву исключны господара землѣ или уговорима насвагда или на неко време за землю, кою раде, везани, и ову као спаiи принадлежећу само подъ неугоднимъ за себе условима раде и уживаю.(3) Найбольiй е радникъ, кои савъ плодъ свога рада ужива, давши по обштемъ закону неку часть прихода на државне потребе. Но не само ова непосредна угнѣтаваня у матерiялномъ смотреню, него и млоге друге злоупотребе у држави, кое се на друштвеный (соцiялный) и политичный положай разны класа народа односе, штетне су за народно куѣенѣ. Презрѣнѣ, па и само слабо поштованѣ,

Digitized by Google

(производно) радеће класе некорисно е за народно кућенѣ, и убитачніе е, ако то іошъ и правительства тимъ подржаваю, надъ друге класе народа као особене за себе заключене и повлаћене касте признаю, и као такове ій у законима споминю и одликую, некимъ правама, почестима и титулама ій снабдѣваю, и тако повода даю непрестаномъ међуособномъ избѣгаваню, трвеню, раздору и непріятельству. Ове разлике убитачне нестале су по већой части држава, но опетъ и данданашньи теже поедини државници, да оне старе злоупотребе одрже; н. п. да примаю у државне службе, особито веће, и да пуштаю у земальску скупштину, само синове племића (властеле), званичника и богаташа, да награђую орденима и другимъ одличіима само чланове касте цивилны и воены званичника и т. д. — Правительства нека се потруде, да све ове неугодности уклоне, робство и невольництво одчасти одкупомъ изъ државне касе, а остале злоупотребе простимъ еднимъ закономъ, кога се и оно само у течаю времена строго придржавати мора.

(1) Види о овомъ предмету: v. Jakob: Ueber die Arbeit leibeigener und freier Bauern, St. Petersburg, 1815. — William Jay: Slavery in America, Ldn., 1835. — Ch. Dikens: American notes. — S. de Sismondi: De l'intérêt de la France à l'égard de la traite des nègres, Paris, 1814. — A. de Gasparin: Esclavage et traite, Paris, 1838. = Moreau de Jonnès: Recherches statistiques sur l'esclavage colonial, Paris, 1842. — Найвише пакъ сачуства за бѣдно станѣ робова у найновіе време побудила е Miss Harr. Stowe своимъ дѣлима: Uncle Toms cabin, — The white slave, коя су на све скоро езике већъ преведена; прво су превела двоица и на србски (у Бечу и Бѣограду 1853.). — — Робство е

познато было іошъ у найстарія времена и кодъ свію народа. Грчке државе налазиле су се збогъ погдѣгдѣ већегъ броя робова но грађана у опасности, и Римъ се у више прилика съ тешкомъ мукомъ одъ побуна робова спасавао. Робство є до конца среднѣгъ вѣка у Европи уобичаено было, и садъ постои іошъ у Русіи и Турской (Влашкой и Молдавской), но у изваневропскимъ земляма млого више и у суровіємъ изгледу. Колико су се млога европска правительства (особито в. британско) заузимала, да се робство укине, опетъ саовимъ нису успѣти могла, почемъ сама правительства међусобне уговоре о укинуђу робства недрже. Чудновато є, да се найнапреднія и найслободнія земља, Савезъ С. Америке, принуђена налази, робство у некимъ частима (на югу) своє землѣ трпити. Остале европске и американске државе или су већъ свуда своє робове ослободиле, или су се узаймнимъ уговорима обвезале, да ће ій по истеку некогъ рока ослободити; но іошъ свою обвезу све испунили нису. —

(²) У южнимъ државама сѣв. америк. савеза постои іошъ робство (и по некимъ европскимъ земляма и населбинама), и оно є поводъ великогъ раздора између сѣверны слободны (аболиціониста) и южны робовски држава, кое су се тимъ у найновіє време до расцѣплѣня довеле. Слободны држава има (по попису одъ 1850. год.) 16 са 612.597 □ миля и 13,464.586 жителя, међу коима су 195.916 слободни жительи гараве масти (т. є. црнци или ньіови потомци и смѣсе); робовски држава има 15 са 851.448 □ миля и 9,612.909 жителя, међу ньима слободны жителя гараве масти 228.128 и 3,200.304 роба; по томе су робовске државе съ 238.851 □ мильомъ яче у простору а съ 3,851.677 жителя слабіє у людству одъ слободны држава. Год. 1850. было є у южнимъ државама 3,428.432 роба, дакле прено $^1|_3$ цѣлогъ людства тій држава. У садашньой борби нису све државе

Digitized by Google

робовске противъ сѣверны држава, єръ се и одъ њи неке съ овима држе, а неке су неутралне. — У француским населбинама плаћало се за єдногъ роба 1200 —1500 frs., за єдно дѣте 500 frs. — Трговина съ робовима укинута є найпре у Данской, потомъ (1807.) у Енглеской. У Сѣв. Америки буде іошъ 1806. заключено, да се одъ 1808. год. робови више неувозе, но то се ніє испунило. Енглеска є склонила све землѣ редомъ на укинуње робства. Убойне лађе имаю право, да визитираю трговачке бродове, и да оне заузму, кои робове возе. Сѣв. Америка се єднако томе противила. Колоніє, коє су Енглеска и Сѣв. Америка основале на западньой обали Африке за населяванѣ Црнаца, ослобођены робова, слабо успѣваю. В. Британска є укинула робство на своимъ населбинама сасвимъ 1834. и издала є господарима накнаде 20 мил. Ls. — Француски робови ослобођени су 1848., и накнаде є господарима 90 мил. frs. издато. Послѣдње у оба случая быле су врло добре; премда се продукція по тимъ населбинама спочетка умалила, она се доцніє опетъ развила, и млоги робови за кратко време су постали добри слободни радници и имућни господари земаля. — У новіє време почео се уводити по Америки и млогимъ населбинама особитый родъ робова. Како є трговина съ роблѣмъ забранѣна, почели су трговци подъ видомъ уговора са самимъ радницима или съ ньіовимъ господарима изъ Китая и съ обала западнѣ Африке люде набавляти обвезавши ій, да унапредъ дату имъ суму новаца одрадити мораю; па како су уговори за раднике врло неповољно устроени были, то су радници постали управо робови, немогавши никако свой дугъ одрадити. Премда су млоге државе увозъ таквы радника (кулія) изъ Китая забранили, онъ опетъ іошъ постои. Год. 1861. обвезала се Француска Енглеской, да неће више дозволити, да се тіи назови слободни радници съ обала западнѣ Африке у нѣне насел-

Digitized by Google

бине увозе, а Енглеска іой е допустила, да потребне радниие може изъ Источне Индіе набавляти. —

(3) Невольництво е остатакъ робства, и траяло е до найновіи времена. Но садъ е, особито догађаима одъ 1830. и 1848. године свуда укинуто, оставши до последньи година само іощъ у Русіи, Влашкой и Молдавской (а подъ особеннимъ условима и у Турской). У Русіи е было невольництво скоро робство. Брой невольника износіо е по броянію одъ 185%. год. и то у европской Русіи, Сибиру и Закавкаской 23,069.631 душа, међу ньима 11,244.913 мушки и 11,824.718 женски. Свега жителя е было 67,081.167 глава, невольника дакле 34.390%. Одъ горнѣгъ броя невольника долази на европску Русію 22,558.748, на Сибиръ 4338, на кавкаске землѣ 506.545 душа. Спаіяма принадлежи 22,294.867 невольника, остатакъ извѣсниимъ државнимъ заводима. 3703 властелина безъ спанлука имаю 12.286 мужика; 102.194 спаіе притяжаваюћи добра имаю 10,683.853 мужика. На Европу долази одъ тій спаія 103.158 спаія съ 10,682.400 мужика. Одъ овы е за дугове заложено было 1859. год. 44.166 добара са 7,167.184 душе за суму дуга одъ 425,503.661 рублѣ, дакле е задужено преко 2/5 добара и 2/3 свію спаійски невольника. — Манифестомъ царскимъ одъ 19. Февр. 1861. ослобођени су невольници тако, да по истеку двѣ године одъ дана публикаціе манифеста (5. Марта) постаю слободни грађани. Селяци добыиу кућу и землѣ нужне као собственость, на кое мораю пређашньимъ господарима спаійско плаћати; но та добра могу одма или доцніе одъ бывши господара земаля одкупити, и по самзволѣнію господара и друга добра куповати, и тако прави господари земеля постати. — Невольници, кои нису селяци него н. п. служительи, фабрички радници и т. д., ослобођаваю се просто по истеку двѣ године. Нарочите власти поставлѣне су, кое ће распре између господара и невольника расправ-

Digitized by Google

ляти; цѣломъ еманципаціомъ управля една врховна комисія стоећа непосредно подъ царемъ (и подъ предсѣдништвомъ великогъ князя Константина). — Влашки и молдавски цигани были су прави робови, и ослобођени су одчасти іошъ 1845. год. но поглавито после париског мира 1856. год. Свакій циганинъ одкупіо се сукомъ одъ 10 дук. цес., но млоге спаіе су саме своє цигане ослободиле. Цигана є было око 19.000 фамилія. — О ослобођеню влашко-молдавски селяна ове (1861.) године ради се на народной скупштини. — За ослобођенѣ рає у Турской одъ тешки спаійски терета и невольничке патнѣ нема засадъ изгледа. —

§. 19.

Вѣштина радника зависи одъ ньіовы знаня, изоштреня разума и упражняваня у занатскимъ пословима. Држава може къ изображеню занатски радника помоћню притећи устроенѣмъ народны и занатски училишта у довольной количини и цѣлисходной каквоћи. Закономъ треба опредѣлити, да одъ ученя основны народны школа нико ослобођенъ быти неможе, ползу осталы — стручны за раднике — учебны завода пакъ по краткомъ времену увидиће самъ народъ, само се правительству треба постарати, да ова училишта у добромъ стању и на угодномъ за народъ мѣсту буду. Заводи за занатско изображенѣ рукодѣлаца, разны фабричны посленика, трговаца, треба у варошима да буду, земльодѣлске, шумарске и овима подобне школе нема се на каквомъ правительственомъ польскомъ добру осную; но и у едномъ и у другомъ случаю по могућству у средини землѣ или ако више таковы завода има, равномѣрно по земльи разасуто съ особитимъ обзиромъ, да животъ у таковимъ мѣстима

Digitized by Google

скупъ небуде. Овогъ рода заводи или су уобште за цѣлу занатску класу или понаособъ за раднике поедины равны заната намѣнѣни; правительство нека се постара найпре оне прве завести и текъ по већемъ развитку радности нека почне и на ова послѣдня мислити. Уобште подпомаже извѣштенѣ и изображенѣ радника све оно, што е и радньи полезно; тако су слобода радника, награде и одличія, добра продня и т. д. за то одвећъ корисне.

II. ОДЛОМАКЪ.

Старанѣ о капиталу уобште.

§. 20.

Капитале *теѣи* и умложавати штедньомъ у кућеню ([1]) и привлаченѣмъ исты изъ страны земаля могу сами грађани врло добро безъ ичіе помоћи; а исто тако лако ће имъ быти, капитале на пробытачанъ начинъ употребити, како е народъ у благостаню, изображеню и занатской вѣштини некій напредакъ учиніо. Напротивъ дужна ће быти влада къ *одржаню* и *чуваню* капитала садѣйствовати, и то како правы народно-економны капитала, одъ коій величине и величина народногъ иманя и ячина производа зависи, а тако и оны потраживаня, коя даванѣмъ новчаны капитала подъ интересъ — займомъ, — постаю, и изъ коій се иманѣ тако названы капиталиста састои. Сигурность капиталиста одъ губитака, препирке, свађе и тужба свакогъ рода одржава кредитъ у земльи, побуђуе люде къ штедньи, задржава капитале, да изъ землѣ неиду, шта више привлачи исте и са стране и тимъ потѣруе проценте капиталне ренте наниже, а побольшава

Digitized by Google

станѣ радника. Овако многостраномъ ползомъ, коя изъ чуваня капитала проистиче, правда се дакле и живо садѣйство правительства на ту цѣль обраћено.

(1) Може се изузети случай, гдѣ правительство *гитедіонице* нарочито за сиротне раднике оснива и съ некимъ издацима са своє стране подпомаже. (Види ниже §§. 196. сл.). —

§. 21.

Усмотреню сигурности у *заямъ* даты капитала помоћи се може слѣдуюћимъ: 1, добримъ законима треба опредѣлити, да лакомислени и непоштени банкроти и варалице неостану безъ заслужене казни; — 2, да се строго и точно съ тужбама повѣрителя противъ дужника поступи (1); и 3, да се хипотеке добро уреде, т. є. да буду сва прибавлѣна хипотечна права явна, да буде подробно означено, колико є кога потраживанѣ, и съ колико на комъ добру као теретъ лежи, и да процѣне точне и истини вѣрне буду. (2) — Чуванѣ *правы* капитала одъ губитака управо є задатакъ полиціє сигурности. Сви капитали могу на различитъ начинъ пропасти, т. є. безъ (полезне) употребе потрошити се, и за све постое, кадъ се пропасть ніє предупредити могла, неке олакшице за губителя. Овдѣ ће говоръ быти само о губитку, кои се *пожаромъ* причинява и о осигураню противъ пожарне штете, т. є. о *пожарной асекуранціи*, (3) и то или за *покретна* (мобиліяре) или за *непокретна* добра (зданія). Преча є помоћь одъ стране владе, ако она предупрећава, да се ове штете недогађаю, кое быва наредбама, како ће се куће цѣлисходно и пожарной опасности манѣ подложне зидати, а тако и устроенѣмъ до-

Digitized by Google

бре *пожарне полиціе*, коя на то мотри ,да се пожаръ нигдѣ непокаже, и ако се покаже да баръ о найманѣ штете проће, кое старанѣ у полицію сигурности спада. Ако се пожаръ ніе предупредити могао, онда се треба баръ побринути, да штета поединоме тешка небуде, и зато се осниваю одъ пожарне штете осигураваюћи, или болѣ реће, пожарну штету накнађаваюћи заводи. Основателѣи таквы завода могу быти *приватна друштва* (4) или *правителѣство*. (5) Приватна друштва су за ову цѣль наравно боля, но треба ій при постанку подпомоћи, па и доцніе надгледати, а гдѣ она непостое, ту ій мора влада сасвимъ заступити но тако, да она одма одъ тога одступи, како се приватни за исту цѣль пріяве.

(1) Найновіи законъ о стѣцишћномъ поступку издатъ е 1861. В№ 597., и ньимъ су замѣнѣне одчасти дотичне наредбе поступка судскогъ у граћанскимъ парницама одъ 1853. В№ 1025 и члана 3. уводны правила законика о судскомъ поступку одъ 1860. В№ 443. I. —

(2) Граћанскій законикъ §§. 306., и 326. до 330. — Уредба о интабулаціи издата е 1854. В№ 1054., коіомъ су све старіе уредбе о томъ предмету замѣнѣне. —

(3) Ова осигураваня одъ пожарне штете постала су у 18. столѣћу, а почело се на ньи мислити управо іошъ у почетку 17. столѣћа. У Бранденбургу основана е іошъ 1705. пожарна каса, коя е као и остале тогъ времена на узаймной асекуранціи устроена была но тако, да су улози сваке године еднаки были. — Париска пожарна каса постала е 1745. године. — Найпре се помоћь онесрећенима указнвала тимъ, да су сусѣди подарцима у новцу и у другимъ добрима штету погорѣлцима — одчасти — накнађавали, потомъ прешло се на узаймно

Digitized by Google

осигуранѣ и текъ доцніе на осигураваюћа акціонарска друштва. Асикурирана сума износила е 1849. у британскомъ царству 756¼ мил. Ls. (или 324 фор. 24½ на главу); у Баденской по предрачуну за исту годину 340 мил. фор. (или 250 ф. на гл.); за цѣлу Нѣмачку рачуна се асекуриране суме на 8107 мил. фор. (за зданія и покретно иманѣ); у Белгіи рачуна се за 1849. год. осигураны зданія на 1093 мил. frs., осталы добара на 2122 мил. frs. (скупа 350 фор. на гл.); у Пруской осигуране суме 1828.—37. год. на 707.[5] мил., 1846. год. на 1195 мил. Rlr. (на гл. 125. фор.); у Саксонской 1843.—45. 1477⅔ мил. Rlr. (136 фор на главу). —

(4) Влада може подпомоћи безинтереснимъ займомъ неке суме новаца на опредѣлѣно време, докъ се друштво неопорави, потомъ подаренѣмъ неки користій, н. п. безплатну употребу поште, ослобођенѣ одъ судски и други неки такса и данака, наредбомъ да одъ државе плаћени званичници фондомъ пожарне асекуранціе управляю и т. д. —

(5) У Белгіи се 1846. и 1850. мислило млого о предлогу, да се цѣла струка асекуранціе уступи влади као монополъ или управо као регалъ, те да она отудъ и неке приходе вуче; но увидило се, да бы то могуће было само кодъ пожарны асекуранція, кое бы врло мало добытка давале. — У Нѣмачкой су обично заводи асекуранціе правительствомъ основани, и зову се земальски заводи осигураня (Landes-Versicherungsanstalten). Ньовъ кругъ обувата или цѣлу землю (ако е мала), или поедину область или округъ. Они су на основу узаймногъ осигураня установлѣни. Користь таковы завода е, што имъ е управа евтина, и што, поредъ лакогъ надзора владе, кои е врло полезанъ, учасници збогъ великогъ участія лако теретъ асекуранціе сносе, а опетъ свакій поединый користи асекуранціе

Digitized by Google

подпуно ужива. Трошкови управе баденскогъ завода износили су 1846.—49. год. у ср. руку годишнѣ 26.000 фор. на 347 мил. фор. осигуране суме, кое чини само 0·074 на хиляду. Готайскогъ друштва трошкови напротивъ износили су 1843. год. 0·1 00/00, елберфелдскогъ 0·13, друштва феникса 0·38 00/00. Но опетъ ахенско приватно друштво имало е 1826.—43. год. трошка само 0·047 00/00, као изузетакъ. — У Србіи се одъ 1858. год. овамо асекурираю добра кодъ трієстански друштва „Riunione adriatica di sicurtà" и „Nuova società commerciale d' assicurazioni," по концесіяма, кое е српска влада своимъ поданицима дала, да могу та страна друштва у Србіи као ньови агенти заступати. — Прво е друштво основано год. 1838. за осигуранѣ добара противъ ватре и путуюћи еспапа одъ елементарне пропасти; одъ 1840. год. осигурава оно несамо путуюће еспапе него и све предмете на путу наодеће се па и саме бродове; а одъ 1853. прима оно асекуранціе и на човѣчіи животъ (§. 198. сл.) и противъ штета одъ туче. — Друштво nuova società —, установлѣно 1847., осигуравало е спочетка само противъ штета на мору, рѣкама и сувомъ путу; по концесіи одъ 1851. распространило е оно кругъ своій послова и на осигураваня противъ туче, а одъ 1853. и противъ пожара и на животъ човѣчіи. — У Србіи су и едно и друго друштво нашла прилике, да непокретности и покретности противъ пожара осигураю и нешто осигураня на животъ човѣчіи. Противъ туче неприма друштво премія, што нема статистичны података о метеорологичкимъ посматраньима у Србіи, а за осигуранѣ предмета на путу наодеѣи се нико се ніе тражіо. Премда друштво има право и по осталимъ мѣстима Србіе осигуравати, нико му се отудъ ніе съ томъ жельомъ пріявіо. Упочетку су кодъ првогъ друштва прилично люди навалили были съ асекуранціяма на покретности (преко 600.000 фор. ср.), но наскоро е у той ревности ладноћа наступила. До

Digitized by Google

половине 1861. год. осигурано е свега у Бѣограду противъ пожара до 10 зданія и око $^{3}/_{4}$ мил. фор. ср. покретностій (обично еспапа) и три четири случая на човѣчіи животъ. Іошъ ніе было несрѣћногъ случая, да е друштво морало накнаду какву платити; но кадъ тога буде, сигурно ће млоги съ осигуранѣмъ похитати, єръ се у примѣру найлакше добра стварь позна. —

§. 22.

Приватна друштва за пожарну асекуранцію (¹) могу двояка быти, *или узаймнимъ* осигуранѣмъ, гдѣ се сви господари осигураны добара сложе, да по размѣру своглъ иманя оному, кому што ватромъ пропадне, сасвимъ или одчасти губитакъ накнаде, — или осигуранѣмъ *на премiв*, гдѣ довольный брой капиталиста некій капиталъ — обично на акціе — скупе, и съ приходима одъ улога — премія —, кое одъ господара осигураны добара примаю, као и одъ интереса одъ тій улога и одъ своглъ капитала трошкове управляня фонда исплаћую, штете осигуранимъ добрима пожаромъ причинѣне накнаћую, и остатакъ прихода међу собомъ сваке године подѣле као добытакъ — дивиденду — по размѣру, съ колико кои капитала участвуе; но да исто тако у случаю већи расхода одъ прихода и штете сразмѣрно подносе. Овай другій начинъ — т. е. на премiе — простіи е и больій. Прилоге годишнѣ одъ осигураногъ иманя мора друштво унапредъ опредѣлити по рачуну, како се отудъ сви издаци подмирити, и друштву неке добыти остати могу. Тіи прилози треба єднаки да остану, и да се ни сида неповишаваю, ако кое године за друштво врло несрѣћне испадну. Дивиденде и добытака кодъ узаймне асекуранціе нема.

Digitized by Google

(1) Уобште неприма друштво на осигураванѣ противъ пожара предмете, кои су яко запаљиви као ни зданія, у коима се такови предмети (н. п. барутъ, гасови —) праве или хране; потомъ новце и папире особене вредности. Друштва такође неиздаю накнаде, ако є пожаръ постао ратомъ, буномъ, плячкомъ, насилнимъ нападомъ оружане силе, по наредби власти, земльотресомъ, изметомъ вулканскимъ, или ако є осигураный самъ зданіє осигурано навластито запаліо. —

§. 23.

О *пожарнимъ асекуранціяма за зданія* можемо слѣдуюће као правила навести:

1, Свакомъ треба дозволити, да *слободно участвовати* може. Учасника самы є користь, да добра своя одъ штета осигураю, но то асекуриранѣ є и за државу полезно, єръ се капитали и куће чуваю, на кои се порезъ плаћа, потомъ се кредитъ увећава, и цѣла продукція у народу унапређава, кое све народный напредакъ подпомаже. Люде дакле уобште ніє нужно, на участвованѣ натѣривати, почемъ свакій воли, да су му добра одъ штете какве осигурана, но да нису; а и наредба власти за принуђено осигураванѣ могла бы се тимъ обићи, да люди своя добра текъ форме ради за врло малу суму асекурираю. При свемъ томъ збогъ особите полезности цѣли могла бы се нека посредна средства употребити, коима бы се свѣтъ на осигуранѣ скланяо. Правительство нека добримъ примѣромъ предходи, па и обштине и друга правословна лица на осигуранѣ добара своій обвеже, а тако бы исто изузетно одъ обштегъ правила требало да влада и оне грађане, кои туђимъ иманѣмъ управляю, као туторе, старателѣ и т. д принуди, да та добра осигурати

Digitized by Google

мораю. У прво време само а и доцніе, кадъ люди, іошъ неувиђаюћи ползу осигураваня, неће у такова друштва да ступаю, нека правительство посреднимъ мѣрама подѣйствуе, да народъ што више добара асекурира; такова су средства н. п. награде, маньій порезъ одъ осигураны добара, правило, да се заямъ изъ какве явне касе само на осигурано добро дати може, или да се на такво добро више позаймити смѣ и т. д. (1) Кадъ већъ едно друштво у држави постои, обичай е, да се людима забранюе, у страна друштва асекуранціе ступати, али ово се може одобрити само за прво време, докъ се *земальско* друштво іошъ ніе опоравило. Наравно поредъ овакове забране валя земальско друштво тако устроити, да ни у чему небуде горе одъ ма когъ странога, иначе бы неправда была, люде гонити, да противъ своѓъ интереса, на свою штету, поредъ больи страны друштва кодъ земальскогъ друштва своя добра осигураваю. Земальска су друштва у томъ на свакій начинъ одъ страны боля, што она непрестано и лако осигурана добра подъ контроломъ држати могу, те се тако неће често куће навлашъ палити, или друге обмане догађати, и тимъ друштву земальскомъ а и сусѣдима и ньіовомъ друштву безъ нужде штета чинити. У осталомъ нека влада временомъ на то иде, да више друштва асекуранціе едно поредъ другога у земльи конкурираю, кое осимъ осталога и те добре стране има, да се у случаю велики пожарны несрећа штета (накнаде) међу више предузимателя подѣли. (2)

(1) По хесенской уредби одъ 1777. ніе могла неасекурирана кућа као хипотека важити. — Подъ моранѣ е осигураванѣ у В.Х. Хесенской, Баденской, К. Цыриху и Шафхаузену —. Гдѣ земальска друштва збогъ млоги пожарны несрећа дугова имаю, ондѣ

Digitized by Google

баръ нетреба дозволити, да се учасници до исплате дугова, изъ друштва исписати могу; наравно ако друштва нису на акціе, гдѣ свакій акціонаръ само за онолико одговара, на колико нѣгове акціе гласе. —

(²) Често своГъ собственоГъ кредита ради подпомаже едно друштво друго у великимъ несрећама (као што е было пожаръ у Хамбургу год. 1842. и у Гларусу 1861.), а кодъ асекуранціе на морскомъ путу уобичаено е, да асекурираный бродъ и робу неприми само едно друштво на свое емство, него подѣли суму и предмете међу више друштва, те имъ лакше буде штету одъ пропале лађе и еспапа тако почасно поднети. —

§. 24.

2, *Прилоге* треба по *величини пожарне опасности* зданія опредѣлити, и у некій ій редъ *постепености* довести. Сламне, дрвене и такове куће, гдѣ се млого съ ватромъ ради, мораю односно веће прилоге давати, но куће и зграде одъ камена, цигаля и набоя построене съ безопасно начинѣнимъ огньштима и димняцима. (¹) Тако исто зависи пожарна опасность зданія каквоГъ одъ тога, какви заводи и мѣре у мѣсту постое за предупреду пожара, е ли зданіе само за себе или узъ друга зданія подигнуто, и каква е пожарна опасность овы сусѣдны зданія. Напротивъ већа е пожарна опасность сасвимъ усамлѣны и удалѣны зграда, еръ се пожаръ у време тако лако непримѣти и у помоћь се непритече. Свако друштво поступа у смотреню ове пожарне опасности друкчіе. (²) Статути неки друштва забраню сасвимъ участіе онимъ зданіима, гдѣ се праве: пушчаный прахъ, стакло, цеглѣ, црепъ, или гдѣ се при већой ватри коешта топи, куе и ліе; друга друштва дозволяваю участіе таквимъ здани-

Digitized by Google

ама, али у случаю пожара млого манѣ надокнађаваю, но што е пожаромъ причинѣна штета процѣнѣна, нека панъ недопуштаю, да се съ цѣломъ сумомъ цѣне зданія участвуе, но съ утолико маньомъ, уколико е пожарна опасность веѣа, у комъ се случаю само онолико и прилога дае, съ коликомъ се сумомъ участвуе. Найболѣ е пожарну опасность на класе раздѣлити, и свако зданіе у ону класу, кудъ спада, завести. (2)

3, У обзиру на *процѣну* осигураны добара треба мотрити, да се зданія за више неасекурираю, но колика е сума нужна за ньово ново построенѣ, иначе бы претѣраио високе процѣне повода давале, да люди навлашъ своя, особито нешто опала, зданія пале. Ако е зданіе веѣъ старо или и иначе рђаво, то нека се зданіе истина у онолико процѣни, колико е нужно, да се изнова озида, но притомъ треба и оне недостатке зданія у рачунъ узети, и одъ горнѣ суме одбити, а исто тако и доцніе одъ времена на време процѣне претресати и съ правомъ оногъ времена цѣномъ зданія у сагласность доводити. Асекуранцію зданія по нижу цѣну, но што е права, треба дозволити, но асекурираиѣ едногъ зданія кодъ два или више друштва треба строго забранити и казнити, еръ се то чини, да бы навлашъ сами господари куће свое палити могли. (4)

(1) Найвеѣа опасность долази одъ крова, по тому е сламный кровъ найопаснія за зданія, и зато ради предупреде опасности треба понайпре предузети мѣре, да се опасность пожара уманьи построенѣмъ — имено по варошима — темельны зданія съ безопаснимъ крововима и таванима. — Цркве съ кровомъ одъ тврдогъ матеріяла (на сводъ) и съ громоводомъ найманьой су пожарной опасности изложене, нарочито ако су іошъ

Digitized by Google

одъ други зданія одвоене. Куће са старимъ сламнимъ кровомъ нису тако пожару подложне, као оне съ новимъ. — У Србіи по варошима слабо већъ има кућа сламомъ покривены. Француска има $8^1/_5$ мил. кућа, одъ коій е $^1/_5$ сламомъ покривена. — Влади пристои право, да начинъ зиданя кућа, фабрика и други зграда и родъ употребљеногъ на зиданѣ матеріяла опредѣли съ обзиромъ на лѣпоту, правилность, темельность, сигурность одъ пожара и т. д. —

([2]) Елберфелдско друштво, основано 1825. год. наплаћує одъ учасника: за зданія са зидовима и кровомъ одъ тврде граће (каменъ и цигля) $1—1^1/_2$ $^{00}/_{00}$ (per mille), — за зданія съ древнимъ кровомъ а зидана $2—3^1/_2$, — за зидана са сламнимъ кровомъ $3^1/_2—5$ $^{00}/_{00}$; — за зданія зидана одъ слабогъ запалнивогъ матеріяла съ кровомъ одъ црепа $1^1/_4—2$, съ древнимъ кровомъ $3—5$, са сламнимъ кровомъ $5—8$ $^{00}/_{00}$; — съ древнимъ зидовима по разлики кровова $1^1/_2—3$, $3^1/_2—5^1/_2$, $5^1/_2—8^1/_2$ $^{00}/_{00}$. — Друштву феникса у Француской плаћа се за зданія са зидовима и кровомъ одъ тврде граће 1 $^{00}/_{00}$, са зидовима пола тврдимъ $1^1/_2$, съ древнимъ кровомъ $2^1/_2$, тврди зидови са сламнимъ кровомъ или древни зидови съ кровомъ одъ црепа 4, древни зидови съ древнимъ или сламнимъ кровомъ 6 $^{00}/_{00}$. Sun fire office у Лондону има 3 класе: $^3/_4—1^1/_4—2^1/_4$ $^{00}/_{00}$. — Друштво феникса у Баденской кодъ кућа одъ камена и цигаля $1^1/_4$ — по већой части одъ камена и цигаля $1^1/_2$ — по већой части оъъ дрвета 2 — сасвимъ одъ дрвета $3^1/_2$ $^{00}/_{00}$. —

([3]) Обично су 3—4 класе, но има друштва съ манѣ и више класа. — Тако у пруской райнской области 7 класа, свака съ два пододѣлѣня; у области вестфалской 8 класа, у Познаньской 7 класа. — У Баварской узимаю се 4 класе: 1, зидови и

Digitized by Google

кровъ одъ твердогъ матеріяла, 2, зидови пола а кровъ сасвимъ твердъ — одъ тинѣ (шифера) и црепа —, 3, зидови тврди кровъ одъ дрвета или одъ сламе, 4, зидови дрвени а кровъ одъ дрвета или одъ сламе. — У Ваймару су 3 класе. — У Цыриху 3 класе, и то 1, овамо принадлеже сва зданія, коя у 2. и 3. класи споменута нису; — у 2. класу спадаю: предильнице, катунаре (гдѣ се катунъ печата), цигляне; — у 3. класу: фарбарнице, сушаре съ ватромъ, кемичне фабрике, топіонице, ливнице и стакларе. — Како ће се прилози овы разны класа едни къ другима односити, право бы было опредѣлити по степенима опасности, но млоги статути одступаю одъ овогъ правила, почемъ бы найвише прилога пало на господаре слабомъ грађомъ правлѣны куће, дакле на сиромахе и селяке. — У Кантону Берну за 23 године примиле су куће са сламнимъ крововима 252.351 frs. више, но што су приложиле, куће пакъ одъ камена и циглѣ зидане и съ кровомъ одъ црепа приложиле су 177.350, древене црепомъ покривене 47.758, куће са шиндрама 28.912 frs. више, но што су примиле. Зато е за Познаньску опредѣлено, да се прилози у 7 класа овако односе: 1—1⅓—1⅔—2—2⅓—2⅔—3; у Баварской за 4 класе, као: 9, 10, 11, 12. — По выртембершкомъ закону непримаю се у асекуранцію збогъ особито велике пожарне опасности: касарне, великашке конюшнице, театори, фабрике, гдѣ се пушчаный прахъ прави, сирово гвожђе топи и кує, фабрике порцуланске, цигляне, кречаре, пиваре съ древенимъ кровомъ и велика владательска и великашка (скупоцѣна) зданія и т. д. —

(4) Што неможе пожаромъ пропасти, нетреба у процѣну ни узимати, као: плацъ, бунаръ, подруме, прави, твердый матеріялъ, уколико се овай неуштети. — По левенштайнскимъ статутима немора господаръ свое добро на више асекурирати но до половине вредности; по хесенской уредби несмѣ асекурирана сума исподъ

Digitized by Google

вредности зданія нижа одъ $^1/_3$ быти. — По бременверденскомъ закону казни се онай, кои своє добро кодъ вниме друштва асекурира, са 100 Rlr., и губи право на накнаду штете; по баденской уредби казнь є 500 фор. и губитакъ истотъ права, но потраживаня интабулираны повѣрителя признаю се и исплаћую се. —

§. 25.

4, Да се *изнаће*, *колика є штета*. Одма после пожара треба причинѣну штету процѣнити, при чему нарочито на то мотрити валя, да небуде пожаръ навластито учинѣнъ, и да се цѣна куће оно-лика узме, колика є заиста пре пожара была, съ почаснимъ одбиткомъ цѣне оногъ матеріяла, кои ніє изгоріо (н. п. цигаля, камена). (1)

5, *Штету накнадити* треба одма, како є процѣна за исправну призната. Нити є нужно ни праведно исплату накнаде зависномъ учинити одъ дужности, да оштећеный кућу опетъ зидати мора, или іошъ да є башъ на ономъ мѣсту, гдѣ є и пре была, озида. (2)

6, *Прилоге наплаћую* друштва на премів установлѣна по уговореной мѣри (н. п. 20 пара одъ 100 гроша процѣнѣне вредности куће, т. є. 5‰). Кадъ млого пожарны штета буде, онда се и нена часть капитала одъ акціонара уложеногъ на накнаде обратити мора, безъ да су улагачи обвезани, зато што више прилога дати. — Кодъ узаймногъ осигураваня улаже се толико годишнѣ, колико трошкови и починѣне штете износе, но и при овомъ начину осигураваня може се опредѣлити, да се прилози изъ єдне за свагда єднаке суме састоє; но онда се у случаю више пожара за ону годину при-

Digitized by Google

лози увећати мораю, кое е болѣ, но што неки раде, да друштво капиталъ за накнаду већи штета нужный узайми, и дугъ овай у годинама съ манѣ пожара одплаѣуе.

7, Поради правилногъ воѣеня друштвены дѣла нужно е, да друштво сходно своимъ *статутима* за подчинѣне званичнике *инструкціе* изда, а тако треба и свака држава да има нужне *законе* и *уредбе* односеће се на пожарне асекуранціе како непокретны тако и покретны добара. (3)

(1) Размѣра између пожарны штета и осигураны сума (цѣна куѣа) различита е по земляма и временима, у ср. р. е 1 00/00, но има предѣла и времена, гдѣ е она преко 6 00/00 и исподъ 0,500/00 была; у год. 1822. (збогъ велике суше) износиле су ове штете у Баварской 4,7, у Ист. Пруской 9,4, у Познаньской 11 00/00. —

(2) Само у случаю, ако се господаръ изгорѣлогъ зданія небы задовольио съ процѣнѣномъ штетомъ и накнадомъ, треба оставити друштву право, да му или накнаду по учинѣной процѣни исплати, или да му само оно куѣу онакву озида, каква е пре пожара была. —

(3) И асекуранціе покретностій (мобиліяра) заведене су већъ по свима скоро државама, и показале су се за народъ полезне. Оне се разликую одъ асекуранціе непокретностій (имобилія) нарочито тимъ, што се при оцѣни осигураны предмета лакше преваре и неточности догодити могу, почемъ се покретни предмети лакше и брже кваре и троше. Самъ притяжатель осигураногъ покретногъ добра треба да друштву или агенту друштва яви, кадъ и уколико е осигурано добро у току времена или случаемъ одъ свое вредности изгубило. При оцѣни и при накнади штете треба друштву добро пазити, да оно и на непогорѣле предмете накнаду неплати, почемъ погорѣлци исте лако сакрити или и ина-

Digitized by Google

че потрошити могу. Често запале люди неку часть покретногъ своГъ имана навластито, да бы до горенаведене користи подпуно дошли, па оштете тиѣъ іошъ и асекурирана непокретна добра. При устроєню овы асекуранція треба у осталомъ одъ прилике на иста она правила мотрити, коя су при асекуранціи непокретны добара споменута. Обично подпадаю оба ова рода асекуранціе подъ єдно друштво. — Често пакъ имаю друштва задатакъ да свакогъ рода асекуранціе даю. Ядранско друштво за осигуранѣ (riunione adriatica di sicurtà) у Трієсту, осигурава одъ штета пожарны покретна и непокретна добра, далѣ одъ елементарны штета путуюћа добра по води и суву као и одъ туче и осигурава приходе и капитале на животъ людій (§§. 198.—200.). Друга друштва узимаю у свой задатакъ осигуранѣ земльодѣлски производа (стоке и усѣва) одъ природны штета (§§. 45.—49.) — Париска друштва су на концу 1832. год. осигурала 10.170 мил. frs., одъ кое су суме штете $0^{\cdot 63}$% износиле. — Ахенско-мынхенско друштво имало є 1843. год. осигураны сума за 371,824.000 Rlr., а 1851. веѣъ 527.981.000 Rlr.; француско друштво фениксъ исте године 3164 мил. frs., нѣмачкій фениксъ 1843. год. 45,290.000 Rlr. — Банка асекуранціе у Готи основана є 1810. год. на основу узаимногъ осигураваня. Што преко накнаде штета и трошкова одъ прилога претекне, подѣли се међу учаснике. Она є 1851. год. до 358 мил. Rlr. осигураны сума имала; наплаћивала є 1843.—45. у ср. р. годишнѣ по $3^{\cdot 39}$ 00/00, трошкови су износили $0^{\cdot 16}$ 00/00; год. 1851. повраћено є осигуранима 73%, одъ 1843.—52. у ср. р. годишнѣ по 58%, — Штете су износиле годишнѣ кодъ друштва

ахенскогъ-мынхенскогъ у ср. р. $13^{26}/_{43}$.				$1^{\cdot 7}$ 00/00
елберфелдскогъ 1843.	—	—	—	$2^{\cdot 06}$ „
нѣмачкогъ феникса 1843.	—	—	—	$1^{\cdot 88}$ „
готайскогъ у ср. р. 1841. и $184^{3}/_{5}$.			—	$1^{\cdot 22}$ „
„ 1842. збогъ пожара Хамбурга				$6^{\cdot 1}$ „

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

Унапреда поедины родова матеріялне радѣ.

§. 26.

Подпора заната одъ стране владе може яча и слабія быти, и онай ће занатъ при ина че еднакимъ околностима болѣ напредовати и брже процвѣтати, кои влада буде више и снажніе подпомагала. При томъ важи то стално правило, да су уобште сви производни занати еднаке правительствене помоћи достойни, почемъ сви родови матеріялне раднѣ текъ узаймнимъ подпомаганѣмъ цвѣтати могу, и тако еднакимъ начиномъ производъ добара и бластанѣ у народу унапређаваю. Противно овомъ уобште важећемъ правилу подпомагале су преће владе часъ еданъ часъ другій родъ матеріялне раднѣ више или преимуѣствено; тако подъ меркантилистама трговину и урадне занате, подъ физіократима пакъ земльодѣліе. Смисова система показала е неумѣсность овогъ предпоставляня едне гране заната другой, и показала е владама, да имъ се треба еднако старати о свима производнимъ занатима. Но како се иманѣ свакогъ поединогъ лица а тако и народа може правимъ производомъ или нараштаемъ изъ туђегъ иманя умложити (I. §. 56.), то ће и народъ оны и онолико добара манѣ у своіой земльи производити, коя и колико изъ иманя туђи грађана увозомъ прими, и та ће добра имено она быти, коя онъ тако дрбро и евтино као тай страный на-

Digitized by Google

родъ произвести неумѣ, и коя ће онъ за своя извезена добра одъ странаца купити. Кадъ е дакле свакій народъ положенѣмъ и свойствомъ землѣ и другимъ условима на неку грану производа, у коіой остале народе надвишава, нарочито упуѣенъ, онда бы неумѣсно было, силе правительствене на подпору таковы занатa трошити, коя се никадъ или текъ съ велинимъ и нерентираюћимъ се трошкомъ у земльи подиѣи и одъ стране конкуренціе одржати могу. (¹) Зато треба само оне занате подпомагати, кои су ове помоћи достойни (III. §. 221.), а ово се опредѣлява тимъ, е ли занатъ за цѣлу народну продукцію користанъ, и може ли онъ доцніе и безъ особите помоћи владе до оногъ развитка доспѣти, у комъ се онъ кодъ страны народа налази. Влада нека свачіе призиванѣ у помоћь дакле неслуша, но исто тако нека и на то немотри, ако су неки съ поправкомъ обштегъ стаия незадовольни и напредку противни (као што н. п. лађари и киріяши на пароброде и желѣзнице вичу).

(¹) Преће а и садъ теже владе погрѣшно, да се све у земльи производи, но притомъ опетъ реће су се оне претѣрано заузимале за подигнуће найкорисніи занатa, н. п. за земльодѣліе, за одгаянѣ домаће стоке, за послове зидара, ковача, шивача, чизмара и т. д., него по веѣой части за послове, кои услове за свой обстанакъ у земльи лако ненаоде, као н. п. за подизанѣ племениты страны раса животиня, за фабрике свилены и чоаны еспапа и т. д., и зато су се грдне жртве чиниле безъ успѣха или съ успѣхомъ текъ после дугогъ времена и после велики губитака. Разумніе бы напротивъ было, постоѣе и ньима сродне и близу стоѣе занате подпомагати, по развитку коій бы народъ самъ по себи на остале вишегъ реда занате прелазіо. —

Digitized by Google

I. ОДЛОМАКЪ.

Старанѣ о рудницима.

§. 27.

Рудници, као и млоги други занати, стое према правительстну двояко, или као грана народны производны извора или као источникъ правительствены регалны прихода, т. е. они имаю за правительство два значеня, едно народно-економно и едно финансійско (I. §. 129. и 130. и III. §§. 62.—69.). На обѣ стране треба правительство свою бригу да обрати, и да нарочито пази, како небы — кое често быва — народно-економна страна збогъ финансійске користи страдала. (1) Полицайно старанѣ (у економномъ смотреню) о рудницима доста е различито одъ стараня о другимъ гранама народне радиности и то збогъ слѣдуюћегъ:

1, Руде се по већой части немогу у малимъ предузећима съ користи копати, вадити и топити, еръ трошкови ове раднѣ, (2) ако руде иоле дубоко леже, изискую врло велике капитале.

2, Погрѣшнимъ поступанѣмъ у ваћеню руда може се цѣо рудникъ тако искварити, да немогуће буде, копанѣ доцніе съ ползомъ продужити. Стога су разумни радници и управительи нужни, кои ће умѣти копанѣмъ тако управляти и руководити, да производность рудника *траюћа* буде, да неископане и неистоплѣне руде у земльи неостане, и да зато

Digitized by Google

за свако колѣно народа рудногъ производа довольно буде.

3, Иста ова незгодна слѣдства могу проистеѣи и изъ тежнѣ предузимателя, да съ малимъ своимъ капиталомъ за краће време до веће добыти доснѣ. У овимъ случаима, гдѣ се приватни и общти интереси судараю, нека влада своє мѣре полицайне на ползу овы послѣдньи обрати.

(1) У *Белгіи* постои особито врьовно надлежательство conseil des mines за надзираванѣ надъ рудницима у економномъ и полицайномъ (сигурности) а споредно и у финансійскомъ обзиру. — О овомъ предмету нарочито писали су: Carthaeuser: Grundsätze der Berg-Polizeiwissenschaft, 1776. — v. Cancrin: Berg-Polizei-und Berg-Kameralwissenschaft, Frankft. 1791. — Karsten: Archiv für Bergbau und Hüttenwesen. — Martius: Bemerkungen über die neuesten Bergwerksgesetz-Entwürfe, Halle, 1850. —

(2) Веѣъ траженѣ руда, саставъ плана раднѣ, прибава нужне површине землѣ и шуме, набава радника, оруђа и машина, построєнѣ потребны обиталишта и зграда изискую велике трошкове; далѣ є скупоцѣно построєнѣ прокопа (хоризонталны) и окна (вертикалны), извлаченѣ руде на видикъ, црплѣнѣ воде и нездравогъ воздуха (крозъ душнике) изъ дубльине на полѣ и т. д. —

§. 28.

Одкриванѣ новы рудны жица влада найболѣ подпомаже тимъ, ако она свакомъ дозволи, да *руде слободно тражити* може. Кадъ се каква жица изнађе, треба узети одъ власти наново упутство и допусно писмо, у коме ће се точно означити мѣсто,

Digitized by Google

гдѣ и докле ће се копати, (1) колико времена предузиматель право на копанѣ има, и кадъ мора свою намѣру, ако жели одъ копаня одустати, онима, коій се то тицало буде, на знанѣ дати. У случаю пронађеня какве жице мора се предузимательима, но само уколико е то нужно, уступити и право *расобственоcти* (експропріяціе) надъ онимъ земляма, кое су за построенѣ рудничкогъ предузећа нужне, но наравно обвезани су онда и предузимательи руднице, господарима земаля подпуну накнаду за уступлѣне землѣ дати. За оправданѣ овы мѣра морамо се на те основе позвати, да су сакривене руде обште народно благо, кое у иманю поедины людій нележи, почемъ съ куповиномъ површине землѣ нико некупуе оне у дубльини землѣ лежеће користи, о коима и немисли, да ће ій икадъ на свою ползу употребити. (2) Правительства е дужность, да ова сакривена добра у иманѣ народа доведе, было то копанѣмъ на свой ризикъ, или да копанѣ другомъ комъ предузимателю уступи съ томъ погодбомъ, да овай предузимачъ добывеный чистъ приходъ народной каси уступи, задржавши неку часть чиста приноса за свой трудъ. Но како се држава као вѣчно живеће друштво сматрати мора, то и правительство угађа свое мѣре не само на ползу садашнѣгъ него и будући колѣна народа (као и кодъ шума, дивлячи, велики у држави построеня). Тимъ се далѣ и правдаю она ограниченя поедины грађана у уживаню неки интереса, ако ова ограниченя на ползу обшту иду, но у комъ се случаю изгублѣно положно право поединога изъ народне касе накнадити мора. Све полицайне мѣре (у економномъ смислу) правительства треба да се обштемъ добру клоне, но у ніедной нетреба изъ вида испустити, да е основъ правне државе удовольство поедины чланова нѣны.

Digitized by Google

(1) Свакоме треба дати допусно писмо на траженѣ жица, но умѣсно е недозволявати, да више лица у исто време на истомъ мѣсту рудне жице траже. Господари земаля у већой части држава мораю такође тражити депусно писмо, да на своіой земльи рудне жице тражити смѣю. — Кадъ ко жицу какву нађе има првенство на дозволѣнѣ, да на мѣсту рудникъ подигне, ако се у течаю некогъ времена за то власти обрати. — У Пруской мора изнађачъ жице за мѣсецъ дана почети копати, иначе се то право другоме уступити може. Допуштенѣ копаня дае се текъ, почемъ се докаже, да заиста рудны жица има. — По французкомъ рудничкомъ закону (loi sur les mines et minières одъ 1810. год.) дае влада право копаня не башъ изнађачу, но ономъ просителю, кои своимъ иманѣмъ болѣ емествуе, да ће рудникъ подићи моћи; само мора овай изнађачу пристойну накнаду дати. — Пређе се у Европи мало простора за построенѣ рудника уступало, те се велика предузећа нису безъ велики трошкова подизати могла. —

(2) Право на готовине у земльи лежеће могло бы се господару землѣ одрећи по досадашньой практики у Европи само, уколико су те готовине праве руде, каменый угаль или со, али не н. п. ако бы се подъ површиномъ землѣ налазила за копанѣ разна земля (ума, глина, гипсъ —) или каменъ (за зиданѣ или за калдрму), еръ ови производи неподпадаю строго подъ право регала (као и вађенѣ тресета, скуплянѣ шалитре —). Французкій законъ разликуе mines, кое се само съ подаренѣмъ права одъ стране владе радити смѣю, одъ minières, кое господари земаля по дозволѣню владе употребляти могу (као алувіялне руде гвоздене, пиритъ гвожђа, стипсена земля) и одъ carrières, кодъ коій господаръ землѣ у своимъ раду ніе ограниченъ, само што подлежи надзору владе, ако дублѣ копа. — У Енглеской е

Digitized by Google

господаръ површине землѣ господаръ и свега у земльи лежећегъ блага. —

§. 29.

Тешко є опредѣлити, докле се надзираванѣ владе надъ (приватнимъ) рудницима простирати смѣ, а да небы то нѣно економно-полицайно старанѣ часъ недовольно часъ предузимательима на сметньи было. (1) Ако є предузеће на акціє основано влада има право статуте промотрити и одобрити, или ій преиначити. У млогимъ земляма су досадъ рудничка предузећа подъ ячимъ упливомъ владе стаяла тако, да є приватный предузиматель обвезанъ быо, за свакій коракъ у предузећу предходно тражити одобренѣ одъ државне власти. Но садъ при постоећимъ рудницима важе обично ова правила:

1, Треба чешће да правительствени рударски званичници руднике и начинъ пословання обилазе и контролираю; како бы се прописи усмотреню рада, здравля, морала — испунявали.

2, Несмѣ се безъ припыта и саизволѣня власти при копаню ништа предузимати, што бы продуженю копаня доцніє на путу стаяло или опасно было.

3, Строго є забранѣно копати за наглу, кратку користь на штету траюћности рудника — отмично копанѣ —; таково є копанѣ, кадъ се преко реда найбогатіє жице употребе, прокопи потомъ занемаре и напусте, да се доцніє опетъ сь великимъ трошкомъ правити мораю. Овако забранюю неке рударске уредбе и оно копанѣ, гдѣ се на површи-

Digitized by Google

ни лежећа богатія мѣста сва истребе тако, да само оне у дубльини лежеће руде и то у манѣмъ богатству остану. (²) Стога се обично заповѣда, да се у некой сразмѣри у дубльину копати мора, колико се у ширину копа. Друкчіе копанѣ е, особито преће, строго забранѣно было.

4, Предузиматель несмѣ съ копанѣмъ престаяти, и губи право на далѣ копанѣ, ако то више пута учини, — осимъ у случаевима, кадъ су га къ тому принудиле околности, кое нѣговомъ кривицомъ приведене нису. (³)

(¹) По рударскимъ законима Нѣмачке влада има пространо право мѣшавине у приватна рудничка предузеѣа; напротивъ францускимъ законодатствомъ ово е право врло ограничено. Ingénieur aux mines по закону одъ 1810. и 1813. год. може текъ помоћу префекта, или у итнимъ опаснимъ случаима помоћу мѣсне власти, наредити, да се у комъ приватномъ руднику штетни послови — обуставе. Ови су случаи: „ако радъ (експлоатація) уди явной сигурности, одржаню окна, сигурности радника руднички или обитателя површине.“ — И у В. Британской е надзоръ владе оскуданъ. —

(²) В. Британска е прекомѣрно богата у два найвеће вредности рудничка производа, т. е. у гвожђу и у каменомъ углю; она сама производи овы добара више но скоро све остале землѣ свѣта. По слѣдуюћемъ прегледу произведено е овы добара у главніимъ земляма Европе и Америке, и то у центама нѣм. ђумр. савеза (по 50 килограма):

Digitized by Google

у	год.	кам. угля	на главу жителя	гвожђа сировогъ.	на главу жителя
В. Британской	1859.	1,461,189.230	50·4	75,371.951	2·6
Сав. Сѣв. Амер.	60.	301,983.653	9·6	*17,000.000	0·54
Белгійской	57.	167,678.040	35·9	6.044.220	1·3
Француской	59.	149,651.440	4·1	17,243.040	0·47
Пруской	59.	275,815.292	15·5	7,937-844	0·43
Баварской	58.	5,293.892	1·1	981.751	0·19
Саксонской	59.	30,389.477	14.3	263.727	0·12
Русіи	57.	1,035.216	0·02	4,278.600	0·07
Аустріи	59.	62,737.686	1·8	6,346.882	0·19

(* овай є податакъ одъ 1858. године). Подаци за производъ гвожђа и угля у Русіи нису посве точни. — У Србіи є у Майданпеку за време оно, кадъ є правительство рудникъ радило, истопљено око 2000 центій ливеногъ гвожђа и 1000 центій муниціє топовске, осимъ тога израђено є 96.000 ц. пржене руде, и извађено є преко 200.000 центій сирове руде; но и ови су подаци површни; по свой прилици быће више пржене и сирове руде. —

([3]) Неке државе прописую, колико людій треба у комъ прокопу свакадъ да раде; неке пакъ дозволяваю у случаима, гдѣ прекидъ ніє кривицомъ предузимача приведенъ, рокъ, по истеку кога се радъ опетъ одпочети мора. —

§. 30.

5, Воду, коя се у прокопима и окнима стиче, треба изъ рудника извести, и то найугодніє быва

Digitized by Google

каналомъ еднимъ наполѣ изведенимъ, кои ниже одъ свію прокопа лежи, но обично е евтиніе воду — машиномъ, парномъ — црпити и наполѣ извлачити. Гдѣ е више ньи предузимателя у едномъ руднику, ту ће се они рѣдко сложити, да воду на онай простъ начинъ изъ рудника изводе, зато ій треба на то по могућству закономъ обвезати, и у ономъ ій случаю принудити на накнаду неку ономъ предузимателю, кои се склони, да ту воду, може быти и за свою неку потребу — за воденицу фабрику, изъ брда изведе.

6, Свакій рудникъ треба да има свою управу, коіой ће се државни званичници по потреби обраћати.

7, Старѣшине поедины рударски послова треба да су искусни люди, и да за радню свою и своій подчинѣны посленика одговараю.

8, Списакъ се води о свима радницима уобште и понаособъ о онима, колико кадъ у свакомъ прокопу занято буде.

9, Да бы се тимъ веће́й приносъ (1) рудника удѣйствовао, нужни су вѣшти рудари сваке струке и степена. Управителѣ, старѣшине и нареднике може и треба правительство по нужди само да набави, или да се о изображеню ньіовомъ постара устроенѣмъ рударски школа у земльи или шилянѣмъ младића на страна рударска училишта и на путованѣ, или да призове стране вѣште рударе и управителѣ. (2) Просте раднике треба такоће спочетка са стране довести, докъ се радници домаћи по времену овомъ роду раднѣ непривикну.

Digitized by Google

(1) У алтайскимъ рудокопиима произвела е Русія 1859. год. чистогъ сребра са златомъ 958 пуда 11 фунтій —, лигатурногъ злата 40 пуда 30 ф. — и 31.000 пуда бакра. — У Прибрамскомъ руднику сребра и олова има прокопа 90.000 бечки хватій (22 аустр. милѣ) и окна 2300 б. хв. дужине (поедина одъ 14 окна дубока су преко 300 хв.) и найдублѣ окно иде до 468 стопа исподъ површине ядранскогъ мора. Год. 1860. извучено е наполѣ 2 мил. центій руде и око 13 мил центій воде; далѣ извађено е изъ рудника 46.300 маркій сребра и 30.000 центій олова. Радило е 11 парны машина, скупа одъ 264 коньске снаге и 3553 радника. —

(2) Найзнаменитія рударска школа е у Фрайбергу, (основана 1765.) у Саксонкой; у Шемницу, у Мацарской; école de mines у Паризу; у Боготи, у Южной Америки. — Србска влада е досадъ до 10 младића на рударске науке о своме трошку послала, а употребила е у предузећу своме у Майданпеку већу часть радника и званичника са стране доведены, докъ 1859. год. ніе цѣло предузеће едномъ француском друштву на 30 година подъ аренду дала. —

§. 31.

Пређе су сва правительства збогъ претѣраногъ уважаваня руднички производа (сребра и злата III. §. 64. (3)) одвећъ за руднике заузета была, те су зато и нека права и користи радницима и предузимательима рудничкимъ уступала и давала (1), коя сва башъ нису за народъ уобште полезна была, — као ослобођенѣ одъ данка и одъ писаня у войнике, право држаня особиты рударски судова, право рудара, да дрва изъ државны шума по нижу цѣну добыяю (2) и тимъ подобна. Напротивъ млого е рудницима сметало плаћанѣ десетка одъ не-

Digitized by Google

чистогъ приноса, збогъ чега су рђавы година рудари яке штете трпили. Ове десетке треба укинути, но исто тако и већу часть оны повластица, по чему ће довольно быти приватный интересъ рудника непосредно само тимъ подпомоћи:

1, Да се олакша подвозъ у околини рудника построенѣмъ путова и канала о државномъ трошку, єръ ће ови држави свакадъ одъ ползе быти.

2, Рђавы година може правительство учасници (акціє), коє ньіови државци оставе, на рачунъ државне касе покуповати, ако надежде има, да ће се станѣ рудника доцніє поправити.

3, Подпомаганѣ у новцу, ако кои рудникъ тога потребує. У млогимъ земляма постои особита рударска каса, коя є изъ покуплены данака одъ рудника и рудара постала, и онда се помоћь понайвише изъ ове касе чини.

4, Може правительство зданія и друга построєня о своимъ трошку подићи, ако су она и иначе одъ ползе, и ако то приватни предузимачи сами учинити немогу. (3)

(1) Ово є такоће узрокъ, што су владе руднике подъ ближій свой надзоръ узеле, и често се тако узаймно съ предузимательима у правне одношає заплеле, да се тіи садъ тешко размрсити могу, и да велике жртве државне касе изискую. —

(2) Изъ други и изъ овогъ узрока забранѣно є погдѣгдѣ было, преко неке количине годишнѣ руде топити, да се небы шуме затирале. —

Digitized by Google

([3]) Построенѣ канала каквогъ полезно е уобште за сваку трговину а нарочито зато, што ѣе збогъ евтиногъ подвоза руднички производа народъ исте евтиніе онда уживати моћи. Изъ призреня на обшту полезность рудника дужна е влада, свако теже предузеће у рудницима и новчано помоћи, почемъ поедини предузимателѣи за велике трошкове нити волѣ нити средства имаю. — Хердеръ (кои е и по Србіи путовао) предлагао е, да се еданъ прокопъ у рудницима фрайбершкимъ начини, кои ѣе крозъ више столѣћа изъ свію прокопа воду у себе примати моћи, но кои бы преко $3\frac{1}{2}$ мил. Rlr. стао. — Каналъ херцога Брицватера у в. британскимъ копаоницима каменогъ угля тече исподъ землѣ 24 енгл. милѣ (скоро $10\frac{1}{2}$ сатій), а такавъ е одъ прилике еданъ каналъ и у Слеской. —

§. 32.

Неке уредбе треба издати, кое станѣ радника у заштиту узимаю:

1, Несрећни случаи, кои раднике тако повреде, да ій за радъ неспособнима учине, или ій и живота лише, збываю се у рудницима врло често, и утолико су несносніи, што потомъ радници съ маломъ замукомъ, или ньове породице безъ икаквогъ имаия, нису у станю, и найбѣдніе издржавати се. Предузимателѣ треба дакле обвезати, да се о оваковимъ као и о остарѣлимъ радницима стараю, кое найболѣ и найлакше тимъ быва, ако се радничке касе установе. Ове се саставляю одъ прилога радника самы, одъ новаца, кои се као казнь наплаћую, одъ неке части чистогъ прихода предузимателя и одъ други на користь касе предузимаюћи се послова. Оне мораю стаяти подъ управомъ комисіе едне изъ самы радника и предузимателя са-

Digitized by Google

ставлѣне, коя и о издацима рѣшава; врховный надзоръ надъ овимъ касама нека имаю државне власти. (1)

2, Треба забранити, да се дѣца до неки (н. п. 10) година никако, а жене и недорасли на тешке послове немећу.

3, Гдѣ се предвидити може, да ће се копанѣ ограничити или сасвимъ прекинути морати изъ узрока, што су познате жице исцрплѣне и усануле, што е гориво поскупило или ради другогъ чега; ту е нужно, іошъ зараніе радницима на руци быти, да могу другимъ путемъ хлѣба себи наћи, како небы у крайню нужду и бѣду пали (I. §. 130. и III. §. 64.).

(1) Рударе на Харцу (хановерскомъ) подпомаже влада продаванѣмъ жита по евтинію цѣну; ова подпора стаяла е 1801.—19. год. владу годишнѣ 57.000 Rlr., коя се сума на житу губила. — Касе рударске (по Нѣмачкой назване Bruderladen, *братинске касе* у Майданпеку) одавна су већъ у обичаю свуда; у Белгіи наплаћуе се у едномъ руднику за рачунъ такве касе ½% одъ наямнице свакогъ радника, а и предузимательи толико даю (свега дакле 1%); при концу 1841. год. было е одъ 38.500 рудара 31,407 у таквимъ рудницима, коій су предузимательи къ овимъ касама приступили. Год. 1847. было е одъ 48.300 рудара 44.697 учасника у овимъ касама; 1846. было е прихода е каса 325.441 fr., у ту суму е 232.993 frs. дошло одъ 1% ногъ одбитка одъ радничке заслуге; издатка е было 203.966 frs. на 1903 лица подпоре уживаюћа. — Помоћь се радницима и тимъ указуе, кадъ имъ се на руку иде, да у нерадно време споредно што заслужити могу; н. п. да дѣчіе играчке праве, да табле одъ тинѣ (шифера) сѣку, или да се у башти, или земльодѣліемъ занимаю и т. д. —

Digitized by Google

II. ОДЛОМАКЪ.

Старанѣ о польскомъ газдованю.

1. РАЗДѢЛЯКЪ.

Подпомаганѣ польскогъ газдованя уобште.

§. 33.

Производность землѣ какве зависи истина млого одъ здруженогъ дѣйства природны сила, кое се у земльи и надъ земльомъ показуе (I. §§. 104.—109.), но исто тако основана е плодовитость землѣ и на начину човѣчієгъ поступаня при обраѣиваню землѣ, а ово зависи опетъ одъ млоги околностій, кое прилѣжность и вѣштину польскогъ економа увеѣаваю или уманяваю. Ту истину доказую намъ и примѣри изъ обичногъ живота, єръ видимо, да оне землѣ непроизводе найвише и найбольи плодова, кое само подъ угоднимъ за богатъ производъ поднебіємъ леже, и у коима е смѣса земляны частица за произвоѣенѣ найудеснія, него напротивъ оне, кое народъ найприлѣжніе и найвѣштіе ради, ма оне и небыле тако доброгъ свойства (I. §§. 193. 194.). Обично се у умѣренимъ поясима землѣ найвише производи и найболѣ ради, и радникъ плодове свогъ труда найудовольніе ужива. Тому врло млого приноси образованость жителя тій поясева и развієность

Digitized by Google

(екстензивно и квантитативно, I. §. 2.) ньіовы потреба. Ограниченость потреба людски по топлимъ и ладнимъ предѣлима и уобште по неплоднимъ краєвима, ако є и добродошла немогуѣности веѣегъ произвоѣеня у тимъ предѣлима, неизвинява никако нерадъ свѣта, живеѣегъ по умѣренимъ и топлимъ поясима, у коима сама природа толико добара производи, да се одъ ньи по нужди живити може. Людскимъ владанѣмъ управляю околности, кое се вольомъ власти руководити могу, па како польско газдованѣ народу найвреднія добра дає, то спада меѣу найпрече дужности владе, старати се о увоѣеню, подпомаганю и унапреѣеню доброгъ и вѣштогъ начина польскогъ газдованя.

За ово є нужно влади имати нарочите органе више и ниже (1), кои ѣе се при издаваню поедины наредба ползовати савѣтима искусны земльодѣлаца, (2) послѣдицама своій наредба, появима у економномъ животу народа (3) и правилима народно- и польско-економне науке. (4)

(1) Єдно одѣлѣнѣ подъ каквимъ министарствомъ или баръ подѣлѣнѣ. У веѣимъ државама несамо да є брой служителя у врьовномъ надлежательству веѣій, него су и млогобройни извршуюѣи органи потребни, нарочито по поедиинимъ струкама а понайпре за шумарство, гдѣ скоро свака шума свога надзорника има, кои се као послѣдньій членъ шумске управе сматра. У осталомъ веѣъ збогъ млоги нужны польско-економны явны завода и постройства ова струка државне управе налази у развіенимъ земляма доста заниманя, као и збогъ разны польско-економны училишта, друштва и излога, збогъ ергела, примѣрны добара и т. д. — По уредби одъ 1838. год. поставлѣни су были по цѣлой Србіи таконазвани економи, кои су на то мотрили, да свакій земльо-

Digitized by Google

дѣлацъ онога и онолико плода засѣе, и у оно време своє землѣ уради, каошто є иста уредба прописивала; но цѣло наређенѣ имало є слабогъ успѣха, єръ сами економи, као селяци одвраћени одъ рада, давали су своимъ неекономнимъ, неуреднимъ владанѣмъ рђавъ примѣръ народу. Уредба є та год. 1859. В№ 4396. као преуставна княж. указомъ наново у животъ позвана, безъ да су економи поставлѣни, и остала є односно опетъ безъ примѣтны послѣдица. —

(2) Колегія земльодѣлаца, коя власти своимъ савѣтима у помоћь притиче, може или стална быти, или се одъ времена на време или редовно сазивати. Чланове колегіє може влада наименовати, или ій земльодѣлци бирати. — Одъ велике су ползе друштва и састанци разборитыи искусны польски економа, кои се одъ времена на време збираю, и о важнінмъ се пытаньима польскогъ куђеня савѣтую, па резултате своій савѣтованя обзнанюю. — У Паризу се одъ 1844. сваке године састає: congrès central d'agriculture. — Белгійскій польско-економный савѣтъ састои се изъ 18 чланова, одъ коій свакій польско-економный обласный одборъ по два избира. —

(3) Статистична извѣстія о польскомъ куђеню съ єдне стране су права огледала, у коима се добре и рђаве послѣдице дотичны наредба власти видити могу, одчасти даю она влади матеріяла за далѣ дѣйствованѣ, и упознаю є уобште са станѣмъ народногъ польскогъ куђеня. —

(4) Научна дѣла, коя су нарочито по овомъ предмету писана, єсу важнія: Dithmar: Polizei des Ackerbaues, herausg. v. Schreber, Lpzg., 1770. — Frank: System der landwirthschaftlichen Polizei, Lpzg., 1789—91. — Lips: Principien der Ackergesetzgebung, I. ч.,

Digitized by Google

Nürnberg, 1811. — Steinlein: Agriculturae laus, incrementa et impedimenta, Landish., 1825. — Bülau: der Staat und der Landbau, Lpzg., 1834. — Elsner: Politik der Landwirthschaft, Stuttg. 1835. — Danz: Die agrarischen Gesetze des preuss. Staats, Lpzg., 1836—40, V ч. у VI св. — Schopf: Die Landwirthschaft in den deutschen, böhmischen und galizischen Provinzen des österr. Kaiserstaats in ihrer gesetzlichen Verfassung dargestellt, Wien, 1835, III ч. — Fournel; Lois rurales de la France, édit. V. par Rondonneau, Paris, 1823., II ч. — Chevrier-Courcelles et Puvis: Observations sur les principales questions, qui doivent faire partie du code rural, Paris, 1836. — Stolle: Studien über die Hebung der Landeskultur im K. Belgien, 1850. — Lengerke: Bericht über den Kongress der Vertreter der landw. Hauptvereine aller preussischen Provinzen, Berlin, 1850, II ч. —

§. 34.

Обстоятельства, одъ коій зависи добро или зло станѣ польскогъ газдованя, и коя правительство треба на ползу обштегъ народногъ напредка д части да укланя, одчасти да подпомаже и рукоади, могу се прегледно у слѣдуюћему изложити:

1, *Правни одношаи* између господара и уживаоца землѣ могу по народъ штетни быти, кое владу позива, да то зло станѣ исправи; и то:

а, усмотреню права собственоcти, службености и други терета и ограниченя, кое спаіе (1) и влада на земляма имаю (I),

Digitized by Google

б, у смотреню заедничкогъ иманя обштина (II.),

в, у смотреню начина даваня земаля у закупъ (III). —

2, *Каквоћу земаля* може правительство побољшати, ако настане

а, да се оне болѣ подѣле (IV.) и

б, да се плодніима учине (V.). —

3, За одржанѣ и увећанѣ *польско-економногъ капитала* задатакъ е правительства, да се потруди установити:

а, заводе за польско-економне асекуранціе (VI.) и

б, кредитне касе за польске економе (VII.). —

4, *Продаю* овы сировы производа може влада подпомоћи, ако неке препоне слободне циркуланціе съ пута уклони (VIII.). —

5, Правительство може и самимъ *начиномъ предузиманя* тако руководити, да се народно-економно станѣ отудъ найвише ползуе, а то ће оно учинити помоћу таковы мѣра, посредомъ коій се польско-економна знаня више и ниже струке по народу распространяваю, и кое народъ къ већой прилѣжности и ревности ободраваю (IX.) ([2]). —

([1]) Овдѣ нити е говоръ о теретима, кое граћани према држави по правичности и по правилима разумне економне политике сносити мораю, нити о ограниченьима, коима власть граћане изъ призреня моралности, сигурности и обштегъ благостаня подвргава, нити на-

Digitized by Google

послѣдку о међусобнимъ обвезама грађана, кое су на закону основане и съ обстанкомъ државне свезе скопчане; него се овдѣ сматраю она ограниченя, коя е влада силомъ власти — не по праву и разумно — или себи присвоила, или ій некимъ поданицима на штету други подарила, и коя су противна обстанку и напредку државе као и садашньимъ понятіяма правичности и умѣсности државногъ уређеня. —

(²) Млоги одъ овы предмета нису за млоге државе одъ никакве важности, или су баръ за садашнѣ време манѣ важни, но наука ій мора при свемъ томъ опетъ сматрати, єръ она ништа, што у кругъ нѣнъ спада, пренебреći несмѣ, ма се млого коешта само неки земаля и времена тицало. При свемъ томъ обраćаће се веćій позоръ на она пытаня, коя за садашньость и за околности наше землѣ практичне вредности имаю. —

§. 35.

I. **Право собственосте земльодѣлца ограничаваю** по некимъ землямa спаіе и правительство. Ова зависность польски економа одъ други класа народа или владе, кое се као прави господари земаля сматраю, по веćой е части у Европи утолико ублажена и у корисніи за земльодѣлца редъ доведена поводомъ разны преврата државны у послѣдня два столѣћа, да се веćъ као укинута сматрати може. (¹) Воена и свештеничка класа народа прибавиле су себи по праву ячега у преćашня времена поредъ свакояки одликованя и користій, іошъ и толико земаля, колико оне саме радити нису могле, и кое су дакле оне другимъ класама народа подъ разнимъ условима на обраćиванѣ и на полезну за обѣ стране употребу давале. Доцніе су и правительства поедине жителѣ овак-

Digitized by Google

вимъ одличіяма и користима обдаривала. Тіи патримоніялни одношаи између земльодѣлаца и господара земаля изобразили су се у течаю времена у правне одношае съ положномъ законости подъ разнимъ но обично више и више за землю и земльодѣлца некорисніимъ видовима, имено и поглавито подъ тима, да господаръ землѣ исключну власть задржава съ правомъ *собствености* на земляма манѣ или више неограничено *располагати*, и одъ земльодѣлаца за дато имъ уживанѣ земаля у *новцу* или у *плодовима* землѣ или у *раду* какнаду неку узимати, и уобште земльодѣлске раднике и по личности ньіовой у некой зависности држати, о чему е одчасти говоръ више горе (§§. 17.—19.) быо. Наше е овдѣ испытати, подъ коимъ видовима ови економно-правни одношаи постое, по чему се као сметнѣ польскогъ газдованя и обштегъ народногъ развитка сматрати, и на кои се начинъ исправити и уклонити могу. —

(1) Баръ е престала лична подчинѣность — невольництво — земльодѣлаца, и ако се іошъ задуго у Европи неможе очекивати, да се земльодѣлци сасвимъ ослободе терета, кои на уступлѣнимъ имъ одъ спаія земляма леже; еръ су терети или само просто у новчане дацiе преобраѣени, или е одкупъ одъ терета разложенъ на дуго време, па тако и терети на земльодѣлцу леже, само текъ у измѣнѣномъ виду. —

§. 36.

Какогдѣ важиле су землѣ, кое су земльодѣлци притяжавали, часъ као права ньіова собственость, кою су текъ само манѣ или више ограничавала и обтереѣавала нека права людій изъ друге кое класе народа, часъ пакъ сматрале су се те землѣ као

Digitized by Google

собственость овы други класа, кое су ій быле само уступиле земльодѣлцима подъ особитимъ условима на обраћиванѣ и уживанѣ. Ова ограниченя састое се у томе:

1, Вольно *располаганѣ са земльомъ* или е земльодѣлцима сасвимъ или одчасти закраћено тако, да господаръ уступивши землѣ подчинѣномъ земльодѣлцу на уживанѣ по погодби свакадъ задржава себи право повратка землѣ (кадуцитета) ограничивши траянѣ уживаня тимъ, да землѣ правомъ наслѣђа немогу на потомке уживаоца пређи, или се баръ овай прелазакъ, ако е и дозволѣнъ, опетъ тако ограничава, да само неки сродници наслѣдити могу, или да се притомъ нека маня или веђа такса господару землѣ платити мора. Често е пакъ случай быо, да земльодѣлци добро свое нису продати или у залогу дати могли или текъ само съ дозволѣнѣмъ господара землѣ положивши за дозволѣнѣ неку веђу таксу, или напослѣдку нису сигурни были у притяжаню добра ни за цѣло време своегъ живота, него имъ га е господаръ землѣ своевольно или поводомъ некимъ свакадъ одузети могао. (1)

2, Забранѣно е было земльодѣлцима землѣ свое продаіомъ, поклономъ, наслѣђемъ или макаквомъ промѣномъ по изгледу и по величини преиначавати, имено *комадати* и уманявати. (2)

3, Земльодѣлци су обвезани были, господару землѣ своимъ и свое стоке радомъ неко време или некій посао бесплатно одрадити — *кулучити*, (3) работати, или су у исто време дужни были, неку часть свакогодишнѣгъ нечистогъ приноса своій земаля господару исты као данакъ давати — *десетакъ*. (4) Поредъ правогъ десетка было е и дру-

Digitized by Google

ти даваня (*дація*) у новцу или у другимъ польскимъ производима, кое земльодѣлци башъ можебыти и непроизводе, и одъ коій су они морали неку опредѣлѣну количину сваке године господару своє землѣ издавати — као масла, *яя*, живине —. (5) Къ овимъ даціяма у раду и производима долази іошъ, да су господари земаля имали на земляма, кое се у притяжаню земльодѣлца налазе, право *службености* имено паше. (6) —

(1) Неке су се землѣ могле само крозъ єдно, два, три или више колѣна наслѣѣмъ у єдной породици земльодѣлца одржати и то у правой линіи потомства или и мѣу осталимъ сродницима; неке напротивъ уступане су само мужу и жени или єдномъ извѣсномъ дѣтету за живота, по смрти коій є и земля припала опетъ господару, кои є исту сродницима или сасвимъ странима наново по погодби или подъ законимъ условима уступао. — Премда уживанѣ спаійски земаля ніє было закупъ, опетъ су често имале спаіє право, даціє одъ времена на време повишавати, па ма да спаія ніє могао одъ какве фамиліє дате іой єдномъ землѣ по вольи одузети. — Ово послѣднѣ могао є спаія обично само подъ извѣснимъ условима учинити, н. п. ако є землю и кућу земльодѣлца требао, да самъ ту живи, или ако земльодѣлацъ ніє за неко време своє обвезе испуняваo, или ако се упоранъ и неваляо показивао и т. д. — Гдѣ є земльодѣлацъ и имао право, землю по саизволѣню спаіє продати, плативши за то дозволѣнѣ спаіи извѣсне таксе, купацъ ніє постао господаръ землѣ, него є само купіо оно право уживаня, кое є спаія преѣе продавцу подаріо было. Такве таксе (5—6 и чакъ преко 30% одъ вредности землѣ) плаћале су се и при наслѣѣима и уобште при промѣни уживаоца а понегдѣ и при промѣни самогъ спаіє. Право наплаћиваня такве таксе доводило се одъ потребе, да новый спаія мора

Digitized by Google

уговоре свогъ предходника признати и потврдити. — Овогъ рода терети су често несносно велики были; у пређашнѣмъ княжеству Елвангену было є добара, гдѣ є морао наслѣдникъ са своіомъ женомъ уживанѣ съ $^1/_3$ вредности добра купити, и по смрти мужа или жене припала є опетъ спаіи половина добра. У Оснабрику заузео є спаія по смрти земльодѣлца половину нѣговогъ покретногъ имана. —

(²) Обично важе наредбе, да се селячка добра могу само у оной свези и величини, у коіой се налазе, продати, наслѣдити, поклонити и т. д. —; и правительствене наредбе нису по тому ишле толико на то, да се селячка добра у найсходніой свези и величини држе, колико да се постоећій ньіовъ изгледъ задржи. Ово се нарећивало у предпоставляню, да ће раскомадана добра одвећъ мала быти, те да могу породицу єдну одранити, и да ће поредъ тако сиромашне и млогобройне земльодѣлске класе народа и земльодѣліе рамати и мало производа за ужитакъ осталогъ народа давати. — Ова се намѣра постизавала или простомъ забраномъ дѣлѣня постоећи добара или одредбомъ найманѣ величине, до кое се добра цѣпати смѣю (minimum величине), или се комаданѣ посредно ограничавало, н. п. наредбомъ да найстаріи синъ сва непокретна добра очева наслѣди, или да се само некій дѣо земаля комадати може. — Старе републике дѣлиле су непокретна добра међу народъ, и те части нису се могле продати; изъ среднѣгъ вѣка до данасъ по већой части европски држава одржало се правило, да се племићска добра немогу дѣлити (збогъ фидеикомиса); а и за селячка добра (по цѣлой Европи) одређена є была величина, као цѣлина єдна, подъ разнимъ именима и свуда неєднака, н. п. одъ 2—3 до 50—60 ютара; као сесія у Мацарской, селячко добро или Hufe (Hube, копита) у Нѣмачкой. —

Digitized by Google

(3) Было є и таковы кулука, кои унапредъ нису были опредѣлѣни, него кои су зависнли одъ волѣ или одъ появивше се потребе спаіє; а имало ій є и личны кулука, кои нису у свези стаяли съ величиномъ землѣ, кою селякъ ужива, н. п. дужность селяка да чува спаійско добро, или да спаію и званичнике спаійске служи, кадъ се годъ потреба укаже. — У аустрійской монархіи одређена є мѣра при концу прошлогъ столѣћа свима кулуцима, по коіой у Галиціи и Слеской државацъ добра одъ читаве хубе ніє морао више одъ 156 дана преко године (3 дана на недѣлю) спаіи кулучити, у другимъ областима манѣ, н. п. у Аустріи више Енса само 14, у Буковини найвише 12 дана. У Мацарской морао є селякъ, кои читаву сесію држи (16—50 ютара по 1100—1300 □ хватій) дати спаіи кулука 52 дана съ колима или 104 самъ да ради; селякъ, кои само кућу има (Häusler), 18, а надничаръ безъ куће 12 дана преко године. —

(4) Недає се свакадъ десета часть нечистогъ приноса; у *Босни* дає се и данасъ трећина; у *Мацарской* давала се $^1/_{10}$ свештенику а одъ остатка $^1/_9$ спаіи, дакле свега $^1/_5$; у *райнгавскимъ* виноградима $^1/_{12}$; у *Насавской* како гдѣ $^1/_{15}$, $^1/_{20}$ до $^1/_{44}$. Теретъ є неђнакъ и по томе, одь какве се землѣ десетакъ узима, н. п. ако се на рѣавой земльи неизвади више у жетви но трипутъ, колико є засѣяно, онда десетакъ одъ нечистогъ приноса износи $^2/_3$ чистогъ приноса и селяку неостає више но $^1/_3$ чистогъ приноса. — Десетакъ се узимао іошъ кодъ Египћана, Картажана и Еврея, а одъ овы є съ христіянствомъ прешао по свой прилици и у христіянске землѣ, гдѣ є поглавито было изворъ прихода цркве и свештенства. Види: Birnbaum: Ueber den Ursprung des Zehnten, 1831. — Десетакъ се узимао не само одъ усѣва и стоке, него є обичай было, наплаћивати га и кодъ други производа, н. п. у риболову, у рудокопняма, одъ иструганы у шуми дасака и т. д. —

Digitized by Google

(5) И ова ситнія даваня наплаћивала су се често у виду или баръ по праву десетка. —

(6) Службеность паше обвезуе господара землѣ, да другій ко може стоку пасти на нѣговой ньиви после жетве, или кадъ е ньива угарена, или на ливади у пролѣће рано и после косидбе (на отаву) или по шуми, наравно одраслой, гдѣ стока небы више млого дрвећу наудити могла. —

§. 37.

Народно-економно испытиванѣ овы обстоятельства показуе намъ довольно, да ова ограничеия земльодѣлца и ови терети на ньіовимъ земляма лежећи, не само народномъ кућеню ни у чемъ негоде, него да су за народъ одвећъ штетни. Іошъ е жалосніе станѣ селяка и земльодѣлца, кадъ се ова разна права подъ аренду даю (1). Ограниченѣ вольногъ *располагаия* са своіомъ земломъ навешће земльодѣлце, да уобште своє землѣ као рђави арендатори у послѣднѣ време раде, тимъ се производъ добара у народу уманява и тежня къ вишемъ економномъ развитку народа угушава. Земльодѣлацъ сматраће такову землю као туђу, и нѣму само за неко време на уживанѣ уступлѣну, зато и неће никакве користи у тому налазити, важніимъ и скупоцѣнимъ поправкама (2) особито таковима, коє полезно задуго траю, землю у болѣ станѣ довести, шта више само ова безнадежность на подпуну накнаду труда убиће у нѣму сваку марльивость за больимъ успѣхомъ, те ће само текъ толико труда и трезвености у раду показати, уколико га принудне мѣре господара опредѣлиле буду. Одовудъ проистиче штета за народъ, правительство (збогъ данка), господара землѣ и земльо-

Digitized by Google

дѣлца, ако и немотримо далѣ на правне и нравне околности, кое су съ овимъ станѣмъ скопчане, и кое су саме доста важне, да насъ опредѣлити могу, противъ овы ограниченя изузети се. Да се одъ вольногъ *комаданя* (или цѣпаня, дисмембраціе) земаля уобште народъ рѣавы послѣдица бояти нема, знамо изъ народне економіе (I. §§. 135. — 139.), почемъ се добра комадаю само подъ брижльивимъ обраѣиванѣмъ или подъ тако названомъ интензивномъ культуромъ, и почемъ уобште маня добра у смотреню количине и каквоће приноса надъ великимъ добрима стое. (3)

(1) Христіяни у Турской овимъ су ядима изложени, нарочито они у Босни. — У почетку 1861. год. издала е Порта законъ, коимъ се даванѣ десетка подъ аренду у Турской укида, кое ће, ако се у дѣло приведе, велика олакшица быти за угнѣтено христіянство. — Жалосно е станѣ селяка по влашкимъ кнежевинама, гдѣ се такоће добра съ разнимъ правима подъ аренду издаю. — Колико е французскій народъ морао патити одъ закупаца державны прихода! —

(2) Ако селякъ 1000 гр. потроши на стално побольшанѣ свое землѣ, то ће се онъ моћи задовольити већимъ приходомъ одъ те побольшане землѣ годишнѣ по 100—120 гр. (као интересомъ на уложеный капиталъ), но како онъ десетка мора дати 10—12 гр. или іошъ еданпутъ толико, почемъ се десетакъ одъ нечистогъ приноса узима, то ће нѣму оны уложены 1000 гр. само 90—100 гр. или іошъ манѣ ползе дати. Ако е онъ пакъ на таково побольшанѣ ону суму издао, да му се трошакъ за 3—4 године исплати, онда треба да вади одъ те землѣ годишнѣ око 300 — 400 гр. више прихода, а спаіи да плаћа 30—40 гр. и више десетка, и тако ће му се уложеный капиталъ само съ 7—6% исплаћивати. Ако онъ жели напослѣдку на таково по-

Digitized by Google

большанѣ ону суму потрошити, кое бы му прве године савъ трошакъ новратило, онда ће имати више приноса 1000 — 1120 гр., и почемъ одъ тога $^1/_{10}$ спаіи да, мора начисто штетовати. — Зато се у Енглеской ніе саћенѣ броћа развити могло, докле се годъ десетакъ одъ броћа ніе преобратіо у новчану дацію; и зато е у Палатинской десетакъ одъ броћа и меля у новчану дацію преобраћенъ. —

(3) Безусловно ніе никадъ забранѣно было добра комадати, єръ су свакадъ владе и спаіе дозволявале комаданѣ подъ извѣснимъ условима, и тако се свакадъ развитакъ земльодѣлія олакшавао, кои само подъ лакимъ комаданѣмъ добара напредовати може. — Рѣаво станѣ земльодѣлія у Напольской, Сициліянской, Шпаньолской и Португалской приписуе се одчасти забрани, по коіой се велика добра племића, свештенства и други православны лица несмѣю цѣпати. Балбій каже да е главна препрека развитка земльодѣлія у Португалской „неизмѣрльивый просторъ необраћены земаля, кое . . . . принадлеже обштнама, великой господи, маіоратима (првородству), свештенству и круни, и кое, почемъ се несмѣю продати, остаю вавѣкъ необдѣлане, и за ништа друго нису но за бѣдне паше немарльивы господара.“ — Сициліянска е съ правомъ првородства у наслѣђу имала на 1,735.000 жителя 50 князева, 13 ерцога, 20 маркеза, 2 грофа и 34 барона у парламенту. — Нѣмци су у своме уставу 1849. год. укинули фиденкомисе. — Єданъ нѣмачкій спаія казуе, да на нѣговомъ добру одъ 640 пр. ютара єдна часть земаля ніе чиста прихода дати могла збогъ величине добра, и да е онъ добро найкорисніе употребіо, кадъ га е на млого комада подѣліо и подъ аренду дао. — „Кантонъ Ватъ е земля пуна самы малы добара. Добра се єднако комадаю и земля при свемъ томъ никадъ ніе была богатія ни срећнія. Людство нѣно свакій данъ

Digitized by Google

расте и мложи се у сразмѣри, коя никоме стра незадає, єръ благостанѣ съ ньимъ уедно расте и посао руку се онако као и пређе скупо плаћа. Народъ се болѣ рани, болѣ се одѣва, у больнимъ кућама обитава не пређе и т. д.“ — У Француской и Белгіи влада савршена слобода у дѣоби добара. Вилневъ-Баржемонъ каже: „кадъ човѣкъ пролази крозъ земльодѣлске предѣле веће части Француске, па башъ крозъ оне, гдѣ су землѣ найвеѣма раскопадане, онъ ту нађе мало убожара, мало просяка, мало руку незаняты. Ту є народъ крѣплый, образованость є распространѣна и добре нрави су болѣ сачуване. Задатакъ є дакле држати основъ дѣобе земаля у сходной граници. Нама се чини, да є задатакъ самъ дѣломъ рѣшенъ.“ — Свакояко у бреговитнимъ и одъ путова и вароши више удалѣнимъ мѣстима добра мораю већа быти, што є нужно држати више стоке, коя за свою рану више простора землѣ треба. —

§ 38.

Кулученѣ спаіяма и правительству (1) одузима млого времена земльодѣлцима, нарочито ако су велики послови, и ако є млого дана за кулукъ опредѣлѣно, а напротивъ кулучкій посао тако є споръ и рђавъ, да се притомъ млоге радне силе народа као изгублѣне сматрати могу, одкуда се проистичуђа штета особито у густо населѣнимъ и богатимъ предѣлима осѣћа. Штете за народъ, кое одъ кулученя уобште долазе, неизмѣрне су, єръ поредъ казанога падну обично кулучки дани у оно време, кадъ и самъ земльодѣлацъ у своіой кући посла има, кои зато заостати мораю, те иманѣ земльодѣлца и народа пропада. — *Десетакъ* є утолико несносніи, што се одъ нечистогъ приноса узима тако, да кадъ трошкове одбіемо, кое сва-

Digitized by Google

кадъ земльодѣлацъ подносити мора, онда неприма спаія одъ чистогъ приноса само $^1/_{10}$ него млого више, те тако често савъ чистъ приносъ землѣ онъ узме, и селякъ радећи такву землю штетовати мора. (2) Притомъ куплѣнѣ десетка скопчано е съ трошковима (око 20 %), и на терету е земльодѣлцима и съ те стране, што ови немогу своє плодове за свою потребу или продаю употребити, пре него што се десеткує. Десетакъ убія у ньима волю къ напредку, єръ ако већимъ трудомъ и капиталомъ и больимъ начиномъ обрађиваня и више што одъ своє землѣ и стоке изваде, то мораю утолико више спаіи дати, а напослѣдку дражи народъ и къ превари и къ подобномъ невалялству. (3) — И друга *ситнія даваня* (осимъ оны у новцу, и то ако се по имућности земльодѣлца управляю) немогу се одобрити, єръ поредъ осталога принућаваю земльодѣлца, да се башъ и съ производомъ оны добара занимати мора, коє спаіи своимъ давати има, ма онъ то и неразумѣвао и ма то за нѣга и некорисно было. — Напослѣдку право спаія, да по обранимъ и пожнѣвенимъ (или угаренимъ) ньивама, по ливадама (н. п. на отаву) и по шумама земльодѣлаца свою стоку *пасти* могу, штетно е такође, єръ се при ньивама препоне поставляю земльодѣлцу, да по жетви землю свою корисніє употреби, ливаде се особито подводне у пролеће затиру и шуме се и при найвећой пажньи чувара упропашћаваю. —

(1) Кулученѣ треба разликовати, да ли се одъ грађана тражи на основу обште грађанске дужности или само по праву спаійскомъ; и єдно и друго е штетно, и валя га замѣнити, уколико се укинути неможе, другимъ разумнимъ теретима. У неразвіенимъ земляма народъ кулучи влади или сасвимъ бесплатно или за маню

Digitized by Google

накнаду у случаима, гдѣ влада развієны- држава те тере одъ народа у новцу наплаѣуе и раднике по піячной цѣни набавля; ово е нарочито кодъ построяваня путова (§. 134. и III. §. 124.). У случаю нужде, н. п. при гашеню великогъ пожара, при построяваню шанца за одбрану одъ непріятеля, при подвозу муниціе — може кулученѣ и у найразвієнімъ земляма понекадъ умѣсно быти. —

(2) Нека се мѣровъ жита продае по 8 форинтій. Ако се одъ едногъ ютра землѣ ваде 4 мѣрова са 6 фор. трошка на мѣровъ, и ако се мора за производъ іошъ едногъ мѣрова 6·6 фор., и іошъ едне половине мѣрова 3.6 фор.,и іошъ друге половине мѣрова 3·75 фор. трошка учинити, онда е нечистый приносъ одъ ютра resp. 32 — 40 —44—48 фор., трошакъ пакъ скупа 24—30·6— 34·2 — 37·95 фор. и чистъ приносъ resp. 8—9·4 — 9·8 — 10·05; но почемъ се десетакъ узима одъ нечистогъ приноса т. е 3.2 — 4—4·4 — 4·8 фор., то ће остати начисто селяку свега resp 4·8 — 5·4 — 5·4 — 5·25 фор., и тако двѣ послѣднѣ извађене полутине мѣрова неће му дати никаква профита, шта више кодъ послѣднѣ полутине штетоваће 0.15 фор. —

(3) Колико е народъ у Србіи свое спаіе Турке у десетковаию варао, обште е познато, а подобно се у свима земляма и у свако доба догађало. —

§. 39.

Државници предлагали су и правительства употреблявала су досадъ млога и разна средства, (1) да ове незгоде или посве уклоне, или ій баръ ублаже; найобичнія и найважнія ћемо овдѣ навести:

1, Сва ова ограниченя права собствености сматраю народи као на праву ячега, на неправици,

Digitized by Google

основано угнѣтаванѣ, и зато су при првой прилици, гдѣ є ячина на ньіовой страни била, за умѣсно и дозволѣно држали, силомъ, нарочито држанимъ превратомъ, одъ оваквы се терета ослободити. И тако заиста виђамо, да су реформе у овимъ правнимъ одношаима собствености између господара и државаца земаля плодъ готове или распалѣне но іошъ мудримъ попуштанѣмъ уздржане революціє быле. Найнесносніє и за народно кућенѣ а и за користь поєдины земльодѣлаца найштетніє было є ограниченѣ вольногъ, природногъ *расположаня* съ добрима, зато є овай найвише осећаный теретъ поглавитый поводъ онимъ необичнимъ или баръ несвойственимъ државнимъ покретима быо. Правительства є дужность, державу одъ оваквы насилны промѣна постоєћи одношая чувати, и зато є оно обвезано, савѣтомъ, представлянѣмъ и другимъ средствима на поправку неугодногъ станя грађане своє склаштати, и силомъ закона ій къ тому принуђавати. Користи своє ради нека се и господари права своєвольно на поправку рѣше тимъ пре, што ће они сами при преиначенимъ одношаима съ изузеткомъ неки изискиваня суєте матеріялно накнаде за изгублѣна права наћи. Те накнаде леже одчасти у мирніємъ, безбрижніємъ и сигурніємъ ужитку ново придобывены плодніи добра, одчасти у одкупу и исплатама новчанимъ одъ стране народа и правительства, коє су ови на основу припознатогъ историчногъ права господарима тій права издати дужни.

(¹) Литература о ослобођеню земльодѣлаца одъ овы разны терета врло є богата, и млогобройни закони (аграрски) о томъ предмету постоє у свакой европской держави. — У Србіи су замѣнѣни спаійски терети данкомъ по хатовима одъ 1830., 1833. и 1838. го-

Digitized by Google

дине, а о продаваню турски земаля, кое су права собственость Турака биле (милькъ не чифлукъ), нарећую найвиша рѣшеня одъ 1843. В № 1385., одъ 1845. В № 1214. и одъ 1847. В № 1059. — Свуда е у почетку тешко было свести разне неопредѣлѣне терете на неке опредѣлѣне, кои су се послѣдньи потомъ или као такови држали или су новимъ, понайвише новчанимъ, теретима замѣнѣни, кои и данъ данашньій као некій дугъ на земляма леже, и сваке се године почасно одплаћую. У Француской су революціомъ ови терети просто укинути, кое е повода дало осталимъ европскимъ владама, да се озбильніе постараю о мирніой расправи овы неприродны одношая. — Zachariae: Der Kampf des Grundeigenthums gegen die Grundherrlichkeit, Heidelberg, 1832. — Welsch: Ueber Stetigung und Ablösung der bäuerlichen Grundlasten, Ldshut, 1848. — Meyer, Ueber Herrendienste und deren Aufhebung, Celle, 1803. — Ebel: Ueber den Ursprung der Frohnen, Giessen, 1823. — Krönckе: Ueber Aufhebung, Ablösung und Verwandlung des Zehnten, Darmstadt, 1831. — Zachariae: Die Aufhebung, Ablösung und Umwandlung des Zehnten, Heidelberg, 1831. — Babo und Rau: Ueber die Zehntablösung, Heidelberg, 1831. — Seelig: Die Ablösung der Weideberechtigungen auf fremden Grundstücken, Göttingen, 1851. — Kosegarten: Betrachtungen über die Veraüsserlichkeit und Theilbarkeit des Landbesitzes, Bonn, 1842. — Далѣ многобройни списи о овомъ предмету уобште, нарочито такови, кои се на поедине државе односе, као законодавна правила о томе, могу се у богатомъ избору наћи у Рау-овой економной полиціи §. 46. и слѣд. —

§ 40.

2, Почемъ *комаданъ* земаля ніе за народъ штетно, него се напротивъ као знакъ економногъ

Digitized by Google

вишегъ развитка сматрати мора, то ніє ни нужно правительству у овомъ смотреню што друго предузимати, осимъ да законом поставлѣне препреке слободногъ комаданя землѣ уклони; само цѣпанѣ земаля пакъ нетреба влада никако да подпомаже и ободрава, еръ раскомаданость земаля знакъ е народногъ благостаня, кадъ е слободнимъ развиткомъ приведена, но никако ніє нѣму узрокъ.

3, *Годишнѣ даванѣ* у раду (людій и стоке) и у разнимъ производима землѣ (као десетакъ и друге ситніє даціє) постояло е до найновіи времена готово по свима земляма, а ни садъ іошъ ніє свуда укинуто, премда су се по млогимъ земляма нужни кораци къ тому учинили. Обично су се земльодѣлци одъ овы терета морали *одкупити* и то или уступомъ неке части земаля спаіяма, или исплатомъ неке суме новаца или плаћанѣмъ неке ренте. (1) Землѣ у цѣли одкупа комадати, ніє корисно, еръ бы спаія млоге а ситне и расѣяно лежеће землѣ добыо, а и тешко е то у дѣло привести. (2) Одкупъ новцемъ ніє по тому цѣлисходанъ, што бы сума новаца по већой части тако велика была, да бы е слабо кои земльодѣлацъ положити могао. (3) Напротивъ одкупъ рентомъ доста се целисходанъ показао, и ово се двояко у дѣло привести може. Или се земльодѣлци обвежу, да непрестано и непрекидно бывшимъ господарима земаля годишнѣ неку суму као одкупну ренту за укинуте разне терете плаћаю, — *траюћа рента*, или ће они такову ренту, но већу, крозъ неко време плаћати, и по истеку тогъ времена, дугъ овай као уништенъ сматрати, и тако прави господари земаля постати, — *времена рента*. (4) Рента ће у обадва случая као дугъ на земляма лежати, прва као дужный интересъ, друга као интересъ, съ по-

Digitized by Google

часномъ одплатомъ, и прелазиће потомъ и на оне, кои дужность и право свогъ плаћаня и наплате куповиномъ придобыли буду. При преобраћаню овы терета у новце или у ренту треба пажльиво поступати, да се припозната права обѣ стране неповреде. Времена е рента одъ траюће боля, али е не само за земльодѣлца покои путъ теретна, него и спаіе радо на то непристаю, еръ имъ се почасно дугъ одплаћуе, и они рѣтко отудъ капитале скупляти могу. Зато нека влада и православна лица дозволе, да имъ се дугъ у времеменой ренти одплаћуе; за остале уживаоце спаійски права пакъ треба устроити банке, (5) кое ће онима дугъ одма исплатити, па га почасно одъ селяка наплаћивати, дозволяваюћи земльодѣлцима да банки обично узаконѣну времену ренту плаћаю, и да само изузетно и привремено у рѣавимъ годинама свое дужности траюћомъ рентомъ испуняваю, па доцніе да одкупльиванѣ опетъ временомъ рентомъ наставити мораю. — *Кулученѣ* правительству мора се изъ исты узрока осудити и дозволѣно може быти само онда, кадъ граћанинъ разрезану на нѣга суму новаца воли да одради; иначе, и за само време ратно, нека правительство данкомъ нужне суме прибави, и услуге исплаћуе. — *Службености* разне, имено паше, треба такоће одкупомъ укинути. (6)

(1) Найболѣ е оставити спаіяма и селяцима изборъ начина и далю погодбу, и текъ ако се они небы споразумѣли, нека власть опредѣли начинъ, и уобште нека надзоръ води надъ цѣломъ расправомъ постоећи одношая. — По разнимъ державама часъ е едной часъ другой страни давано право, да првый коракъ за ту расправу учини (право провокаціе, изазиваня), при чему е понекій путъ другой, изазваной, страни оставлѣно

Digitized by Google

право, да начинъ одкупа изабере; часъ є довольно было, да се само єдна страна за одкупъ изясни; часъ су морале понайпре обадвѣ у основу на одкупъ пристати; часъ є за одпочетакъ одкупа некій рокъ поставлянъ, а часъ су се само неки терети законом и противъ волѣ и єдне и друге стране укинули, и теретима подъ другимъ видомъ замѣньивали. Найтеже су се десеци црквени укинули; у Енглеской текъ по закону одъ 1836. морали су се десеци одкупити; по сили француского ослобоѣеня (првый є законъ одъ 1789.) престали су десеци и у свимъ земляма, кое су подъ француску владу подпадале (премда се свештенство белгійско трудило на бечкомъ конгресу, да опетъ десетке у Белгіи заведе), а упливомъ догаѣая у Француской побуѣена су была и остала европска правительства бринути се о укинуѣу десетка и други спаійски терета. —

(²) Млоги су списатели за одкупъ уступомъ землѣ. — У Пруской по законима одъ 1811. и 1816. год. было є правило поставлѣно, да селякъ, ако има права наслѣѣа, съ уступомъ $^1/_3$, ако нема тогъ права, съ уступомъ половине своє землѣ спаіи господаръ остале землѣ постає. Но ако є селякъ иначе манѣ терета на земльи имао, могао є захтѣвати, да немора толико у име одкупа дати, а напротивъ и спаія, ако є више права имао, могао є у име одкупа више потраживати. Умѣсто уступомъ землѣ могли су се терети одкупити новцемъ или рентомъ у новцу или у житу. Спаіи є на волю стаяо изборъ начина одкупа, у случаю спора рѣшавала є државна власть. — Одкупъ земльомъ дозволѣнъ є у Хановерской, Ваймару и Саксонской. —

(³) За одкупъ новчаномъ сумомъ опредѣли се найпре средньій приносъ землѣ, кои се узме као интересъ одкупне суме, те тако ова сума буде 10—25 пута већа одъ приноса т. є. 10—4% уображеногъ капита-

Digitized by Google

PARSONS LIBRARY University of MICHIGAN

ла, кои цѣну землѣ представля. — По баденскомъ закону одъ 1820., ако селякъ одкупъ захтѣва, плаћа 18. губый изнаћеный приносъ т. е. 5,550/0, а ако спаія то захтѣва (по величини разны терета) 11—16. губый приносъ землѣ и други дужностій т. е. 9—6¼ %; за одкупъ десетка 20. губый приносъ; кодъ кулука 18. губо; по аустрійскомъ патенту одъ 1849. год. одбіяю се одъ строго изнаћеногъ приноса свію дужностій селяка, насупротне дужности спаіе, па се одъ тако изнаћене ренте ⅓ избрише у име „ћутуричногъ поравнѣня" о разнимъ трошковима и губицима —; остале ⅔ ренте узму се 20. губо, кое суме половину плаћа селякъ а половину область цѣла. — Гдѣ су терети одвећъ велики, законъ ій понегдѣ самъ на нижу мѣру своди; у Пруской свакій селякъ може захтѣвати, да му ⅓ вредности или ⅓ чистогъ приноса землѣ остане, єръ иначе небы могао обстати и данакъ плаћати, а по праву припада му толико за трудъ и трошкове, да може оне терете плаћати. —

(4) Кодъ траюће ренте узме се средня цѣна плодова и осталы даваня крозъ н. п. послѣдньи 10 и више година (нерачунаюћи найскуплѣ и найевтиніе године), затимъ се одбію одъ тога трошкови, и остатакъ се као рента узакони. Кодъ времене ренте дода се іошъ єдна сума, коіомъ се по рачунима одплате дугова за извѣсно време савъ теретъ уништава. — Нека є н. п. годишньій теретъ селяка 40 фор. начисто, кое одговара интересу 4 по сто и капиталу одъ 1000 фор., кои као дугъ на земльи лежи, и кои ће селякъ морати одплаћивати поредъ плаћаня оны 40 фор. као интереса на дугъ. Што се више процента буде одъ тога сваке године одплаћивало, тимъ ће се раніе дугъ одплатити; и тако ће се цѣо дугъ уништити за 40½ година съ плаћанѣмъ годишньимъ одъ 5% на цѣлу суму одъ 1000 фор. т. е. 50 фор. сваке године, за 28½ год. са 6%, за 21 год. са 7%, за 17½ год. съ 8%, за 15 год. съ 9%. —

Digitized by Google

(³) Саксонска Landrentenbank, баденска Zehntschuldentilgungskasse, хесенска државна каса, хановерска Kreditanstalt für Ablösung, пруске Rentenbanken и т. д. — У свима пруским областима има банака таквы. Ако се селякъ самъ несклони на одкупъ, власть га по дужности на то приволи. Спаін се издаду 4%-не рентне облигаціе на 20. губу ренту, селяку се $^1/_{10}$ прорачунѣне ренте опрости, $^9/_{10}$ ренте мора онъ крозъ $56^1/_{12}$ године да плаћа, и ослободи се тимъ сасвимъ, єръ съ $^8/_{10}$ подмирую се 4% интереса, а съ $^1/_2$% далѣ уништава се дугъ за поменуто време. Ако самъ селякъ умѣсто $^9/_{10}$ подпуну ренту оће да плаћа, то се онъ за $41^1/_{12}$ године ослобоћава. Но онъ може и пре одплатити. Ако селякъ одма државной каси 18. губу ренту положи, ослобоћава се тимъ одъ свію терета; спаін се и онда опетъ издаду рентне облигаціе, и држава у томъ случаю, употребивши примлѣну суму за уништенѣ државны дугова, плаћа годишнѣ рентной банки $4^1/_2$%, и тако съ $^1/_2$% уништеня исплати іой дугъ за $56\ ^1/_{12}$ године. —

(⁶) Службеность паше найугодніе є за селяка одкупити рентомъ, но за уживаоца права по већой части кориснiе є, да му се у име одкупа часть землѣ уступи, кою онъ као ливаду употреблявати може. На свакій начинъ треба найпре прорачунати, колико є ране каква њива, ливада или шума за стоку уживаоца давати могла, кое се цѣна потомъ при одкупу као одкупна цѣна или рента узме. — Како млого ране неће быти, почемъ се стока рано у пролѣће и текъ после косидбе и жетве на пашу пушта, то ће се и службеность съ толико маньимъ комадомъ землѣ или съ толико маньомъ рентомъ одкупити моћи. Дужникъ службености имао є свакояко већій теретъ да сноси, но што се уживаоцъ отудъ користіо, єръ стока сатрвши прву клицу ливаде више уквари, него што поеде. По

Digitized by Google

рачуну изъ сѣв. Нѣмачке, кадъ узмемо, да на ливади некой преко године 1000 ока траве роди, нарасте траве (по нов. календару) до 1. Апр. 3 оке, одъ 1.—15. Апр. 6, одъ 15.—30. Апр. 11, одъ 1.—15. Мая 60, одъ 15. Мая до 31. Авг. 770, у Септр. 85, у Октр. 47, одъ 1. Ноем. далѣ 18 ока. За наше южне предѣле бће рачунъ наравно друкчій. — По Европи бояли су се, да ће съ укинуѣемъ службености паше сточарство посрнути, имено пакъ да ће се заведено одъ 100 год. овамо држанѣ стада нарочито свилены оваца напустити, но у искуству се противно показало, и башъ су се свилене овце умножиле, као што слѣдуюћій прегледъ показуе. У Пруской држави было е:

оваца	1816. г.	1831. г.	1849. г.
мерински и сасвимъ облагороћены	719.200	2,397.171	4,452.913
упола облагороћены	2,368.010	5,301.385	7,942.718
домаћи просты	5,174.186	4,053.047	3,901.297
Свега	8,261.396	11,751.603	16,296.928

Ове повольне послѣдице укинуѣа службености паше примѣтиле су се и на другимъ мѣстима; у Француской се жали свѣтъ яко на постоће службености. —

§. 41.

II. Обштинске землѣ су оне, кое или сви чланови обштине какве заеднички уживаю, или ій обштинска власть за рачунъ обштинске касе производно употреблява. У првомъ случаю обштина сама непосредно ужива ове землѣ, кое су обично *паше* (пусте) и *шуме*, у другомъ случаю она ій ради, као

Digitized by Google

ньиве, (1) па плодъ за случай нужде у своіой житници храни, или га на ползу своє касе продає; или те землѣ као и свакій приватный човѣкъ у закупъ дає, па приходъ ужива. — *Паше* (2) даю одъ свію други земаля найманый приносъ, зато є предлагано, да се такове землѣ међу чланове обштине подѣле, или за рачунъ обштинске касе продаду, те да се као остале плодне землѣ раде. Ово є уобште найболѣ, само ће нужно быти пашу оставити, или землю шумомъ засадити по косама брежуляка и брегова, одакле бы се земля, кадъ бы се ледина дигла, сурвавала; исто тако небы се смѣла ледина кварити и шипрагъ трсити на онимь мѣстима, гдѣ вода топи, и землю прорива и односи. Паше у плодніє землѣ увелико претварати корисно ће быти само за оне предѣле, гдѣ се земля интензивно култивира, и гдѣ се стока исключно или већиномъ у кошари рани и негує, иначе є полезніє приличанъ комадъ землѣ обштини на заедничко уживанѣ оставити, и само вишакъ или подъ аренду издавати, или међу сиромашне грађане подѣлити или продати. Начинъ ове дѣобе и уобште располаганя нека особитый законъ точно назначи и опредѣли. Ако се вишакъ паше за обштинску касу подъ аренду недає, него се остави, да се ньомъ бесплатно ползую они люди, кои више стоке држе, онда треба то онима, кои мало стоке имаю — или є никако немаю —, у олакшицу ньіовы дужностій према обштини урачунати. — Обштинске *шуме* за заедничко уживанѣ дрва, жира, дивлячи нетреба никако дѣлити, ако такове шуме нису претѣране величине, и ако ніє нужде, у друге ій землѣ — ньиве и ливаде — преобраћати. Шуме є полезно уедно оставити, само се мора на одржанѣ ньіово мотрити, кое особити закони шумске полиціє и шумодѣлія опредѣляваю. — Обштинске

Digitized by Google

њиве нетреба држати, него е кориснiе продати iй, или сиротиньи подѣлити — баръ на лаку одплату — или iй напослѣдку у закупъ давати. —

III. При даваню земаля у закупъ умѣю се саме приватне уговорне стране онако погодити, каошто ньiова користь найболѣ изискуе; правительство нека само господаре и арендаторе земаля савѣтуе, да е за обѣ стране кориснiе, ако се уговоръ на дуже време заключи, и аренда се уговори у цѣни неке количине жита или оногъ плода, кои се на истой земльи производiо буде, а исто тако дужность ће владе быти, господаре и арендаторе у уживаню уговорены права сходнимъ законима осигурати, нарочито по продаи добара, по смрти когъ уговорача или по ньiовомъ банкротству ([3]) и т. д. —

([1]) Ньиве даю неке обштине своiой сиротиньи (нарочито удовицама и сирочадма) на уживанѣ и то бесплатно или за неку незнатну накнаду. — У Србiи нешто люди сами одъ обштински земаля заузимаю, нешто се дѣли међу сиротиню домаћу и населѣну, а млого се дае у замѣну онима, кои свое землѣ на какву обшту цѣль — путъ — уступити мораю. —

([2]) У Енглеской и Велсу было е 1827. год. плодне но необраћене землѣ до 4 мил., у Ирской близу 5 мил., у Скотской до 6 мил. акара, съ приносомъ одъ 4 шил. на акаръ. — У Француской рачунало се око 1840. год. 9,191.000 ектара паше, кое нису могле више одъ 82 мил. frs. приноса дати. По званичномъ извѣстiю одъ 1860. год. имаю обштине 4,720.000 ектара землѣ ($^1/_{11}$ цѣле површине Француске) у вредности одъ 1620 мил. frs., и одъ тога 2,790.000 ектара подъ пашомъ, барама и т. д. (у вредности 263 мил. frs. съ 8 мил. frs. прихода, дакле на ектаръ само

Digitized by Google

resp. 100 и 3 frs.); далѣ є 1,690.000 ект. подъ шумомъ а само 240.000 ект. урађене землѣ као њива, ливада, винограда и т. д., кои маньій дѣо земаля представля вредность одъ 1335 мил. frs. съ 37 мил. frs. прихода. (на ектаръ resp. 5563 и 154 frs.). — Вртембершка имала є у првой четврти овогъ столѣћа такове землѣ само око 15.000 акара. —

(3) У В. Британской є земля међу мало господара подѣлѣна, зато се и млого подъ аренду издає. Новіи закони уклонили су млоге незгодне послѣдице узаконѣны или уобичаєны преће злоупотреба око издаваня земаля подъ аренду; нарочито су маньи арендатори — по Ирской — были символъ крайнѣ сиротинѣ и бѣде. —

§. 42.

IV. Добро подѣлѣнѣ земаля. (1) Штетно є за цѣо народъ, кадъ землѣ поєдины земльодѣлаца одъ села далеко, разне землѣ єдномъ човѣку принадлежеће невезане и разсѣяне и уобште одъ пута удалѣне леже. (2) Штета отудъ проистичућа появлює се имено у слѣдующемъ:

1, Польскій економъ губи млого времена, докъ до своій добара оде или се одвезе, те се тимъ приносни трошкови оногъ добра увећаваю и чиста рента умалява, и то онда у толико ячой мѣри, кадъ се на томъ добру они плодови саде и сѣю, кои млоге пажльивости, вѣштогъ рада и чешћегъ надгледаня потребую. (3)

2, Ако су землѣ єдногъ господара іошъ и расѣяне и то у малимъ комадима, онда є млого теже наямнике надгледати, и по каковой за землю опасной природной непогоди брзо се помоћи; н. п. после жетве или косидбе жито и сѣно покупити и одъ кише склонити.

Digitized by Google

3, На расѣяно лежећимъ земляма немогу се млоге поправке предузимати; н. п. наводняци на ливадама.

4, Кадъ неке ньиве или ливаде неграниче путемъ, но се къ ньима преко други туђи земаля мђи мора, онда често задржава то господара ньовогъ, те онъ свой польскій радъ неможе у найкорисніе за себе време да изврши; н. п. неможе жнѣти и косити, или плодъ кући одвести, докъ се тай посао на оной ближе пута лежећой земльи несврши.

5, Сама нееднакость и неправилность сполящнѣгъ изгледа земаля неугодна є за обрађиванѣ, и дає повода препиркама сусѣда о границама земаля.

6, Насупротъ овимъ незгодама неке владе налазе неугодности за сигурность личну и иманя, за моралный и друштвеный животъ и развитакъ народа и за државну управу у томе, што су обиталишта земльодѣлаца по расѣянимъ земляма растурена, и теже на то, да се она у села збію. (4)

(1) Литература о болѣмъ подѣлѣню земаля богата є, имено пакъ законодавства за извршенѣ и посматраня извршены наредба о подѣлѣню врло су поучльива. — Gebhard: Uber Güterarrondirung, München, 1817. — Späth: Praxis der Güterarrondirung, Nürnb., 1819. — Nebbien: Die Bewegung des Bodens oder die Vortheile und Nachtheile der Ablösungen und Zusammenlegungen der Felder, Lpzg., 1836. —

(2) Обично ближе куђа леже баште, покон вотнякъ, ређе ньива, іошъ ређе ливада и найређе шума. У течаю времена свакій є селякъ прибавляо себи разне землѣ заузиманѣмъ пусты земльишта, гдѣ ій є налазіо,

Digitized by Google

куповиномъ, наслѣђемъ и т. д., безъ да є свакій комадъ по своіой угодности за оне, кои су съ осталимъ нѣговимъ ближе лежећимъ земляма у свези, у замѣну дати могао. Кодъ новы населбина гледало се, те су се ове незгоде избѣгавале. — У практичномъ животу узимала су се два начина за одклонѣнѣ овы неповольностій; или су се землѣ у гомилу помѣшале, па се међу жителѣ обштине подѣлиле, и некима се одъ оны дозволило, да се међу своє далѣ лежеће землѣ населе; или се цѣло село иселило на друго мѣсто и свакоме се поредъ и иза кућа, єднако ближе и далѣ лежеће, землѣ дало. Ово є послѣднѣ кодъ насъ подъ именомъ шоренѣ села познато. —

(3) Тыненъ (Thünen) є прорачунао губитакъ времена збогъ удалѣности землѣ одъ обиталишта земльодѣлца, и нашао є, да се на земльи єдной одъ 70.000 □ рута (1 Ruthe = $1\frac{1}{2}$ хвата одъ прилике) са сваки 210 рута дальине рента одъ землѣ у 19% уманява тако, да є при дальини одъ 1070 рута сасвимъ нестане и то кодъ землѣ, коя 10. губо зрно доноси. — Колико се уобште одъ комаданя земаля бояти нетреба, толико се оне манѣ корисне показую, кадъ су на ситне комаде поцѣпане па и растурене. Но срећомъ ово се — осимъ близу велики варошій — слабо гдѣ и налази, єръ каошто люди землѣ дондѣ цѣпаю, докле є цѣпанѣ корисно, тако настану они сами землѣ саставляти — арондирати, — како раскомаданость штету приноси. — У Аржантейлю кодъ Париза има комада земаля одъ $\frac{1}{2}$—$\frac{1}{4}$ ара т. є. манѣ одъ 500 и 250 □ стопа бечки. — Да бы се избѣгле незгоде одвећъ ситно раскомаданы земаля, кое разсѣяно леже, држала су нека правительства за дужность, то цѣпанѣ закономъ ограничити, на веће и манѣ комаде, по положеню и доброћи землѣ. — Тако насавске уредбе одъ 1829. и 1839. год. прописую, да ньиве несмѣю быти манѣ одъ $\frac{1}{2}$ ютра, лива-

Digitized by Google

де не неподъ ¼ ютра, одвоено лежеће башта не исподъ 15 □ рута (1 ютро = 100 □ рута); в.х. хесенска уредба одъ 1834. наређує по доброћи землѣ найманю величину ньива на 200 и 400 □ хватій, ливада на 100 □ хв. (хесенско ютро равно е насавскомъ и има 400 □ хватій). —

(4) Збиванѣ людій у села, таконазвано шоренѣ села, наређивала е съ особитомъ ревности (по примѣру Нѣмачке) Марія Терезія у аустрійской военой краини и у Мацарской, а по примѣру овомъ Князъ Милошъ у Србіи. Но у овимъ земляма были су други, не економни, узроци расѣяности обиталишта, т. е. несигурность лична и имана, коіой е народъ близу друмова и у гомили живећи у дугимъ борбама съ Турцима изложенъ быо. Овдѣ се ніе разсѣяности обиталишта расѣяность земаля избѣгла, него су и една и друга успоредъ заедно постояле, и незгоде су давле двогубе. Извѣсно е и свуда се у Србіи примѣћава, да селяци, по расѣянимъ кућама живећи, нису тако приступльиви упливу свѣтскогъ душевногъ и нарочито друштвеногъ развитка, кое наравно якъ утицай има и на матеріялно станѣ селяка; єръ се у тимъ породицама виђа найвећа суровость, незнанѣ, необученость, сиротиня, издрпаность челядій и т. д. —

§. 43.

Ове незгоде могу се едино тимъ уклонити, да се землѣ тако међу чланове обштине какве подѣле, како ће за све у економномъ и правномъ смотреню найкорисніе и найправедніе быти; т. е. да се свакоме онолико и оногъ рода землѣ да, колико е и какве пре дѣобе имао, и то по могућству у едномъ или баръ у два или три већа комада съ призренѣмъ на правилность изгледа землѣ

Digitized by Google

([1]) и на угодность и лакость обдѣлаваня. ([2]) Врло ће рѣдко притомъ нужно быти, да се неки земльодѣлци збогъ дальине земаля изванъ села међу своє землѣ населити мораю, єръ:

1, Млоге землѣ леже итако у средини и близу села, дакле они усѣви, кои особиту негу потребую, сѣяће се и садиће се на овимъ земляма, као н. п. готово сво билѣ за куйну и трговину. За ньиве и ливаде а нарочито за шуме ніє ни особита штета, ако є селякъ одъ ньи удалѣнъ.

2, Ако су землѣ, у селу и оне близу око села лежеће, за овакве производе неугодне, и ако се за ту потребу удесны земаля далѣ одъ села налази, то ће собствена користь неке земльодѣлце научити, да се тамо међу своє землѣ иселе. баръ за време найвећегъ рада.

3, Све удалѣне землѣ важне су штете само у густо населѣнимъ и богатимъ земляма и предѣлима, гдѣ се интензивно обраћиванѣ землѣ исплаћує. Но у таквимъ предѣлима напротивъ и нележе землѣ далеко одъ села, почемъ су сва села єдно другогъ близу; па ако є коя земля удалѣна, то є господаръ да другомъ комъ подъ аренду, или се за време найважніегъ посла тамо самъ исели, или є напослѣдку засаћує таковимъ плодовима, кои неге велике или баръ непрестано неизискую, а кадкадъ се и плодъ іошъ на земльи прода, н. п. трава на ливади и т. д.

4, Напротивъ овоме неће такође уобште нужно быти, да правительство настане изъ економно-полицайны побуда око збиваня людій у села, єръ ће се ови већиномъ сами, ако користи у томе налазе, међу остале саграђане стално насеявати. ([3])

Digitized by Google

(1) Землѣ, кое немаю природне границе као рѣку, брегъ, стѣне — и коима е меѣа неправилно искривудана, немогу се безъ научне вѣштине измѣрити и граница имъ се точно на артіи — у тапіи — означити, зато у практичномъ животу има свакадъ паринца око граница таквы земаля. Напротивъ землѣ, коима су границе праве, три или четири, црте, найлакше се премѣре, и граница имъ се може точно съ неколико рѣчій означити тако, да едномъ припознато право собственоcти надъ земльомъ неможе никадъ оспораване быти. Господари сусѣдны земаля се у оваквимъ незгодама одчасти сами помажу, уступаюћи еданъ другоме оне преко праве линіе меѣу туѣу землю улазеће комаде; уколико то пакъ люди сами неузмогу учинити, треба влада своимъ савѣтомъ и своимъ наредбама у помоћь да имъ притече. —

(2) Угодно бы свакомъ селяку было, имати свое землѣ близу око куће, но како ово веће по тому ніе могуће, што ће се н. п. моћи употребити само брегови или слатине за шуме, землѣ близу потока и извора за баште и ливаде, или землѣ особены свойства и положеня за винограде и т. д., то е довольна помоћь дата, ако свакій селякъ баръ нешто землѣ близу свое куће имати може; у осталомъ люди сами нађу начина, да себи олакшаю трудъ обдѣлаваня. Важніе е дакле настаяванѣ владе око тога, да землѣ поедины земльодѣлаца небуду яко растурене, и да буду господару и работницима за обдѣлаванѣ приступне, а ово се безъ посредованя власти (было обштинске или државне) рѣдко исправити може. —

(3) Нарочито ако село на друму лежи, люди ће се радіе око цркве, школе, обштинске куће — населявати. По млогимъ државама уобште, нарочито по некимъ предѣлима, нема скоро никако села, него обшти-

Digitized by Google

на или парохія са заедничкомъ обштинскомъ власти, црквомъ, школомъ, — а обиталишта су, по едно или по неколико ньи заедно, разасута по читавой едной долини (гдѣ е яче земльодѣліе), или по едной планини (гдѣ е претежніе сточарство), као у Швайцарской, Норвешкой, Сѣв. Америци, по некимъ краевима Нѣмачке (у Вестфалской, Шварцвалду —) и т. д., и ове државе цвѣтаю у економномъ обзиру, и стое међу првима у моралномъ и душевномъ развитку, а уживаю такоѣе сигурность равно као и остале државе (несигурность лица и имаия найвише се примѣава по найвеѣимъ варошима). Гдѣ су дакле услови за матеріялно благостанѣ и вишу развіеность, ту се ови добри появи показую, ма како обиталишта селяка расѣяка была, а исто тако, само ондѣ, гдѣ е полиція сигурности добро устроена, быѣе сигурности одъ рѣавы людій, па было то по усамлѣнимъ селячкимъ колибама, или по сеоскимъ домовима и варошкимъ палатама. —

§. 44.

Влади остае дакле побринути се, како ѣе се неполезна разсѣяность и раскомаданость земаля, дальина ньова одъ пута и непреступльивость больимъ свойствима замѣнити, а ово быва цѣлисходномъ дѣобомъ земаля (1) на основу слѣдуюѣи главны правила:

1, Нужно е, да се господари веѣе количине земаля на ово преиначенѣ склоне, н. п. господари $^2/_3$ земаля — не пакъ $^2/_3$ господара.

2, Земльомѣръ вѣштъ ѣе све землѣ промѣрити и нужне нове путове (стазе и путанѣ) (2) и комаде земаля на найштедльивіи и найполезніи начинъ опредѣлити.

Digitized by Google

3, Єдна комисія саставлѣна изъ чесны и разбориты у томъ послу людій руководиће цѣлу стварь, и оцѣниће све промѣрене старе и нове комаде земаля по ньіовимъ особенимъ користима, колико могуће буде, точно и праведно.

4, Свакій земльодѣлацъ добыће потомъ по цѣни онолико земаля, колико є и пређе имао и по могућству землѣ оны свойства и оногъ рода, какве су му и пређе быле, т. є. ливаду, ньиву, шуму, песковиту, подводну землю; ако се у овомъ єдначеню коме доста праведно ніє учинило, то му валя накнаду у новцу издати. Исто тако треба пристойну накнаду дати онима, кои су у дѣоби добыли землѣ далеко одъ села лежеће, и кои зато тамо нарочите зграде подизати мораю.

5, Службености на земляма лежеће нека земльодѣлци пре дѣобе одкупе или иначе прекину, остала права и дужности дѣобомъ се неуништаваю, него прелазе на ново задобывене землѣ, н. п. хитотеке.

6, Єдна виша комисія саставлѣна изъ кметова сусѣдны обштина подъ предсѣдництвомъ државногъ званичника нека тужбе збогъ незадовольства съ расположаима ниже комисіє прима и у послѣдньой инстанціи рѣшава. Иначе влада нека комисіяма овимъ препоручи, да дѣобу и цѣо посао брзо и євтино свршe, и томъ приликомъ да земльодѣлцима єдне обштине, кои у атару други обштина земаля имаю, нове комаде у атару или баръ на граници ньіове обштине опредѣле.

7, За случай, ако бы се потреба указала, да влада расѣяне домове валя на єдно мѣсто да сасели, (3) онда є доста съ нѣне стране учинѣно,

Digitized by Google

ако она назначи само мѣста (дужъ друма земальскогъ или обласногъ съ обѣ стране) поединимъ грађанима, кои се желе ту населити, давши свакомъ мѣсту иза куће довольно простора за разне усѣве; коіомъ приликомъ іошъ иначе настати може, да се по могућству све землѣ арондираю.

(1) Дѣоба или управо цѣлисходно расположенѣ земаля (арондиранѣ или консолидиранѣ) познато е у Нѣмачкой было іошъ у 16. столѣћу, но текъ у прошломъ вѣку почело се живлѣ на томе радити. Нужда арондираня садъ се обште увиђа тако, да га неке државе наређую и противъ волѣ земльодѣлаца. — У Насавской е год. 1843. веѣъ око 100.000 ютара землѣ консолидирано. У 10 обштина се консолидиранѣмъ приносъ одъ 1415 ютара ливада увеѣао одъ 14.700 на 31.000 центій сѣна. У едномъ се селу 2800 комада у 658 комада саставило; а у едномъ хесенскомъ селу саставлѣно е изъ 3317 комада ливада (свега 141 ютара) новы само 549 комада. —

(2) Овдѣ треба шире путове одъ 2 — 3 хвата, путанѣ одъ 1 хвата и стазе одъ ½ хвата између поля оставити. —

(3) Потреба саселяваня раштркано лежећи селячки кућа показаће се понайпре ондѣ, гдѣ су се селяци изъ неекономны повода у планине и кршеве и уобште у неприступне гудуре раселили, одакле баръ по рѣавомъ времену и у зимнѣ доба нити што за продаю могу изнети, нити куплѣно тамо однети. Умѣсно е у свакомъ случаю, нарочито по бреговитимъ предѣлима, да селяци могу слободно лѣти за време рада на своимъ удалѣнимъ добрима и становима живити, па тако и зими, ако користь ньіове домаће привреде то изискуе, и призрѣня на явну сигурность то дозволяваю. —

Digitized by Google

§. 45.

V. Землю плодномъ учинити важанъ є задатакъ владе ондѣ, гдѣ є велика површина землѣ за обраѣиванѣ неудесна, т. є. *неплодна*, или иначе за полезну употребу неугодна (н. п. за подвозъ и путъ); — па како ово збогъ разны узрока быти може, то су и мѣре правительства по околностима различите. ([1]) Мѣре за побольшаванѣ землѣ предузимаю се или зато, што є земля заиста веѣъ неплодна, н. п. збогъ великогъ рита каквогъ, или изъ предупреѣавны (превентивны) повода, кадъ є т. є. земля добра, но одъ те своє садашнѣ доброѣе непрестано у нечему губи, н. п. што се близу лежеѣій ритъ одъ дана на данъ распростире, или вѣтаръ пѣскомъ землю завеява, или іой рѣка краєве одире и рони, или є каменѣ съ брда свалююѣе се затрпава и т. д. — Найважніи су задаци овдѣ *сушенѣ бара* и *ритова* и *управлянѣ* (ректифицирана) *рѣка*. — Правительство є дужно за ова побольшаня постарати се изъ два узрока; єдно, што се лежеѣе воде лако усмрде, и нездравомъ прилѣпчивомъ своіомъ паромъ (міязмомъ) народъ заражаваю и затиру, а друго, што се земля плодна безъ ове помоѣи уманява; єданъ є дакле санитетско-полицайный (сигурности личне) а другій є економно-полицайный узрокъ. Првый узрокъ поглавито дає влади право, господаре земаля, ако они на поправку склони нису, на то принудити, или землѣ одъ ньи одкупомъ исобственити (експропріирати); иначе є ово право владе сагласіємъ дотичны господара земаля ограничено. — Побольшаванѣ земаля у маньой мѣри извршую обично господари земаля сами радо, свакій на своіой земльи, за веѣе поправке мораю се они узаймно подпомоѣи и

Digitized by Google

у друштву предузета поболшаваня извршити. У томъ случаю и онда, кадъ є побольшаванѣ тако огромно и важно, да бы цѣли предѣли у томъ збогъ величине простора и нужногъ големогъ капитала участвовати морали, или кадъ су пусте неплодне землѣ, обштинске или обштенародне, као неке пусте паше или ритови, ту мора влада посредовати, наставши да већина жителя на поправку пристане, да се противна поправки маньина законом принуди, да се препоне поправке н. п. службености уклоне, и да се потребни вѣшти радници и предузимательи поправке нађу и њима посао олакша. Често се састави изъ приватны лица друштво, кое помоћу акція потребанъ капиталъ скупи и побольшанѣ изврши, а добывене на тай начинъ плодне землѣ продає и тимъ учинѣне трошкове — съ добыткомъ извади. (²) По кои путъ є нужно посредованѣ владе и онда, кадъ се плодне землѣ поправляю, да іошъ плодніє буду, за кое су понекадъ потребна већа построєня и сагласіє господара млоги земаля, н. п. кадъ треба скупоцѣный каналъ за наводняванѣ ливада цѣлогъ предѣла некуда провести; или подводне землѣ помоћу подземны канала просушити. (³)

(¹) У некимъ земляма ослобођава законъ овако побольшане землѣ на више година одъ данка, у Холандской найпре на 30 а доцніє на 50 година. — По закону Валентиніяна II. и Теодосія, ради умалѣня нераћены земаля, свака земля, кою є нѣнъ господаръ напустіо, припала є ономъ, кои є две године узастопце радіо. — Белгійскій законъ одъ 1847. обвезує обштине, да своє пусте землѣ подъ тимъ условомъ продати могу, да ій купацъ мора у плодне землѣ преобратити. — У Цыриху припала є одъ рита очишћена земля предузимателю и то или сасвимъ, или уко-

Digitized by Google

лико є таковимъ предузећемъ већу вредность имала. — Законъ Хенрика IV. одъ 1599. год. наређує, да се исуше све баре (marais) у Француской, кое се данасъ іошъ на ½ мил. ектара рачунаю; господари таквы баровиты земаля (слатина, пишталица —) морали су се за два мѣсеца изяснити и обвезати, да ће сами бару исушити; а ко то неучини, морао є право исушеня уступити єдномъ холандскомъ предузимателю, коме є половина исушене землѣ за трудъ и трошкове припала. Почемъ є овай законъ 1764. укинутъ было, буде онъ поновлѣнъ 1791. и модифицирань 1807. и доцніе тако, да држава право има сушенѣ предузети, ако то господари сами нечине. Іошъ по закону Хенрика морали су господари маньине земаля на сушенѣ пристати, како су се господари кеїине на то рѣшили. — Гола брда и стрмени, ако се шумомъ засадити немогу, нека се баръ уледине и за испутъ пасеће стоке употребе. —

(²) Холандска є найвише у овомъ смотреню учинила, и потрошила є на исушиванѣ земаля до 200 мил. фор. Одъ 1612. — 1631. год. исушено є у сѣв. Холандской петъ велики єзера одъ 24.474 ютра землѣ, съ іошъ више маньи. Год. 1818. начинѣнъ є планъ, по комъ да се 3·⁷ □ милѣ велико Харлемско море по већой части црплѣнѣмъ воде исуши, кое є непрестано распространяваюћи се около лежеће землѣ прогутавало; предрачунъ є на 7 мил. фор. ставлѣнъ. — Подъ Фридрикомъ II. у Пруской исушенъ є єданъ предѣлъ 1784. — 85. год. съ 1,028.000 Rlr., и добывено є тимъ землѣ 4¼ □ милѣ, гдѣ се доцніе 1750 породица населило; осимъ овогъ исушено є у Пруской земаля за неколико стотина иляда ютара. — Овако се и по готово свима осталимъ државама чинило. — Тако є єданъ ритъ кодъ Хепенхайма у В. Х. Хесенской исушенъ съ 20.000 фор., съ коимъ се 4000 ютара ливаде добыло, кое се садъ на ½ мил. фор. цѣне. — Предложено є,

Digitized by Google

да се у Француской предѣлъ измеѣу Бордо'а и Баіона одъ 600.000 ектара исуши и шумомъ засади, коя бы доцніе до 20 мил. frs. приноса давала, — нешто е и извршено. —

(3) Ови канали (дрени, drains) мораю се напослѣдку извести до у какву рѣку, често надалеко и крозъ землѣ млоги земльодѣлаца; зато е нужно закономъ ове обвезати, да канале исподъ своій земаля пропустити мораю. —

§ 46.

IV. Асекуранція польски производа. Пожарне асекуранціе осигураваю накнаду штете, кою уобште пожаръ капиталу причинява, польско-економне асекуранціе осигураваю понаособъ польско-економный капиталъ, имено накнаду штете, кою *туча* (градъ) и *манькаванѣ* стоке польскомъ газди наносе. (1) Правительство има притомъ уобште по онимъ прописима поступати, кои су при пожарной асекуранціи изложени (§§. 20.—26.), но понаособна природа предмета овы асекуранція изискуе и нека понаособна опредѣлѣня. Асекуранціе противъ *туче* веѣъ су съ успѣхомъ у млогимъ земляма уведене, и основане су обично на *узаимномъ* подпомаганю, а не на акціе — преміе, као пожарне асекуранціе, кое изъ тогъ узрока быва, што се неможе строго правило о повремено догађаюћимъ се штетама за поедине предѣле поставити. Но ипакъ често пожарне асекуранціе асекурираю и польске производе, премда имъ е ово више споредан посао. — Опасность е за разне предѣле и разне родове усѣва различита, ливаде и млоге ньиве, на коима е жито, пасуль, разно зелѣ посѣяно, пате манѣ, а дуванъ, мель и виногради найвише. Зато се по опасности и вѣроватноћи

Digitized by Google

штета више класа начини, по коима се и величина прилога управля. (2) Друштво мора штету одма оцѣнити, за исплату штета некій капиталъ у приправности имати, и колико за кою годину исплатило буде, толико ће разрезомъ слѣдуюће године одъ учасника покупити. При исплати штете оно се одбія, што тучомъ упропашћено ніе, н. п. побіено жито може се косити и стоки као рана давати; а ако е іошъ времена, да се побіене ньиве наново засѣю, то валя оштећеноме само трудъ и сѣме или уобште само онолико накнадити, колико е градъ потукао. (3) При овимъ асекуранціяма нетреба никога къ участію приморавати, єръ млоги сиромашни земльодѣлци немогу другога у несрећи помоћи, а кадъ се сами у томъ злу нађу, набаве они себи помоћи одъ милостинѣ други земльодѣлаца и сагрђана. Да бы се штете лакше сносити могле, нека влада настане, да више обштина или читавъ еданъ срезъ друштво едно образую, а гдѣ то быти неможе, ту нека поедини люди ступаю у домаћа или у страна већа друштва, коя е земальска влада припознала. (4) Олакшице могу се друштву чинити, ако му влада за управлянѣ фонда у почетку свое званичнике бесплатно да, или га одъ данка и неки такса ослободи и т. д. —

(1) Види: Hellmuth: Ueber den Zweck und die Nothwendigkeit, Hagelschaden-Versicherungs-Anstalten für jedes Land eigenthümlich zu errichten, Braunschweig, 1823. — Ryss: Ueber Vieh-Assecuranz-Credit-Anstalten, Würzburg, 1831. —, и поредъ тога законе у разнимъ државама о овомъ предмету и статуте оваковы друштва као: трієстанскогъ, фрайбуршкогъ (у Баденской), магдебуршкогъ и разны француски, енглески и нѣмачки друштва. —

Digitized by Google

(2) У Швайцарской само су двѣ класе: 1, класовито (жито), меуровито (пасуль —) и олайно билѣ (репица), детелина, коноплѣ и ланъ; 2, лоза, мель, дуванъ. — У Баденской (по проекту) су 3 класе као: 1, билѣ, кое у слѣдуюће класе неспада; 2, класовито билѣ; 3, олайно билѣ, лоза, мель, дуванъ; улози се разрезую resp. по размѣру 1: 2: 3. — Делштетъ и Гота 4 класе: 1, класовито и меуровито; 2, олайно билѣ; 3, лоза и воће; 4, мель и дуванъ — Осимъ тога плаћа се у свакой класи више, ако е по етатистичнимъ подацима кои предѣлъ више тучи изложенъ. —

(3) Свакадъ се накнада рачуна по губитку части асекурирane суме а не по правомъ губитку, ако се збогъ други узрока т. е. не тучомъ приносъ у количини пре губитка измѣніо; каошто се изъ овогъ примѣра види. Петаръ се нада одъ своій поля 1000 гр. прихода имати, и за толику е суму свое плодове осигурао, но мразови пролѣтни умале му очевидно приносъ на 800 гр., одъ остатка овогъ побіе му градъ іошъ половину, и накнада нѣгова е 500 а не 400 гр. — Напротивъ и Павле осигура за 1000 гр. плодова, плодна година да му надежде на сигурный приносъ одъ 1800 гр., но пре жетве побіе му градъ $^1/_3$ и накнада ће бити 333$^1/_3$ а не 600 гр. —

(4) Статути друштва нека ясно назначе начинъ уписиваня, количину приноса и накнаде. При упису у друштво мора се точно означити име, положенѣ и величина землѣ, родъ посѣяны плодова, количина приноса, коя се за годину ону изгледа, т. е. сума асекурирана. За управу друштва нужно е, да се учасници сваке године у скупштину едну скупе, поредъ тога да постои у едномъ мѣсту главно управительство друштва и една контролираюћа комисія и напослѣдку свуда по земльи

Digitized by Google

разсѣяно агенти друштва као ниже управне власти нѣгове, и неколико мѣсны жителя као оцѣнительи. —

§. 47.

Асекурирањ *стоке* тегобно е и заметно, но врло е за народъ корисно. И ове су асекуранціе узаймне, и обично сачиняваю една или неколико обштина едно друштво. Што више учасника у едномъ друштву имало буде, тимъ ће лакше могуће быти, оштећенима и за време реднѣ манькалу стоку накнађавати, иначе се маня друштва болѣ држе. Статути таковы друштва су обично съ обзиромъ на слѣдуюће основе уређени:

1, Найлакше е, осигурати крупну марву — говеда и конѣ; за овце, свинѣ и козе нека се начини баръ особита класа. (1)

2, Ради евтиноће управе послова и ради предупреде — баръ млоги — превара болѣ е, да друштво на манѣ учасника (2) ограничено буде (н. п. на 15. — 20.000), но и велика друштва имаю своя преимућства, зато нека влада никаква ограниченя у томе непоставля. Свакій учасникъ валя да сву свою стоку асекурира, съ точнимъ означенѣмъ свакогъ комада; и накнаде нетреба подпуно но н. п. само у $^3/_4$ или $^4/_5$ асекуриране цѣне издавати, како бы се тимъ навластита оштећеня предупређавала. (3)

3, Части улога валя сваке године на учаснике разрезивати, и то по роду стоке или по цѣни свакогъ живинчета у више класа, н. п. угоени волови, мали волови, здрави, млади коньи, добре краве, лошіе краве.

Digitized by Google

4, Накнада мора се одма изъ касе издати, како се испыта, да штета кривицомъ самогъ господара проузрокована ніе; а сваке године нека се за попуняванѣ касе потребне суме разрежу и покупе. Што се одъ пропалогъ живинчета іошъ употребити може, н. п. кожа, и одъ споляшнѣ повређеногъ и прикланога, — месо, то треба одъ осигуране цѣне одбити и утолико маню накнаду издати. (4) —

(1) Тако у єдномъ друштву у Баденской плаћа се на краву $^2/_5$ манѣ но на вола, на говече одъ 1—2 године $^2/_5$ манѣ но на краву, а одъ 2 — 3 године $^1/_5$ манѣ. —

(2) У Шлезвигу, Холштину и Мекленбуршкой постое млога мала друштва за осигуранѣ крава (Kuhgilden) у свакомъ селу понаособъ, у коима су учасници по веѣой части надничари. — У Хановерской было є 1852. год. 474 осигураваюћа друштва, кодъ коій є 189 коня и 46.580 говедій (око 100 комада на 1 друштво) уписано было. — У К. Вату 1837. год. было є 35 таквы друштва. —

(3) У некимъ баденскимъ обштинама $^7/_8$, у колонско-министерской асекуранціи $^3/_8$, а ако говече или овца одъ надутости манька само 40%. —

(4) У дрезданской асекуранціи плаћа се за селячкогъ коня $4^2/_3$, за коня войничкогъ или луксусногъ $5^1/_3$, за говече, по здравлю предѣла и т. д., $3^1/_3$—$5^1/_3$ % годишнѣ преміе. Накнада се кодъ опасны болестій и редня подпуно плаћа, у некимъ другимъ случаима само половина. Што претекне одъ улога, долази у резервный фондъ, кои се међу учаснике подѣли, како до неке суме нарасте. Колико годишньій улогъ и половина резервногъ фонда недостижу за подпуну на-

Digitized by Google

кнаду штета, утолико се неподпуно штете накнађаваю. — У Хановерской по среднѣмъ рачуну за 4 године манькало е 1·86 % осигуране стоке; у Вртембершкой износила е накнада (накнађава се само съ ⅔) крозъ 3 године 2·19 % осигуране суме, т. е. штете е подпуно было 3·28 % осигуране суме. —

§. 48.

VII. **Польско-економный кредитъ.** Већомъ части польски економи немаю довольно имаия, да бы свою радню найкорисніе за свою кућу водити и распространити могли, него мораю капитале узаймити, кое на то употребе:

1, Да купе непокретны добара, колико имъ іошъ за ньіово польско предузеће треба.

2, Да свое землѣ производніе учине, — за поправке землѣ, за зиданѣ нужны зданія, за набавку стоке.

3, Да злимъ временима — рату, неродним годинама — одолѣти могу.

Ова два производна извора, земля и капитали, треба да су цѣлисходно по народу подѣлѣни, и текъ онда се знатни приноси одъ ньи очекивати могу; гдѣ тога у држави ніе, ту треба влада да се постара, како ће сразмѣру измѣђу капитала и земаля привести. Капитали се баръ и у друге занате уложити могу, землѣ пакъ безъ капитала остаю готово пусте. Валя дакле польскомъ економу, кои капитала потребуе, на руку ићи, да пожелѣне суме займомъ набави, кое ће онъ самъ учинити моћи, само ако довольно кредита имао буде. Кредитъ нѣговъ зависи одъ сигурности, кою повѣри-

Digitized by Google

тель налази у продайной вредности дужниковогъ имана, на ємство кога онъ капиталъ позаймлює, и изъ продає кога бы се онъ у найгоремъ случаю наплатити могао; ([1]) а исто тако основанъ є кредитъ земльодѣлца и на могућности, съ коіомъ онъ услове дуга свога точно испунити може, кое опетъ зависи одъ нѣговы прихода. Приходи су польски економа већи, што су при иначе єднакимъ околностима польски производи скуплъи, па како се збогъ често и яко мѣняюће се цѣне овы плодова и кредитъ польски економа мѣня, то се треба правительству постарати, да польскимъ економима онда помоћи наће, кадъ є и ньіовъ кредитъ у найгоремъ станю, а то є обично башъ онда, кадъ су имъ капитали найнужніи, и кадъ бы они приморани были и найвеће интересе (на свою штету) плаћати. Нека се дакле влада побрине, да се польскимъ економима нужни капитали по найугодніє за ньи услове, т. є. више изъ економно-полицайны него изъ приватно-економны узрока позайме.

([1]) Обично се капитали на кратко време, н. п. на єдну, двѣ, три године у заямъ даю, и земльодѣлци у нужди обвежу се на одплату займа по истеку овы рокова, нако напредъ знаду, да ће то тешко учинити моћи. Ако у течаю тогъ времена разни несрећни случаи (рѣаве године, болести —) недозволе дужнику уреданъ интересъ плаћати, или ако онъ уобште неможе толико одъ прихода своій заштедити, да дугъ одплати, или напослѣдку ако повѣритель по истеку рока капиталъ свой потребує, онда се онъ рѣдко друкчіє но продаіомъ дужниковогъ имана наплатити може; те се тимъ често дужникъ яко оштети а и упропасти. Зато су понегдѣ ови займи као неодплатни чинѣни, т. є. повѣритель има право само на ренту, кою изъ прихода дужниковы вуче, и до капитала неможе продаіомъ зало-

Digitized by Google

женогъ иманя но само продаіомъ рентне исправе доћи. Дужникъ пакъ може се одужити одкупомъ, почаснимъ или подпунимъ, рентны исправа у суми, за кою е нѣгово иманѣ интабулаціомъ задужено. —

§. 48.

Правительство подпомаже польско-економный кредитъ веѣъ тимъ обштимъ средствима, ако за сигурность интабулираны потраживаня сходне законе изда, ако се постара, да се осниванѣмъ кредитны друштва интересный проценатъ у земльи побіе, и капитали се умложе, и ако закономъ селяцима назначи начинъ, да лако дугове своє одплате. (1) И сама влада, гдѣ приватны позаймителя нема, може одъ своій или одъ узаймлѣны новаца польскимъ економима потребне суме подъ интересъ давати; но ово е свакоако за владу тегобанъ и заметанъ посао. (2) Зато е кориснiе, да се влада потруди око установлѣня приватны друштва, кои ће као посредници између капиталиста и земльодѣлаца овима новаца кредитирати. Ова друштва могу быти у обште *кредитни заводи* (§§. 164. сл.) съ правомъ и задаткомъ, да и земльодѣлцима потребне капитале позаймлюю или чисто польско-економна *кредитна друштва*, саставлѣна изъ самы приватны господара земаля, коя су се за земльодѣліе, кадъ су добро уређена и подъ добромъ управомъ, неисказано полезна показивала. (3) При осниваню оваковы польско-економны друштва мотрило се на ова правила:

1, Више господара земаля ступе са своимъ непокретнимъ иманѣмъ у друштво едно, и узму на емство свію своій добара у скупу повеће суме новаца подъ интересъ, па издаю поединимъ чла-

Digitized by Google

новима друштва или уобште земльодѣлцима на ем-ство ньіовы добара понаособъ потребне имъ суме такоѣе подъ интересъ и то мало веѣій (6%), но што друштво плаѣа (5½%). Тимъ постане друштво посредникъ измеѣу господара земаля и капитала. Но може се и тимъ начиномъ узаймльивати, да се господари земаля друштву за неку суму пріяве и на своя добра друштвену облигацію узму, кою они онда капиталисти каквомъ продаду.

2, Найвеѣе суме, кое кои польскій економъ на емство своій земаля у заямъ узме, нетреба да превазиѣу ⅔ или ½ цѣне емствуюѣе землѣ. (4)

3, Капиталисте добыю обвезанице одъ друштва издате, кое они и продавати могу; облигаціе поединьі дужника задржава пакъ друштво при себи.

4, Ако неки дужници одъ неугодны времены околностій толико пострадаю, да за неко време интересе плаѣати и друге дужности испунявати немогу, онда поступа друштво съ ньима благо; иначе нека оно нетрпи овакове неуредности, и у томъ случаю нека има право, ради наплате своій потраживаня добра дужника секвестрирати и до подпуногъ намиреня самосъ ньима економисати, а у случаю непоправльивости дужника и само добро продати, ради намиреня своѓъ потраживаня. (5)

5, Друштво се може тимъ іошъ усавршити, ако съ осталимъ статутима свеже и добаръ планъ одплате или *уништеня* (амортизаціе) *дуга* поединьі дужника а и цѣлогъ друштва. (6) Дужници неплаѣаю потомъ само дужне интересе но свакадъ и неку часть — одъ ½ до 5% — самогъ капитала тако, да се за неко време лако сасвимъ одуже.

Digitized by Google

Овимъ одплатнимъ сумама исплаћую се они повѣрительи, кои своє капитале натрагъ ишту.

(1) О овомъ предмету види: Aretin: Ausführliche Darstellung der baierischen Creditvereinsanstalt, München, 1823. — Gr. v. Soden: Entwurf eines allgemeinen Creditvereins, München, 1823. — (Bernoulli?): Ueber Creditvereine, Basel, 1823. — Wolowski: De la mobilisation du crédit foncier, Paris, 1839.; — и у нѣговомъ Revue de législation 1850 и 1852. — (Hagen?): Ueber die Einrichtung eines Credivereins der Gutbesitzer im K. Baiern, von e. Preussen, Nürnberg, 1825. — Hübner: Die Banken, 1853. — Albrecht: Ist eine Reorganisation des landwirthschaftlichen Kreditwesens .... nothwendig ...? Nürnberg, 1853., 2. изд. —

(2) У Србіи су државна каса, разни явни фондови и судови (пупилске новце) многе капитале подъ интересъ издавали, одчасти земльодѣлцима, одчасти другимъ редовима народа на єство непокретны добара; но неискуснимъ, лакомисленимъ и неуреднимъ дужницима тимъ є пре штета но услуга учинѣна, єръ се они безъ лакоће задуживаня небы у дугъ увальивали; осимъ тога ніє се ни при даваню займа обратила већа обазрѣльивость на разне родове дужника (многима ніє требало позаймити), а нису се унапредъ умѣле ни оцѣнити послѣдице тогъ задуживаня народа, нити є пакъ влада те вѣштине имала, да дужинке поредъ плаћаня интереса одма обвеже и на одплату главнине, те бы досадъ сви старіи дужници одужени были. Текъ по закону одъ 1858. год. В № 791., дозволѣно є да дужници продуживши рокъ своимъ облигаціяма, на кое су капитале изъ неки явны каса (државне, школскогъ фонда и фонда удовица и сирочадій званичника) узаймльивали, обвезани буду, дугъ свой найдалѣ за 23½ године почаснимъ одплатама одужити, плаћаюћи на прѐобытный

Digitized by Google

капиталъ крозъ цѣло то време у име интереса 6 и у име одплате 2 %. — По закону одъ 1860. В № 566 државна каса не само недає више новце подъ интересъ, него мора своя потраживаня (100.000 дук. свега) продаіомъ уступити коме одъ горепоменуты фондова. — И данска кредитна каса є државный заводъ; иначе є државна каса по млогимъ државама господарима земаля позаймльнвала капитале ради одплате терета, кои на земляма леже. —

(3) Ова друштва су обично само своимъ члановима новаца позаймльнвала, па како су само имућни господари земаля могли быти чланови друштва, то се ніє сиротиня нимало отудъ користити могла. — У баварскомъ друштву могли су участвовати само господари земаля, коій заложено иманѣ 10.000 фор. и више износи; у Вырте мбершкой понайпре спаіє, обштине и корпораціє, па и манѣ имућни земльодѣлци съ найманѣ 1000 фор. иманя; у Ист. Пруской баръ 500 Rlr. —

(4) У Србіи само $1/2$ процѣнѣне вредности землѣ чисте и подигнуты на ньой зграда одъ тврдогъ матеріяла; усѣвъ, шума, лоза, слабе грађевине — неузимаю се у процѣну. — У Пруской дає само ист. пруско друштво $2/3$ процѣнѣне вредности, остала текъ $1/2$. — По француском закону одъ 1852. само $1/2$; а париській crédit foncier дає на винограде и шуму текъ само $1/3$ вредности. —

(5) После ратова, побуна и у неродне године потресенъ є кредитъ уобште, и земльодѣлци нарочито падну у врло незгодно положенѣ, те несамо да немогу новы заяма чинити, него мораю и узаймлѣне капитале враћати. Неке владе су за умѣсно нашле, у таквимъ случаима закономъ ослободити дужнике одъ повраћаня капитала (мораторія, Jndult, sursis). Тако є

Digitized by Google

Фридрикъ II. дао Слеской трогодишню мораторію после седмогодишнѣгъ рата. — У Србін є свакомъ новаца изъ явны каса позаймльивано на ємство добара безъ призреня на цѣль, за кою ће заямъ употребљенъ бити, те се тако млогій свѣтъ позадуживао ради непроизводногъ потрошка займа. Рђаве послѣдице овога найяче су се осѣтиле после кримскогъ рата, кадъ су селяци намамлѣни добримъ цѣнама польски производа, имено стоке, велику часть своГъ польскогъ капитала распродали тако, да су доцніє (іошъ политичнимъ потресима ометени, и на больій животъ навикнути) немогуће толико приноса одъ своГъ кућеня истѣривати, да се поредъ точногъ испуняваня своій дужностій у пређашнѣ станѣ поврате, наставили задуживанѣ, кое ій є до сиромаштва и бѣде довело. Влада є покушавала разна средства, да ове дужнике одъ пропасти спасе. Како су ови дугови често узурашкимъ интересомъ до знатны сума нарасли (зеленаши), то є поступкомъ судскимъ одъ 1860. год. Февруара В № 443. (§. 119.) дозволѣно было дужнику заклетвомъ доказати, да є дугъ урачунаванѣмъ противузаконогъ интереса у главно облигаціє на већу суму нарас'о, но што бы то по узаймлѣномъ капиталу было. Ова наредба као кредиту штетна укинута є найвишнимъ рѣшенѣмъ исте године Ноемврія В № 347. — Узрокъ задужености селяка налазіо се и у нераду и рђавомъ раду ньіовомъ, зато є Князъ Милошъ свою уредбу одъ 1837. год. о польскомъ раду гласећу год. 1859. В № 4396. наново безъ договора са савѣтомъ у животъ позвао. Осимъ тога влада поступа благо са своимъ дужницима, обично дає имъ термина за полаганѣ интереса, гдѣ поле изгледа има, да се тимъ почекомъ неће яко оштетити, а у више случаєва узела є (по саизволѣню дужника, секвестромъ) дужникова добра у собствено рукованѣ, те се тако за интересъ и одплату наплаћує. —

Digitized by Google

(6) Интересъ и одплата, изражени у процентима цѣлогъ дуга, плаћаю се непрекидно до савршеногъ уништеня дуга, па како дугъ са свакимъ рокомъ одплате маньій быва, то се свакогъ рока, почемъ интересъ манѣ одузима, већій дѣо дуга исплаћуе, и зато се дугови за веће интересе погоћени пре исплате. Подъ иначе еднакимъ условима ће се такође утолико раніе дугъ уништити, што е више процената у име одплате уговорено. Тако се уништава, ма коликій дугъ, уговоренъ

съ одплатомъ	съ интересомъ одъ					
	3%	3½%	4%	4½%	5%	6%
одъ ⅔% за	57 г.	53 г.	49 г.	46 г.	43 г.	39 г.
„ ¾ „ „	54 „	50 „	47 „	44 „	41 „	37 „
„ 1 „ „	46 „	43 „	41 „	38 „	36 „	33 „
„ 1½ „ „	37 „	35 „	33 „	31 „	30 „	27 „
„ 2 „ „	31 „	29 „	28 „	26 „	25 „	23 „

Овай прегледъ утолико ніе точанъ, што по истеку означены термина остае нешто дуга, кои се крозъ манѣ или више мѣсецій исплатити има. У истомъ прегледу требаће дужникъ по послѣдньой рубрици свега resp. 6⅔, 6¾, 7, 7½ и 8% своме повѣрителю годишнѣ да плаћа. — У Баварской наређено е, да одплатный проценатъ ¾ буде, ако се капитала може подъ интересъ за 4½% наћи, ако е интересный % 5, онда се за одплату само ½ % плаћа. — У Познаньской плаћа се 4% интереса и 1% за уништенѣ дуга, по чему е дугъ за 41 годину уништенъ; у Польской 4% интереса и 2% за уништенѣ, кое се за 28 година свршава; у Зап. Пруской 3½% интереса, ½% за уништенѣ, ¼% за трошкове и ¼% за скуплянѣ едне готовине, (= 4½%), но кадъ ова

Digitized by Google

готовина временомъ на толику суму нарасте, да се већъ одъ нѣны интереса трошкови подмирити могу, онда ће се обе ове четвртине % съ ономъ половиномъ % дакле свега 1% на одплату обратити. — По Францускомъ закону одъ 1852. несмѣ интересный % преко 5, одплатный преко 1—2% быти. —

§. 50.

При управи друштвены послова нека се на ове точке мотри:

1, Друштво стои подъ еднимъ одборомъ съ еднимъ управителѣмъ и осталимъ званичницима, кои су извршуюћа и управляюћа власть; за рѣшаванѣ важніи предмета тичући се нарочито промѣна друштвены статута скупля се скупштина. Обично држи и правительство едногъ своръ званичника при таковомъ друштву, кои послове съ економно-полицайне точке контролира; но на свакій начинъ треба при истомъ и повѣрительи друштва да имаю едногъ своръ заступника за сахрану и обрану своій кредиторски користій.

2, Друштво нека у готовини неку суму новаца држи, да господарима земаля поискане суме издавати, и да повѣрительима своимъ на захтѣванѣ дужне суме враћати може, особито у случаю, кадъ поедини дужници своє дужности уредно неиспуняваю. — Ову готовину може друштво саставити или займомъ изъ државне касе или одъ приватны капиталиста или одъ банке какве, или напослѣдку обуставлянѣмъ неке части капитала при издаваню исты поединимъ дужницима т. є. господарима земаля. (1)

Digitized by Google

3, Трошкове управляня, кои обичню $1/4$ % износе, треба изъ прилога поедини дужника накнадити.

4, За процѣну добара као и за цѣло управлянѣ треба особите наредбе издати, а често и извѣстія о станю и дѣланю друштва саставляти и обзнаньивати.

5, Други *позаймни заводи* (или *банке*), кое ніе друштво земльодѣлаца основало, но кои капиталима земльодѣлце поредъ осталы своій послова подпомагати могу, основани су по начину, о комъ ће се ниже у другой кньизи овогъ дѣла говорити. (2) — И маня друштва капиталиста, коя по опредѣлѣне проценте земльодѣлцима на одплату капитале позаймлюю, могу пробитачна за обадвѣ стране быти. — Сасвимъ сиротне земльодѣлце, кои ни радеће стоке своє немаю, могу обштине изъ своє касе подпомагати, ако за то особиты завода у земльи нема. — (3)

(1) У Баварской обуставляю се 3%, т. є. дужници приме 97 фор. а плаћаю интересъ на 100 фор. — У Мекленбургу плаћа капиталистама друштво 4%, дужници даю пакъ $4^1/_2$ %, кое се $1/2$ % на трошкове обрати, а што одъ тога претекне, то се у резервный фондъ друштва предає. —

(2) Таковы завода има у Белгіи caisse hypothécaire, caisse des propriétaires и banque foncière. — Париска banque foncière одъ 1852. год., crédit foncier de France за 80 департамената съ 200 мил. frs. — Баварска има такође єдну такову банку (Hypotheken-und Wechselbank), коя є обвезана, $3/5$ своєгъ капитала на заямъ господарима земаля обраћати, и за то не више одъ 4% интереса узимати (фондъ іой є 10 мил. фор., но умложиће се на 20 мил.). —

Digitized by Google

(³) Земльодѣлцима се неке суме позайме, да потребну стоку набаве, кою они и продати могу, ако другу стоку у истой вредности купе, или ако куповну цѣну за исплату свогъ дуга одма повѣрителю даду; зато е нужно у овомъ случаю строго надзиравати. — У Баденской было е преѣе 32 такове банке (Viehleihkassen), одъ коій су неке укинуте или се у другій родъ банака прелиле. —

§. 51.

VIII. Продая польски плодова. Кадъ польскій економъ непроизводи само толико плодова на своимъ земляма, колико му е нужно, да ій непосредно за намиренѣ своій потреба потроши, него да ій и продае, и да томъ продаіомъ у замѣну друга добра и услуге прибави као услове вишегъ и распространѣногъ свогъ ужитка; онда зависи приносъ польскогъ газдованя поглавито одъ економны поява, кои се показую на продайномъ тржишту (піяци) овы производа. Ове появе може влада на користь народа окретати и руководити. Старанѣ владе о продаи польски производа, имено жита као найглавніега меѣу ньима, утолико е важніе, што произвоѣенѣ овы плодова занима веѣу часть народа, и што те плодове свакій у народу и у великой количини за намиренѣ найпретежніи своій потреба троши. Изъ овы узрока башъ дужность е владе постарати се, да превеликомъ евтиноѣомъ земльодѣлски производа польски економи — произвоѣачи — у штету недоѣу, а исто тако да се превеликомъ скупоѣомъ остали граѣани — трошачи — небы у уживаню найвредніи добара ограничили. Зато ѣе влада на то тежити:

1, Да се плодны година, кадъ понуда тражню надвишава, польскимъ производима отвори

Digitized by Google

путъ у стране землѣ, гдѣ е понуда маня одъ тражнѣ, или да се у самой своіой земльи знатне количине продаду или непродате за слѣдуюће године оставе, како бы се тимъ понуда исты плодова умалила, и цѣна до на свой природный степенъ (I. §. 39.), т. е. до надъ трошкове, повисила.

2, Да неплодны, скупы година народъ одъ недостатка колико е могуће манѣ пати, (2) кое се тимъ постизава, кадъ се польско газдованѣ тако распространи, да се више кое године произведе, но што ће се потрошити, кои ће се вишакъ у рђава времена употребити; кадъ се далѣ трошня тій польски производа у скупо време ограничи, кое быва увећанѣмъ ньове продайне цѣне, — и напослѣдку, кадъ се у плодне године претекле и сачуване готовине или изъ страны земаля привучени производи у скупа времена на тржишта изнесу.

(1) Одъ времена на време появлююћа се скупоћа жита е литературу о овомъ предмету знатно обогатила. Norrmann: Die Freiheit des Getreidehandels, Hamburg, 1802. — Heinse: Geist und Kritik der neuesten über Theuerung erschienenen Schriften, Zeitz, 1806. — Soden: Das idealische Getreidemagazin, Altenb., 1813. — Weinrich: Die Getreidesperren und Landesmagazine auch eine Veranlassung der Theuerung, München, 1817. — Häcker: Ueber die Getreidetheuerung in den Jahren 1816 und 1817, Nürnb., 1818. — Köpken: Was ist Kornwucher? Berl., 1818. — Roscher: Ueber Kornhandel und Theuerungspolitik, 3. изд., 1852. — Galiani: Dialogues sur le commerce des grains, Par., 1770. — Necker: Sur la législation et le commerce des grains, Par., 1775. — Campbell: On the proprosed alteration of the corn-laws, Lond., 1814. — Jacob: Considerations on the protection required by

Digitized by Google

british agriculture, Lond., 1814. — Истый: Report on the trade in foreign corn, Ldn., 1826. — и истогъ Second report, 1828. — (Osiander) Beleuchtung des Kampfes über Handelsfreiheit und Verbothsysteme in den Niederlanden, Amst., 1828. — Mac-Culloch: Statement on corn-laws, 1841. — Къ тому одчасти и она у I. и овой II. части наведена дѣла државне економіе. —

(²) Нема точны статистичны података о приносу жетве разны година. Нека извѣстія изъ Пруске доказую, да е неродне 1846. год. према среднѣмъ приносу земаля манѣ произведено пшенице 24, ражи 25, кромпира 48%; за годину 1853. пшенице 15, ражи 16, грашка 30, ечма 12, овса 9, кромпира 43% манѣ; у Саксонской исте године манѣ пшенице 10, ражи 21 3/4, кромпира 23%; у Белгіи пшенице 19, ражи 60 (?), кромпира 32·3% — Како селякъ неку часть своій производа самъ у своіой кући потроши, то мора остатакъ преко тога утолико скуплѣ продати, да бы истый приносъ као и средньи година одъ своій земаля извадити могао. —

§. 52.

У смотреню превелике скупоће и евтиноће жита употребиће влада одъ наведены средства едно или друго по изискиваню мѣсны и времены околностій. Мѣре правительствене управлѣне су или на споляшню, изванземску трговину или на унутрашню, домаћу продаю польски производа. У смотреню *споляшнѣ трговине* мислило се преће уобште (особито меркантилисте), да е *извозъ* польски производа — поглавито жита за сваку землю нарочито пакъ за ону штетанъ, коя правилно у изобилю ране непроизводи, почемъ слободанъ извозъ сигурно намиренѣ найважніи народны потреба у опасность доводи, или га баръ збогъ ви-

Digitized by Google

соки цѣна жита отештава. Зато су владе преће често извозъ жита или сасвимъ забраньивале или баръ отештавале мислећи, да ће при оваквимъ мѣрама трошачи жита особито радници урадны занята своє найважніє потребе найсигурніє и найевтиніє намиривати. Но оваково суђенѣ о томъ предмету сасвимъ є погрѣшно. Такова претѣрана и овимъ мѣрама владе приведена евтиноћа жита приноси польскимъ економима толико штете, да они засѣваню поля житомъ оставити и на другій усѣвъ преći мораю (н. п. да преобрате ньиве у баште, ливаде, воћнаке, винограде, шуме —), или да землю напусте, да є као пашу употребляваю, у комъ ће послѣднѣмъ случаю истина прихода одъ своій земаля мало имати, али ће быти баръ сигурни одъ штета, кое имъ трошкови обраћиваны но неисплаћуюћи се ньіовы ньива причиняваю. Ово умалѣнѣ понуде жита потѣра временомъ цѣне жита навише, — осуети дакле намѣру владе — али одъ те веће цѣне уживаю ползу само при производу жита іошъ заоставши предузимательи; земльодѣліє пакъ међутимъ пропадне и млогій польскій економъ осиромаши тако, да ће му задуго трудъ узалудъ быти (па макаръ га влада по увиђеной своіой погрѣшки и подпомагала), своє землѣ и свою кућу у пређашнѣ цватеће станѣ повратити. — Ако се напротивъ извозъ одъ сваки препона ослободи, онда польски економи уздаюћи се у корисну споляшню продню, т. є. баръ у свагда умѣрену цѣну, умложе и распростране производъ жита, колико годъ узмогу. Ово доказує искуство у млогимъ земляма. Извозъ неукраћує домаћимъ трошачима ужитакъ никакавъ, єръ оно, што се извози, небы се ни тако у земльи потрошило, или болѣ рећи, безъ надежде на извозъ небы се тай вишакъ жита у земльи ни произвео. При слобод-

Digitized by Google

номъ извозу жита пакъ процвѣта земльодѣліе, (1) потребе се землѣ умложе и лакше намирую, (2) а и цѣне жита тако се яко немѣняю, него остаю свакадъ међу некимъ средњимъ границама; кое су и за произвођаче и за трошаче найкорисніе.

(1) Почемъ е Сылій извозъ жита у Француской одъ препона свакі ослободіо, цвѣтало е земльодѣліе крозъ пуны 60 година, и толико се жита производило, да е Енглеска редовно отудъ свое потребе намиривала. Колберъ забрани извозъ збогъ глади 1662. године, доцніе га само ограничи, но то и друге мѣре правительства учине, да земля скоро запусти, и да се годишньій производъ одъ 70 на 40 мил. сетіера (sétiers, 1 sét.=1,5 ектол. одъ прилике) умали, и да е међу оны 113 година, докъ е продая жита ограничена была, 65 гладны и скупы година было. — У Енглеской и Тосканской осѣтила су се такође добра слѣдства ослобођеногъ извоза. Види: Crome: Ueber Ackerbau, Getreidehandel, Kornsperre und Landmagazine, Hildesheim, 1808. —

(2) Види: I. ч. §. 42. Што се више збогъ евтиноће домаћегъ жита овомъ производу народа већій кругъ продае отвори (продайна граница), то ће народъ изъ дальи земаля разноветнія добра и у већой количини за свое веће приходе набавляти и уживанѣ свое распространити моћи, и съ тимъ долази народъ ближе къ распространѣномъ уживаню као къ понайближой цѣли свогъ кућеня. Овай учестаный и олакшаный сабраштай са странимъ, далѣ лежећимъ народима приноси земльи и друге неоцѣньиве, ако и не башъ економне користи, кое опетъ баръ посредно силомъ узаймности нѣнъ економный развитакъ унапређаваю (§. 1. и I. §. 96. 2., и §. 97.). —

Digitized by Google

§. 53.

Ово разлаганѣ важи за оне земле, кое више производе, но што су кадре потрошити, и кое дакле тай вишакъ друкчіе корисно употребити немогу, но да га у стране землѣ извезу и тамо продаду. Али ни за друге землѣ, кое одвише а ни довольно за свою потребу жита непроизводе, ніе корисна забрана и отештанѣ извоза, (1) него су іошъ овакве мѣре по већой части штетне, еръ:

1, Излишно и некорисно е, овимъ се мѣрама служити, почемъ скупоћа жита у таковимъ земляма итако непушта жито, да се изъ землѣ продае, него га іошъ изъ страны земаля привлачи.

2, Ако извозъ слободанъ остане, више се жита изъ евтиніи земаля уноси, коя увећана понуда цѣну жита побія. Више ће се жита и лакше зато увозити, што су житни трговци и спекуланти осигурани, да при млого нижимъ и за ньи некориснимъ цѣнама увезено жито опетъ у скуплѣ предѣле и землѣ извести могу.

3, Сигурность, да се жито свакадъ извозити и тако за могуће найвећу цѣну продати може, ободрава домаће польске економе, да земальскій производъ жита распростране, коимъ се обстоятельствомъ цѣна жита на найприродніи степенъ поставля. Ово е тимъ важніе, што е унапређенъ и развіенъ домаћій производъ найсигурніи изворъ народногъ ужитка.

Нетреба се дакле збогъ мимолазећи незгода скупоће жита рѣшити одма на крайнѣ мѣре; т. е. на отештанѣ и забрану извоза, еръ у скупоћи жита

Digitized by Google

налазе често производительи и продавци накнаде за губитке, кое су одъ евтиноће жита претрпили, и кадъ имъ се небы ова накнада дозволила, они бы одъ своій предузећа одустали и жито бы редовно скупо было.

(1) Найснажнія и найболя средства противъ превелике скупоће жита есу унапређенѣ производа жита, добри путови, сувн и водени, пароброди и желѣзнице, кое државу на све стране просѣцаю и съ другимъ е државама везую, и поглавито слободна трговина са житомъ, коіомъ се цѣне утолико болѣ на природной мѣри држе, што ни неплодноћа земаля ніе надалеко распространѣна, нити се неродне године у великомъ простору землѣ появлюю, него су и едно и друго обично помѣсни появи. —

§. 54.

При свемъ горе наведеноме млоги народни економи неодобраваю за свакій случай савршену слободу извоза жита, него га подъ некимъ околностима или ограничаваю, или сасвимъ забранюю:

1, Кадъ е у сусѣдной коіой држави цѣна жита тако висока, да бы се при слободномъ извозу изъ землѣ врло млого жита извукло, а остатакъ небы за намиренѣ домаћи потреба достаяо, а у исто време

2, Кадъ се онай недостатакъ небы могао привозомъ жита изъ други држава надокнадити изъ узрока, или што те стране државе увозъ жита у нашу землю закономъ забранюю или отештаваю, или што време и положенѣ домаће землѣ лако или никако увозъ недопуштаю, н. п. смрзле рѣке и мора, заснѣжени путови (особито у брдовитимъ земляма). —

Digitized by Google

Изъ тога се може заключити, да є уобште слободанъ извозъ жита за сваку землю безъ штете и користанъ, и да текъ особите околности ово правило ограничаваю. (1) Землѣ, у коима є житна трговина жива и яка, коій є производъ жита развієнъ и распространѣнъ, и кое имаю добры путова, якъ кредитъ, плодне околине и сусѣдне државе, нетреба никадъ извозъ жита да отештаваю (осимъ изъ финансійски повода), а тимъ манѣ да га забранюю, нарочито пакъ не онда, кадъ у околнимъ државама те забране нема. — Правительствене мѣре по овомъ важномъ предмету у невреме и нецѣлисходно употреблѣне могу за народъ врло обитачне быти. Прве послѣдице тій мѣра обично су противногъ дѣйства, т. є. жито скочи у цѣни мѣсто да падне, почемъ є познато, да са свакомъ забраномъ извоза какве робе цѣна нѣна скочи, єръ се люди поплаше, да ће доцніє іошъ већа скупоћа и оскудица у таквой роби быти, (а ово се показує тимъ яче кодъ жита као добра такове вредности), и што спекуланти (житни), чекаюћи болю цѣну, готовине своє на тргъ недоносе, и наручене и куплѣне у странимъ земляма готовине несмѣю да увезу.

(1) Пређе по основима меркантилиста быо є извозъ жита и други сировы производа забраньиванъ и препречаванъ изъ узрока, да се тимъ урађуюћи занати подпомогну, садъ пакъ овай економно-полицайный узрокъ изгубіо є свою важность, но на мѣсто нѣгово поредъ финансійски намѣра ступіо є (нарочито кодъ жита) тай економно-полицайный поводъ, да се уживанѣ таковы плодова у народу осигура; зато и ђумручный данакъ на извозъ расте съ увеćаномъ продайномъ цѣномъ исты сировина; тако у *Француской* по закону одъ 1832. год. извозный ђумрукъ одъ 1 ектолитре пше-

Digitized by Google

ице износи 25 frs., кадъ є цѣна пшеница у департаментима прве класе исподъ 25 frs., друге класе исподъ 23 frs., треће кл. исподъ 21 fr., четврте кл. исподъ 19 frs.; ако се цѣна до овы сума гевр. увећа, то се и ђумрукъ съ 2 frs. увећа, и са свакимъ слѣдуюћимъ нараштаємъ цѣне съ 1 fr. нарасте и ђумрукъ съ 2 frs. тако, да ђумрукъ 12 frs. износи, ако се цѣна у првой класи на 30 frs. попела (§. 60., 2), II.). —

§. 55.

И *увозъ жита* млоге државе забранюю или га баръ отештаваю, и то у случаима, кадъ су каквоћа и положенѣ землѣ, трошкови и начинъ обраћиваня тако неугодни, да страни производитељи поредъ све своє удалѣности и скопчаны съ тимъ већи подвозны трошкова, опетъ жито на онимъ тржиштима могу євтиніє давати но домаћи земльодѣлци. Ова конкуренція странаца учини, те се производъ жита на некимъ домаћимъ земляма неисплаћуе, и ньіови господари одчасти одъ производа жита одустати мораю. Забрана увоза пакъ осигура домаће производителѣ, да цѣлу земальску тражню своимъ производима подмирую и опредѣлѣна ньіовомъ међусобномъ конкуренціомъ већа цѣна (I. §. 42.) принеће ньима и осталимъ учасницима у производу (I. §. 43.) сигурне добытке — на рачунъ трошача, т. є. свію други класа народа. Ако су ове друге класе непроизводне, то є проистичућа одъ те скупоће штета у тому, што се уобште цѣль економна т. є. уживанѣ (нарочито добра овако велике вредности) ограничава, и што поскуплѣнѣмъ вреднiи добара уживанѣ и други добара ослаби (I. §. 49. 2, и др.). Ако су пакъ трошачи жита производни радници, то се поскуплѣнѣ ньіове ране мора сматрати као

Digitized by Google

узрокъ стварне скупоће ньіовы производа (I. §§. 45. и 46.), и стога се млогимъ класама и то врло полезнима ужитакъ отешта, и произвођенѣ млоги добара се осуети, т. е. млога нова предузећа немогу да оживе и да се окрѣпе, а нека стара, коя су постояла, мораю престати. Забрану или баръ ђумручно ограниченѣ увоза правда овдѣ едно намѣра *заштите* домаћи *производителя* овы плодова (жита и. п.), а друго сигурность землѣ, да за свою потребу довольноране сама производи, и да дакле у забуне и сметнѣ ни онда недоће, кадъ страна правительства увозъ жита у нашу землю — нарочито у гладне године — закономъ забране или отештаю. Оба су повода економно-полицайна, т. е. заштита *производителя* и *трошача* тій плодова, поредъ коій іошъ долази у случаю самогъ отештаня и финансійска намѣра владе, да одъ увозногъ ђумрука приходъ некій повуче. Финансійска побуда за отештанѣ увоза жита притомъ е само споредна, а ніе ни мѣста, овдѣ о ньой говорити. Заштита пакъ неколико *производителя* на штету толики трошача, было производны или непроизводны, неможе се ничимъ оправдати, и была бы очевидно за цѣло народно кућенѣ штетна. (1) Оће ли се пакъ напослѣдку *трошачи* забраномъ и отештанѣмъ увоза жита одъ недостатака заштитити, валя испытати.

(1) Кадъ бы коя држава хтѣла да буде слѣдствена, те да произвођенѣ сваке робе у своіой земльи осигура забраномъ и отештанѣмъ увоза стране робе (кое бы се могло желити само текъ ради задовольства, да свашта потребно земля сама производи), онда бы народъ свашта скуплѣ плаћао, па зато уобште манѣ производіо и уживао, па чакъ и одъ оны плодова, коій е донда у изобилю имао. Кадъ бы пакъ све државе на-

Digitized by Google

стале, да ону тежню остваре, престао бы свакій економный саобраштай између њи, свуда бы се скупоћа општа появила, и конацъ свему была бы општа сиротиня. —

§. 55.

Наука нека найпре дозна и испыта узроке, зашто земльодѣлци народа каквогъ на своимъ домаћимъ тржиштима конкуренцію страны производителя жита издржати немогу, и оће ли се надвѣсностъ страны конкурената овомъ забраномъ тако по времену обеснажити моћи, да земальски производительи кадри буду, савъ земальскій потрошакъ своимъ производима онако добро (имено евтино) као и странци подмиривати. Ако се у томъ успѣ, стварь е утолико добро свршена, што се едномъ привременомъ жртвомъ постигла една велика обште полезна цѣль. Но ако намѣра влади за рукомъ неизаће, остае текъ пытанѣ, треба ли забраномъ или отештанѣмъ увоза и убудуће производителѣ жита заштићавати. Ово бы се одчасти правдало онда, кадъ бы домаћи земльодѣлци немаюћи заштите морали производъ жита напустити, а држави бы немогуће было, покадкадъ, нарочито у скупа времена, жита са стране набавити, или бы іой могуће было страногъ жита само за одвећъ скупе новце купити; те бы и она са заштитомъ скопчана траюћа скупоћа (1) опетъ манѣ зла произвела но она прекомѣрна привремена скупоћа подъ слободномъ конкуренціомъ. — Узроци, зашто домаћи земльодѣлци одъ страны скуплѣ производе — или баръ тако продаю — могу быти:

1, Маня плодноћа землѣ и климе у ньіовой држави; ова се незгода баръ одчасти, трудомъ и вѣштиномъ умалити може.

Digitized by Google

2, Незнанѣ, суровость, леньость домаћи земльодѣлаца; ове неугодности могу се временомъ сасвимъ уклонити, кое правительственимъ заводима и другимъ мѣрама, кое трудомъ приватны друштва и особа.

3, Недостатакъ у добримъ транспортнимъ средствима тако, да неки предѣли државе (погранични) изъ стране землѣ рану вукући евтиніе живе, но она у средини или по удалѣніимъ краевима лежећа мѣста државе. И овомъ злу налази се лѣка, ако се прочисте рѣке, прокопаю канали, построе добри или гдѣгдѣ больи суви путови имено желѣзнице.

4, Велики државни и обштински терети, данци нарочито, на историчнимъ — спаійскимъ — правима основана даваня у раду (стоке и людій). Терети на земляма лежећи спадаю у трошкове обраћиваня, и повишаваю дакле продайну цѣну плодова. И овай се узрокъ уклонити може, ако се земльодѣліе одъ понаособны терета ослободи, и они се на све приходне изворе равномѣрно разрежу.

Потому е у власти людской, препреке домаћегъ произвоћеня жита скоро сасвимъ уклонити, безъ да се мора крайнѣ средство као горый лѣкъ одъ болести употребити.

(1) Заштита производителя може управлѣна быти само противъ евтиноће страногъ жита, зато ће народъ скуплѣ свое и страно жито плаћати. Mac-Culloch рачуна да В. Британска годишнѣ 25 мил. квартера жита троши, а да толико сама и производи. Са свакимъ шилингомъ веће цѣне на квартеръ, коя се онимъ неприроднимъ средствима приведе, изда народъ 2.600.000 Ls. више на жито преко године, или баръ половину

Digitized by Google

тога, ако само половина те количине на пiацу доће. Ако дакле жито са 7 шил. на квартеръ поскупи, то мораю трошачи найманѣ 9 мил. више издати, а одъ тога само една петина припадне господарима земаля као повишица ньове ренте. —

§ 57.

Ако су дакле предизложене оскудице домаћегъ произвођеня жита узрокъ, што земльодѣлци страну конкуренцiю на своiой продайной пiаци жита издржати немогу, то се треба влади постарати, да разнимъ средствима ове оскудице уклони, и ако се поредъ осталы средства нужнимъ укаже и привремена заштита земальски производителя жита (забраномъ и отештанѣмъ увоза нѣговогъ), онда исту заштиту и сва отудъ за народъ истичућа привремена зла слѣдства правда добра цѣль, кою ће народъ по времену у осигураномъ и евтиномъ намиреню своiй найважнiи потреба осѣћати. Свакiй има право одъ државе захтѣвати заштите и подпоре за свое приватне цѣли, ако оне одъ државне цѣли исключене нису, нарочито ако другимъ саграђанима на штету нису. Заштита поедины производителя, едино њи ради, на штету толики домаћи трошача неслаже се съ државнимъ цѣлима; но ако се заиста помоћу ове заштите произвоћенѣ жита по некомъ времену тако опорави, да страну конкуренцiю издржати може, онда е она штета трошача само мнима и привидна, почемъ се текъ помоћу нѣ за доцнiе осигуранъ и евтинъ домаћiй производъ жита остварити може. По тому е иста заштита само скупоцѣно за народъ средство, да се доцнiе домаће жито евтино уживати може; и оне веће цѣне, кое трошачи за време заштите трошећи домаће жито плаћати мо-

Digitized by Google

раю, могу се сматрати као жртва одъ цѣлогъ народа покуплѣна за неку обште полезну цѣль, као овдѣ н. п. за осигуранѣ намиреня найнужніи потреба подпоромъ домаћегъ производа жита. Овакове жртве као подпуно праведне могле бы се заиста текъ онда одобрити, кадъ бы се оне по способности плаћаня т. є. по имућности свакогъ поединогъ граћанина управляле (III. §§. 131. сл.), па зато бы напротивъ у таковомъ случаю умѣснiє было, производителѣ жита изъ државне касе (преміяма) подпомагати, оставивши увозъ слободанъ. На жалость овакова подпора є за државну власть заметнiя и за државну касу теретнiя, зато се владе пре склоняю домаћій производъ жита забраномъ и отештанѣмъ увоза нѣговогъ (¹) заштићавати. При томе іой се свакояко чувати треба, да привремена заштита яча и теретъ за народъ веће небуду, но што развитакъ домаћегъ производа жита потребує, а то се тимъ постизава, кадъ се увозный ћумрукъ (¹) до неке границе подиже и спушта, како кадъ продайне цѣне манѣ и веће бываю.

(¹) Неку ће заштиту земльодѣлци на свакій начинъ веćъ ужнвати уобште одъ ћумрука по тому, што правительства (баръ обично) неће оставити слободанъ увозъ жита изъ финансійски повода, збогъ коій се увозъ жита на ползу државне касе и на штету земальски трошача и страны производителя данкомъ обтерећава (III. §. 218.). Ово су истина онда финансійски ћумруци, но одчасти су дѣйства заштитны ћумрука. —

§. 58.

Напротивъ ако влада забраномъ и отештанѣмъ увоза у своіой намѣри *неуспѣ*, т. є. ако се

Digitized by Google

неузмогу земальски производительи жита помоћу привремене заштите толико опоравити, да свой производъ на домаћимъ пiацама доцнiе онако евтино као и странци продаю, онда су све заштитне мѣре средства, коима се сви трошачи обтереćаваю (у виду главнице III. §. 199.) на ползу свiю а нарочито оны произвоćача, кои болѣ землѣ имаю и евтинiе производе (I. §. 42. подъ 2, *б*,), безъ да отудъ држава сама какве користи има. Найслабiя страна такове заштите е та, што сиромашне класе найяче теретъ ћумрука осѣćаю, и што при свимъ овимъ неповольностима заштита умѣсне цѣли нема. Могло бы се тога ради захтѣвати, да се збогъ равномѣрности обтереćеня и заштićене класе народа, т. е. производителъи жита нарочитомъ данку — порезу — подвргну, и да се тимъ државный теретъ на све класе равномѣрно расположи. Овомъ наредбомъ бы се едно намѣра заштите осуетила, еръ бы се производителъи толикомъ терету подвргли, колико имъ заштита олакшице дае, и цѣне жита бы се, уколико данакъ износи, опетъ навише потѣрале (по §. 55. подъ 4,); а друго, порезъ на производителѣ нiе истогъ дѣйства као трошарина на трошаче ударена. Уосталомъ ни слѣдства заштите нису сигурна; погрешка бы была дакле, безъ надежде у сигурный успѣхъ на несигурно цѣну каковы плодова повишавати, нарочито цѣну жита, кое е нужный предметъ найвećи издатака сиромашны людiй, а притомъ и таковый родъ капитала, кои при свакомъ производу знатну часть цѣне сачинява (I. §. 173.). Овимъ мѣрама приведена скупоća раднѣ а тимъ и повишенѣ цѣне (манѣ или више) свiю производа и услуга (I. §. 189.) ограничава народно уживанѣ и слаби производне изворе; (¹) и тако плати народъ ову подпору скупо своiомъ сигурномъ ште-

Digitized by Google

томъ, безъ да є унапредъ увѣренъ, да ће се тимъ жртвама земльодѣліє опоравити, и нѣму се доцніє ове жртве євтиноћомъ заштићены плодова накнадити.

(¹) Млоги производи скачу у цѣни, безъ да є жито као часть производны трошкова тому узрокъ н. п. кромпиръ и сви родови жита; други сирови производи тако су мале цѣне, да имъ и найманѣ повишенѣ ньіовы производны трошкова цѣну у млого процената увеђа; урађена роба скочи тимъ яче у цѣни, што се при прерађиваню млога радня употреблява; найгоре є пакъ за оне производителѣ, кои луксусну робу производе, єръ увеćани трошкови и слабія тражня (збогъ скупоће вреднін добара I. §. 45. подъ 1, и 4,) приведу стварну скупоћу и односну євтиноћу ньіовы производа. Скупоћа дакле овогъ важногъ капитала учини, те се само врло добро исплаћуюћа се производна предузећа радити могу, остала остаю необрађена или се за друге манѣ корисне цѣли употребляваю, н. п. рађене землѣ преобрате се у паше. —

§. 59.

Забраномъ и отештанѣмъ увоза євтиногъ страногъ жита учини дакле државна власть, те у нѣной земльи збогъ скуплѣгъ живота грађани ни одъ своій ни одъ страны производа ону количину добара неће куповати и трошити, као што су пређе чинили, а исто тако да ни странци неће моћи наши производа онолико узимати. Ова узаймность између производа и трошнѣ, увоза и извоза, сасвимъ є природна. Свакій є народъ распоредіо по природи своігъ кућеня своє производне изворе тако, да све потребно му у своіой земльи самъ производи изузимаюћи она добра, коя болѣ и євтиніє

Digitized by Google

са стране добыва. Ове евтиніе стране производе купує народъ за извожена своя добра, коя онъ болѣ и евтиніе одъ странаца производи. Како онъ престане страно евтино жито увозити, онда престане утолико и извозъ тій нѣговы производа, єръ му га немаю чимъ странци исплатити; ограничеиомъ извозу пакъ слѣдує ограничена продукція. Тимъ се начиномъ дакле убіє у народу онай производъ, кои му се добро исплаћує, и то на користь оногъ предузетка, кои ніє никако ни нѣму ни нѣговой земльи пристоянъ и природанъ. Колико се тимъ єдномъ народу наудило, толико се убила радиность и страногъ народа, и кодъ обадвога мора у оштеćенимъ предузецима употребляваный капиталъ пропасти, т. є. у уживаћа средства се претворити, (1) те оба народа утолико осиромаше. Природи своегъ куćеня и своє землѣ сходне плодове производećій народъ напротивъ обогати се, па сноси теретъ случайне и мимолазеће скупоће (жита) лакше. Народъ своій природны предузећа држећи се сигурно ће у економномъ смотреню напредовати и обогатити се, єръ є све своє производне изворе на найсходніи начинъ употребіо и подѣливши отудъ долазећій могуће найвећій приносъ уживаће више (у цѣни), но што бы подъ ма коимъ другимъ условима чинити могао. На руку му иде притомъ и та околность, што су транспортна средства при живльой продукціи такоће боля и евтинія, и што онъ дакле своє производе на могуће найдалѣ піяце и у великой количини извозити и стране производе исто тако изъ дальине евтино и лако добавляти може. Зато се у коначномъ заключеню о умѣсности овы мѣра правило поставити мора, да забрана извоза и увоза жита ни у каквомъ случаю умѣсна ніє, и да се само привременимъ отештанѣмъ извоза и увоза зе-

Digitized by Google

мальскимъ трошачима (у обзиру извоза) у врло незгодна времена и производительима жита (у смотреню увоза), ако изгледа на успѣхъ има, онолика заштита дати смѣ, колико є преко нужно. Гдѣ већъ одъ поодавніє заштита постои, и гдѣ се дакле према ньой сви или млоги занати раде, и текъ се помоћу нѣномъ држати могу, ту нека влада тежи за ослобоћенѣмъ одъ овы препрека, свакояко пакъ нека слободу постепено и съ предосторожности уводи.

(¹) Да ће у слѣдству оваквы неумѣсны мѣра правительства капитали пропадати и народъ сиромашити, увиђа се изъ начина, како капитали постаю (I. §. 176.). Збогъ ограниченогъ или забранѣногъ увоза жита умали се извозъ млоги добара, капитали на производъ овы добара употреблѣни постану излишни, єръ се немаю гдѣ онако корисно употребити, и утолико ће се манѣ одонда новы добара производити, и капитали ће се морати у уживаћа средства претворити, т. є. непроизводно се потрошити. — Да се узме и тай случай, да ће се ови излишни поставши капитали употребити (по тешкой борби и штети) на (заштиѣеный) производъ жита, што ће се тамо збогъ велике цѣне жита добро рентирати. Али скупоцѣно произвоѣенѣ жита учини, те се производни трошкови свію други предузећа (заштиѣены и незаштиѣены) увећаю, и тимъ се трошня и продая ньіовы производа ограничe тако, да томъ ограниченю одговараюћа часть капитала опетъ безъ заниманя остане. Капитали у слѣдству тога освтиняю, т. є. рента имъ падне на манѣ проценте него рента осталы производны извора и то збогъ неполезности капитала а не збогъ умложене нѣгове количине, єръ у послѣднѣмъ случаю небы слѣдовала пропасть него можебыти (поредъ неизмѣрны други користій) само слабіє умложенѣ капитала посредомъ манѣ

Digitized by Google

ренте (I. §. 200. сл.). Збогъ овога доцніе капитали поскупе, па се тимъ манѣ могу на млоге и млоге предузетке корисно обратити. —

§. 60.

Што е овдѣ о извозу и увозу жита ([1]) речено, важи уобште и о забрани или отештаню извоза и увоза свію *други сирови производа.* ([2]) Поводъ овимъ мѣрама владе поредъ финансійскогъ было е намѣра нѣна, да неке урадне домаће занате забраномъ или отештанѣмъ извоза сировине одъ стране конкуренціе заштити, а исто тако да препречаванѣмъ увоза сировине подпомогне производъ тій плодова у земльи, и узъ то да и извозъ новаца за стране производе закрати или баръ уманьи. Послѣдньій основъ налази вѣре само кодъ незналица, предъ наукомъ пакъ (I. §§. 66., 67., 163. и др.) нема онъ као посве погрѣшанъ никакве важности. Што се далѣ тиче заштите, она е излишна сасвимъ у онимъ земляма, гдѣ земальски производѣачи и поредъ стране конкуренціе свое послове радити могу, но и иначе е за народъ некорисна, почемъ бы народъ при слободной конкуренціи свое производне изворе у другимъ за себе корисніимъ (т. е болѣ исплаћуюћимъ се) пословима употребіо. Гдѣ пакъ такова заштита постои, ту треба съ ослобоћенѣмъ извоза и увоза пажльиво поступати, на свакій начинъ баръ кодъ неки производа. Изъ истогъ узрока нека се у земляма, гдѣ е уобште основъ заштите признатъ, влада чува, неке занате топрвъ подъ ћумручну заштиту ставляти, еръ поредъ штете, кою заштићени занати трошачима и стѣшнѣномъ народномъ кућеню наносе, велики се уштрби кодъ поедины лица и уобште онда появе, кадъ се тимъ занатима ова заштита одуз-

Digitized by Google

ме; а да ће ово послѣднѣ кадтадъ морати быти, то е сигурно, еръ у млого случаева нележи то у власти човѣчіой, н. п. у ратовима, побунама и т. д

(1) Законе наредбе неки држава у смотреню увоза и извоза жита. — I. В. Британска. Житни закони (cornlaws) Енглеске дали су повода млогимъ тужбама на енглеску државну управу и законодатство. Но основима меркантилне системе быо е у среднѣмъ вѣку увозъ жита у Енглеску одъ сваки препрека слободанъ, напротивъ извозъ забранѣнъ или отештанъ. Год. 1436. дозволи се текъ жито съ малимъ извознимъ ђумрукомъ а подъ Вилхелмомъ III. безъ икаквогъ данка извозити. До 1788. год. извозъ е увожену количину надвишавао. Напротивъ е правительство увозъ веѣъ 1670. год. великимъ ђумрукомъ (управляюћимъ се по цѣни жита) отештало, но 1773. спустивши ђумрукъ на врло малу мѣру ослободи га одъ сваки готово препрека. Год. 1791. пакъ опредѣли се закономъ, да се овай малый ђумрукъ одъ $1/2$ шилинга на квартеръ текъ онда почне узимати, кадъ се цѣна буде на 54 шил. попела, при цѣни одъ 50 — 54 шил. буде ђумрукъ $2^1/_2$ шил., при цѣни пакъ маньой одъ 50 шил. ђумрукъ $24^1/_4$ шил., а године 1804. повиси се цѣна као мѣра ђумруна одъ 50 на 63, и одъ 54 на 66 шил. — Год. 1815. дозволи се сасвимъ увозъ жита но тако, да увезена количина дотле подъ званичнимъ печатомъ остане, докъ се продайна цѣна на 80 шил. одъ квартера непопне, коя е цѣна и у злату рачунаюћи, ако одбіемо $1/4$ збогъ тадашнѣгъ течая банкнота, опетъ доста велика, т. е. 60 шил. — Год. 1822. спусти се мѣра за дозволѣнѣ увоза на 70 шил. цѣне, и опредѣли се увозный ђумрукъ при цѣни одъ 70—80 шил. на 12, при цѣни одъ 80—85 ш. на 5, при 85 и више само на 1 шил. съ тимъ, да у првомъ кварталу по овомъ ослобођеню увоза ђумрукъ resp. 17, 10, 1 шил. буде. У зиму $18^{25}/_{26}$ дозволи се попечительима, да могу одъ увезеногъ и

Digitized by Google

подъ печатомъ лежећегъ страногъ жита 560.000 квартера у продаю пустити, но они учине то само съ 300.000 квартера. Закономъ одъ 1824. год. ослободи се одъ сваки препрека увозъ зоби а 1825. и увозъ ечма и грашка, но 1826. подпадие увозъ ечма и зоби опетъ некомъ маломъ ђумруку. Законъ одъ 1828. год. дозволява увозъ засвагда, и опредѣлява ђумрукъ на $20^2/_3$ шил. одъ новогъ квартера (imperial quarter) пшенице при цѣни одъ 66—67 шил. съ тимъ, да се съ паданѣмъ цѣне у 1 шил. ђумрукъ у 1 шил. пенѣ, при веѣнимъ цѣнама пакъ да се аче уманява. И тако е было

при цѣни одъ	ђумрукъ	нараштай цѣне
50 шил.	36 шил. 8 п.	13 шил. 4 п.
60 „	26 „ 8 „	33 „ 4 „
70 „	10 „ 8 „	59 „ 4 „
72 „	2 „ 8 „	69 „ 4 „
73 „	1 „ — „	72 „ — „

Млого се жита у Енглеску неуноси, каошто се мислило, еръ одъ половине год. 1828. до половине 1841. год. ушло е у пристаништа свега 15,328.055 квартера пшенице, одъ тога се нешто манѣ одъ $13^1/_2$ мил. кв. потрошило, кое око 1 мил. кв. годишнѣ или 4% цѣлогъ потрошка чини, почемъ се на главу 1 кватеръ годишнѣ рачуна. Противъ овогъ закона наводи се, да збогъ якогъ скаканя свагдашнѣгъ ђумручкогъ данка у трговини житной никакове сталности нема, еръ нико точанъ рачунъ унапредъ о успѣху каквогъ свогъ предузеѣа начинити неможе. Трговци добыяю, кадъ свою робу у явнимъ смѣштиштима (т. е. неплативши међутимъ ђумрукъ) оставе, докъ цѣна скочи, не само збогъ после веѣе цѣне, него и зато што се при веѣой цѣни ђумрукъ уманява. Тако се н. п. у Септемврію 1838. цѣна была на 73 шил. попела, и жита е $1^1/_2$ мил. кв. у Енглеску продато съ ђумрукомъ одъ 1 шил. и 2 шил. 8 п., и зато поредъ тога и државна каса манѣ ползе

Digitized by Google

одъ ђумрука има. — Законъ одъ 1842. год. (одъ Пила) задржао є ове степене ђумручногъ данка (таконазване помичне степене, sliding scale), само ій є нешто ублажіо. По истому плаћало се на увезенъ квартеръ пшенице:

при цѣни			ђумрука	
исподъ	51	шил.	20	шил.
одъ	51—52	„	19	„
„	52—55	„	18	„
„	55—56	„	17	„
„	56—57	„	16	„
„	57—58	„	15	„
	. . . . .		. . . . .	
„	65—66	„	7	„
„	66—69	„	6	„
„	69—70	„	5	„
„	70—71	„	4	„
„	71—72	„	3	„
„	72—73	„	2	„
„	73 и више	. . .	1	„

Овай законъ ніє задовольіо енглеске фабриканте и трговце, и зато се упну чланови друштва anti-cornlaw-league снажнимъ садѣйствомъ Р. Кобдена (доцніє и Р. Пилъ пристане у друштво), те се 1846. законъ изда, да се међутимъ наплаћує малый привременый ђумрукъ на увозъ жита по тарифи помичной, sliding, до найвише 10 шил., а одъ 1. Фебр. 1849. да се сталанъ ђумрукъ одъ 1 шил. на квартеръ заведе, кое є равно савршеной слободи увоза. Гладь одъ 1846. учини, те се увозъ одма сасвимъ ослободи, и само се одъ 1848. Марта до 1849. Фебр. наплаћивало више одъ 1 шил. — Ово напрасно ослобођенѣ довело є млоге производителѣ жита у забуну; но они су се за кратко време опоравили, и дѣйство слободе є одвећъ угодно было: станѣ се радника поправило, брой се убожара уманьіо,

Digitized by Google

и на да су польски радници манѣ наимнице имали, опетъ су съ тимъ маньимъ приходима болѣ живили но пре ослобоѣеня, єръ є млого коєшта євтиніє было. Увоза є было 1847. 11,903.531 кв., 1848. 7,496.988, 1849. 4,820.185, 1850. 9,017.531, 1851. 9,647.131, 1852. 7,746.064 квартера. Овай увеѣаный увозъ доказує, да се жита више у Енглеской трошило, и да є то више кодъ сиротне класе народа было, коя є преѣе оскудицу трпила. Средня цѣна пшенице 1850. год. была є 40¼ шил. за квартеръ. Исте пакъ године была є средня цѣна 1 ектолитре пшенице у Енглеской 17·10 frs., у Белгіи 16·15, у Француской 14·39, у Тріесту 13·8, у Одеси 11·45, frs.; исто тако првый 9 мѣсецій год. 1851. у Лондону 19·48, у Брыселу 17·36, у Паризу 15·98, у Тріесту 14·31, у Одеси 10 frs. — Ова разлика є утолико маня, што се, осимъ подвозны трошкова (око 16 шил.) и ѣумрука, одеска пшеница у Лондону са 7—8 шил. на кватеръ лошіє но енглеска пшеница плаћа. — Све се житне куповине у земльи мораю власти пріявити, и за сваку одъ 290 піяца енглески праве се седмични цѣновници съ призренѣмъ на продате количине, а изъ овы цѣновника саставляю се шестоседмичне среднѣ цѣне за цѣлу землю, кое се сваке недѣлѣ обзнанюю, и по коима се свагдашньій ѣумрукъ управля. Досадъ наведена опредѣлѣня важе за пшеницу, а и остали су родови жита сразмѣрно обтереѣавани. — Види: Raumer: Die Korngesetze Englands, Lpzg., 1841. —

II. Француска. Законъ одъ 1821. год. изриче цѣну, при коіой се жито у Француску уносити несмѣ. Ова є цѣна за 4 класе пограничны департамената ставлѣна на 24 — 22 — 20 — 18 frs., т. є. 2 frs. исподъ цѣне, при коіой є закономъ извозъ забранѣнъ. По закону одъ 1832. год. наплаѣує се за извозъ пшенице 25 cts. на ектолитру, кадъ цѣна исподъ 25 frs. падне, кодъ цѣне одъ 25 — 26 frs. ѣумрукъ є 2 frs. и тако на

Digitized by Google

сваку повишицу цѣне у 1 fr. расте ђумрукъ съ 2 frs. По томъ закону е престала и забрана увоза. Увозный ђумрукъ пада на ¼ fr., кадъ се ектолитра пшенице у 2 frs. надъ ону цѣну попне, при коіой е извозный ђумрукъ само ¼ fr. И тако е ђумрукъ одъ увезеногъ жита на францускимъ лађама или сувимъ при цѣни

за I. кл.	*за II. кл.*	*за III. кл.*	*за IV. кл.*	*ђумрукъ*
преко 26 frs.	преко 24 frs.	преко 22 frs.	преко 20 frs.	— frs. 25 cts.
одъ 25—26 „	одъ 23—24 „	одъ 21—22 „	одъ 19—20 „	1 „ 25 „
„ 24—25 „	„ 22—21 „	„ 20—21 „	„ 18—19 „	2 „ 25 „
„ 23—24 „	„ 21—20 „	„ 19—20 „	„ 17—18 „	3 „ 25 „

и т. д.

Найвећій е ђумрукъ 21 fr. 25 cts., кои се у I. класи при цѣни одъ 12 frs. на ектолитру узима. Ђумрукъ за остале родове жита управля се по ђумруку пшеничномъ, и тако се плаћа на ражь 60, на ечамъ 50, на зобь 35% пшеничногъ ђумрука. Притомъ спадаю у I. класу департаменти на средиземномъ мору, у II. класу южнозападни департаменти и граница къ Сардиньской и Швайцарской, у III. кл. Нормандія, Пикардія и западно приморѣ на Лоари и Шаранти, у IV. кл. границе према Баварской, Пруской, Белгіи и сѣверозападный угалъ. Француска е у ср. р. 1827.—36. год. съ одбиткомъ извоза годишнѣ 98 мил. ектолитара пшенице, ражи и кукуруза увозила, а за три године, т. е. 1833.—35., у ср. р. было е извозъ у скоро 8 мил. ект. годишнѣ већій одъ увоза. По званичнимъ извѣстіяма може се народъ одъ обичне жетве (земальске) 1 годину и 15 дана ранити, одъ добре жетве 27 дана одъ врло богате 50—60 дана дуже но одъ обичне. У среднѣмъ рачуну за 21 годину, т. е. 1815.—35., производило се жита годишнѣ 174,736.000 ект., одъ тога е трошено 169,670.000 ект., дакле остаяло е одъ произведеногa 3% годишнѣ.—

III. Холандска. Одъ 1825. год. плаћало се 24 х. фор. увозногъ ђумрука на товаръ пшенице (= 4000

Digitized by Google

фунтій = 2 тоне енгл.); доцніе се ђумрукъ укине, а 1835. год. опетъ се нова тарифа уведе, по коіой се при цѣнама одъ 9, 8, 7, 6, 5½, 5 фор. на ектолитру увозна ђумрука плаћа resp. ¼, ½, 1, 1½, 2, 2½ фор., при цѣни одъ 5 фор. и маньой ђумрукъ е 3 х. фор. —

IV. Белгія. По закону одъ 1834. год. плаћа се на увезены 1000 килогр. (20 центій) ражи 21·5 frs., грашка 19 frs., ечма 14 frs., ельде 13 frs., зоби 11 frs., боба 10 frs; пшеница пролази безъ ђумрука. —

V. Русія. Тарифа одъ 1842. год. опредѣлява ђумрукъ на увезену четврть сувимъ пшенице, грашка, сочива, пасуля 30 коп., зоби, ельде 15.; водомъ 10 пута толико. —

VI. Нѣмачкій ђумручный савезъ. Извозъ е слободанъ, а изузимаюћи нека особита опредѣлѣня за поедине границе наплаћуе се по тарифи одъ 1842. на увезену центу жита 17½ кр. (24½ фор.).

VII. Аустрія. По тарифи одъ 1838. год. плаћало се на увезену центу пшенице и крупника 22½ кр., кукуруза 17, ражи 16, ечма и кукуруза 15, ельде 13, зоби 11, грашка и сочива 32½ кр. ср. — По тарифи одъ 1853. год. на центу увезене пшенице и крупника 20, кукуруза, ражи и варива 15, ечма и зоби 10 кр. —

(²) Разни сирови производи подлеже такође по свимъ државама манѣмъ или веѣемъ извозномъ и увозномъ ђумруку. —

I. В. Британска. За увозъ вуне плаћало се пређе 6 пенса одъ фунте, год. 1824. спуштенъ е ђумрукъ на 1 п. (кое чини око 5 фор. одъ центе), и то за ону вуну, кое е фунта скупля одъ 1 шил., за другу вуну плаћа се само ½ п. По закону одъ 1842. плаћа се за увезеногъ: вола или коня 1 Ls., краву 15. шил.,

Digitized by Google

овцу 3 шил., свиньче 5 шил. (доида е быо увоз говеда, оваца и свиня забранѣнъ) и за увезену центу: меля $4^1/_2$ Ls., масла 1 Ls., сира 10 шил., усолѣна меса 8 п., лана, конопля 1 п.; притомъ се на дрва разна 10—15пута и више плаћа, кадъ се изъ какве стране државе а не изъ в. британски населбина увозе, resp. на товаръ одъ 50 куб. стопа за даске 1 Ls. 12 шил. и 2 шил., за греде 1 Ls. 5 шил. и 1 шил. Ови су ђумруци закономъ одъ 1846. или укинути, или яко оборени и садъ се іошъ само на неке увожене предмете ђумрукъ узима, н. п. одъ центе кима и масла 5 шил., сира 2, лоя $1^1/_2$, ораа 1 шил; ђумрукъ на мель $2^1/_4$ Ls. одъ центе и на дуванъ 3 шил. съ 5% додатка одъ фунте финансійскогъ е рода. Одъ ослобођеня овамо увећао се увозъ ослобођены предмета; еръ е у ср. р. годишнѣ 1847.—51. волова 28.176, оваца 144.851 ком. у Енглеску увезено; усолѣна меса уносило се за потрошакъ у Енглеской 1844.—45. у ср. р. само 4.454 центе, 1847.—51. пакъ 132.137 ц.; сланине 1845. само 2535 ц., 1847.—51. пакъ 261.363 ц. годишнѣ. Уговоромъ съ Француском іошъ е више и на млоге предмете извозный и увозный ђумрукъ укинутъ или спуштенъ. —

II. Француска. Іошъ постое млоге забране извоза, као: дрва, коре штаварске, гвоздене руде, крпа, древногъ угля. — Ђумрукъ се наплаћуе за извозъ сирове свиле 300 frs. на 100 килогр., мотане свиле 200 frs., длаке даброве, зечіе и язавчеве 50 frs., на 1 катарку $37^1/_2$—15 frs., на 100 килогр. свилене черупине или чавура 30, рогова 20, неурађене коже 15 frs., на комадъ млиновогъ великогъ каменя 10, на ждребе или юне 3, на 100 килогр. крви, ђубрета, олайне ђибре $2^1/_4$, сировогъ броћа 1, вуне, зейтина, меля, мекиня, гвожђа и т. д. $^1/_2$ fr. — Год. 1820. текъ удари се увозный ђумрукъ на вуну и то 33% одъ цѣне. Год. 1834. спусти га нова тарифа на 20 и 22% цѣне, resp. кадъ се съ

Digitized by Google

морске стране или сувимъ увози. Далѣ се плаћа за увозъ вола 50 frs., коня 25, краву 20, свиньчета 12, овце 5 frs., потомъ на метричну центу меля 66 frs., меда 55, гребенатогъ лана $16^1/_2$, само млаћеногъ $5^1/_2$, сувогъ простогъ воћа $17^{\cdot 6}$, свѣжегъ воћа $5^1/_2$, репичногъ и коноплѣгъ сѣмена $2^1/_2$, конопля $0^{\cdot 4}$ fr., къ свима овимъ сумама треба іошъ 10% дометнути. Закономъ одъ 1853. спуштенъ е ђумрукъ привремено на 3 frs. одъ вола, на 1 fr. одъ краве и т. д. Види Steinlein: Französ. Zolltarif, Stuttg., 1837. У Француску се 1824.—33. у ср. р. годишнѣ увозило 6,117.977 килогр. вуне, а земаљскій производъ одъ 33 мил. оваца може се на 42 мил. килогр. узети. —

III. Нѣмачкій ђумручный савезъ. Одъ центе: вина 14 ф., масла, сира 6 ф. 25 кр., меля 4 ф. 22 кр., конопля, лана $17^1/_2$ кр., дувана у листовима 9 ф. $37^1/_2$ кр. ($24^1/_2$ ф.). Далѣ се плаћа на вола 8 ф. 45 кр., краву 5 ф. 15 кр., коня 2 ф. 20 кр., дебело свиньче 1 ф. 45 кр., мршаво 1 ф. 10 кр., овна $52^1/_2$ кр., овцу $17^1/_2$ кр. —

IV. Белгія. Забранѣнъ е извозъ крпа, соли, свѣћарскогъ пепела; плаћа се на извезены 100 килогр. костію 50, коньске длаке 34, човѣчіе и говеђе длаке, дрвеногъ угля 6, кучине $4^{\cdot 24}$, чекиня $3^{\cdot 18}$, рогова 3 frs. и т. д., при чему се на 100 килогр. разны предмета само по 5 cts. наплаћуе. За увозъ пакъ плаћа се на суво воће 15%, дрвеный угаль $^1/_2$%. Далѣ се плаћа одъ 100 килограма: зечіе длаке $16^{\cdot 96}$ frs., друге меке длаке $4^{\cdot 24}$, круте длаке, чекиня $8^{\cdot 48}$, масла $6^{\cdot 36}$, лоя $1^{\cdot 69}$, сира $10^{\cdot 6}$, броћа, перя ястучногъ $4^{\cdot 24}$, воска $2^{\cdot 12}$, кованогъ гвожђа $13^{\cdot 35}$ frs.; далѣ за: 1 коня $6^{\cdot 15}$, вола, краву $21^{\cdot 2}$, говече и теле старіе одъ године $10^{\cdot 6}$, овцу $1^{\cdot 27}$, свиньче $3^{\cdot 18}$ frs. — —

V. Аустрія. По тарифи одъ 1853. извозъ се слабо обтерећава, н. п. центе сира, свиле 30, чавура 15,

Digitized by Google

мотане свиле 10, крпа 4, кожа $2^1/_2$, длака, чекиня $1^1/_2$, костію, дудовогъ лишћа $^3/_4$ фор. — Напротивъ узима се ђумрука на увезеногъ 1 вола 4 фор., коня, краву 2 фор.; на центу сира 5, масла $2^{\cdot 5}$, воска 4, меља $2^{\cdot 4}$, фор. лана, коноплѣ, олайногъ сѣмена 3 кр., вуна е слободна. —

§. 61.

Ніе доста, да се у свакой земльи само толико ране произведе, колико текъ да се потребе земальске до идуће жетве намире, него се треба постарати, да одъ произведенога потребна количина и за лоше године претекне, или ако се у земльи довольно ніе произвело, онда да се недостаюће са стране у своє време увезе. Ни производительи ни трошачи немаю толико капитала, да веће количине ране на дуже време у готовини држати, и повеће суме у набавку жита изъ дальине уложити могу, стога су неке особе нужне, кое ће своє користи ради жито, кадъ е евтино, и кадъ су га сви готово трошачи у довольной за себе количини набавили, одъ производителя накуповати, или зараніе, кадъ іошъ жита довольно има, са стране довући, и у време, кадъ оно поскупи, и кадъ га манѣ има, трошачима по разнимъ мѣстима продавати. Но башъ збогъ тога, што ови житни трговци или спекуланти, житари, жито евтино купую и у скупо време га продаю, подигла се на ньи вика, као на проузроковаче скупоће, премда съ овомъ ствари у свима готово случаима противно стои. (1) Купованѣ и продаванѣ жита стои подъ слободномъ конкуренціомъ, и житари нису обвезани продавци, као н. п. понегдѣ пекари, месари —, зато нико права нема, ньіовой роби цѣне опредѣлявати. Но и са стране умѣсности и користи

Digitized by Google

сматраюћи погрѣшно е мишлѣнѣ, да су житари, кои истина само изъ себичны повода жито купую и продаю, узрокъ скупоће жита, и да треба противъ такве трговине баръ неке предохраняваюће мѣре употребити. Житари истина профитираю покои путъ о трошку трошача, али исто тако често и штетую они на ползу овы. Осталомъ жито е роба, кою млоги и млого троше, но исто тако млоги и млого производе и продаю, ова велика конкуренція чини, да се оно непрекидно и по могуће найнижу цѣну купуе и продае. Рѣдко се догађа, да продавци и при великимъ цѣнама свое жито на тргъ неизносе, еръ немогући нико сигурно предвидити промѣне, кое ће се у понуди и тражньи жита появити, износи свакій свое готовине на пiяцу, и тимъ цѣну роби побія. Ово умложенѣ понуде намами се добромъ цѣномъ жита. Понуде ће пакъ свакадъ быти, еръ млоги продавци немогу а други несмѣю дуже свою робу да држе, и то тимъ манѣ, што се и тражня жита при великой скупоћи яко умали. Извѣсно е дакле, да свако излишно мѣшанѣ владе у продаю жита конкуренцію у продаи и богатъ производъ жита уманява, и цѣне му продайне повишава, и да е почасно продаванѣ жита посредомъ житны трговаца за народъ найкорисніе; еръ 1, польске газде текъ на овай начинъ могу свакадъ свое производе брзо и найболѣ продати и до новаца доћи; 2, жито се текъ овимъ путемъ може по цѣлой земльи равномѣрно разлити, те тако небуде у некимъ краевима прескупо у другима преевтино; 3, тимъ се само и бесцѣнѣ жита у родне године и гладь у зла времена предупређаваю.

(1) Почемъ се о овимъ трговцима тако рђаво мнѣніе имало, устручавали су се люди са житомъ трго-

Digitized by Google

вати; па зато е и та трговина по већой части у рукама Чивута остала. Уосталомъ и подвозъ жита обично изъ дальны предѣла скопчанъ е съ великимъ трошковима, тешко га е хранити и одъ квара чувати, неизвѣсно е, какве ће идуће године коегдѣ жетве быти, и оће ли са стране поручено жито трговцу у свое време приспѣти, колико ће се и кадъ страногъ жита увести и т. д. Све ово увећава опасности и ризикъ житне трговине и узрокъ е, да се мало ньи на ту трговину одаю, и да и ови често изгубе, докъ имъ едномъ прилика недоће, да савъ губитакъ у еданъ ма накнаде, те отудъ и она велика повика свѣтине, коя само добытке а не и губитке житара види. — Напротивъ овоме Jacob (у своимъ second report — 1828.) каже: „Ма немао трговацъ, кои са житомъ спекулира, друге намѣре, но само свою личну користь, ма га притомъ руководиле побуде у найвећемъ степену себичие и узурашке, онъ е опетъ благодѣтель за државу, и т. д.“ —

§. 62.

Као што е излишно и штетно, да се влада у споляшню трговину жита мѣша, тако іой се неваля непосредно ни у *унутрашню продаю* жита плести, посреднимъ пакъ некимъ мѣрама може се она притомъ послужити. Поредъ стараня за добре путове, и за сиротиню у опасна времена, поредъ обзнаньиваня продайны цѣна жита, станя жетве и т. д. препоручивало се владама построяванѣ житны магацина и држанѣ седмичны тржишта. Наређена явна *житна тржишта* сваке седмице еданпутъ или чешће угодна су и за продавце и за купце; она држе понуду съ тражньомъ у добромъ размѣру, отештаваю обмане и преваре у цѣнама жита, и одржаваю жито на найугодніой цѣни. Ако су та тржишта добро уређена, то ће ньіову ползу

Digitized by Google

одма сви продавци увидити, и онда є излишна у некимъ државама узаконѣна забрана, жито осимъ тржишта куповати и продавати. (1) Добро уређенѣ седмичны тржишта основано є на слѣдуюћимъ условима:

1, На житной пiаци треба имати пространо зданiє, гдѣ ће се жито моћи, при сваной погоди продавати, и гдѣ ће се непродате количине до идући тржны дана оставити моћи, те да му се одвлаченѣмъ и довлаченѣмъ небы трошкови и цѣна излишно увећавали.

2, Нека влада или обштина поставе за тржиште нужный персоналъ, одъ кога ће нека лица као судъ тржишный све препирке и свађе одма расправляти и рѣшавати, нека пакъ све надгледати, чувати, мѣрити, товарити и стоваривати, преручивати, носити и т. д. Награда овима послѣдньима за ньiовъ трудъ нека буде у єдной тарифи изложена. (2)

3, Све треба уклонити, што бы посѣћаваню тржишта на путу стаяти могло.

4, У исто време може влада наредити, да се све продате количине жита и нѣгове цѣне билѣже, како бы одъ поєдины и одъ свiю земальски тржишта среднѣ цѣне саставляти могла, кое ће после обзнаньивати и ньима се за своє управне и статистичне потребе ползовати.

(1) У Француской се, изузимаюћи кратко време подъ Тырготомъ, свакадъ слободно трговане са житомъ свакояко спречавало; подъ републикомъ 1793. прекупльиванѣ (accaparement) є чакъ сирѣу и конфискацiомъ преступниковогъ иманя кажнѣно было. И садъ

Digitized by Google

сѐ свако жито мора на явномъ тргу продати, и меръ (maire) може земльодѣлцима заповѣдити, да неку количину жита, коя се по брою употреблѣны плугова опредѣлява, на предстоећій тргъ изнети мораю. У Паризу несмѣ нико изванъ житногъ зданія (halle aux blés) веће количине жита купити, нити смѣю купци житарицама или другимъ житнимъ товарима насусретъ излазити и прекупльивати. Овима подобне наредбе постое на свима готово житнимъ тржиштима. — Види: St. Galen' sche Verordnung über die Kornhausverwaltung in Rohrschach v. 2. März 1833.; Kornmarktspolizei-Verordnung für Rohrschach v. 24. Juli 1833; Nachtrag von 12. Januar 1835. На томъ тржишту у Роршаху (у Швайцарской) прода се жита годишнѣ за $1\frac{1}{2}$ мил. фор. —

(²) У Роршаху поставлѣни су: 1 управитель, 1 одправлячъ, 23 особе за мѣренѣ, 23 за подизанѣ цакова, 16 за ношенѣ, 10 за товаренѣ, 23 за преручиванѣ, 1 што штапъ преко мѣрице превлачи, свега 98 особа. —

§. 63.

Преће се особита важность полагала у *житне магацине*, *кошеве*, *житнице*, и мислило се, да е држанѣ тій житны смѣстишта прека дужность владе и общтина, (¹) но доцніе се одъ тогъ мнѣнія нарочито збогъ слѣдуюћега баръ почасно одступило.

1, Явни магацини, кои бы велики быти морали, да голему часть народа крозъ неко време одране, скопчани су съ млогимъ и грднимъ трошковима, кои се састое изъ интереса суме на куповину жита и на построенѣ самы магацина обраћене, потомъ изъ квара и губитка, (²) кое причиняваю мишеви, (мишоединомъ), црви, влага, кра-

Digitized by Google

ћа — и напослѣдку изъ трошкова за надгледанѣ, оправке и т. д. (3)

2, Маньи државни магацини су истина евтиніи, но одъ њи се неможе ни помоћь снажна очекивати.

3, Кадъ явны кошева у земльи има, живе трошачи безъ бриге, и нестараю се жита зараніе набавити, поредъ тога се и спекуланти уздржаваю одъ трговны предузећа, коя су за добро намиренѣ потреба найугоднія, а напослѣдку се и производъ жита ослаблява, еръ му се цѣна побія напрасно и яко, како се магацини отворе.

Зато се построяванѣ таковы велики магацина показало као неумѣсно и излишно тимъ више, што се великій дѣо приватны трошача боећи се веће скупоће састара зараніе, за собствену одрану довольно жита набавити, и што далѣ и она жито производећа или съ истимъ тргуюћа лица (земльодѣлци, лѣбари, житари) собствене користи ради настану, да свакадъ тражньи одговараюћу количину ране на піяци у приправности држе, кое ће іошъ при некой олакшици одъ стране владе и при добримъ путовима изъ едногъ предѣла у другій и изъ едне землѣ у другу тимъ лакше быти.

(1) Овамо неспадаю житнице, кое држава построява за одрану градски гарнизона и войске за случай рата и побуна, и кои су преко нужни у земляма, гдѣ е слабъ производъ жита, гдѣ су рѣави путови и слаба трговина, и гдѣ се лако у ту опасность доћи може, да непріятель увозъ жита изъ страны предѣла пресѣче. —

(2) Што старо жито лакше буде, ніе губитакъ у вредности нѣговой, еръ е само вода испарила. Тегоб-

Digitized by Google

но є жито на дуже време одъ квара сачувати, имено да се неужеже, зато є млого о томъ писано, и средства — смѣстишта — за сахрану жита разноветна су и често скупоцѣна. —

(3) Да Нѣмачка $^1/_{10}$ потребногъ себи жита у магацине остави за случай нужде, то бы іой нужна была количина одъ 21—25 мил. ектолитара, коя се у євтино време одъ прилике за 130 мил. фор. ($24^1/_2$) купити може. Интереси само на овай капиталъ износе по уобичаєна 4 по сто 5,200.000 фор. или око 7 кр. на главу, безъ други при тому нужны трошкова. — Колико пакъ коя земля годишнѣ жита потребує, тешко є дознати, єръ то зависи одъ тога, коимъ се родомъ жита и уобште коіомъ раномъ народъ рани (ражь непита као пшеница; колико се зеля, млека, сира и меса троши), колико се далѣ жита троши на стоку, пиво, ракію, и напослѣдку колико кромпира народъ сѣє. Ако се по Малхусу потрошакъ свакогъ рода жита у винскимъ предѣлима стави на $1^2/_3$ а у пивскима на 2 бад. малтера (преко 3 ектолитре) годишнѣ на главу; ако се далѣ за $^3/_4$ броя коня $14^2/_3$ малтера на комадъ рачуна, узевши 100.000 коня на миліонъ людій (300 коня и 3000 людій на □ милю); то износи потрошакъ годишньій resp. $2^3/_4$ и $3^1/_9$ малтера, и ови подаци обраћени на Нѣмачку износе (кодъ 45 мил. жителя) 130 миліона малтера, као годишньій потрошакъ жита у Нѣмачкой за єдну годину. — Тако є у ср. р. год. 1800.—20. у Паризу трошила єдна глава годишнѣ 336 ℔, по другомъ рачуну 343 ℔. — У В. Британской израчунатъ є годишньій потрошакъ єдне главе за разне родове жита и ставлѣнъ є на 1 квартеръ пшенице или $1^1/_8$ квартера ражи, или $1^3/_8$ кв. єчма, $2^7/_8$ кв. зоби. — У прускимъ некимъ варошима потрошено є год. 1831. на главу годишнѣ пшенице 83 ℔ 24 лота, ражи 232 ℔ 21 лотъ, и кадъ ражь на пшеницу по сразмѣри 78 къ 70

Digitized by Google

сведемо, то є скупа потрошакъ у пшеници было 293 ц. — Гдѣ се млого пости, више се жита трошн; а тако уобіште и по селима више но по варошима. —

§. 64.

Маньи магацини, кое обштина издржавати може, скопчани су одчасти истина съ онимъ оскудицама, кое смо кодъ велики, државны магацина примѣтили, но цѣль є ньіова ближа и више опредѣлѣна, и средства къ тому су простія. Ако влада обштине обвеже, да оне своимъ силама сразмѣрне житне кошеве построє, и ту жита толико смѣсте, колико ће имъ за привремену одрану ньіове сиротинѣ а и за олакшицу у скупа времена и осталимъ жительима нужно быти, онда се полза оваковы магацина неможе опровргни нарочито у таковимъ земляма, гдѣ рѣава транспортна средства и неразвіенъ предузимаюћій духъ народа недозволяваю, да богатіи предѣли и родне године незгоде неплодны краєва и гладны времена загладе. Ови магацини нису ни велики ни скупи, кодъ ньи є лакше надгледанѣ и управлянѣ, а приносе велике користи, єръ гладь по цѣлой земльи млого пута предупрећаваю и земльодѣлцима и житарима башъ толико нешкоде, почемъ цѣне жита яко непобіяю. Но при свемъ томъ и они нису безъ слабы страна, нарочито ій у земляма са свестранимъ напредкомъ млоги неодобраваю, єръ су излишни, и природніє, болѣ, начине предупрећаваня скупоће и оскудице отештаваю. Жито за те кошеве може се набавити или куповиномъ изъ обштинске касе или порезомъ у новцу или у натури, кое послѣднѣ може быти или равномѣрно на главу или по способности плаћаня (III. §§. 134. 199.). У сиромашнимъ земляма лакше є земльодѣлцу

Digitized by Google

платити овай порезъ у натури него у новцу, а мѣра дужности нека се на свакій начинъ опредѣли по способности плаћаня. Ако неки и наводе за обрану главнице у овомъ случаю то обстоятельство, да сиромашніи жительи поглавиту ако не и исключну користь овы кошева уживаю, то нетреба притомъ изъ вида испустити, да е обштинска каса дужна, за свою се сиротиню старати, и да се непотрошено жито сваке друге треће године изъ магацина господарима за друго ново враћа, и тако се и овай данакъ управо само сваке пете или десете године подпуно плаћа, еръ се само (ако ніе и сиротиньи на заямъ издавано) при той промѣни свакадъ онолико више одъ поедины земльодѣлаца узме, колико е жита мишоеђомъ, кваромъ, краћомъ — пропало. Управомъ овы магацина руководи обштинска власть по утврђенимъ прописима односећи се како на купованѣ и чуванѣ жита тако и на услове кадъ, коме, колико и пошто ће се жито изъ кошева издавати, (²) и оће ли се натрагъ опетъ у натури и како примити.

(¹) Манѣ е корисно, за магацине нужно жито тимъ начиномъ набавити, да се неке обштинске землѣ на ту цѣль раде, или напола подъ аренду даю, еръ бы се онда те землѣ само житомъ морале засѣявати. Те бы землѣ морале велике быти, да бы се и у неродне године магацини одъ ньіовогъ приноса могли напунити, но онда су оне утолико штетніе за народно кућенѣ почемъ се зна, да обштинске и државне землѣ никадъ млого неприносе. — Изъ истогъ узрока неодобрава се ни онай начинъ, кадъ обштине магацинима неке свое приходне изворе и приходе као фондъ (заедно съ дужностима) уступе, н. п. неке ливаде или уямъ одъ обштински млинова. — Жито изъ магацина може се свакадъ евтиніе давати, него што се у скупа времена на піяци

Digitized by Google

продае; тако се н. п. у Паризу ект. жита у добре године може по 16 frs. узети и съ трошковима крозъ 10 година дошла бы на 26·5 frs. (безъ зданія), а 1816. и 17. год. плаћала се ект. у Паризу по 50 и више frs. —

(2) И у Србіи су заведени млоги обштински кошеви, найпре наредбомъ князя Милоша, потомъ уредбама одъ 1839. В № 259., и одъ 1840. В № 289., по коима свака пореска глава, коя землѣ има, по 50 ока ране (кукуруза) у обштинске кошеве дати мора. Укинуте су ове уредбе 1842. В № 124. (Ноемврія). — Уредбомъ одъ 1854. В № 974. опетъ су кошеви заведени тако, да свака обштина дужна буде по три коша (у величини — дужини — према ячини обштине, у ширини 5, у висини 5 стопа) съ по два одѣлѣня, у кое ће сваке године у Декемврію крозъ 6 година свака пореска глава по 50 ока (свега 300 ока) чиста кукуруза (63 оке у кочаню) давати. Коме се одъ овогъ кукуруза заямъ у оскудно време учини, мора за 100 ока 150 вратити. Уредба одъ 1855. В № 28. обяснява одчасти горню уредбу. Уредбомъ одъ 1859. В № 5515. обуставля се далѣ даванѣ ране у обштинске кошеве преко количине, коя се за три године дати морала, но ова количина (т. е. 150 ока) мора да се подпуни. Исто тако за узаймлѣны 100 ока враћа се само 130 ока. — Найновіе е допунѣнѣ овы наредба одъ 1861. В № 589., коимъ се попечительству финансіе поставля у дужность, да изда ближа правила о рукованю съ истомъ раномъ, и коимъ се опредѣлюе умалѣнѣ количине ране за три године на 30%, кое сасушенѣмъ (по тежини) кое разнимъ кваромъ. — У Аустріи е за области Чешку и Моравску год. 1788. принудомъ заведено, у области Аустріи оставлѣно е постররяванѣ магацина житны народу на волю, зато се ніе ни успѣти могло. — Житный магацинъ у Паризу (grénier de réserve или d' abondance) имао е по обзнани 1828. год. 25.000 цако-

Digitized by Google

ва брашна и 146.477 метр. центій жита, ков последнѣ 68.000 цакова брашна чини и къ тому іошъ 12.000 ц., ков париски пекари ту у приправности држати мораю, т. е. свакій 20 цакова найболѣгъ брашна, цакъ по 159 кил.; къ овомъ треба іошъ рачунати 50.000 цакова, што се кодъ пекара приправно свакадъ наћи мора, у сими дакле 155.000 цакова по 408 ц. Кадъ ову количину брашна на пшеницу сведемо, онда се држи у Паризу приправно 34,875.000 кил. пшенице, ков варошь одъ прилике за 2½ мѣсеца ранити може, почемъ Паризъ ков жита ков варива 177 мил. кил. годишнѣ потребує. — У Вырте мбершкой постояле су іошъ одъ 16. столѣћа обштинске житнице. — Умѣсто житница препоручивано е издаванѣ премія онимъ земльодѣлцима, кои се обвежу и држе до идуће жетве одређену количину жита непотрошену. —

§. 65.

Ни у самомъ случаю превелике скупоће и евтиноће жита ніе корисно, да се влада непосредно у одређиванѣ цѣне нѣгове упушта, еръ све непосредне мѣре као забрана извоза, држанѣ државны магацина, закономъ опредѣлѣне цѣне (таксе) жита и хлѣба и т. д. по већой су части више одъ штете но одъ ползе. За предупреду *прескупы времена* и *глади* дозволѣне ће быти влади само неке посредне мѣре, као:

1, Одма после сваке жетве валя іой се постарати за извѣстія, како су гдѣ и уобште какве жетве испале, изъ чега потомъ може заключити, е ли увозъ са стране нужданъ. Станѣ жетве предвиђа се обично у пролѣће или съ почеткомъ лѣта, зато треба по могућству зараніе люде о пред-

Digitized by Google

стоећимъ незгодама обавѣстити избѣгаваући притомъ такавъ начинъ, коимъ бы се свѣтъ заплашіо и збуніо.

2, Ако е потреба увоза доказана, то треба трговце позивомъ некимъ опоменути, да се за увозъ недостаюћегъ жита іошъ пре зиме постараю, а и обштине и влада нека съ поединимъ трговцима набаву потребне количине жита уговоре. (1) Ове кораке властій и приватны треба обзнанити, и продавце жита опоменути, да заранів свою робу на іошъ добру піяцу износе, како небы доцніе поредъ приспѣвше са стране наручбине свое жито евтиніе, но што ій кошта, давати морали. Овимъ се начиномъ спочетка нижа цѣна крозъ дуже време држи, нити се доцніе яко повиси, и тако равномѣрнимъ распоредомъ понуде према тражньи уздржава се яко и напрасно скаканѣ цѣне, те ће тако и продавци, кои су са стране жито набавили, безъ штете свое скуплѣ жито по пристойну цѣну продавати моћи.

3, Забране друкчіе употребе жита осимъ за брашно и хлѣбъ (н. п. за печиво пива, ракіе, или за рану стоке —) нису умѣсне, еръ ће се и безъ тога манѣ жита на ове цѣли обраћати, и тако и овы производа манѣ производити и трошити, едно што е оно као сировина овы производа (пива, ракіе, стоке —) скуплѣ, а друго што се и уживанѣ исты производа збогъ скупоће вреднієгъ уживаћегъ добра (жита) уманьи. Тако се исто немогу одобрити тайне наручбине и мѣре за предупреду скупоће, еръ то плаши народъ и задржава спекуланте одъ корисны за жителѣ наручбина.

4, При особито високимъ цѣнама нека обштине свое житнице отворе, и нека отудъ и са

Digitized by Google

стране увезено жито (а и самъ хлѣбъ) сиротиньи млого евтиніе (или бесплатно — баръ одчасти) а осталимъ жительима нешто исподъ пазарне цѣне продаю, у чему имъ и правительство са своимъ са стране приспѣвшимъ житомъ помоћи може. Кадъ се пакъ у скупа времена млоге раднѣ уставе, то могу обштине и правительство народу безъ рада оставщемъ посла каквогъ дати н. п. правлѣнѣ, оправлянѣ или полѣпшаванѣ путова, украшаванѣ варошій и т. д.

([1]) Год. 1816. и 17. (т. е. одъ есени 1816. до лѣта 1818.), кое су збогъ млоги киша неродне быле, увезено е (готово све изъ Русіе) у Баварску преко Хофа ражи 45.483, ечма 29.928, пшенице 11.987 бав. шефела; трошкови су ямачно око 4 мил. фор. были; толико е по свой прилици и преко Ашафенбурга а исто тако и водомъ на Сали и Лабу у Баварску онда жита унето. — Види: B. Weber: Staatswirthschaftlicher Versuch über die Theuerung und Theuerungspolizei,, Göttingen, 1807. — Rössig: Die Theuerungspolizei, Leipzig, 1802. — Mohl: Polizeiwissenschaft, Tübingen, 1844,—45. Литературу о овимъ пытаньима види у томъ дѣлу Мола и кодъ Рау-а. —

§. 66.

Усмотреню *превелике евтиноће* и *бесцѣня жита* више су мнѣнія подѣлѣна него у смотреню мѣра при скупоћи истогъ плода. Евтиноћа е на штету господара земаля и производителя жита, дакле веће части селяка, збогъ умалѣне земльодѣлске замуке и ренте одъ землѣ, а посредно губе онда и они варошки рукодѣлци и трговци, кои за селяке раде. ([1]) Дужетраюћомъ и превеликомъ евтиноћомъ жита земльодѣліе се упропашћава, али

Digitized by Google

варошани се отудъ користе, и млоги други занати се тимъ помажу, єръ радня збогъ изобиля ране євтинія буде. Како ова євтиноћа ране скоро никадъ дуго нетрає, то и уштрбъ земльодѣлія ніє тако знаменитъ, колико се съ првогъ погледа чини, и такавъ се появъ за народно кућенѣ уобште користанъ назвати може. Зато су и непосредне мѣре владе у овомъ смотреню излишне. Євтиноћа, по природи свеза између економны узрока и дѣйства, приведе неке появе у народномъ кућеню, кои рђаве послѣдице євтиноће ублажаваю, и кое, ако ій неће влада непосредно да подпомаже, нека трпи и нека имъ посреднимъ мѣрама развіянѣ олакшава. Ови су появи слѣдуюћи:

1, Євтиноћа уживаћи средства умножава жительство и увећава свакогъ рода уживанѣ и трошенѣ жита, а тимъ се цѣне жита опетъ сигурно навише потѣрую.

2, Польски економи проћу се одчасти производа жита и одаду се на друге польске послове; н. п. на сточарство, на производъ трговногъ биля и т. д.

3, Євтино жито почне се и друкчіє не само за хлѣбъ яко трошити; н. п. стоки се дає, ракія и пиво се пеку, чистіє се брашно троши.

4, У євтине године пуне се магацини и извози се жито у околне неплодніє землѣ, почемъ ће свакадъ земаля быти, гдѣ жетва ніє добро испала.

5, Наямница, рента (землѣ и) капитала и цѣна сваке готово робе падну тако, да се равновѣсность међу онимъ цѣнама и цѣномъ жита скоро

Digitized by Google

поврати, и да се штета земльодѣлаца кое тимъ кое већимъ приносомъ земаля у главноме заглади.

(¹) Найчешће и найяче се осѣћа незгода евтиноће жита после скупы времена, єръ добромъ пiяцомъ намамлѣни земльодѣлци распростране у скупо време съ великимъ трошковима производъ жита на своимъ земляма, кои при евтиноћи жита утолико веће штете донесе. Такова несносна евтиноћа задала є бриге европскимъ владама у 1820-нмъ годинама после гладны година 1816. и 17., чему є узрокъ быо, осимъ плодноће година, умложеный увозъ жита изъ южне Русіє и увеćаный производъ кромпира. Одъ самогъ увеćаногъ приноса больи земаля небы ни осѣćали земльодѣлци теретъ евтиноће, него засѣяне лошіє землѣ, великій увозъ жита са стране, забрана увоза у стране землѣ — найвише имъ штете причиняваю. — Види: v. Knobelsdorf: Vorschläge zur Erreichung mittlerer feststehender Getreidepreise, Berl., 1822. — (Däzel): Was ist die Ursache der ausserordentlichen Wohlfeilheit, Bückeburg, 1824. — Scuderi: Memoria sulla rendita rurale, Palermo, 1824. — de Marivault: De la situation agricole de la France, Paris, 1824. — Gr. v. Soden: Ideen über die Mittel, das Sinken des Preises der landwirthschaftlichen Erzeugnisse zu hemmen, Nürnb., 1825. — Lips: Ueber den gegenwärtig tiefen Stand der Getreidepreise, Nürnb., 1825. — v. Seutter: Ueber das bisherige Sinken der Getreidepreise, Ulm, 1825. — Thaer: Mögelin'sche Annalen, више чланака у частима XIII., XIV. и XV. —

§. 67.

IX. Поучаванѣ и ободраванѣ. Великій и веćій дѣо польски економа ради своє землѣ обикнутимъ начиномъ, одчасти зато, што новіє услове

Digitized by Google

унапређеногъ польскогъ кућеня непознае, одчасти пакъ што ій познае, али ій неће или неможе на свою користь да обрати. Иляда протеклы година виђала е велике скокове у свима другимъ занатима и вѣштинама; земльодѣліе пакъ, оставлѣно понайвише найугнѣтеніой и найнеразвіеніой класи народа, доскора е текъ само слабимъ коракомъ напредовати могло, докъ га нису у новія времена учени и власни мужеви, увидивши велику важность нѣгову, почели на приватномъ и явномъ полю рада више и озбильніе неговати. Одъ правительства се утолико съ већимъ правомъ садъ могу захтѣвати неке мѣре, кое земльодѣлца болѣмъ и кориснiемъ раду уче, и къ тому га ободраваю и подстрекаваю, што су ови труди сравнѣни съ успѣшнимъ послѣдицама врло незнатни. Правительство обучава поедине земльодѣлце, обдржава неколико школа и примѣрны добара, издае незнатне преміе, или склаия приватна друштва, да ій найвише одликуюћимъ се земльодѣлцима издаю, укланя неке препреке на предрасуди и застарѣлимъ навикама основане, дакле ни себи ни народу знатне трошкове ненамеће; а виђа наскоро као плодъ овы благи средства такове послѣдице, кое благостанѣ цѣлогъ народа у млогостраномъ призреню утврђую и унапређаваю. Колико ће у некимъ случаима овдѣ принудне мѣре нужне быти, мора се влади на оцѣну оставити (§. 4. сл.), но докле годъ благе мѣре іошъ успѣха налазе, треба строгу принуду избѣгавати, єръ ће наредбе владе текъ онда срдачны послѣдовача наћи, кадъ увѣренѣ о ньіовой доброћи коренъ свой до у срца земльодѣлца пусти. (1)

(1) Наредбе пређашнѣ у Србіи за утаманѣнѣ штетне дивлячи нарочито птица, по гласу коій е сва-

Digitized by Google

ка пореска глава узъ данакъ и више глава птичїи да вати морала (коя се наредба у практики до данасъ одржала, и расписима врьовне економно-полицайне управе понавляла); исто тако принуде къ сађеню разне зелени, особито кромпира, а тако и воћака, кое су послове поредъ други нарочити економи правительствени контролирали. — У Русіи постое и данасъ ови економни комисари, кои земльодѣлце на овай или онай посао приморавaю. — Тако су се Ердель и нека часть Войводине (источна) текъ подобнимъ поступанѣмъ за кратко време овако подиѣи могли. — Сѣянѣ кромпира готово по цѣлой Европи, а и у Црной Гори, уведено е принудомъ. —

§. 68.

Напреданъ развитакъ земльодѣлія може влада подпомоћи и ускорити непосредно своимъ дѣйствованѣмъ или посредомъ приватны лица и друштва, кое е послѣднѣ наравно болѣ. Више средства служи томъ задатку владе, међу ньима е поглавито *наставлянѣ* у *польско-економномъ знаню* у разномъ виду по степену и потреби изображеня учеѣи се, ерь нижа знаня свакомъ су земльодѣлцу нужна, виша пакъ само поединима а нека и онима, кои башъ и нису земльодѣлци. (1)

1, *Научна предаваня* польске економіе на *вишимъ* учебнимъ заводима као на университетима, политехничнимъ и реалнимъ школама, лицеима — неусавршаваю ученика у знаню о польскомъ куѣеню тако, да бы онъ свакимъ польскимъ радомъ съ найвеѣимъ успѣхомъ управляти могао, али су му толико корисна, да онъ томъ приликомъ о главніимъ баръ предметима више или манѣ подробно и основно понятіе придобые, коя су му знаня од-

Digitized by Google

части помоћна за млоге научне гране, н. п. за државну економію, а одчасти и врло потребна као будућемъ господару или управителю каквы польски добара, или као државномъ званичнику у полицайной и финансійской струци.

2, Нарочита *польско-економна училишта* и *заводи*, у коима се питомци основно и обширно у теоретичномъ и практичномъ знаню польскогъ кућеня наставляю. Ови су заводи двояки. Виши заводи съ научнимъ наставлянѣмъ опредѣлѣни су за економне учителѣ, и господаре и управителѣ польски добара. На ньима се уче све гране польске економіе (ратарство, шумарство, воћарство — —) и млоге помоћне науке (кемія, физика, механика, природна історія, математика, технологія, народна економія, наука трговине, цртанѣ —). Ниже заводи съ мало научногъ наставляня опредѣлѣни су за практично извѣштенѣ само селячки синова. Првогъ реда заводи доста су еданъ или два за цѣлу землю, одъ другогъ рода пакъ треба у свакомъ повећемъ предѣлу по еданъ основати. (²)

(¹) Види: Pabst: Ueber die Bildung zum Landwirthe, Stuttg., 1829. — Elsner: Die Bildung des Landwirths in der weitesten Bedeutung. — Нѣмачки управни званичници одликую се приватно-економнимъ знанѣмъ одъ званичника други народа, и млого су къ садашнѣмъ цвѣтаню польскогъ кућеня у Нѣмачкой принели; у Француской и В. Британской нема земльодѣліе у овомъ смислу никакве готово помоћи одъ стране државе. Види: Hanssen: Agriculturae doctrina cathedris universitatum vindicata, Altonae, 1832. —

(²) Виши завода има садъ свуда млого, нарочито у Нѣмачкой, као у Меглину (кодъ Берлина),

Digitized by Google

Хоенхайму (кодъ Штутгарта), Шлайсхайму (кодъ Мынхена), Таранду (кодъ Дрезде), Елдени (кодъ Грайфсвалда), Хофгайсбергу (кодъ Висбадена), Регенвалду (у Поморанской), Хофвилу (кодъ Берна, заводъ Феленберга), преће у Кестелю (у Мацарской, заводъ грофа Фестетића), Алтенбургу (у Мацарской), Гриньону (кодъ Версаля), Мелету (у Тосканской). — Француска пре основа оногъ завода 1827. год. у Гриньону ніе имала училишта за земльодѣліе, осимъ што се у марвеной лѣкарской школи у Алфору кодъ Париза польска економія предавала. Хоенхаймъ има 999 ютара землѣ, коя е државно добро. Годишнѣ се троши на овай заводъ 17.000 фор., но ова се сума готово сва подмирує приходомъ одъ школарине, кою ученици плаћаю. — Одъ горе наведены школа млоге су приватни млоге државни или баръ млогу државну подпору уживаюћи заводи. — Нижи завода за польско-економно обучаванѣ има млого више по свима државама. — У Хоенхайму постои и еданъ нижій заводъ за 25 момака сеоски, кои су или бесплатно у заводъ примлѣни, или плаћаю за трогодишнѣ ученѣ 100 фор. Но почемъ имъ се за радъ надница плаћа, друге помоћи чине и премія при добромъ владаню издає, то могу они за нужду безъ сваке друге помоћи прописане школске течає свршити. Овай заводъ стає годишнѣ трошка до 1900 фор., одъ тога се школариномъ 400 фор. подмирує. — Србскій заводъ, основанъ у Топчидеру год. 1851. В № 1053 за 100 ученика, изабраны изъ свакогъ среза по два, такође е нижегъ рода. Ученѣ (читанѣ, писанѣ, рачуванѣ, молитве и польска економія у своимъ пространству) траяло е у течаима одъ 2 године, но и то само у зимнѣ мѣсеце; лѣти се пакъ по ученомъ правилу у полю само радило и стока неговала. Съ обштимъ и економнимъ обучаванѣмъ скопчана су была и воєна упражняваня као и ученѣ іошъ неки польскомъ економу нужны заната, као зидарски, дрвенарски

Digitized by Google

— послова. Ова е школа по жельи св.-андрійске скупштине распуштена, не укинута, 1859. М № 15., безъ да су се наново ученици досадъ у школу повратили. По предрачуну ученѣ и сво издржаванѣ питомаца требало е да стае годишнѣ 117.270 гр. чарш., год 185⁷/₈. стало е 174.683 гр., на кою се цѣль одъ сваке пореске главе по 1 гр. чарш. годишнѣ наплаћивао, довъ ніе 1855. В № 1413. и овай издатакъ главномъ фонду школскомъ на теретъ пао. У Топчидеру е постояла поредъ учебногъ завода една сукнара и чоара. — Тако и у Хоенхайму постое една ракиційница, една свилара, една пивара, една сирѣетара, после фабрике за правлѣнѣ крутила одъ кромпира, шеѣера одъ репа, земальскогъ оруђа и еданъ умѣтный млинъ. —

§. 69.

3, И другимъ путемъ може се нужно и баръ поврашно польско-економно изображенѣ народа подпомагати. Веѣъ одъ велике е ползе обучаванѣ дѣце по сеоскимъ и недѣльнимъ школама у млогимъ за селяка нужнимъ знаньима, а гдѣ сирочадски домова има, ту се питомцима сигурный хлѣбъ дае, ако польско-економна нижа а толико и виша знаня прибаве, да управительи польски добара быти могу. Исто тако корисно е осниванѣ благодѣянія за синове сиромашны грађана ма когъ реда, како бы се отреснімъ младићима прилика дала, на горе споменутимъ заводима у свомъ оташтву или по странимъ земляма учити се, по предѣлима и државама съ цватећимъ польскимъ кућенѣмъ путовати, и неко време на тако названимъ примѣрнимъ добрима бавити се.

4, Напослѣдку заводи само за поедине гране польскогъ кућеня, н. п. за баштованство, во-

Digitized by Google

ћарство, шумарство; или за поедине послове овы грана, н. п. за држанѣ мандре, станова, ергеле — одъ велике су ползе, но не толико, кадъ ій неки приватно-економне цѣли ради држе, колико кадъ се то съ економно-полицайномъ намѣромъ чини. Правительство и приватни постররяваю овогъ рода заводе по онимъ краєвима, у коима є народъ съ таквимъ кућенѣмъ за обитательима други краєва заостао. (1)

(1) Кралѣвска баштованска школа у Шенбергу кодъ Берлина, основана 1823. год., има три разреда: 1, за просте баштоване, 2, за умѣтне баштоване, кои сва знаня просты баштована прибаве, а поредъ тога изуче са стакленимъ и зимскимъ баштама поступати; — 3, баштовански умѣтници, ботанично и естетично далѣ образовани. — Ове стручне школе су євтиніє и преобрате се временомъ у веће и више польско-економне заводе. —

§. 70.

Поредъ изложеногъ наставляня у польско-економнимъ знаньима мораю се и *друштва польски економа* (1) као средства препоручити, помоћу коій се иста знаня по народу распростиру, и къ расуђиваню и умствованю о польскимъ пословима и ка конкуриранѣ у найячемъ и найболѣмъ дѣйству своє раднѣ побуђую. Друштва се ова занимаю савѣтованѣмъ о поправкама у начину обдѣлаваня землѣ и негованя животиня, правлѣнѣмъ разны польско-економны опыта (експеримената), списиванѣмъ и издаванѣмъ новина и књига польско-економне струке, коє су одчасти научногъ садржая одчасти сасвимъ простимъ земльодѣлцима намѣнѣне, явнимъ излаганѣмъ земальски польски

Digitized by Google

производа, съ опредѣливанѣмъ и раздаванѣмъ премія онима кои су се у раду одликовали, или иначе друштвеной намѣри какову важнію услугу учинили, построяванѣмъ друштвеногъ музея, гдѣ се мустре найболѣгъ и разногъ воћа, жита, стоке, оруђа и т. д. чуваю — и тому подобнимъ. — Овакова друштва имаю своє статуте и свой управляюћій главный одборъ съ више пододбора по разнимъ предѣлима државе, и са своимъ члановима по разнимъ поединимъ мѣстима, посредомъ коій друштво дѣйствує и оскудице у народу дознає. На друштвенимъ скупштинама расматраю се извѣстія о дондашнѣмъ дѣйствованю, и саобштаваю се мнѣнія о полезномъ будућемъ дѣланю. Друштвена є каса саставлѣна изъ првы улога свакогъ или неки чланова, а трошкови се подмирую обично изъ годишньи улога свію чланова, кои зато кньиге, новине, планове, сѣменѣ, расаде — бесплатно или євтиніє добываю. И друштва за поедине струке польскогъ газдованя врло су корисна. Друштва подпомаже влада займомъ новаца, ослобоћенѣмъ друштвене преписке одъ поштански и други такса и т. д., а прима одъ друштва предлоге, и потражує одъ ньи мнѣнія за своя економно-полицайна располаганя.

(1) У свакой држави има по єдно и више оваковы друштва; у Пруской є врьовна „польско-економна колегія“ некій родъ надлежательства; год. 1849. было є 382 польско-економна друштва а 1846. 15 средсредны съ 191 огранкомъ, и іошъ 70 понаособны друштва. — У Француской є іошъ 1761. основано société royale d' agriculture у Парису поредъ млоги друштва по унутрашньости землѣ. — Енглеско друштво society of agriculture млого є ползе земльодѣлію принело. — У Белгіи има 69 окружны друштва

Digitized by Google

(comices agricoles), одъ коій свако наименує по єдногъ члана за земльодѣлску обласну комисію, коя се свакe године баръ двапутъ састає; свака обласна комисія наименує по два члана за найвишій земльодѣлскій савѣтъ. Осимъ овы постое іошъ 30 одвоєны земльодѣлски друштва. — Саксонско главно друштво имало є 1846. год. 66 посебны друштва, надъ коима є 15 окружны друштва стаяло. —

§. 71.

Напослѣдку су іошъ важна подпора польско-економногъ унапређеня тако названа *примѣрна добра*, (1) т. є. велика приватна или државна польска добра, на коима вѣшти економи польско куће-нѣ у свимъ нѣговимъ гранама са свакимъ умѣтнимъ средствомъ по правилима польске економіє воде, и земльодѣлцима очевидно користь употребе болѣгъ начина газдованя показую. Овимъ путемъ практичногъ увиђеня простъ народъ се више ползує него одъ школа, кньига и новина, премда су ова послѣдня средства за образованіє польске економе такође врло пробитачна. На польскомъ примѣрномъ добру види селякъ своимъ очима нове одъ своегъ уобичаєногъ поступаня разликуюће се начине рада, те се по краткомъ времену увѣри о корисномъ ньіовомъ дѣйству, и почне текъ онда оно, што є болѣ, уважавати, и одъ предрасуда се отресати. Гдѣ приватны лица нема, коя бы хтѣла примѣрна добра на своимъ земляма основати, ондѣ нека влада своє землѣ на то опредѣли, уступивши ій на ту цѣль приватнима за неку накнаду или сасвимъ бесплатно. Ако се приватни ни подъ овимъ условима на осниванѣ примѣрны добара никако несклоне, онда ій влада мора изъ државне касе построити, и помоћу пла-

Digitized by Google

ћены званичника управляти и обрађивати. Како примѣрна добра на земльодѣлиє дѣйствую само примѣромъ (цѣлисходногъ оруђа, найболѣгъ начина рада, добры раса животиня, найболѣгъ сѣмена, расада —), и како те примѣре виђати могу само околни земльодѣлци, то треба више примѣрны добара по разнимъ краєвима државе построити.

(1) Съ польско-економнимъ школама су на млого мѣста примѣрна добра скопчана. — У Француской има око 20 примѣрны добара; у Грчкой єдно кодъ Даламанаре 1829. год. основано на єдномъ польскомъ добру. — У Русіи има млого маньи примѣрны добара, на коима питомци ратарске школе раде; на свакомъ добру поставлѣнъ є єданъ предстойникъ съ 3—4 помоћника. — И Топчидеръ є у почетку исключно а доцніє одчасти примѣрно добро быо. —

---

2. РАЗДѢЛАКЪ.

Подпомаганѣ поєдины грана польскогъ газдованя.

А, Старанѣ о сточарству.

§. 72.

Скотоводство и нарочито *сточарство* (стоководство) заузимаю не само у польскомъ газдованю него и у цѣломъ народномъ куѣненю врло важно мѣсто, єръ поредъ тога, што отудъ земльодѣлацъ разне непосредне ползе има, што рану за свою мршаву землю прима, и снаге животиня на раѣнѣ землѣ обраћа, ползує се и цѣо народъ уживанѣмъ непосредны плодова скотоводства и сточарства и снаге животиня као и обраћанѣмъ ове по-

Digitized by Google

слѣднѣ, на млоге друге производне радиѣ. Напредный развитакъ скотоводства и поглавито сточарства има своє и то не врло простране границе, єръ съ єдне стране опредѣлѣна количина стоке потребує опредѣлѣный просторъ землѣ, а съ друге стране и сувише произведеномъ стокомъ неможе се производитель користити, почемъ є збогъ лакогъ и євтиногъ преноса тій производа конкуренція одъ страны производителя яка. (1) За неко народно кућенѣ потребну количину стоке народъ ће дакле умѣти самъ производити, правительству потомъ остає, више о каквоћи животиня старати се, коє се у томъ састои, да народъ найболѣ расе животиня за своє кућенѣ избере, да свою стоку найєвтиніимъ и найбольимъ путемъ одгая, а одчасти да и одгаяну одъ редня и помора сачува, коє послѣднѣ, уколико се накнаде матеріялне штете нетиче (§. 46.), у полицію сигурности, а имено одчасти у марвено лѣкарство, спада. (2)

(1) Коже, длака, кости, мастъ, лой, црева, рогови, суво а и сирово солѣно месо па и жива стока могу се, особито водомъ, надалеко носити и євтиномъ цѣномъ давати. — Американске говеђе коже конкурираю на свимъ европскимъ пiяцама са земальскима. — Солѣно суво и сирово месо носи се изъ дольньи подунавски предѣла (пре 10 година изъ Србіє), и продає се съ ползомъ чакъ у Енглеской. — И лой и мастъ изъ Америке продаю се по Европи. — Млога се жива стока извози изъ Нѣмачке у Француску и изъ турски областій у Аустрію и Нѣмачку — и далѣ. — Други плодови као млеко, масло, — неподносе дальный преносъ, но и ту се люди сиренѣмъ и топлѣнѣмъ помажу. —

(2) Забрана увоза прилѣпчивой болести каквой подложне стоке као и лѣченѣ одъ болестій предметъ

Digitized by Google

є полиціє сигурности, а наука о болестима и лѣченѣ стоке уче се у особитимъ школама (ветеринарнимъ). Мѣре правительствене у смотреню лова природе су полицайно-економне, єръ ловъ ніє у научномъ смислу кваръ (I. §. 56.), него може само некорисный начинъ производа за народъ быти. — — Види: А. Николићъ: Земльодѣлско газдинство (часть IV.), Бѣоградъ, 1854. — Schlipf: Populäres Handbuch der Landwirthschaft, Reutlingen, 1844. — И понаособъ: Hazzi: Ueber die Veredlung des landwirthschaftlichen Viehstandes, 1824. — Schmalz: Thierveredlungskunde, Königsberg, 1832. —

§. 73.

Одгаянѣ коня. (¹) Добре расе коня траже се яко не само за обичну производну и непроизводну потребу приватны людій, него су у великой количини и за воєна предузећа правительства и народа нужне, и неке се особито скупо плаћаю, коє богата лица за украсу своєъ уживаня купую. Старанѣ владе дакле о производу племенитіє расе коня важно є и трудно, но олакшано іой є тимъ, што ће є приватни люди своє користи ради у томъ свакадъ яко подпомагати. Прво треба испытати, коє се расе за околности земальске потребую, и по томъ нека се айгири одъ тій раса набаве и у правительствене а и у приватне ергеле пусте, при чему треба мотрити, да разне расе одѣлѣне остану, како се небы рђави мелези испатили. Ергеле се држе на каквомъ државномъ добру, или се за ньи угодне землѣ купе или подъ аренду узму. За построяванѣ и руковођенѣ ергела мораю се особита правила поставити, коя правительство издає или баръ потврђава. У найманѣ єдной, главной, великой ергели одгаяю

Digitized by Google

се чисти ждребци сваке расе, кои се за попуняванѣ у мѣсне, манѣ, правительствене или приватне ергеле издаю и продаю, како коя сорта за кои предѣлъ нужна буде. Мѣсне власти мораће мотрити, да се планъ одгаяня точно држи. Спочетка могу се скоро сваке кобиле подъ племенитіе ждребце подпуштати, а ако врло мало племенитіи ждребаца има, то се ни пасенѣ домаћи ждребаца забранити несмѣ; али и то пуштанѣ домаћи ждребаца нека буде само дозволѣно на домаће, а не и на стране и болѣ кобиле. Доцніе треба строго пазити, да се само ждребци племенитіе расе оставе а домаћи сви да се почисте, као напослѣдку што се строго наредити мора, да се по времену само племенитіе омице подпуштати смѣю. За олакшанѣ повольногъ успѣха нужно е често и кобиле одъ больи раса у приличной количини са стране набавляти. Оне строге мѣре могу се само онда оправдати, ако пуштанѣ больи ждребаца буде бесплатно или за тако малу накнаду, да свакій свою кобилу лако подпустити може. (2)

(1) О овомъ предмету види: Huzard: Instruction sur l'amélioration des chevaux en France, Paris, 1802. (a.X). — Ammon: Handbuch der gesammten Gestütskunde und Pferdezucht, Königsberg, 1833. — Gr. v. Veltheim: Abhandlungen über die Pferdezucht Englands, Braunchweig, 1833. — Knobelsdorf: Ueber die Pferdezucht in England, Berlin, 1820. — Erdelyi: Beschreibung der einzelnen Gestüte des österreichischen Kaiserstaates, Wien, 1829. — Gemmingen: Ueber Landgestüte, Karlsruhe, 1831. — Die Pferdezucht im Grossherzogthum Baden, Karlsruhe, 1833. — Поредъ тога разне уредбе овогъ предмета тичуће се. — Многе државе немаю правительствены ергела, єръ ій приватни люди доста држе. — У Енглеской нема упра-

Digitized by Google

во ергела, но поодина лица пате добре конѣ. — У Аустріи има млого правительствены ергела, у самомъ Ерделю више одъ 160, и ергеле су млогобройне, една у Мацарской са 6—7000 коня. — У Србіи држи правительство у Морави кодъ Пожаревца и у Ћупрін едну ергелу, коя е год. 1860. 228, комада по инвентару имала (13 маторы и 66 млады ждребаца), и коя е по буџету $18^{60}/_{61}$. стала 174.268 пор. гроша. — У Србіи было е по брояню одъ 1860. год. 136.723 коня (поредъ 440 мазгій и магаради) или 152 на □ милю или $0^{\cdot 13}$ на главу людства; међу ньима 10.857 ждребаца, 46.614 кобила, 58.702 коня (народъ ради обично съ воловима) и 20.550 ждребади (исподъ три године). — Кадъ се узме да 7 — 8 % коня годишнѣ маньква, нужно е за одржанѣ истогъ броя коня, почемъ текъ съ трећомъ годиномъ конь почне радити, да ждребади буде 20—25% према брою одраслы коня. У Пруской было е 1849. ждребади 20% одъ броя одраслы коня (и то у области пруской $26^{\cdot 7}$, райн. пруской $13^{\cdot 50}$%); у Француской южной 12, сѣверной $14^{\cdot 80}$%; у Саксонской само $6^{\cdot 10}$%: у Аустріи $16^{\cdot 5}$ (и то у Мацарской 20, Ерделю 17, Ломбардской $11^{\cdot 6}$, Ческой $11^{\cdot 1}$, Халичу $10^{\cdot 7}$, Моравской 6%); у Србіи (1860. год.) $17^{\cdot 50}$%; у Белгіи 1846. год. 35% (и то у Намыру 52, у Антверпу $11^{\cdot 50}$%). Горньи подаци показую узроке, зашто све те државе, нарочито у време рата, конѣ изъ страны држава увозити мораю. — У Саксонской употреблѣно е коня $31^{\cdot 50}$% за земльодѣліе, $9^1/_4$% за подвозъ подъ кирію, $3^{\cdot 60}$% за войску, $5^{\cdot 60}$% за друге разне потребе. — Године живота коня у ср. р узимаю се различито по разнимъ земляма; у Енглеской 25, у Нѣмачкой 18, у Француской и Белгіи само 12 година, кое зависи одъ расе, одъ добры и рѣавы путова, одъ тешки послова и т. д. —

(2) По найвишемъ рѣшеню одъ 1855. В № 147. воде се правительствени ждребци по окрузима ради

Digitized by Google

пуштаня на кобиле приватны лица; такса за то є 1 дук. цес., коя є 1861. В № 1186. спуштена на три цванцика. Болѣ є наредити као у Хановерской, да се за подпуштанѣ мала такса плати (16 Ggr.), па за ждребе, кадъ се већъ ождреби, већа ($2^1/_3$ Rlr.), єръ млоге подпуштане кобиле неувате или побаце мртво ждребе. У аустрійской држави одъ 100 подпуштаны кобила ождребило се само у Млетачкой 68, Ломбардской 67, Ерделю 63, Моравской $62^{\cdot 7}$, Ческой $56^{\cdot 7}$, Мацарской $47^{\cdot 6}$ кобила. — У Баденской 1833.—42. год. само 37%; у Пруской 1852. одъ 41.821 коб. само 21.512 живе ждребади, т. є. 51%; у Хановерской 60%; у Белгіи 1840. — 49. у државнимъ ергелама (42 кобиле на 1 ждребца) 31%, у приватнимъ некимъ ергелама 78%. —

§. 74.

Поредъ овы првы, строжіи мѣра може влада ободраваюћи и подпомажући унапређавати одгаянѣ и распространяванѣ больи раса коня слѣдуюћимъ начиномъ.

1, Явно огледанѣ найбольи коня сваке годи-не и издаванѣ награда и одличія (премія) не само приватнимъ особама но и цѣлимъ обштинама, кое су найболѣ производе показати могле, и кое су се у овой обштой тежньи као найзаслужніе одликовале. (1) Трчанѣ кошія нетреба да буде єдиный начинъ, коимъ се увѣренѣ о успѣху у негованю добры раса коня прибавля, єръ найбржи коньи нису башъ и найбольи, и млоге расе добры и полезны коня могу у трчаню послѣдньи быти. (2)

2, Треба се постарати за явне, велике чаире или баръ паше на здравомъ мѣсту и са здравомъ водомъ, гдѣ бы и поєдини приватни люди

Digitized by Google

свою ждребадь држали, да бы се она за себе природнимъ и здравимъ начиномъ одранила.

3, Правительство и обштине, кадъ коня добры устребую, нека одъ оны у земльи произведены узму, ма то и по нешто већу цѣну было.

(1) Више обштина баденски око Карлсруа лежећи саставило е едно ергелско друштво. Никомъ несмѣ на кобиле другій ждребацъ скакати но изъ друштвене ергеле, нити смѣ кон безъ дозволѣня суждребне или уобште плодне кобиле изванъ друштвены обштина продати. Са стране куплѣни ждребци мораю се ушкопити, но зато чланови друштва могу награде добыти, а тій има 4 за кобиле, годишнѣ по 50 фор., и 6 за омице по 22 фор. — По другимъ предѣлима државе нема овы строги обвеза, но опетъ се мора власти явити, кадъ се подпуштана подъ ергелскогъ ждребца кобила ождреби. — И у другимъ земляма су правительства или приватна друштва установила преміе. — У Белгіи у свакомъ округу даю се годишнѣ три награде одъ 500, 400 и 200 frs., у свакой области по двѣ одъ 300 и 400 frs. —

(2) Енглески коньи племените расе (race-horse) чисте су арапске, персійске и африканске крви, и врло су брзи. Енглескій конь претрчи око 40 стопа (енгл.) за 1 секундъ, некій и двапутъ толико, нѣмачки коньи пакъ 27—30 стопа. —

§. 75.

Одгаянѣ говеди. (1) У подпомаганю развитка овогъ рода скотоводства може влада іошъ више подпоре одъ стране приватны очекивати едно зато, што готово свакій грађанинъ (нарочито земльодѣлацъ) краву или вола у своіой кући треба,

Digitized by Google

друго што се млогима набавка и држанѣ добре расе бикова исплаћуе а напослѣдку и зато, што и млоги приватны особа има, кои велику количину ове стоке за свою потребу (не за спекулацію) држе. (2) Но при свемъ томъ, баръ кодъ заосталогъ польскогъ кућеня, треба се влади постарати:

1, Да се изъ страны земаля за домаће околности найспособніе расе говеди набаве, на државнимъ добрима држе, и по онимъ предѣлима землѣ распростиру, гдѣ ій никако или довольно нема. (3)

2, Да се народъ разнимъ средствима о погрѣшкама и о болѣмъ начину одгаяня обучава.

3, Да се явна годишня огледаня установе и томъ приликомъ или и осимъ тога на найболѣ бикове и краве преміе издаю.

4, Да се обштине приволе и принуде, бикове домаће рѣаве расе поштроити, и на ньово мѣсто за обштину или онай предѣлъ довольно добры бикова набавити и држати. (4)

5, Да се искусни люди са стране призову, кои ће наше у правлѣню больи сорта сира обучавати. (5)

(1) Види: Sturm: Ueber Rassen, Kreuzungen und Veredlung der landwirthschaftlichen Hausthiere, Elberfeld, 1825. — Weckherlin: Die Rindviehzucht Würtembergs, 1839. — Къ тому и уредбе разны држава (нарочито Швайцарске) у овомъ предмету. —

(2) Што више у коіой земльи говеди има, тимъ се болѣ народъ рани, еръ више троши животиньски плодова. По брояню одъ 1860. год. имало е у Србіи

Digitized by Google

829.825 комада разне говеди, т. є. 35.460 бикова, 292.571 во, 134.337 крава музара, 123.117 крава осталы, 138.310 телади и 3530 суватне марве поредъ 103 бивола. — У Пруской є было 1849. $3^{\cdot 4}$ пута више говеди но коня; у Француской 1845. $3^{\cdot 5}$ пута; у Белгіи 4 пута; у Србіи 1860. год. $6^{\cdot 08}$ пута. На єдно говече долазило є у Пруской $14^{\cdot 9}$ ютара землѣ, у Баденской 7, у Выртембершкой $7^{\cdot 8}$, у Белгіи $7^{\cdot 95}$ ютара: у Србіи на □ милю 922 комада. — На 100 жителя долази у Белгіи 28 говеди, у Пруской 32, у Аустріи (безъ телади) $28^{\cdot 5}$ (и то у Салцбуршкой 104, Тиролской 45, Ерделю 39, . . . Ческой 24, Моравской 12), у Выртембершкой $46^{\cdot 6}$ у Баденской $42^{\cdot 5}$, у Србіи $82^{\cdot 9}$ говеди. —

(3) Нарочите су расе найболѣ за радъ, друге за гоєнѣ, друге за млеко и сиръ. Често испадну мелези одъ домаћи и страны раса больи но чисто страна раса. Опыте у овоме мора влада на своимъ примѣрнимъ добрима да чини, и по успѣху, кои іой се покаже, да далѣ наређує. —

(4) Обштине треба да набавлѣне добре бикове чуваю и негую. Найболѣ є дати бика у негу комъ имуѣніємъ земльодѣлцу, кои и свою стоку добро држи, никако пакъ ономе, кои по найєвтиніє бика у негу прими. Подпуштанѣ крава треба да є бесплатно. На 60 до 80 крава доста є єданъ добаръ бикъ; у Србіи долази на $3^{\cdot 8}$ крава 1 бикъ. —

(5) Правлѣнѣ сира цвѣта найвише у Енглеской, Холандской и нарочито Швайцарской. Алпійске паше тако су богате и добре, да народъ само одъ правлѣня сира живити може, кои се у великимъ сирцима (хлѣбовима) сири и на све стране извози. Єдна кућа (Sennerei) мора за найманый сирацъ одъ 20—30 крава млѣко усирити, сиромашніє куће, мѣшаю

Digitized by Google

млѣко, па сирце дѣле. Кошаре су на млого мѣста одъ самогъ камена, а крозъ сваку тече поточићъ. Добаръ сиръ швайцарскій држи се до 80 година. — У самомъ кантону Берну има 400 станова за сиренѣ, кои 100.000 центій сира производе у вредности 6·2 мил. frs.; 50—60.000 центій извози се у стране землѣ. Год. 1810. производило се само 10.000 ц., и тако є производъ єднако рас'о, премда є извозъ странимъ ђумруцима отештанъ 'было; н. п. нѣмачкій ђумрукъ повишенъ є одъ $2\frac{1}{2}$ фор. на 6 фор. 25 кр. ($24\frac{1}{2}$) одъ центе. — Види: Steinmüller: Beschreibung der schweizerischen Alpen und Landwirthschaft, 2 Bde., Winterthur, 1802. —

§. 76.

На истый начинъ готово може се подпомагати и расплођенѣ больи (страны) раса оваца, (1) коза, свиня и т. д. Производъ овогъ рода стоке тимъ се више олакшава у слабо населѣнимъ земляма, што се у жиророднимъ и лиснатимъ горама и шумама и на млогимъ пустимъ пашама, уобште дакле у државама съ маломъ рентомъ землѣ ови родови стоке євтино одгаяю; само треба искусне люде имати, кои ће народу показати больій начинъ одгаяня, а и у тому га обучити, да плодове своє стоке корисніє за продаю спреми. Добро урађена вуна, костре и очишћене кости, коже и црева, вѣшто и савѣсно истоплѣна масть, лой, — болѣ се плаћаю, далѣ се носе, и имаю зато и уплива на количину производа. Гдѣ є могуће ове сирове производе одчасти, до некогъ степена, прерадити, ту ће и сировый производъ пре цвѣтати, єръ се єдна количина сирове робе односно євтиніє износити може, ако є баръ почасно урађена, но у првобытномъ своммъ сировомъ станю. Козе (2)

Digitized by Google

и свинѣ ([3]) огромно произвођене наносе унапређенимъ земляма штету, но ове се нетреба влади бояти, почемъ огромно произвођенѣ ове стоке само у слабо населѣнимъ земляма быва, а како земля више богатства временомъ стече, народъ ће се самъ на корисѣіи радъ одати. Правительство ће довольно учинити, ако само урађиванѣ овы сировы плодова (поредъ други урадны заната) ободрава. — За увођенѣмъ племенитіи раса нетреба се пакъ толико занети, да се полза домаће расе тимъ изъ вида испусти, и ова сасвимъ пренебрегне, єръ често є надвѣсность користи стране расе само односна, т. є. у мерински оваца є само вуна боля, а месо домаћи оваца є слаће. Стране расе оваца (и коза) држе се тешко и съ већимъ трошковима, зато є у млого случаєва корисно мрченѣ страны овнова са домаћимъ овцама.

([1]) Млога се стада оваца држе у Енглеской, Саксонской и Турской но у послѣдньой земльи домаће расе. — Увођенѣ мерински оваца съ великимъ є трудомъ скопчано, и у свима државама было є у почетку више штете но ползе. — Стране племените расе оваца уведене су у Европи прошлогъ столѣћа. Густо населѣне землѣ, гдѣ су польска добра ситна, нису згодне за одгаянѣ оваца, єръ овима треба млого паше, и исплаћую се текъ онда, кадъ се велика стада држе. По попису стоке одъ 1860. год. има у Србіи 1,800.511 комада оваца или 1·8 на главу жителя, 2000 на □ милю; међу тима 114.621 ованъ, 1,674,724 овце, 609.529 ягањца, и 8637 суватногъ стада. — У пруской држави долази на □ милю у области Познаньской 4700 оваца, Саксонской 4500, Бранденбуршкой 4400, Слеской 3900, Поморской 3400, Вестфалской 1400, Райнско-Пруской само 1100 оваца. — У крал. Саксонской долази 2012, у Выртембершкой само 1300 оваца на □ милю. —

Digitized by Google

За Енглеску и Велсъ наводи се, да су 1828. год. имали 25 мил. оваца, дакле 9160 на □ милю; по новінмъ подацима 30 мил. — Одгаянѣ оваца съ финомъ вуномъ было є особито пређе врло корисно заниманѣ. Теръ (Thaer) рачуна, да стадо одъ 1200 комада нестає више одъ 1786 Rlr. трошка, а да да среднѣ фине вуне за 2586 Rlr., фине пакъ вуне за 4233 Rlr. — Но како се у новіє време изнашло, и одъ грубіє вуне правити меке фине матеріє, пала є цѣна финой вуни, и кое тимъ кое збогъ довоза вуне изъ Аустраліє пострадала су та предузеће у Нѣмачкой, коя найболю вуну производи. В. Британска (коя млоге овце збогъ меса одгая) вукла є изъ Нѣмачке у ср. р. годишнѣ одъ 1836. —40. по 24,925.000 фунтій вуне, а 1850. само 9,166.000 ф., єръ є она 1830. ни пуна 2 мил., 1839. већъ 9 мил., 1848. 30 мил. а 1850. 39 мил. фунтій вуне изъ Аустраліє вукла. При свемъ томъ плаћа се у Лондону нѣмачка вуна съ 50% скуплѣ но аустралска, и то іошъ држи нѣмачке производителѣ. У Нѣмачкой є врло млого за облагорођенѣ оваца учинѣно. У Пруской су се овце домаће расе одъ 1819.—49. уманьиле одъ $5\frac{1}{4}$ мил. на $3\cdot^{9}$ мил., напротивъ су се меринске овце умложиле одъ 839.000 на 4,453.000, и мелези полумерински одъ 2,971.000 на 7,942.000 комада. — О начину облагорођеня и одгаяня оваца писали су између млоги други: Thaer: Haudbuch für die feinwollige Schafzucht, Berlin, 1811. — Schmalz: Anleitung zur Zucht, Pflege und Wartung edler und veredelter Schafe, Königsberg, 1825. — Elsner: Schäferkatechismus, Prag, 1830. — Истогъ Handbuch der veredelten Schafzucht, 1832. —

(²) Тибетске козе држе економи свуда по европскимъ планинскимъ предѣлима, но у врло малой количини, премда оне могу климу лако поднети и исплаћивале бы се, да се и укрупно држе. — Коза є у Србіи было по попису одъ 1860. год. 472.806 комада или $0\cdot^{47}$

Digitized by Google

на 1 жителя, или 525 на □ милю; међу тима 28.537 ярца, 322.511 коза, 112.691 яре и 8967 суватны коза. —

(3) Землѣ съ пространимъ жироднимъ шумама или ритовима найсходніе су за производъ свиня укрупно, но и оне землѣ, кое у изобилю жито имено кукурузъ производе, а немаю евтиногъ пута за извозъ, могу врло добро съ онима у производу свиня, нарочито масти, конкурирати, єръ се масть као скупоцѣнія роба лакше и далѣ извозити може. Свинѣ кукурузомъ ранѣне баце више масти на себе, а и боля е она одъ кукуруза но одъ жира. — У Србіи су главный производъ землѣ свинѣ, и олакшанъ е евтинимъ подвозомъ на Дунаву. По попису одъ 1860. год. было е свиня у Србіи свега 1,805.391 или 1·8 комада на главу, или 2000 на □ милю; међу тима 72.552 нераста, 573.872 крмаче, 425.962 вепра и 733.305 прасади. — Свинѣ су у Србіи скоро све домаћа раса; мелези одъ домаће и одъ пре 10 год. уведене американске расе, больи су за месо, домаћа раса дае пакъ више и болѣ масти. — Едно рѣавнимъ курсомъ аустрійски банкнота (до 50%, съ толико дакле могу аустрійски селяци према србскима евтиніе но донда свинѣ производити), а узъ то іошъ увеćанимъ производомъ свиня у Аустріи и построенѣмъ желѣзница у новіе време отворила се Србіи яка конкуренція съ ердельскомъ и мацарскомъ масти, коіой бы се на путъ стати могло, да се у Србіи више кукуруза за рану свиня сѣе, и да се вѣшто топлѣна чиста масть умѣсто живы свиня извози. Изъ Србіе извезено е одъ 1851.—60. у ср. р. годишнѣ по 265.560 комада, найвише у време кримскогъ рата 185⁴/₅. год. 382.279 комада (185²/₃. 378.916, 185³/₄. 352.738, 185⁵/₆. 338.016), наймане после рата 185⁶/₇. 106.434 комада, чему е узрокъ, да су люди, намамлѣни добримъ цѣнама за време рата, тада и оно распродали, што имъ е за приплодъ нужно, и тако су свой польско-економный капиталъ отуђили. —

Digitized by Google

§. 77.

И друга маня животна поредъ живине, нарочито пчеле (1) и свилеше бубе, врло су за польске економе корисна, што или врло мало посла изискую, или што послове узгредно челядь вршити може. Гдѣ се репица сѣе или гдѣ уобште млого цвѣтногъ биля расте, ту успѣваю *пчеле* врло лако и добро, и плодъ ньіовъ долази и у крупну трговину. Правительство нека у овомъ предмету само са савѣтомъ, ободраванѣмъ и поучеѣмъ помаже. *Свилене бубе* приносе іошъ већу ренту, єръ се съ малимъ трошкомъ производе, а свила се зботъ високе цѣне и євтиногъ подвоза надалеко извозити може. У овой радньи може влада народъ слѣдуюћимъ помоћи:

1, Поучаванѣмъ о цѣломъ поступаню съ бубама, т. є. око яя, ране, негованя (у смотреню топлоте, воздуха, влаге —) и чистоће буба, око убіяня чаура, куваня и мотаня свиле и т. д. (2)

2, Ободраванѣмъ поєдины граћана и обвезомъ общтина да бѣлый дудъ (миланскій) саде. Расадъ нека спочетка правительство а доцніе общтине свакоме бесплатно издаю. (3)

3, Издаванѣмъ премія онимъ кућама, кое найболю свилу или найвише произведу.

4, Олакшанѣмъ продае сирове свиле и чаура. (4) Чауре се тешко продаю, зато треба по неимъ мѣстима свиларе завести.

(1) По брояню одъ 1860. год. было є у Србіи 164.111 кошница. —

(2) Види: Conte Dandolo: Del' arte di gover-

Digitized by Google

nar i bachi da seta, Milano, 1819. — Hazzi: Lehrbuch des Seidenbaues für Deutschland, München, 1826. — Türk: Vollständige Anleitung zur zweckmässigen Behandlung des Seidenbaues, 3 Bde., Potsdam, 1829. — Kurze Anleitung zur Erziehung des Maulbeerbaumes und zum Seidenbau, Berlin, 1851. — Бубе требаю свакадъ доста и еднаке топлоте, зато лако после киша могу назебсти и поцркати. Да се небы дакле одгаянѣ буба сиромасима отештало, заведене су по Француской а и по Нѣмачкой заедничке бубаре (magnaneries), у коима сви люди своє бубе држати могу, и коє се по потреби и ложе. — Послѣдньи година изишла є нека болесть свилены буба, и зато су люди више сѣмена изъ Азіє набавляли. —

(3) Нѣмачка села по Граници аустрійской пуна су дудова. Гдѣ се млого свиле производи, ту се и дудово лишѣе за добру цѣну продавати може. —

(4) Кадъ се у Піємонтской забраніо извозъ чаура 1651. и сирове свиле 1697. год., послѣдице су быле одвеѣъ рѣаве. Узима се, да бы се чауре у $^1/_6$ а неурађена свила у $^1/_8$ скуплѣ продавала безъ забране. Штета за произвођаче износила є кодъ чаура око 5 мил., кодъ сирове свиле око 4·9 мил. лира. Садъ є извозный ђумрукъ само 1 fr. одъ 100 килограма. —

§. 78.

Старанѣ о лову (1) дивлячи, риба, піявица и т. д. найманѣ є важности, єръ у гушѣе населѣнимъ земляма нема *дивлѣгъ* лова но само *питомогъ* по забранима и польима, гдѣ господари земаля и о своіой дивлячи толико бриге воде, да су одъ стране владе само неке мѣре и наредбе довольне. Дивльимъ ловомъ пакъ неможе се дивлячь ни ис-

Digitized by Google

коренити, єръ є сувише има, а и ловъ се неисплаћує. Но при свемъ томъ баръ у смотреню бештетне дивлячи валя неке наредбе издати, ловъ пакъ штетны звериня треба іошъ ободравати.

1, Забрана лова за време, кадъ се дивлячь пари и коти, и то за сваку бештетну дивлячь, а за неку донекле и осимъ тогъ времена, кадъ се коя толико ловомъ потрла, да бы се и искоренити могла. (²)

2, Забрана таквогъ лова, кои младу дивлячь и врло ситну рибу нештеди; зато се закономъ наймання величина петля на мрежама прописує. (³)

3, Забрана таквогъ начина лова, коимъ се животинѣ затиру, н. п. трованѣ рибе или ватанѣ ноћу, айке, велике вике, кое дивлячь растѣрую и т. д.

(¹) Ловомъ се производе млога полезна добра за већу трговину: (осимъ морски плодова) дивлѣ месо, коже, длаке, рогови, слане рибе, айваръ и т. д. —

(²) Или се баръ дозволи само ловъ безъ паса, или само за неко кратко време у години.

(³) По француской уредби несмѣ се маня риба одъ 5—6 палаца ватати мѣрећи є одъ очію до репа. — Несмѣю се патке држати. — Види уредбу одъ 1853. В № 543. — Све уредбе о лову па и србска иду на то, да се што више затиру животинѣ одъ разны земльодѣлски плодова живеће као: вране, чавке, чворци, врабци и т. д., но искуство новієгъ времена доказало є, да є користь, кою ове птице затиранѣмъ насѣкома усѣвима, нарочито воћу и шуми, приносе, далеко далеко већа одъ оны штета; и зато су економи новієгъ времена ревносно око тога настали, да неке одъ овы животиня на своимъ польскимъ добрима іошъ умноже. —

Digitized by Google

Б, Старанѣ о земльодѣлію.

§. 79.

Сађенѣ зелени и обичногъ баштованскогъ биля нетреба готово нимало нарочите подпоре одъ стране владе, єръ се на овай родъ земльодѣлія одаю она лица, коя пре свега подробна знаня о струци свогъ рада прибаве и угодне за свой занатъ землѣ нађу. Баштованскій радъ стои према осталомъ земльодѣлію као уобште свака найинтензивнія култура према екстензивной, зато и величина приноса зависи поглавито одъ количине обраћеногъ на посао капитала и одъ вѣштине рада, у комъ смотреню правительство довольно већъ обштимъ мѣрама помагати може. — Сађенѣ воћа пакъ изискує више подпоре одъ стране владе, єръ се производомъ воћа и прости земльодѣлци занимаю. Воће потребує мало рада, а приноси, близу већи мѣста и варошій или водены путова, млого добытка, а и ондѣ, гдѣ сирово неможе млого пролазити, може се прерадити и тако опетъ корисно продавати; н. п. суши се, ракія се пече, ябуковача се цѣди и т. д. Понаособне су мѣре владе у овой народной радньи:

1, Наставлянѣ писмено и усмено у одгаяню воћака.

2, Построяванѣ правительствены и обштински расадника, одкудъ се расади найболѣгъ воћа бесплатно или за неку накнаду издаю. (¹)

3, Обштине треба обвезати, да празне землѣ, ако за друго што корисніє нису, воћемъ засаде. Тако исто и господаре до путова лежећи земаля

Digitized by Google

валя обштимъ закономъ принудити, да на своіой земльи поредъ пута воће прописаногъ рода и каквоће посаде и негую; но и законъ нека имъ плодове одъ краће осигура.

4, Издаванѣ награда онимъ земльодѣлцима, кои найлѣпше воће и найвише произведу.

(1) Заводъ топчидерскій продае сваке године више одъ 3000 разногъ расада племенитіи воћака у Србію, Аустрію и Влашку, и много е принео къ умложеню облагороћеногъ воћа у земльи. — Осимъ тога продае истый заводъ у ср. р. годишнѣ око 500 комада расада одъ неплодногъ дрвећа и знатну количину разногъ сѣмена дрвета и другогъ биля. — Прихода е отудъ было у ср. р. годишнѣ око 10.000 гр. чарш. —

§. 80.

Успѣхъ винодѣлія (1) зависи понайпре одъ каквоће и одъ поднебногъ положеня землѣ, одъ каквоће виноградскогъ земльишта, одъ начина поступаня у цѣломъ послу виноградскомъ и одъ доброће лозе. Правительство нека се нестара о избору добре землѣ и угодногъ положеня, еръ то и приватни увиђаю; напротивъ треба му народъ обучавати у виноградской радньи и у избору лоза, како бы се и доста и доброгъ вина произвело, кое збогъ свое доброће и већи цѣна већу продайну границу има. Оно се по тому стара:

1, Да поедини люди дознаду, коя е сорта лозе за кою землю и за кои предѣлъ и по чему найсходнія, и да се такове лозе изъ правительствены и обштински расадника раздаю, а напротивъ да се расплоћаванѣ рђавы сорта отешта или закрати.

Digitized by Google

На те услове могу се баръ сви они земльодѣлци обвезати, кои новъ виноградъ текъ подићи желе.

2, Да се люди у начину негованя обуче, писмено и усмено, кадъ и како треба землю гноити, лозу садити, загртати, резати, окопати, везати, брати. Везиванѣ низъ положене тачке млого е болѣ. Нетреба измѣшати лозе, кое неєднако сазрѣваю.

3, Да се людима покаже начинъ поступаня съ обранимъ грожђемъ (мулянѣмъ, гнѣченѣмъ, цеђенѣмъ) и съ виномъ за време вреня и после. Незрѣло и труло грожђе треба одваяти, а и саме петельке, кожурице и сѣме чине вино опоро. Погрѣшке у овомъ поступаню нарочито око вреня покваре вино, да се неможе дуго држати. Одъ комине пече се ракія, а ђибромъ гнои се виноградъ, или се рани стока.

([1]) Види: Пр. Болнѣъ: Совршенъ вінодѣлацъ, 2 части, Будимъ, 1816. — Henderson: History of ancient and modern wines, London, 1824. — Gatterer: Literatur des Weinbaues aller Nationen, Heidelberg, 1832. — Thienemann: Die Weinwissenschaft, Dresden, 1840. — Kölges: Oekonomie nach rationellen Grundsätzen, Berlin, 1841. — Rubens: Der Weinbauer, Mainz, 1845. — Babo: Der Weinbau, Frankfurt, 1846. — Dornfeld: Die Wein-und Obstproduzenten Deutschlands, 1852. —

§. 81.

Ньиве и ливаде (а и паше) предметъ су текъ правогъ заниманя польски економа, єръ ньіово обраћиванѣ стои у тѣсной свези са сточарствомъ. Цвѣтанѣ те польске раднѣ зависи поглавито одъ

Digitized by Google

плодовитости землѣ, начина раднѣ и евтиногъ подвоза. Плодовитость землѣ е даръ природе, но човѣчіи трудъ и вѣштина у станю су, да надвладаю млоге незгоде природне, зато се упливомъ владе на радъ земльодѣлца и успѣхъ земльодѣлія постизава. Олакшаный подвозъ усугублява продню польски производа, стога се влади треба постарати како за водене тако и за суве, државне и сеоске, добре путове. Осимъ овы обшты мѣра нека се влада понаособъ састара:

1, Да землѣ неостану неурађене или рђаво обрађене, него нека влада свакомъ земльодѣлцу, кои се у польскомъ раду одликуе, или кои особите препоне економне надвлада, н. п. неплодне, подводне, стрмените землѣ поправи, разне помоћи указуе и награде дае.

2, Да люде поучава, кои е плодъ за кое време и мѣсто найсходніи (т. е. кои ће найболѣ пролазити), како се кое билѣ найболѣ негуе, како се штета одъ мраза, суше, влаге и болестій бильны избѣгава или умалява, како се плодови до продае добро сачувати и кадъ найкорисніе продати могу, и како се кое зграде польско-економне найболѣ и найевтиніе постројаваю (1)

3, Нарочито у смотреню ливада (2) да покаже ползу сушеня подводны и наводняваня сушны земаля. (3) Ако право неки воденица или други предузећа недозволява воду изъ рѣке, потока — за наводняванѣ узимати, онда нека влада подѣйствуе о изравнѣню овы судараюћи се интереса, кое е утолико лакше, што ова предузећа обично толико воде нетребаю, колико имаю. Ако се машине у овимъ ураднимъ предузећима поболь-

Digitized by Google

шаю, онда ће се утолико манѣ водене силе за кретанѣ њиво потребовати.

4, Да економима преимућство оваквогъ болѣгъ и вѣштіегъ начина негованя на своимъ примѣрнимъ добрима очевидно докаже, и да имъ путъ покаже и олакша, како ће они болѣ смѣсе гноя правити или набавляти; да имъ болѣ плугове и друго земльодѣлско оруђе препоручуе, у случаю потребе да влада сама ово оруђе набавля и земльодѣлцима євтиніе продае, а покадкадъ башъ и покланя.

(1) Строге мѣре у некимъ земляма пређе, да земльодѣлци у одређено време и на одређеный начинъ свакій польскій радъ точно извршити мораю, претеране су, и зато су неумѣсне, єръ прелазе веѣъ у туторованѣ. —

(2) О негованю ливада види: Schenk: Abhandlung über den Wiesenbau, Fulda; 1826. — Zeller: Das Wiesenkulturgesetz, Darmstadt, 1843. — Volz: Entwurf eines Gesetzes über die Benutzung der Gewässer für Landwirthschaft und Gewerbe, Tübingen, 1843. — Kreissig: Der Futterbau, 1829. — Babo: Kurze Anleitung zur Anlage und Behandlung der Wiesen, 1836. — Lengerke: Anleitung zum praktischen Wiesenbau, 1843. — Jaubert de Passa: Voyage en Espagne dans les années 1816—1819, ou recherches sur les arrosages, Paris, 1823. — Nadaud de Buffon: Des canaux d'arrosages de l'Italie septentrionale, Paris, 1843. — Lauter: Anleitung zur Behandlung der Wässerwiesen, 1851. —

(3) Наводнянанѣ ливада стои по напреднимъ земляма подъ особитомъ управомъ, и скопчано є съ великимъ трудомъ, вѣштиномъ и трошковима, но и по-

Digitized by Google

слѣдице тота су знамените. — У Хесенской побольшале су се ливаде 14.200 ютара самимъ наводнивањемъ у 2 мил. фор.; у Южн. Француской и Пiемонтской рачуна се, да се вредность землѣ наводнивањемъ съ 50 frs. увећала, у Ломбардской са 76 frs. на ектаръ, чимъ се и рента одъ землѣ у онимъ земляма съ $5^1/_2$, у овой са скоро 24 мил. frs. повећала. — Наводнивањe мораю вѣшти у томъ люди руководити, о трошку свiю господара ливада єдногъ предѣла укупно, кои се после на поєдине по величини и доброћи ливада разреже. — Кадъ већина на побольшанѣ ливада наводнивањемъ пристане, маньина нека се на то закономъ принуди. —

§. 82.

Надгледанѣ, чуванѣ и одгаянѣ шума (1) утолико є важнiя польско-економна радня, и правительствено садѣйствованѣ по полицiи сигурности и економной утолико є нужнiє, што су дрва єдно производи врло велике вредности (кое се у скупоћи и оскудости дрва найболѣ увиђа), а друго што су она такови польски плодови, кои се по нарочитомъ плану производити мораю, почемъ є време између прве раднѣ око пьiовогъ произвоћена далеко одъ времена уживаня. У свако време троше се она дрва, коя су се почела iошъ пре 10 и 50 година производити, а производе се она, коя ће се после толикогъ времена трошити. Одъ приведене неупутнимъ поступцима оскудости у дрвима неможе народъ тако лако избѣћи, као што бы то кодъ други плодова было, єръ домаћи производъ дрва трає крозъ врло дуго време, а приносъ са стране може текъ ондѣ ове незгоде ублажити, ако не и уклонити, гдѣ євтинъ подвозъ (на воденомъ путу) дозволява, дрва изъ недалеко лежеће и исте плодове богато производеће землѣ доно-

Digitized by Google

сити. Важноћа уживаня дрва (горенѣмъ сировиние и разномъ употребомъ урађевине дрвене) и особитости начина произвођеня правдаю како строгость правительствены мѣра односећи се на точно испуняванѣ по плану прописаногъ одгаяня, чуваня и надгледаня шума, тако и право и власть правительства не само државне него и обштинске и приватне шуме подъ строга економно-полицаї на правила ставити, кое послѣднѣ наравно, (²) ако мѣру упутности препуни, за народъ и штетно быти може.

(¹) За шумарство постое по напреднимъ државама млоге школе, а млого се о томъ предмету и писало. Види: Pfeil: Grundsätze der Forstwirthschaft in Bezug auf Nationalökonomie und Finanzwissenschaft, 1. Bd., Berlin, 1822. — Истогъ: Forstschutz und Forstpolizeilehre, 1831. — Истогъ: Die Forstpolizeigesetze Deutschlands und Frankreichs, 1834. — Hartig: Die Forstwissenschaft nach ihrem ganzen Umfange, Berlin, 1834. — Истогъ: Entwurf einer Forst-und Jagdordnung, Berlin, 1833. — Cotta: Grundriss der Forstwissenschaft, Dresden, 1842. — Schulze: Die Walderziehung nach den neuesten wissenschaftlichen Grundsätzen, Leipzig, 1839. — Grebe: Die Beaufsichtigung der Privatwaldungen von Seite des Staates, Eisenach, 1845. — Berg: Die Staatsforstwirthschaftslehre, 1850. — Одъ уредба по овомъ предмету можемо навести: за Француску code forestier одъ 1827. и ordonnance d'exécution одъ 1827.; баденскій законъ одъ 28. Дек. 1833. и одъ 1854.; за К. Ватъ loi sur les forêts, одъ 1835.; за В. Х. Хесенску Handbuch der Gesetze, Verordnungen und sonstigen Vorschriften für das Forststrafwesen im Grossherzogthume Hessen, 3 св., Darmstadt, 1840.—44.; за Баварску одъ 1852.; за Аустрію одъ 1851.; за Србію найновія уредба одъ 1861. В № 732. —

Digitized by Google

(²) Као побуда француског шумског закона одъ 1803. (XI.) год. наведено е: „да влада има право, да осигура одъ самовольства (garantir des caprices) едногъ людскогъ колѣна дѣло предидуѣи колѣна и надежду будуѣегъ порода.“ — У млогимъ земляма су приватне шуме стаяле подъ истимъ ограниченьима као и правительствене. У новіе време дата е свуда приватнимъ лицима веѣа или савршена слобода располагання са шумама. По прускомъ едикту одъ 1811. може свакій свою шуму по вольи уживати и крчити. По ослобоѣеню баденски приватны шума одъ ограничаваюѣи законы прописа, почео е народъ, навикнутъ на дондашнѣ туторованѣ, рѣаво са шумама руковати. —

§. 83.

Обзируѣи се на изложене основе влада ѣе свое старанѣ на цѣли шумодѣлія слѣдуюѣимъ начиномъ обраѣати.

1, Да се потребна дрва еднако производе, како небы напрасно поскупила.

2, Да производъ дрва небуде на штету производу други плодова, а то се постизава тимъ: а, кадъ се дрва на таковой земльи производе, коя за никакавъ другій корисніи плодъ способна ніе — б, кадъ се одъ землѣ, коя е за ньиве, ливаде, баште — т. е. коя е за производъ корисніи плодова способна, више неупотреби за шуме, но колико е за домаѣу трошню дрва нужно, или колико се іошъ само съ користи извести може; — в, кадъ се шуме прилѣжно и вѣшто одгаяю и негую; — и г, напослѣдку кадъ се свакій раскошногъ трошеня дрва клони.

Digitized by Google

3, Ове двѣ сукобеће се цѣли, т. е. умложаваня и умаляваня шума, треба тако постизавати, и средства къ тому водећа такова изабрати, како се небы едной тежньи надъ другомъ надвѣсіе дало, и поедине се газде у слободномъ рукованю шумодѣлскомъ толико ограничиле, да бы ово старанѣ правительства теретно и развитку шумодѣлія уштрбно было. Неможе се ни съ идеомъ правне државе сложити безусловно ограниченѣ граћана, (¹) да свое землѣ несмѣю по вольи и на найкориснія за себе начинъ употреблявати, а далеко тѣрати то ограниченѣ, сасвимъ е и излишно, еръ ће итако свакій поединый на оно землю свою употребити, како ће она за нѣга и за цѣо народъ найкориснія быти (I. §. 17.). Изузимаюћи нарочите случае, гдѣ призрѣня здравля, (санитетска), воена (стратегична) и народно-економна поближе мѣре владе изискую, правительствено дѣйствованѣ ће се и у овомъ смотреню ограничити уобште више на обавѣштаванѣ и поучаванѣ народа.

(¹) Преће су се по свима земляма упиняле владе око тога, да се што више шуме народу одржи, немаюћи за то разумніе цѣли, но текъ да се само млого шуме има. Ово погрѣшно понятіе народногъ имана и богатства давало е повода ономъ строгомъ туторованю надъ шумама свакогъ рода, кое е при своемъ обштемъ ядикованю збогъ упропашћаваня шума безъ успѣха остаяло, еръ су се шуме, збогъ оскудице довольны позитивны мѣра за ньово подизанѣ, еднако умалявале. Шуме, уколико се само корисно употребити, уживати могу, имаю вредности, уколико су пакъ за потрошакъ несходне, и уколико су развитку какве друге корисне раднѣ човѣка на сметньи, оне су штетне; зато и полезность одржаня шума има свое границе. —

Digitized by Google

§. 84.

Шуме су или *државне* или *приватне*, (¹) ове послѣднѣ пакъ принадлеже или *поединимъ* или *правословнимъ* особама, као: обштинама, разнимъ заводима и ускупностима — (манастирима, друштвима, школама). Са шумама државнимъ економи влада као и свако приватно лице. Шуме правословны лица стое не само подъ надзоромъ него и подъ некимъ туторствомъ владе, еръ е нѣна дужность старати се, да се ова дрбра потомцима неповређена сачуваю и по могуѣству привреде, и по тому правительство прописуе или одобрава планъ негованя, трошеня и уобште рукованя съ овимъ шумама. Но и шуме поедины особа (праве приватне шуме) подлеже правительственомъ надзору утолико, да се безъ дозволѣня несмѣю сасвимъ искрчити или тако сѣѣи, како бы се затрле. Коимъ се начиномъ сѣченя шума неопустошава валя да опредѣли особитый законъ, у слѣдуюѣимъ пакъ случаима нетреба дозволити, да се шума сасвимъ искрчи (²) или рѣавимъ сѣченѣмъ опустошава:

1, Кадъ бы се покрченѣмъ добра клима покварила и извори засушили. Зато треба по планинама и великимъ равницама (нарочито слатинама) сву или нешто шуме одржавати. Ово е одчасти санитетскій узрокъ, уосталомъ су и овай и сви слѣдуюѣи економно-полицайне природе.

2, Гдѣ су такове стрмени, да бы се покрчена земля сурвавала и брда голе стѣне остаяла, а притомъ се долине и рѣке пѣскомъ и каменѣмъ засипале.

Digitized by Google

3, Гдѣ є земля тако пѣсковита, да бы вѣтаръ пѣсакъ съ крчевине на оближнѣ добре землѣ разносіо.

4, Гдѣ друго билѣ и друга предузећа обстати немогу, и гдѣ се ни сама шума после на истой крчевини подићи неможе. (3)

(1) Србска уредба одъ 1861. разликує четири класе шума: обштенародне, правительствене, обштинске и приватне. Шуме осталы православны лица нису ближе означене, али бы се оне по духу закона србски морале сматрати одчасти као приватне а одчасти као обштинске или правительствене, како є кадъ господаръ приватно или явно друштво, и како є кадъ заводъ подъ ближимъ надзоромъ владе или обштине. За манастирске шуме постоє ближа опредѣлѣня одъ 1849. В № 1999. (одъ 1847.), но у тима ніє ясно изражена ни независность управе манастирске са шумама, ни уколико се влада у то мѣшати има. Србска уредба садржи само прописе о уживаню и о предохрани упропашѣеня шума, никаквы пакъ позитивны мѣра за негованѣ и подизанѣ ньіово. — Правителствене шуме су чисто приватно иманѣ владе, домене, а обштенародне такове, кое іошъ нико ніє као собственость заузео, и кое свакій дакле подъ некимъ условима уживати може. Премда нема статистичны података, колико кое шуме земля има, опетъ се толико предпоставити може, да обштенародне шуме найвећій просторъ заузимаю, затимъ обштинске, приватне па правительствене. У европскимъ земляма су шуме у разной размѣри међу овимъ господарима подѣлѣне; оне заузимаю простора по процентима у:

Digitized by Google

	државне	обштинске и прав. лица	приватне
Брунсвигу	70	20	10
Курхесенской	64	20·9	15
Хановерской 1852.	53·6	23·6	22·8
Баварской	37·2	15·6	47·2
Вырттембершкой	31·6	37·8	30·4
В. Х. Хесенской	31·6	38·9	29·3
Фрацуской 1850.	13·8	21·2	65
Баденской 1853.	18·5	53·2	28·2
Аустр. алпскимъ земляма 1853.	16	26	58
Белгіи 1846.	7·1	27·4	65·5

У Баденской є 13% цѣле шуме или 38% приватны шума иманѣ властеле и спаія. На главу жителя долази одъ прилике 1 ютро землѣ подъ шумомъ; дрва се производи одъ прилике на главу жителя 0·85 кубны хватій годишнѣ. —

(²) По разнимъ земляма одъ наведены услова слободногъ покрченя постоє или сви или само понеки, како кадъ мѣсне околности захтѣваю, а понегдѣ є крченѣ условно или сасвимъ слободно. — У Француской смѣю се крчити шуме, кое су манѣ одъ 4 ектара, ако на коси или врѣу каквогъ брега нележе, исто тако паркови и младе шуме до своє 20. године. Ко иначе шуму свою крчити жели, мора подпрефекта за дозволѣнѣ молити, и ако му за по' године одговоръ недоѣе, може крчити. Ко противъ наредба поступа, мора новчану казнь одъ 500—1500 frs. на ектаръ платити, и опетъ шуму о своме трошку поднѣи. По баварскомъ закону дозволѣно є крченѣ: 1, ако се земля корисніе употребити може; 2, ако шума ніє потребна

Digitized by Google

за заштиту одъ природны незгода; 3, ако на то саизволе они, кои участія у уживаню шуме имаю. — Подобни услови крченя прописани су и по осталимъ државама. —

(3) Збогъ млогогъ неупутногъ крченя постала є клима у Италіи ладнія, и подложна є више бурама и тучи. — То се често примѣтило и у Южной Францускои, Мехику и на Исланду. — На покрченимъ планинама млоги су извори усанули, тако у Малой Азіи, Сиріи, Шпаньоьской, Сѣверной Америки и іошъ млого ковгдѣ. Єдно езеро у Вендзуели, кое ніє отицало, почело є было опадати съ напредованѣмъ крченя околине, и расло є опетъ, кадъ є крчевина шумомъ обрасла, єръ горе землѣ облаке непривлаче, а лакше влагу испараваю. — Изъ истогъ се узрока у садашнѣ доба и рѣке тако пѣскомъ засипаю, и изъ своій корита лакше излазе. — Види: Gautieri: Dell' influsso de' boschi sullo stato fisico de' paesi e sulla prosperità delle nazioni, Milano, 1817. — Castellani: Dell' immediata influenza delle selve sul corso dell' aqua, II tomi, Torino, 1819. — Rauch: Régénération de la nature végétale, Paris, 1818. — Moreau de Jonnès: Recherches sur les changemens produits dans l'état physique des contrés par la déstruction des forêts, Bruxelles, 1825. — Исто Нѣмачки изишло є у Тыбингу 1828. — Becquerel: Des climats et de l'influence, qu' exercent les sols boisés et non boisés, Paris, 1853. —

§. 85.

Преће су люди рђаво разликовали *скупоћу* одъ *оскудице* дрва, кое є узрокъ было, те су правительства съ некимъ страомъ законе и уредбе о шумодѣлію понекій путъ на штету шума издавала, недозволяваюћи ни оолико уживанѣ (сѣченѣ)

Digitized by Google

шуме, колико е за нѣнъ напредакъ корисно. Поскуплѣнѣ дрва нужна е послѣдица економногъ напредка и увеѣане ренте одъ землѣ, (1) и неможе се сматрати као неугоданъ народно-економный появъ, нити га може власть коя надвладати. Скупоѣа дрва е само за неко — прво — време тешка и несносна, доцніе се свѣтъ на то навикне, како високе цѣне постану обичне. Ма да су дрва у коіой земльи скупа, опетъ се нетреба праве оскудице зато бояти, еръ:

1, Собствена користь гони свакогъ поединогъ господара, да свое шуме обдржава, негуе и производъ умножава, кое ѣе се тимъ пре чинити, кадъ се збогъ скупоѣе дрва више користи одъ шума очекивати може. Исто ѣе тако онда правительство, обштине и заводи свое шуме не само држати, него ій іошъ и умножавати. Правительство нека се постара, да скупоѣа дрва необмане господаре шума на пустошенѣ и крченѣ шума, на кое се особито радо господари маньи шума онда скланяю; еръ колико люди (особито веѣе) шуме радо држе и негую, толико су лакоми за брзимъ привременимъ добыткомъ, кои изъ продае цѣле свое шуме повуку, и кои е утолико штетніи и по народъ и по приватне господаре шума, што се они тешко доцніе скланяю, да крчевину опетъ шумомъ засаде.

2, При веѣимъ цѣнама дрва могу се она лакше са стране доносити, особито гдѣ добры и евтины (водены) путова има. (2)

3, Како дрва поскупе, люди ій више штеде и побуѣую се, да болѣ пеѣи и огньишта изналазе, и да дрва другимъ коимъ матеріяломъ замѣнюю (тре-

Digitized by Google

сетомъ, каменимъ углѣмъ; каменомъ и гвожђемъ у грађевинама):

([1]) Како се одъ ньива и ливада већа рента вуче, мораю и шуме већу ренту давати, иначе бы ій ньіови господари покрчили, и у ньиве и ливаде преобратили. —

([2]) Да нису у послѣднѣ време подвозна средства тако усавршена, скупоћа дрва бы по поединимъ предѣлима іошь већа была; чему бы єданъ одъ найглавніи узрока быле умложене парне машине, кое знатну количину дрва троше. Но боля подвозна средства колико су на єдномъ мѣсту цѣну дрва оборила, или є одъ далѣгъ скаканя уздржала, толико су узрокъ, да є по оннимъ предѣлима, гдѣ дрва у изобилю има, цѣна дрва скочила; кое є исто тако по народъ и по шумарство корисно, као што є угодно было, што имъ є у оннимъ скупимъ предѣлима цѣна оборена. —

§. 86.

Дрва могу по наведеноме поскупити, или што су се шуме опустошиле и манѣ дрва има, или што се тражня увећала, а понуда се дрва ніе умложила. Првый се узрокъ непоявлюе у напреднимъ земляма, єръ власть већъ недозволява, да до тога доће; увећаной тражньи пакъ доскаче се кое већомъ штедньомъ у трошньи, кое привозомъ дрва са стране или увећанимъ производомъ дрва. Дрва немогу свуда єднако брзо и яко поскупити, а колико су се одъ своій дондашньи цѣна удалила, зависи одъ тога, кадъ су и уколико успѣле мѣре, кое су се противъ скупоће употребиле. Наведене мѣре противъ скупоће дѣйствую доста споро, али може се догодити, да дрва напрасно и яко у

Digitized by Google

цѣни скачу, (1) пре него што су мѣре оне дѣйствовати почеле. Противъ таке напрасне и велике скупоће дрва недостаю дакле наведене мѣре, него се поредъ ньи іошъ препоручує:

1, Отештанѣ оны спекулація, у коима люди шуме купе, и дрва збогъ добры ньіовы цѣна за продаю исѣку, а землю на другій начинъ употребе, или є онако упола искрчену опетъ продаду. Таково пустошенѣ шуме было бы само онда неумѣсно, ако бы се оне горе (§. 84.) споменуте послѣдице тимъ привеле; зато и треба у томъ случаю онако поступанѣ закономъ забранити, и спекуланте осимъ на казнь и на то принудити, да землю опетъ шумомъ засаде. Уосталомъ се цѣне дрва оваквимъ спекулаціяма, кое се у скупа времена праве, пре привремено побіяю, но повећаваю; и зато є ограниченѣ таквы спекулація уобште неправично и неумѣсно.

2, Забрана или ћумручно отештанѣ извоза дрва. Истина се овимъ мѣрама цѣна дрвима у земльи временомъ побіє, но такову наредбу правительства (на штету произвођача и спекуланта) могла бы само особито велика скупоћа правдати и то само онда, кадъ бы се ове мѣре за врло кратко време и нарочито у великимъ варошима нужне показале, дакле у случаима, кои су у подобномъ смотреню кодъ извоза жита наведени (§. 54.). Но како се таквимъ мѣрама производъ и трговина дрва убіяю, и нарочито се у околини по странимъ државама живећи производительи дрва уздржаваю, да своя дрва слободно на ове пређе скуплѣ піяце доносе, те тако дрва доцніє и више поскупе, то се и оне мѣре као неумѣсне показую. Сиротиньи пакъ треба скупоћу олакшати подпоромъ изъ об-

Digitized by Google

штинске касе или изъ сиротиньски фондова или иначе.

(¹) Овакве напрасне превелике скупоће управо нема, или се она баръ врло рѣтко догађа; н. п. кадъ се млого раніе но обично рѣке смрзну, или суви путови яко и надуго заснѣже, или ако яка зима дуже трае, на се навучене готовине потроше, а друге се немогу довуѣи. —

§. 87.

Особито су за шуме штетне млоге разне *службености* на шумама лежеће као и бесправилно *завдничко* уживанѣ шума (н. п. обштински). Службености могу быти обвезе господара, да другима дозволити мора, изъ шуме неку количину дрва бесплатно или по неку засвагда опредѣлѣну цѣну сѣћи, или стоку у шуми пасти или жирити, или друге плодове као: суво гранѣ, жиръ, траву, лишће, шишарку изъ шуме узимати. Службености су напредку земльодѣлія врло противне (§. 38.), па зато ій треба (одкупомъ) укинути, а гдѣ оне іошъ постаяти мораю, ту нека се баръ у редъ доведу и ограниче. — (¹) Завдничко уживанѣ обштински шума убія свако унапређенѣ шумарства, ако точна и строга правила мѣру и начинъ уживаня неопредѣлюю. Свакомъ селяку треба дати годишнѣ опредѣлѣну количину дрва изъ обштинске шуме, означивши поедина стабла, коя ће се кое године сѣћи. Пуштанѣ стоке на пашу нека буде дозволѣно само за одрасле шуме и то, ако е могуће, подъ надзоромъ чувара. Жиренѣ свиня нека се тако уреди, да свакій земльодѣлацъ неку количину свиня бесплатно а вишакъ за неку наплату (у виду растеће по комадима таксе) — жировницу, нагоницу — у обштинску шуму пустити

Digitized by Google

може. Држанѣ коза треба дозволити само у врло шумскимъ предѣлима, єръ оне гулѣћи кору и брстећи лишће найвише могу шуми наудити.

([1]) Службености се покадкадъ немогу никако уминути и законодавства разны држава опредѣляваю, да се службеность онда новцемъ замѣниги неможе (рентомъ одкупити), гдѣ є она безусловно нужда за онога, кои право службености ужива. — Млоге обштине у Србіи немаю своій шума, гдѣ бы свинѣ жирити могле, имаю пакъ зато право службености на шумама други обштина; но ово право имъ є права нужда само дотле, докъ небы на своіой земльи жиродну шуму подигле. — Види уредбе одъ 1839. год. В № 115. и В № 1542., одъ 1840. В № 221., одъ 1842. (Ноемврія) В № 106., одъ 1846. В № 284. и одъ 1858. В № 241. —

§. 88.

Штедня т. є. ограничена трошня дрва єднака є съ увећанимъ производомъ. Правительство ніє овлашћено, нити бы разумно поступало, да по своимъ економно-полицайномъ задатку ту принудне мѣре према приватнима употреби, него ће оно само савѣтовати и поучавати; друкчіє валя оно да поступи у смотреню шума државны и обштински (и неки баръ правословны лица). Ближе є садѣйство владе нужно изъ призреня полиціє сигурности (тичући се краће, пожара —), чимъ се постизаваю послѣдице подобне онима, кое одъ штеднѣ происходе. Осталомъ довольно є, да влада преміяма люде къ изналаженю и употребляваню начина и средства штећеня побуђуе, и пронаћена средства обзнанюе и распространява.

1, При сѣченю дрва — млого се уштеди, кадъ се дрва стружу а не сѣку, было то у шуми при обальиваню стабла или при комаданю дрва.

Digitized by Google

2, У гореню дрва, — болѣ построене пећи и огњишта потребую манѣ дрва, вѣшто правлѣнѣ древеногъ угля (ћумура), увођенѣ обштински пећій за печенѣ хлѣба, употребляванѣ другогъ горива као тресета, (1) каменогъ угля —.

3, При зиданю кућа и другимъ построеньима и радняма — зиданѣ кућа одъ камена, циглѣ, ћерпича, набоя; покриванѣ црепомъ а не шиндрама, ограђиванѣ земаля дубокимъ яркомъ или живомъ оградомъ мѣсто прошћемъ и врлыкама, ограђиванѣ цѣлогъ обштинскогъ атара, а не свакеземлѣ понаособъ, одгаянѣ кривы дрвета по државнимъ шумама, како се небы морала кривина дрвета у коларскомъ, делярскомъ — послу сѣченѣмъ дрвета истѣривати, смуђенѣ, жеженѣ и приправлянѣ (разнимъ течностима) дрва, коя се као колѣ, греде, прошће у землю побіяю, да небы лако трулила, замѣньиванѣ дрвета гвожђемъ. —

(1) У Руднимъ горама (Erzgebirge) у Чешкой вади се годишнѣ тресета до 8 мил. цигаля. — У Србіи има тресета на више мѣста, но народъ непознае нѣгову полезность, зато га и некопа. —

§. 89.

Правительство треба іошъ све и с вакога у произвоѣню дрва да подпомаже некимъ непосреднимъ своимъ мѣрама.

1, Нека се постара, да се знаня о найболѣмъ начину одгаяня шума крозъ цѣлу землю распространяваю, а то быва наставлянѣмъ у шумарскимъ наукама на земльодѣлскимъ и нарочитимъ шумарскимъ заводима. Млого приноси къ развитку шу

Digitized by Google

модѣлія, кадъ су и државни званичници на високимъ школама шумарска знаня прибавити могли.

2, Издаванѣ награда онима, кои су у предѣлима безъ шума нове шуме подигли, и добро ій неговати умѣли. (1)

3, Показиванѣ примѣра о успѣху болѣгъ негованя шума на државнимъ и общтинскимъ добрима. За ове опыте найсходніе су оне общтинске землѣ, кое за другій радъ корисне нису, н. п. стѣновите, пѣсковите землѣ, обале, стрмени и т. д.

4, Распространяванѣ просто написаны книжица ради поучаваня народа, коя су дрва за какву землю найзгоднія, коя су за кою потребу, и коя ће зато кадъ и гдѣ найболѣ пролазити, кадъ ій и како треба сѣяти, садити и сѣћи, уколико се могу и како кресати, коя дрва и коимъ редомъ треба садити, да се шума сваке године одчасти сѣче а опетъ у истой величини остане. (2)

(1) Господарима приватны шума треба сѣменѣ и расадъ бесплатно издавати, и самимъ новцемъ предузеће подпомагати, и ново засађену шуму крозъ 10—20 година одъ свакогъ данка ослободити и т. д. — У В. Британской издав премів друштво за унапређенѣ заната основано; и у Француской издавале су се почесне медалѣ, сребрне и златне, за сађенѣ воћака, растовине, брестовине, буковогъ дрвета и т. д. — По званичнимъ извѣстіяма одъ 1860. год. има у департаментима, кои найвише одъ потопа збогъ оголѣны брда страдаю, 1,133.000 ектара землѣ, кою бы требало шумомъ засадити. Влада француска сама има такве землѣ око 40.000 ектара, и троши одъ 1855. год. на ньово засађиванѣ шумомъ ½ мил. frs. годишнѣ. —

Digitized by Google

(²) Засади се н. п. єданъ просторъ одъ 1 мил. хватій у четврть (□°) разнимъ дрвима тако, да нека за сѣченѣ сазрѣваю до 10, друга до 15, 20, 25, 50 година. По истеку 10 година почну се сѣћи дрва у опредѣлѣной по простору шуме количини, а на мѣсто ньи пусте се изданци одсѣчены дрва или се наново дрва опредѣлѣногъ рода засѣю и засаде. Овимъ се начиномъ нека количина дрва сваке године сѣче, друга се дрва саде а остала дорашћую, и количина дрва у єдной шуми остає єднака. Ово уживанѣ шуме є управо негованѣ шуме донда, докъ се правилно ради. Разумѣ се притомъ, да у подизаню и сѣченю дрва треба на особитый редъ пазити, како небы єдна страна землѣ сасвимъ оголила, а друга прегуста остала, као и на то, да се дрва нагушће сѣяти могу, па да се шума доцніє сѣченѣмъ прочистити и разредити мора. —

§. 90.

Досадъ є говоръ быо о онимъ државама и предѣлима, гдѣ се толико или манѣ дрва производи, но што є за домаћу трошню нужно, алиь и за такове землѣ, кое су производомъ дрва богате, треба се постарати, да оне своє производе добро продаду, иначе ће се продукція дрва у земльи временомъ умалити. Превелика *вєтиноћа* дрва дакле ніє такоће за народно кућенѣ корисна, зато нека се влада побрине:

1, Да се дрва у земльи прерађую, или као помоћна средства у некимъ предузећима употребляваю, како бы ій се више потрошило; изъ овогъ узрока треба влада оне занате да подпомаже, кои дрва урађую, или ій иначе млого троше.

2, Да се олакша подвозъ изъ єдны предѣла у друге за домаћу трошню и за извозъ у стране зем-

Digitized by Google

лѣ. Водени су путови за преносъ дрва найзгодніи и то на сплавовима или пуштанѣмъ самы дрва низъ воду, особито ако е вода мала или каналъ. До воде треба изъ шуме друге суве путове начинити, а гдѣ е стрмено, могу се дрва съ висине комадъ по комадъ сувимъ каналомъ (одъ дасака) суляти, у кои се само онда вода уведе, кадъ се дрва спуштаю, (1) те да се болѣ суляю, и да се небы дашчана снузанька яко трошила или запалила. Канале и суве путове праве и приватни люди на акціе.

(1) Князъ Шварценбергъ начиніо е еданъ каналъ на своемъ спаійлуку у Чешкой, кои е 20.000 хватій дугачакъ. — Таковы е канала и снузаняка построено у баварской шуми год. 1827.—32. за 70.000 фор. — Види: Jägerschmidt: Handbuch für Holztransport-und Flosswesen, II ч., Karlsruhe, 1827. —

III. ОДЛОМАКЪ.

Старанѣ о ураднимъ занатима.

§. 91.

Урадна радня нечини едну огромну цѣлину на мало главны грана раздѣлѣну, него се састои изъ млого поедины, самосталны заната. Ови се истина у млогомъ смотреню међусобно врло разликую, но слажу се опетъ у смотреню препрека развитна, кое ће правительство уклонити, као и у смотреню унапредны средства, коима ій оно подпомоћи може. Зато ніе ни нужде правительству, о свакомъ занату понаособъ и непрестано бригу води-

Digitized by Google

ти, каошто е то кодъ поедины грана польско-економногъ рада чинити морало; а то му збогъ огромноће предмета небы ни могуће было. Свакій польскій економъ може млого грана польско-економне раднѣ радити, и сви тіи послови чине неку у своимъ частима слажућу се и узаймно подпомажућу се цѣлину (као ратарство, воћарство, шумодѣліе, — одгаянѣ разны животны); урадный предузиматель пакъ съ тешкомъ мукомъ може више одъ едногъ или два урадна заната радити. Къ тому треба узети, да су предузимателъи земльодѣлія и сточарства найвећа но и найнеразборитія часть жителъства, а напротивъ да су предстоятелъи урадны предузећа варошки жителъи, кои су поредъ дуговременогъ ученя свогъ умѣтніегъ заната и иначе прилике имали, вишестрано се образовати тако, да е и правителъство принуђено, слободномъ окретаню ньове раднѣ шире границе оставити. Но при свемъ томъ има случаева, гдѣ државна влада збогъ важноће самога заната или збогъ особитости препрека нѣговогъ развитка за овай или онай радъ више и нарочито бригу водити мора. (1)

(1) Види: Bülau: Der Staat und die Industrie, Leipzig, 1834. — Becher: Die Organisation des Gewerbewesens, Wien, 1851. — Zeller: Die Gewerbepolizei in den preussischen Staaten, 1834. — v. Rönne: истый насловъ, II Bde., 1851. — Billich: Das würtembergische Gewerberecht, Stuttg., 1851. — Kopetz: Allgemeine österreichische Gewerbs-Gesetzkunde, Wien, II Bde., 1829.—30. — Briavoinne: De l'industrie en Belgique, Bruxelles, II ч., 1839. — v. Steinbeis: Die Elemente der Gewerbebeförderung nachgewiesen an der belgischen Industrie, Stuttg., 1851. —

Digitized by Google

1. РАЗДѢЛЯКЪ

Закони услови урадны заната.

А, Устроенѣ рукодѣлія.

§ 92.

Већа урадна предузећа — фабрике, (1) —, коя укрупно све производе, была су свакадъ готово сасвимъ слободна запиманя, а у млогоме су имъ влада и обштине іошъ и на руку ишле; напротивъ маня урадна предузећа — рукодѣлія —, стаяла су пређе а и садъ погдѣгдѣ подъ теретомъ еснафа. (2) Не само владе и еснафска друштва него и сами учени државни економи неслажу се ни дандашньи у томе, да ли треба еснафе укинути или ій задржати; но како и бранительи еснафа, увиђаюћи рђаве стране ньіове, признаю, да садашнѣ устройство еснафа у смислу ньіовы противника преиначити треба, то се обадвѣ ове стране у млогоме и у главноме више слажу, но што се съ првогъ погледа чини. (3) Досадашньи еснафи, т. е. друштва предузимателя, кои занатъ какавъ у едномъ мѣсту или у некомъ предѣлу раде, исключавали су по некомъ своммъ праву одъ предузиманя и рађеня исты своій заната свакогъ онога, кои членъ ньіовогъ друштва ніе быо, и отештавали су само членство разнимъ теретнимъ условима. Еснафскомъ ограниченю конкуренціе ставля се насупротъ слобода рукодѣлне радиности (рукодѣлія). Поредъ ове економне важности имали су еснафи пређе у

Digitized by Google

свима државама веће или манѣ политично значенѣ; но почемъ су то они сасвимъ или по већой части у новіе време изгубили, то намъ іошъ као важно остае, сматрати ій само съ народно-економне точке. (4)

(1) Подъ именомъ *фабрика* разумѣваю се сва урадна предузеће, коя съ великимъ капиталомъ, млогимъ радницима, великомъ дѣобомъ раднѣ и машинама производъ свой укрупно продуцираю; зато польско предузеће съ вище стотина радника и съ млогимъ машинама, съ великомъ дѣобомъ раднѣ и съ великимъ капиталима ніе фабрйка, еръ е то радня сировогъ производа; тако нису подъ истимъ условима ни велика трговна ни желѣзнична, паробродна предузеће, — фабрике, почемъ су те раднѣ преносне и услуге; напослѣдку ни прерадне раднѣ нису фабрике, ако се безъ оны горенаведены услова раде, него су само рукодѣлія, н. п. раднѣ чизмара, кроча, пекара. — Граница између рукодѣлія и фабрика неможе се при свемъ томъ точно означити, н. п. кроячъ съ 10 калфій е іошъ рукодѣлацъ, но ни онай съ 20 калфій ніе већъ фабрикантъ, а може быти ни онай съ 30, 50, 70 калфій, тако да бы се можебыти майсторъ съ 30 — 100 калфій већъ фабрикантъ могао назвати. — Лайхсъ (Leuchs) дѣли урадну радню 1, на производъ маханичнимъ путемъ — мануфактуре — (ткати, млети, прести —); 2, на производъ кемичнимъ начиномъ — лабаторіе — (печи, кувати, фарбати, киснути —); 3, на производъ механично-кемичный — фабрике — (стакло правити, штавити, метале урађивати —). —

(2) Еснафи (Zünfte, maîtrises, гилде) развили су се скоро у истомъ виду по свима државама среднѣгъ вѣка, понайпре кодъ пекара, месара, пивара, и чизмара, а временомъ су уведени не само и кодъ остале

Digitized by Google

урадне раднѣ, него далѣ и кодъ раднѣ сировине (кодъ рибара, баштована, рудара), кодъ преносне (лађара, кочіиша), кодъ трговине (лончара, болтація, бакала) и кодъ услуга (бербера, фризера). —

(3) Прва француска революція потукла е еснафе сасвимъ, премда су се ньове слабе стране и пређе увиђале. — Види бранителѣ и противнике еснафа у наведе. дѣлу Pay-а (II. части), и къ тому; Bernoulli: Ueber den nachtheiligen Einfluss der Zunftverfassung auf die Industrie, Basel, 1822. — Considérations sur le commerce et en particulier sur les compagnies, sociétés et maîtrises, Amsterd., 1785. — Friedmann: Die Gewerbefreiheit, 4. изд., Lpzg., 1856. —

(4) У бесправномъ станю среднѣгъ вѣка могли су рукодѣлни занати само подъ заштитомъ еснафске свезе обстати, и еснафи, кои су у управи мѣсной и државной уплива и участія имали, могли су поединогъ садруга одъ разны самовольства закрилявати и у нужди га подпомагати. У садашньимъ правнимъ државама може свакій грађанинъ постоеће законе на свою заштиту обратити, зато и ніе ова политична важность еснафа више нужна. — Пређе се жительство државе какве састаяло изъ више по праву и интересима строго раздѣлѣны класа людій; поединый грађанинъ такове државе ніе могао свое право и свою користь противъ едне или више класа одбранити, па зато е свакій и тежіо, да се съ више ньи здружи; а онай, кои у томъ друженю ніе успѣти могао (н. п. селяци), морао е у свакомъ смотреню млого сносити. —

§. 93.

Текъ подъ заштитомъ еснафске свезе могла су се рукодѣлія пређе подићи и цвѣтати, еръ су

Digitized by Google

еснафи, немотрећи на млоге ньіове злоупотребе, на то тежили:

I. Да члановима друштва осигураю уживатакъ. Зато е брой майстора, калфій (изучника) и шегрта (научника) у свакомъ мѣсту толико ограниченъ быо, да су сви майстори доста посла и продае имати и тимъ се лако и угодно издржавати могли.

II. Да се рукодѣлни радници извѣште. Само е онай могао майсторъ или изучникъ быти, кои е неко време свой занатъ учіо и некій испытъ съ успѣхомъ издржао.

III. Да се рукодѣлци у добримъ нравима одрже. Владанѣ поединога стаяло е подъ надзоромъ еснафа, кои е такође у нужди свое чланове и подпомагао.

Къ овимъ цѣлима водила су старе еснафе слѣдуюћа средства:

1, Майстори едногъ заната у едномъ мѣсту или округу чинили су едну ускупность съ особитимъ своимъ поглаваромъ, своіомъ касомъ, своимъ приходима и расходима, скупштинама и статутима.

2, Разна рукодѣлія су строго подѣлѣна была, тако да нико ніе смѣо какавъ посао туђегъ заната радити.

3, Да кои право добые, какавъ занатъ радити, мора ове услове испунити; а, треба у браку рођенъ, у опредѣлѣне године своегъ узраста да ходъ каквогъ майстора као научникъ на науку у службу ступи, и ту крозъ неко време занатъ да

Digitized by Google

учи; — б, по истеку тогъ времена треба научникъ истый да се свечано за изучника — калфу, произведе, и као калфа опетъ неко време да ради и да путує, уживаюћи на путу разне подпоре одъ стране еснафа; в, изученый овимъ начиномъ калфа неможе за себе као майсторъ почети радити, докъ се какво мѣсто майстора неупразни, докъ прописаный испытъ неодржи, при комъ некій тежакъ задатый посао израдити мора, и ако ніє кому майстору што родъ или свой (зетъ обично). Ко еснафскій посао ради, а ніє на овай начинъ право задобыо, тога є еснафъ (као фушера) могао казнити, и у некимъ случаима и цѣо му алатъ узаптити и одузети.

4, Да небы єданъ майсторъ другогъ притѣшнявао опредѣлѣно є было строго, колико є кои научника и изучника држати могао; нити є смѣо ко посао другогъ майстора кудити, или му радника и муштеріє одмамльивати. (1)

(1) По базелскомъ закону ніє смѣо ніеданъ майсторъ два научника држати, осимъ ако є єданъ одъ ньи странацъ или синъ самогъ майстора; кадъ ко постане майсторъ, смѣо є текъ по истеку три године научника єдногъ узити, и кадъ овай за калфу изучи, мора неколико година проћи, да опетъ єдногъ научника наново на науку узети смѣ. —

§. 94.

Треба истражити, уколико су еснафи предъ наведенимъ средствима речене цѣли достизавали, и у коіой сразмѣри стои корисность цѣлогъ еснафскогъ уређеня къ нѣговой штетности.

Digitized by Google

I. Осигураный ужитакъ рукодѣлаца. Сама цѣль ова неможе се съ економно-полицайногъ гледиштѣ друкчіе но условно одобрити. Тежню поедины класа правне државе за осигуранимъ ужиткомъ може државна власть текъ само онда подпомоћи, ако се такова тежня съ обштимъ благостанѣмъ слаже, и ако и сама власть у своимъ подпомаганю успѣти може. Но правительство неће моћи у ніедномъ одъ ова два смотреня съ успѣхомъ дѣйствовати, єръ овай успѣхъ лежи или у условима, кои су изванъ уплива владе као: у вѣштини радника и майстора, у величини капитала, у появу у продньи —, или правичность и призренѣ на обште благостанѣ неће дозволявати правительству, да овакве личне користи подпомаже. Ни пређе нису еснафи сами имали право, комъ добромъ раднику радню изъ тогъ узрока само закратити, што ньіови чланови небы доста заслуге имали, него су у овой цѣли успѣвали само обманомъ државны властій и званичника и помоћу други посредны отештаваня. Да се рукодѣлски майстори у овомъ смотреню осигурати немогу безъ особитогъ економногъ уштрба цѣлогъ народа, видиће се изъ слѣдуюћега:

1, Тражня рукодѣлне робе мѣня се; нико неможе дакле унапредъ и засвагда опредѣлити количину майстора и радника, коя ће свакадъ тражню намиривати а и у своимъ ужитку осигурана быти. Ако се по найманьой тражньи понуда опредѣли, то ће съ умложеномъ тражньомъ роба на теретъ трошача поскупити, єръ збогъ ограниченогъ броя майстора и осталы радника еснафски понуда тражньи слѣдовати неможе; напротивъ ако бы велика тражня више радника потребовала, па бы се по той већой тражньи и већемъ брою радника

Digitized by Google

радня дозволила, то ће ови по умалѣню тражнѣ утолико више страдати, што имъ свакояко еснафи отештаваю другогъ, онда юрисніегъ, рада се приватити.

2, Ако на комъ мѣсту и нема више радника, но колико е за обичну тражню преко нужно, то е опетъ ужитакъ ньіовъ текъ продньомъ ньіовы производа условлѣнъ, и неће наравно быти осигуранъ, ако страна евтинія и боля роба млоге или већину купаца придобые и одвуче. За сигурный ужитакъ рукодѣлаца изискую се одъ ньи прилѣжность и вѣштина, а тимь се осигурава ужитакъ ньіовъ и безъ еснафске заштите.

3, Кадъ бы се и могао управо онай брой радника опредѣлити, кои у каквой радньи сигурногъ ужитка налазе, опетъ ова еснафска сигурность пада, и радници се одъ савршене пропасти сачувати немогу, како се вкусъ трошача промѣни, или се ови домаћомъ или страномъ евтиніе произведеномъ и больомъ робомъ снабдѣвати могу. (1)

(1) Временомъ и модомъ самомъ постану млоги занати излишни, а други се нови развіяю. Стрѣле се више нетроше, манѣ калпаци, калайни и бакарни судови, еменіе и турске чизме, абаційски производи; а више се садъ троше капе, шешири, земляни судови, ципеле и млоги други производи. — Може ли еснафъ лаћарима одъ конкуренціе пароброда помоћи? —

§. 95.

4, Отештанѣ майсторства уманява конкуренцію у понуди рукодѣлне робе и принуђава купце, да свое потребе подъ штетнимъ за се условима намирую. Роба мора и збогъ тога већъ поскупи-

Digitized by Google

ти, што се майстори лако договорити могу, да цѣну на вишемъ степену сагласно држе. Майстори єдногъ рукодѣлногъ заната мораю у своимъ занатскомъ раду производе други рукодѣлны майстора трошити, те тако и збогъ тога мораю се производи скуплѣ продавати, особито ако майстори за право занатске раднѣ млого плаћаю, каошто то нарочито кодъ тако названы реалны заната быва. (¹) Усавршенѣ производа се уздржава, почемъ се ревность майстора за напредкомъ индустріє ньіове тимъ ослаблява, што су они и рђавимъ радомъ у своимъ ужитку прилично осигурани, и што се вѣштіи и прилѣжніи майсторъ неможе своимъ напреднiимъ радомъ ползовати, єръ є у количини наймлѣны радника ограниченъ. Поединимъ предузимачима є тимъ закраћено, да се средствима напредне индустріє — дѣобомъ раднѣ, машинама — ползую; премда се ова тежня кодъ еснафа слабо примѣћава, єръ се свакій радіє своги старинскогъ обичая съ некомъ предрасудомъ придржава. Жительству землѣ и нравности наносе еснафи тимъ уштрбъ, што се чланови ньіови доцканъ и безъ наклоности жене, и што се бракови често међу таковимъ особама заключаваю, коє су у годинама узраста врло неєднаке. (²) Напослѣдку трошаче є млого оштећавало строго подѣлѣнѣ послова у поединимъ рукодѣлнимъ занатима, и отештавало є самимъ предузимательима изборъ найболѣгъ начина раднѣ, да су се млоге препирке и свађе зато међу предузимательима догађати морале. (³)

(¹) (в. §. 101.) Особито су скупа ова права кодъ оны заната, коя се добро исплаћую, и коій є брой ограниченъ; но и иначе се за занатско право млого плаћало. Осимъ збогъ овы трошкова морали су произво-

Digitized by Google

ди еснафски заната скупльи быти и збогъ трошкова око ученя, прописаногъ путованя изучника, прилога еснафской каси и т. д. Еснафска каса трошила є млого на свечане скупштине еснафа, на учинѣне збогъ овы издатака дугове еснафа и на тимъ подобне излишности (у Француской износіо є еснафскій дугъ на 80 мил. ливрій). Таксе пріема майстора каквогъ у еснафско друштво быле су у Француской нечувено велике. Кадъ є кроячкій есмафъ у Ліону за повишенѣ ове таксе моліо, навео є, да она у Паризу 1000, у млогимъ другимъ варошима 500 а у Ліону само 100 ливрій износи, и додао є као побуђеня ове молбе слѣдуюће: „Разумѣ се наравно, да ће увећане ове таксе, отештавши у нечему пріемъ у еснафъ, моћи уманьити унапредакъ брой майстора, и ови ће быти вѣштіи, имућніи (plus aisés) и т. д.“ Тако су неприкривено могли еснафи свою монополну себичность предъ свѣтомъ бранити! —

(2) Калфа, младъ дечко, усреће се съ каквомъ старомъ удовицомъ майсторскомъ, а родительи су радо своє кѣери за майсторе, старе удовце, давали. —

(3) Ово излишно подѣлѣнѣ послова престало є у новіє време. — У Француской є правительство съ подариванѣмъ права майсторства спекулирало, и зато є у той држави млого еснафа было; тако н. п. є одѣлѣна тапетара, 2 еснафа шваля, више редова пекара и колачара и т. д. — Тако зидаръ ніє смѣо да намѣсти пећь, єръ є за тай посао особиты майстора было; онай кои кречи собе, ніє смѣо какву пукотину да замаже, почемъ є то зидарскій посао; столару ніє дозволѣно было, на свой посао какавъ гвозденъ оковъ ударити; кроячъ ніє могао што кожомъ поставити; ковачъ морао є потребне ексере одъ особитогъ ковача ексера купити и т. д. —

Digitized by Google

§. 96.

II. Одржанѣ и унапређенѣ вѣштине радника. Ова цѣль еснафа има одчасти мѣста, но средства за то поединце употреблявана, или су недостаточна или излишна, или збогъ принудногъ своегъ значая за развитакъ заната препречна и штетна. Неможе се одређи корисность наредбе неки држава и еснафа, по коіой изучници неко време странствовати мораю, еръ путованѣ не само да младогъ човѣка у обштемъ изображеню дотѣрує, него изучникъ упознає путуюћи разне начине своє раднѣ, и усавршава се у своемъ занатскомъ знаню. Но зато нетреба опетъ путованѣ као безусловно правило поставити, еръ се изучници живећи у великимъ индустріознимъ мѣстима поредъ уживаногъ обштегъ научногъ и понаособногъ рукодѣлногъ наставляня толико изобразити могу, да у овомъ смотреню одъ путованя скоро никаквы корисны за свой занатъ знаня прибавити неће. Излишне су исто тако оне наредбе, кое опредѣлѣно време ученя утврђую, и кое майсторима закраћую, друге раднике осимъ еснафски у своемъ послу занимати. Одъ личне способности научника и одъ начина ученя зависи, за кое ће време кои научникъ свой занатъ изучити; и ако се они за време ученя по већой части съ кућевнимъ послуживанѣмъ занимаю, то ће имъ наравно и више времена за изученѣ ньіовогъ посла потребно быти. Како научници поставши калфе изиђу (еманципираю се) исподъ кућевногъ надзора майстора, то є нужно опредѣлити неке године узраста, н. п. осамнаесту, пре кое научникъ неможе калфа постати, — осимъ на емство родителя, тутора или самогъ майстора. И рђаво поступанѣ съ научницима у старо време од-

Digitized by Google

біяло є родителѣ и старателѣ, те свою дѣцу нису на занате давали. (¹) Штетно є сасвимъ, майсторе принуђавати, да само еснафски изучене раднике у своимъ пословима употреблявати могу, почемъ доста евтиніи радника за млоге простіе послове има, а и овакови радници могу се временомъ тако у поединимъ пословима извѣштити, да бы губитакъ за народне производне силе было, кадъ имъ се небы радити дозволило. Ова незгода важи утолико вище за еснафски неизучене майсторе, єръ има млого природомъ дароваты и капиталомъ снабдѣвены людій, кои су особитимъ, краћимъ, можебыти больимъ, путемъ занатска знаня и вѣштине себи прибавили, и кои съ успѣхомъ свой занатъ раде. И подвргаванѣ майстора испыту излишна є наредба, и могла бы се текъ можебыти само у некимъ занатима и то само изъ узрока полиціе сигурности одобрити. (²)

(¹) Быти занатскій научникъ безъ свакидашнѣгъ — жестокогъ боя (и то не за неурединость у послу занатскомъ но за погрѣшке у владаню и покуђарскомъ послуживаню) ніе се пређе ни помислити могло, а майстори (и калфе) нису своимъ патріярхалномъ стараню надъ научницима болѣ умѣли важности дати но біенѣмъ и другимъ рђавимъ поступанѣмъ, кое су и родительи по духу ондашнѣгъ времена за нужно и умѣсно држали („теби, майсторе, месо, мени кожа и кости“). —

(²) Испытъ майсторскій састаяо се у израђеномъ каквомъ, обично бесполезномъ, а скупоцѣномъ производу, н. п. вртачъ (дрекслеръ) у Бечу морао є израдити єдно туце сасвимъ танки дрвены таньира; турпіяръ двѣ велике турпіе одъ 20 и 10 фунтій; лончаръ єданъ лонацъ и єданъ крчагъ одъ 1 рифа висине; столаръ єданъ комадъ намѣштая по старинской форми; чизмаръ єдне

Digitized by Google

курирске чизме и т. д. — Болѣгъ основа има наредба, да се зидари, деляри, месари, апотекари, димнячари и майсторн, кои воденице, лађе, бунаре — праве, испыту подвргаваю, еръ ньіова невѣштина може веће штете лицу и иманю людій нанети него рђавъ посао чизмара, крояча и столара. Исто тако могла бы се пре потраживанѣмъ некогъ свѣдочанства о вѣштини и чесности отраничавати конкуренція у некимъ занатима трговине и услуга, н. п. у пословима толмача, сензала, лађара, крмара (думенція), нарочито мѣрача, гробара, крчмара и тимъ подобны. — Пруско министарство трговине прописало е у смотреню испыта оны калфій, кои желе право майсторско на зидарство, делярство, правлѣнѣ воденица, бунара, чесама и цѣвій (ћунака) за водоводе придобыти, да се за свакій одъ овы заната особита испытна комисія састави, састоећа се изъ 1 полицайногъ званичника, 1—2 званичника грађевине и 2—3 майстора. Ова комисія држи съ испытуюћимъ се — *1*, предходный испытъ (тентаменъ) изъ читаня, писаня, рачунаня и цртаня; *2*, писменый испытъ у цртаню планова и правлѣню предрачуна; — *3*, усменый испытъ, когъ е садржай у наставлѣню точно означенъ; — *4*, напослѣдку наложи му, да практично некій посао своръ заната као пробу изврши. — Зидарима и делярима, кои само крпе и оправляю, дозволѣно е посао и безъ испыта радити. — Баварскій законъ одъ 1825. год. изискуе личну способность просителя, да може онай занатъ радити. На то е одређена комисія испытна, предъ коіомъ проситель ту свою способность разно доказати мора, н. п. или да е некимъ занатскимъ посломъ донда више година добро управляо, или да добра свидѣтельства покаже, или да се на какавъ свой посао као добро израђенъ позове и т. д. Комисія може истина и далѣ доказе тражити, но и проситель, незадоволянъ съ едномъ комисіомъ, може се испыту друге подврѣи, а поредъ тога има право, два своя човѣка у комисію позвати, у

Digitized by Google

коіой предсѣдатель ніє човѣкъ истогъ заната, тако да свакій просителъ у своіой намѣри успѣти мора. —

§. 97.

III. Нравно дѣйство еснафа на свакій начинъ было є угодно, єръ друштвена еснафска свеза, у коіой су чланови еснафа живили, држала є цѣло друштво и поєдине чланове у некимъ границама улюдности и чесности, изъ коій ни поєдина друштва ни лица нису лако иступити могла, а да ій прекори и принуда одъ стране еснафа и еснафски предстоятеля нису непосредно къ поправки и побольшаню склонили. Еснафи разни постаяли су єданъ поредъ другогъ као єдно племе изъ више међусобно сродны фамилія: сви су еснафи скупа имали єдне цѣли, и сачинявали су према осталимъ жительима єдну цѣлину (племе); свакій майсторъ было є према своимъ еснафу као према єдной породици глава єдне куће истой породици принадлежеће (pater familias). Сви налози збора еснафскогъ поєдинимъ еснафима, еснафски властій понаособъ майсторима и майстора изучницима и научницима поредъ своє строгости носили су више значай очинскогъ савѣта и стараня. Ово станѣ и дѣйство еснафа у прећашнѣ време пада яче у очи, кадъ старанѣ еснафа о болєснимъ, путуюћимъ и безъ посла оставшимъ калфама, о болеснимъ и сиромашнимъ майсторима, о удовимъ майсторицама и о сирочадма майсторскимъ сравнимо (1) са садашньимъ станѣмъ рукодѣлія, гдѣ є матеріялна користь єдиный припознатый основъ могуће какове свезе, неизузимаюћи ни оне државе, у коима и дандашньи еснафи постоє. Поредъ овы угодны дѣйства еснафа, коя се могу и другимъ средствима привести, као и што се одчасти данасъ

Digitized by Google

и чини, было є у овомъ смотреню кодъ еснафа и млого злоупотреба, као н. п. исключенѣ ванбрачне дѣце одъ ученя еснафски заната, скупоцѣне части и свечаности, неразумни обичаи и церемоніє, себична тежня еснафа за некомъ важности и власти у држави (²) и т. д.

(¹) Путуюће изучнике майстори и еснафи свуда подпомажу, и ако се кои калфа на путу разболи, онъ свуда нађе подпоре и неге. — По смрти майстора когъ стара се еснафъ за нѣгову породицу тимъ начиномъ, да єдногъ вѣштогъ калфу одреди, кои занатъ далѣ руководи, докъ се небы удовица преудала или дѣца дорасла; — а и иначе еснафъ таковой фамиліи на руку иде. —

(²) Ванбрачна дѣца сматрала су се као непоштена, а непоштенъ є быо и онай, кои є псето или мачку убіо, кои є самоубійцу додирнуо и т. д. Исто тако држала су се нека занимання као бешчесна, н. п. овчара, полякa, пандура, ноћны чувара; Турци и данасъ воле неке занате да раде но друге. — Месарски изучници гнюрали су се свечано у воду; неке су опетъ други тукли. — Види: Csaplovic: Gemälde von Ungarn, 1829. — Gatterer: Technologisches Magazin. — У В. Британской су чланови еснафа понайпрече имали право, бирати обштинске званичнике и чланове парламента. —

§. 98.

Рђаве стране пређашньи еснафа увидили су разборитіи люди одавно, па зато су трудомъ млоги државника еснафи, гдѣ раніє гдѣ доцніє, укинути или баръ престровни тако, да садъ по некимъ земляма мѣсто пређашнѣ еснафске стеге постои редъ занатскій, ма да су погдѣгдѣ ова дру-

Digitized by Google

штва занатлія име еснафа и задржала. (1) Тако су дакле по некимъ државама еснафи престровни и у новый некій редъ доведени, по другимъ земляма пакъ власти су ій наеданпутъ сасвимъ укинуле тако, да се свакомъ право майсторства дати мора безъ призреня на количину у мѣсту радећи майстора и безъ распыта, е ли проситель занатъ истый учіо, и како га е научіо. Овой слободи радности слѣдовали су истина неки неугодни появи у народномъ кућеню, нарочито у прво преме преласка изъ стеге къ слободи рукодѣлія, но користи отудъ проистичуће быле су обште и млого веће, еръ

1, Већа конкуренція производителя учинила е, те су купци болю робу и евтиніе куповали.

2, Рукодѣлія су се развіяла, еръ е конкуренція производителѣ къ больой и вѣштіой радньи принуђавала.

3, Млого се више радника у рукодѣлскимъ занатима занимало, и више се урадногъ еспапа производило, а и млоге неупотреблѣне гране раднѣ оживиле су, и почеле су се корисно развіяти.

(1) У Аустріи мислило се іошъ 1669. год., да ли треба рукодѣлпе еснафе укинути или ограничити ad imitationem (по примѣру) други кралѣвства, република и земаля, гдѣ комерціе (трговина и уобште продая) цвѣтаю, а гдѣ еснафи никако у обичаю, или баръ као у римскомъ царству привилегирани нису.“ Но текъ у 18. столѣћу пречишћени су еснафи одъ своій найлошіи свойства; а год 1859. укинути су сасвимъ; Мацари пакъ, како су имъ 1860. год. повраћена права, проґласили су и еснафе у основу опетъ по старимъ законима. — У Нѣмачкой говорило се о укинућу еснафа

Digitized by Google

іошъ 1672. год. у државномъ сабору, но главніе поправке извршене су текъ у почетку и у течаю прошлога вѣка (нарочито 1731. год.). — У В. Британской по новінмъ варошима (Менчестру, Бирмингему) ніе никадъ ни было еснафа, а статутомъ одъ 1814. укинута е и иначе обвеза 7-годишнѣгъ ученя и калфованя. — У Француской е на послѣднѣмъ државномъ сабору год. 1614. трећій редъ (tiers état) предлагао, да се еснафи укину, но текъ 1776. трудомъ попечителя Тыргота (физіократа) буде овай предлогъ удѣйствованъ, али исте године склоне краля, те ово рѣшенѣ своє опетъ опозове, учинивши пре тога млоге поправке съ еснафима, као н. п. одъ дондашньи 110 еснафа укине се сасвимъ 21, а осталы 89 сложе се у 44 еснафа, таксе пріема у еснафъ спусте се, но одчасти узму се за користь државне касе. Год. 1791. текъ укине ій assemblée constituante сасвимъ, и уведе на ньово мѣсто годишнѣ занатске патенте. — Млоге државе слѣдовале су у овомъ предмету Француской, а неке су само еснафе укинуле, безъ да су патенте занатске заводиле. — Неке државе укидале су еснафе, па су ій опетъ доцніе по обично у поправлѣномъ виду наново примиле. —

§. 99.

Еснафска стега може се сасвимъ укинути, а да немораю башъ рђави появи у народномъ кућеню за овомъ мѣромъ слѣдовати, єръ одчасти слобода радиности ніе нужно съ неповольнимъ послѣдицама скопчана, а одчасти и могуће незгоде ублажаваю се и кадкадъ осусте се (парализираю се) тимъ, што млога уређеня и обичаи у занатима остану, ма се за ньи важећій законъ и укинуо. Люди су се поглавито побояли, да ће съ укинућемъ еснафа

Digitized by Google

1, Рукодѣлія радницима се препунити. У занатима, кои потребую веѣи капитала, неѣе овога быти, но напротивъ быѣе веѣе навале у занатима, кои се съ мало капитала и вѣштине радити могу. (1) Незгода бы се овдѣ у томъ показала, што бы се нарочито у прво време млоги млаѣи люди лакомислено свакогъ заната лаѣали, те неке послове тако препунявали и себе и друге упропашѣавали. Ово бы се одчасти истина у некимъ радняма догаѣало, нарочито у онима гдѣ є врло мало капитала, вѣштине, ризика и труда нужно. Но притомъ треба расудити, да онай, кои капитала и вѣштине нема, ништа тимъ изгубіо ніє, ако одъ заната каквогъ одустане, єръ ніє имао шта ни изгубити, и да ѣе истый опетъ само себи равнога моѣи упропастити, и то зато, што неѣе моѣи конкуренціи имуѣніегъ, вѣштіегъ и ревноснiегъ предузимача одолѣти. Люди пакъ съ капиталима и вѣштиномъ неѣе тако лакомислено и безъ разлога своє капитале на слепу срѣѣу у нова за се предузеѣа улагати. Другимъ рѣчима реѣи, по бештетнимъ за неко време опытима повратиѣе се оно преѣашнѣ економно станѣ у ослобоѣене занате съ томъ разликомъ, што ѣе млоги прилѣжни и вѣшти радници предузимательи постати, конкуренцію на обште добро са стране производителя умложити, и дондашнѣ предузимателѣ къ отреснiемъ раду приморати. Дакле съ ове стране нема се земля чега бояти, него се напротивъ може іошъ радовати, єръ ѣе се рукодѣлія добримъ радницима, колико башъ треба, испунити, и тимъ се къ живлѣмъ развіяню препородити. (2)

(1) Обично се препуняваю они занати, коій се производи у мѣсту самомъ троше, тако названи мѣсни, за разлику одъ ванмѣсны, коій производи у трговн-

Digitized by Google

ну долазе (зову ій и трговни —?— занати.) — У Аустріи зову се они полицайни, ови комерціялни занати, и по декрету одъ 1809. год. има 97 полицайны заната; види: Bericht der Handels-und Gewerbe-Kammer für Kroatien (v. E. v. Tkalac), Agram, 1853., и одъ други круновина. —

(²) Примѣри млоги држава доказую, да се съ укинуѣемъ еснафа занати башъ немораю майсторима и радницима препунити. — Баварскій Палатинатъ, безъ еснафа, у сравнѣню съ осталимъ окрузима Баварске, гдѣ су еснафи іошъ постаяли, ніе зато радницима рукодѣлскимъ препунѣнъ было; єръ є долазило сматраюѣи брой рукодѣлаца према брою фамилія осталогъ жительства, на єдногъ

	у Палатинату	у осталимъ окр.
чизмара	40 фам.	40 1/6 фам.
крояча	47 „	42 1/3 „
пекара	126 „	81 1/3 „
стаклара	490 „	574 „
ковача ексера	625 „	758 „
сапунара	1084 „	1035 „

Дакле у Палатинату подъ слободомъ рукодѣлія было є односно манѣ крояча, пекара и сапунара но у осталимъ окрузима, гдѣ су еснафи постаяли. — Изъ умалѣня броя радника према майсторима заключавало се, да майстори пропадаю. Ово є природно. По ослобоѣеню рукодѣлія вреднiи и имуѣніи майстори умложе своє раднике яко, увеѣаю свою радню и одузму слабіимъ майсторима раднике и муштеріє. Народно иманѣ се отудъ користило, а поєдини слабіи упуте се на своє природно ограничено станѣ. Колико у комъ занату и у коіой земльи радника треба према извѣсномъ брою майстора да буде, неможе се опредѣлити. Тако є по извѣстіяма одъ 1851. на 100 майстора было радника:

Digitized by Google

35·83	у	Насавской
64	„	Курхесенской
83·37	„	Пруской
105·84	„	Баварской
143·16	„	Саксонской

По дѣлу: „Die Innungen und die Gewerbefreiheit, 1834.“ мало є, кадъ само 50 радника на 100 майстора долази, а никако нетреба да буде манѣ одъ 33 на 100 майстора; но ово неможе важити као правило за све занате, и мѣня се временомъ и по мѣсту. Тако се побольшао брой радника према брою майстора у Пруской, єръ є было према майсторима радника кодъ

	1822. год.		1837. год.	
чизмара	49	процената	53	процента
крояча	38	„	47	„
месара	32	„	41	„
пекара	34	„	44	„

По новінмъ подацима долази на 100 рукодѣлски майстора у Выртембершкой 25 калфій и научника, у Шпаньолской 33, у Баденской 42, у Пруской 82, у Саксонской 88, у Баварской 182. Разлика є велика притомъ између веѣи и маньи варошій и села, и п. у Пруской долази на 100 майстора у вел. варошима 117, у маньимъ 58, у найманьимъ и селима 28 калфій и научника. У занатима, кои изискую млого капитала, има више радника на єдногъ майстора, н. п. у Пруской кодъ делиґра долази на 100 майстора 648, кодъ зидара 801 радникъ. Ратъ, гладь, побуне поремете лако овако угодне одношає. Год. 1831. было є у Берлину 1088 столара, но одъ ньи ніє 640 плаћало занатскогъ данка, єдно збогъ сиротинѣ, друго што нису више одъ 1 калфе држали. У єдной пруской вароши умложило се за неко време жительство одъ 22.600 на 34.000, а нараштай є было столара одъ 40 на 145, крояча одъ 70 на 229, чизмара одъ 80 на 241, крчмара одъ 80 на 258, тако

Digitized by Google

да є само $^1/_5$ майстора могла калфе држати. — У Баварской по закону одъ 1825. год. (§. 96.) веома су се занати испунили. Год. 1824. было є занатски предузећа у цѣлой земльи 201.482, а године 1833. већъ 237 772, дакле нараштай за 10 годи на было є 36.290 или $16^1/_2$ % среднѣгъ броя (219.626) или првашнѣгъ 18%. Нараштай было є у окр. Untermain 25% (max.) — (односећи се на првашньій брой), а у окр. Unterdonau $^1/_6$% (min.). Нараштай пакъ кодъ поодины заната было є (при $3^{\cdot 8}$ процентномъ умложеню жительства):

$10^1/_2$	%	кодъ	свію найважніи рукодѣлны заната, и то:
25	„	„	ковача ексера,
23	„	„	чизмара,
16	„	„	столара и седлара,
14	„	„	каишара,
12	„	„	колара и стаклара,
10	„	„	месара, качара и крояча,
7	„	„	ковача,
6	„	„	пекара,
$3^{\cdot 7}$	„	„	зидара,
2	„	„	деляра.

У Мынхену су се за првы 5 година умложили деляри, чизмари и столари у 100, кроячи у 75, бравари у 66, пекари у 31, месари у 10, а 25 главніи рукодѣлія свега у 52 процента; но пре тога времена было є истина и мало овы занатлія, н. п. тако є было 1825. год. єданъ чизмаръ на 710 жителя, а 1830. на 400, кое є такоће мало. Год. 1840. было є у Баварской 24.564 радицирана, 44.613 реалны и 137.876 личны занатски права, къ тому 55.625 предузимателя сасвимъ слободны заната. У три прве класе по одбитку 2089 фабрика было є 260.589 рукодѣлны майстора, тако да є нараштай према години 1833. износіо свега $9^{\cdot 1}$%, или годишнѣ $1^{\cdot 30}$% — Изъ статистичны података о овомъ предмету увѣраваме се далѣ, да се брой майстора у земляма безъ ес-

Digitized by Google

нафа ніе башъ свуда съ укинуѣемъ еснафа умложіо; Тако е долазило жителя у:

на еднокъ	Белгія 1846.	Пруской 1852.	Баденской 1844.	К. Хесен. 1846.	Саксон. 1849.
чизмара	409	186	149	176	158
кроча	352	234	232	212	205
ковача	624	447	425	322	476
капшара и седлара	352	—	602	2004	1403
столара	853	380	383	302	509
колара	1118	900	595	529	912
бравара	2586	788	1559	540	482
вртача	4466	2521	1570	1666	2785
лимара	6713	3070	5404	5755	2725
стаклара	7127	3347	1399	3113	24.007

У кралѣвству вестфалскомъ было е 100 до 110.000 рукодѣлны майстора пре укинуѣа еснафа. Год. 1809.

Digitized by Google

съ ослобођенѣмъ заната захтѣвало се одъ правительства 140.000 патената, но власть издала е доиста само 136.000 патената, одбивши остале просителѣ изъ полицайны узрока; год. 1816. тражено е одъ власти 136.000 а сваке слѣдуюће године само 130.000 патената; изъ чега се дакле види, да е брой патентираны предузимателя само у 18% веће́й было одъ броя еснафски майстора, и да е конкуренція прве двѣ године само у 5% была яча но доцніе. —

§. 100.

2, Да ће манѣ вѣштине у руковођеню и раду занатски послова быти, нарочито збогъ тога, што радници неће толико учити, и што ће збогъ те невѣштине свакій часъ посао мѣняти. Ове неугодне появе приписую приврженици еснафске стеге ослобођеню заната у томъ увѣреню, да се занатъ какавъ само у прописанимъ еснафскомъ уредбомъ формама изучити, и само подъ еснафскомъ заштитомъ добро радити може. Али ако подъ слодобномъ конкуренціомъ и ніе нужно форме ученя проћи, н. п. три године као научникъ и три године као изучникъ кодъ каквогъ майстора провести, потомъ путовати, и безъ цѣли испыте полагати; то се опетъ нигдѣ више знаня, вѣштине, прилѣжности — непотребуе, но при слободной конкуренціи. (1) Одъ едногъ заната къ другоме прелазити, ніе лако, а обично е немогуће, збогъ велики притомъ трошкова и губитака (I. §. 39.). По селима и маньимъ варошицама быће наравно и майстори лошіи, ерь ньіови трошачи траже само простъ и евтинъ посао, или купую болю или баръ више робе по оближньимъ варошима и панађурима; напротивъ по варошима и по онимъ особенимъ предѣлима, кои су богата гньізда руко-

Digitized by Google

штва занатлія име еснафа и задржала. (1) Тако су дакле по некимъ државама еснафи престровени и у новый некій редъ доведени, по другимъ земляма пакъ власти су ій наеданпутъ сасвимъ укинуле тако, да се свакомъ право майсторства дати мора безъ призреня на количину у мѣсту радећи майстора и безъ распыта, е ли проситель занатъ истый учіо, и како га е научіо. Овой слободи радности слѣдовали су истина неки неугодни появи у народномъ кућеню, нарочито у прво преме преласка изъ стеге къ слободи рукодѣлія, но користи отудъ проистичуће быле су обште и млого веће, еръ

1, Већа конкуренція производителя учинила е, те су купци болю робу и евтиніе куповали.

2, Рукодѣлія су се развіяла, еръ е конкуренція производителѣ къ больой и вѣштіой радньи принуђавала.

3, Млого се више радника у рукодѣлскимъ занатима занимало, и више се урадногъ еспапа производило, а и млоге неупотреблѣне гране раднѣ оживиле су, и почеле су се корисно развіяти.

(1) У Аустріи мислило се іошъ 1669. год., да ли треба рукодѣлне еснафе укинути или ограничити ad imitationem (по примѣру) други кралѣвства, република и земаля, гдѣ комерціе (трговина и уобште продая) цвѣтаю, а гдѣ еснафи никако у обичаю, или баръ као у римскомъ царству привилегирани нису.“ Но текъ у 18. столѣћу пречишћени су еснафи одъ своій найлошіи свойства; а год 1859. укинути су сасвимъ; Мацари пакъ, како су имъ 1860. год. повраћена права, проглासили су и еснафе у основу опетъ по старимъ законима. — У Нѣмачкой говорило се о укинућу еснафа

Digitized by Google

іошъ 1672. год. у државномъ сабору, но главніе поправке извршене су текъ у почетку и у течаю прошлога вѣка (нарочито 1731. год.). — У В. Британской по новіимъ варошима (Менчестру, Бирмингему) ніе никадъ ни было еснафа, а статутомъ одъ 1814. укинута е и иначе обвеза 7-годишнѣгъ ученя и калфованя. — У Француской е на послѣднѣмъ државномъ сабору год. 1614. трећій редъ (tiers état) предлагао, да се еснафи укину, но текъ 1776. трудомъ попечителя Тыргота (физіократа) буде овай предлогъ удѣйствованъ, али исте године склоне краля, те ово рѣшенѣ своє опетъ опозове, учинивши пре тога млоге поправке съ еснафима, као н. п. одъ дондашньи 110 еснафа укине се сасвимъ 21, а осталы 89 сложе се у 44 еснафа, таксе пріема у еснафъ спусте се, но одчасти узму се за користь државне касе. Год. 1791. текъ укине ій assemblée constituante сасвимъ, и уведе на ньіово мѣсто годишнѣ занатске патенте. — Млоге државе слѣдовале су у овомъ предмету Француской, а неке су само еснафе укинуле, безъ да су патенте занатске заводиле. — Неке државе укидале су еснафе, па су ій опетъ доцніе по обично у поправлѣномъ виду наново примиле. —

§. 99.

Еснафска стега може се сасвимъ укинути, а да немораю башъ рђави появи у народномъ кућеню за овомъ мѣромъ слѣдовати, єръ одчасти слобода радиности ніе нужно съ неповольнимъ послѣдицама скопчана, а одчасти и могуће незгоде ублажаваю се и кадкадъ осусте се (парализираю се) тимъ, што млога уређеня и обичаи у занатима остану, ма се за ньи важећій законъ и укинуо. Люди су се поглавито побояли, да ће съ укинућемъ еснафа

Digitized by Google

1, **Рукодѣлія радницима се препунити.** У занатима, кои потребую веѣи капитала, неѣе овога быти, но напротивъ быѣе веѣе навале у занатима, кои се съ мало капитала и вѣштине радити могу. (1) Незгода бы се овдѣ у томъ показала, што бы се нарочито у прво време млоги млаѣи люди лакомислено свакогъ заната лаѣали, те неке послове тако препунявали и себе и друге упропашѣавали. Ово бы се одчасти истина у некимъ радняма догаѣало, нарочито у онима гдѣ є врло мало капитала, вѣштине, ризика и труда нужно. Но притомъ треба расудити, да онай, кои капитала и вѣштине нема, ништа тимъ изгубіо ніє, ако одъ заната каквогъ одустане, єръ ніє имао шта ни изгубити, и да ѣе истый опетъ само себи равнога моѣи упропастити, и то зато, што неѣе моѣи конкуренціи имуѣніегъ, вѣштіегъ и ревноснiегъ предузимача одолѣти. Люди пакъ съ капиталима и вѣштиномъ неѣе тако лакомислено и безъ разлога своє капитале на слепу срѣѣу у нова за се предузеѣа улагати. Другимъ рѣчима реѣи, по бештетнимъ за неко време опытима повратиѣе се оно преѣашнѣ економно станѣ у ослобоѣене занате съ томъ разликомъ, што ѣе млоги прилѣжни и вѣшти радници предузимательи постати, конкуренцію на обште добро са стране производителя умложити, и дондашнѣ предузимателѣ къ отреснiемъ раду приморати. Дакле съ ове стране нема се земля чега бояти, него се напротивъ може іошъ радовати, єръ ѣе се рукодѣлія добримъ радницима, колико башъ треба, испунити, и тимъ се къ живлѣмъ развіяню препородити. (2)

(1) Обично се препуняваю они занати, коій се производи у мѣсту самомъ троше, тако названи мѣсни, за разлику одъ ванмѣсны, коій производи у трговн-

Digitized by Google

ну долазе (зову ій и трговни —?— занати.) — У Аустріи зову се они полицайни, ови комерціялни занати, и по декрету одъ 1809. год. има 97 полицайны заната; види: Bericht der Handels-und Gewerbe-Kammer für Kroatien (v. E. v. Tkalac), Agram, 1853., и одъ други круновина. —

(²) Примѣри млоги држава доказую, да се съ укинуѣемъ еснафа занати башъ немораю майсторима и радницима препунити. — Баварскій Палатинатъ, безъ еснафа, у сравнѣню съ осталимъ окрузима Баварске, гдѣ су еснафи іошъ постаяли, ніе зато радницима рукодѣлскимъ препунѣнъ было; еръ е долазило сматраюћи брой рукодѣлаца према брою фамилія осталогъ жительства, на едногъ

	у Палатинату	у осталимъ окр.
чизмара	40 фам.	40 1/6 фам.
крояча	47 „	42 1/3 „
пекара	126 „	81 1/3 „
стаклара	490 „	574 „
ковача ексера	625 „	758 „
сапунара	1084 „	1035 „

Дакле у Палатинату подъ слободомъ рукодѣлія было е односно манѣ крояча, пекара и сапунара но у осталимъ окрузима, гдѣ су еснафи постаяли. — Изъ умалѣня броя радника према майсторима заключавало се, да майсторн пропадаю. Ово е природно. По ослобоћеню рукодѣлія вреднiи и имућніи майсторн умложе свое раднике яко, увећаю свою радню и одузму слабіимъ майсторима раднике и муштеріе. Народно иманѣ се отудъ користило, а поедини слабіи упуте се на свое природно ограничено станѣ. Колико у комъ занату и у коіой земльи радника треба према извѣсномъ брою майстора да буде, неможе се опредѣлити. Тако е по извѣстіяма одъ 1851. на 100 майстора было радника:

Digitized by Google

35·83	у	Насавской
64	„	Курхесенской
83·37	„	Пруской
105·84	„	Баварской
143·16	„	Саксонской

По дѣлу: „Die Innungen und die Gewerbefreiheit, 1834.“ мало е, кадъ само 50 радника на 100 майстора долази, а никако нетреба да буде манѣ одъ 33 на 100 майстора; но ово неможе важити као правило за све занате, и мѣня се временомъ и по мѣсту. Тако се побольшао брой радника према брою майстора у Пруской, еръ е было према майсторима радника кодъ

	1822. год.		1837. год.	
чизмара	49	процената	53	процента
крояча	38	„	47	„
месара	32	„	41	„
пекара	34	„	44	„

По новінмъ подацима долази на 100 рукодѣлски майстора у Выртембершкой 25 калфій и научника, у Шпаньолской 33, у Баденской 42, у Пруской 82, у Саксонской 88, у Баварской 182. Разлика е велика притомъ између веѣи и маньи варошій и села, н п. у Пруской долази на 100 майстора у вел. варошима 117, у маньимъ 58, у найманьимъ и селима 28 калфій и научника. У занатима, кои изискую млого капитала, има више радника на едногъ майстора, н. п. у Пруской кодъ деляра долази на 100 майстора 648, кодъ зидара 801 радникъ. Ратъ, гладь, побуне поремете лако овако угодне одношае. Год. 1831. было е у Берлину 1088 столара, но одъ ньи ніе 640 плаѣало занатскогъ данка, едно збогъ сиротинѣ, друго што нису више одъ 1 калфе држали. У едной пруской вароши умножило се за неко време жительство одъ 22.600 на 34.000, а нараштай е было столара одъ 40 на 145, крояча одъ 70 на 229, чизмара одъ 80 на 241, крчмара одъ 80 на 258, тако

Digitized by Google

да е само $^1/_5$ майстора могла калфе држати. — У Баварской по закону одъ 1825. год. (§. 96.) веома су се занати испунили. Год. 1824. было е занатски предузећа у цѣлой земльи 201.482, а године 1833. већъ 237 772, дакле нараштай за 10 годи на было е 36.290 или $16^1/_2$ % среднѣгъ броя (219.626) или првашнѣгъ 18%. Нараштай было е у окр. Untermain 25% (max.) — (односећи се на првашньій брой), а у окр. Unterdonau $^1/_6$% (min.). Нараштай пакъ кодъ поедины заната было е (при $3^{\cdot 6}$ процентномъ умложеню жительства):

$10^1/_2$	%	кодъ свію найважніи рукодѣлны заната, и то:	
25	„	„	ковача ексера,
23	„	„	чизмара,
16	„	„	столара и седлара,
14	„	„	каишара,
12	„	„	колара и стаклара,
10	„	„	месара, качара и крояча,
7	„	„	ковача,
6	„	„	пекара,
$3^{\cdot 7}$	„	„	зидара,
2	„	„	деляра.

У Мынхену су се за првы 5 година умложили деляри, чизмари и столари у 100, кроячи у 75, бравари у 66, пекари у 31, месари у 10, а 25 главніи рукодѣлія свега у 52 процента; но пре тога времена было е истина и мало овы занатлія, н. п. тако е было 1825. год. еданъ чизмаръ на 710 жителя, а 1830. на 400, ков е такоће мало. Год. 1840. было е у Баварской 24.564 радицирана, 44.613 реалны и 137.876 личны занатски права, къ тому 55.625 предузимателя сасвимъ слободны заната. У три прве класе по одбитку 2089 фабрика было е 260.589 рукодѣлны майстора, тако да е нараштай према години 1833. износіо свега $9^{\cdot 1}$%, или годишнѣ $1^{\cdot 30}$% — Изъ статистичны података о овомъ предмету увѣраваме се далѣ, да се брой майстора у земляма безъ ес-

Digitized by Google

нафа ніе башъ свуда съ укинуѣемъ еснафа умложіо; Тако е долазило жителя у:

на едногъ	Белгіи 1846.	Пруской 1852.	Баденской 1844.	К. Хесен. 1846.	Саксон. 1849.
чизмара	409	186	149	176	158
крояча	352	234	232	212	205
ковача	624	447	425	322	476
каишара и седлара	352	—	602	2004	1403
столара	853	380	383	302	509
колара	1118	900	595	529	912
бравара	2586	788	1559	540	482
вртача	4466	2521	1570	1666	2785
лимара	6713	3070	5404	5755	2725
стаклара	7127	3347	1399	3113	24.007

У крадѣвству вестфалскомъ было е 100 до 110.000 рукодѣлны майстора пре укинуѣа еснафа. Год. 1809.

Digitized by Google

съ ослобођенѣмъ заната захтѣвало се одъ правительства 140.000 патената, но власть издала е доиста само 136.000 патената, одбившн остале просителѣ изъ полицайны узрока; год. 1816. тражено е одъ власти 136.000 а сваке слѣдуюће године само 130.000 патената; изъ чега се дакле види, да е брой патентираны предузимателя само у 18% веће́й было одъ броя еснафски майстора, и да е конкуренція прве двѣ године само у 5% была яча но доцніе. —

§. 100.

2, Да ће манѣ вѣштине у руковођеню и раду занатски послова быти, нарочито збогъ тога, што радници неће толико учити, и што ће збогъ те невѣштине свакій часъ посао мѣняти. Ове неугодне появе приписую приврженици еснафске стеге ослобођеню заната у томъ увѣреню, да се занатъ какавъ само у прописанимъ еснафскомъ уредбомъ формама изучити, и само подъ еснафскомъ заштитомъ добро радити може. Али ако подъ слодобномъ конкуренціомъ и ніе нужно форме ученя проћи, н. п. три године као научникъ и три године као изучникъ кодъ каквогъ майстора провести, потомъ путовати, и безъ цѣли испыте полагати; то се опетъ нигдѣ више знаня, вѣштине, прилѣжности — непотребуе, но при слободной конкуренціи. (1) Одъ едногъ заната къ другоме прелазити, ніе лако, а обично е немогуће, збогъ велики притомъ трошкова и губитака (I. §. 39.). По селима и маньимъ варошицама быће наравно и майстори лошіи, еръ ньіови трошачи траже само простъ и евтинъ посао, или купую болю или баръ више робе по оближньимъ варошима и панађурима; напротивъ по варошима и по онимъ особенимъ предѣлима, кои су богата гньизда руко-

Digitized by Google

дѣлне радиности, развіаће се рукодѣлія слободомъ радиности до могућегъ найвишегъ степена, и радници и предузимателѣи быће по вѣштини и по прилѣжности болѣи но еснафски.

3, Да ће веће предузимателѣи манѣ угнѣтавати. Съ укидомъ еснафа наравно ће вѣштіи, отресніи, разборитіи а и среће́ніи предузимачи свой посао толико распространити, да маньи предузимателѣи ньіовой конкуренціи одолѣти немогу, имено ако они први своя предузећа до у фабрике развію. Но фабрике нису народно-економно зло, и неће тако напрасно постати, да маньи предузимачи отудъ пропасть доживе, него ће оне постепено и по времену понуду добры и евтины производа на обшту користь увећати, и притомъ маньимъ предузимательима прилике дати, да се и они у свомъ ужитку осигураю. Подъ слободномъ конкуренціомъ одкриваю текъ люди нове приходне изворе, а познато е, да и поредъ фабрика и башъ збогъ фабрика млоги рукодѣлци обстати могу (I. §. 150.). Уосталомъ и да се недозволи фабрике или иначе веће́й покретъ рукодѣлія у каквой земльи, опетъ ће страна индустрія манѣ и немарне рукодѣлце угнѣтавати, а ови немогу ямачно одъ народа захтѣвати, да онъ свою индустрію угушава, и тимъ своіой индустріялной среће́ни гробъ копа, текъ да само неколицини своій рукодѣлаца немарный ужитакъ осигура.

(1) Шапталъ каже у свомъ дѣлу: De l'industrie française о еснафима; „Нико ямачно немисли, да се садъ, одкако су еснафи укинути, горе праве альине, обућа, капе и т. д.: нити ће онай, коме треба какавъ зидаръ, браваръ, шеширція, распытивати, да ли су они майстори; доста ће му быти, ако зна, да су они вѣ-

Digitized by Google

шти, да имъ е посао добаръ, и да ій свакій хвали. — Ніеданъ занатъ ніе назадъ пошао, одкако су еснафи укинути; него напротивъ сви су се усавршили, а млоги су тимъ постали или са стране уведени и т. д.“ Искуство доказуе, да су све оне землѣ, гдѣ су еснафи укинути, са своіомъ радиности увелико надмашиле оне землѣ, у коима су се еснафи іошъ затимъ дуго држали или се іошъ држе. По рестаурацiи хтѣли су млоги да опетъ еснафе у Француской заведу, но нису успѣти могли, почемъ су имъ и сами попечительи у тому противни были. —

§. 101.

Досадашньимъ сматранѣмъ еснафа оправдана е тежня правительства, коя се на то клони, да еснафе у земльи укине; али пре оствареня те намѣре мораће влада неке тешкоће съ пута уклонити.

1, Млога предузећа уживаю стварна занатска права, коя су предузимательи за скупе новце прибавили, и коя су имъ по величини куповне цѣне богати приходни извори были. Ова стварна (реална) права постала су найпре кодъ оны предузећа, коя су у посве особено припремлѣнимъ зданіяма рађена, н. п. кодъ пивара, млинова, гостіоница —, и коя су у право онога прелазила, кои само зданіе купи (радицирани занати). Потомъ имало е и таквы стварны занатски права, коя нису съ каквимъ зданіемъ везана была, но су иначе предузимателя одъ конкуренціе осигуравала тимъ н. п., да е брой предузећа у каквомъ мѣсту ограниченъ быо. Збогъ произлазећи отудъ за предузимателя велики користій, могли су ови и велике суме за та права плаћати, но съ та-

Digitized by Google

ковимъ ограниченѣмъ и отештанѣмъ слободногъ развіяня радиности неслаже се обшта, народна користь. Влада ће тежити на ослобођенѣ народне радиности одъ овы терета, но мѣре правительствене притомъ несмѣю повредити права поєдины грађана, кои су, уздаюћи се у заштиту земальски закона, она права куповиномъ себы прибавили. Укинућемъ оне ограничености, нестало бы и цѣне тій стварны права, и млоги поєдини предузимательи бы грдне штете на користь цѣлогъ осталогъ народа претрпили. Државна власть мора дакле умѣсность накнаде дондашньимъ предузимательима признати, кое ће се величина по цѣни права у оно време опредѣлити, кадъ се буде право укинуло. Накнаду треба понайпре да плате они, коима ослобођенѣ заната у користь иде, а то су жительи мѣста или предѣла или цѣле државе и нови предузимательи ослобођены заната. (1)

2, Млоги су еснафи дужни, зато се и несмѣю разрѣшити, пре него што своє дугове плате. Еснафи немогу сами то учинити, иначе небы се ни задуживали, него ће одплату дугова морати државна каса на се примити, єдно изъ узрока што є то еснафима немогуће, друго пакъ што се садашньи чланови еснафа нису задужили, а напослѣдку и поглавито зато, што бы у случаю, ако еснафи сами дугъ плате, морали они дугъ у већимъ продайнимъ цѣнама своій производа одъ трошача наплатити, єръ ови одъ укинућа еснафа користи вуку а не еснафски майстори. (2)

(1) Неки списательи желе, да се стварна занатска права у држави не само задрже, него да се и нова подарую. У томе се съ ньима слажу и неке државе. Аустрія є у млогоме ова права ограничила;

Digitized by Google

нова права ніє смѣла држава више подаривати, а стара, коя су се затекла, нису се смѣла скуплѣ продавати, но колико имъ є цѣна при послѣдньой продаи была. Исто тако дозволѣно є было, нова лична права подаривати, само се ніє смѣла тимъ цѣна стварнимъ правима яко побіяти. Год. 1859. укинута су ова права, и было є случаева, да су неколико недѣля пре царскогъ одобреня закона о укинуѣу люди за нека таква права више хиляда фор. плаѣали. — У Нырнбергу износиле су куповне цѣне стварны и радицираны заната у 7 еснафа преко єдногъ миліона фор., кою бы суму требало господарима права накнадити. Тако су стала была права: 100 гостіоница 1. и 2. реда 700.000 фор.; 81 брашнара преко ½ мил. фор.; 10 сирѣетара 102.000 фор.; 29 бербера 60.—70.000 фор. и т. д. — Како се у комъ занату, кои є донда исключно какво право уживао, слободна конкуренція пусти, одма изгуби и оно право свою цѣну. У Нырнбергу се дозволило фабрикама, да саме могу своє производе фарбати, и затимъ су права 10 фарбара нырнбершки остала безъ цѣне. — Неки списатели нису за то, да држава накнаде за укинута права издає. — Прускій едиктъ одъ 1811. год. нареѣує о накнади той овако. Найпре се изразе сва права у новчанимъ сумама по цѣни, кою су она имала єданъ данъ пре него што су се занатска писма завела, коя є власть уведенѣмъ слободне конкуренціє занатліяма (майсторима и предузимательима) издала. На ову цѣну плаѣала є власть господарима права 4½ % интереса, и мало помало уништавала є и цѣлу суму данкомъ одъ свію предузимача. Данакъ є био 6% цѣле суме, кою є требало накнадити, и тако се поредъ плаѣаня 4½%-ногъ интереса 1½% на одплату главнога употребити могао. Израчунато є было, да ѣе се овимъ начиномъ за 30 година сва права укинути моѣи. Власть є потраживаня онимъ господарима права пре уништила, кои су потраживаня своя исподъ оне цѣне

Digitized by Google

спустили. Тешко є было овай законъ удѣйствовати, зато є декларацiомъ одъ 1822. год. прописана већа живость у извршеню наредбе, и обштинама се дозволило, да могу уништенѣ оны потраживаня придодацима изъ своiй каса ускорити; а оне су итако морале изъ обштински прихода толико доплаћивати, колико се нiє могло данкомъ одъ живећи у ньима предузимателя извадити. — У Вратислави процѣнѣна су 1810. год. занатска стварна права на 1,165.320 Rlr., кою є суму варошка обштина накнадила. —

(²) У Насавской пречишћени су (ликвидирани су) 1822. год. еснафски дугови, и после iй є земальска каса у суми (заедно съ интересима) одъ 8836. форна себе примила. — У Пруской несмѣ се нiеданъ еснафъ пре разрѣшити, докъ непокаже, како ће се дугови нѣгови платити (по горнѣмъ едикту одъ 1811. год.). — Гдѣ бы еснафи више иманя но дугова имали, ондѣ бы наравно съ укинућемъ еснафа остало и иманѣ безъ своръ господара, па зато треба пре укинућа еснафа съ томъ имовиномъ расположити, и то найболѣ на тай начинъ, да се уступи фонду рукодѣлне школе, или фонду за подпору сиромашны и пострадавши рукодѣлаца, или на изученѣ младића изъ оногъ еснафа, или да се чува у каси друштва истогъ заната. —

§. 103.

И иначе може напрасанъ прелазакъ съ еснафске стеге къ слободи радиности по народъ већъ зато штетанъ быти, што люди у прво време, непознати съ новимъ уређеньима, изгубе скокъ у своимъ пословима, и неумѣю се у некимъ новимъ появима наћи и помоћи. Треба дакле судећи о разнимъ занатима различито и неплашећи се одъ найманьи притомъ нужны незгода, рукодѣлце но-

Digitized by Google

вимъ уређеньима привикнути, и зато спочетка іошъ понека ограниченя задржати. О томе се могу ова правила поставити:

1, Неки еснафски занати могу се одма одъ сваки ограниченя ослободити; (1) тіи су: а) они, кои млого капитала изискую, и кои се само укрупно радити могу, као пиваре, папирнице; — б) кои за пространу и удалѣну продню раде тако, да рукодѣлацъ одъ трговца зависи, и да е немогуће при промѣни тражнѣ предузеће одъ незгода сахранити, каошто су занѧти ткача, чоара; — в) у коима се добра у тако малой количини производе, и тако мало предузимателя има, да они у случаю привремены незгода и иначе ужитка себи нѧћи могу, као занати ужара, калайція, асурція, метлара; — г) кое селяци поредъ своѓъ польско-економногъ заниманя узгредно раде.

2, Млоге друге занате треба истина такође одъ уобичаены ограниченя ослободити, н. п. одъ прописаногъ времена и начина ученя и калфованя, али при издаваню майсторски писама валя се неки правила придржавати, по коима нико майсторско право задобыти неможе, кои ніе на некій начинъ знанѣ и вѣштину свою показао. Ово быва одчасти изъ узрока полиціе сигурности, као н. п. кодъ зидара, или зато, да се небы напраснимъ ослобоѓенѣмъ занати неки невѣштимъ радницима препунили, и тимъ се народъ оштетіо, пре него што е могао доброћу еспапа испытати, као н. п. кодъ оны рукодѣлны производа, коій се права каквоћа текъ после неке употребе покаже (кодъ столарскогъ, фарбарскогъ, лончарскогъ — еспапа). Рукодѣлске школе су притомъ прелазакъ съ ограниченя къ слободи рукодѣлія, еръ по времену сла-

Digitized by Google

бо ће кои рукодѣлный радникъ у своме предузећу успѣти моћи, кои у овимъ школама учіо ніе. (²)

3, Занате пакъ, кои за само мѣсто раде и безъ млогогъ капитала и вѣштине постов, треба у прво време на свакій начинъ ограничити. Мѣсне, имено обштинске власти нека дозволѣнѣ и предузимательска писма издаю, но притомъ треба просительима путъ отворенъ оставити, да се државной власти — полицайной — збогъ неправедно неиздатогъ дозволѣня тужити могу. Прекомѣрна конкуренція ограничена е довольно тимъ, ако власть само зрѣліимъ особама (н. п. преко 24 године старима) и сваке године само по неколико предузимательски писама више издае, но што е предходеће године дала. (³)

(¹) Осимъ ако ограниченѣ изъ полицайны узрока остати мора. — У Баварской су слободни ови занати: тканѣ (ланеногъ платна); правлѣнѣ женски альина и украса и накита око одѣла, ако то женске раде; производъ миришляйскогъ (парфимерійскогъ), галантерійскогъ, и еспапа моде; занати, кои изискую научна знаня и више извѣштености; производъ поедины частица неки урадны еспапа н. п. точкова за сатове, древногъ посуђа и т. д. — Курхесенскій законъ ослобођава: тканѣ и правлѣнѣ чое; производъ женски альина (као у Баварской); по селима іошъ коваче, коларе, деляре, зидаре, кроваре, лончаре, крпаче и сеоске крояче; но овимъ сеоскимъ майсторима ніе дозволѣно, држати калфе и шегрте. — У Аустріи дѣлила су се нееснафска занимання *а)* на слободне занате, кои су свакомъ дозволѣни, *б)* на такове нееснафске занате кои подъ надзоромъ државне власти стое; и кодъ коій се одъ майстора захтѣва, да знанѣ и вѣштину свою докаже, н. п. у Ѣечу еданъ тежій посао.

Digitized by Google

(2) Насавскій законъ наређує испытъ као условъ полученя майсторскогъ права, но не у време, пре него што ће радникъ майсторъ постати, него при концу нѣговогъ ученя. Кои радникъ узъ свою прозбу таково свидѣтельство приключи, получава узъ титулу майсторъ право, да може научнике држати. — По вырте мбершкомъ занатскомъ реду мора онай, кои оће майсторъ да постане, испытъ положити или показати, да є баръ 7 година као научникъ или калфа тай занатъ радіо. Испытна комисія састои се изъ єдногъ стално на то одређеногъ званичника као предсѣдателя, изъ два еснафска главара (устабаше) и изъ два друга майстора, кое окружна власть наменує. Испытаникъ самъ може іошъ єдногъ майстора као петогъ члана наименовати. Кодъ зидара, деляра и каменосѣчаца има три реда майстора. — У баварскомъ закону одъ 1825. год. одузето є еснафима свако садѣйствованѣ при подариваню занатскогъ права, него є то оставлѣно у већимъ варошима магистратима, у маньима пакъ мѣснимъ полицайнимъ властима. Притомъ є прописано: 1, редовно изученѣ заната; — 2, трогодишнѣ путованѣ; — 3, доказъ вѣштине предъ испытномъ комисіомъ, ако свидѣтельства или друга средства то недоказую; — 4, кодъ неки заната мотри се и на односну дондашню и потребку количину майстора у мѣсту, н. п. кодъ пекара, месара, крчмара, угостителя, фіякера и т. д. —

(3) Н. п. за првы 10—20 година само 10 — 20% дондашнѣ мложине майстора. — У Паризу бьо є пређе брой месарница єднакъ; одъ 1828. год. издало се ново право стотина више, но што є донда было, и тако се хтѣло свакe године унапредъ чинити, но већъ 1829. год. стави правительство брой месарница стално на 400. Свакій, кои є майсторъ хтѣо постати, морао є доброгъ владаня быти, занатъ изучити, и свою вѣшти-

Digitized by Google

ну и знанѣ занатско доказати, и поредъ тога 3000 frs. кауціе платити, на кою е суму интересъ вукао. Кои три дана ніе на месарници своіой меса имао, томе се право кланя и продаваня на по' године одузело (суспендирало). Подобны полицайны мѣра има и у законима други држава. — По србскомъ закону казни се тада месаръ съ 10 — 20 талира. —

§. 103.

Съ укинуѣемъ еснафа и умѣсто ньи млоге су државе по примѣру Француске завеле у своіой земльи *патенте* занатске, (1) т. е. писмена дозволѣня на радъ некогъ заната, за коя се нека такса као данакъ плаћала (III. §. 184.). По тому е

1, Свакій рукодѣлацъ могао одъ власти свake године извадити патентъ на занатъ, на кои годъ оће, и власть му е молбу задоволявала, ако полицайни узроци тому противни нису. — Противъ оваквогъ уређеня могло бы се навести, да ће предузимательи почешће своя заниманя мѣняти, премда ће ово само у прво време чешће бывати (§. 99.).

2, Рукодѣлацъ може у свакомъ мѣсту државе радити, гдѣ му е воля; но почемъ величина патентне таксе зависи одъ количине мѣсногъ жительства, гдѣ се буде радило, то ће майсторъ преселивши се са своимъ патентомъ у варошь съ већимъ жительствомъ за другій патентъ оне године нешто доплатити морати. — И противъ овогъ случая наводи се, да ће лакомислени майстори мѣсто своги пребываня мѣняти, па покадкадъ и у она мѣста долазити, коя су итако майсторима оногъ заната препунѣна.

Digitized by Google

3, Патентомъ се у исто време и порезъ одъ занатлія наплаћуе. — Наука о данку показуе пакъ, да е патентна такса недоволанъ занатскій порезъ, по тому, што сви учасници едногъ рукодѣлія у истомъ мѣсту еднакій порезъ плаћаю. (²)

(¹) У Француской уведени су патенти закономъ одъ 17. Марта 1791. год.; далѣ наредбомъ одъ 1. Brumaire-а VII. год. (10. Окт. 1798. год.); — у Вестфалской (кралѣв.) 1808.; — у Пруской 1810. год. — Овай предметъ спада више у финансію. —

(²) На кадъ фабрикантъ више државны терета несноси, но колико рукодѣлацъ то ће фабрикантъ, кои и иначе надъ рукодѣлцемъ по природи свогъ посла стои, истогъ іошъ угнѣтавати моћи. То исто важи и о майсторима съ млого калфій и научника, према онима, кои сами раде. Истина е добро кодъ патената то, што свакій унапредъ суму дугованогъ данка зна; но опетъ су рђаве стране патента яче. — Неправичность овогъ обтереćаваня ублажава се у Француской одчасти тимъ, што поредъ еднаке патентне таксе свію майстора едногъ заната и мѣста (droit fixe) постои и една такса промѣнльива, но ова се управля само по различности употреблѣны у занату зграда и стая. — У Насавской издаю се патенти, кои майстору занатско право даю, за цѣо нѣговъ животъ но за опредѣлѣно мѣсто у држави, еръ ако се кои у другу варошь или село пресели, мора другій патентъ купити, и држава му истый дае, ако то полицайнимъ призреньима противно ніе. —

§. 104.

У варошима су се найпре еснафи развили и усавршили, куда су селяци свою сировину доносили и за производе еснафскогъ рада у замѣну дава-

Digitized by Google

ли. Вароши су рукодѣліяма и еснафима угодне быле, еръ е у ньима продня збогъ млоги трошача и иначе купаца (трговаца) велика была; купацъ е лако потребный еспапъ кодъ производителя наручити и найугодніію сорту за себе изабрати могао; рукодѣлци су еданъ одъ другогъ напредке радиноети сазнавали; сировину, нарочито матеріялъ раднѣ (преобразине), доносили су имъ други на ноге; было е довольно и близу оны занатлія, съ коима су око некогъ производа у свези радити морали, н. п. зидаръ, деляръ, ковачъ, браваръ и столаръ; напослѣдку су вароши као зидомъ и правима заштићена мѣста у пређашнѣ несигурно време у млогоме надъ селима стаяле. Но еснафи нису се овимъ природнимъ преимућствима своръ пребывалишта задоволявали, него су поредъ тога тражили законе наредбе, по коима е дозволѣно было, на селима само оне рукодѣлне занате радити, кои найпрече потребе селяка намирую, но и то само у онимъ селима, коя одъ вароши подалѣ леже, па и съ тимъ ограниченѣмъ да тіи сеоски майстори своє производе у варошь недоносе. (¹) Ова захтѣваня правдали су они тимъ, што майстори на селима, немаюћи вѣштине, доброгъ оруђа, дѣобе раднѣ и добры примѣра, траляво раде, и занатима важность побіяю; што бы се селяци, имаюћи прилике свашта у селу своръ куповати, на излишну и себы непристойну трошню навикнявали, и што бы они майстори конкуренціомъ своіомъ као евтиніє живећи и радећи варошке майсторе притѣшнявали. Да су ови наводи неосновани, лако се увиђа, еръ съ едне стране нико и неочекуе, да ће уобште урадна радиность у селима цвѣтати, а притомъ зна се, да ће већа часть селяка съ онимъ, не лошіимъ, но само неудесніимъ и манѣ лепимъ рукодѣлнимъ производима сеоски майстора задовольна быти; по-

Digitized by Google

редъ тога видило се, да неки занати на селима тако успѣваю као и по варошима. Съ друге стране неможе се рећи, да є распространяванѣ потребаю количини и каквоћи народно-економно зло, него напротивъ разгранато уживанѣ сматра се у науци као економна цѣль, нити се може уобште єдна ствар кодъ варошана одобравати, а кодъ селяка кудити, кадъ се зна, да сви варошани нису одъ свію селяка имућніи. Напослѣдку селяци збогъ євтиноће живота євтиніє рукодѣлне послове раде, варошки майстори имаю зато друге (горе наведене) угодности, збогъ коій у млогоме конкуренцію сеоски майстора побити могу; но ни варошки майстори нетреба да су толико скупи, да своє трошаче одбіяю; а ако иначе кои варошанинъ одъ сеоскогъ майстора што и купи, млоги селяци зато намирую своє потребе производима варошки майстора.

(¹) Кадъ бы се држава по желяма майстора поводила, небы она дала ни фабрикама, да се у земльи подигну, єръ оне више еснафскимъ майсторима штете наносе но сеоски рукодѣлци. — Ваймарскій законъ дозволява на селима рукодѣлія: ковача, деляра, колара, крояча, чизмара, пекара, качара, зидара, столара, кровара, вртача, свѣћара, месара, седлара, стаклара и ткача (съ ланомъ). — Саксонскій законъ одъ 1840. год. наређує одъ прилике исто тако съ додаткомъ, да више одъ єдногъ майстора у селу безъ саизволѣня више власти быти неможе. — Осимъ овы ограниченя было є преће узаконѣно, да сеоски майстори немогу калфе и научнике држати, да села око неке вароши лежећа нису смѣла свою сировину другомъ продавати но майсторима исте вароши, н. п. коже штаварима, вуну чоарима вароши и т. д. —

Digitized by Google

§. 105.

Ако се наука противъ еснафа у пређашнѣмъ виду и изяснила, опетъ зато остаю слободна рукодѣлска друштва за рукодѣлну радиность корисна и нужна, коя се као еснафи у духу новіегъ времена сматрати могу, почемъ се млоге добре стране стары еснафа за ово друштво задрже и по садашньой потреби престое. (1) О тому се могу слѣдуюћа правила поставити:

1, У смотреню майстора:

а, Да свакій майсторъ може ступити у друштво занатско оногъ мѣста, гдѣ ради; онъ немора башъ то чинити, али се мора покоравати наредбама друштва, кое оно съ одобренѣмъ државне власти издае.

б, Пре него се друштва ова осную, треба сродна занимана у еданъ занатъ саставити.

в, Друштво свакогъ заната нека изабере свое предстоятелѣ, кои ће га кодъ државны и обштински власти заступати. Предстоятельи ће као и кодъ еснафа зборове сазивати, одъ майстора прилоге скупляти, изъ касе трошкове намиривати и т. д.

г, Задатакъ и дѣланѣ треба тако да е, како бы майстори у саучествованю користи млоге налазили. Цѣли друштва нека су н. п. подпомаганѣ пострадавши и болесны майстора и калфій; старанѣ, да путуюће калфе посла и ухлѣбія нађу; надзоръ надъ майсторима, како они съ научницима поступаю, и како ій уче (премда предстоятельи немаю власти кога майстора казнити, но они ій могу савѣтовати и опоминяти); садѣйствованѣ

Digitized by Google

и заузиманѣ, да се рукодѣлске школе заведу, да се школе и друштво добримъ книгама, моделима и машинама одъ струке рукодѣлне снабдѣю (нарочито набавка неки машина, коима се сви заведнички служити могу); поравниванѣ спорны предмета међу майсторима и калфама; садѣйствованѣ при вольнимъ или прописанимъ испытима майстора и калфій, при разрезиваню пореза на учаснике друштва; даванѣ мнѣнія по захтѣваню државномъ комъ надлежательству у стручнимъ занатскимъ пытаньима и т. д.

(1) Врло млоги списательи, кои су еснафима наклонѣни, поредъ оны, кои су противъ еснафа, мнѣнія су, да рукодѣлне занате нетреба безъ икакве дружевне свезе оставити, и одобраваю у главноме овдѣ изложено устройство таковы друштва. — У томъ смислу су еснафи по већой части у Европи и преиначени. —

§. 106.

2, У смотреню калфій:

а, Они се могу погодити кодъ свакогъ майстора, гдѣ іймъ е воля.

б, Немогу оставити майстора у свако доба, пре него му службу свою напредъ одкажу, и то по уговору или по обштимъ некимъ узаконѣнимъ правилима, изузимаюћи наравно случае, гдѣ неупутно владанѣ майстора калфи повода къ оставки да. Но исто тако ни майсторъ неможе калфу, кадъ оће, одпустити, осимъ ако калфа кривицомъ своіомъ то заслужи.

в, Калфама се издаю калфенске книжице — буквари —, у кое власти и майстори свидѣтельство о владаню и раду ньіовомъ заводе.

Digitized by Google

г, Калфе примаю на путу подпоре изъ друштвене касе, а не да се прошньомъ издржаваю.

д, Старіимъ калфама треба дозволити, да се могу оженити. (1)

3, Усмотреню научника:

а, Почемъ научникъ пробу одъ неколико недѣля кодъ майстора одржи, нека майсторъ са старательима научника уговоръ о ученю нѣговомъ заключи и то или писменый или усменый предъ предстоятельима друштва.

б, Майстори мораю съ научницима улюдно поступати, у занату ій обучавати и иначе ій у свему добромъ упуѣивати, нарочито придржавати ій къ посѣѣаваню цркве и недѣльны или иначе рукодѣлны школа. Майсторъ нека има и неке дисциплинарне власти надъ научникомъ, безъ да може притомъ и суровъ и нечовѣчанъ быти.

в, Узроци треба да су познати и изречени, збогъ коій се уговоръ раскида, и шта ѣе быти съ онимъ новцима, коє є можебыти старатель дѣтета майстору за ученѣ напредъ дао.

г, По захтѣваню родителя дѣтиньи или самогъ научника или по обштемъ каквомъ правилу мора изученый научникъ и испытъ, пре него што калфа постане, одржати.

(1) Млоги немогу никадъ майстори постати, а могу своіомъ заслугомъ и себе и фамилію издржавати; иначе бы пакъ велика часть народа неженѣна остала. — У деветъ найвеѣи рукодѣлія было є у Пруской 1837. год.:

Digitized by Google

	майстора	други помажуће ради.	помаж. радника на 1000 майстора.
у 10 найвеће мѣста	16.056	25.696	1.600
у 30 знамениты мѣста	15.086	15.864	1.051
у осталимъ варошима	98.353	62.896	639
по селима	153.170	44.707	291
Свега	282.665	149.163	527

Тако постои и. п. правило, да се калфа приспѣвши на какво мѣсто мора посла примити, ако га има, иначе, ако неће, мора одма далѣ путовати. —

(²) У Енглеской се заключава уговоръ предъ двоицомъ примирительны судія. —

§. 107.

После овогъ сматраня може се о еснафима овакво мнѣніе изрећи: да се еснафи на никои начинъ ни съ цвѣтаюћимъ станѣмъ рукодѣлія ни съ обштимъ благостанѣмъ народа сложити немогу, и да се по тому државной власти треба што пре о укинућу еснафа у земльи постарати. (¹) И за производителѣ и за трошаче быће найугодніе, ако у рукодѣлнимъ занатима буде слобода конкуренціе владала, и правительство ће само при преласку изъ еснафске стеге къ слободи рукодѣлне радности нека ограниченя слободной конкуренціи и то подъ особитимъ околностима и привремено наметнути, иначе одржаће редъ и занатску трезвеность помоћу занатски друштва и школа и помоћу полицайны мѣра. Но колико є уобште слобо-

Digitized by Google

да конкуренціє за све занате корисна, ипакъ има случаєва, имено заната, гдѣ бы она штетна была, и гдѣ є корисніє количину предузимателя на єдномъ мѣсту радећи ограничити, или имъ баръ радню забранити, пре него одъ власти саизволѣнѣ неизишту. Ово быва изъ два узрока:

1, Изъ призреня полиціє сигурности савѣтно є н. п. брой апотека у вароши каквой ограничити, єръ се човѣкъ пре бояти мора, да ће апотекари рђавимъ пазаромъ принуђени несавѣсно лѣкове издавати, но кадъ бы сигурно довольно прихода имали; премда и такови случаи нису рѣдки, гдѣ се апотекари добримъ пазаромъ богате, а да су опетъ поредъ тога у своимъ послу бесавѣсни. — Кодъ воденица пакъ мора власть пре саизволѣня понайпре испытати, да се право други воденица неврећа (кваренѣмъ скока воде —); то исто и кодъ баштовански долапа и иначе кодъ фабрика, коє текућу воду употребляваю. Кодъ други неки заната треба мотрити на нравность занатліє, н. п. крчмара, угостителя. — Кодъ неки неиздає се дозволѣнѣ, пре него се занатліє на неке услове необвежу, н. п. месари и пекари да су дужни у свако доба по прописаной тарифи продавати, и неку количину своګъ еспапа производити и за продаю у приправности држати (ово є обично и закономъ већъ прописано).

2, Изъ призреня финансійскогъ, да бы правительство сазнало, съ коликомъ ће сумомъ предузеће обтеретити. (1) Гдѣ патентный порезъ постои, ту се по себи разумѣ, да безъ знаня власти нико неможе какавъ занатъ предузети.

(1) Трговачкій одборъ у Бѣограду заключіо є слободу раднѣ подъ 25. Фебр. 1861., и препоручіо є своє заключенѣ влади на далѣ дѣланѣ. —

Digitized by Google

(²) Тако неможе у Пруской ніеданъ господаръ землѣ отворити пивару и ракиційницу, ко непокаже у земляма имання за 15.000 Rlr. —

Б, Фабрике.

§. 108.

Правительство треба свакоме, кои какву фабрику основати жели, то да дозволи, имаюћи само у нарочитимъ случаима то дозволѣнѣ за неке услове везати, и уобште мотрити, да се испуняваю закони, прописани у смотреню фабрика и фабрички радника. — Узроци, кои владу опредѣлити могу, да право осниваня фабрика у некимъ приликама условно ограничи, или су раніє непосредне или посредне обвезе правительства према другимъ предузимательима; као: подарене привилегіє, права еснафска, (¹) штета, кою бы старіи предузиматель отудъ претрпіо, што бы му се н. п. построєнѣмъ нове фабрике потребный скокъ воде одузео, —; или су економно-полицайна и финансійска призреня, као старанѣ, да се построєнѣмъ фабрика небы шуме упропашћавале, да се осниванѣмъ неки предузећа на граници небы кріюмчаню на руку ишло, да се построєнѣмъ фабрика на рѣкама небы пловидби сметало и т. д. — (²) Закони прописи или су финансійски или уобште полицайни, како кадъ смѣраю или на дужность и мѣру плаћаня и лакоћу узиманя данка таковы предузећа, или на сигурностъ зданія, людій и околиие одъ ватре и друге штете, на одржанѣ здравля, нравности и реда у таквимъ заводима и на унапређенѣ душевногъ и тѣлесногъ развитка и економне удобности радника. — Изузимаюћи стара-

Digitized by Google

нѣ о фабричкимъ радницима, о коме ће се нарочито овдѣ говорити, свако друго дѣйствованѣ правительства у смотреню горе изложены призрѣня управляће се по наредбама или приватногъ права или понаособны дотичны наука. —

(¹) Пре занатскогъ закона одъ 1859. год. у Аустрiн су само оне фабрике, ков су се звале „ц. кр. привилегиране," смѣле метати на своимъ зданiима и производима царскогъ орла, држати редовна смѣстишта за продаю своiй фабриката, и узимати занатске научнике и ньи за калфе производити. — Правительству треба се постарати, да фабричка предузећа ослободи одъ овы обвеза, ков на путу стов развитку радиности, а свакояко валя му се убудуће чувати одъ дальи подареня привилегiя. —

(²) Преће се држало, да ће правительства дужность быти, старати се и о тому, оће ли моћи нова фабрика довольно проднѣ за свой производъ и фабрикантъ потребне вѣштине за руковоћенѣ предузећа имати; но на ове предосторожности кодъ овако велики предузећа сасвимъ є излишно и мислити. —

§. 109.

Колико су фабрике одъ користи великомъ, вѣштачкомъ и євтиномъ производу, а тимъ и цѣломъ народномъ кућеню, имаю оне и млого недостатака, кои имъ вредность признату уманюю, и позорльивость владе озбильно побуђую (I. §. 148.—150.). Правительство нека се постара о томе, да осигура заслугу и предупреди бѣду радничке класе, да унапреди по могућству ньiово економно станѣ, ньiове душевне способности, моралъ и здравлѣ, и да iй сачува одъ напасти и злоупотре-

Digitized by Google

ба, коима изложени быти могу, было одъ стране предузимателя ([1]) или съ друге кое стране, кою му бригу по развієнимъ државама, гдѣ су ове опасности и незгоде найяче, поедина човѣколюбльива приватна лица и друштва у млогоме олакшаваю. По овоме нека се влада састара:

1, Да се у мѣстима и предѣлима фабричкимъ построе занатлійски одбори, саставлѣни изъ неки фабриканта, неколико радника, отмѣны приватны лица и кога правительственогъ званичника. Ови одбори имаће понайближе старанѣ о радницима, о ньіовой замуци, воспитаню, рани, обиталиштима, владаню и чистоћи; они ће као пороте рѣшавати спорове између радника и фабриканта; скланяће єдну страну на праведно попуштанѣ према другой, имаће надзоръ надъ радничкимъ штедіоницама и другимъ касама и т. д.

2, Да се осную радничке касе по примѣру рударски каса (§. 32.) изъ одбитака одъ замука раздничкн и изъ прилога самы предузимателя, кои на опредѣлѣный брой радника треба извѣсну суму да приложе и то на свакій тай брой већу, колико више радника у своемъ предузећу занимаю. Манѣгъ предузећа радници нека за ово у друштво съ радницима други предузећа у истомъ мѣсту или предѣлу ступе. Штедіонице могу іошъ понаособъ быти.

3, Да се заведу раднички буквари, у коима ће означено быти, кадъ є радникъ у посао ступіо, подъ коимъ условима, шта є и како радіо, како се владао и т. д. ([2])

4, Да се узаймне обвезаности између радника и предузимателя точно назначе, нарочито да

Digitized by Google

єданъ другога безъ предходногъ одказа напустити немогу. Предузимателѣ нека власть обвеже, да радіонице чисте, свѣтле, простране, умѣрено топле буду, да се радницима — у усамлѣнимъ предѣлима — даду здрава обиталишта и да се у томъ случаю брига води о ньіовой радньи, да се радницима потребанъ одморъ дозволи, и да ономъ раднику, кога предузимачъ безъ кривице одпушта, мора одъ прилике єдномѣсечна заслуга поклонити. Но треба се притомъ чувати, да се предузимательи томе подобнимъ обвезама одвеѣъ необтерете, єръ ѣе они принуѣени быти, да на умалѣнѣ наямнице теже, те ѣе се тимъ опетъ радницима наудити. (3)

5, Да се жене и нарочито дѣца на неке тешке послове немеѣу, да се дѣца текъ после навршене неке године у фабрику примити могу, да она манѣ сатій раде, и да школу посѣѣавати мораю. (4)

(1) Сада су веѣъ укинуте преѣе постаявше погдѣгдѣ злоупотребе, да радникъ заслугу у одговараюѣой количини израѣеногъ еспапа прими, кои онъ после прода (у Саксонской закономъ одъ 1855. год.). —

(2) Као и буквари послужительски. У Француской постое закони прописи о томе одъ 1803., 1854. и 1855. год. — Аустрійскій занатскій царскій патентъ е одъ 1859. год. —

(3) Пребациваня, коя се фабрикама чине, у млогоме су претѣрана, но опетъ не сва. На свакій начинъ обитаванѣ велики гомила людій, сиромашны, невоспитаны, на ускомъ простору, у поєдинимъ улицама велики варошій и по тѣснимъ, мрачнимъ, влажнимъ и иначе нездравимъ обиталиштима убитачно е за радни-

Digitized by Google

ке. — У Менчестру е поморноћа $^1/_{28}$, у едномъ фабричкомъ селу у Скотской само $^1/_{54}$. У едной истой вароши може се дѣйство обиталишта на животъ радника примѣтити; тако е у Лондону поморноћа у три разне части вароши годишнѣ $3^{\cdot 32}$—$2^{\cdot 84}$—$2^{\cdot 16}$ %, а имено поморноћа одъ тифуса $0^{\cdot 32}$—$0^{\cdot 2}$—$0^{\cdot 1}$, єръ простора, на коме тіи радници живе, долази у истомъ реду на главу resp. 58 — 78 — 217 □ ярда. — У Нотингему е поморноћа у найгушће населѣнимъ окрузима до $^1/_{11}$, у найређе обитаванима $^1/_{29}$ и чакъ до $^1/_{40}$. — В. Британска е зато млоге законе издала о обиталиштима издаванимъ подъ кирію (1851., 1853. и 1855.; францускій законъ е одъ 1850. год.). — Млого приноси къ здравлю чистоћа, а за ову е потребно, нарочито по фабричкимъ мѣстима, имати заедничке евтине періонице и бесплатна купалишта. — Иначе може власть прописати, како се мораю зидати куће радницима за обитаванѣ намѣнѣне. У Енглеской су млога друштва куће за обитаванѣ радника озидала, кое се подъ кориснінмъ погодбама радницима подъ кирію издаю. — Берлинско едно друштво условило е, да радници плаћаюћи кирію одплаћую неку часть цѣне куће, и тако по томъ плану уништеня капитала, уложеногъ на подигнуће куће, постану они господари своегъ обиталишта. Тако намѣрава и у Бечу едно друштво куће зидати. Но тешко ће коя радничка фамилія толико у едномъ обиталишту остати моћи, те да господаръ обиталишта постане; зато се сумня о практичности овы покушеня. — Taylor: Tour in the manufacturing district of Lancashire, 1842. — Ducpétiaux: De la mortalité à Bruxelles, 1841. — Annales du conseil central de salubrité publique de Bruxelles, 1841. — Buret: De la misère des classes laborieuses, 1841. — Chadwig: Report from the poor-law-commissioners on an inquiry into the sanitary conditions of the labouring population of Great Britain, 1842. — Roberts: The dwellings

Digitized by Google

of the labouring classes, London, 1850. —, Hoffmann: Die Wohnungen der Arbeiter und Armen, Brl., 1852. —

(4) У в. британскимъ предіоницама и ткачницама — фабрикама — (нерачунаюћи ткаче на ручномъ разбою, печатаре, фарбаре, бѣляре и т. д.) было є занято 1835. године радника разне старости:

одъ	8 — 12	година	20.588	или	5·8 %
„	12 — 13	„	35.867	„	10·1 „
„	13 — 18	„	108.208	„	30·4 „
„	18 навише	„	190.710	„	53·7 „
		Свега	355.373	„	100 „

У самимъ памучнимъ фабрикама было є 4·7% дѣце до 13 година, 37% млађи радника до 18 година стары, свега 289.336 радника. — У Белгіи рачуна се, да су у памучнимъ фабрикама 1/3, у чоанимъ 1/6—1/7 радника дѣца. — У пређашньой Піємонтской (безъ острва Сардиньске) было є 964 фабрика свилены, памучны и чоаны съ 37.000 радника, међу ньима 7186 дѣце, или 19%; одъ овы иду 1493 у школу, и 829 постало є одъ посла клякаво и болесно. — Заниманѣ дѣце по фабрикама, іошъ ако су слаба, ако су радіонице и обиталишта нездрава и ако се съ дѣцомъ сурово поступа, има найжалоснiє послѣдице. И у моралномъ смотреню та су дѣца по већой части изгублѣна. — Ово є побудило одавна разна правительства, да се постараю законодавствомъ побольшанѣ у томе увести. По в. британскомъ закону одъ 1833. год. несмѣю у памучнимъ, коноплянимъ, вуненимъ и свиленимъ фабрикама, гдѣ є парна сила крећућа, радници млађи одъ 18 година ноћу, далѣ не више одъ 12 сатій дневно или преко 69 сатій недѣльно радити. Млађе одъ 9 година дѣте несмѣ у фабрику (изузимаюћи свилену) примлѣно быти; часови радни мораю се временомъ постепено уманявати тако, да одъ 1837. год. почевши дѣца исподъ 13 годи-

Digitized by Google

на несмѣю дневно више одъ 9 ни недѣльно преко 48 сатій радити. Свакій данъ $1\frac{1}{2}$ сата одмора за ело и 2 сата за посѣћаванѣ школе. Четири фабричка надзирателя бде надъ извршиванѣмъ закона. Законъ одъ 1844. год. садржи іошъ млого наредба о надзору фабрика. Дѣца одъ 8 година могу примлѣна быти само съ лѣкарскимъ свидѣтельствомъ, да имъ радъ неће шкодити, но несмѣю дневно више одъ $6\frac{1}{2}$—7 сатій радити; дѣца и млађи радници несмѣю заняти быти више одъ 5 сатій узастопце, а да немаю по' сата одмора. Ноћу смѣю 5 сатій радити само по нарочитомъ одобреню власти у случаима нужде, да се небы машине, неимаюћи шта радити, зауставити морале. Законъ одъ 1847. своди радно време посленика млађи одъ 18 година на 11 сатій дневно или 63 недѣльно, а 1. Януара 1848. год. на 10 сатій дневно или 58 недѣльно. Закономъ одъ 1850. год. наређено е, да млађи посленици и женске преко 18 година могу заняти быти између 6 сатій уютру и 6 сатій увече, и да несмѣю ни за накнаду изгублѣногъ времена преко 7 сатій увече и еданъ сатъ дневно више радити. По закону одъ 1853. год. несмѣю дѣца у ніедной фабрики пре 6 сатій уютру и после 6 сатій увече занята быти, но зими по нарочитомъ дозволѣню може се ово време замѣнити онимъ одъ 7 уютру до 7 увече. — По аустрійскомъ занатскомъ реду одъ 1859. несмѣю се дѣца исподъ 10 година никако, између 10 и 12 година само по захтѣваню родителя или старателя съ дозволѣнѣмъ власти, но и то само у лакшимъ пословима занимати. Дѣца исподъ 14 година могу быти дневно найвише 10 сатій између 14 и 16 година 12 сатій занята, и то ноћу не пре петъ и после деветъ сатій; но у изванреднимъ случаима може власть дозволити, да ови радници између 14 и 16 година и ноћу раде, и два сата више раде, само имъ се мора посао мѣняти. Скоро у свима европскимъ државама постое подобна наређеня. — У некимъ ра-

Digitized by Google

діоницама несмѣю дѣца никако занята быти; у Француской не ондѣ, гдѣ е машина покреѓуѣа сила, или гдѣ се при непрекидной ватри ради, или гдѣ у едной радіоници више одъ 20 посленика има; у Баварской: уобште по фабрикама, рудницима, топіоницама и ковачницама; у Баденской: по фабрикама безъ разлике. — Види: Ducpétiaux: De la condition physique et morale des jeunes ouvriers et des moyens de l'améliorer, Bruxelles, 1843. II части. — Enquête sur la condition des classes ouvrières et sur le travail des enfants, Brux., 1848., III части. — Conte Petitti di Roreto: Sul lavoro de'fanciulle nelle manifatture, Torino, 1841. — Neale: Juvenile delinquency in Manchester, 1840. (у Athenaeum-у). —

---

2. РАЗДѢЛЯКЪ.

Старанѣ о продньи рукодѣлина.

А, Повластице на изнаѓеня.

§. 110.

Вѣштина се у свакомъ занату развія конкуренціомъ млоги людій, при чему или радъ поединога другима за примѣръ служи или поединый подражава другога, и ползуе се онимъ, што су други смислили и урадили. Ово обраѓанѣ туѓегъ искуства и знаня на свою ползу уобште е дозволѣно, (1) и само быва изузетно и изъ особиты призрѣня, да власть некима за кратко време подари исключно право, да изнаѓенѣ какво само на свою ползу употребе. Влада подарує ова права, *повластице* или *привилегіе на изнаѓеня*, (2) изузетно изъ

Digitized by Google

узрока, да изнађачъ тимъ исключнимъ ползованѣмъ накнади трошакъ и трудъ, кое е употребіо око изнађеня, и да како онъ тако и други овимъ изгледима на накнаду и добытакъ буду подстрекавани на даля полезна изнађеня и ньіова усавршеня, кое обадвое иде у користь цѣлога народа. (3) Но башъ користь издаваня привилегія за цѣло народно кућенѣ препоручую влади особиту обазрельивость при подариваню повластица. Ако су изнађеня велике вредности за народно кућенѣ, и ако бы она ньіовомъ предаіомъ слободной обштой употреби народу одъ велике користи была, онда е болѣ накнаду изъ државне касе изнађачу у име одкупа дати, и привилегію неиздавати. Но почемъ бы ово быо заметанъ посао, то издае влада *повласна писма* или *патенте* на исключно ползованѣ одъ каквогъ изнађеня или новогъ рода или новогъ вида некогъ производа, или на изнађенъ новъ начинъ поступаня или на употребу новогъ каквогъ средства, да се већъ познатый производъ удѣйствуе кориснiе, но што се то досадъ умѣло чинити. Повластице нетреба дакле издавати онда, кадъ се изнађенѣ у маленкости или у томе састои, да се позната средства при произвођеню само на другій начинъ употребе, и гдѣ се дакле подражателю неможе доказати, да е онъ еспапъ свой башъ по начину привилегираногъ изнађача произвео. Исто се тако неиздаю повластице у кругу земльодѣлія, трговине, услуга, наука и државногъ управляня као ни онда, кадъ изнађачъ и у кругу саме урадне раднѣ има текъ неке основне обште идее о новомъ изнађеню, а не већъ савршеный резултатъ и могућность, да се изнађенѣ съ ползомъ употребити може. (4)

(1) Лѣкари, зидари, польски економи, гостіничари, майстори рукодѣлски и трговци уобште науче одъ

Digitized by Google

своій конкурената млого коешта новога и полезнога, безъ да се ови на то туже, или да какву привилегію и накнаду за то траже. У животу се мѣшаю собствене и туђе мисли тако, да врло често човѣкъ своє одъ туђи неумѣ разликовати. —

(²) Види: Chaptal: De l' industrie française (II. ч. 371.). — Wolf: Die Lehre von den Gewerbsprivilegien, München, 1829. — v. Krauss: Geist der östr. Gesetzgebung zur Aufmunterung der Erfindungen im Fache der Industrie, Wien, 1838. — Schuler: Handbuch der Gesetze über ausschliessende Privilegien, Wien, 1843. — Et. Blanc et A. Beaume: Code général de la propriété industrielle, litéraire et artistique, Paris, 1854. — v. Kleinschrod: Die internationale Privatgesetzgebung, Erlangen, 1855. — Stolle: Die einheimische und ausländische Patentgesetzgebung, издао O. Hübener, Lpzg., 1855. —

(¹) Премда неки мисле, да бы люди ново изналазили безъ привилегіє, већъ по самомъ нагону своїъ стваравћегъ духа, и премда се баръ на млога важна изнађеня случайно дошло, опетъ млога и млога су се текъ млогогодишньимъ неусипнимъ трудомъ и по млогимъ трошковима учинила. Chaptal каже: „Чувеный Б. Палисій, кои насъ є научіо, да фаянсъ фабрицирамо, мучіо се четрдесетъ година, истрошіо є своє иманѣ, и сагоріо є у своимъ пећима већъ и даске своє куће, докъ ніє дошао до тога, да овимъ откриćемъ Француску обогати.“ — Roberts у рапорту парламенту каже: „Ніедна сложенія машина небы до извршеня сазрѣла, да ніє изнађачъ имао изгледа на накнаду своїъ труда.“ — Неки одъ државника иду тако далеко, да препоручую издаванѣ привилегія овы за навѣкъ. — Овамо спада и право издателя каквогъ списногъ дѣла, да то другій на свою ползу препечатати несмѣ. —

Digitized by Google

(4) Кадъ неко новъ плугъ или дрлячу пронађе, може привилегію узети, да то нико осимъ нѣга производити несмѣ, али привилегія неможе му права дати, да само онъ на своимъ ньивама онимъ плугомъ орати смѣ. — Больій новый некій начинъ стоку неговати неможе предметъ привилегіе быти, исто тако не, да се матерія болѣ фарба у овой но у оной води, єръ овдѣ неможе ни контроле быти. — На резултате научны испытиваня недаю се привилегіе (на краћій начинъ рачуваня, на откриће и употребу когъ новогъ елемента, на изнађенѣ новогъ метода ученя каквогъ єзика), но ако тіи резултати имаю користи за рукодѣлну радню, изнађачъ може привилегію узети, да се само онъ тимъ изнађенѣмъ при продукція ползовати смѣ. — Привилегіе се неиздаю ни за саме принципе, или каошто французскій законъ наређує, да повластица неважи „ако се односи на основе, методе, системе откривене или теоричке смишляе, кодъ коій ніе назначена употреба за индустрію.“ — Н. п. кадъ неко тражи повластицу на изнађену (но іошъ у иден) справу, коіомъ се на подобіе клавира слова у печатняма брже слагати могу, безъ да моделомъ и нацртаима докаже могућность и практичность справе. —

§. 111.

Издаванѣ дакле повласны патената на изнађеня треба закономъ по некимъ правилима ограничити и уредити: (1)

1, Патенте имаће влада да издае на полезна, *нова изнађеня*, или на *поправке* старіи, или на *увођенѣ* у страной земльи познаты изнађеня. Докле привилегія првогъ изнађача трае, изнађачъ поправке на производима првогъ изнађача несмѣ се тимъ поправкама ползовати, и привилегія на уво-

Digitized by Google

ђенѣ изнађеня или поправке познате у страной земльи може се само издати единомъ изнађачу и то само онда и найдалѣ донда, ако му и докле привилегія у страной земльи трае. (2)

2, Патенти се издаю само на *ново* и другоме *непознато* изнађенѣ. Правительство истина неможе се упуштати у дуго испытиванѣ о новоћи и тайноћи изнађеня, но ако му е познато, да изнађенѣ ніе ново, треба да повласный патентъ неиздае; свакояко пакъ, ако се по обзнани, да се патентъ на неко изнађенѣ тражи, доцніе ко пріяви съ доказима, да е изнађенѣ старо и познато, треба правительство повластицу да опозове, и производъ слободной конкуренціи да остави. (3)

3, Патенти на изнађеня ограничаваю конкуренцію у полезнимъ радняма, и утолико су штетніи дакле за народно иманѣ, колико се више полезны радня привилегира, и уколико повластице на дуже време гласиле буду. Да се небы за сваку маленкость повластица тражила, наплаћуе се нека такса одъ потражителя патента, коя треба найболѣ да се сваке године унапредъ узима, како бы повлашћени, кадъ више одъ повластице (или збогъ болѣгъ новіегъ изнађеня у истой радньи, или иначе) ползе немаю, привилегію сами слободной конкуренціи напустити морали. Време, на кое се повластица издае, и такса, коя се за то наплаћуе, требало бы да се управляю по важности изнађеня и по користима, кое изнађачъ одъ исключивогъ уживаня права вуче. (4)

4, Свакій, кои повласный патентъ тражи, нека власти донесе ясанъ и подпунъ описъ изнађеня по потреби съ нужнимъ нацртаима и моделима, и

Digitized by Google

да означи точно предметъ, за кои привилегію тражи. ([5])

5, За подражаванѣ привилегираногъ производа треба закономъ казни прописати, а исто тако узозъ тій производа са стране забранити и отештати. Правительство нека сходнимъ уговорима съ осталимъ правительствима свое производителѣ одъ подражаваня ньіовы повлашћены изнађеня у странимъ земляма заштити.

6, Ако се привилегія за неко време неупотреби, треба да изгуби свою снагу. ([6])

([1]) Основный законъ е у Енглеской одъ 1623., найновіи одъ 1852. године. — Француски закони су одъ 1791. и — 1854.; прускій одъ 1815.; аустрійски одъ 1821. и 1852. године. —

([2]) Некима се патентъ неиздае, што е употребляванѣ изнађеня противно полицайнимъ наредбама, или што се съ обштимъ интересомъ неслаже, или напослѣдку што е изнађенѣ незнатне важности. — Енглескій патентъ се обеснажи, како патентъ за исто изнађенѣ у другой држави издатый свою снагу изгуби. — Францускій законъ одъ 1854. год. наређуе: да притяжатель каквогъ патента у страной држави може исту привилегію и у Француской добыти, но само ова привилегія неможе за дуже време важити, но на колико е патентъ у страной земльи издатъ. —

([3]) Треба обзнаньивати све тражене и подарене привилегіе, да бы ій свѣтъ могао сазнавати, и свое примѣтбе и протесте власти подносити. — У некимъ државама се правительство упушта у само испытиванѣ, е ли изнађенѣ ново; но у већой части држава то се нечини. — У Сѣв. Америки мора се онай, кои по-

Digitized by Google

властицу тражи, заклети, да е изнађенѣ, уколико онъ зна, ново. — У Енглеской се привремено на по' године повластица найпре изда, за ков време се протестаціе противъ новоће изнађеня примаю, па кадъ се изнађачъ одъ свію нападаня оправда, изда му се правый патентъ. —

(4) У Енглеской е одъ 1623. до 1851. год. издато свега 13.716 патената, одъ коій е у ово послѣднѣ време іошъ 7321 важіо. — Аустрія е одъ 1820. —32. год. издала 1721, одъ 1833.—52. год. 4959 патената, дакле у послѣднѣ време годишнѣ по 248. — Пруска одъ 1815.—53. свега 1378 патената и то тако, да е у првы 13 година у ср. руку по 10, у други по 26, у трећи 13 година по 86 годишнѣ издавала; у Пруской се годишнѣ 400 — 500 патената тражи, а издае се само 70—80. — Сѣв. Америка 1790.—1819. год. 1366 или годишнѣ 45 патената, 1820.—49. 14.060 или годишнѣ 468. — Француска 1791.—1816. годишнѣ по 32, 1817.—36. годишнѣ по 229, 1837.—52. годишнѣ по 956, или свега за сво време 23.152 патента. — У Пруской има и бесплатны патената. — Преће су привилегіе млого стаяле у В. Британской, н. п. за сва три кралѣвства на 350 Ls. Садъ е такса и штемпелъ за пріяву 10 Ls., за полученѣ патента 20 Ls., по истеку треће године 50 Ls. и по истеку седме године 100 Ls., свега 180 Ls. — У Аустріи плаћа се сваке првы петъ година по 20 фор., после сваке године далѣ 30, 35 фор. и т. д. и за 15. као послѣдню годину 100 фор. — У Француской кошта патентъ на 5 година 500 frs., на 10 година 1000 frs., на 15 година 1500 frs. — У Белгіи прве године 10 frs., друге 20 frs., ... двадесете 200 frs. — У Баварской за првы 5 година по 5 фор., за сваку други 5 година по 10 фор., за 11. годину 20, за 12. год. 30, за 13. 40, за 14. 50, за 15. 60 фор. — — У В. Британской и Сѣв.

Digitized by Google

Америки издаю се патенти на 14 година, у Пруской одъ ½—15 год., али се обично на 5 година узимаю; Саксонска, Хановерска и Выртембершка неиздаю ій дуже одъ 10 год.; Белгія на 20 год.; Русія на 3, 5 или 10 година; Француска и Холандска на 5, 10 или 15 година. —

(5) У Француской, Белгіи, Русіи, В. Британской, Аустріи (обично) може власть описъ привилегираногъ изнаѣеня одма обзнанити, у Баварской и Сардиньской текъ по истеку рока повластице. Ове обзнане су обштеполезне, єръ показую другимъ разборитимъ и даровитимъ людима, да у истимъ и другимъ радняма поправке и усавршеня изналазе. Само нетреба обзнане да даю повода злоупотребама на штету повлаѣенога пре истека привилегіе. —

(6) Ако по добывеномъ патенту повлаѣеный одъ своГъ права никакве употребе неучини, онъ губи право на привилегію: у Пруской и Хановерской за ½ године, у Аустріи и Белгіи за годину, у Француской и Холандской за двѣ године, у Баварской за три године. —

Б, Принудна права.

§. 112.

Предузимательи неки урадны заната имаю право, по коме жительи некогъ мѣста немогу производе тогъ заната одъ другогъ кога, но само одъ истогъ предузимателя куповати и трошити. Ова принудна права уступале су обштине и правительства поединимъ предузимательима преѣе изъ узрока, или да какво корисно предузеѣе одъ штете и пропасти осигураю, или да одъ предузи-

Digitized by Google

мателя наплатомъ таксе и аренде користи вуку. Гдѣ су се принудна права подаривала изъ првогъ узрока, ту се противъ умѣсности таквогъ поступаня неможе ништа навести, єръ полезна построєня, као што су н. п. млинови, болѣ є и тимъ скупльимь за народъ начиномъ подизати, него ій се сасвимъ лишавати. Но у течаю времена постану тіи предузимателѣи небрежльиви и немарни, принуђаваю дакле трошаче, да горій беспапъ скуплѣ плаћаю; па и иначе су одъ штете народномъ кућеню, єръ недаду другимъ ревносніимъ и марльивіимъ предузимательима се подићи. Зато су владе одавна на то мислиле, да народно кућенѣ одъ принудны права ослободе. Користи, кое предузимателѣи такви одъ трошача ньіовы производа вуку, основане су на праву; и ако се оно укине, онда и користи падаю. Зато се безусловно — безъ накнаде — утолико манѣ могу принудна права укинути, ако су ій државци ньіови съ великимъ трошкомъ прибавили. Како є ко користи поредъ државца тій права одъ исты вукао, тако ће и накнаду при укинуђу права онай државцу учинити морати, т. є. или обштине или правительство. (1)

(1) У Србіи постаяло є пређе у Бѣограду право обштине (кое іой є влада 1839. условно а 1847. сасвимъ уступила), да туцанѣ пржене каве, *тамисъ*, подъ аренду дає тако, да є свакій кавеція приморанъ было, одъ арендатора потребну каву куповати. Тамисъ є укинутъ было 1857. В № 638., но опетъ є обновлѣнъ 1861. В № 199. али тако да само нико другій несмѣ пржену туцану каву продавати. Прихода є годишнѣгъ было до 1857. преко 1000 # цес., 1861. год. преко 300 #. — И даванѣ месарница, топлѣня лоя, кантара подъ аренду спада одчасти овамо, но све ово чини се више изъ финансійски узрока (кодъ кантара є и побуда сигурно-

Digitized by Google

сти), и нема правогъ карактера принудны права, као што ова по Европи постое, єръ се само у некой мѣри и за неко време подарую. Одъ месарница имала є обштина бѣоградска послѣдньи година по 300 дуката прихода, 186$^{0}/_{1}$. пакъ 4000 # цес. — По Европи постаяла су принудна права за млинове, за цѣѣнѣ вина, за гостіоннце, за пиваре, за ракиційнице, за цигляне, за ковачнице, за пећи (за хлѣбъ) —. — У Баденской было є осимъ правительствены, укинуты принудны права год. 1835. іошъ 188 у приватнимъ рукама, коя су се ради одкупа процѣнила на 200.000 фор. — Неке су землѣ ова права безъ накнаде укинуле. Аустрія є укинула тако права пивара и ракиційница год. 1848. — Вырте мбершка закономъ одъ 1849. год. нареѣує: „Ова исключива права престаю, но оштеѣеный може тражити накнаду.“ У Баденской укинута су та права (Bann - und Zwangsrechte) такоѣе, но безъ накнаде, закономъ одъ 1848. год. —

В, Ограниченѣ увоза.

§. 113.

Одъ више столѣћа држала су готово сва правительства за нужно, да за подпору домаће рукодѣлне раднѣ треба увозъ страны рукодѣлина или забраньивати или ѣумрукомъ отештавати. (1) Овогъ рода ѣумруци зову се *заштитни ѣумруци* и разликую се одъ *финансійски ѣумрука*, (2) што є кодъ оны државный приходъ споредна а унапреда какве земальске раднѣ главна цѣль, кодъ овы є пакъ главна побуда завоѣеня ньіовогъ финансійска користь безъ призрѣня на ньіово народно-економно дѣйство (III. §. 218.). Ограниченѣ увоза приводи послѣдице у радньи урадной а не

Digitized by Google

у трговини, премда трговину, препречаваюћи є, понайближе додира; па зато ћемо и тай предметъ сматрати у науци о урадной радньи. Заштитни ћумруци постали су у доба, кадъ се наука економна іошъ у дѣтиньству налазила и подъ упливомъ погрѣшне трговне системе (I. §§. 65—71.), и одржали су се по већой части држава до дана данашнѣгъ. Борба на научномъ и парламентарномъ полю о овомъ предмету подѣлила є државнике у два стана, одъ коій є єданъ за *заштитне ћумруке*, другій за *слободну трговину*. (3) Споразумлѣнѣ између ове двѣ странке зато се тешко може привести:

1, Што су гледишта сматраня бораца различита; єдни т. є. сматраю стварь съ обште народноекономне точке, и имаю цѣло народно кућенѣ предъ очима, други пакъ немаюћи вѣре у резултате науке управляю свой судъ по поєдинимъ появима, коє заштита у занатима производи.

2, Што се свѣтъ на заведено и већъ одавна постоєће навикао, одъ кога одустати неможе, а да непомисли на велике опасности тако огромне реформе.

3, Што є тешко, да єдна страна другой искуствомъ и млогимъ примѣрима истинитость свога мнѣнія докаже, єръ показуюћи се появи као дѣйства мѣра єдне или друге партає имаю за узроке и друге поводе осимъ оны, коє башъ єдна или друга страна наводи.

4, Што се заштитномъ подпоромъ удѣйствованый напредакъ какве раднѣ лакше примѣти но уштрби, кои отуда за осталый народъ проистичу.

Digitized by Google

(1) Ђумруци су одъ памтивѣка само финансійски были, па текъ у Млецима, у Енглеской и подъ Карломъ V. у Шпаньольской датъ имъ е было и значай заштитны ђумрука. Енглеска е и извозъ неки машина у истой цѣли бранила; но то е год. 1843. пало. —

(2) Бянкиній назива заштитне ђумруке: диференціялни ђумруци (разничи —), еръ они изравняваю разницу између трошкова око производа добра каквогъ у земльи и изванъ землѣ нужны. Именомъ диференціялни ђумруци (Differenzialzölle) називаю се обично они изузетни ђумруци, кои се по уговору съ коіомъ државомъ на нѣне еспапе манѣ наплаћую, но на исте еспапе друге кое државе, за кою повладу и наши еспапи у той држави манѣмъ ђумруку подлеже. —

(3) И на едной и на другой страни има найважніи мужева, као кодъ свакогъ великогъ оспореногъ пытаня, но млоги, ако се и наводе као бранительи заштитны ђумрука, есу то само условно и збогъ околностій, признаюћи уосталомъ надвѣсность слободне трговине. — Поглавити бранительи *заштитны ђумрука* су: Ferrier, Büsch, Chaptal (de l' industrie française), Moreau de Jonès, Hopf, Gans zu Putlitz, Kaufmann, Fränzl (über Zölle, Handelsfreiheit und Handelsvereine, Wien, 1834.), N. Briavoinne (de l' industrie en Belgique), Torrens, Schröter, поглавито Fr. List (das nationale System der politischen Oekonomie, 1844.), G. Höfken, Glaser (über die Nothwendigkeit von Schutzmaassregeln, Berlin, 1845.), Kudler, Zöppritz, Becher, Christ (über den gegenwärtigen Stand der Frage der Schutzzölle, Frkf., 1851.), Goldenberg (libre échange et protection, Paris, 1847., — de l' avenir de notre société, Par. et Strasb., 1856.), Thiers (discours sur le régime commercial de la France, Paris, 1851.). — — Главніи за-

Digitized by Google

ступници странке за *слободну трговину* всу: A. Smith, Simonde, Brunner, Lotz, Rau, Murhard, MacCulloch, Bülau, Schön, Bowring, H. Osiander, Bergius, Rossi, v. Prittwitz, гр. Petitti di Roreto (delle associazioni doganali fra varj stati, Firenze, 1842.), Brüggemann (List's nationales System der polit. Oekon., 1842., — der d. Zollver. und das Schutzsystem, 1845.), Hagen (die Nothwendigkeit der Handelsfreiheit — mathematisch nachgewiesen, Königsb., 1845.), G. Clermont (de la liberté commerciale et d'autres réformes urgentes, Liège, 1846.), Bastiat (die Trugschlüsse der Schutzzöllner, deutsch von Noback, Berl., 1847.). Motthes, Mill, M. Chevalier (examen du système commercial connu sous le nom de système protecteur, 2. изд., Paris, 1852.). — Као посреднике између обадвѣ стране можемо навести: (Biersack), Nebenius, Bianchini (della riforma doganale della Gran-Bretagna, Palermo, 1846., — principj della scienza del ben vivere sociale, Nap., 1855.), Regenauer, Lavollée, Wappaeus (gelegentliche Gedanken über nationale Handelspolitik, 1851.). — Види Pay-а дѣло II. §. 205. —

§. 114.

У обрану заштитне системе наводи се:

1, Урадни занати производе млога и вредна добра, занимаю огромне капитале и млоге раднике, подпомажу развитакъ и остале матеріялне раднѣ, држе велико жительство у земльи, и тако су знакъ и узрокъ найвећегъ благостаня, независности и ячине народне; ([1]) но,

2, Почемъ су у понекимъ земляма природна свойства или друге околности подигнуђу какве ру-

Digitized by Google

кодѣлне раднѣ ненаклоне, или су скупи капитали и радници, или іошъ невѣшти предузимательи и посленици узрокъ, да на земальскимъ а іошъ манѣ на странимъ піяцама домаће рукодѣлине страной конкуренціи одолѣти могу: (²) и потоме

3, Ако се урадна коя радня поредъ стране конкуренціє подићи неможе, дужность є државе, да предузимателя нѣногъ дотле одъ те конкуренціє заштићава, докъ се овай небы толико опоравіо, да самъ свой посао на свою и уобште на народну ползу безъ туђе помоћи радити може; (³) то

4, И проистичућу отудъ штету за народно свеколико кућенѣ, што ће се неки земльодѣлски производи скуплѣ платити морати, но што бы ій слободна конкуренція са стране доносила, нетреба друкчіє сматрати но као жртву, кою народъ треба себе самогъ ради да поднесе, и утолико пре што штета трає само неко време, докъ се домаћа предузећа неопораве, и што остале класе народа исту тимъ себи накнаћаваю, што оне изъ умложене продукціє и изъ савршеніє употребе землѣ, капитала и радне силе више прихода одъ овы производны извора вуку.

(¹) На свакій начинъ осѣћа се оскудица поедины урадны радня у особита времена врло яко, и доводи народъ у зависностъ одъ страны држава; н. п. кадъ страна земля може нама у време рата забранити увозъ ратногъ урађеногъ матеріяла. Но у овако особита времена па и уобште могу се показати исто тако незгоде и у смотреню сировы или полаурађены еспапа; н. п. кадъ намъ страна држава непропусти увозъ жита, углѣна, шалитре, гвожђа и олова, узалудъ ће намъ быти све фабрике и рукодѣлска развієность, како потребногъ.

Digitized by Google

за урађиванѣ матеріяла небудемо имали. А да и свакояки фабрика у земльи буде, и да се и све потребне сировине у ньой производе, ніе могуће помислити. Дакле зависности быће свакадъ, више или манѣ. —

(2) Богатство В. Британске у каменомъ углю и гвожђу, (I. §. 129. 4) угодно положенѣ за морску трговину, млогобройне лађе, консулати и станице по цѣломъ свѣту, євтини капитали и предузимаюћій духъ народа — све то чини, да є у већой части радня тешко съ ньомъ конкурирати. — Напротивъ скупоћа капитала и радника, оскудица добры предузимателя и посленика у источнимъ земляма Европе угушаваю свако урадно предузеће већъ у нѣговомъ зачетку. —

(3) И самъ List признає, да є слобода конкуренціє за народно кућенѣ найболя, но само збогъ непріятельски мѣра страны влада и збогъ већъ подобнимъ мѣрама у другимъ земляма унапређены рукодѣлія, мисли онъ, да се мора захтѣвати привремена заштита. Онъ назива ову економно-полицайну бригу правительства „индустрійско воспитанѣ народа,“ — „садъ мануфактурне снаге.“ —

§. 115.

На изложене горе наводе бранителя заштитне системе може се на основима науке ово одговорити:

1, Земльодѣліє и сточарство производе млого више и млого вредніи добара, и испуняваю све услове наведене у ползу рукодѣлія савршеніє но ова, па опетъ нико непрепоручує озбильну ђумручку заштиту овы заната. (1) Уосталомъ познато є, да велико жительство ніє основъ народ-

Digitized by Google

ногъ благостаня но само нѣгова послѣдица, и да га нетреба вѣштачкимъ средствима приводити, но само тежити и старати се. да оно за свой обстанакъ природне услове има. Истина на малой површини землѣ неможе и при найинтензивніой культури земльодѣлской (I §. 133.) толико народа живити и занимати се, колико при урадной радньи, али и при найгушћой населѣности земльодѣлаца непримѣћаваю се оне бѣде, кое рукодѣлія покадкадъ за собомъ повуку. Земльодѣліемъ починѣ народъ свою индустрію, и ако му нужни услови неоскудѣваю, онъ га све далѣ и далѣ усавршава, па ако и уколико има услова и за друге родове раднѣ, онъ ће и ове предузимати и усавршавати по природной потреби и то оне више, за кое услови угодніи буду. Ово исто тако быва, каошто се и у едной земльи поедини предѣли на оне раднѣ исключиво или поглавито одаю, кои найвише успѣха обећаваю, производе осталы радня пакъ прибавля народъ тій предѣла промѣномъ одъ жителя други предѣла, каошто и народи трговиномъ са странима чине.

2, За постоећій родъ и количину производа употреблѣни капитали рентираю се, и радници и предузимательи налазе свою користь подъ датимъ околностима по коликоћи и каквоћи найболѣ. Употребомъ пакъ овы производны извора силомъ на нову какву радню уништавамо ій одчасти, еръ ій извлачимо изъ раднѣ, гдѣ су се исплаћивали и успѣвали, и даемо имъ неприродно и неисплаћуюће се заниманѣ, чимъ имъ іошъ повишавамо цѣну и у онимъ првимъ заниманьима, те и овима органичавамо производность. Ово су сигурне послѣдице прекогъ унапређеня поедины грана раднѣ, чему се само одчасти тимъ одмоћи може, ако се они

Digitized by Google

производни извори са стране донесу. ([2]) При негованю природногъ развитка радиности иде влада само на руку, да се умложени и у досадашньимъ предузећима излишни производни извори у другимъ радняма корисно употребе.

3, Занати, кои су каквой земльи сходни и вѣшто се руководе, подижу се сами и цвѣтаю поредъ све стране конкуренціе; они пакъ земльи несходни, потребуюћи заштиту ћумрука, или бы по некомъ времену на редъ дошли, да се и безъ заштите сами съ успѣхомъ подигну и успѣваю, или ће требати вѣчне заштите за свой обстанакъ.

4, Скупоћа приведена отештанѣмъ увоза неки страны производа, осимъ што є штетна за трошаче, єръ уживанѣ органичава, іошъ шкоди и съ те стране, што умалява продню млоги земальски предузећа, коій се производи збогъ увећаны издатака на поскупивша добра онолико трошити неће, а уди имъ далѣ и съ те стране, што умалѣню увоза страны слѣдує умалѣнѣ извоза домаћи еспапа. (I. §. 164.) Ова се неповольна слѣдства яче осѣћаю, ако заштићени занати производе полаурађене еспапе, кои као преобразине или помоћне матеріє (I. §. 171.) у млогимъ домаћимъ предузецима служе. ([3]) Захтѣвана жртва, кадъ бы нужде было поднети є, правично бы се онда сносила, кадъ бы свакій по имућности своіой на жртвеникъ приносіо (по финансійскимъ правилима (III. §. 131.); исто се тако неправично и несавршено у горньой точки изложени губици накнађаваю користима, коє слѣдую поскуплѣню заштићеногъ производа (§. 114. 4,).

([1]) Подъ заштитомъ чаме занати и немаю оногъ полета къ процвѣтаню, ни предузимачи оне ревности

Digitized by Google

за усавршенѣмъ. — Гр. Беньо (Beugnot) казао е 1843. у француской камари, да заштитна система „подъ скоро свима околностима причинява, да се у нечему радиность успава и раслаби, и да у себе саму свако поузданѣ изгуби.“ — Єданъ француской фабрикантъ одговоріо е на пытанѣ истражуюћегъ одбора: „Шта ме е стало, што се по енглескимъ радіоницама чини? Я самъ заштићенъ.“ — Шваліе прича, да е Долфусъ (фабрикантъ) рекао: „Моя кућа има єдну предіоницу съ 25.000 вретена. Она бы могла, да метнемъ нове машине, єръ имамъ неке одъ 40 година, прести свакій килограмъ у 20 сантима евтиніе, али домаћа конкуренція ніе тако яко, да ме на то примора.“ Доцніе купи другій фабрикантъ одъ Долфуса те застарѣле машине, и рече: „подъ системомъ забране іошъ ћу доста пара съ овимъ машинама радећи узети.“ — Русія и (пређашня) Напольска завеле су строгу заштитну систему, и ньіова рукодѣлія стое врло рђаво. — Аустрія забранює (као и остале многе државе) увозъ неки производа ради трговаия сасвимъ, и дозволява га само, ако се еспапъ за собствену потребу (по нарочитомъ одобреню) увози, но онда наплаћує великій ђумрукъ: на еспапъ галантеріе, финый стакленый, тучаный, казаскій и челичный, на накитъ, сатове, порцуланъ, огледала, альине и т. д. по 60% одъ вредности; на оружіе, музичне инструменте, кола и т. д. по 20%; одъ фунте чое 3 фор., вунены матерія $3^{\cdot 4}$ фор., платна $1^{\cdot 6}$, памучногъ еспапа 10 кр. до $3^{\cdot 6}$ фор., свиленогъ еспапа $10^{\cdot 8}$ — $14^{\cdot 4}$ фор., на центу гвожђа у полугама $3^{\cdot 6}$ фор., понекогъ гвожђаногъ еспапа 4 фор., стакла за прозоре 4 фор., осталогъ стакла 6 фор., памучне пређе 10 фор., тучаны жица, коса — 12 фор., бакарны жица 20 фор. лимарскогъ еспапа 24 фор., и т. д. При овой строгости не само да се млога роба кришомъ у землю уносила, но ни индустрія аустрійска ніе се подићи могла, єръ Аустрія кодъ своій $37\frac{1}{2}$ мил. жителя ніе год.

Digitized by Google

1847. више но за 39 мил. фор. робе урађене у стране землѣ послати могла, а нѣм. ђумручкій савезъ кодъ своій 30 мил. жителя послао є 1852. год. за 150 мил., 1853. год. пакъ за више одъ 200 мил. фор., (20 фор.) урађене робе у стране землѣ. — И ондѣ, гдѣ є заштита постаяла, па є доцніє укинута, нису наступиле оне рђаве послѣдице, одъ коій се свѣтъ бояо. — Кадъ се у Француской укинула забрана увоза финієгъ памучногъ предива, умложіо се домаћій производъ тогъ предива у 10 пута яче. — Кадъ су међусобни ђумруци при постанку ђумручке свезе између поєдины држава пали, стрепили су фабриканти, но стра' є узалудъ было. И при спуштаню ђумручке таксе нису се неповольне послѣдице появльивале. —

(2) Неразвієне землѣ нарочито мораю велику часть производны фактора са стране набавити: стране предузимателѣ или баръ управителѣ предузећа, више а и просте раднике, машине, оруђе и новце. —

(3) Поглавита овако полаурађена роба є: гвожђе (ливено или у полугама), пређа (памучна), кожа и у новіє време неочишћеный шећеръ, поредъ млоги и млоги други предмета, кои или као преобразине или као помоћне матеріє у фабрикаціяма служе. — В. Британска и Белгія збогъ млоги и богаты углѣны рудника прозводе гвожђе врло євтино, и конкурираю лако съ тимъ производомъ на свакой страной піяци. Скотски рудници могли су давати тону (око 20 центій) гвожђа 1830. — 39. год. за 92 шилинга (збогъ построєня млоги желѣзница), 1840. — 49. по 58·3 шил., год. 1843. была му є цѣна само 40 шил., (око 4 ‡ цес.) 1850. — 52. у ср. р. 43 3/4 шил., доцніє се опетъ пела 1854. до 84, 1856. на 67 — 72, 1857. на 76 шилинга. Ливено гвожђе изъ Велса упола є скуплѣ, 1857. год. 100—120 шилинга, и цѣна му се уобште свуда яко мѣ-

Digitized by Google

ня. — Нѣмачкій ђумручкій савезъ увози $^1/_3$ потребногъ му сировогъ гвожђа са стране, нарочито изъ Белгіе, но и извози неку часть свога гвожђа. Чистъ увозъ износіо е 1855. год. 2,969.432 центе сировогъ и 274.998 центій гвожђа у полугама. — Савезъ е произвео гвожђа у полугама 1834. год. 1,534.558 ц. а 1853. већъ 5,056.486 центій. — Француска е производила 1787. год. само 1 мил. килогр. сировогъ гвожђа, 1818. 114 мил., 1834. већъ 269 мил., 1843. већъ 400 мил. а 1846. 522 мил. килогр. (= $9^1/_3$ мил. центій аустр. одъ прилике). Увозъ е износіо 1836. год. скоро 19 мил. килогр. сировогъ и 5 мил. кованогъ и вальканогъ гвожђа, 1846. год. преко 96 мил. кил. свакоякогъ рода гвожђа. Ђумрукъ е различитъ по роду гвожђа и по мѣсту, гдѣ се уноси, и да ли на француским или странимъ лађана, одъ 4 до скоро 90 frs. одъ 100 килограма; закономъ одъ 1853. год. спуштенъ е ђумрукъ у многоме, а уговоромъ одъ 1860. год. ставлѣнъ е ђумрукъ на в. британско гвожђе до 30% одъ вредности, но тако да се одъ оногъ гвожђа, но кое се узимало 10 frs. одъ 100 килогр. (безъ décime additionnel), узима одсадъ 7 frs. а одъ 1 Октр. 1864. год. само по 6 frs. (заедно съ déc. additionnel). — — У ђумручкомъ савезу нѣмачкомъ урађено е пређе

		1841.—45.	1846.—50.	1851.—55.
земальск.	предива	198.687 ц.	236.729 ц.	395.268 ц.
увезеногъ	„	411.388 „	419.804 „	473.785 „
	Свега	610.075 „	656.533 „	869.053 „

Земальске се предіонице по томе поднижу. Год. 1855. начисто е увезено памука 661.139 центій, начисто извезено памучногъ еспапа 183.460 центій. Ђумрукъ е пређе было 2 Rlr. на 1 и 2 струкій памукъ, но садъ е 3 Rlr., єръ фабрике нису могле конкуренціи енглеской одолѣти, почемъ В. Британска врло яко ову мануфактуру ради. Год. 1855. урађено е сировогъ памука 836

Digitized by Google

мил. фунтій, одъ чега се испрело око 744·5 мил. фунтій преће; одъ ове е извезено 142·7 мил. фор., остатакъ е у земальскимъ фабрикама истканъ, но и одъ платна се опетъ извезло 358·5 мил. ф. тако, да се само $^1/_3$ преће у земльи потрошила (21 мил. вретена за фино предиво ради по в. британскимъ предіоницама, у француским 4·5 мил., у нѣмачкимъ само преко 1 мил.) — У Русіи се наплаћивало $6^1/_2$ рублѣ одъ пуда (16—17 ока), и съ малимъ изузеткомъ сва се потреба земальскомъ преѣомъ подмирує, премда е преѣа скупа. Год. 1857. спуштенъ е ѣумрукъ на 2·5 рублѣ. —

§. 116.

Осимъ оны горе обшты узрока наводе се іошъ понаособъ по околностима времена, мѣста и поедины заната и ови основи у обрану заштите ѣумручке:

1, У другимъ земляма постоећи заштитни ѣумруци одъ више столѣћа овамо узрокъ су развитка и надвѣсности млоги заната у тимъ земляма и немогућности подигнућа и обстанка исты предузећа у нашой држави, па зато е праведно, да на такве мѣре наша влада равномъ мѣромъ одговори (реторсіомъ), и да тимъ или страну државу принуди на одустанакъ одъ овы мѣра, или да баръ да земальскимъ предузећима заштитомъ потребну подпору. — Ако су мѣре стране владе обште и не само према нашой земльи употреблѣне, — у комъ су послѣднѣмъ случаю знакъ непріятельства, противъ кога по своіой политици наша влада свако средство употребити смѣ, — онда е разумніе савѣтомъ и блажіимъ владанѣмъ страно правительство на попуштанѣ у духу слободне трговине скланяти, и тимъ заеднич-

Digitized by Google

кій интересъ бранити. Ако се страна влада неусхтѣ усавѣтовати, онда ће заиста неку штету трпити наши но свакояко и нѣни поданици тимъ, што ће се поремећеномъ продньомъ нека занимання и у єдной и у другой земльи отештати. (1) Но овай є уштрбъ почастанъ и привременъ. Занатскій поремећеный производъ саобразиће се наскоро новомъ станю ствари, и о н и занати, коима є наша земля сходнія, развиће се у ньой яче. Таковы заната има у свакой земльи. Ако є кои одъ овы заната у страной земльи увозомъ заштићенъ, мѣра ће стране владе безуспѣшна быти; наша предузећа ће обстати, и на млогимъ странимъ піяцама конкурирати моћи, а страна влада поредъ якогъ обтереćеня своій трошача увидиће скоро и то, да є борба нѣна узалудна противъ надвѣсности, кою наши занати збогъ природны околностій или збогъ удобніегъ станя осталы природны извора уживаю. (2)

2, Народно-економна важность неки заната, кои добра велике вредности производе (гвожђе, одѣло, стакло) (3), или кои су зато важни, што занимання даю земальскимъ радницима и капиталима. — Истина болѣ бы економно станѣ народа было, да онъ сва, нарочито найвреднія, себи потребна добра производи; но тогъ станя неможе быти, него се напротивъ корисніє види, да свакій народъ оно производи, што євтиніє и болѣ одъ страногъ народа произвести умѣ и може, остале потребне еспапе пакъ да трговиномъ одъ страны народа у замѣну за своє євтиніє еспапе набавля. Радећи овако само у онимъ себи сходнимъ занатима, народъ ће и све своє раднике и капитале заняти, и уколико се ови умложавали буду, налазиће они новогъ занимання или у распро-

Digitized by Google

ранѣнстимъ досада раѣенимъ предузеѣима или у новима, кои су после овы нашой земльи найсходніи.

3, Опасность напрасногъ побитка цѣне слободнимъ увозомъ еспапа заштиѣены и незаштиѣены заната. — Ако су предузеѣа ѣумрукомъ заштиѣена была, онда ніе савѣтно, напрасно увозъ ослободити, но постепено и — найдоцніе кодъ оны предузеѣа, коя найслабіе могу са странима конкурирати. Кодъ незаштиѣены заната овакви су случаи рѣтки, и дѣйство имъ е кратко, зато се они могу брояти меѣу обште случайне неугодности свакогъ заната, гдѣ правительство помоѣи неможе. (4)

(1) Кадъ се извозъ руски земльодѣлски производа, платна и т. д. енглескимъ и францускимъ ѣумручкимъ тарифама отештао, и Русія е свое тарифе повисила- — Оваквимъ ограниченѣмъ увоза страны производа земля сама себи шкоди. Lherbette (франц. депутирацъ) каже: репресаліе су ярость дѣтета, кое се по другій путъ удари тукуѣи предметъ, о кои се првый путъ ударило.“ — Француска извози манѣ вина и ураѣевине, но што бы могла, еръ яко обтереѣава увозъ жита, стоке, гвожѣа и т. д. — Кадъ е Напольска отештала увозъ британске памучне и челичне робе, одговорила іой е В. Британска увеѣаномъ тарифомъ на увозъ маслиновогъ зейтина, али овоме е слѣдовало, да се умалила продня енглеске вунене робе, зато е онда J. D. Hume рекао: „мы убіямо нашъ вуненый производъ овдѣ, еръ оны убіяю производъ наше памучне и гвожѣане робе тамо.“ — Пилъ (Peel) е казао у обзиру отештаногъ увоза страны и евтиніи производа: „па кадъ други народи свое потребе оѣе скуплѣ да подмирую, нека ій.“ — Френклинъ (Franklin) описуе, како прави-

Digitized by Google

тельства четири државе нарећую међусобно забране увоза, и одговара на пытанѣ, шта се овимъ забранама добыло: „ сва четири народа налазе, да су се готовине ньіовы уживаћи средства уманьиле.“ —

(2) Уобште є у садашнѣ доба обладало разумніє мнѣніє о овимъ заштитама тако, да се производъ еспапа, кои неможе ни подъ заштитомъ лако успѣти, у исту и неузима. Но по злоупотреби напротивъ уживаю и данданашньи неки занати заштите, кои є нетребаю, почемъ ньіови производи на странимъ піяцама конкурираю. —

(3) Ове и овима подобне производе треба народъ за свою трошню подъ свакимъ околностима, и они се могу назвати за нѣга необходно нужна добра тако, да бы народъ у велику неприлику пао, кадъ бы страна држава увозъ у нашу землю овы производа забранила. Но у исто време зна се, да обично свака (баръ већа и развіенія) држава производи жито, пиво или вино, дрва, каменый углѣнъ или друго горіво, просте дрвене, земляне, кожне, стаклене и металне еспапе, свѣће, сапунъ, обућу, одѣло, ужарску, коларску, зидарску, ковачку, столарску и т. д. и т. д. робу, коя му є за баръ краћій одъ стране землѣ независный обстанакъ преко нужна, и исто тако зна се, да се и страна земля, коя намъ ове плодове продає, неће скоро никадъ већъ збогъ своє собствене користи рѣшити, да увозъ тій производа у нашу землю забрани. —

(4) Случай може быти, да н. п. в. британске ураћевине збогъ рата съ каквомъ великомъ земльомъ или съ више таковы земаля, гдѣ су се оне продавале, изгубе ту велику продню, и да фабриканти британски свою робу на нашу піяцу у већой количини донесу и пошто зашто є нуде, текъ да се само оны велики готовина израђене робе ослободе. Ово рѣтко быва, и тіи пред-

Digitized by Google

узнмательи урадны занята ограниче благовремено свой производъ, а устежу се и съ понудомъ дуго време; но ако онако буде, онда нека спада овай случай у оне, гдѣ земальски производительи, збогъ скупоће ране, радника и преобразина, збогъ побуна и ратова неке штете претрпити мораю, каошто свако предузеће има своє добре и своє рђаве године, коє имаю уплива на оне предузетке, безъ да се правительство за обвезано држи, съ пожртвованѣмъ са своє или съ народне стране штете поединима накнађавати. —

§. 117.

На основу научны истина и по примѣру разумніи правительства може се у заключеню ово мнѣніє о умѣсности заштитне системе изреѣи:

1, Обште правило треба да важи, да домаће занате нетреба ђумручкомъ заштитомъ ни стварати ни одржавати, єръ ніє нужно, да се сви занати у єдной земльи раде, а они найманѣ, коима нису довольне толике користи домаћегъ произвоѣеня и обште подпоре владе, но кои іошъ потребую нарочиты и велики пожртвованя одъ стране народа и владе. (²)

2, Само изузетно за подигнуће каквогъ врло корисногъ предузеѣа; коє све услове лакогъ постанка и успѣшногъ обстанка у земльи има, може влада привремено поредъ осталы подпора, ако ове довольне нису, томъ предузеѣу и ђумручкомъ заштитомъ подпору дати. Ова подпора несмѣ се никако у забрани увоза (прохибиціи, прохибитивна система) страны производа састаяти, но само у отештаню увоза ђумрукомъ оноликимъ, колкій

Digitized by Google

є потребанъ за обстанакъ каквогъ предузећа и то дотле, колико ће времена домаћій предузималель потребовати, да усавршенѣмъ свогъ предузећа може страной конкуренціи одолѣти.

3, Ако нека предузећа у земльи безъ заштите постое, ніе нужно ньіовъ далъій развитакъ заштитомъ подпомагати, но ако су се она досадъ текъ помоћу заштите одржати могла, треба ову само на потребну мѣру свести, и предузимательима заказати, уколико и за кое време іошъ могу на подпору владе овимъ начиномъ рачунати, по истеку тогъ рока треба отештаный увозъ ослободити. ([3])

([1]) Каошто су се пређе правительства надметала у обтерећаваню увоза страны урађены производа ради заштите своій земальски, тако се примѣтило у послѣднѣ доба кодъ млоги, разумніи, попуштанѣ одъ тога у духу слободне трговине по предлозима народноекономно изображены членова парламента. В. Британска є у овоме прва была, и нѣнъ поступакъ као и искуство, да страна конкуренція толико домаћимъ занатима нешкоди, побудили су и остала правительства на подобне кораке, и тако су сва досадъ и више пута своє ђумручке тарифе на манѣ сводила. — В. Британска є найпре 1824. год. укинула забрану увоза свилене робе, и свела є на 30% ђумрука одъ вредности, а и ђумрукъ на сирову свилу спустила є, па тако и на млоге урађевине, н. п. одъ стаклене робе одъ 80 на 20, одъ платнене одъ 40 до 180 на 25, одъ памучне одъ 50 до 75 на 10, одъ вунене робе одъ 50 на 15%. — Єданъ одборъ дольнѣгъ дома изразіо се 1840. живо противъ заштитны ђумрука. Год. 1842. спусти се ђумрукъ опетъ на млогимъ еспапима, н. п. на некой металной, вуненой и кожной роби одъ 30, 25 или 20

Digitized by Google

на 15%, одъ обичне артіе узимало се умѣсто 9 доцніе $4^1/_2$ пенса одъ фунте, одъ ц. прозорскогъ стакла умѣсто 8 Ls. $8^2/_3$ шил. доцніе $1^1/_2$ Ls. — Год. 1853. опетъ се неки ђумруци спустише и у болъій редъ доведоше, неки се еспапи сасвимъ ослободише; ово поглавито уговоромъ съ Француским год. 1860. —

(2) Свакій домаћій производитель има користи надъ странима већъ тимъ, што на свою робу, докъ е до трошача недонесе, неплаћа оноликe подвозне трошкове и увозный (финансійскій) ђумрукъ, што потребе и вкусъ своій трошача болѣ познае, што, ако се сировина на страну ради прерађиваня носи, ову евтиніе купуе и т. д. Влада може и треба на другій начинъ да занатима услуге чини, да ій за неко време ослободи одъ данака, да имъ уговорима са странимъ државама олакшице прибави, поправкомъ путова у земльи, поучаванѣмъ, и у крайнѣмъ случаю гарантиранѣмъ крозъ неко време за извѣсный приходъ. —

(3) Комисія бордо'ски трговаца изявила е мнѣніе француской камари год. 1824. о ђумручкой заштитной тарифи: „Ако е употреблѣна као репресалія, онда е жалосна; ако као подпора (faveur), онда е злоупотреба; ако као ободраванѣ (encouragement) земльи несвойствене (éxotique) индустріе, коя се неисплаћуе, онда е она немоћна и излишна. Ако се она употреби на заштиту каквогъ предузећа, кое има изгледа на успѣхъ, онда е добра, али е добра привремено; она треба да престане, кадъ се индустрія однеговала и кадъ дорасте. — Треба просто, почемъ се свечано призна основъ слободне трговине, заштиту само прелазну дати, съ условима и рокомъ непромѣнльивимъ и унапредъ утврђенимъ тако, како бы посебни и изузетни интереси, кои се съ овомъ слободомъ боре, принуђени были претопити се безъ потреса у обштый интересъ државный.“ —

Digitized by Google

3. РАЗДѢЛАКЪ.

Мѣре о вѣштачкомъ уређеню рукодѣлія.

А, Средства противъ рђавогъ свойства робе.

§. 118.

Пређе се држало, да правительство треба наредбама своимъ да чува занате, да непоклизну и непопусте у ревносномъ и уобичаеномъ вѣштачкомъ начину произвођеня, па зато су прописивале владе предузимательима техничный поступакъ и уређенѣ ньове раднѣ и разна свойства за ньове производе. ([1]) Но како главно покретало къ развитку рукодѣлія лежи у тежньи предузимача, да добру и евтину робу производе, и млого продаду, у трошковима, колико могуће буде, уштеде, и желяма купаца своій одговоре; то се оваква мѣшавина владе у урадно произвођенѣ несамо садъ као излишна но и као штетна показуе, еръ ограничава предузимателѣ, да слободно и по своимъ нахођеню горе изброена покретала развитка своегъ предузећа употребе. — При свемъ томъ ради сигурности купаца и олакшаня продае а и ради препоруке робе има случаева:

1, Да влада на захтѣванѣ продавца испитавши робу треба да да свое емство, да е робаонаква, за какву е продавацъ издае. Робу испытую вѣштаци или правительствени служительи подъ надзоромъ власти, коя печатомъ резултатъ испыта одостовѣри, да е роба извѣсне финоће, те

Digitized by Google

жине и дужине, или да се фарба држи, или да су саставне части нѣне или смѣса овы у извѣсной сразмѣри и т. д. (2)

2, Да влада закономъ пропише, да самъ продавацъ испыта робу, и да за нѣно свойство знакомъ некимъ на ньой самой ємствує, особито онда кадъ се свойство броєвима означити може, као кодъ смѣсе злата и сребра. Исто тако треба наредити ондѣ, гдѣ невѣшти тешко или никако саму преобразину євтине и скупоцѣніє робе неумѣю разликовати, да оба рода робе єданъ продавацъ продавати несмѣ, или да баръ лошію знакомъ яснимъ обилѣжи. (3) Ко противъ овы прописа поступи, па или неистинито свойство еспапа означи, или иначе повода къ обмани и оштеѣеню другога дає, треба да се казни.

3, Да влада уобште закономъ осигура продавца одъ злоупотребе, кою могу продавци лошіє робе чинити съ нѣговимъ знакомъ, макаръ у овомъ случаю тай знакъ и небыо ємство за свойство робе према власти, но само према купцима, кои еспапъ са знакомъ тогъ продавца за больій држе, и предпоставляю га еспапу други продаваца. Казнь нека преступнике и овы прописа постигне. (4)

(1) Одъ Колберта овамо понайвише су у Француской овакве уредбе ма узеле. Год. 1669. прописана є была дужина и ширина сваке чое и вунены матерія, но правительство морало є често своє наредбе преиначавати, єръ роба у прописаномъ виду ніє имала проднѣ на странимъ пiяцама. Год. 1718. буде нареѣено, да камелоти (матерія одъ кострети ангорски коза) буду 20 рифій дугачки, но овако кратки комелоти нису

Digitized by Google

у Италіи пролазили, зато є влада дужину 1739. на 30 рифій подиѣи морала. Уредба одъ 1707. прописивала є, да свилене чарапе мушке и женске мораю 8 и 5 лота тешке быти, и да се само у Ліону чарапе одъ црне свиле правити смѣю. — Таковы уредба было є млого и у В. Британской, Пруской, Аустріи и т. д., но временомъ нарочито у послѣднѣ доба све су скоро укинуте. Млоге наредбе, имено у смотреню платна, више су изъ основа полиціє сигурности издаване, да бы купца одъ превара предохранили, но ове имаю и економно-полицайногъ значеня, уколико кредитъ домаѣнимъ производима и фабрикама подижу. —

(2) У скоро свима онимъ предѣлима и земляма, гдѣ се платно производи, постои наредба, да се правительственимъ комисарима може или мора откано платно, пре него се прода, на мѣренѣ поднети. Преко єдногъ дугачкогъ астала, на комъ су раздѣльци мѣре означени, премѣре комисари платно, и обилѣже му дужину печатомъ на краєвима платна ударенимъ. Обично су разне но извѣсне дужине прописане, као 20, 30, 40, 60, 80 и 100 рифій и т. д., и онда се оно, што преко єдногъ одъ оны броєва преѣе, а другій недостиже, одсѣче, и продавцу поврати. — Понегдѣ се ово мѣренѣ бесплатно чини, а понегдѣ наплаѣує се такса мала (одъ 1 до неколико крайцара) на комадъ, по дужини и ширини платна. — У Енглеской се и чоа, пре и после валяня, овако мѣри. — Одъ фарбане матеріє опере се комадиѣъ єданъ на краю, и то служи за управлянѣ, како ѣе се фарба на цѣлой матеріи држати. —

(3) Прописи постоє за злато, сребро и калай. — У Баденской несмѣ се за златанъ еспапъ употребити лошіє смѣсе злато одъ $17\frac{1}{2}$ карата, ни сребро лошіє одъ 13 лотногъ; калайни производи мораю раѣени быти или съ $\frac{1}{10}$ или съ $\frac{1}{5}$ додатогъ олова. — У Фран-

Digitized by Google

цуской се мора златна и сребрна роба само у смѣси съ 92 или 84 или 75 % или односно съ 22.08, 20.16 и 18 карата чистоће драгоцѣногъ метала правити. — У Аустріи има злато у трговини три нумере съ наймањѣ 18, 14 и 10 карата; сребро мора 13 лотно быти; смѣса кодъ злата може бакаръ или сребро быти. У мѣстима, гдѣ има новчаны ковница, ове испытую робу, и удараю нумеру, иначе чини то єданъ на то одређеный мѣсный майсторъ. — Платиранъ (танкимъ сребрнимъ или златнимъ листомъ обвієнъ одъ другогъ метала) еспапъ треба да има особеный знакъ, и то у Баденской н. п. кодъ већи комада мора рѣчь „dublirt" исписана, кодъ ситніе робе слово „d" одпечатано быти; златари и сребрари смѣю само еспапъ златанъ и сребрнъ држати и продавати, а не и платиранъ или посребренъ. —

(1) Почемъ су се у Француской велике преваре съ дужиномъ продаваны шиваћи конаца чинили, єданъ фабрикантъ почне пасма одъ опредѣлѣне дужине конаца продавати, и онда се наравно концима съ нѣговимъ фабричкимъ знакомъ велика продня отвори, кое є принудило остале фабриканте, да и они савѣсніи у послу буду. — Млогій се еспапъ исключно купує и скуплѣ плаћа у повѣреню на фабрику и майстора, кои еспапъ продаю, и ударивши свой знакъ на еспапъ за доброћу нѣгову ємствую, зато є и обмана публике и невѣрность према тимъ больнимъ продавцима, кадъ другій ко на свой еспапъ истый знакъ удара; и заслугомъ другога се ползує. — У француском кривичномъ законику казнъ є за подражаванѣ фабрички знакова она прописана, коя важи и за фалсованѣ приватны документа. — Пруській законъ одъ 1840. год. прописує затворъ до єдне године и новчану казнь до 1000 Rlr. — Ово важи, кадъ се знакъ земальске фабрике подражава, у смотреню знакова страны производителя

Digitized by Google

непостое прописи, но то е погрѣшно, єръ обмана остае обмана, купци се свакояко оштећаваю, и штета се чини домаћимъ трговцима, кои са страномъ робомъ тргую. — Исто тако нетреба дозволити, да се лошіи страни еспапи за земальске у продаи издаю. В. Британска е то год. 1838. забранила. —

Б, Поучаванѣ.

§. 119.

Учебни заводи за будуће рукодѣлске предузимателѣ и раднике приносе сигурно млого къ усавршеню урадногъ производа, (1) єръ се научници за односно кратко време и лако упознаю основно съ научнимъ и искуственимъ резултатима своегъ будућегъ заниманя, раде доцніе свой посао съ већимъ поузданѣмъ и окретности и съ больимъ успѣхомъ, и побуђую се на дальій развитакъ и усавршенѣ своегъ заната. (2) Већъ знанѣ читаня и писаня, нешто рачунаня и цртаня, кое се у основнимъ школама учи, ставля предузимателѣ и раднике яко надъ оне, кои тій знаня немаю. Утолико већегъ значеня за успѣшность рада мора быти познаванѣ правила, по коима се треба предузимателю и раднику управляти, да имъ посао користанъ буде. Како су цѣли, за кою се ова лица уче, различите, то мораю и обучаванѣ и учебни заводи различити быти, єръ манѣ и друга знаня потребую радникъ или какавъ рукодѣлскій майсторъ, кои поредъ оны формалны знаня мораю себи и тѣлесне окретности у самомъ послованю да прибаве, друга и виша знаня мораю имати предузималель или управитель какве фабрике, кои

Digitized by Google

треба да су научно и вишестрано изображени. Исто се тако по разнимъ струкама заната потребую єдногъ рода знаня, коя су за другу излишня. Правительства є дакле дужность, заводе основати, у коима ће рукодѣлци не само нижа потребна имъ знаня а тако и нужно извѣштенѣ и окретность у самомъ послованю прибавити, него гдѣ ће се и веће предузимательи и управительи огромны рукодѣлски предузећа изобразити моћи. Као у свакой прилици тако и овдѣ могу правительству у млогоме бригу олакшати приватна лица и друштва, коя влади у помоћь притичу при осниваню и одржаваню тій завода, при издаваню и распростираню поучльивы евтины књига и повремены листова и т. д. (3) Осимъ овы средства на много мѣста су се врло полезне показале вечернѣ и недѣльне школе, у кою радници (калфе и научници) ићи могу или мораю у време, кадъ у радіоницама заняти нису. (4) — Што є више рукодѣлска радиность развіена, утолико су више стручне за свакій родъ раднѣ опредѣлѣне школе нужне, у земляма, са слабо развіенимъ рукодѣліемъ неможе се одъ владе изискивати, да чини што више одъ построєня обшты рукодѣлски школа, у коима се текъ за понеке главніє занате потребни учебни предмети понаособъ іошъ предавати могу. За неке послове или за све треба влада и по неколико младића на страну о своммъ трошку да пошлѣ у рукодѣлске школе или на практично обученѣ. (5)

(1) Види: Köhler: Ueber die zweckmässigste Einrichtung der Gewerbschulen und der polytechnischen Institute, Göttingen, 1830. — Preusker: Andeutungen über Sonntags-Real-und Gewerbschulen, 2. изд., Lpzg., 1835., 3. части. — Nebenius: Uber technische Lehran-

Digitized by Google

stalten, Karlsruhe, 1833. — Jacobi: Nachrichten über das Gewerbschulwesen in Preussen und Sachsen, Lpzg., 1842. — (Vischers): Rapport sur l'organisation de l'enseignement industriel, Brux., 1852. — Bidermann: Die technische Bildung im Kaiserthume Ostreich, Wien, 1854. —

([2]) Цртанѣ побуђує нарочито на нова изнађеня и усавршеня; оно треба да є єдно одъ найглавнїи учебны предмета, єръ є нужно за сваку струку матеріялне раднѣ, почемъ упражнява ученика у сваѣаню просторны одношая и олакшава подражаванѣ. Болѣ кои часъ одъ другогъ предмета одузети, само да се за цртанѣ више времена добыє. —

([3]) Друштво може распространѣно быти по цѣлой земльи, и имати у свакой вароши своє филіялне одборе, кои ће у духу друштва дѣлати. — У Енглеской постои друштво, коє нарочито ободрава издаванѣ повремены листова и популарны кньига за потребу радника. — У великимъ варошима и фабричкимъ мѣстима одъ велике су ползе явне библіотеке и читалишта, увече за потребу радника освѣтлѣна и наложена. —

([4]) И у Србіи се двапутъ већъ покушавало недѣльне школе основати, но обадва пута безъ успѣха, єдно зато, што є потреба и осѣѣанѣ потребе учення кодъ ученика іошъ слаба, а друго и зато што се цѣла стварь непрактично предузела, устроила и руководила. — Занатски ученици треба да су приморани, подъ одговорности майстора у школу долазити, калфама и слободнимъ радницима нека то на волю остане. Обично треба свако вече школу држати, а осимъ тога у Недѣлю и празнике по кои сатъ пре подне, и ученике обвезати, да є крозъ више година посѣѣаваю. —

Digitized by Google

У Пруской мораю ученици одъ 12. године почевши крозъ три године свакій данъ два сата у школу долазити; предмети ученя су: 1, геометрія безъ доказа, само съ цртанѣмъ и моделиранѣмъ, 2, ручно цртанѣ, 3, рачунанѣ, до десетны разломака, 4, механика и кемія. — У Баденской сви занатски ученици одъ 14. године мораю, а калфе и друга лица могу у школу долазити, коя се обично по єданъ сатъ увече свакій данъ држи, а осимъ тога у Недѣлю и празнике лѣти по 2 — $2^1/_2$ а зими по 1—$1^1/_2$ сата, и у коіой се учи: ручно цртанѣ, рачуница и основна понятія алгебре, геометрія и геометрично цртанѣ, индустріялна економія, просто књиговодство; упражнѣня у писменомъ саставу и у говору, а гдѣ потребе и могуће буде, іошъ и: природна исторія, механика и описъ, конструкція и прорачунаванѣ поєдины машина. По Аустріи одавна постое недѣльне школе; у Француской, В. Британской, Белгіи, Нѣмачкой и по скоро свима европскимъ земляма постое недѣльне или њима подобне школе съ добримъ успѣхомъ. — Изванредна предаваня и повремена поучаваня поєдине струке радника, или о поєдиной занатской вѣштини или користи такође су у обичаю по Европи, а нсто тако заводи за поучаванѣ майстора. Француско правительство е слало 1825. год. барона Дыпена у разна поморска мѣста, да предаваня изъ механике и практичне геометріе држи. — У Лондону, Менчестру, Единбургу, Бирмингему — постое училишта зз одрасле раднике и майсторе добро уређена и свима средствима изредно снабдѣвена. —

(5) Србско правительство послало е 1856. на практично изученѣ найпотребніи рукодѣлія 13 младића у Новый Садъ, кои после буду 1858. у Бечъ премѣштени; у течаю идуѣи годнна слато е више момака на исту цѣль у стране землѣ. —

Digitized by Google

§. 120.

Осимъ овы споменуты споредны учебны завода и други помоћны средства за поучаванѣ рукодѣлсни радника влада треба у своіой земльи да оснуе учебне заводе, гдѣ ће се систематично предавати рукодѣлска знаня и то по могућству за све класе рукодѣлаца. У већимъ и развіеніимъ државама быће могуће више редова таквы завода основати и обдржавати, у маньима мораю се рукодѣлци маньимъ броемъ задовольити. И найниже рукодѣлске школе предпоставляю кодъ своій ученика знаня, коя се у основнимъ школама прибавляю, оне усавршаваю кодъ ученика ова обшта знаня и поучаваю га далѣ у онима, коя су уобште за рукодѣлца или за поедина рукодѣлія одъ найвеће користи, докъ се у найвишемъ техничномъ заводу строго научнимъ путемъ непокажу правила, коя се употребити имаю и кодъ найсавршеніе и на найвишемъ степену вѣштине стоеће урадне раднѣ, каошто су построенѣ и управлянѣ велики фабрика, произвоћенѣ машина и подизанѣ вѣштачки мостова и зданія. Ова рукодѣлцу потребна знаня уче се дакле:

1, Одчасти у вишимъ разредима варошки основны школа, кои су понайпре опредѣлѣни, да дѣца за варошкій рукодѣлскій животъ нужна обшта знаня прибаве, као: правилніе и чистіе писанѣ, цртанѣ геометрично и ручно, рачунанѣ, понешто алгебре, геометріе, природне историе, физике, кеміе, и механике. Гдѣ нарочити рукодѣлски школа нема, ондѣ ће ови виши разреди варошки основны училишта ньіово мѣсто заступати. (1)

2, У нарочитимъ рукодѣлскимъ школама, у коима будући вѣштіи и больи радници и

Digitized by Google

майстори уче гореозначене предмете основніе и утолико обширно, уколико ће имъ за посао доцніе потребно быти съ тимъ, да ће поедини по потреби неке предмете баръ основніе и дуже учити морати, н. п. зидари цртанѣ, ако небы заводъ за ньи нарочито одѣлѣнѣ имао. (²) Осимъ потребне збирке книьга, оруђа, модела, мустра урађене и неурађене робе, врло е полезно, да заводъ има и едну радіоницу за практично обучаванѣ у занатеннимъ пословима. (³)

3, У политехничнимъ заводима и у предуготовнимъ за ньи реалнимъ школама (кое погдѣгдѣ заступаю рукодѣлске школе), гдѣ се одрасли ученици строго научно и за поедине струке урадне више раднѣ спремаю и усавршаваю. У малимъ и средньимъ државама довольна е една овакова школа за цѣлу землю. (⁴)

(¹) Веѣъ животъ у вароши, вишестрано познаванѣ людски сношеня, мѣшанѣ са свѣснінмъ свѣтомъ, больи учительи и редовніе ученѣ — све то чини, да дѣца болѣ у основнимъ школама успѣваю у варошима но у селима; и съ прибавлѣнимъ у тимъ школама знаньима олакшанъ е рукодѣлцу успѣхъ раднѣ, ако се іошъ онима у предидуѣемъ параграфу споменутимъ средствима ползовати може. Утолико веѣе користи проистичу за рукодѣлія, ако се дѣца, пре него што на какавъ занатъ оду, придржаваю, да и више разреде варошки школа посѣѣаваю, гдѣ се поредъ обшты имено такова знаня прибавляю, коя су свакомъ отреснѣемъ и отмѣнѣемъ рукодѣлцу потребна. Влада бы могла, баръ за неке занате прописати, да се дѣца на занате узети немогу, докъ ове више разреде несврше. —

(²) Занатске школе по пропису треба да постое у Баварской баръ у свакомъ округу по една, садъ

Digitized by Google

ій има 24; у Пруской ій такође има 24, одчасти съ реалнимъ школама у свези, у Саксонской три; у Баденской одговараю виши разреди грађански школа готово сасвимъ занатскимъ школама други земаля; у Француской écoles des arts et métiers наиѣнѣне су такође рукодѣлцима, но таковима, кои ѣе у великимъ предузеѣима заняти быти; у некима се учи, пре него се на занатъ оде, у другима текъ после едне године пробавлѣне на занату. — Поредъ обшты рукодѣлски школа има и посебны за поедине занате: у Саксонской за ткаче, у скоро свима земляма за зидаре. — Gewerbeschule у Брню имала е $18^{59}/_{60}$. год. 1528 ученика. —

(3) У Белгіи на концу 1851. год. было е 78 радіоница за практичню обученѣ ученика. У радіоницама Француски рукодѣлски школа уче се: подкиванѣ, кованѣ, врѣенѣ дрвета и метала, просто и вѣштачко столарство, делярство, ливенѣ гвожђа и бакра, построенѣ машина, резанѣ и позлаѣиванѣ метала, правлѣнѣ математичногъ оруђа, у некима се израђуе нешто разне рукодѣлине за продаю. — Бечкій политехничный институтъ има збирку земальски фабрички производа, коя е у 30 сала смѣштена и изъ 20.000 се предмета састои, а поредъ тога и врло богату збирку оруђа. — У Србіи постои трговачка школа, коя се пре посленo-трговачка звала, и за цѣль имала, младиѣе и за трговину и за рукодѣлске занате спремати, но дѣйство нѣно, баръ за рукодѣлія, было е сасвимъ незнатно. —

(4) Французи су први свой заводъ у Паризу назвали политехничномъ школомъ (école polytechnique, пређе се звала école centrale des travaux publics). Питомци уче поредъ построеня лађій, путова и мостова такође рударство, управлянѣ рѣка, архитек-

рію и инцинирство, но за неке се одъ овы струка у тонъ заводу младнѣи спреме само, па за далѣ усавршенѣ у друге заводе иду. Conservatoire des arts et métiers опредѣлѣнъ е и за научно више изображенѣ и за усавршенѣ поєдины занатски послова; école centrale des arts et manufactures права е виша рукодѣлска школа. — Виша техничка школа у Лієжу скопчана е съ университетомъ, а ради практичногъ обучаваня везана е съ ньомъ єдна фабрика машина. — Поредъ париске найболѣ су политехничне школе у Бечу, Карлсруу, Прагу и Цыриху. — Съ манѣ помоћны средства и у манѣмъ пространству има ій иначе врло млого по Европи. — У Србіи се намѣравало одъ воєне академіє употребивши помоћь лицея и трговачке школе и са сходнимъ подѣлѣнѣмъ струка начинити политехничный заводъ, но предлогъ е тай осуєћенъ. —

В, Ободраванѣ.

§. 121.

У тежньи, да се ревность рукодѣлски предузимача увећа, могу влади у млогоме бригу олакшати рукодѣлска друштва, (1) коя у земльи предузимательи сами или у свези съ другимъ лицима оснивaю, и коя су за рукодѣлску радню подобне ползе као земльодѣлска друштва за земльодѣліє (§. 70.), те зато и подпору владе заслужую. Понаособна средства ободраваня къ усугублѣню рукодѣлске ревности, коима ће се влада и поменута друштва служити, єсу:

1, Преміє на одличне послове рукодѣлске. Треба ревность рукодѣлску управити на послове, земльи полезне, а у исто време необразоване и

Digitized by Google

несавршене, па были они каково ново изнађенѣ, или производъ найболѣ робе неке сорте, или производъ найвеће количине робе какове и т. д. Премія треба да є баръ толика, да трошкове производителю накнађава.

2, Распространѣнѣ полезны изнађеня и препоручиванѣ сходніегъ начина раднѣ.

3, Збирке модела у варошима съ већомъ рукодѣлскомъ радиности. (2)

4, Явни излози одъ времена на време съ издаванѣмъ награда за найодличніє производе. У излозима овимъ виде рукодѣлци очима савъ напредакъ рукодѣлія, и побуђую се на подражаванѣ; некима отвара се продня, и правительство сазнає посматранѣмъ найодличніи производа на гомили станѣ земальски и страны рукодѣлія. У почетку правили су се излози само поєдины областій или земаля; а у послѣднѣ доба почело се, саставляти излоге рукодѣлски (и други) производа цѣлога свѣта. Овако огромне излоге могу само понеке државе правити и то збогъ трошкова већъ само редко. Ови су излози корисни за оне у томъ предузећу участвующе, кои се изъ сравнѣня производа разны земаля упознаю съ новимъ родовима робе и съ новимъ начинима рада. (3)

(1) Society for the encouragement of arts у Лондону одъ 1753. год., Société d'encouragement pour l'industrie nationale у Паризу одъ 1802., Polytechnischer Verein in Baiern 1816.; Preussischer Gewerbsverein одъ 1820.; ова друштва издаю и технологійске повремене листове; осимъ тога има ій скоро по свима земляма па и по поєдинимъ мѣстима. —

Digitized by Google

(²) Париској conservatoire des arts et métiers има машина, оруђа — или у природной величини или у моделима, далѣ фабрички производа, нацрта, књига и т. д.; у послѣднѣ време (1855.—56.) трошило се годишнѣ на овай заводъ 239.000 frs. — Polytechnische Sammlung у Мынхену, musée d' industrie у Брыселу. —

(³) У Француской држани су излози земаљски производа 1798., 1801., 1802., 1806., 1819., 1823., 1827., 1834., 1839., 1844. и 1849. съ єдиако растеćимъ броємъ изложителя, коій є послѣдня четири пута было 2447, 3281, 3960, 4510. — У Брыселу было є излога 1835., 1841. и 1847. — У Пруской 1822. и 1828., а и по осталимъ нѣмачкимъ земљама. — У Аустріи 1835., 1839. и 1845., на комъ є послѣднѣмъ было 1868 учасника. — Нѣмачкій ђумручкій савезъ саставио є 1842. год. у Майнцу єданъ нѣмачкій излогъ одъ 715 учасника; год. 1844. было є опетъ излогъ ђумручкогъ савеза у Берлину съ 3040 учасника, а 1854. є такавъ излогъ држанъ у Мынхену съ 6588 учасника (2331 изъ Баваске, 1477 изъ Аустріє, 767 изъ Пруске, 462 изъ Саксонске, 443 изъ Выртембершке, 180 изъ Баденске, 158 изъ Хановерске —). — Обштый излогъ производа свію народа начинѣнъ є было у Лондону 1851., гдѣ су и сирови производи, машине, рукодѣлія и дѣла образны вѣштина изложени были. Участвовало є 17.062 изложителя (7200 британски, 1296 изъ британски населбина, 1760 изъ Француске, 1720 изъ нѣмачкогъ ђумручкогъ савеза, 748 изъ Аустріє, 700 изъ Турске, 566 изъ Сѣв. Америке, 512 изъ Белгіє, 391 изъ Египта, 385 изъ Русіє и т. д.). Зданіє є у Хайдпарку одъ гвожђа и стаклета (кристална палата) за 142.780 Ls. построено было, у дужину 1848, у ширину (у среди) 456 и у висину 108 стопа, и заузимало є близу миліонъ стопа у четврть. — Цѣо издатакъ одъ 292.794 Ls. (послужителя и надзирателя было є 782 и до 400 по-

Digitized by Google

лицайны служителя) было е сувише накнађенъ приходомъ одъ улазны цѣна (423.782 Ls.), еръ е за 6 мѣсецій трайня излога шестъ миліона посѣтителя было (едногъ дана 109.915 лица). Државна каса ніе ту ништа потрошила, но приватни су унапредъ дали 67.896 Ls. Одъ каталога изложены предмета (285.854 егземплара на енглескомъ, 13.355 на француском и нѣмачконъ езику, кои су се продавали по 1 шил. комадъ) дошло е близу петнаестъ хиляда Ls. Поставлѣно е было 318 судія за оцѣну изложене робе, и потоме е издато 169 велики и 2952 малы медаля и 2142 спомена за одличіе. У пролѣће 1862. быће опетъ свѣтскій излогъ у Лондону, зданіе ће быти веће и скупоцѣніе, и уобште цѣо излогъ величественіи но онай одъ 1851. — Год. 1852. држанъ е такавъ излогъ у Ніуіорку но не съ онимъ успѣхомъ као лондонскій и париискій, кои е год. 1855. за време кримскогъ рата (одъ 15. Мая до 1. Ноемвра) држанъ, и на комъ е 21.921 изложитель участвовао. Зданіе е одъ тврдогъ матеріяла подигнуто было, и заузимало е 123.390 □ метара, трошкови построеня 19 мил. frs. Издато е 112 велики и 252 мале златне, 2300 сребрны и 3900 медаля одъ бронза, и 4000 спомена за одличіе. У другомъ едномъ зданію изложени су были предмети образны вѣштина. — Види: Hunt's: Handbook to the official catalogues, London, 1851. двѣ части, и Tresca: Visite à l'exposition universelle de Paris en 1855. —

§. 122.

Сама добра воля и ревность, кое ће влада горепоменутимъ средствима у земальскимъ рукодѣлцима пробуђавати, нису довольне за успѣхъ каквогъ предузећа, ако имъ оскудѣва могућность располагання онимъ матеріялнимъ средствима, коя су за вођенѣ каквогъ предузећа нужна. Оскудица

Digitized by Google

довольногъ капитала често є узрокъ, да се нека нова предузећа подићи или постоећа корисно распространити немогу. (1) Да сама влада са своимъ капиталима такова предузећа оснує и далѣ о своимъ трошку води, никако ніє савѣтно, єръ влада као познатый рђавъ економъ нетреба у економне спекулаціє да се упушта. Манѣ но ипакъ погрѣшно є, да влада, немаюћи и сама сувише капитала, приватнима ій позайми, да они какво предузеће осную или распростране, па ако кадкадъ то треба и учинити, онда валя баръ и сву нужну предосторожность при томъ употребити; у првомъ случаю имала бы влада штете одъ немарльивости, слабе окретности, велике зависности и скупоцѣности своій органа, у другоме излаже се она, да да повѣренѣ каквимъ протувама (обично странцима) и варалицама. (2) Зато є найкорисніє на то ићи, да се приватна друштва образую, коя ће предузимателѣ капиталима подпомагати, (3) или да се за поєдино предузеће потребни капитали одъ више приватны лица у єданъ саставе (на акціє), па да влада само савѣтомъ и помажући предузеће и иначе н. п. ослобоћенѣмъ одъ данка или одъ неки такса за време, на руку иде, да се саставъ тай олакша, и да му на руци буде промотренѣмъ и одобренѣмъ статута и пажньомъ, да се они точно испуняваю. (4) Ову подпору владе неће заслуживати осниванѣ и распространѣнѣ свакогъ урадногъ предузећа но само подъ условомъ, ако предузеће производи добра, коя обште и важне потребе намирую, ако збогъ лакоће набавке потребны преобразина, машина и други помоћны средства успѣха обећава, нарочито ако, одвећъ непоремећаваюћи постоећа земальска рукодѣлія, другимъ у земльи могућимъ и полезнимъ радняма изгледа за веће развитакъ да, (5) и ако поредъ свега оногъ

Digitized by Google

небы му самомъ безъ подпоре владе могуће и лако было подићи се. По овоме быће млога предузећа приморана, да изъ своій собствены сила потребну за успѣхъ снагу црпе, но може и случаева быти, да влада предузећа, коя бы своимъ подигнућемъ земальска рукодѣлія яко и напрасно потресла, преиначенѣмъ статута безопаснима учини, или, коя изгледа на успѣхъ немаю, тимъ отешта, да грађане опоменомъ на опасности саучаствованя одъ тога одврати.

(1) Млогій вѣштакъ съ найполезнінмъ знаньима умръо е у бѣди збогъ оскудице капитала, да свое знанѣ оствари. —

(2) Колбертъ е свакомъ 2000 ливрій у заямъ дао, кои е разбой за тканѣ свиле направіо, и то е имало успѣха. — Ланена велика радіоница кодъ Байрайта подигла се помоћу знатне суме, кою іой е баварско правителство безъ интереса позаймило. — Єданъ саксонскій лончаръ у Бѣограду (1857.) и єданъ вѣштачкій столаръ изъ Далмаціе (1859. год.) у Топчидеру добыли су одъ владе новчане и друге подпоре за подигнуће своій предузећа; но обоица су безъ успѣха по краткомъ времену радъ прекинули; исте судбе су быле и ђонара и сукнара, кое е влада о своимъ трошку подигла была. — Понекій путъ влада држи какво предузеће о своимъ трошку не збогъ спекулаціе, но кадъ небы збогъ губитка нико такво полезно предузеће хтѣо држати. — Ткачнице француске, гдѣ се скупоцѣни ћилими и тапети (гобелини, по браћи Gobelins тако названи) фабрицираю, кои су права живописна подражаваня, сматраю се као найсавршеніе, што ткачка вѣштина урадити може. — Што пеке владе за свою потребу држе фабрике за производъ коже, пушака, барута и т. д. неспада овамо. —

Digitized by Google

(3) У В. Британской има два такова друштва: British und foreign patent association и British Invention-und Discovery-Company; у Паризу има едно друштво истогъ опредѣлѣня. Осимъ тога основане су по свимъ земляма банке и друштва, имено у В. Британской, Француской, Белгіи —, коя предузимательнима урадны заната, поредъ други своій послова, новаца за радъ у заимъ даю. —

(4) Оваковы друштва на акціе има врло млого, и готово свако веће фабричко предузеће у Европи саставило е свое капитале на овай начинъ. — У Белгіи н. п. постаяло е год. 1855. 55 безимены друштва за углѣне копаонике, за рудне топіонице, за построенѣ машина и т. д. са 163¾ мил. frs. капитала; 12 друштва за фабрициранѣ шеѣера, ракіе — съ 10·45 мил. frs.; 9 за предіонице и ткачнице съ 20 мил. frs.; 5 за стаклане съ 10 мил. frs. капитала; подобно томе постое ова друштва по цѣлой Европи. —

(5) Н. п. у Србіи ткачнице, свиларе, стругаре —, кое бы дале повода, да се ланъ више сѣе, свилене бубе негую, и да неупотреблѣна и удалѣна одъ евтины путова шума користи приноси; но почемъ се ланъ засадъ врло слабо и готово никако несѣе, дудова мало има, и свилене се бубе рѣдко и невѣшто негую, а и добры путова изъ удалѣніи шума до воде нема, и ове прочишћене нису, то нетреба ни она рукодѣлія ободравати, пре него се баръ одчасти они услови успѣха ньиовогъ непобольшаю. —

Digitized by Google

КНЬИГА ДРУГА.

УНАПРЕДА ДѢОБЕ ИМАНЯ.

Уводъ.

---

§. 123.

Производомъ у земльи и увозомъ добара са стране за извезена добра и за учинѣне странима услуге саставля се єдна готовина добара, изъ кое поєдина лица примаю своє дѣлове, да ій уживаю, или да тимъ своє иманѣ увећаю. Укупно понятіє поєдины догађая дѣобе, уколико се она сматра као прелазъ добара изъ єдногъ иманя у друго, зове се циркулація добара, а уколико сматрамо погодбе међу учасницима дѣобе, продая добара (у ширемъ смислу). Коначный резултатъ свію овы догађая є приходъ поєдины класа жительства и лица. Истина се приходи изражаваю у новцима, но почемъ су новци само посредовательи набавке потребны намъ други матеріялны добара, то се и приходи састоє изъ тій свакомъ лицу доходећи количина добара (I. §. 32.). Зато ће се правительство постарати:

Digitized by Google

1, Да унапреди разне догађає, кои продаю сачиняваю, како бы се свакоме олакшало, да заключенѣмъ и остваренѣмъ погодба съ другима прибави она добра, коя су му потребна. Наредбе правительства притомъ тичу се поглавито:

а, Мѣне уобште и трговине понаособъ, (1) као и свію средства, завода и уређеня, условляваюћи или олакшаваюћи купованѣ и продаванѣ добара. Овамо спадаю мѣрила стварій (по дужини, тежини и ширини) и мѣрила цѣне (метални и папирни новци), подвозна средства (друмови, водени путови, желѣзнице, пловидба, мостови, канали, поште, телеграфи), наредбе у смотреню трговине — трговна политика — (трговине и друштва, учебни заводи, берзе, панаћури, ћумруци, трговни уговори и агенти — консули —, пристаништа, явна смѣстишта и т. д.).

б, Промѣне добара безъ непосредне накнаде, на кредитъ (банке и банкерске куће).

2, Да подѣйствує на дѣобу иманя, како бы она потребе народа сходніє задовольила. Свакомъ човѣку понаособъ треба бригу оставити, да изъ дѣобе народногъ прихода по могућству найвише извуче, и ако у некимъ околностима мора влада да наредбама дѣобу руководи, треба іой притомъ врло пажльиво и уздржльиво поступати. Правительствене наредбе у овомъ смотреню тичу се

а, Утврђеня цѣне неки добара (таксе за рану, найвећій интересный процентъ);

б, Подпоре оскудны жителя — полиціє сиротинѣ — (сиротиньске радіонице и позаймнице, сирочадски и убожарски домови и т. д.

Digitized by Google

(1) Ніє свака промѣна добара трговина (I. §§. 111. и 114.), нити су сви продавци и купци трговци, но само они, кои тай посао као занатъ раде, те отуда живе, и по томе ніє ни рукодѣлацъ зато трговацъ, што своє производе продає, нити другій кои грађанинъ води веѣъ трговину, кадъ потребна за свою кућу добра редовно купує. —

Digitized by Google

ГЛАВА ПРВА.

Унапреда продає добара.

I. ОДЛОМАКЪ.

Обште наредбе о продаи.

1. РАЗДѢЛЯКЪ.

Мѣрила.

§. 124.

Добре наредбе правительства о мѣрилима у продаю долазећи предмета одъ велике су користи, єръ уштеђаваю трудъ и време и млоге изъ незнаня, изъ зле намѣре или изъ други узрока произлазеће губитке. Погодбе о мѣрльивой роби текъ су онда опредѣлѣне и ясне, кадъ су мѣрила робе точна и позната. А и иначе су мѣрила важна за правила занатска и за сравньиваня нарочито статистична. Зато су владе у послѣднѣ време велику брижльивость у завоѣеню и одржаню добры мѣрила показале, и по европскимъ земляма постоє млогобройни државни органи, кои изъ призрѣня економне и полиціє сигурности бригу о мѣрилима воде. Мѣрила у продаи и иначе у животу човѣчіємъ потребна єсу: за дужину (миля, сатъ, стопа, хватъ,

Digitized by Google

рифъ —), за површину землѣ (четвороугалный хватъ, ютро, данъ —), за шупльину (кубна стопа или хватъ, аковъ, сатльикъ — мѣрица), за тежину (ока, фунта, товаръ —) и за цѣну (грошъ, форинта —), кое ћемо послѣднѣ збогъ особености природе тогъ мѣрила — новаца — понаособъ и сматрати. Усмотреню мѣрила имаће се влада постарати:

1, Да буду за намѣнѣну потребу *угодна*, т. е. проста, свакоме понятна, у единицама према земальской потреби и у подраздѣльцима за лако рачунанѣ удешена и не съ више различиты единица, но колико е потребно (н. п. не и драмове и лотове и унціѣ). (1)

2, Да буду у цѣлой земльи *еднака*, и да се по могућству и посредомъ уговора съ мѣрилима оны веће држава, съ коима се трговина найвише води, у сагласность доведу. Како су се европске државе изъ комада освоены и наслѣђены дѣлова независны преће држава образовале, тако су ови дѣлови землѣ своя мѣрила задржавали, и едно збогъ овога а друго и што су поедина главнія мѣста оступивши по времену или погрѣшкомъ или упливомъ стары или страны мѣрила одъ обшты уобичаены мѣрила, понаособъ мѣрила своя имала, важила су често у едной земльи два, три и више мѣрила, за едну потребу, кое е земальской продаи велику забуну причинявало. (2) Завести у томъ случаю обшта мѣрила по цѣлой земльи, ніе лака стварь, и баръ изискуе више времена, докъ се народъ на ново, за нѣга страно нешто навикне. Правительство нека притомъ прво почне новимъ се мѣрилима служити, а народу оставити доволянъ рокъ, по истеку кога се стара мѣрила употребляти несмѣю.

Digitized by Google

3, Да буду *стална* и непремѣнльива, кое се тимъ постизава, да прамѣра (étalon, Muttermass) стална остане, и да се по ньой сва мѣрила праве. Прамѣре често нестану, и тако се по времену покажу знатне разлике у мѣрилима; зато су у послѣднѣ време сва мѣрила устроена на основу едне у природи постоећe, сталне мѣре тако, да се свакадъ прамѣра еднака правити може. (3)

4, Да се непрекидно *надзирава* надъ точности мѣрила у трговини, зато е нужно: да се точне копіе прамѣре свима дотичнимъ надлежательствима по унутрашньости землѣ разашлю, по коима ће на то одређене власти мѣрила контролирати, и, ако су добра, као исправна обилѣжавати, и неисправна (нова и стара) одбацивати, и недозволявати, да се необилѣжена или забранѣна мѣрила у продаи употребляваю. (4)

(1) У Француской су сва мѣрила устроена по десетной системи, у Енглеской и Нѣмачкой съ незнатнимъ изузеткомъ по дванаесной; она е за веће рачуне и за вѣштіегъ рачунца млого угоднія, ова кодъ маньи броева више се дроби, и лакше е простъ човѣкъ поня; но при свемъ томъ десетна е система боля, кадъ се добро устрои, нарочито кадъ се за количине обично потребне одступи одъ десетногъ дѣлѣня, па се дозволе мѣрила одъ $^1/_2$, $^1/_4$, $^3/_4$ единице; као што су неке државе, примивши десетну систему, и учиниле. У комисіи енглеской одређеной 1819. год., да мнѣніе свое да, коя е система боля, изразила се вишина за 12-ну, но друга комисія 1842. рѣшила е за 10-ну систему. — Француском правительству се яко и съ правомъ замѣра, што е за престроена мѣрила тешка и непозната, страна имена узела, гдѣ бы се свакадъ уобичаена имена задржати могла съ означенѣмъ,

Digitized by Google

нова (нова ока, ново ютро), па бы временомъ придѣвъ самъ одпао. Зато се 1812. год. и дозволило было, стара наименованя за нова мѣрила употреблявати, и текъ е одъ 1840. год. ньіова употреба сасвимъ забранѣна была. Друге землѣ, кое су француску систему примиле (Холандска, Швайцарска, Баденска, Піемонтска —), избѣгавале су ову погрѣшку. —

([2]) По Нѣмачкой скоро свака варошь имала е своя понаособне мѣрила, поредъ коій е, каошто свака маня или незнатнія држава, и страна мѣрила употреблявала. — Српски трговци купую еспапъ на рифове (разне), аршине, ярде, на центе (разне), килограме, оке — и за продаю мораю ій онда на кою одъ уобичаены у земльи мѣра да своде. У Србіи се рачуна на дукате, талире, пореске и чаршійске грошеве, форинте старе и нове (аустр.), банкноте — и све су ово единице. —

([3]) Прамѣра колонске марке изгублѣна е, зато се та марка разно садъ узима (до 5% разнице). Брабантскій рифъ такоѣе е разне дужине по разнимъ мѣстима, еръ прамѣре нема. Зато е француско правительство узело непремѣнльиву дужину земногъ мерндіяна за основъ своій мѣрила. $^1/_{10\,000\,000}$ четврте части меридіяна назвала се метаръ (mètre), и на томе е сва мѣрилна система основана. Дужина се мѣри по метру ($3^2/_{12}$ стопе бечке), 10 метара е декаметаръ, 10 декаметара е ектометаръ, 10 ектометара зове се километаръ, 10 километара миріаметаръ (еданъ сатъ (lieue) е 5000 метара); манѣ дужине, као $^1/_{10}$ метра е десиметаръ, $^1/_{10}$ овога сантиметаръ и $^1/_{10}$ овога милиметаръ; површина мѣри се аромъ (are) одъ 100 □ метара, 100 ара е ектаръ, $^1/_{10}$ ара десіаръ, $^1/_{100}$ ара сантіаръ —; садржай тѣла (бурета, мѣрице) мѣри се литромъ (litre), коя е равна $^1/_{10000}$ кубногъ метра, и раздѣлци су декалитра (10)

Digitized by Google

ектолитра (100), десилитра ($^1/_{10}$) и сантилитра ($^1/_{100}$) литре; тежина мѣри се по грамима (gramme), декаграмъ (10), ектограмъ (100), килограмъ или просто кило (1000), кои є раванъ тежини єдногъ кубногъ метра дистилиране воде, миріаграмъ (10.000), десиграмъ ($^1/_{10}$), сантиграмъ ($^1/_{100}$) грама; дрва се мѣре стеромъ (stère), безъ дальи раздѣляка. — Но и овако точна прамѣра неможе сачувати люде одъ погрѣшака; петерсбуршка комисія за сравньиванѣ и опредѣлѣнѣ мѣрила руски нашла є, да є холандска фунта = $0^{\cdot 40942}$, таліянска фунта = $0^{\cdot 40945}$ а парнскій килограмъ = $0^{\cdot 409574}$ руски фунтій, а требало бы управо, да су она сва три мѣрила сасвимъ єднака. — Мѣренѣ меридіяна є тежакъ и скупоцѣнъ посао, зато се узело у найновіє доба друго простіє и скоро исто тако за ту цѣль добро средство у помоѣь, а то є опредѣлѣнѣ дужине секундногъ клатна; т. є. треба истражити колике дужине мора на комъ мѣсту (єръ се ово мѣня по земнимъ степенима ширине и висине) быти клатно, да се за єданъ минутъ управо 60 путій клати, па према той дужини, коя свакадъ иста остає на истомъ мѣсту, може се по вольи прамѣра опредѣлити. И француска влада є за случай, ако се прамѣра метра изгуби, наредила, те се размѣра метра према париномъ секундномъ клатну опредѣлила, да се небы опетъ морао меридіянъ мѣрити. По секундномъ клатну устроєна су мѣрила у В. Британской (Русіи) и у Шведской. — У В. Британской нареѣено є было, да се прамѣре новы мѣрила чуваю у лондонской благайници и потомъ у магистратима лондонскомъ, единбуршкомъ и дублинскомъ, но кадъ є домъ парламента изгоріо, пропале су и ове прамѣре, и зато су се морале нове правити. — У преѣашня времена чувале су се прамѣре по храмовима и црквама, или су на камену явногъ когъ зданія изрезане быле. — Бечка прамѣра хвата є одъ гвожѣа съ уливеномъ сребрномъ жицомъ, на коіой су пододѣльци означени; сравньиванѣ

Digitized by Google

каквогъ мѣрила съ прамѣромъ быва еднимъ покретнимъ микроскопомъ. Париска прамѣра метра е одъ платине.* — Преѣе су се мѣрила врло површно узимала; кажу да е Хенрикъ I., краль енглескій, опредѣліо дужину (данашнѣгъ) ярда по своіой руци; Хенрикъ III. прописао е 1266. год., да пеній, названъ стерлинъ, треба да тежи 32 пшенична зрна изъ средине класа узета; Едвардъ II. наредіо е, да палацъ треба да има дужине одъ три ечмена зрна. —

(*) У Србіи нема прамѣра, нити ій има турско правительство точне и сигурне. Мѣрила стое у Србіи подъ попечительствомъ финансіе, подъ кое е год. 1859. одѣлѣнѣ економно (— полицайно) подпало. Истина постое законе забране рѣавы мѣра, али ове немогу дотле силе имати, докъ се незна, коя мѣра ніе рѣава. У Србіи може свакій кантаръ у свимъ саставнимъ частима погрѣшанъ быти, и тако названи цариградски кантари ако и есу найбольи и найточніи, нису опетъ добри и точни. Каошто се обично узима, да е 1 ока = $2^1/_4$ фунте бечке (б. цента = $44^{\cdot 44\cdot\cdot}$ оке), онда е 1 ока = $1260^{\cdot 027}$ грама, т. е. 1 килограмъ треба да има скоро $317^1/_2$ драма; но обично су кантари тако рѣави, да у килограму има скоро и 400 драма, и да бы се лако умѣсто оке килограмъ завести могао. — У Баденской стое мѣрила подъ надзоромъ главне управе грађевина; осимъ тога постое три виша билѣжишна надлежательства (у Карлсруу, Манхайму и Фрайбургу), коя имаю и по едну праву копію прамѣра, осимъ тога у свакомъ окружію по едно билѣжишно надлежательство састоеће се изъ три билѣжника. — По Европи су скоро свуда забранѣни кантари (таконазвани римски). Прописи постое за мѣрила жита, у коіой размѣри смѣ висина према ширини быти; да тежине смѣю само одъ гвожђа или одъ туча быти, да су чисте и некрплѣне. —

Digitized by Google

2. РАЗДѢЛЯКЪ.

Новци.

А, Метални новци.

§. 125.

Новци су текъ онда угодно мѣрило цѣне и добро средство циркулаціє, кадъ народъ има увѣренѣ, да су они онакви, за какве се издаю, а то быва онда, кадъ ій правительство по опредѣлѣномъ пропису или само кує, или нареѣує, да ій тако приватни кую, (1) и кадъ имъ точность ту у циркулаціи непрестано контролира. Старанѣ правительства дакле о потребной за циркулацію количини (2), о доброй каквоћи и о удесной форми и величини новаца єдна є одъ найважніи дужностій — политика новаца —, коя се, немотреѣи на споредно финансійско регално право (III. §. 70.—76.), испунява по изискиваньима народне економіє и техничны правила кованя новаца. (3) — Збогъ потребе разны величина мѣрила, кую се новци одъ метала разне продайне вредности, као одъ злата, сребра и бакара. Єданъ одъ она два драгоцѣна метала мора се узети као законо, стално мѣрило, (4) обично сребро, према коме се бакарни новци само као нѣгове частице и у сталной размѣри съ ньимъ за найситнію продаю кую, безъ особитогъ призреня на ньіову, као метала, праву продайну цѣну према сребру, єръ ньіова цѣна, као новаца, основана є на кредиту, кои ньіовъ издатель — влада — у народу има. Ако се т. є. єданъ бакарный новацъ као бакаръ небы ни за петъ па-

Digitized by Google

ра продати могао, онъ опетъ као новацъ може у продаи 20, 50 и 100 пара вредити, и тай вишакъ цѣне основанъ є на увѣреню, да ће га свакій по ту вишу цѣну у продаи примити, и да ће га влада свагда по ту цѣну за сребро промѣнити. Кадъ кредитъ владе посрне, онда и бакарни новци, подобно папирнимъ новцима, особито ако ій млого више има, но што ій за ситну продаю треба, изгубе одъ своє цѣне утолико више, уколико є владинъ кредитъ маньій. Ако су сребрни новци право, законо мѣрило цѣне, тада се златни новци, кои се само у крупніой трговини и збогъ своє чистоће и односно малы транспортны трошкова у страной трговини употребляваю, мѣре такође често као и остала роба по сребрнимъ новцима. Како влада збогъ свогъ рачуноводства неможе свагдашнѣ течає новчане при приманю и издаваню златны новаца у призрѣнѣ узимати, то треба она баръ одъ времена на време да опредѣли размѣръ златны новаца према сребрнима као течай, по комъ ће се државне касе примаюћи и издаюћи ій управляти. — Гдѣ су златни новци право законо мѣрило, ондѣ се за ситнію продаю кую (поредъ бакарны) сребрни новци у лошіой смѣси, и цѣна новчана треба да имъ буде опредѣлѣна већа, но што бы по металномъ садржаю была, и то зато, да се небы у посуће претапали, и изъ землѣ при скаканю цѣне злата извозили, као и да небы свою цѣну према злату мѣняли, и тако изгубили нужно свойство сталности, ков као части правогъ мѣрила — златны новаца — треба да имаю. Болѣ є да се пре сребро но злато узме за матеріялъ законогъ сталногъ мѣрила, єръ немѣня тако често цѣну и угодніє є за обичну продаю. Но често су за разне куповине часъ єдни часъ други новци у земльи као права мѣрила у исто до-

Digitized by Google

ба уобичаени, н. п. у Србіи за куће и кућишта дукати, за землѣ часъ злато часъ сребро. — Манѣ државе, кое новце саме некую, или треба да приме новце кое оближнѣ землѣ, или да према уображеномъ своме некомъ новцу (н. п. пореском грошу) цѣну страны новаца опредѣле.

(1) Гдѣ влада сама новце некуе, ондѣ треба она да узме кованѣ подъ строгу контролу, еръ она одговара за доброћу новаца. — У Русіи су златари до Ивана Василѣвића (1462. год.) новце ковали по законимъ прописима; у Сѣв. Каролини (С. Америки) ковао е приватный човѣкъ одъ 1831. год. новце одъ испраногъ злата, и у Калифорніи основана е приватна ковница за кованѣ златны новаца. — Büsch: Grundsätze der Münzpolitik, Hamb., 1779. — Flörke: Münzkunst und Münzwissenschaft, 1805. — J. G. Hoffmann: Die Lehre vom Gelde, Berl., 1838. — Oppenheim: Die Natur des Geldes, Mainz, 1855. — Karmarsch: Beitrage zur Technik des Münzwesens, Hannover, 1856. —

(2) У В. Британской (осимъ населбина) циркулирало е 1860. год. скоро 900 мил. комада новаца, златны, сребрны, бакарны и бронзаны, кое одъ прилике чини 30 ком. на 1 жителя цѣле землѣ. —

(3) У В. Британской е Sovereign или фунта стерлина — златанъ новацъ — основно мѣрило, и у Европи іошъ у Бремену златный талиръ = $^1/_5$ пистоле; осимъ тога у Сѣв. Америки златни долари = $^1/_{10}$ орлаша златногъ (eagle). — Иначе е свуда сребро законо мѣрило. —

(4) Преће су владе опредѣлявале закономъ размѣру између цѣна злата и сребра, па како цѣне овы

Digitized by Google

метала стое подъ упливомъ закона цѣну добара опредѣлююћи (I. §§. 25.—55.), то се ніе могло предупредити, да е еданъ или другій металъ у трговини поскупіо, и зато аціо имао. Ово да исправе, владе су често морале размѣръ наново опредѣлявати, или закону равновѣсность преначаванѣмъ новчане системе приводити, кое е велике забуне причинявало. Размѣръ између сребра и злата ставлѣнъ е у царской уредби (у Нѣмачкой) одъ 1524. год. као 11·37: 1, а одъ 1559. као 11·45: 1, у цинайской системи 1667. као 13⅚: 1, (сребро дакле скуплѣ, но што е у продаи вредило), у липиской системи 1690. као 15·38: 1 (овдѣ е опетъ злато одвеѣъ скупо узето). У новчаной системи одъ 1753. опредѣлѣнъ е размѣръ као 14·15: 1. Да бы се предупредило, да се больи сребрни новци йзъ землѣ неизвозе, поставила се цѣна сребру према злату мало веѣа, но што е у другимъ земляма была, имено у Француской, гдѣ е сребро къ злату год. 1726. ставлѣно као 14·46: 1. Год. 1785. мораде се дукатъ у Аустріи диѣи на 4 ф. 30 кр. или 15·28: 1, дукати су имали наравно онда свое аціо; рѣшенѣмъ новчанимъ одъ 1823. поставила е Аустрія за таліянске землѣ размѣръ као 15·15: 1. — Холандскій законъ одъ 1816. ставля га на 15·87: 1, одъ 1839. на 15·6: 1, но одъ 1847. размѣръ е слободной конкуренціи оставлѣнъ — По енглескомъ закону одъ 1816. размѣръ е 14·237: 1, а донда одъ 1728. год. као 15⅕: 1. Но како е сребро у тадашньой свѣтской трговини скуплѣ было, но што га е енглеска влада цѣнила, то су често сви сребрни енглески новци изъ циркулаціе нестаяли, и само су іошъ излизани и обрезани комади циркулирали. — У Француской была е закона размѣра одъ 1786. као 15·42: 1, одъ 1803. као 15·5: 1. — У Сѣв. Америки была е закона размѣра као 15: 1., одъ 1834. повисила се на 16: 1, а 1837. опредѣлѣна е на 15·988: 1; овомъ високомъ цѣномъ злата (она е износила 1% више, но што е злато у слит-

Digitized by Google

цима важило) намѣравала е влада, да више злата у циркулацію уведе. — У новіе време предлагано е, да се обадва метала у исто доба као закона мѣрила узму, и да сва правительства у договору еданъ сталанъ размѣръ злата къ сребру опредѣле, н. п. као $15^{\cdot 5}$: 1. Данашньій размѣръ раванъ е по европскимъ новчанимъ піяцама, и мѣня се еднако; онъ е быо 1851. — 55. у Лондону у ср. р. као $15^{\cdot 33}$: 1, у Хамбургу као $15^{\cdot 41}$: 1 у почетку 1857. год. као $15^{\cdot 28}$: 1, у Франкфурту као $15^{\cdot 3}$: 1. Якомъ циркулаціомъ злата збогъ побитка цѣне сребру у Француской уведено е управо злато као мѣрило цѣне, но у исто време постои као мѣрило и сребро. Изъ тій узрока е одъ увезены изъ Калифорніе (одъ 1848.) и изъ Аустраліе (одъ 1851). до конца 1855. год. 105 мил. Ls. злата скоро половина у Француску на мѣсто донда циркулираюћегъ сребра дошла, а тако се исто у Сѣв. Америки готовина злата умложила у 130 мил. дол., и у В. Британской у 20 мил. Ls. Изъ Енглеске е зато одъ 1851. — 56. за 30 мил. Ls. сребра у Азію извезено, са средоземногъ мора 1853. — 56. за 5,813.000 Ls.; год. 1856. рачунало се, да е за 14 мил. Ls. сребра изъ Енглеске у Ист. Индію и Кину извезено. Изъ Француске е сребра млого у Напольску и осталу Италію отишло. — Енглески сребрни новци су у 6% скупльи но сировъ металъ, зато се и држе у циркулаціи онолико, колико ій е потребно. —

§. 126.

Кодъ кованя новаца имаће влада на ова правила да пази:

1, Новци се скоро никадъ некую одъ сасвимъ чистогъ злата, сребра или бакара, него свагда у смѣси: златни са сребромъ и бакаромъ, сре-

Digitized by Google

брни съ бакаромъ, бакарни и полубакарни съ николомъ, цинкомъ или калаемъ. Ово быва едно зато, што се ови метали редко у трговини чисти купити могу, па бы чишћенѣ трошкове кованя увећало, а друго зато, што су исти метали у опредѣлѣнимъ смѣсама тврђи, и манѣ квару изложени, или што буду новци лѣпши и већи, или што ковница одъ мѣшаня неку користь имати може. Мѣшанѣмъ — легиранѣмъ — драгоцѣногъ чистогъ или сувогъ метала съ евтиніимъ постае *новчаный металъ*, одъ кога се новци опредѣлѣне *тежине* кую. Количина у новцу налазећегъ се драгоцѣногъ чистогъ метала изражава *чистоћу* или *финоћу* новца и размѣръ између количоће найдрагоцѣнієгъ и осталы у новцу садржаны и доданы метала означава *степенъ смѣсе*, (¹) кои се у новіе време обично сходнимъ десетнимъ разломкомъ изражава, н. п. 0·⁹, кое значи, да $^{9}/_{10}$ драгоцѣногъ — сребра — и $^{1}/_{10}$ евтиногъ метала — бакара — има у едной форинти, франки или талиру. Преће е степенъ смѣсе свуда друкчіе изражаванъ. Тако се у Нѣмачкой у мислима подѣлила тежина златногъ новца на 24 карата или 288 грена, а тежина сребрногъ новца на 16 лота или 288 грена, па се чистоћа означавала частима оны броева, н. п. изразъ, дукатъ одъ 23 карата и 8 грена, значи, да у нѣму има $23^{2}/_{3}$ части сувогъ злата и $^{1}/_{3}$ часть бакара и сребра; талиръ одъ 13 лота 6 грена чистоће садржи $13^{1}/_{3}$ части сувогъ сребра и $2^{2}/_{3}$ части бакара. (²) Кодъ свію новіи новаца узето е, да се драгоцѣни, крупни новци съ $^{1}/_{10}$ евтиніегъ метала легираю; кодъ ситніи драгоцѣны новаца легиранѣ може яче быти, еръ они, опредѣлѣни само за домаћу продаю, као и бакарни новци, имаю свою цѣну више на кредиту правительства основану, но на правой продайной вредно-

Digitized by Google

сти, по коіой ће єдино страни наше изъ землѣ извезене — крупне — новце цѣнити. Истина легиранѣ іошъ неозначава цѣну, кою правительство новцу кому да, али новци съ якомъ смѣсомъ немогу се као металъ ни у нашой земльи на посуђе, ни у страной земльи за исту цѣль или за кованѣ новаца употребити, а чишћенѣ се неисплаћує, почемъ довольно метала съ потребномъ смѣсомъ има.

(1) Тежину новаца можемо изразити формуломъ ч + д = т, т. є. збиръ чистоће и додатогъ євтиніегъ метала раванъ є тежини новца. —

(2) У Енглеской дѣли се кодъ злата каратъ на 4 грена; степенъ чистоће сребрногъ новца изражава се броємъ одъ 12 унція или 240 феника. — Иначе се означавала тежина новца просто некимъ мѣриломъ н. п. холандскимъ асима, па се степенъ чистоће опетъ изражавао у истимъ асима. Важность холандски аса различнто є узимана, понайвише съ незнатномъ разницомъ; єданъ француской грамъ раванъ є $20.^{812826}$ холандски аса, по томе єдна фунта нѣмачкогъ савеза равна є $10.406.^{413}$ холандски аса; 100 фунтій нѣмачкогъ савеза = 100 — 12% бечки фунтій (100 фунтій нѣмачки = $89.^{286}$ бечки, 100 ф. б. = 112 нѣм. ф.), $2^1/_4$ бечке фунте узима се да є = 1 оки србской (1 цента = $44.^{44..}$ оке). —

§. 127.

2, Одъ новчаногъ метала извѣсне смѣсе кую се поєдини новчани комади, као части некогъ познатогъ мѣрила тежине, кои се размѣръ зове *новчаный строй* (новчана система). Сада се по Европи узима за то обично земальско мѣрило тежине,

Digitized by Google

фунта, килограмъ —, но преће су постаяла нарочита новчана мѣрила тежине, колонска или троска марка, холандскій асъ. — Почемъ се преће изъ єдне колонске марке чистогъ сребра (— чисте или фине марке —) ковало у Аустріи 20 фор. (или изъ єдне марке колонске новчаногъ сребра одъ $13^1/_3$ лота чистоће $16^2/_3$ фор.), то є у Аустріи постаяла двадесетъ-форинтна (или таконазвана уговорна — конвенціона) новчана система. (1) Новчана система опредѣляѣ се по єдномъ основномъ новцу, кога су остали новци или части или збиръ ($^1/_2$ фор., двадесетакъ, талиръ). (2) Што се манѣ или више комада изъ извѣсне тежине чистогъ сребра и злата скую, утолико буду новци крупніи или ситніи, и заступаю потоме у продаи већу или маню цѣну. Осимъ други уплива, коима є земля у току времена изложена была, потребну крупноћу основногъ новца опредѣлява имућность обшта, єръ сиромашніи народъ мѣня чешће добра манѣ цѣне но имућніи народи (грошъ, форинта, талиръ, фунта стерлина). Као што се важность основногъ новца одчасти по развитку земальске продає управля, тако и утолико пре треба по тому части и збиръ осталы за земальску продаю кованы поєдины новаца удесити. Свакояко пакъ валя да су размѣри частій новаца за свакидашню потребу угодни и за рачунанѣ лаки, при чему она иста правила важе, коя су горе у смотреню угодности осталы мѣрила поставлѣна. (3) Манѣ землѣ нека свою систему удесе према оной, какве су новци за ньіову ванземальску трговину найвише потребни, или да баръ своє крупніє сорте, понайпре злато, подударно са страномъ системомъ кую. Премда златни новци немогу єдну сталну цѣну према сребру имати, ипакъ є нужно, да они приближно округлый брой основногъ сребр-

Digitized by Google

ногъ новца изражаваю, и да су, уколико є више могуће, странимъ, у земльи найвише циркулирајућимъ, новцима саобразни. (4) Ситне, унутрашньой ситной продаи само намѣнѣне, новце, нека влада у довольной али не у сувишной количкоћи у циркулаціи држи, како небы они свою цѣну изгубили; свакояко пакъ валя да є свакій грађанинъ разрѣшенъ одъ дужности, у продаи више ситны новаца примити, но уколико се сума неможе найманьимъ крупнимъ новцемъ — н. п. основнимъ — или некомъ нѣговомъ части измирити. (5) Каошто є сталность осталы мѣрила за циркулацію добара нужна, тако бы штетно было, кадъ бы влада често новчаный строй мѣняла, кое утолико пре осуђеня заслужує, ако се побиткомъ цѣне новаца старіє системе правительствена каса на штету народа користи; коимъ су се начиномъ владе преће често ползовале. Напротивъ одъ сваке савѣсне владе є очекивати, да не само при промѣни новчаногъ строя но и иначе одъ времена на време лошіє, излизане, своє новце по подпуну цѣну купи, и у нове ій са жртвомъ правительствене касе прекива. (6)

(1) Француска десетна новчана система є найпростія. Изъ єдногъ килограма новчаногъ метала съ $^9/_{10}$ смѣсе сребра и $^1/_{10}$ бакра скує се 40 талира одъ 5 frs.; изъ тога се после дѣобомъ (съ истомъ чистоћомъ) опредѣлява тежина комада одъ 2, 1, $^1/_2$ и $^1/_4$ frs. — Аустрійска пређашня система одъ 20 фор. ср. на 1 колонску марку, у смѣси $13^1/_3$ лота за талире и форинте, $9^1/_3$ за двaестаке и полутаке и $5^1/_2$ за грошиће сребрне; одъ 1852. год. ковани су двадестаци и полутаци одъ $13^1/_3$ лота чистоће. Год. 1857. заключила є Аустрія съ нѣмачкимъ државама у Бечу уговоръ, по комъ є она одъ 20 фор. системе одступила, и коимъ є

Digitized by Google

наређено, да се одъ єдне сребрне фунте нѣм. ђумручкогъ савеза (= 500 грама) убудуће кую у смѣси $^{9}/_{10}$: 30 Rlr., 45 аустрійски и $52^{1}/_{2}$ южно-нѣмачки форинтій. Нове аустрійске форинте су преко $5^{0}/_{0}$ манѣ вредности одъ стары, а и нови пруски талири лакши су одъ талира (Rlr.) пређашнѣ пруске 14 талирне системе (= 14 тал. на єдну чисту кол. марку), и нове южно-нѣмачке форинте слабіє су одъ стары ($24^{1}/_{2}$ форинтне системе). Аустрійска форинта дѣли се на 100 крайцара, и има поредъ себе іошъ комада одъ $^{1}/_{2}$ и $^{1}/_{4}$ фор., потомъ талира одъ $1^{1}/_{2}$ фор. и 3 фор. (т. є. одъ 1 и 2 Rlr. нова). — Умѣсто доцніє $24^{1}/_{2}$ фор. системе пређе су постаяле системе у южной Нѣмачкой 24 форинтна, а у сѣверной поредъ 14 талирне и $13^{1}/_{3}$ талирна; осимъ тога лыбечка одъ $11^{1}/_{3}$ талира или 17 форинтій или 34 марке текуће, и хамбуршка одъ $27^{5}/_{8}$ маркій банко на єдну чисту колонску марку. — Системе златны новаца постоє особито; у Француской опредѣлѣнъ є размѣръ између цѣне злата и сребра, па се према тому и према количѣи изражены златнимъ новцемъ сребрны новаца комади златны новаца (одъ 40, 20, 10 и 5 frs.) кую. — У Нѣмачкой цѣлой пресѣ є изражавао систему размѣръ између опредѣлѣне количине — колонске марке — већъ смѣшаногъ — нечистогъ — злата и између броя изъ те количине скованы комада златны новаца, н. п. дукатна є система она, по коіой се изъ єдне марке $23^{2}/_{3}$ каратногъ злата 67 комада дуката (аустрійски, белгійски, саксонски, баденски, баварски, вырттембершки —) кую, а има комада одъ 2, 3 и 4 дуката; пистолна, съ 35 пистола (Фридрихсдора, Лундора, Георгсдора —) изъ єдне колонске марке $21^{2}/_{3}$ каратногъ злата; система златне форинте, по коіой се 72 златне форинте, 36 максдора и 34 каролине изъ єдне $22^{1}/_{6}$ каратне колонске марке злата кую. — По уговору одъ 1857. кую нѣмачке државе златне новце назване цѣле и $^{1}/_{2}$ круне

Digitized by Google

одъ $^{9}/_{10}$ т. є. $21^{3}/_{5}$ карата чистоће у вредности одъ прилике $13^{1}/_{2}$ и $6^{3}/_{4}$ старе сребрне форинте. — Колонска марка є (= $^{1}/_{2}$ пређашнѣ фунте пруске) = 233.^{855} грама, и дѣли се на 8 унція, 16 лота (24 карата) 64 квинтића, 256 феника (288 грена), 4352 асића и 65.536 феничића; она є = 4864 до 4867.^{177} холандски аса. — У Француской пређе се рачунало у новчаномъ послу по марки Троа (Troyes) = 8 унція, или 64 гроса, или 192 динара, или 4608 грена (= 5094 холандски аса); у Енглеской по марки Троа (Troy) = 12 унція или 240 феника, или 5760 грена (= 7766 хол. аса). Новый нѣмачкій асъ = $^{1}/_{20}$ грама, нешто є већій одъ холандскогъ аса, 10.000 нѣм. аса = 10.406.^{4} холандски аса. —

(^{2}) У истой системи (као у новой нѣмачкой одъ 1857.) могу више новаца основни быти (аустрійска и южно нѣмачка форинта и прускій талиръ). Златни новци имаю понаособъ основногъ новца. —

(^{3}) По десетной системи найболѣ є раздробити новце, но и онда треба имати одчасти не по истой системи, н. п. 9—10 степена одъ найкрупнієгъ до найситнієгъ новца, и то комаде найситнієгъ новца одъ 1, 2, 5, 10, 20 и 50 єдиница и комаде одъ основногъ вишегъ новца одъ 1, 2 и 5 єдиница, каошто су подѣлени француски сантими и франке. Ако є основный новацъ крупанъ, па се іошъ на мало частица дѣли, онда се и ове дробити мораю, кое є за свакидашнюю продаю доста неугодно, н. п. прускій талиръ дѣли се на 30 грошића и грошићъ на 12 феника, па се у скоро свакомъ ситніємъ пазару мора цѣна изразити съ толико талира и толико грошића и толико феника. — Француски су новци у овомъ смотреню найсавршенiи, єръ несамо међусобно су згодно размѣрени, него и према осталимъ мѣрилима стое у извѣсномъ размѣру.

Digitized by Google

Єданъ талиръ одъ 5 frs. тежи 25 грама, и зато є тежина одъ 40 таковы талира равна єдномъ килограму; златни новци одъ 40 frs. имаю у пречнику 26 милиметара, а они одъ 20 frs. 21 милиметаръ, зато 34 комада одъ 20 frs. и 11 одъ 40 frs. поређани чине дужину єдногъ метра. —

(4) Пређашньій сербскій добаръ грошъ было є управо $1/10$ аустрійскогъ талира, но за далѣ рачунанѣ было є неугоданъ, почемъ се съ єдне стране онъ на 40 пара а аустрійски су се новци на 60 (120) кр. дѣлили, и што су найвише циркулираюћи новци двае-стаци и полутаци, као $1/6$ и $1/12$ талира морали свакадъ неугоднимъ разломцима изражавати ($66^2/_3$ и $33^1/_3$). Порескимъ новимъ течаємъ (12 гр. пор. на 1 тал. аустр.) ова се неугодность одчасти избѣгла. —

(5) Ситни, бакарни и бакромъ яко легирани сребрни, новци немаю другогъ опредѣлѣня, но да се исплаћую цѣне манѣ одъ найманѣгъ крупногъ новца, или да се подмирую разлике између цѣне робе и найманѣгъ крупногъ новца. — Пређе є у Аустріи полутакъ крупанъ новацъ было, а садъ є то $1/4$ фор. нове, и по томе нико ніє обвезанъ купивши што н. п. за 30 кр., примити за дату фор. више ситны новаца т. є. крайцара и грошнѣа (одъ 5 кр.) но само за 20 кр., остатакъ морао бы му се по закону вратити у $1/4$ или $1/2$ фор. — Но почемъ іошъ ніє сребрны новы новаца довольно наковано, и што іошъ млоги стари шестаци, одъ 10 кр. новы, циркулираю, а нарочито што су и банкноте съ великимъ аціомъ право мѣрило цѣне (чега ради се сво сребро кріє), то се засадъ нико неможе онимъ правомъ ползовати. — Прускій законъ одъ 1821. год. наређуе, да исплате, кое се могу учинити комадима одъ цѣлы, $1/2$ и $1/3$ талира, немора нико примити у грошнѣима. — Баденскій законъ

Digitized by Google

одъ 1826. прописує, да нико ніє обвезанъ у исплатама до 10 фор. више одъ $^1/_5$, до 100 фор. више одъ $^1/_{10}$, преко 100 фор. више одъ 10 фор. у ситнимъ новцима примити. — Найболѣ є средство противъ прекомѣрногъ умложаваня ситны новаца обеза правительства, да свакоме ситне новце за крупне промѣнити мора, каошто мынхенскій уговоръ одъ 1837. год. наређує за суме веће одъ 100 фор. и бечкій уговоръ одъ 1857. што обвезує владе, да су дужне поднете имъ суме у сребрнимъ ситнимъ новцима веће одъ 20 Rlr. или 40 фор. новы или у бакарнима веће одъ 5 Rlr. или 10 фор. новы за крупніє сребрне новце промѣнити. Овай уговоръ наређує іошъ далѣ, да се у ніедной одъ савезны држава несмѣ више ситны новаца ковати но гевр. $^5/_6$ Rlr., $1^1/_4$ фор. нове (и $1^1/_2$ фор. южно-нѣмач.) на главу жителя, кое є опредѣлѣнѣ у своме роду особено. —

(6) Аустріи се препоручивало, да промѣномъ саобрази свою новчану систему француской, кое іой є утолико лакше было, што є стара, но іошъ позната бывша, форинта бечка — шайна — врло близу у вредности француской франки, те бы и народу рачунанѣ лакше было. Тимъ бы пристала Аустрія на єднакость новчану, коя у Француской, Белгіи, Швайцарской (одъ 1850. год.) и Сардиньской постои, и своимъ примѣромъ подѣйствовала бы, да и друге землѣ ньой слѣдую. — Народъ є млого промѣномъ системе штетовао, єръ є правительство своє старе новце примало у замѣну за нове по манѣ, но што ій є оно издало, и тако є народъ губіо на 100 двaестака или полутака по скоро 1 и $^1/_2$ форинте, 3%, на 100 шестака по 50 кр., 5%, на 100 стары грошића по 25 кр., 5%, на сто стары бакарны крайцара по 25 кр. новы, 15%. — Осимъ тога штетовали су и страни народи, кодъ коій су аустрійски новци циркулирали, нарочито онда утолико више, кадъ є Аустрія своимъ бакарнимъ новцима

Digitized by Google

важность новаца одузела, и новимъ ій новцима замѣнила. Одъ 10 година овамо то є већъ двапутъ бывало, єдно кадъ су старе крайцаре (одъ 1816.) и бакарный новацъ шайна (30, 12, 3 и 1 кр., кои су у послѣднѣ време у Аустріи resp. 6, 3, 2 и 1 кр. шайна и у Србіи 20, 10, 6 и 3 паре важили) изъ циркулаціє извучени, и новимъ крайцарама одъ 1852. замѣнѣни, и друго уговоромъ одъ 1857. године. — Бакарни новци, кои су се у великимъ сумама на истоку застали, нису аустрійской ковници враћени, єръ є туда велика оскудица у ситномъ новцу была, и почемъ ій аустрійске ковнице друкчіє но као бакаръ непримаю, то су се народи на истоку, кредитираюћи тако аустрійскомъ правительству онай вишакъ између цѣне бакара и цѣне новца, на ползу аустрійске касе оштетили. — Новци се и временомъ излижу и одъ своє вредности изгубе, зато правительства мораю почешће старе новце у нове прекивати, и притомъ онай недостатакъ исправити. Мѣренѣмъ више комада у разнимъ годинама кованы дознало се, да є у ср. р. годишнѣ овегданѣ, губитакъ, кодъ:

енгл. цѣлы соверена . . .	$0^{.4}$	00/00	по енглескомъ испытиваню
„ пола „ . . .	$0^{.69}$	„	
„ пола крунаша . . .	1	„	
„ „ шилинга . . .	$2^{.34}$	„	
пруски цѣлы талира	$0^{.27}$	„	по испытиваню Кармарша
„ 1/3 „	$0^{.48}$	„	
„ 1/6 „ старіи . .	$0^{.88}$	„	
„ „ „ новіи . .	$0^{.59}$	„	
аустрійски двадестака . .	$0^{.56}$	„	
хановерски добры грошића . .	$2^{.05}$	„	
комада одъ 5 frs.	$0^{.3}$	„	
„ „ 2 „	$0^{.94}$	„	
„ „ 1 „	$1^{.59}$	„	
южно-нѣмачки форинта . . .	$0^{.79}$	„	по Рау-у,

кои є поменутый резултатъ нашао, сравнюћи циркулираюће форинте съ чистоћомъ закономъ прописаномъ,

Digitized by Google

а изъ сравньиваня форинта одъ више година међусобно нашао є резултатъ $0^{\cdot 209}$. — Бечкій уговоръ одъ 1857. є првый явный документъ, кои наређує, да се овегдани стари комади новаца купе и прекиваю; по чему се талири, ако су преко 2%, и дупли талири, ако су преко $1\frac{1}{2}$ % лакши одъ закономъ прописане тежине, мораю изъ циркулаціє извуђи. — Овегданѣ є кодъ сребрны новаца 5—6 пута яче но кодъ златны збогъ чешћегъ циркулираня, но губитакъ є опетъ кодъ златны новаца већій, єръ су ови 15 пута вреднiи одъ сребрны. — Уобште є пређе кодъ правительства обичай было промѣномъ новчане системе се користити (III. §. 15. подъ (²),). Већъ имена неки новаца показую, колике су тежине они пређе были. Тако су подъ Вилхелмомъ I., освонтелѣмъ, (у 11. столѣћу) 20 шилинга, кои су се єдна фунта стерлина звали, занста єдну таурску фунту (tower-pound) тешки были, а садъ текъ 66 шилинга чине єдну такову фунту легираногъ сребра, и данашньій шилингъ чини само $0^{\cdot 3}$ пређашнѣга. — И у Француской є ливра пређе означавала некій брой новаца, кои су єдну фунту сребра садржавали, одъ 1773. ишло є 53 ливре 9 суа и 2 динара на єдну марку ($\frac{1}{2}$ фунте). — Форинта 24 фор. системе є само $\frac{1}{8}$ найстаріє форинте. — Пармска лира (фунта) є само $\frac{1}{300}$ своє првобытне тежине; руска гривна є само $\frac{1}{160}$ старогъ мѣрила; хамбуршка курант-марка є $\frac{1}{34}$ колонске марке. — Француско є правительство іошъ до 1834. год. примало на своимъ касама подпуно све новце старе дванаесне системе, а одъ 1. Октобра те год. само као сировъ металъ, килограмъ златны новаца по 3091, а кило сребрны по $199^{\cdot 41}$ frs. — Кадъ є Саксонска одъ $13\frac{1}{2}$ на 14 талирну систему прешла, примала є новце старе системе съ $2\frac{7}{9}$ ація (съ $1\frac{1}{4}$ % профита). — Кадъ є (херцеговина) Брунсвигъ прешао одъ 20 форинтке къ 14 талирной системи, и притомъ ситнимъ се новцима цѣна у

Digitized by Google

размѣру 13⅓: 14 побила, штетовали су и Брунсвицци ѣ страни, и на подигнуте многе жалбе морало се правительство склонити, да ове новце по дондашньой цѣни све покупи. —

§. 128.

3, Метални новци већъ као урађена роба мораю већу цѣну имати но неурађено сребро и злато, али они су несамо зато него — и поглавито — збогъ тога у продаи скупльи, што су као новци за циркулацію добара врло нужни, и што су у онаквимъ опредѣлѣнимъ смѣсама легирани, какове се найвише за златарске и сребрарске еспапе траже. Зато може влада своимъ новцима у нечему већу цѣну дати, но што они у новцу еадржани драгоцѣни метали у продаи важе. Овай добытакъ проистичучи изъ права регалности кованя новаца (III. §. 71.) зове се *новчарина* (монетажъ), и несамо да сва правительства одъ кованя новаца новчарину узимаю, и да е такавъ приходъ умѣстанъ и дозволѣнъ, него бы шта више праштанѣ новчарине, т. е. кованѣ о трошку правительствене касе, имало ту неугодну послѣдицу, да бы се сви новци, тако ковани, уколико бы се циркулація земальска лошіимъ новцима задовольити могла, као больи изъ циркулаціе извукли, па или у земльи или у странимъ државама претопили. Овай приходъ правительство себи точно закономъ опредѣлява, (¹) и по цѣни сировогъ метала доноси му онъ поредъ накнаде трошкова кованя по већой части и добытка, премда ово послѣднѣ нити е сигурно, нити е условъ кованя новаца, почемъ бы правительство по потреби и са штетомъ своіомъ новце ковати морало. Свакій родъ новаца е истина опредѣлѣне тежине и степена чистоће, но ка-

Digitized by Google

ко бы тешко, дангубно и скупо было, строго у обаснотреня свакій поєдиный комадъ съ математичномъ точности израдити, то є ковници дозволѣно, да по тежини и по чистоћи може свакій новацъ понешто больій или лошіи быти, но што законъ прописує. Ова граница одступаня одъ законогъ мѣрила зове се *ковничко* (ремедіюмъ), (²) и была є често поводъ злоупотреби власти, коя є допуштала, да се пре и чешће лошіи но больи новци кую. Старіи закони само су ковничкю дозволявали и с п о д ъ законогъ мѣрила, а у новіє време неки закони забранюю свако ковничко. (³) Найвише новчарине и ковничкогъ допушта се кодъ ситніи, найманѣ кодъ крупны сребрны и кодъ златны новаца. (⁴) Што є већа новчарина или ковничко у користь ковнице, утолико су новци лошіи, и онда є прво слѣдство, или да ови новци према больима у цѣни падну, или, ако се циркулація лошіимъ новцима подмирити може, да се больи новци изъ циркулаціє извуку и претопе. Ако є доста знатна новчарина или ковничко или обадвоє (у користь касе) кодъ поєдины родова новаца, онда ће се за кратко време земля препунити фалсованимъ новцима, зато є савѣтно и кодъ найситніи новаца, кодъ коій є фалсованѣ найобичніє, (⁵) и у новчарини и у ковничкомъ држати се пристойне границе, како небы влада збогъ своє лакомости и несмотрености после толике штете народа и своє принуђена была, учинѣну погрѣшку новомъ погрѣшкомъ поправляти, т. є. промѣномъ новчане системе, (⁶) у коіой ће се лошіи новацъ као найбольій за основъ поставити морати.

(¹) Новчаный савезъ Майнца, Трієра, Палатнске, Х. Дариштатске и Франкфурта одъ 1765. дозволява новчарине: 20 кр. одъ кол. марке, т. є. 1.⁶⁹ %. —

Digitized by Google

Год. 1821. нашло се, да е новчарина кодъ крсташа $1^{\cdot 55}$, кодъ аустрійски талира $1^{\cdot 81}$, кодъ француски 5 frs. $1^{\cdot 62}$ %. — Француској законъ одъ 1803. наређуе; „Да се онима, кои злато или сребро ковници доносе, само трошкови кованя имаю наплатити. Ови су трошкови ставлѣни на 9 frs. одъ килограма злата и на 3 frs. одъ килограма сребра (т. е. $2.^{9}$ ‰ и $1^{\cdot 5}$ %). Законъ одъ 1835. год. спустіо е новчарину на 6 frs. одъ кила новчаногa злата ($0^{\cdot 9}$ чистоће) и на 5 frs. одъ кила новчаногъ сребра. Садъ се одъ кила злата узима $6^{\cdot 7}$ frs. или $2.^{129}$ ‰ по закону одъ 1854. а одъ сребра $1^{\cdot 5}$ frs. или $^3/_4$ % по закону одъ 1849., и потоме се еданъ килограмъ чистогъ

	злата	сребра
купуе за	$3437^{\cdot 74}$ frs.	$220^{\cdot 72}$ frs., а отудъ се
окуе за	$3444^{\cdot 44}$ frs.	$222^{\cdot 22}$ „ новаца.

Ако куплѣный металъ нема прописаногъ степена чистоће ($0^{\cdot 9}$), онда се узме іошъ и накнада за чишћенѣ. — Папинъ законъ одъ 1835. ставля новчарину за сребро на 2 (пређе $2^5/_8$), за злато на $^1/_2$ %. — У В. Британской, гдѣ е злато управо мѣрило цѣне, а сребрни су новци за мѣнянѣ и ситну продаю, долази кодъ сребра новчарина на $6^{\cdot 4}$ %; вишакъ преко трошкова кованя опредѣлѣнъ е на уништенѣ државногъ дуга. — У Аустрiи е пређе правительство према околностима цѣну подношеногъ му на одкупъ метала опредѣлявало, и морало е одъ времена на време повишавати. Одъ 1830. год. узима оно новчарине $^1/_2$ % одъ злата и $1^2/_3$ % одъ сребра. — Трошкови кованя су кодъ ситніи новаца веѣи, кодъ златны найманьи. У В. Британской су пређе рачунати трошкови кодъ златны новаца на $0^{\cdot 69}$ %, кодъ сребрны на $2^{\cdot 22}$ %; за Нѣмачку су 1761. рачунати они кодъ талира на 1 %, кодъ форинта на $1^1/_2$, пола форинта и двадестака на два, четврть форинта и полутака на $3^1/_3$, кодъ ситны комада на 5 %. —

Digitized by Google

(²) Нѣмачкій законъ одъ 1559. дозволявао е ковничко само у чистоћи, и то кодъ дуката $1^{\cdot 76}$ $^{00}/_{00}$, кодъ златны форинта $2^{\cdot 07}$, кодъ форинта $3^{\cdot 73}$ $^{00}/_{00}$; у тежини ніе ковница ништа закратити смѣла, а год. 1570. забранѣно е, што и у чистоћи закраћивати, премда се у практики крозъ прсте гледало. — По французскомъ закону одъ 1803. год. могу златни новци $2^{00}/_{00}$ ($0^{\cdot 002}$) цѣле тежине, сребрни 3 $^{00}/_{00}$ по степену чистоће лошіи или больи быти, но што законъ ($0.^{9}$) прописуе, и тако умѣсто прописане чистоће може быти комада одъ resp. $0^{\cdot 902}$ или $0^{\cdot 898}$ и $0^{\cdot 903}$ или $0^{\cdot 897}$. По тежини смѣю имати златни новци 2 $^{00}/_{00}$, комади одъ 5 frs. 3 $^{00}/_{00}$, комади одъ 2 и 1 fr. 5 $^{00}/_{00}$ ковничкогъ, надъ или исподъ законе мѣре. Комади одъ 5 frs. могу потоме тежити $24^{\cdot 925}$ до $25^{\cdot 075}$ грама умѣсто 25 грама. Кадъ се случайно на комъ комаду по тежини и по чистоћи найвише ковничкогъ исподъ законе мѣре у исто доба наће, онда може быти, да еданъ комадъ одъ 5 frs. умѣсто $22^{\cdot 5}$ само $22^{\cdot 357}$ грама важи, или у $6^{\cdot 3}$ $^{00}/_{00}$ манѣ. — По в. британскомъ закону е ковничко по тежини и чистоћи уедно кодъ гвинеа $1^{\cdot 4}$, кодъ сребрны новаца $8^{\cdot 4}$ $^{00}/_{00}$. — Пруска наређуе законом одъ 1821. год., да се новци съ найвећомъ точности сходно прописима кую, но инакъ дозволява кодъ златны новаца $^{1}/_{4}$ $^{0}/_{0}$ ковничкогъ само у смѣси, кодъ талира $4^{\cdot 63}$ $^{00}/_{00}$ у смѣси (чистоћи) и $^{1}/_{2}$ $^{0}/_{0}$ у тежини, кодъ $^{1}/_{6}$ талира у оба смотреня по 1 $^{0}/_{0}$. — Мынхенскій уговоръ одъ 1837. год., за цѣле и $^{1}/_{2}$ форинте 3 $^{00}/_{00}$ у чистоћи и 5 $^{00}/_{00}$ у тежини, и то за поедине комаде и за цѣлу марку. — Бечкій уговоръ 1857. 3 $^{00}/_{00}$ у чистоћи, и у тежини кодъ талира 4, кодъ дуплы талира 3 $^{00}/_{00}$. — Сѣв. Америка 1837. само у чистоћи кодъ сребра 3 кодъ злата 2 $^{00}/_{00}$. — Холандска 1847. у тежини кодъ форинта 3, талира 2, злата $1^{1}/_{2}$, у чистоћи $1^{1}/_{2}$ $^{00}/_{00}$. — Швайцарска 1850. у тежини кодъ 5 frs. 3, кодъ 2 и 1 fr. 5, кодъ $^{1}/_{2}$ fr. 7 $^{00}/_{00}$, у чистоћи 2 $^{00}/_{00}$. —

Digitized by Google

(3) У Француской до революціе постаяло е ковничко само исподъ законе мѣре а не и надъ истомъ; оно е было кодъ луидора $14^{\cdot 2}$, кодъ талира $11^{\cdot 36}$ ‰ у чистоћи (remède de loi) и resp. $3^{\cdot 25}$ и $7^{\cdot 81}$ ‰ у тежини (remède de poids). — Холандскій законъ одъ 1816. наређуе: „— да све буде точно и безъ ковничкогъ како у тежини тако и у чистоћи,“ но наредба ніе се могла практицирати. — Исто тако дрезданскій уговоръ одъ 1838. (као и горе наведеный прускій законъ) поставля правило: „да се подъ изговоромъ нужде тако названогъ ковничкогъ ни одъ тежине ни одъ чистоће новаца несмѣ ништа закратити, него напротивъ моћнѣе се одступанѣ одъ прописане чистоће и тежине само толико дозволити, колико е немогуће абсолутну точность достићи.“ —

(4) По мынхенскомъ уговору 1837. ситни новци могу у чистоћи 7 у тежини 15 ‰ ковничкогъ имати. По бечкомъ уговору несмѣю се сребрни ситни новци лошіе ковати но resp. (умѣсто 45 фор., 30 Rlr. и $52\frac{1}{2}$ фор. три разне системе) $51\frac{3}{4}$ фор., $34\frac{1}{2}$ Rlr. и $60\frac{3}{8}$ фор., по чему су они у 15 % одъ приличке лошіи одъ крупны новаца. — Саксонска истѣра изъ едне колонске марке ситны сребрны новаца (умѣсто 14 тал.) 16 тал. или $14\frac{2}{7}$ %. — Државе южно-нѣмачкогъ новчаногъ савеза кую комаде одъ 3 и 6 кр. съ $\frac{1}{3}$ чистоће ($5\frac{1}{3}$ лота), и истѣрую 27 фор. одъ едне марке чиста сребра, дакле $10^{\cdot 2}$ % више но кодъ крупны новаца. — Пруски сребрни грошићи имаю $5\frac{3}{9}$ лота чистоће, а изъ чисте марке истѣруе се 16 талира, $14\frac{2}{7}$ % дакле више но кодъ крупны новаца. Но како су кодъ ситны новаца трошкови кованя у 4 % већи но кодъ талира, и како трошкови чишћеня износе $8\frac{1}{3}$ %, кадъ бы се опетъ одъ ситны новаца хтѣли талири ковати, то остаю неподпуна 2%, кои нису довольни, да правительство притомъ одъ

Digitized by Google

штете осигураю. — У Бранденбуршкой было е 1623. год. грешнѣа у циркулаціи, одъ коій е 1792 комада умѣсто 216 на едну чисту марку ишло, и потоме се $74^1/_3$ умѣсто 9 талира изъ едне марке ковало. — У Кобуршкой ишло е одъ 6 и 3 кр. комада одъ 1825. год. генр. 36 фор. 46 кр. и 47 фор. 4 кр. на едну чисту колонску марку (умѣсто 24 фор.). —

(5) На бакарнимъ новцима добыя Енглеска 180 %, зато се често новци фалсую, премда казнь смрти на то постои. — У Польской нашло се умѣсто 2 мил. скованы у земльи рѣавы новаца 20 мил. у циркулаціи. — Кадъ е руско правительство своимъ бакарнимъ новцима толико цѣну подигло, да е една рубля у бакру мѣсто 100 само 15 копѣйка важила, ушло е къ оны 4 мил. рубаля у бакару, што е у земльи циркулирало, іошъ 6 мил. фалсованы са стране, и за оволику е суму сребра и робе изъ землѣ изишло. —

(6) Южно-нѣмачке државе збогъ рѣавы аустрійски крсташа и француски талира, коима е у истимъ државама већа цѣна давана, морали су свою 24 фор. систему промѣнити у $24^6/_{11}$ форинтну и текъ 1837. у $24^1/_2$ форинтну. — Све су скоро землѣ квареѣи своє новце морале доцніе и систему промѣнити, найясніи примѣръ новіегъ времена дає Турска (III. §. 75. (2).). —

§. 129.

4, Новцима треба такву форму дати, како ће они за циркулацію найугодніи и квару найманѣ изложени быти. Што су новци лѣпше ковани, и што поединый новацъ више сталну и непромѣнльиву форму задржи, (1) утолико ій е теже фалсовати. Одвеѣъ големи новци су исто тако неугодни

Digitized by Google

као и одвећъ маюшни, него напротивъ треба и найвећимъ и найманьима удесну величину дати, (2) и гледати, да у исто време пльоштина према дебльини у згодномъ сразмѣру буде. Плоснасти а танки новци имаю већу површину при истой коликоћи матеріе, и више се зато тару, лако се извіяю, и брже се печатъ на ньима излиже. (3) Дебльи новци имаю и то преимућство, што се ясніи печатъ на ньима ударити може, и што се нарочито и по котуру печатати могу, кое чува новце одъ обрезиваня. Печати, кои су испупчени, нетреба да надвишаваю вѣнацъ, да се небы тако лако кварили. Уосталомъ треба избѣгавати, да златанъ новацъ небуде комъ сребрномъ по величини и дебльини раванъ, како се небы лако еданъ съ другимъ промѣніо, и преваре се лако тимъ олакшале, кадъ бы се сребрнъ новацъ позлатіо и невѣштоме умѣсто златнога дао. (4) Уобште е савѣтно, да златни новци сасвимъ различитый одъ сребрны новаца печатъ имаю. Истина обично свѣтъ разликуе новацъ одъ новца одъ првогъ погледа и међу прстима, но опетъ несамо да ніе излишно, него е и врло нужно, да свакій новацъ носи на себи и знакъ вредности, како бы се и одъ осталы земальски — старіи — нарочито пакъ одъ страны новаца, на кое бы наликъ быо, доцніе, кадъ се излиже, лако распознати могао. (5) И за сребрне новце разне вредности требало бы разне форме печата прописати, како бы ій и читаню невѣшти лако разликовати умѣли.

(1) Баръ една страна, на коіой е грбъ (revers), могла бы се и у монархіяма еднака и непромѣнльива оставити, и само се страна лика (avers) мѣняти. Зато е добро имати прапечатъ, кога су прави печати само одпечаци, кои се доцніе кале и за печатанѣ новаца

Digitized by Google

служе; прапечатъ изгледа као новацъ, почемъ су на нѣму сви знаци као и на новцу испупчени. —

(2) Ситне паре и мале рубіе у Турской одвеѣъ су маюшне. — У Ист. Индіи има єданъ златанъ новацъ, кои ніе веѣій одъ $^1/_{10}$ дуката одъ приликe (0·35 грама). — Комади одъ 10 лундора подъ Лудвикомъ XIII. ковани теже 67 грама или до 20 драма. — Японскій єданъ златанъ новацъ, у овалной форми и само на неколико мѣста печатанъ, тежи 163·2 грама или око 48 драма. — Найугоднія величина є измеѣу 15 и 40 милиметара, или каошто є величина $^1/_4$ fr. и крсташа. — Нови талири по уговору 1847. имаю 33 милиметра а дупли талири 41 милиметаръ. —

(3) Кармаршъ препоручує слѣдуюће размѣре измеѣу величине и дебљине новаца; кодъ крупны сребрны новаца као 14 до 15: 1, кодъ ситніи као 19 до 21½: 1, кодъ найситніи као 22½ до 26: 1, кодъ бакарны новаца као 15: 1, т. є. узевши размѣръ измеѣу пречника величине и дебљине. —

(4) Колико є свѣта варано галвански позлаѣенимъ комадима одъ 5 кр. ср. аустрійски, на коима се пажльиво брой 5 избрисао. —

(5) Нове аустр. $^1/_4$ форинте вукле су се товарима при концу 1858. год. у Египатъ и Азію, гдѣ су све као нови двадестаци и протурени, и варалицама по 10 кр. новы на комаду профита давали. Ово є побудило аустр. правительство, те є свима новіимъ таквимъ новцима особеный видъ дало тако, да се одсадъ нико лако преварити неће. — Нови белгійски ситни новци одъ никола, дали су повода млогимъ преварама, почемъ су бѣли скоро као и сребрни. Год. 1861. є у Брыселу приміо селякъ єданъ за брашно 6 комада одъ 20

Digitized by Google

cts. умѣсто 12 frs., єръ су тіи комади врло налікъ на сребрне комаде одъ 2 frs. —

§. 130.

И на циркулацію новаца имаће правительство мотрити. Полиціи сигурности спада у дужность, да фалсоване новце изналази, фалсованю на путъ стає, и кривце вата. Али уобште нетреба ни циркулиранѣ страны по закону кованы монета безъ правительствене контроле оставити, єръ ако се приватни и сами стараю, да се приманѣмъ страны новаца неоштете, често ніє у ньіовимъ силама извѣсне штете избѣћи. Покои путъ се нека сорта страногъ новца збогъ случайны узрока по добру цѣну — привремено — прими, па задржи ту цѣну и доцніє, кадъ оны узрока нестане. Больи земальски и страни новци изиђу онда изъ циркулаціє, и оду одчасти у стране землѣ, и после могу се текъ тако повратити, ако се цѣна страномъ, горемъ, новцу, кои се преће у народъ увукао, побіє, кое ће наравно само са штетомъ народногъ имана быти моћи. (1) Велике државе могу сасвимъ странимъ новцима циркулацію у земльи закратити, и само пропуштати златне новце, кои су за крупну трговину корисни. Ово се закраћенѣ састои у томе, да ій явне касе несмѣю, а приватни немораю у продаи примати. Манѣ државе немогу се сачувати, да страни новци околны земаля и у ньима нециркулираю нарочито онда, ако домаћи и тіи страни новци єднака имена и вредности имали буду. Правительство треба тарифу свію у земльи циркулираюћи страны новаца да састави, и да є огласи, како бы свакій могао лако сазнати, кою вредность влада комъ страномъ новцу признає. (2) Кадь коя одъ страны др-

Digitized by Google

жава почне своє новце кварити, или кадъ се уобште почне коя сорта страны новца у землю по вишу цѣну увлачити, онда треба одма народу обзнанити претећу му штету, и у новчаной тарифи назначити, по колико ће се само странъ новацъ на явнимъ касама примати. Ако кое страно правительство тако кваренѣмъ учеста, да изгуби повѣренѣ, да неће убудуће опетъ своє новце кварити, онда треба нѣгове новце извикати, и на явнимъ ій касама никако непримати. Новце неки држава или неке стране новце, кои су за циркулацію потребни, или у слѣдству уговора каквогъ, може влада тарифирати по подпуну цѣну, неке пакъ само по вредности у новцу садржаногъ драгоцѣногъ метала (безъ да новчарину рачуна). Често се увуку или затеку у циркулаціи кое землѣ страни новци, кои отачбине своє немаю, па онако временомъ и излизани по стару, добру, цѣну иду, безъ да ій є правительство у своє време и постепено у тарифираню побіяло, кое є далѣ узрокъ быо, да су исти новци и изъ други земаля, гдѣ имъ є цѣна побієна, у ону землю дошли. У томъ случаю правичность изискуе, да влада те новце или сама или у споразумлѣню съ онимъ державама, гдѣ они іошъ циркулираю, прими по подпуну піячну цѣну или съ малимъ губиткомъ приватны лица, и да ій потомъ прекуе. (3)

(1) Коликій се аустрійскій бакаръ кодъ насъ увукао (изъ оскудице земальскогъ ситногъ новца) по скуплю цѣну, но што га є Аустрія издала (4·160%), и іошъ найвише онда, кадъ га є Аустрія другимъ ситнимъ новцима замѣнила. Србско правительство є мѣре предузело, и поединнимъ сортама цѣну оборило текъ онда, почемъ се земля бакаромъ препунила была. — И рублѣ су другій новацъ изъ циркулаціє истиснуле,

Digitized by Google

ер су односно по већу цѣну примане. — Политична призрѣня подигла су и дукату цѣну, и премда му е одчасти она оборена, опетъ стои у тарифи правительственой дукатъ надъ течаемъ сваке европске берзе мотиранъ, па зато поредъ осталога и неки страни сребрни и златни новци у Србіи. болю цѣну имаю но другдѣ. —

(2) Правительство с р б с к о тарифирало е (таксирало, валвирало) стране новце год. 1855. В № 1147., и пренначило е одчасти исту тарифу найвишимъ рѣшеньима одъ 1859. В № 3010 и одъ 1861. В № 550. —

(3) Забраньивати увозъ страны лошіи и извозъ домаћи больи новаца, узалудно е, докъ се годъ течай међу ньима тако непромѣни, те да небуде корисно, стране рѣаве за наше добре новце давати. — Докъ се годъ францускимъ талирима и аустрійскимъ крсташима ніе цѣна у поединимъ земляма оборила, дондѣ се они нису могли изъ циркулаціе истиснути. Првима е у Н ѣ м а ч к о й признавана цѣна одъ 2 фор. 45 кр. (24 ф.), кадъ нису доциніе више но 2 фор. 43·3 кр. вредили. Изъ овы узрока призна се 1793. и брабантскимъ крсташима, кое е Аустрія одъ 1755.—1797. за свое холандске области ковала, вредность одъ 2 фор. 42 кр., премда они нису ирема осталимъ новцима више одъ 2 фор. $38^1/_2$ кр. вредили, дакле у $2^2/_{11}$ % више. У Аустріи имъ е было течай 2 фор. $38^4/_5$ кр. истогъ новца. Год. 1816. побіе имъ се цѣна у Саксонской на 2 фор. $37^1/_2$ кр., а 1821. у Пруской на 2 фор. $34^6/_7$ кр. Услѣдству тога поврве сви крсташи у южну Нѣмачку, истисну одатле крупніе болѣ новце, но найвише двaестаке, и постану скоро исключно средство циркулаціе. Рачунаюћи имъ течай у 2 фор. 42 кр. чиста колонска марка сребра долазила е на $24^6/_{11}$ фор. Правительства, немогући се крсташа отрести, рѣше се, несамо да ій као земальскій новацъ приме, него почну комаде одъ 1 и 2 фор. по истой

Digitized by Google

системи ковати т. е. $24^{6}/_{11}$ фор. умѣсто дондашнѣ 24 фор. на чисту колонску марку, коя текъ 1837. год. буде $24^{1}/_{2}$ фор. системомъ замѣнѣна, одъ когъ су доба са штетомъ правительства нове форните ковала имено зато, што су и $^{1}/_{4}$ и $^{1}/_{2}$ крсташа прекивала, кои су лошіи одъ цѣлы крсташа были (по едной проби у Карлсруу држаной они су у $2{\cdot}^{62}$ % лошіи). Истина е само Вырте́мбершка полутине и четвртине крсташа по подпуну цѣну за сребрне нове новце мѣняла, но и остала су ій правительства тако примала, да су штете имала. — Крсташи су одъ 1837. год. безъ отачбинѐ, єръ ій никакво правительство као своє по подпуну цѣну неприма. Полутине и четвртине крсташа быле су безъ оташтва и пре тога, како су т. е. аустрійске холандске државине подъ Француску подпале. — И бакарни новци у Србіи и на истоку циркулираюћи садъ су безъ отачбине. —

Б, Папирни новци.

§. 131.

Папирни новци (1) су у народно-економномъ смислу утолико унапређавно средство циркуланіе (I. §§. 228.—235.), уколико се њима велике суме лако и съ малимъ трошкомъ надалеко исплаћивати могу, и уколико поредъ тога приносе користи и издателю своме. Издательи могу быти или *правительство* или *приватна лица* и *друштва*, у првомъ случаю зову се тіи папири державни папирни новци, у другоме су они приватне обвезанице и онда банкноте, ако ій банка каква издає, коє такође имаю — по већой части — онда природу державны папирны новаца, кадъ ій правительство

Digitized by Google

на своимъ касама у подпуно прима, и тако задуживши се банки за вредность нота народу ємствує. У овомъ се случаю обично банкноте, кое су донда у продаи по вольи свакога примане и непримане, мораю примати, и банка немора понуђене іой ноте металнимъ новцима одкупльивати (рестрикція банке), него оне важе као металанъ новацъ. Овимъ се средствима служи влада често и за државне папирне новце, чимъ се да папирима принудный течай, кои яко кредиту банке и владе шкоди. Ако є банка велике суме влада позаймила, онда се губиткомъ кредита владе често и кредитъ и быће банке до пропасти доведу. Непознаванѣ природе новаца и кредита и лакость издаванѣмъ папирны новаца до велики сума доћи, поводъ су млогимъ погрѣшкама и несрећама, коій су препуна два послѣдня столѣћа. Правительство или своіомъ непажльивости и невѣштиномъ или башъ своіомъ кривицомъ чинило є, да су папирни новци и банкноте често и народно кућенѣ у найвеће забуне и губитке доводили, и млоге породице упропастили. Ово се поглавито онда появльивало, кадъ є правительство у финансійской забуни мислило, помоћи се или увећанимъ издаванѣмъ папирны новаца или дальимъ задуживанѣмъ кодъ банке, коя є ради набавке потребне за позаймлѣнѣ правительству суме морала ноте своє умложавати. Овимъ є финансійско станѣ све горе и горе бывало тимъ, што су папирни новци у цѣни падали, и што су поредъ веће жртвій на одржанѣ дуга (— плаћанѣ интереса и т. д.) и веће цѣне еспапа веће издатке изискивале; противъ чега є влада опетъ у умложеню папирногъ новца помоћи тражила, (²) те се тако по већой части само банкротствомъ изъ тогъ порочногъ круга спасти могла, ако се за времена ніє у разборитомъ владаню и ползуюћи се угод-

Digitized by Google

нимъ околностима умѣла болѣгъ и чеснiегъ пута доватити. Кадъ папирни новци исподъ свое цѣне (исподъ парія) падну, онда се и за народно кућенѣ млога неповольна слѣдства появе. (3) Роба и услуге поскупе и често више, но што бы по течаю нота требало, нарочито страна роба збогъ неизвѣсности, да ли ће течай постоећій остати, или іошъ падати, изъ когъ се узрока и капитална рента повиси, и млоге корисне раднѣ найвише збогъ тогъ несигурногъ станя непредузете остану. Жительима, кои одъ плата и интереса живе, окрнѣ се приходи, метални новци изиђу изъ землѣ, фалсоване ноте почну циркулирати, (4) кредитъ и радиность се убію, радина класа остане безъ заниманя, еръ е производъ умалѣнъ, збогъ чега као и збогъ скупльи страны производа буде и извозъ манѣ знатанъ и користанъ, и тако се на дуже време, ако и почемъ влада срећно ове незгоде и уклони, неможе оно пређашнѣ благостанѣ да поврати. — Колико е дакле уобште корисно за народно кућенѣ папирны новаца у земльи имати, и нарочито колико е поредъ тога и за владу полезно, што она издаванѣмъ папирны новаца до велики сума врло евтино доћи може (еръ интересъ на њи неплаћа), ипакъ се види изъ изложенога, да е издаванѣ папирны новаца одвећъ опасна стварь, и да потоме влада и при издаваню државны папирны новаца и у смотреню банкнота, устройства и поступаня банака найвећу позорльивость и строгость употребити мора. (5)

(1) Новія дѣла о папирнимъ новцима су: Ueber Metal-und Papiergeld, und die Täuschungen des Banknotensistems; nach dem Englischen von Allhusen, Lpzg., 1850. — Das Papiergeld und die Wirkungen der Papiergeldwirthschaft, Frankft., 1852. — Aphorismen

Digitized by Google

über Papiergeld und Bankwesen, Jena, 1855. — Ueber Handelsbanken in kleinen Staaten, Karlsruhe, 1856. — Tellkamp: Ueber die neuere Entwicklung des Bankwesens in Deutschland, 3. изд., Breslau, 1856. — Schübler: Metall — oder Zettelbank, Stuttg., 1856. — Zugschwerdt: Die neuen Bankmaasregeln, Wien, 1856. — Th. Tooke: History of prices, V, London, 1857. — .

(2) По Пелицу нетреба сума издаты папира да пређе половину суме годишньи државны прихода, но и ово е за неке землѣ сувише. Течай често падне не збогъ умложены папира, него збогъ потреса кредита ньіовогъ издателя и збогъ потребе металны новаца за плаћаня у странимъ земляма. — Енглеска е дала 1797. год. банки право рестрикціе, но папири су почели текъ 1808. год. падати, и спали су 1814. год. на течай одъ 75 %, год. пакъ 1817. достигле су свой парій, премда е онда за 30 мил. Ls. папира а 1814. за 29 мил. папира (енгл. банке) циркулирало. —

(3) И оближнѣ землѣ, коима е такова држава піяца за неке производе, искусе зла слѣдства отудъ. Збогъ пониженогъ течая банкнота у Аустріи, србски се производи у той земльи у 20—40 % евтиніе продаю, и Аустріянцима е лако у тимъ производима са Србіомъ конкурирати, те се одчасти садашнѣ рђаво економно станѣ Србіе увелико има приписати станю Аустріе. —

(4) Француске фалсоване асиняте правили су укрупно емигранти, и на ту су цѣль купили на Райни еданъ папирный млинъ, да имъ сходну артію фабрицира. — Папири треба да имаю еданъ знакъ, кои е само неколицини званичника познатъ. —

(5) Колике се несреће неумѣснимъ поступцима владе у овомъ смотреню привести могу, показуе намъ

Digitized by Google

історія новаца за време прве французске революціє. У асинятима, кои су се одъ 1790.—96.у циркуляціи налазили, издато є было 45.578 миліона ливрій. Лундори, кои су у сребру важили 24 frs., скочили су у асинятима Ноемвріа 1891. год. на преко 30, Декр. 1794. на преко 100, Марта 1795. на преко 200, Юнія на преко 800, Октр. на преко 2000, Januаріа 1796. год. на преко 5000 frs. и т. д.; найвишій обиліженый течай єдногъ лундора было є 4. Юнія 1796. год. т. є. 17.925 frs. Само є 12.744 мил. frs. асинята правительство изъ циркуляціє извукло, остатакъ є одкупльивало одчасти по 1% ньiове првашнѣ цѣне, а одчасти замѣньивало ій є съ 1/30 номиналне вредности новимъ папирима, мандатима, одъ коій є 2400 мил. издало. Мандати стаяли су у Фебруару 1796 год. по 60%, у Августу само 2 и 3 % своє првашнѣ цѣне, па и доцніє нису се никадъ стално преко 4% попели. — Аустрійски папирны новаца Wiener-Bankozettel издато є было за 1060,798.753 фор., кои су год. 1811., на 1/5 вредности сведени, новимъ папиромъ Wiener-Währung (тако названимъ шайнъ) замѣнѣни, кои опетъ буду новимъ папиромъ аустрійске Nazionalbank по течаю 250: 100 замѣнѣни. Кадъ се узме да є 10.000 фор. Bankozettel важило 2000 фор. W. Währung, а то 800 фор Oe. Naz. Bank, онда є по течаю овы послѣдньи у преко 52% (више пута, имено у пролѣће 1861.) важила она сума, одъ 10.000 фор. B. Z. у Фебр. 1861. године само 400 фор. за сребро, или само одъ 100 фор. 4 форинте. —

§. 132.

Влада овлашћує на опредѣлѣно време приватне заводе — банке (— и лица) но обичніє друштва), да банкноте издаю, како се по испыту статута и други околностій увѣри, да предузимачи довольно емства даю за уредно и савѣсно

Digitized by Google

испунѣнѣ своій обвеза, и да ће публика одъ губитка сачувана остати (1). У већимъ државама може више банака постаяти и међусобно конкурирати, или се може само дозволити, да една банка по разнимъ мѣстима землѣ своє огранке (филіяле) построи. За манѣ землѣ довольна є свакояко само една банка, сусѣдне мале землѣ пакъ могу се сложити, да єдну заєдничку банку осную. (2) Пословима завода управля неколико управителя (директора), кои стоє подъ надзоромъ одбора учасника. Контролу понайближу води и о пословима важніегъ реда рѣшава главна скупштина акціонара, кои су господари уложеногъ у предузеће капитала. (3) Послови, коима се банка занимати смѣ, нетреба да су съ ризикомъ скопчани, те да се небы догодило, да збогъ губитка своє ноте одкупити неможе, на коє є свакояко строго обвезати треба. Банке участвую обично у већимъ предузецима (у трговини съ ефектима — I. §. 228., — у рудокопнями, гвозденимъ путовима, займима на непокретна добра и т. д.), (4) зато є и посве излишно, необзирующи се, што бы за готовину у земльи циркулирающи металны новаца и штетно было, да она ситне банкноте издає. (5) Приманѣ банкнота у продаи треба на волю публики оставити, коє ће се утолико радіє чинити, уколико банке више кредита у земльи уживаю. Кредитъ банке зависи одъ добры статута, одъ ньіовогъ точногъ испуняваня, одъ вѣштогъ и савѣсногъ рукованя послова и одъ редовногъ извѣштаваня публике о станю банке и нѣнимъ пословима. Къ тому приноси врло млого, ако правительство и на своимъ касама папире банке умѣсто металны новаца прима, и ако цѣлу управу послова подъ свою контролу узме, коє послѣднѣ и по дужности своіой треба да чини. (6)

Digitized by Google

(1) У некимъ земляма постое общта закона правила, по коима се банке у земльи оснивати могу, и правительство испытуе онда статуте завода, да ли су сходно онимъ правилима саставлѣни. Уобште овдѣ може само говоръ быти о испыту статута као и о контроли, да се статути испуняваю; о надзору пакъ самомъ, кои се несмѣ никако толико простирати, да пословима банке смеће, говориће се побліже доцніе кодъ кредитны завода. —

(2) Скоро по свима државама има оваковы банака, и безъ сразмѣра са жительствомъ или съ развиткомъ радиности негдѣ више а понегдѣ и сувише. У южной Нѣмачкой има само двѣ банке и то у Бечу и Мынхену, съ ньіовимъ филіялима; у државама пакъ среднѣ и сѣв. Нѣмачке има ій одвише. — У С. Америки было е у почетку 1856. године 1273 банке вишегъ и нижегъ реда съ капиталомъ одъ 335,612.000 долара и са 177 мил. издаты банкнота. —

(3) Основательима банке какве нетреба по примѣру неки држава дати, да веће користи изъ участія у радньи банке вуку, но болѣ е, ако е нужно, обраћеный трудъ и ризикъ на осниванѣ банке новцемъ имъ накнадити, а иначе имъ као и свакомъ акціонару само утолико више уплива на послове банке дати, колико кои више акція има. — У ваймарской банки имаю акціонари съ

10—20	акція	право	на	1	гласъ,
21—40	„	„	„	2	гласа,
41—60	„	„	„	3	гласа,
61—80	„	„	„	4	гласа,
81—100	„	„	„	5	гласова,
101—150	„	„	„	6	гласова....
преко 1000	„	„	„	24	гласа и т. д.

Digitized by Google

(4) Аустрійска народна банка имала є 1855. год. налогъ, да употреби капиталъ одъ 50.000 новы акція по 700 фор. у сребру или у нотама по курсу на заямъ осигуранъ залогомъ. Заложна писма могла су се до суме петъ пута веће одъ уложеногъ капитала у акціяма т. є. до 175 мил. фор. издати. — Молдавска банка у Яшу по статутима своимъ (год. 1856.) издає одъ 10 мил. Rlr. цѣлогъ своГъ капитала 3,350.000 Rlr. на заямъ подъ залогомъ по 7% интереса и 3% уништеня (за 17 год.). — Белгійска банка напротивъ заплела се была толико у приватна предузећа, да є при посрнућу овы године 1838. морала неко време одкупльиванѣ своій нота одказати. — Уосталомъ по свима скоро државама, гдѣ су банке у финансійске тѣшнѣ свезе съ правительствомъ ступиле, искусиле су оне зла слѣдства финансійске забуне - државе. У таквимъ случаима владе су морално обвезане, да банкама у млогоме крозъ прсте гледе, иначе су обично съ ньима врло строге. У некимъ државама С. Америке мора банка, коя своє ноте неодкуплює, повѣрительима 12% интереса да плаћа; у другима се за осигуранѣ повѣрителя кодъ владе депонирани државни папири на лицитаціи продаду, и отудъ повѣрительи подмире, у исто се време и послови банке прекину. —

(5) Извѣсный степенъ развитка радиности и циркулаціє потребує извѣсну количину новаца, и како се банкноте, кое металне новце заступаю, у циркулацію пусте, мора толика количина металны новаца изъ циркулаціє изаћи (I. §§. 218. и слѣд., 232. и слѣд. и III. §. 64. подъ (3). Ово гублѣнѣ металны новаца починѣ одъ найкрупніє сорте, и распростре се и до найситніи, ако се или сувише крупніи банкнота изда (у комъ случаю мора наступити права оскудица у ситнінмъ новцима), или ако се банкноте и за найситніє суме праве, и у продаю пусте. Ова послѣдня погрѣшка є често нужна

Digitized by Google

послѣдница прве погрѣшке. Съ гублѣнѣмъ кредита владе (или управо банке збогъ владе) изнѣу изъ землѣ, и сакрію се метални новци до найситніи комада, почемъ они свакояко више вредности имаю но папирни новци. Влада є онда принуѣена дозволити, да се и ситни папирни новци издаю. — У Аустріи се двапутъ ова нужда у новіє време показала, послѣдньій путъ при концу 1860. год., гдѣ су папири (поредъ постовѣи комада одъ 1 фор.) издавани и одъ десетъ кр. нов. Овы є новаца при концу Януара 1861. было свега у циркулаціи за 5,228.309 фор. новы; при концу Фебруара за 6,533.166 фор.; . . . при концу Октобра преко 7 мил. фор. н. в. — Баденска є 1847. год. тражила мнѣніє одъ 15 вѣштака о умѣсности найситніегъ комада банкноте, и 8 гласова противъ 7 было є, да є найситнія нота одъ 25 фор. іошъ штетна, и 13 гласова противъ 2 изяснило се, да се найситніи комади одъ 50 фор. дозволити могу. — Найситніи комади су у:

Енглеской	одъ	5	Ls.	$48^{\cdot 61}$	фор.	ср.
Француской	„	100	frs.	$38^{\cdot 86}$	„	„
Берлину	„	25	Rlr.	$36^{\cdot 46}$	„	„
Ваймару	„	10	„	$14^{\cdot 58}$	„	„
Яшу	„	40	двaестака .	$13\,^{1}/_{3}$	„	„
Скотской и Ирскои	„	1	Ls.	$9^{\cdot 72}$	„	„
Лунзіяни (С. Ам.)	„	8	дол.	$9^{\cdot 33}$	„	„
Мынхену	„	10	фор.	$8^{\cdot 33}$	„	„
Десави и пруски држ. папири	„	1	Rlr.	$1^{\cdot 3}$	„	„

(6) Тога ради поставля влада директора банке. Бывшой бечкой банки млого є шкодило, што ніє своє рачуне обзнаньивала. Неке владе воле на своимъ касама примати ноте своій банака но металне новце. —

Digitized by Google

§. 133.

Да се небы количина циркулираюћи нота преко мѣре умложила, мислило се на средства, коима бы се банке у издаваню банкнота ограничиле. По мнѣнію неки небы се съ едне стране могло ограниченѣмъ количине нота прекомѣрно кредитиранѣ банки предупредити, почемъ бы банка другимъ начиномъ даванъ іой у публики кредитъ употребити могла, съ друге стране бы ово ограничаванѣ было излишно, само ако се банка строго обвеже на одкупльиванѣ своій нота, еръ нити бы онда она хтѣла нити могла више папира издавати, но што се одъ нѣ буде захтѣвало. Али кадъ се помисли, да у користь банке иде, што више нота издати, и да ће іой подъ блажіимъ за дужнике условима доста лако быти, велике суме банкнота на заямъ у публику пустити, онда е врло могуће, да ће се прекомѣрна количина нота издати, коіомъ ће се земльи потребна количина металны новаца сувише уманьити, и банка се лако, нарочито при посрнућу уобичаене циркулаціе добара у станѣ довести, да свое ноте на захтѣванѣ повѣрителя неможе одкупити. Зато су свакояко потребне у овомъ смотреню неке мѣре правительства, кое одъ више начина быти могу:

1, Може се сума, коя ће се у банкнотама издавати, безусловно опредѣлити, у сразмѣри потребе према брою жительства, кое ће се тимъ папирима служити. (1)

2, Найсигурніи е начинъ, да се више нота издати несмѣ, но коликій е капиталь акціонара у предузеће уложеный, кои уосталомъ треба да се сигурно у банки сачува.

Digitized by Google

3, Ова сигурность бы савршена была, кадъ бы банка толико металны новаца у своіой каси приправно држала, колико бы нота издала. У предосторожности толико претѣривати, по искуству є излишно, а осимъ тога є то и штетно, почемъ се тимъ начиномъ небы количина циркулираюћи новаца умложила, коя се намѣра издаванѣмъ нота постићи хтѣла, те бы банка онда промашила и свою цѣль, и была бы само депозитна банка. Почемъ се управо неможе опредѣлити, кои ће дѣо издаты у папирима сума нужданъ быти, да се у металнимъ новцима у банкиной каси приправанъ држи за одкупльиванѣ подношены іой на исплату папира, — єръ то зависи одъ непредвидны поява у циркулаціи добара, премда свакояко већа быти мора, што є више нота издано, — то є тешко съ овомъ количиномъ приправны металны новаца у сразмѣру довести количину издаты одъ банке папира. Зато бы се баръ наредити могло, да банка, ако є манѣ папира издала, само $1/5$ или $1/4$ цѣле издате суме, ако є пакъ више нота издала, онда $1/3$ или $1/2$ цѣле издате суме папира у готовини касе држати мора и то или у металномъ новцу или одчасти умѣсто тога или преко тога у државнимъ и другимъ, приватнимъ но сигурнимъ, кредитнимъ папирима.

4, Умѣсто а и поредъ више реченога, да банка небы преко прописане количине свой папиръ умложавала, може се наредити, да или сама влада банкноте печата и банки ій потомъ предає, или да печатанѣ быва подъ контроломъ правительства, да свака нота буде снабдѣвена текућомъ нумеромъ и подписомъ одређеногъ државногъ званичника, да се резъ форме нота подъ званичнимъ печатомъ чува и т. д. (²)

Digitized by Google

(1) Ово є особито нужно, кадъ ноте по државнимъ уговорима у више сусѣдны ближе везаны земаля циркулираю. Баварска є год. 1857. дозволила само нотама баварске; пруске и аустрійске народне банке (по свагдашнѣмъ течаю), да у земльи циркулираю. — Пруска банка могла є за 21 мил. Rlr. нота издавати, но год. 1857. престало є ово ограниченѣ. У нѣмачкимъ државама безъ Аустріє долазило є год. 1854. на главу 3.^{86} фор. папирны новаца, у Аустріи пакъ на концу 1856. год. (380 мил. фор. аустр. банке) долази по исключеню горнѣ Италіє на главу 11 фор. а при концу 1860. год. (при 477 мил. фор. а. в.) 13 фор. сребра на главу. — У С. Америки у почетку 1856. год. одъ 177 мил дол. нота долази на главу 9·^{6} фор. — Год. 1814. циркулирало є у в. Британской 65 мил. Ls. банкнота или 36$^{1}/_{6}$ фор., год. 1856. (на концу) 39 мил. Ls. или 13.^{7} фор. ср. на главу. —

(2) Сардиньскій законъ одъ 1856. наређує, да мора, ако циркулираюће ноте скупа съ исплатнимъ по виђеню (a vista) кредитомъ на текуће рачуне износе:

	готовина касе быти:
до 30 мил. frs. . . .	$^{1}/_{5}$
одъ 30 до 60 „ „ . . .	$^{1}/_{3}$
преко 60 „ „ . . .	$^{1}/_{2}$

30 мил. чине 6$^{2}/_{3}$ frs., 60 мил. 13$^{1}/_{3}$ frs. на главу безъ острва Сардиньске. —

Digitized by Google

3. РАЗДѢЛЯКЪ.

Унапреда подвоза.

А, Построяванѣ путова.

I. Друмови.

§. 134.

Економный и другій саобраштай и продая, а по тому цѣо производъ и трошня ствaрны добара народа каквогъ увелико зависе одъ доброће путова и лакоће преноса добара съ єдногъ мѣста на друго. Уштеђенѣ подвозны трошкова и времена има исто дѣйство на народно куђенѣ као и уштеђенѣ производны трошкова (I. §. 42.); оно распространява продню, увећава уживанѣ добара, умложава производъ иманя, занима више радника и капитала, и приводи болѣ обдѣлаванѣ земаля. Путовима се поглавито користе одъ піяце удалѣни краєви државе и производъ такове робе, коя є теретна а ниске цѣне (кабаста). Докле земля довольно и добры путова нема, остаю млога средства унапреде заната бесплодна, и искуство показує, да благостанѣ држава и нѣны краєва, прилѣжность и предузимаюћій духъ а одчасти и душевно изображенѣ народа съ умложенѣмъ и усавршаванѣмъ путова напредую. (1) — По томе и старанѣ владе о путовима спада међу найважніє нѣне економно-полицайне дужности, и жртву, кою држава на путове чини, треба сматрати као ко-

Digitized by Google

рисно уложеный капиталъ. Ако по некимъ земляма и постои наредба, да они, кои се путовима служе, влади и обштинама зато некій данакъ плаћаю, ипакъ нетреба ово финансійско призрѣнѣ за главну побуду (III. §§. 122.—124.) построяваня путова узети. Овомъ погрѣшномъ свађаню опредѣлѣня путова има се одчасти и приписати слаба марљивость влада у пређашня столѣћа за овимъ постройствима, но у садашнѣ време финансійска страна є притомъ или споредна стварь, или нужный условъ, да се економно-полицайномъ задатку лакше одговорити може. Тегобе, кое се при построяваню путова надвладати мораю, нису у свима земляма єднаке; землѣ равне и морима окружене и морскимъ заливима и єзерима и рѣкама испросѣцане у томъ смотреню су сређніє одъ оны, кое су бреговите и баровите.

(1) У извѣстію комисіє за построєнѣ путова у Ирской стои између осталы подобны навода: „Пролазећи крозъ предѣле, пуне польски добара и развитка и показуюће сваке знаке добры земльишта и богатогъ производства, тешко быва човѣку вѣровати, да є све ово пре 10 или 12 година было неплодна пустиня и прибѣжиште бѣдне и безаконе селяштине, коя є за народъ пре теретъ но користь была; и сво ово побольшанѣ има се сасвимъ приписати потрошку неколико хиляда ливрій на построєнѣ єдногъ доброгъ пута крозъ область.“ — По Дыпену (Forces productives et commerciales de la France, Paris, 1827.) была є у Француской размѣра између дужине построєны путова (у метрима) и други поява (поглавито) економны слѣдуюћа:

Digitized by Google

	у цѣлой Француской	у сѣверной части	у южной части
свега людства .	30,451.187	13,167.166	17,284.021
людства на 1 □ милю	3125	3870	2726
рента одъ землѣ на 1 ектаръ . .	30·38 frs.	42·83 frs.	23·96 frs.
дужина држ. друмова	32,077.061 м.	13,868.552 м.	18,208.509 м.
дуж. држ. друмова на 1 □ милю .	2391 „	4076 „	2871 „
дуж. пловидбены рѣка и канала на 1 □ милю . .	954 „	1330 „	752 „

У овомъ прегледу нарочито пада у очи, да се дужина путова, у метрима изражена, подудара скоро съ броемъ людства. — По новіимъ подацима одъ 1852. год. было е

	километара		миля на 1 □ милю
држ. путова	34.381	или	0·476
канала	4416	„	0·06
желѣзница	6497	„	0·09
свега	45.294		0.63 у ср. руку.

По найновіемъ званичномъ извѣстію министра одъ 1860. год. было е у Француской државны друмова (routes impériales) у дужини 36.150 километара (на коима е 1857. год. пренето 1600 мил. тона еспапа), рѣчногъ пута 9500 килом., одъ тога доброгъ рѣчногъ пута 8000 килом., и осимъ тога 4700 килом. канала (на овимъ воденимъ путовима е 1857. транспортирано 2000 мил. тона, а толико и на желѣзницама); морски

Digitized by Google

пристаништа было е 400, но половина тога су проста склоништа за рибаре (год. 1858. утекло и истекло е изъ тій пристаништа каботажомъ и другомъ пловидбомъ — longue navigation — $15^{\cdot 8}$ мил. тона).

У Пруской было е год. 1852.

друмова	$2449^{\cdot 6}$	миля	или	на	1 □	м.	$0^{\cdot 48}$
плов. рѣка и канала	$776^{\cdot 3}$	„	„	„	„	„	$0^{\cdot 15}$
желѣзница	442	„	„	„	„	„	$0^{\cdot 086}$
свега	3668	„	„	„	„	„	$0^{\cdot 72}$

У Белгіи до 1850. год. было е

друмова	$841.^{7}$	миля	или	на	1 □	м.	$1^{\cdot 57}$ м.
плов. рѣка и кан.	$228^{\cdot 8}$	„	„	„	„	„	$0^{\cdot 43}$ „
желѣзница	$116^{\cdot 28}$	„	„	„	„	„	$0^{\cdot 21}$ „
свега	$1186^{\cdot 8}$	„	„	„	„	„	$2^{\cdot 21}$ „

на кое е одъ 1830. до 1850. год. потрошено око 286 мил. франака. — Насупротъ овомъ развитку велика е оскудица уобште и нарочито у добримъ путовима у Турской, Русіи, Грчкой, Шпаньолской, Португалской, Сѣв. Америки, Аустріи —. Високи брегови найвеће су сметнѣ добримъ путовима. —

§. 135.

Насипни путови, друмови, поставлѣни каменомъ и шлюнкомъ (1) подъ свакимъ су околностима найобичнія и найнужнія постройства за саобраштай людій и за преностъ добара. Што е веће жительство, радиность и благостанѣ каквогъ предѣла, тимъ е више путова потребно, као и обратно што су млогобройни и добри путови условъ оны угодны поява. (2) Правце разны путова опредѣляваю народно-економна призрѣня, а извршенѣ построєня быва по техничнимъ правилима. Правительства е дужность и о овомъ и о ономъ бригу

Digitized by Google

водити баръ кодъ главніи грана путова, каошто су державни и обласни путови (кои државе или поедине области и округе везую) оставивши понайближу бригу за мѣсне путове, кои су прости и манѣ скупоцѣни, самимъ обштинама. Но ипакъ за све редове путова закономъ се одредити мораю како прописи за ширину, правоћу, успонъ или скокъ и испупченость путова, за уздужне ярке и ограде, за пѣшачке стазе и засаћиванѣ дрва, за полаганѣ камена и насипанѣ шлюнка и т. д. тако и наредбе ради одржаня путова као опредѣлѣна величина товара, ширина наплатака и запиняча или укочняка, често попуняванѣ коловоза и скиданѣ блата съ путова. (3) Државне и обласне путове построява и одржава државна власть о своимъ трошку (4) (III. §. 124.) съ маньомъ или веѣомъ помоћи народа оногъ предѣла, крозъ кои се путъ проводи; мѣсни путови падаю на теретъ едной или више обштина, и држава имъ може помоћи услугама своій инпинира и званичника. Управа цѣле струке построяваня друмова стои подъ еднимъ найвишимъ централнимъ надлежательствомъ са више подчинѣны и по земльи разрѣдены технично вѣшты званичника. (5)

(1) Насипни путови, почемъ се найпре по потреби земля одкопа или наспе, поставе се крупнимъ каменѣмъ за едну стопу, и поспу се ситнимъ каменѣмъ, шлюнкомъ и пѣскомъ, па се потомъ набію. — Одъ овогъ обичногъ начина правлѣня друмова разликуе се методъ Мак-Адама (Mac-Adam: Remarks on the present system of road making, London, 1819.—22. у шестъ изданя), по коме се безъ крупногъ камена приправлѣный путъ само ситнимъ каменомъ у дебльини одъ десетъ палаца набіе. Овай е начинъ правлѣня (макадамлѣнѣ) евтиніи и довольно добаръ за обично земльиште

Digitized by Google

но на подводнимъ, мекимъ земльиштима морало бы се или више ситногъ каменя насути, или найпре путъ крупнимъ каменѣмъ поставити. — У Француской є $^1/_8$ земальски друмова калдрмисана, кое яко конѣ мори. — Cordier: Essais sur la construction des routes, des ponts suspendus etc., extraits de divers ouvrages anglais, Lille, 1823. — Arnd: Der Strassen-und Wegebau, Darmstadt, 1827. — Umpfenbach: Theorie des Neubaus, der Herstellung und Erhaltung der Kunststrassen, Berlin, 1830. — N. Parnell: A treatise on roads, 1833. —

(2) Одъ мложине путова може се заключити на благостанѣ и развитакъ цѣле државе и поедины областій. — У Аустріи долази 1 аустр. миля пута (у дужину) на $3^{\cdot 6}$ □ миля површине цѣле државе, у Пруской на $2^{\cdot 08}$, у Хановерской на $1^{\cdot 25}$, у Баденской на $0^{\cdot 76}$, у Енглеской на $0^{\cdot 105}$ □ м. — У поединимъ областима Аустріє долазила є 1 м. пута у Ломбардіи на $0^{\cdot 98}$, у Чешкой на $1^{\cdot 69}$, у д. Аустріи на $2^{\cdot 24}$, у Моравской на $3^{\cdot 68}$, у Стирской на $3^{\cdot 98}$, у Мацарской на $8^{\cdot 6}$ □ миля. —

(3) Што су шири путови, утолико су скупоцѣнін. Довольна є ширина до 20 стопа и къ тому са стране за пѣшаке до 5 стопа. — У баденскомъ проєкту одъ 1839. и 1843. предлагана є ширина за окружне путове одъ 14 до 16 стопа и къ томе 4 стопе за обѣ пѣшачке стазе. — У Француской су се пређе одвећъ широки путови правили; садъ су 28 путова првогъ реда, кои изъ Париза на границе воде, по 42 стопе, а 97 путова другогъ реда по 36 стопа широки. — У Енглеской прописуе єдна парламентска акта ширину ђумручки путова у блискоћи велики варошій на 58 стопа, но на млогимъ мѣстима немаю ови путови више одъ $17^{\cdot 5}$ ст. ширине. — У Србіи є

Digitized by Google

1848. В № 1558. прописана ширина земальски друмова првогъ реда 30 стопа, и съ обадвѣ стране за ярке по $2^1/_2$ стопе (быће погрѣшно умѣсто $3^1/_2$ ст.), а поредъ тога оставля се за стоку трговачку по 10 хватій са сваке стране, но ово є свакояко сувише. Путови пакъ споредни и сеоски треба да имаю ширине 24 стопе и за прогонъ стоке съ обадвѣ стране по 4 до 5 хватій; и тако свега треба по закону да буде ширина оны првы (заедно съ ярцима) $26^1/_6$ хв. (управо $25^5/_6$), овы други 14—15 хватій. Преће се мало на одкопаванѣ и насипанѣ путова трошило, зато су и путови врло стрмени были. Савршено добри путови нетреба да имаю више скока одъ 4% или 2 степена. Парнелъ недозволява више одъ 3%; а у Нѣмачкой узима се, да више одъ $^1/_{18}$ дужине, т. є. око 5·5 %, скока быти несмѣ, но за случай таквогъ успона треба на узбрдици да се однекле донекле хоризонтална одмориштa налазе. Ускій оковъ точка, и клинци и завртньи изъ тогъ окова вреће кваре найвише путове, зато су по Европи кола съ тимъ оскудницама подложна или казни или већой такси, но што друга по пропису построєна кола плаћаю. — Баденскій законъ одъ 1837. год. прописує ширину наплатака (окова) за двоколице съ 1 или 2 коня на 3·5 палаца, а съ 3 или 4 коня (или вола) на 5·3 пал., за четвороколице съ 3 или 4 коня на 3·5 п., съ 5 до 8 коня на 5·3 пал., за поштанска кола на 2·5 пал.; за уже точкове наплаћує се казни по 4 кр. на сатъ пута одъ свакогъ теглећегъ скота, за вреће изъ наплатака клинце по $1^1/_2$ кр., за неравне наплатке по $^1/_2$ кр. — Ма наплаци и широки были, путъ се опетъ квари, ако се кола претоваре. — Арндъ каже, да є знао єдногъ млинара, кои є тако брашномъ претоваривао кола, да є путове цѣлогъ єдногъ предѣла искваріо. Кордіє исто тако прича, да су єдна кола съ 200 центій натоварена єдногъ само дана за 502 frs. штете путу учинила. — Єдна коцка шлунка у ср. р. одъ разногъ ка-

Digitized by Google

мена, коя $^3/_4$ палца у пречнику има, раздробиће се подъ теретомъ одъ 56 центій, зато се несмѣю кола толико натоварити, да на свакій точакъ онолико тежине доће. — На енглескимъ путовима, на коима се такса наплаћуе, несмѣю четвороколице теже быти:

						лѣти	зими
кодъ	9 пал.	шир.	наплатака	одъ	130 ц.	120 ц.
„	6 „	„	„	„	95 „	85 „
„	4.5 „	„	„	„	85 „	75 „
манѣ одъ	4.5	„	„	„	75 „	65 „

Ако е товаръ тежій, онда се по центама далѣ већа такса за путъ наплаћуе. — Гдѣ нема справа за мѣренѣ цѣлогъ товара заедно съ колима, ондѣ се ограничава претовариванѣ опредѣлѣнѣмъ броя теглеће стоке, коя се преже; тако у Баденской у двоколице смѣ се найвише 4, у четвороколице найвише 8 коня или волова упрегнути, изузимаюћи случае, гдѣ се више стоке мора узети збогъ узбрдица или збогъ тешки нераздѣльивы предмета. —

(4) У Србіи прави и обдржава путове народъ, но на главнимъ путовима носи често правительство трошакъ за разбіянѣ стѣна и подзнѣиванѣ, за радъ око построеня мостова и за потребно гвожђе. Остале путове прави исключно народъ. — У Енглеской нека часть путова построява се и одржава таксама, кое се на путовима наплаћую, друге путове построяваю обштине. — Око велики варошій и у предѣлима, гдѣ камена нема, стаю путови найвише. Топчидерскій путъ у дужини $^1/_2$ сата одъ зданія воене школе до атара топчидерскогъ на добромъ терену и имаюћи камена у изобилю поредъ пута стао е опетъ преко 20.000 талира. — У Нѣмачкой рачуна се да у ср. р. една миля пута стае око 25.000 фор. ср. — У Француской ставлѣни су трошкови построеня путова год. 1843. и то путова:

Digitized by Google

	на lieue одъ 4000 метара		или на геогр. милю	
државны	80.000 frs.	„	око	32.000 фор. ср.
окружны	50.000 „	„	„	20.000 „
мѣсны	30.000 „	„	„	12.000 „

У Баденской стали су путови одъ 39½ сатій, кои су одъ 1823.—42. год. наново построени у ср. р. на сатъ 37.892 фор., међу њима еданъ путъ крозъ планине 76.297 фор.; а одржаванѣ путова пређе стаило е на сатъ 350 фор., по укинуђу кулука 1060 фор., а путъ одъ Манхайма у Базелъ 1860 фор. (24½) — Кодъ мѣсны путова у Баденской одъ 16 стопа ширине рачуна се трошка за построенѣ на сатъ у равници око 10.760 фор., у планини око 11.670 фор., а годишнѣ одржаванѣ кодъ оны око 374, кодъ овы око 427 фор. у ср. р. — У Белгіи стае построенѣ путова на 1 lieue одъ 5000 метара на 93.331 frs., но у области Луксембургу само 59.498 а у Хенегави 129.999 frs. —

(5) У Србіи е врховна управа путова главна управа грађевина, коя е пређе подъ попечительствомъ унутрашньи послова стаяла, а одъ 1859. год. одвоена за себе као врховно надлежательство постои. — По окрузима стое подъ ньомъ окружни инцинири, кои су у исто доба и архитекти. —

II. Желѣзнице.

§. 136.

Желѣзнице, (1) съ возећимъ по ньима парнимъ машинама, доспѣле су у другой половини овогъ столѣћа до толике важности, да су дошле у редъ оны предмета, съ коима се понайглавніе механичка художность занима, на кое државне владе свое понайближе старанѣ обраћаю, икои за

Digitized by Google

статистична посматраня врло млоге и полезне податке даю. Оне се могу сматрати као засадъ найсавршеніи земаљски путови, на коима се збогъ слабогъ трвеня велики терети съ мало снаге кретати, и помоћу парне машине врло брзо преносити могу, (2) и кои су, премда збогъ овы преимућства и збогъ скупоцѣности своги построеня и упражняваня конкуренцію маньи подвозача исключаваю, опетъ найевтиніе сувоземно транспортно средство. (3) Изъ овога узаймно проистичу приватне користи предузимателя, кои утолико више прихода одъ предузећа имаю, колико се збогъ оны преимућства транспорта желѣзнице воженѣмъ лица и робе више употребляваю и веће приносъ даю. Но народно-економне користи отудъ млого су знатніе. За люде одъ посла одъ неизмѣрне ползе е брзоћа путованя и точность поласка и доласка кола (тренова) на желѣзницама, коя се полезность іошъ тимъ увећава, што е путованѣ такво угодніе и пріятніе а и евтиніе. Ова лакоћа саобраштая олакшава не само економный развитакъ народа, него зближава на дальине люде и народе, везуе имъ узаймно интересе, и унапређава имъ друштвене сношае и душевно изображенѣ, а у исто доба и поединимъ владама крѣпи власть, да съ већомъ снагомъ и у найудалѣніимъ своимъ областима дѣйствовати могу. (4) Сигурный и брзый преносъ робе на желѣзницама е одъ велике користи, што се оне у свако доба године употреблявати могу, што се скраћуе време циркулаціе капитала, што се млога роба лагано транспортирана квари и надалеко носити неможе, (5) и што се продавацъ и купацъ лако угоднимъ цѣнама удалѣніи мѣста ползовати могу тако, да онай на скуплѣ піяце свой производъ лакше и брже послати, а овай съ евтиніи піяца потребну робу набавити може, чимъ

Digitized by Google

се цѣне добара у већимъ просторима землѣ изравняю или приближе, и превелика и штетна евтиноћа и скупоћа немогућима учине.

(1) О желѣзницама, гвозденимъ путовима, сматранима, као регалъ, види III. §§. 89.—91. — О желѣзницама понаособъ млого е писано, између осталы дѣла: Oeynhausen und Dechen: Ueber Schienenwege in England, Berl., 1829. — Coste et Pardonnet: Mémoire sur les chemins à ornières, Par., 1830. — List: Eisenbahn-Journal одъ 1835. год. овамо. — Истога: Das deutsche Eisenbahnsystem, Stuttg., 1841. — Crelle: Einiges allg. Verständliche über Eisenbahnen, Berl., 1835. — Railway reform, its expediency and practicability considered, Lond., 1843. — Steinle: Technisches Handbuch des Eisenbahnwesens, Nördl., 1848. — Knies: Die Eisenbahnen und ihre Wirkungen, Braunschw., 1853. (особито добро дѣло). — Осимъ тога у повремено излазећимъ дѣлима народно-економнимъ скоро свію народа налази се чланака, врло млоги и поучльнвы о желѣзницама. — Желѣзнице т. е. путови, на конма е колотечина гвожђемъ поставлѣна, познате су быле іошъ кодъ Грка и Римляна, а при концу среднѣгъ вѣка грађене су и у Нѣмачкой, но текъ у енглескимъ рудокопняма, замѣномъ дондашньи дрвены путова, дошле су оне до веће важности. Дръ Андерсонъ првый развіе год. 1800. мисао, да се желѣзнице у пуной мѣри за преносъ робе и изванъ рудокопня употребити могу. Год. 1813. построи Ђорђе Стефенсонъ првый путъ парна кола за желѣзницу, ков се дуго време за немогуће држало. Год. 1824. употребе се полуге одъ кованогъ умѣсто одъ ливеногъ гвожђа. Но сви ови покушан нису имали пожелѣногъ успѣха, зато су и остаяли безъ особиты послѣдица. И Quaterly Review, еданъ одъ найбольи и найнаучніи енглески листова могао е 1825. године о желѣзницама овако судити:

Digitized by Google

„Мы нисмо бранитељи фантастички уображенія. Мы држимо идеу желѣзнице као у практици немогућу. Има ли што будаластіе и смѣшніе одъ таконазваногъ локомотива, о комъ кажу, да ће двапутъ брже иѣи одъ поште? Пре се може очекивати, да ће жители Вулича (гдѣ се прави военый матеріялъ) пристати, да се на ракетлама съ едногъ мѣста на друго пребацую, но да се повѣре машини, коя съ ономъ брзиномъ вози.“ — Овако е слабе вѣре у успѣхъ парны желѣзница было, докъ се на желѣзници Ливерпулъ - Менчестръ, — почетой 1826., свршеной 1830. год. — заведенѣмъ савршенін парны машински кола, локомотива, съ подпунимъ успѣхомъ обште увѣренѣ о неочекивано добромъ слѣдству ніе утврдило. При распису преміе захтѣвала се брзина одъ 10 енглески миля на сатъ, али Стефенсонъ проюри съ товарнимъ колима 24 съ празнима 30 миля за сатъ. Овакавъ успѣхъ побуди наравно цѣо свѣтъ на постројванѣ желѣзница. съ локомотивима, и тако се у осталой Европи довршe по времену ове желѣзнице: 1833. год. Брыселъ - Мехелнъ, Нырнбергъ - Фыртъ, — 1837. год. Паризъ - С. Жерменъ, — 1838. Петерсбургъ - Царское село, — 1839. Берлинъ - Потсдамъ, Липискъ-Дрезда, Амстердамъ - Харлемъ, — 1840. Бечъ - Брнь, Миланъ - Монца, Манхаймъ - Хайделбергъ и т. д. — Найстаріе желѣзнице за преносъ лица и робе на континенту европскомъ быле су Линцъ - Буђевицъ и Прагъ-Ланъ око 1830. год., но на ньима коньи возе, и оне млого манѣ трошка за построенѣ и за одржанѣ и употребу стаю. —

(²) Еданъ конь при $3^1/_2$ стопе брзоће у секунду вуче на добромъ насипномъ путу 24, на желѣзници 240 центій, и трвенѣ е у тимъ случаима $^1/_{24}$ и $^1/_{240}$, а по некима е трвенѣ на желѣзницама само $^1/_{280}$ или чакъ $^1/_{300}$. За узбрдице нису желѣзнице у томъ размѣру ко-

Digitized by Google

рисне, єръ за оба пута треба за єднако дѣйство єдна-ва веће снага, коя съ цѣлимъ теретомъ у истомъ раз-мѣру стои, као висина успона къ дужини; ако т. є. 240 центїй терета требаю на хоризонталной желѣзници 1 ц., на насипномъ такномъ путу 10 центїй снаге за покре-тане, то ће при 1% успона оба пута требати за оба начина покретаня по $2^{\cdot 4}$ центе снаге више, кое чини за желѣзнице $3^{\cdot 4}$, за насипный путъ $12^{\cdot 4}$ центе снаге, и онда се на желѣзници само съ $3^{\cdot 64}$ пута умѣсто съ 10 пута мане снаге истый теретъ кретати може. — Обична є брзоћа на локомотивнимъ желѣзницама око 5 географски миля на сатъ, на поштанскимъ колима пакъ 1 до $1^{1}/_{3}$ миле. Брже воженѣ стає више и опасніе є. У Енглеской вози се често 1 енгл. миля на минутъ или 13 геогр. миля на сатъ. —

(3) За кратко време издало се у свѣту врло много на построянанѣ желѣзница. Ниже ставлѣни подаци имено у смотреню Француске садрже суме односеће се и на іошъ неотворене желѣзнице; означена дужина у геогр. миляма є оны путова, на коима се веће вози, а трошакъ учинѣцый око постровня є у фор. $24^{\cdot 5}$ фор. системе израженъ; тако є было желѣзница готовы у:

							съ трошкомъ одъ			
С. Америки у	поч.	1855.	г.	4632	г.	м.		1888	мил.	ф.
В. Британской	„	1856.	„	1803	„	„		$3475^{\cdot 75}$	„	„
Француской	„	1857.	„	839	„	„		1505	„	„
Нѣмачкой безъ Аустр. и Пруске	„	1855.	„	592	„	„	око	437	„	„
Аустріи	„	1855.	„	539	„	„		310	„	„
Пруской	„	1855.	„	$507^{\cdot 5}$	„	„		366	„	„
Белгіи	„	1851.	„	$116^{\cdot 25}$	„	„	око	50	„	„
		Свега		9063	г.	м.		8030	м.	ф.

Осимъ овы има іошъ млого новопостровны желѣзница у истимъ земляма (сама Аустрія є на концу 1860. год.

Digitized by Google

имала желѣзница у дужини 686½ миля), као и у млогимъ другимъ европскимъ државама. Како се брзо садъ у пост�ваню желѣзница корача, видимо изъ овогъ прегледа дужине желѣзница у С. Америки, гдѣ е готовы желѣзница было

год.	1840.	3382.	енгл.	миля
„	1850.	10.287	„	„
„	1853.	13.266	„	„
„	1855.	21.310	„	„ и къ тому

іошъ 16.795 енгл. миля недовршены. За построенѣ желѣзница издато е одъ 1850.—55. год. 314·7 мил. долара. — Год. 1856. у рускомъ царству проектиране желѣзнице имаће 562·6 нѣм. миля, и везую Црно море (Теодосію) съ Москвомъ (и Петерсбургомъ), Нижый-Новгородъ (на Волги) съ Либавомъ (на Ист. мору), Кралѣвцемъ (Königsberg) и Варшавомъ. По предрачуну требаће 773.880 фор. на едну милю трошка за построенѣ, кое ће едно друштво на акціе предузети; послови иду споро, влада и друштво узаймно се за то окривлюю. — Трошкови око построеня гвоздены путова врло су различити по начину построеня, по мѣснимъ околностима (збогъ насипаня, одкопаваня, пробіяня стѣна), по цѣни земаля, кое се одкупити мораю и т. д. Што е построенѣ савршеніе, тимъ е скуплѣ. За еданъ коловозъ маня е ширина потребна но за два и више, по чему се далѣ и сви трошкови умножаваю; на манѣ живимъ путовима доволянъ е еданъ коловозъ съ потребнимъ уклонцима (gares). Съ манѣ успона путъ е скуплый, еръ онда треба више одкопаваня, насипаня и пробіяня стѣна. У Француской дозволѣно е у новіе време 1.5 % успона. На прелазима преко брегова мора успонъ стрменіи быти, а ако бы одвећъ стрменъ испао, или бы одвећъ заодно и скупоцѣно было прелаженѣ, онда се брегъ прокопава (тунели праве). Савіюци съ маньимъ полупречникомъ манѣ стаю, али е веће трвенѣ и опасность на ньима. У Францу-

Digitized by Google

ской захтѣвало се, да савіоци одъ найманѣ 1000 метара полупречника буду, но кодъ Штрасбургъ-Базелскогъ пута изузетно дозволѣна су два савіютка одъ 200 и 300 метара, а садъ доцніе су често дозволявани савіоци одъ 350 метара, а у Америки има савіютака одъ 130 метара полупречника. У Пруской обично се захтѣва око 190, у В. Британской до 796 метара ($^1/_2$ енгл. милѣ), у Баденской є найоштріи савіютакъ око 176 метара полупречника. — И тунели су врло скупоцѣни. Грет-вестернска желѣзница пролази крозъ єданъ тунелъ одъ 295 метара дужине, и преко 12 м. висине и 10 м. ширине; у кои є узидано 30 мил. цигали, и на коме є радило крозъ $2^1/_2$ године по 1100 людій съ 250 коня, трошеѣи дневно по єдну тону барута и по толико свѣћа; путъ има у тунелу успона 1%. — Уобште стаяле су желѣзнице: у В. Британской све до 1855. год. свршене 35.970 Ls. на енгл. милю; понаособъ пакъ Лондонъ и Норсвестернъ 55.400 Ls., Грет-вестернъ 51.333 Ls. и т. д. до неки, кое су само 17.000 Ls. на енгл. милю стале; — нѣмачке желѣзнице око 425.000 Rlr. на нѣм. милю и одъ тога: одкуплѣна земля $9^{\cdot 5}$, построєнѣ пута $63^{\cdot 5}$, зданія $10.^5$, предузетна средства 14, остали издаци $2^{\cdot 5}$ %; поєдине желѣзнице пакъ Колонъ-ахенска 861.000, Бергъ-маркска 793.000, саксонско-чешка 753.000 Rlr. и т. д. до баварски 381.000, Таунусъ (Насавска) 340.000 Rlr., исподъ 200.000 Rlr. на милю стали су само кратки гвоздени путови и они, на коима коньи вуку; — у Фрацуской: за све проєктиране желѣзнице 385.000 frs. на километаръ или 2,869.000 frs. на геогр. милю, понаособъ Штрасбургъ-Базелъ 316.000 frs., Ст. Етіенъ-Ліонъ 206.000 frs., Андресіе-Роанъ 82.300 frs. на километаръ. — У Белгіи 1850. год. 270.000 frs. на километаръ, одъ тога 74 % самъ путъ, $8^{\cdot 48}$ % зданія, $14^{\cdot 3}$ покретна предузетна средства, 3 % остале потребе; комадъ одъ Анса (кодъ Ліежа) до пруске границе стао є

Digitized by Google

762.600 frs. килом., а напротивъ комадъ одъ Гента у Кортрикъ (єданъ коловозъ) само 111.000 frs. на километаръ; — у Аустріи 1855. год. 693.400 фор. на милю; — у Пруской 1855. год. 412.500 Rlr. на милю; — у Баденской до 1853. год. све желѣзнице одъ 39·2 миля 32,494.853 фор. (24·5 фор.), и то путъ и зданія 28,118.106 фор., приборъ предузетны средства (кола за машине, углѣнъ, путнике и робу) 3,957.406 фор., текуће готовине 419.340 фор. —

(4) Люди се лакше састаю ради договора и саобраштая по потреби наука, вѣштина, цркве, — путую више ради испытиваня разны по своіой струци, — могу лакше на више мѣста полезни се указати, као лѣкари и т. д. — Влада транспортира брзо у случаю нужде войску, муницію у краєве, кои обране потребую, усмени и писмени налози и извѣстія брже стижу на своє мѣсто и т. д. —

(5) Млеко, остриге, риба, пилежь — могу се надалеко продавати; стока се млого на желѣзницама транспортира, єръ се тимъ начиномъ рана уштеди, а и стока неизмршави, каошто бы, да се невози. —

§. 137.

Ніє дуго времена требало, да се неочекиване корисне послѣдице построєня желѣзница увиде. (1) Време мира одъ 1815. г. овамо мложило є капитале, кои су великомъ части на построєнѣ земальски или страны желѣзница употреблѣни, почевши одъ мѣста и предѣла, кои су найгушће населѣни или у найвећемъ економномъ благостаню были, и усавршаваюћи ій постепено тако, да цѣле землѣ у главнимъ правцима трговине просѣцаю, и потомъ млоге државе као свѣтски путови трговно везую.

Digitized by Google

([2]) Осимъ случая, гдѣ е производъ за мѣсто возанъ н. п. кодъ рудокопня, имаю желѣзнице понайпре и поглавито користи одъ преноса людій и то найвише одъ оны, кои су оскудніегъ станя и надалеко непутую. Што одъ дужегъ времена гдѣ желѣзница постои, тимъ се више людій а нарочито више робе на ньой вози, еръ се съ едне стране токъ циркулаціе добара новомъ начину и правцу транспортираня обикнути мора, съ друге стране олакшаный транспортъ млога предузеѣа у животъ позове. ([3]) Огранци главны желѣзница допуняваю оне и корисни су имъ. Съ умложенимъ нечистимъ приносомъ желѣзница умложава се обично но не свакадъ и цьіовъ чистъ приносъ; зато и далѣ ньіово построяванѣ, ако бы више оне нечисто и приносиле, има свое границе. ([4]) Линіе крозъ слабо населѣне предѣле, поредъ евтины и удесны водены путова или поредъ веѣъ постоеѣи желѣзница и преко одвеѣъ бреговиты земаля нису за построенѣ желѣзница угодне и корисне, зато ѣе доста путова у свакой земльи быти, гдѣ се желѣзнице неисплаѣую, почемъ подъ обичнимъ околностима сами трошкови предузиманя, одржаваня и управе желѣзница половину цѣлогъ нечистогъ приноса гутаю. ([5]) Было да се желѣзнице о правительственомъ или о трошку друштва праве, мораю се оне свакояко текъ по саизволѣню владе и по нарочитимъ прописима построявати и управляти, имаюѣи и особите повластице. Но притомъ треба се чувати, да прописи предузимателѣ нестѣсне у слободномъ избору найкоринсніегъ и за ньи и за народно куѣенѣ полезногъ начина рада, кои изъ науке или изъ искуства црпити могу. Зато е потребно ова обште прописана правила одъ времена на време према напредку раднѣ дотѣривати. ([6])

Digitized by Google

(1) Преће су између Ливерпула и Менчестра возила кола, на коима е свакій данъ было у ср. р. 450 мѣста за путнике. Плаћало се едно на друго за мѣсто $7^1/_2$ шил., и нечистый приносъ вола бо е 61.320 Ls. годицвѣ. На желѣзници напротивъ возило се већъ 1835. год. 1500 людій посведневно по 5 шил., и приносъ е годишньій было 120.334. Ls. Подвозъ за тону еспапа спуштенъ е было съ $2^1/_2$ шил., каменогъ углѣна пакъ съ 2 шил., и народъ е год. 1835. на подвозу лица и робе уштедіо 241.750 Ls. према издатку, кои бы за толикій подвозъ по пређашнѣмъ начину платіо. Год. 1844. превезено е на истой желѣзници већъ 652.346 людій, далѣ 103.738 комада стоке, 201.832 тона робе и 115.922 тоне кам. углѣна. — Одъ С. Етіена и Рив-де-Жієра доношено е пређе у Ліонъ $25.^5$ мил. килограма кам. угля, а садъ на желѣзници 350 мил., поредъ 165.000 путника, на кое се ніе рачунало; за тону плаћа се $9.^8$ сант. на километаръ. Желѣзница е правцемъ, куда се найвише роба носи, на низбрдицу тако, да натоварена кола сама кудъ треба одиде. — У Баденской рачунало се, да ће се до 1 мил. центій робе и 73—91.000 путника на свима земальскимъ желѣзницама возити, а год. 1853. путовало е 204.822. лица и пренето е 1,455.800 центій еспапа. — Кодъ белгійски желѣзница рачунало се на 500.000 путника; правый брой путника пакъ было е кодъ дужине пута одъ

141 килом.	1837. год.	1,384.577 лица
330 „	1840. „	2,199.219 „
$624.^6$ „	1850. „	4,188.614 „
„ „	$185^3/_4$. „	4,839.680 „

одъ коій су истина млоги кратке просторе пропутовали. —

(2) Више линія везуе већъ или ће скоро везати Атлантско, Сѣверно и Источно море са Средоземнимъ, Ядранскимъ и — Црнимъ и опетъ сва међусоб-

Digitized by Google

но; желѣзница преко панамскогъ земльоуза везуе Атлантско море и Великій океанъ. На єдну географску милю дужине желѣзница долазило є простора цѣле државе съ концемъ 1855. год. у:

Енглеской (съ Велсомъ)	$2^{\cdot 3}$	□	миля
Белгіи	$4^{\cdot 6}$	„	„
Скотской	$6^{\cdot 2}$	„	„
Ирской	$7^{\cdot 1}$	„	„
Нѣмачкой безъ Аустр. и Пруске	$7^{\cdot 6}$	„	„
Француской	$10^{\cdot 9}$	„	„
Пруской	$12^{\cdot 7}$	„	„
Аустріи	$22^{\cdot 4}$	„	„

([3]) На свакой желѣзници има више класа цѣна, кое се кодъ лица по украшености кола и угодности путованя, кодъ робе по скупоцѣности нѣной управляю. Обично су за лица три класе прописане у сразмѣри цѣне 4 : 3 : 2 одъ прилике. — На баденской желѣзници пропутовала є особа єдна у ср. р. год. 1851.— 52. у четири разне класе на I. $10^{\cdot 74}$, на II. $7^{\cdot 64}$ на III. $4^{\cdot 86}$, на IV. класи $3^{\cdot 14}$ миля. Одъ свію возивши се путника пало є на класу

I.	II.	III.	IV.	
$0^{\cdot 92}$	$8^{\cdot 71}$	$23^{\cdot 15}$	$67^{\cdot 16}$ %	свію путника и
$5^{\cdot 94}$	$25^{\cdot 42}$	$31^{\cdot 5}$	$37^{\cdot 63}$ %	свега приноса.

Год. 1853. укиде се IV. класа (за стаянѣ), и цѣна се III. класе спусти, чимъ се брой путника умали, но приносъ се увеђа. Цѣне су ове три класе на милю у сразмѣри $18\frac{1}{3}$: $12^{\cdot 5}$: 8 крайцара, а за робу I. кл. $1^{\cdot 5}$ кр. на милю одъ центе (у ср. р.) — У Француской є найвеђа дозволѣна цѣна за подвозъ на желѣзницама на километаръ:

А, за лица, на класи	I.	по 10	сантима
	II.	„ $7^{\cdot 5}$	„
	III.	„ $5^{\cdot 5}$	„

Digitized by Google

Б, за робу, на	1 комадъ крупне марве	10	сантима
	1 тону робе I. класе	18	„
	„ „ „ II. „	16	„
	„ „ „ III. „	14	„
	„ „ хитне робе	36	„
	„ „ острига и рибе	50	„

у III. класу робе спадаю: каменъ, пѣсакъ, циглѣ, црепъ и т. д., у II. класу: жито, дрва, угаль, кречъ, гипсъ, ливено гвожђе, олово у полугама и т. д., у I. класу сва остала роба. — На желѣзници одъ Париза у С. Жерменъ $^3/_4$ путника возило се на найевтиніемъ мѣсту, и попустомъ цѣне одъ 1 на $^3/_4$ fr. умложили су се и путници и приносъ, єръ у Януару 1838. было є путника 91.614, и приноса 96.708. frs., а у Януару 1839. было є путника 130.880 и приноса 104.413 frs. — На гриничской (Greenwich) желѣзници по повишеню цѣне мѣста у 30 % умаліо се брой путника у 41 % и приносъ у 17 %. —

Како се текъ временомъ количина на желѣзници транспортираногъ еспапа умложава, види се изъ овы прегледа. Приносъ одъ возивши се лица износіо є на баденской желѣзници:

године	кодъ дужине желѣзнице		цѣлогъ приноса	
1843.	одъ $9^{\cdot 8}$	миля	93	%
44.	„ $21^{\cdot 3}$	„	80	„
45.	„ $30^{\cdot 3}$	„	63	„
. . . . .	. . . . .	„	. . . . .	„
51.	„ $39^{\cdot 2}$		$52^{\cdot 5}$	„
52.	„ „	„	47	„
53.	„ „	„	45	„

тако, да є приносъ одъ воженогъ еспапа нарас'о одъ 7 на 55 % цѣлогъ приноса желѣзнице. — На аустрійскомъ фердинандовомъ-сѣверномъ гвозденомъ путу было є одъ лица прихода 1840. год. $65^{\cdot 6}$ %, 1846. ис-

Digitized by Google

подъ 50 %, 1852. само іошъ 31·3 %. — На хановерской желѣзници износіо е приходъ одъ подвоза лица 184 3/4. 87·8 %, 184 6/7. 62 %, 184 7/8. 58 %, 184 8/9. 48 %, 185 2/3. 41·6 %. Тако е и на осталимъ желѣзницама приходъ одъ лица надмашемъ приходомъ одъ робе по некомъ времену, и то на белгійскимъ веѣъ 1845., на таунской 1846., на Магдебургъ-липиской 1847., на Липискъ-дрезданской 1852., на выртембершкой 185 1/2. — Одъ лица е найвеѣій приходъ у лѣто и у есень; на баденской желѣзници было е тотъ прихода 1853. год. у мѣсецу Августу 15%, Юлію 12·5, Септембру 12·1, Октобру 10·3, Декембру 5·4, Януару 4·48, Фебруару 4% цѣлогъ годишнѣгъ прихода; у Белгіи 185 3/4. Юлія, Августа, Септембра 35·5 %, Декембра, Януара, Фебр. 16·8 %. —

(4) На нѣмачку милю дужине желѣзнице имале су годишнѣ у фор. (24·5 фор.) желѣзнице:

Француске	год.	1856.	165.680	фор.
нароч. Паризъ-Ліонъ	„	„	255.306	„
„ южный путъ	„	„	61.562	„
В. Британске	„	1850.	112.324	„
„ „	„	53.	128.853	„
„ „	„	55.	133.826	„
и то првы 6 мѣсецій у	Енглеской		73.523	„
„ „ „ „ „ „	Скотской		50.951	„
„ „ „ „ „ „	Ирской		29.927	„
(првы 6 мѣс. манѣ приносе но други)				
Аустрійска Ферд.-сѣверна	год.	1856.	213.479	„
Магдебургъ-Липиска	„	„	189.352	„
Липискъ-Дрезданска	„	„	191.139	„
Колонъ-Минденска	„	„	183.507	„
Горньо-Слеска	„	„	168.432	„
Райнска	„	„	159.540	„
Магдебургъ-Халберштатска	„	„	145.502	„
Белгійска државна	„	„	126.020	„

Digitized by Google

Саксонско-баварска	год.	1856.	124.729	фор.
Турингска	„	„	96.400	„
Вуртембер. државна	„	„	83.604	„
Баварска	„	„	52.974	„
Вестфалска	„	„	43.499	„
Баденска	„	1853.	70.948	„

У Пруской было е приноса одъ желѣзница у Rlr. на милю годинe: 1844. 28.987, 1846. 32.420, 1848. 28.217, (збогъ буне), 1850. 34.403, 1854. 47.224., 1856. 53.155 Rlr. — Чистъ приносъ (дивиденда) на желѣзнице обраћеногъ капитала было е у Нѣмачкой 1853. найвећій т. е. 16 % одъ Ферд. сѣв. желѣзнице и Нырнбергъ-Фыртске, 13·4 % Магдебургъ-Липиске, — одъ неки само 2 и 1 %. Баденске желѣзнице принеле су чисто 1851. год. 3·94 %, 1852. 4·770 %, 1853. 4·04 %; свиј пруски гвоздени путови 1853. 5·15 %, 1855. 6·5 %; хановерски 18 4/5. — 18 49/51. у ср. р. 4·29 %, 18 5/1. 5·28 %, 18 5 1/2. 6·07 %, 18 5 2/3. 6.19 %, 1855. 6·4 %. — Овай приходъ зависи и одъ трошкова построяваня и одъ трошкова око раднѣ желѣзница нужны. У В. Британской найвише е принела кратка желѣзница Дублинъ-Кингстонъ т. е. 8 % и потомъ Ленкестръ-Карлайлъ 7·25 %, но има желѣзница, кое су 1856. год. само 1 1/2 и 1 % донеле. — У Француской донела е 1851. Паризъ-Орлеанъ 12·7 %, Сѣверна 9 %, Штрасбургъ-Базелъ 3·3 %, Хавр-Діепъ само 1·5 %. Чистъ приносъ француски желѣзница на километаръ было е год. 1847. 22.000 frs., 1848. 13.600 frs. (збогъ буне), 1852. 21.600 frs., 1854. 26.400 frs., 1855. 30.300 frs. (збогъ излога у Паризу), 1856. по три при прва квартала рачунаюћи 28.000 frs. — Кадъ желѣзница на милю стае тронка око построеня 600.000 фор., и треба да принесе 5 % чистогъ приноса т. е. 30.000 фор., то изискуе ова сума нечистогъ приноса одъ прилике 60.000 фор. — Ако се узме подвозна цѣна на лице по 12 кр.

Digitized by Google

и на центу робе по 1·5 кр. на милю тако, да єданъ путникъ и 8 центій єднакій приносъ даю; то є 2,400.000 центій робе или у замѣну тога одговараюћій брой путника потребанъ, н. п. 150.000 путника (= 30.000 фор.) и 1,200.000 ц. робе (= 30.000 фор.), или 120.000 путника (= 24.000 фор.) и 1,440.000 ц. робе (= 36.000 фор.), да у оба случая буде 60.000 фор. нечистогъ приноса одъ милѣ; у другомъ случаю долазе на свакій данъ 326 путника и 3956 ц. робе. — Крелъ налази, да желѣзница текъ онда чиста приноса дає, кадъ се годишнѣ на ньой вози по' миліона центій робе или умѣсто тога четвртина тога броя (125.000) центій лица; — но ово ће ямачно текъ кодъ оны путова быти, кои нису съ великимъ трошковима построєни. — Ради уштеђаваня трошкова око построєня гвоздены путова оставляю се успони, на коима се тренови стоєћимъ машинама понегдѣ узвлаче и спуштаю. На желѣзницама одъ Хетонски углѣника у Сондерлендъ има шестъ таковы машина. Ужета, коима се товарна кола узбрдо вуку, иду преко котура, и врло су велика н. п. 3600 стопа дугачка и толико фунтій тешка. Узбрдица кодъ Еркрата на дыселдорф-елберфелдской желѣзници има $^1/_{30}$ успона у дужини одъ 2350 метара и єдну онакву стоєћу машину, но обично се тренови узбрдо вуку онима низбрдо спуштанима; тако є и на узбрдици кодъ Ахена одъ $^1/_{38}$ успона и 2500 метара дужине, и између Анса и Лієжа съ $^1/_{36}$ успона и 1980 мет. дужине. — У новіє време узвлаче се тренови и на узбрдицама возећимъ ячимъ машинама, локомотивима. Тако на желѣзници између Ливерпула и Менчестра на двѣ узбрдице одъ $^1/_{89}$ успона и 2300 мет. дуж. и одъ $^1/_{96}$ успона и 2400 мет. дуж. вуку парна кола (локомотиви); а на желѣзници Бирмингемъ-Глостеръ єданъ є успонъ одъ $^1/_{37}$ у дужини одъ 3300 мет., гдѣ се тренови іошъ по єднимъ упрегнутимъ локомотивомъ узвлаче. И на узбрдицама симериншке желѣзнице (између Беча и Трієста) вуку парна кола. —

Digitized by Google

(5) Трошкови предузетни према нечистомъ приносу износили су кодъ желѣзница:

баварски	год.	1851.	58	%
белгійски	„	$18^{35}/_{50}$.	$61^{.9}$	„
„ понаособъ	„	1840.	$56^{.3}$	„
„ „	„	1845.	$50^{.9}$	„
„ „	„	$18^{47}/_{50}$.	$65^{.7}$	„
„ „	„	1852.	$51^{.9}$	„
баденски	„	1851.	$40^{.8}$	„
„	„	1852.	$39^{.22}$	„
„	„	1853.	$51^{.65}$	„
пруски	„	1855.	$50^{.27}$	„
хановерски	„	$185^{3}/_{4}$.	$46^{.73}$	„
в. британски (одъ тога 14%	„			
на одрж. пута)	„	1854.	45	„
француски понаособъ:	„	1850.	—	
Хавръ-Діепъ	„	„	$72^{.5}$	„
Амієнъ-Булонь	„	„	$67^{.35}$	„
Паризъ-Орлеанъ	„	„	$36^{.9}$	„
Сѣверна	„	„	39	„
Источна	„	„	45	„
Паризъ-Ліонъ	„	„	51	„
Месечузетски (у Америки)	„	1846.	46	„
„	„	1850.	48	„
„	„	1855.	62	„

Издаци баденске желѣзнице год. 1853. у сразмѣри къ цѣломъ приману были су

$2^{.67}$ % терети и обшти трошкови управе (врьовне),
$2^{.65}$ „ обшти предузетни трошкови (магацини, радіонице),
$22^{.2}$ „ подвозъ и то:
$8^{.2}$ % оправка машина и кола,
$3^{.96}$ „ ложенѣ машина,
$7^{.88}$ „ персоналъ,

$27^{.52}$ за преносъ

Digitized by Google

27.52 % превезето
24.13 „ одржаванѣ желѣзнице, и то:
5 % надзорници и чувари,
8.5 „ одржаванѣ желѣзничкогъ насипа,
5.7 „ „ гвозденогъ коловоза,

51.65 % свега.

Трошкови подвоза умножаваю се тимъ, што збогъ ячине и постояности машина и кола ови предмети тежи быти вожаю, него самъ теретъ робе и людій, кои се превозе. На баденскимъ желѣзницама рачуна се на свакогъ путника одъ прилике 11 центій терета скупа, на сваку центу обичне робе око $3\frac{1}{2}$ центе свега терета. У Енглеской се израчунало, да тренъ одъ деветъ путнички вагона (кола) тежи 1440 центій, и да може на ускимъ коловозима повести 190 путника = 288 центій (полезногъ, приносногъ терета) т. е. само $\frac{1}{5}$ оногъ (мртвогъ, неприносногъ) терета кола, на ширимъ коловозима и при већой брзини такъ 128 путника = 182 центе или 12.6 % приносногъ терета; на поштанскимъ колима напротивъ съ 4 коня може се 19 путника (= 53 ц. тежине скупа) и путници износе 70 % целе тежине. Поправка у овомъ обзиру врло бы дакле корисна била. — На хановерской желѣзници стаю одна парна кола (локомотивъ) 20.490, кола за угаль (tender) 350, путничка 4020, еспапска покривена 920 фор. ($24\frac{1}{2}$ ф.). — На прускимъ желѣзницама год. 1853. теже у ср. р. парна кола 439 ц, угальна 85.79 ц., и обоя стаю 14.268 Rlr., путничка одъ 150 ц. теж. стаю 2400 Rlr., еспапска одъ 88 цен. теж. 860 Rlr. —

(6) Право расобствения нужно е за построенѣ желѣзнице, но и ово треба да има своє границе, н. п. да се немораю землѣ за построенѣ паркова и шеталишта, коя су само украси, желѣзници уступити. — Закони о желѣзницама постое у Пруской одъ 3. Новем-

Digitized by Google

бра 1838., у Аустріи одъ 18. Септр. 1854., у Баварской одъ 20. Юнія, 1855., у В. Британской одчасти одъ 8. Мая 1845. год. У В. Британской излишна е и штетна наредба, да се за дозволѣнѣ правительства потребую парламентска и судска рѣшеня, кое яко трошкове увећава. До год. 1856. износили су ови трошкови съ издацима за премѣраванѣ и саставъ планова 14 мил. Ls., и то кодъ друштва:

	трошкови		
	судски	парламентски	инцинирски
Каледонскогъ Ls.	81.510	150.029	32.215
Истерн-Каунтиск. „	109.347	333.003	221.267
Ленкешайрск. и Іоркшайрскогъ „	18.947	514.505	187.999

Одъ ове три желѣзнице прва и друга потребовале су по 15, трећа 35 парламентски рѣшеня. Желѣзница Мидлендъ требала е 43 рѣшеня, и трошкови судски и парламентски износили су 600.990 Ls. —

§. 138.

Одъ поедины наредба у смотреню приватны желѣзница найважніе су ове:

1, Прописи съ точке народно-економне користи треба да означе правацъ свакe желѣзнице, како бы оне найплодніе и найнаселѣніе предѣле и мѣста додирале, и съ другимъ се желѣзницама земальскимъ и странимъ у мрежу везале, при чему се до одвећъ спута лежећи мѣста само огранци желѣзница построявaю. И брой и изборъ станица (штація), (1) начинъ построеня желѣзница у цѣломъ пространству, (2) брой, свойство и време свакій данъ возећи кола и цѣна подвоза треба да се прописима владе опредѣле или

Digitized by Google

баръ у неке границе поставе. (3) Овамо спада и обвеза предузимателя, да се о изнемоглимъ и пострадавшимъ служительима своимъ брину, да подпомажу осниванѣ штедіоница и раднички каса и т. д.

2, Осигуранѣ, приватне користи предузимателя, те да бы се радіе капитали на построенѣ желѣзница улагали, нужно е свакояко, и може се на више начина учинити. Найобичніи е начинъ, да правительство емствуе за неку ренту уложеногъ капитала тако, да оно у случаю неподпуногъ рентираня предузеѣа недостатакъ изъ државне касе домири. Ово е истина теретъ за правительство, али се правда, ако е желѣзница по народъ корисна, а небы се безъ ове жртве начинити могла. (4) Праведно е свакояко, да предузимательи доцніе, кадъ и ако имъ предузеѣе преко оногъ емствованогъ процента прихода дае, влади ове издатке поврате. (5) Но може влада умѣсто овимъ начиномъ предузеѣе тимъ помоѣи, да некій брой акція за свой рачунъ узме, и текъ да онда право на уживанѣ дивиденде има, почемъ се остали акціонари подмире; (6) овако се баръ извѣсно зна, коликій теретъ на државну касу пада. Манѣ су уобичаени начини, да државна каса неку часть потребногъ за построенѣ капитала за манѣ интересе и на повремену одплату друштву уступи, или да некій дѣо капитала друштву поклони, или неку часть построеня о своимъ трошку изврши. (7)

3, Прописе, кои на рачунъ акціонара у користь владе иду, треба съ предосторожности опредѣлити. Обично су свуда желѣзничка друштва обвезана, да или бесплатно или за неку маню уговорену накнаду пошту носе, да войску, му-

Digitized by Google

ницію, затворенике — возе, (8) и да желѣзнице по истеку некогъ времена државна собственоcть постаю, или да влада задржи право, да желѣзницу кою пре истека тогъ времена одъ друштва одкупи. (9)

4, Ради предохране користи капиталиста треба влада нужне прописе но опетъ съ предосторожности да изда, како небы предузимательи берзинскимъ маневрама іошъ пре свршетка предузећа течай акціяма преко вредности подигли, и продавши ій лакомимъ капиталистама съ добити натрагъ се повукли. Ради предупреде овы обмана може се наредити, да акціе негласе на показателя (au porteur I. §. 228.) него на име акціонара, кои на привремену признаницу неку часть акціе одма исплатити а и за остатакъ исплате емствовати мора; да се акціе само акціонарима, почемъ сву суму положе, а не пре и бесплатно у име неки накнада (тако назване actions industrielles) издаю, и да се дивиденде исплаћую текъ, почемъ предузеће чистогъ приноса давало буде. (10)

(1) Кодъ важніи мѣста треба тренъ чешће да стае, и да се дуже задржава, за маня мѣста довольно е, да само еданпутъ преко дана кола стаю, т. е. онда кадъ брзовозный тренъ неиде, или кадъ нарочити тренови за помѣсный саобраштай између две важніе точке возе, еръ бы се безъ тога брзомъ путованю найдалѣ путуюћи лица сметало. —

(2) У смотреню успона и савіютака пута, мостова преко рѣка и долина, прелаза преко друмова, ограда узъ желѣзнице, самы зданія и коловоза и т. д. — Добро бы было, да су форма коловозны полуга и точкова и ширина коловоза на свима желѣзницама еднаке, еръ бы онда свакій локомотивъ и вагонъ на свима же-

Digitized by Google

тѣзницама возити могли, но те єднакостій нема ни у єдной земльи, почемъ су мнѣнія о разници полезноће тій свойства неєднака. Ђ. Стефенсонъ одредіо є 1816. год. за женчестарску желѣзницу ширину коловоза одъ 1·486 метара, млађій Брунелъ 1835. пакъ за желѣзницу Грет-вестернъ 2·134 метара; парламентъ приміо є доцніє прву ширину съ тимъ, да се изузетно може и ова друга ширина дозволявати. — Ячина полуге у Француской была є у почетку 30 а садъ 35 килограма на метаръ дужине, а тако се свуда приступило и у осталимъ земляма къ овимъ ячимъ полугама. —

(3) Баръ по єданпутъ а по могућеству и двапутъ на данъ найманѣ треба да тренови на сваку станицу у єдномъ правцу возећи стану, а толико и у повратномъ правцу. У велике вароши треба єданъ тренъ свако ютро да доће ради піяце. Цѣне се опредѣляваю само на неко време, па кадъ чистъ приносъ желѣзнице неке проценте пређе, онда треба цѣну оборити. За брзовозе путничке (за прву или за прву и другу класу — скуплю) и еспапске треба дозволити скуплѣ тарифе, но иначе нетреба брзовозе повлашћавати. —

(4) Млоге приватне желѣзнице построєне су подъ ємствомъ владе. Само су у В. Британской све желѣзнице безъ овогъ ємства начинѣне; у Француской некима є дато ово ємство, а друге є на другій начинъ влада подпомогла. —

(5) Кодъ неки француски желѣзница участвує држава у накнаду своє подпоре у вишку чистогъ приноса преко 3 %. —

(6) Могу друштва и одъ приватны лица капитале потребне у заямъ узети, но онда є узаконѣно, да такови повѣрители имаю право, да први свой угово-

Digitized by Google

реный интересъ одъ чистогъ приноса желѣзнице намире (првенственъ — пріоритетанъ — заямъ).

(7) Француско е правительство позаймило: желѣзници Паризъ-Руанъ (1840.) 14 мил. франака по 3 % интереса и 1/30 одплате, но тако да се три године по свршетку желѣзнице плаћанѣ почне; желѣзници Штрасбургъ-Базелъ (1840.) 3,780.000 frs. по 4 % интереса и 1 % одплате, но плаћанѣ ово да почне текъ пошто учасници 4 % прихода имали буду; желѣзници Руанъ-Хавръ 10 мил. франака по 3 % интереса, кои се почну плаћати текъ три године по истеку за довршенѣ пута одређеногъ рока, а 1/40 одплате текъ после 10 година, — къ тому е држава овой желѣзници и осамъ мил. франака подарила. — По француском закону одъ 1842. године, ради построеня желѣзничке мреже између средоземногъ и атлантскогъ мора, канала и Штрасбурга, имала су друштва да се стараю за трошакъ око поставляня коловозны полуга и око покретны предузетны средства, а држава е построивала насипе, мостове, зданія и друга постройства (travaux d'art). За куповину потребногъ земльишта имала е државна каса 1/3 а каса департамената и обштина 2/3 трошка да поднесу, но доцніе се одъ овога одустало. Цѣо издатакъ изъ државне касе по овимъ и другимъ обвезама износіо е по предрачуну на концу 1855. год. 811·5 мил. frs., одъ чега е 691 мил. већъ издато было. —

(8) У В. Британской нису желѣзнице на ово обвезане, зато мора поштанска управа млого желѣзницама за ношенѣ писама да плаћа. — По аустрійскомъ закону одъ 1838. год. мораю желѣзнице за рачунъ поште бесплатно да носе писма, писмене пакете и званична акта, за ношенѣ осталы предмета дае се пристойна накнада. — У Пруской мораю (по закону одъ 1838.) приватне желѣзнице бесплатно носити

Digitized by Google

писма, новце — и остале поштанске предмете као и поштанска кола. — У Баварской по закону одъ 1855. писма, новине, званичне пакете и спроводеће поштанске служителѣ бесплатно, плаћаюће пакете пакъ по обштой тарифи желѣзнице. — У Француской мораю се писма и званични пакети у два одѣлька едны кола II. класе или у колима, коя држава о своме трошку постави, бесплатно носити, и пошти една соба на станицама подъ кирію уступити; далѣ бесплатный подвозъ за поштанске и ђумручке званичнике по дужности путуюће и за званичнике посредны данака; за подвозъ затвореника и ньіовы чувара у нарочитимъ колима (коя се бесплатно вуку) плаћа се половина таксе треће класе. —

(°) У Француской даване су концесіе за построенѣ желѣзница на 99, доцніе на 70 година и потомъ на іошъ краће време, по рачуну предпоставлѣногъ нечистогъ приноса узевши, да ће се по одбитку 45 % трошкова и 6 % интереса одъ уложеногъ на построенѣ желѣзнице капитала овай дугъ за оно опредѣлѣно време уништити, по чему онда желѣзница у собственость владе треба да пређе. Но кадъ се 1848. год. примѣтила одвратность одъ улаганя капитала у построеня желѣзничка, повратила се влада опетъ на 99-годишньій рокъ концесіе, и учинила е, да су се млога донда одвоена друштва у едно слила. — По аустрійскомъ закону одъ 1838. год. обично не преко 50 година, по закону одъ 1854. не преко 90 година, но предмети за транспортъ опредѣлѣни остаю ипакъ друштву. — Баварскій законъ одъ 1855. не преко 99 година. — Таунской желѣзници дата е концесія на 90 година. — Француска влада задржава себи право, да по истеку 15 година желѣзницу за свой рачунъ одкупити може. За рачунъ суме одкупне узме се 7 послѣдньи година, и одбивши двѣ найслабіе узме се средньій при-

Digitized by Google

носъ осталы 5 година, и изъ тога се састави времена рента за іошъ остало време концесіе. За предузетный матеріялъ и за готовине изда се нарочита накнада. — У Пруской рачуна се по приносу први 30 година; одкупна цѣна е 25-стручный производъ среднѣ дивиденде послѣдньи петъ година, поредъ чега држава и дугове на себе прима. — У Аустріи и Баварской нема за ово законы наређеня. —

(10) Г. Худзонъ, названъ желѣзничкій краль, доспѣо е мудримъ и дѣлательнимъ установлиданѣмъ желѣзнички друштва, до велике важности и богатства тако, да е год. 1845. учасникъ быо у желѣзницама око 1016 енгл. миля дужине; доцніе е пао. — По прускомъ закону издаю се акціе текъ пошто акціонари цѣлу суму положе. — У В. Британской мора друштво, пре него што одъ парламента концесію тражи, 10 % уписаногъ капитала у енглеску банку положити. — У Пруской мора акціонаръ баръ 40 % уписаногъ капитала самъ да плати; по статутима аустрійскогъ сѣверногъ и Бечъ-Ђурскогъ гвозденогъ пута смѣ акціонаръ пре подпуне исплате уписане суме своє привремене признанице и акціе текъ по санзволѣню дирекціе да прода. —

§. 139.

Пытанѣ е спорно, да ли е болѣ да државна власть желѣзнице построява и држи, или да то приватнимъ друштвима остави. (1) Искуство е показало, да су обадва начина добра, и да еданъ съ другимъ конкурирати могу. Потрошене на построенѣ желѣзница капитале, было као своє готовине было займомъ набавлѣне, нетреба државна властъ да жали, еръ тимъ потрошкомъ створено добро остає у државномъ иманю стално, накнађава про-

Digitized by Google

изводно употреблѣну суму, и тако цѣль жртву правда; а ако се желѣзница нерентира, онда нека влада, баръ кодъ извѣсны желѣзница, сматра полезноћу построєня више съ точке народно-економне, коя є свагда важнія, и коє ради она жртве са своіомъ штетомъ чини разнимъ подпорама и ємствованѣмъ за успѣхъ приватны желѣзница. Свакояко неможе се савѣтовати влади неразвієногъ, сиромашногъ народа, да се она кодъ лакши и пречи послова земаљски, кои се безъ нѣ извршити немогу, уплиће и у овако заплетене, скупоцѣне и млоге вѣштине потребуюће раднѣ, гдѣ страни или домородци приватни помоћу євтиніи страны капитала болѣ послужити могу. (²) Но иначе, кадъ по появима неки поєдины таковы приватны и правительствены предузећа небудемо судили, налазимо уобште знамените разлике између ова два начина построєня и држаня желѣзница. Приватна акційска друштва сматраю построєнѣ и држанѣ желѣзница са своє приватно-економне точке съ главномъ цѣли, да што више у трошковима уштеде, и тимъ найвећій приходъ изъ предузећа истѣраю, безъ већегъ призрѣня на народно-економне послѣдице, но уколико ій владини прописи на то везую. Истина гледа и треба да гледа и влада, да излишне издатке нечини, но каошто є у свакомъ већемъ предузећу, тако и кодъ желѣзница приватни нису у станю притомъ више штедити но сама влада, коя іошъ съ намѣромъ на оно у користь обшту неке издатке чини, на коє приватни съ вольомъ небы склонѣни были. Приватнима се на неко опредѣлѣно време концесія да, по истеку кога сво предузеће влади припадне; природно є дакле, да ће они и сва построєня и све оправке и побољшаня према овомъ термину удешавати на штету траюћности предузећа, као и да ће се клонити

Digitized by Google

построеня таковы желѣзница, кое су опредѣлѣне, да текъ радиность у каквомъ предѣлу побуде, и доцніе се рентираю, и кое су држави и иначе, несамо по овомъ приносу, одвећъ корисне. Правительство радіе удешава и тарифе према економнимъ потребама мѣста и времена, спушта цѣне, како му се трошкови надокнађаваю, и иде публици у свему лакше на руку, а поредъ тога и по млогоструч нимъ потребама државне управе може се жѣлѣзницама ползовати (за пошту, транспортъ войске и воены потреба —). Уосталомъ примѣтило се, да е на државнимъ желѣзницама служба уредніа и точніа, и да се манѣ несрећа догађа, при чему іошъ одпадаю оне велике неугодности, кое су съ неоснованимъ и обманомъ одъ стране вѣшты спекуланта на берзи истеранимъ течаима акція скопчане (§. 138.). Наведени узроци иду више у користь државны желѣзница, баръ таковы, кое су одъ обште народно-економие и иначе државне важности, а тимъ се неограничава слобода владе, да манѣ важне желѣзнице, нарочито кое каквомъ већемъ мѣсномъ предузећу н. п. руднику воде, приватнима уступи.

(1) Само у В. Британской, Француской и Швайцарской нема државны желѣзница; иначе у осталимъ државама постое поредъ приватны и државне желѣзнице. У Нѣмачкой съ цѣломъ Аустріомъ было е год. 1856. за 597 миля државны и око 816 миля приватны желѣзница. — У В. Британской чинѣнъ е предлогъ, да држава свое акціе по течаю пінчномъ одкупи, и тимъ господаръ свію желѣзница постане, па онда да подвозну цѣну спусти, и то кодъ тренова съ 25 енгл. миля брзине (на сатъ) да цѣна буде 1 и $^3/_4$ пенія на енгл. милю, кодъ тренова съ 15 енгл. миля брзине и цѣна да буде $^1/_2$ и $^1/_4$ п. на милю. —

Digitized by Google

(²) Страни предузимачи чине истина незгоде многе; доведу стране званичнике, немаю патріотизма, увуку странъ упливъ, досаѣую влади съ потраживаньима реформій у државной управи — као н. п. француско-желѣзничко друштво у Аустріи. —

III. Мостови.

§. 140.

Мостови су наставлѣни сувы путови преко какве воде и провала, и утолико су одъ ньи важніи, што е иначе прелазакъ преко оваковы мѣста или теготанъ или скоро немогуѣій, баръ на некимъ мѣстима и у неко време. Зато къ савршенству земальски друмова млого приноси построенѣ мостова на сходнимъ точкама и у онаквой величини, како потреба саобраштая изискуе. Што е веѣій развитакъ народа, толико се више мостова и толико веѣи и темельніи прави и потребуе, едно за личный саобраштай людій а друго за преносъ матеріялны добара. (¹) Вароши рѣкомъ каквомъ просѣчене найвише такову потребу осѣѣаю. Мостове, кои су наставци државны друмова, дужна е влада о своимъ трошку правити, но и мостовима, кои бы по своимъ опредѣлѣню сасвимъ на теретъ поедины округа и обштина требали да падну, валя влада свою подпору да да у случаима, гдѣ се они безъ те небы подиѣи могли. Влада се притомъ на точкама, гдѣ е живъ саобраштай, и гдѣ бы издатакъ огроманъ быо, ползовати може спекулаціомъ приватны капиталиста, кои ѣе радо свое капитале у построенѣ мостова уложити, ако имъ се дозволи, да за употребу исты неке таксе наплаѣую, коима ѣе имъ се и интересъ накнаѣа-

Digitized by Google

вати и капиталъ по времену одплатити моћи. Ове су таксе умѣсне, єръ су привремене, а правдаю се и тимъ, што бы и цѣло корисно построєнѣ безъ ньи неизвршено остало. Уколико се наплаћиванѣ таковы настави и доцніє, почемъ су се мостови исплатили, или уколико се и пре више таксе узима, но што є за рентиранѣ и исплаћенѣ мостова потребно, утолико су оне финансійскогъ рода (III. §§. 80. и 122.—124.), и могу у државну или у обштинску касу теćи, или на подмиренѣ каквогъ расхода опредѣлѣни быти, (на оправку свію мостова оне области, на утврђенѣ обала исте рѣке).

(1) На сходнимъ тимъ мѣстима найпре постоє скела, па летеćи мостови, потомъ мостови на чамцима (понтони) и напослѣдку стални мостови на стубовима или безъ ньи одъ дрвета, камена и гвожђа. — Лагунскій мостъ у Млецима построєнъ є на 216 стубова съ 222 свода и има $2^1/_4$ млет. или $0^{.328}$ нѣм. милѣ дужине. — Висеćи мостови на гвозденимъ веригама или на плетеницама одъ гвоздены жица построяваю се или безъ стубова или съ млого манѣ ньи, чимъ се трошкови яко умаляваю, и мостъ одъ воде и леда манѣ опасности трпи. Висеćи мостови одавна су обични у Кини, Ист. Индіи и у Чилію (одъ кожны канша), но они су само за пѣшаке направлѣни были. Веćи желѣзни мостови су висеćій мостъ преко мореуза Менея кодъ острва Енглсія у дужини 569 енгл. стопа съ 9780 цен. висеćегъ терета, кои є построіо Телфордъ, и кои є 1826. год. свршенъ быо; хонгерфордскій мостъ у Лондону, кои є Брунелъ 1842. построіо, разапетъ є на $767^1/_2$ ст. дужине; кіевскій висеćій мостъ, кои є Виньолъ 1852. построіо, око $^1/_2$ енгл. милѣ дужине, на петъ стубова. — Великій мостъ одъ жица у швайцарскомъ Фрибургу 1834. построєнъ, у дужини 883 бад. ст., виси на четири плетенице, одъ коій се свака изъ

Digitized by Google

1200 жица састои, и стао е свега само 300.000 фор. ($24^1/_2$). Британія-мостъ преко Менея, довршенъ 1850., одъ 1380 енгл. ст. дужине, стао е 601.860 Ls., и гвожђа мма за 222.360 центій.

IV. Водени путови.

§. 141.

Водени су путови одъ свію найевтиніи, имено мора — и езера —, коя у томе своимъ просторомъ и дубльиномъ као и тимъ, што су обично безъ тока, рѣке и канале надвишаваю. Землѣ моремъ окружене или морскимъ заливима испресѣцане природомъ су веѣъ опредѣлѣне, да у свѣтской трговини участвую. Премда езера манѣ простора трговномъ развитку даю, опетъ су одъ велике користи баръ за помѣсный саобраштай. Рѣке имаю по сѣвернимъ предѣлима незгоде, што се преко зиме смрзну, и што иначе збогъ мале воде понеко време у години нису за пловлѣнѣ веѣи бродова способне. Пловидба може се и водопадима и брзацима прекидати, или якимъ кривуданѣмъ и честимъ мѣнянѣмъ корита отештавати, но вѣштина и прилѣжность могу ове незгоде умалити, ако не и уклонити: чишћенѣмъ корита, утврђенѣмъ и суженѣмъ обала, прокопаванѣмъ канала и т. д. Канали свезую просѣцанѣмъ земльоуза читава мора, или скраћую путъ прокопаванѣмъ езика, начинѣны кривуданѣмъ рѣка, или свезую корита разны рѣка прокопаванѣмъ висина. Докъ іошъ желѣзница ніе было, канали су млого веѣе важности имали, но при свемъ томъ веѣина постоеѣи канала може и данасъ у транспортираню крупногъ еспапа са желѣзницама конкурирати, а тако бы се и садъ нескупоцѣно построенѣ кратки

Digitized by Google

канала између два водена пута исплаћивало. Канали за морске бродове, због потребне веће ширине и дубљине, скуплѣ се постро－ваю но рѣчни. Ако приватна лица на акціе постро－ванѣ канала предузму, влада треба одъ прилике она права да имъ да, и оне обвезе одъ ньи да захтѣва, кое су при построеню желѣзница наведене (§. 139.). — (1) Уосталомъ у смотреню водены путова уобште влада е дужна постарати се, да се построе маяци (морски фенѣри), луке, пристаништа, бродска радилишта, магацини за робу, справе за стоваранѣ и товаренѣ, путови за узвлаченѣ лаѣа и т. д., (2) и да се прописи ради сигурности, реда и поредка у пловидби издани свуда строго наблюдаваю.

(1) Найвеѣа е канална система у Кини. Царскій каналъ е на некимъ мѣстима 200 на некима 1000 стопа широкъ, везуе млоге рѣке, и у дужину 120 енгл. миля возе по нѣму лаѣе. Само правительство има на нѣму до 10.000 бродова — У Европи има Енглеска найсавршенію каналску систему, коя млогоструко разне воде везуе, и съ правомъ се крѣпкій стубъ енглескогъ благостаня назива. Грдне су се суме на то потрошиле. Енглеска сама има канала преко 2400 енгл. м. у дужину, или 0·19 м. дуж. на □ м., и енглески канали стали су до 1834. год. 20 мил. Ls. — Найстаріи е каналъ у В. Британской бриґватерскій, построенъ год. 1759.—71. 29 енгл. м. дужине и съ 270.000 Ls. трошка, и онъ носи садъ 80.—100.000 Ls. годишнѣ начисто. Малый каналъ локбероскій (Loughborough) потребовао е акціе одъ 142 Ls. 17 шил., а дивиденда на сваку акцію была е 1831. год. 180 Ls., 1836. 110 Ls. тако, да се акція тій година по 2100 и 1250 Ls. продавала. Елесмирскій каналъ иде преко 19 гвоздены сводова, но добро се нерентира. Уобште канали се врло неедначо исплаћую; акціе неки енглески канала немаю цѣне,

Digitized by Google

неки пакъ пале су, или су яко у цѣни скочиле; акціе канала great western продавале су се 1836. год. само по 17 % своє првашнѣ цѣне, Birmingham and Liverpool jonction по 28 %, Bridgewater and Taunton по 65 %, напротивъ Neath по 300 %, Stafford and Worcester по 480 %, Mersey and Irwell по 560 %, Coventry по 807 %. — У С. Америки почели су 1817. год. канале правити, а год. 1850. было є 3814 енгл. м. дужине готовы канала. — У Француской є 4926 километара канала готовы и 143 кил. у раду. Трошкови свію 1836. год. готовы или у раду бывши канала одъ 3700 кил. дужине рачунали су се на 700 мил frs. Canal du midi или лангедочкій приноси земльодѣлцима 5,100.000 frs. добытка; на 1,200.000 центій транспортираногъ на нѣму еспапа уштеди се годишнѣ 4,900.000 frs., кое бы се више платити морало, да еспапъ сувимъ иде. Одъ 1686. —1791. год. изискивало є нѣгово одржаванѣ 25,670.000 ливрій, а у то време є онъ принео 57,644.000 ливрій; построєнѣ канала стало є 17½ мил. лив. (33 мил. садашньи frs.) тако, да є чистъ приносъ само 1·7 % износіо. Садъ приноси истый каналъ начисто годишнѣ 800.000 frs. — Холандска има изредны канала; сѣв. холандскимъ каналомъ долазе бродови краткимъ путемъ изъ мора одма у амстердамску луку, умѣсто што су прѣђе унаоколо крозъ зундерско море путовали. — Русія є такоѣе млого канала построила, и лако, збогъ равнице землѣ. Волга є съ финскимъ заливомъ везана каналомъ нижно-волочочкимъ. Три каналне системе везую Г. Волгу са С. Петерсбургомъ, двѣ Волгу съ Двиномъ (и Бѣлимъ моремъ), три Днѣпаръ съ рѣкама, кое у Ист. море утичу (съ Диномъ, Висломъ, Нѣменомъ —). — Шведски канали везую Источно и Сѣверно море, и земальска єзера съ моремъ. — Нѣмачка нема млого канала. Лудвиковъ каналъ, почетъ 1836. и свршенъ 1845. год., везує преко Алтмила и Майне Дунавъ съ Райномъ, и неисплаћує се. — За пловлѣнѣ морски

Digitized by Google

бродова треба канали да су 50 стопа на дну широки и 20 стопа дубоки. Каналъ Сѣв. Холандскій широкъ е на површини 120 ст., и има дубльине 25 стопа. — Каледонскій каналъ крозъ Скотску има 20 ст. дубльине, на дну 50 а на површини 122 стопе ширине. — Холштинскій каналъ широкъ е на дну 56 на површю 96 стопа, но збогъ уски устава немогу лађе веће одъ 100 тона по њему да плове. —

(²) Енглеска има 65 лука, а британска острва, кажу, имаю ій до 500. Велики лондонски докови (docks) за товаренѣ и стовариванѣ лађа имаю унаоколо врло млого и велики магацина. London docks одъ 1805. год. къ капиталомъ одъ 3,238.000 Ls.; акціонарима е осигурана дивиденда одъ 5 %, но она несиѣ 10 % преѣи; West-India-docks одъ 1802. съ капиталомъ одъ 1,880.000 Ls.; до 1818. год. поредъ 10 % дивиденде уштеђено е 800.000 Ls.; East-India-docks одъ 1801., съ капиталомъ одъ не пуны 500.000 Ls., и съ дивидендомъ одъ 4 %. — Пре построеня овы докова пређе се на Темзи годишнѣ за по' миліона Ls. еспапа крало. — Пространа и лако приступна стоварнштa су свакомъ пристаништу потребна. — У Француской прописуе законъ, да путъ за узвлаченѣ лађа треба да има $9^3/_4$ метара ширине. —

Б, Употреба путова.

§. 142.

Брзо дознаванѣ и саобштаванѣ свѣтски догађая и економны поява у занатима, нарочито у трговини, одвећъ е важно за економне послове народа, еръ е текъ тимъ могуће, неке поява на свою ползу обратити, а кодъ неки се одъ губитка сачувати. Изъ тій узрока уобште а

Digitized by Google

понаособъ и зато, што бы имуѣніе класе пре у станю быле потребне вѣсти добавити, и своимъ пріятельима ій доставити, дужность е владе, да се о распространѣню таковы поява брине, како бы се све класе отудъ ползовати могле. Влада треба несамо да средства за ова саобштеня построи, каошто су телеграфи за хитна и краћа, и пошта писама за обширнія извѣстія, него да се постара и о томе, како ће се редовно и сигурно сви важніи економни появи у цѣлой земльи што пре дознавати. (1) Осимъ тога и пошта путника и ефекта одъ велике е користи, ер е често людима потребно, да се брзо ради личногъ договора и погодбе састану, и да еданъ другоме новце и пробе своій производа пошлю. (2) Што су возеће и яхаће поште и желѣзнице на суву, то су пароброди и пакетботи на води. Транспортъ еспапа, нарочито крупногъ малоцѣногъ, потребуе евтиніи подвозны средства одъ оны горе поменуты. Сама приватна лица постараће се за сходна средства; влади остае само брига, да разне олакшице и подпоре приватнимъ особама указуе при установляваню подвозны средства, и да уобичаене препреке подвоза ублажава и укланя. Одъ овы препрека и дандáнашньи млоге постое, као таксе мостовне, друмовне, рѣчне и каналске (3) и разна права пристаништны варошій, поредъ коій се еспапъ ніе смѣо далѣ возити, докъ неко време ту на продаю изложенъ ніе лежао, или у коима су се лаће морале истоварати и повратити, па се еспапъ на другимъ лаћама претоваренъ далѣ возіо. (4) Поредъ тога су и лаћари каквогъ мѣста право имали, да само они (по реду) робу изъ тога мѣста возити могу. — Таксе су одчасти нужне ради подмиреня трошкова потребны око одржаня путова, но нетреба да прекомѣрнимъ обтереćаванѣмъ под-

Digitized by Google

воза земаљскій производъ ограничаваю, и страну трговину одъ наши путова одбіяю. Она принудна права пакъ имаю само штетне послѣдице, и зато ій треба укинути, и свакоме на волю оставити владанѣ у томъ обзиру.

(1) Пређе су велике трговачке куће за ову цѣль држале нарочите своє курире; голубови носили су вѣсти; знаци су съ морски обала обзнаньивали варошанима приближаванѣ каквогъ брода; но све то быва садъ брже и савршеніє електричнимъ телеграфомъ и извѣстіяма преко поште, коя се на велика растояня по желѣзници и посредомъ пароброда одправляю. —

(2) Садъ се и већа потреба млогогъ путовани осѣћа, а и млого се више но пре путує збогъ лакшегъ путованя. Већъ млого є къ тому принело, што су друмови свуда направлѣни. — Год. 1764. долазило є свакій данъ у Паризъ 27 кираційски кола (дилижанса), и на свакима у ср. р. по 10 путника, а 1838. год. већъ до 1000 са скоро 10.000 путника. Око половине прошлогъ столѣћа путовало се на овимъ колима одъ Париза до Ліона 10 дана, а одъ Париза до Руана 3 дана, а садъ се доће изъ Париза у Ліонъ за 70, а у Руанъ за 12 сатій, опетъ на кираційскимъ колима. У Менчестру направлѣна су 1751. год. єдна таква кола, и у обнани позива се публика овимъ рѣчима: „премда се вѣровати неможе, кола ће за $4^1/_2$ дана у Лондонъ стизати;“ а садъ такова кола требаю 27 сатій до Лондона. —

(3) У Француской су пређе спаіє млоге по народъ тегобне таксе одъ пловидбе наплаћивале. Год. 1758. рачунате су ове таксе на $2^1/_2$ мил. ливрій; 1790. оне су све укинуте, но 1804. опетъ су као octroi de navigation заведене на основу, да бы се отудъ накнађава-

Digitized by Google

ли трошкови нужни за одржанѣ водены путова. Зато е на сваку рѣку и за свакій каналъ особита тарифа саставлѣна была тако, да се на свакій петъ километ. дужине пута одъ 20 центій наплаѣивало на Масу $1^{\cdot 18}$, на Соми $6^{\cdot 35}$, на Севри $15^{1}/_{4}$ cents. Год. 1837. изравнате су ове таксе на свима рѣкама, и одъ 1839. наплаѣуе се на 10 килом. одъ тоне еспапа прве класе $3^{1}/_{2}$, друге класе $1^{1}/_{2}$ cents.; у другу класу спадаю: дрва, угаль, пепео, кора, каменъ, гипсъ, циглѣ, црепъ и т. п. — На Райни было е 1794. само одъ Гермерсхайма наниже 53 станице, гдѣ се такса наплаѣивала; 1803. узакони се, да се само на 15 мѣста такса та узимати може, и да се приходъ по одбитку трошкова подеднако измеѣу Француске и Нѣмачке подѣли. И на осталимъ нѣмачкимъ рѣкама наплаѣуе се такса на пловидбу съ тимъ, што су неке државе са свое стране таксе доцніе или яко спустиле, или ій сасвимъ укинуле. Гдѣ рѣка више земаля додира, ондѣ по уговору или свака земля за себе наплаѣуе таксе, или се ове на манѣ мѣста наплаѣую, па све државе по дужини свое обале у дѣоби приноса участвую. Тако е на Райни, Везеру, Емсу и Лаби. На Дунаву се по бечкомъ акту одъ 1858. таксе на пловидбу ненаплаѣую. —

(4) Овакова су права преѣе имале вароши: Колона, Майнцъ, Тріеръ, Регенсбургъ, Пасава, Бременъ, Магдебургъ, Хамбургъ, Вратислава, Франкфуртъ на Одри и друге, коима е свима у почетку овогъ столѣћа (некима текъ 1831. год.) то право укинуто, почемъ се оно іошъ и пре тога ніе строго упражнявало, еръ се свакій некомъ таксомъ одъ дужности претовариваня и излаганя свое робе одкупити могао. — Колико су у осталомъ ова права тегобна была, види се отудъ, што су трговци волили предъ мѣстомъ, кое е такво право имало, робу истоварити, па обишавши сувимъ мѣсто исподъ нѣга е опетъ у лаѣу укрцати. —

Digitized by Google

§. 143.

Као средства за унапређенѣ пловидбе могу се споменути:

1, Мѣре у користь паробродске пловидбе, коя у смотреню подвоза людій и робе толико своіомъ точности и брзоћомъ надъ вѣтрилнимъ бродарствомъ стои, (¹) да се ово одъ године на годину све више губи; но то украћенѣ вѣтрилногъ бродарства привремено трае, почемъ се саобраштай доцніе паробродима увећа, и незанята оставша лица и капитали опетъ заниманя нађу. Већъ по задатку полиціе сигурности а и по томе, што е за унапређенѣ поробродске пловидбе нужданъ великій капиталъ, кои се текъ на акціе скупити може, мора влада ближій надзоръ надъ овомъ пловидбомъ имати, утолико пре што покои путъ друштву за некій чистъ приходъ донекле емствовати мора. На водама додираюћимъ обале више држава уговоромъ треба утврдити, да бродови прибрежны држава на свима обалама пристаяти могу, и да еднака права имаю.

2, Треба слободну конкуренцію у пловидби земальской само утолико ограничити, уколико се несмѣ неизученимъ и невѣштимъ крмарима и лађарима управа возидбе повѣрити, и слабе лађе на опасне воде пуштати, за кое е нужно, да се за изображенѣ овы лица више и ниже бродарске школе построе, и да се бродари у познаваню рѣчны корита извѣште.

3, Ако народъ свое пловидбе и на мору има, треба му воены бродова за нѣну заштиту одъ непріятеля и гусара.

Digitized by Google

4, Почемъ при свой обазрѣльивости у обзиру вѣшты управителя и служећегъ персонала за построенѣ сходны за пловидбу лађа ніе могуће предупредити, да пловидба безъ опасности буде, и млоги бродови нестрадаю; то се треба влади постарати, да се осную друштва асекурацiе за штете изъ пловидбе проистичуће. Количина улога, премія (§. 20. сл.), найболѣ ће се опредѣлити тимъ, ако се олакша, да више друштва у асекурираню конкурира. (²)

5, Одкако е В. Британска отештаванѣмъ стране пловидбе свою пловидбу подигла, издале су и остале државе подобне пловидбене законе, кои или доношенѣ неке робе на странимъ бродовима сасвимъ забранюю, или онда само стране бродове или доношеный на странимъ бродовима еспапъ некой — већой — такси подвргаваю. Ово повлаћиванѣ земальскимъ бродовима имало е поредъ народно-економногъ повода и тай, да се умложенѣмъ трговачки бродова и морнара воена марина у случаю нужде ползовати може. Докле се поедина држава овимъ средствомъ повладе домаћи бродова служити могла, користь е за ню очевидна была, но почемъ су и остале землѣ ове мѣре равнимъ мѣрама враћати почеле (реторсія), онда се и штете отудъ произлазеће ономъ користи ненакнаћаваю. Зато су државе уговорима строгость оны закона ублажиле, и доцніе ограниченѣ стране пловидбе по земальскимъ обалама скоро сасвимъ уклониле. (³)

(¹) Брзоћа преноса робе понекій путъ е врло корисна. Жито изъ прекоморски земаля доносе пароброди млого брже у унутрашнѣ предѣле землѣ. — Аустрійско дунавско паробродско друштво привилегира-

Digitized by Google

но е наново до 1880. год., и одликує се одъ свію подобны друштва огромнећомъ предузећа и богатствомъ предузетны средства. При свемъ томъ у новіе време збогъ конкуренціе одъ стране желѣзница и другн пароповски предузећа, нарочито збогъ скупоцѣности администраціе рачуни друштва нису найбольи. — Одъ заключеня пловидбеногъ уговора у Бечу 1858. између подунавски држава (Аустріе, Баварске, Выртембершке и Турске — Влашка, Молдавска и Србія нису га хтѣле подписати) плове по Дунаву несамо више парода поедины приватны лица, но и два друштва — аустр. желѣзница, и француско-србско — имаю своє пароброде. Ово послѣднѣ е на основу 1859. заключеногъ уговора съ владомъ србскомъ (30 год. концесія, 5% гарантія на капиталъ одъ два мил. frs. крозъ 5 првы година) слѣдуюће за тимъ године установлѣно у Паризу съ капиталомъ одъ 4 мил. frs., и исте године дотѣрана су два маня пароброда у Бѣоградъ, кои су 1861. год. пловидбу — слабу по дунавскимъ и савскимъ обалама Србіе обдржавали. При концу ове године требала су іошъ три већа пароброда истогъ друштва у Србію да доћу, но они су на путу у Црномъ мору пропали, каошто е друштву годину дана пре тога іошъ еданъ бродъ съ радіоницомъ у Архипелагу пострадао. За успѣшанъ конацъ ово су поредъ млогогъ осталога рѣави услови. — Аустрійскій Лойдъ за морску асекуранцію и пароброд-ство брзо се развіо, но не тако као подобна друштва, коя нису конкуренціи желѣзница изложена была. — На Мисисипію е 1811. год. првый пароброд-ъ построенъ, а веѣъ 1824. пловило е по нѣму и споредним рѣкама преко 100, 1842. око 450, 1850. око 600 пароброда одъ 120.000 тона терета. Кадъ се тона на 80 долара узме, стале су ове лађе на 9,600.000 долара. — Путъ одъ Ніу-Орлеана у Луивилъ, око 300 нѣм. м., учине пароброди узъ воду за 10—12, низъ воду за 6—9 дана. Пароброд-ъ „Персія“ дошао е изъ Ніу-Іорка у Ливер-

Digitized by Google

пулъ за $9^1/_2$ дана. — Збогъ веће брзоће, сигурности и штеднѣ праве се садъ пароброди еднако већи тако, да савъ потребный угаль са собомъ вуѣи могу, и да іошъ доста мѣста за осталый товаръ имаю. Брунелъ е построіо 1856. великій пароброд Грет-Истернъ, одъ 680 ст. дужине и 83 ст. ширине, кои 4000 путника и до 500 ц. товара на се узети може. — Низъ воду возе іошъ млого вѣтрилне лађе и неврати. Год. 1854. прошло е поредъ Кобленца 83% робе (по тежини) низъ воду на вѣтрилнимъ лађама а текъ 6% узъ воду; 88% узвучено е на шлѣповима а само 10% низъ воду; пронето е узъ воду 9,652.000, низъ воду 6,803.000 центій робе свега. —

(2) Насупротъ заводима асекуранціе постаяла су пређе права прибрежны жителя, да пострадавшу близу ньины обала лађу оплячкаю, или да баръ одъ спасеногъ добра неку часть за себе задрже, или већу часть држави уступе (jus litoris, Strandrecht), но ово е право постепено временомъ ублажавано и напослѣдку свуда укинуто (у Данской пре краткогъ времена). Пилоти на опаснимъ мѣстима, крозъ тѣснаце и поредъ стѣна и спрудова, одъ велике су користи. — Друштва асекуранціе су порекломъ изъ Италіе у 14. и 15. столѣћу. Найстаріи законъ асекуранціе у Барсельони одъ 1435. год. говори о іошъ ранінимъ законима. Узаймно осигураванѣ (§§. 22. и 46.) овдѣ ніе могуће, или е баръ безъ успѣха. На рѣкама е опасность маня, зато су и преміе манѣ. Друштво асекуранціе за райнску пловидбу у Майнцу узело е 1856. 115.000 фор. премія за осигурану суму одъ преко 33 мил., кое одъ прилике чини 3.5 per mille преміе. — Одъ колике е користи осигураванѣ морске пловидбе доказуе се тимъ, што су се асекуранціе врло яко увећале и распространиле. У Хамбургу ніе одъ 1824. год. годишнѣ осигурана сума за лађе и товаръ никадъ маня одъ 100 мил., а одъ 1838. не маня одъ

Digitized by Google

200 мил. маркій банко была. Она є износила кодъ свію хамбуршки друштва

год.	1838.—44.	у ср. р.	$263^2/_3$	мил.	м.	банко
„	45.—52.	„ „ „	282	„	„	„
„	53.	„ „ „	357	„	„	„
„	54.	„ „ „	$442^1/_2$	„	„	„
„	55.	„ „ „	$454^1/_2$	„	„	„

къ чему треба рачунати іошъ суме, кое су поєдине капиталисте и агенти страны друштва осигурали, съ кома є цѣла 1853. год. осигурана сума износила око $422^1/_2$ мил. маркій. Средня премія была є одъ 1836.—55. год. $1^{\cdot 4750}/_0$, иначе већа. Одъ 1827. год. овамо єданпутъ є (1848. год.) она достигла $2^0/_0$. — У три хансеатске вароши было є морске асекураціє 1853. год. за $469^1/_2$ мил. фор. ($24^1/_2$). —

(3) Найпре є у томъ духу законе издао Рикардъ II., но найзнаменитіи є навигаціоный актъ Кромвела, 1651. год. противъ холандске пловидбе изданъ и доцніє іошъ распространѣнъ. По истомъ акту нису се смѣли производи страны земаля друкчіє у пристаништа В. Британске и нѣны населбина доносити, но на бродовима или британскимъ или исты земаля. — Одъ 1814. плаћаю у Француской еспапи на нефранцускимъ лађама унети већій увозный ђумрукъ. — У британской Ист. Индіи (по закону одъ 1845.) плаћа се на небританску робу, ако є британске лађе увозе, $10^0/_0$, ако є пакъ стране лађе донесу, $20^0/_0$. — У Русіи (по закону одъ 1845.) узима се одъ страны лађа $50^0/_0$ увозногъ ђумрука више но одъ домаћи, изузимаюћи лађе оны земаля, у коима руске лађе неплаћаю више одъ домаћи. — Британскій пловидбеный законъ одъ 1834. год. избрая млоге важне еспапе (тако назване enumerated goods као: жито, зейтинъ, грађу, дуванъ, вино, вуну, ланъ, коноплю и т. д.), кое могу донети само британске или лађе оны земаля, кое те еспапе про-

Digitized by Google

изводе или ій увозе. Производи Азіе, Африке и Америке нису се смѣли изъ европске какве землѣ и на другой каквой лађи но производеће землѣ увести, увозъ съ острва Церсія, Гернсія, Алдернія, Сарка и Мена дозволѣнъ е было само на британскимъ лађама, исто тако цѣла прибрежна трговина између британски мѣста и извозъ у британске населбине дозволѣни су были исключиво британскимъ бродовима. Бродъ се сматрао као британскій, ако е прописно урегистриранъ было, ако е брит. поданикъ на нѣму капетанъ, и ако су на нѣму $^3/_4$ морнара британски поданици (по кромвеловомъ акту довольно е было $^2/_3$). Законъ одъ 1845. дозволявао е, да се они побровни еспапи, enumerated goods, могу увести и на лађама землѣ, у коіой се налазе, ма се у ньой и непроизводили. Ова ограниченя стране пловидбе побудила су друге државе, да и према британскимъ бродовима реторсію употребе, кое е В. Британску къ постепеномъ попуштаню принудило. Іошъ 1815. уговорене су са С. Америкомъ неке узаймме олакшице. Актомъ одъ 1822. дозволило е в. брит. правительство, да се европски производи изъ сваке землѣ и подъ ма чіомъ заставомъ у В. Британску доносити смѣю. Доцніе е уговорима съ више држава укинуто повлађиванѣ домаћой пловидби и активной трговини (I. §. 159.). Тако н. п. наређуе трговный уговоръ између Француске и В. Британске 1826. заключеный, да лађе едногъ народа узаймно у другой земльи неплате више таксе на товаръ, за пристаниште, маяке и т. д. но домаће лађе, и да подъ британскомъ флагомъ у Француску увезена роба већемъ ђумруку неподлегне, но као кадъ бы се подъ францускомъ заставомъ увезла. Одъ 1850. год. одузете су у В. Британской све повластице домаћимъ бродовима съ изузеткомъ, што имъ е оставлѣна прибрежна пловидба на домаћимъ обалама и између британски населбина у Азіи, Африки и Америки; затимъ е и прибрежна пловидба одъ свакогъ огра-

Digitized by Google

ниченя ослобођена, подъ задржанимъ правомъ да се стѣшняваню пловидбе британски бродова по страннимъ обалама равномъ мѣромъ одговори. — Примѣру В. Британске слѣдовале су многе остале државе; С. Америка и Холандска исте године, Пруска 1855. год. — Британски бродови страшили су се одъ овогъ ублажаваня пловидбены закона, нарочито збогъ скупоцѣногъ правлѣня бродова у В. Британской, єръ се 1847. рачунало, да за лађу одъ 500 тона величине, бакромъ оковану, треба трошка, да се направи, на тону у В. Британской 17, у С. Америки и Холандской 14, у Француской $13^1/_2$, у Данской и Норвешкой 12, у Хансеатскимъ варошима и Шведской 11, у Пруской $8^1/_2$ Ls. — Лађе у Норвешкой и у Источно-поморскимъ областима євтиніє су, али су и слабіє, єръ се одъ мекогъ дрвета праве. Енглези плове много брже, єръ они четири пута у Ист. Индію оду, докъ француска, данска и т. д. лађа трипутъ тамо оде. — Уосталомъ искуство є показало, да се британска пловидба, премда су се по укинуђу повластица стране лађе у британскимъ водама яко умножиле, такође увећала, и да є по томе страна конкуренція ніє оштетила. Свега є в. британски морски бродова пловило

године	вѣтрилны бродова	тона'	пароброда	тона'
1850.	24.799	3,396.791	1185	177.312
1.	24.816	3,460.656	—	—
2.	24.824	3,549.968	880	209.310
3.	25.224	3,780.102	1385	250.572
4.	25.335	3,942.513	1524	306.098
5.	24.274	2,968.699	1674	380.693

Digitized by Google

Послѣднѣ године бло е кримскій ратъ. — У слѣдуюћимъ броевима изложенъ е улазакъ морски бродова у британска изъ страны пристаништа (дакле съ изузеткомъ прибрежне трговине и) съ изузеткомъ празны, съ баластомъ, долазеѣи бродова. Излазакъ британски бродова изъ домаѣи пристаништа бло е до 1851. год. знатно слабіи, што су млоги бродови празни излазили, да увозну робу доносе.

године	британски брой	бродова тона	страны брой	бродова тона	%
1847.	18.771	4,238.956	10.790	1,852.096	34
8.	18.149	4,020.415	9.637	1,559.046	27
9.	20.292	4,390.375	10.578	1,680.894	27
1850.	18.728	4,078.544	12.521	2,035.146	33
1.	19.367	4,388.245	13.594	2,599.988	37
2.	17.564	4,267.815	12.320	2,462.354	36.5
3.	18.232	4,513.207	17.071	3,284.343	42
4.	21.346	5,374.551	20.251	3,786.815	41
5.	22.787	5,270.792	18.193	3,680.447	41

(Послѣдня рубрика означава у процентима, колико е робе ношено на странимъ бродовима према количини пренете робе на домаѣимъ бродовима.)

У прибрежной трговини странци су сасвимъ мало участвовали. Год. 185$^{4}/_{6}$. ушло е у британска пристаништа 311 страны бродова са 143.785 тона по овой трговини, а британски бродова 127.961 съ 12,497.783 то-

Digitized by Google

на, при чему е безъ сумнѣ една иста лаѣа више пута улазила и у рачунъ дошла. —

II. ОДЛОМАКЪ.

Трговна политика.

---

1. РАЗДѢЛЯКЪ.

Обште мѣре о трговини.

§. 144.

Скупъ оны правительствены мѣра, кое унапреѣенѣмъ трговине као особеногъ заната (I. §. 114.) на увеѣанѣ народногъ благостаня иду, зове се трговна политика, (1) а истимъ именомъ се означава и онай дѣо народно-економне политике, као науке, коя се правительственимъ старанѣмъ о унапреди трговине занима (подобно каошто и изразъ „економна полиція“ означава и науку и нѣнъ предметъ, в. I. §. 11.). Начинъ, како, и мѣру, уколико ѣе влада о трговини бригу водити, опредѣлюе полза трговине, кою она народномъ куѣеню приноси своимъ упливомъ на процвѣтанѣ производны заната и олакшанѣмъ трошнѣ у народу, не пакъ приватна добытъ трговаца, кои се ипакъ веѣомъ части унапреѣавны средства користе. Влада ѣе рѣдко имати потребе, да ради унапреѣеня кое трговне гране трговце на то ободрава, и да на правацъ тргованя дѣйствуе, почемъ сами трговци довольно знаня, искуства и ревности имаю,

Digitized by Google

да се сваке корисне трговине безъ ичіегъ наговора сами лате, и да посао свой найболѣ врше. Они прорачуне унапредъ сами добыть, кою имъ трговина коя принети може, и неватаю се посла, кодъ кога разница измеѣу куповне и продайне цѣне небы у ньіову користь ишла. Околности, одъ коій ови появи зависе, тако су промѣнльиве и често незнатне, и тако се одчасти тешко предвиѣаю, да изискую ради предохранѣня одъ ньіовы штетны послѣдица непрекидну и особиту позорльивость самы трговаца, и да бы влада готово свакадъ доцканъ дошла са своимъ измѣренимъ и снажнимъ средствима, коя су у осталомъ цѣлой земальской трговини а не профиту єдногъ трговца одъ другога намѣнѣна. Зато трговци немогу одъ владе више ни тражити, но да она свакогъ рода препреке и ограниченя трговине уклони, и да имъ укаже оне подпоре и олакшице, кое су обште и за сваку трговину корисне, и кое они поєдинце или у договору немогу сами да прибаве. Но и ово на неку мѣру сведено дѣйствованѣ владе опетъ є по величини и према економномъ развитку землѣ знаменито и огромно. (²)

(¹) Трговна политика непосредно є на то управлѣна, да успѣхъ трговны предузеѣа унапреди, но меѣутимъ и правосудство и полиція сигурности имаю посла съ трговиномъ, да іой сигурности прибаве, коя наравно опетъ посредно къ оячаню нѣногъ успѣха а и къ развитку и распространѣню новы трговны предузетака приноси. Правосудна управа стара се понайпре о точномъ опредѣлѣню правны одношая у трговини, о трговномъ праву, израженомъ понаособнимъ — трговцимъ — законикомъ, по коме трговни судови спорове у трговини расправляю. Поредъ овы стое нарочити панаѣурски судови за брзо и кратко рѣшаванѣ спорова

Digitized by Google

на вашарима. Кривично законодатство одъ ползе е трговини своіомъ строгости према преварномъ банкротству. Полиція (сигурности) подпомаже е чуванѣмъ одъ сваке опасности нарочито одъ превара у продаи н. п. одъ фалсованя еспапа, одъ рѣавы, лакши мѣрила и т. д. Неки су назвали науку о васцѣломъ упливу владе на трговину државно-трговна наука. — Büsch: Darstellung der Handlung, 5 книга. — Simonde: De la richesse commerciale, II. ч., 3. книга. — Vincens: Exposition raisonnée de la législation commerciale, Paris, 1821. III. — Murhard: Politik des Handels, Göttingen, 1831. —

(2) Нарочито министарство трговине може одъ потребе быти само у великимъ државама, иначе треба да трговна политика владе стои подъ министарствомъ обште економне политике. — У Србіи спада неговане трговине у одѣлѣнѣ промишлѣности (индустріе) подъ попечительствомъ финансіе, кое е одвоено одъ економно-полицайногъ одѣлѣня, а меѣутимъ води бригу и о цѣлой финансійской администраціи, о данку, о правительственимъ добрима и о економнимъ предузеѣнима владе и т. д. —

§. 145.

Каошто све занатліе тако и трговци могу и треба да образую мѣсна друштва, коя свое предстойнике бираю, и о свему се савѣтую, што бы ньіовомъ занату одъ ползе или одъ штете быти могло. Ово е особито нужно по великимъ трговачкимъ мѣстима, гдѣ су такови трговачки одбори (камере) као заступници трговачке класе у млогимъ обзирима корисни. (1) Они доставляю влади потребе трговине, и чине іой по томе нужне предлоге, подносе іой на разна пытаня по

Digitized by Google

струци трговине своя извѣстія и мнѣнія, и рѣшаваю у онимъ заедничкимъ пословима и уређеньима трговине, за кое се непотребує одобренѣ владе. Правительство нека по свима важніимъ пытаньима мнѣніє трговачкогъ одбора саслуша, но нетреба да га безъ зрѣлогъ испыта уважи, єръ трговци, ако точно трговину и познаю, сватаю появе нѣне и суде о ньой понайвише съ єдностраногъ гледишта и безъ обзира на народно-економне основе. Несамо нетреба дозволити, да се ова друштва трговачка изроде у еснафске свезе трговаца, те да могу ограничавати по своимъ нахоѣеню нова трговна предузеѣа, него ніє нужно ни иначе одъ новы трговаца захтѣвати доказе, да су довольно трговину изучили, и да капитале за трговане потребне притяжаваю. Сво ограниченѣ у подариваню права коме, да нову трговину отворити смѣ, довольно є свести на то, да проситель докаже знаня нужна за воѣенѣ трговачки кньига, оставивши поединима на изборъ, да томъ пропису одговоре или испытомъ, или свидѣтельствомъ, да су у каквой школи или кодъ каквогъ трговца трговачко кньиговодство изучили. (²) Излишно а и штетно є такоѣе, трговину на родове дѣлити, и само на поедине родове право подаривати са забраномъ, да се у исто време разни родови трговине радити смѣю, или да се то може текъ по полученомъ нарочитомъ дозволѣню. Ово комаданѣ трговине и ограниченѣ трговаца на поедине раднѣ долази само по себи временомъ, и свако насилно прерано распореѣиванѣ и умѣшаванѣ у овомъ предмету одъ стране власти показує се веѣъ по томе као штетно, што бы се трговци, да є таково што по трговину болѣ, и сами безъ заповѣсти на поедине раднѣ дѣлили и ограничавали; кое ѣе они, каошто є познато, текъ онда съ ползомъ чинити

Digitized by Google

моћи и утолико яче, уколико се у народу трговина съ већимъ капиталима и вѣштиномъ и подъ ячомъ конкуренціомъ радити мора.

(1) Іошъ 1650. год. установлѣнъ є у Марселю трговачкій одборъ изъ 12 лица, и почемъ се полза овогъ завода увидила, установише се такови одбори 1700. и у Дынкирху а 1701. и у млогимъ другимъ францускимъ варошима. Революція є све ово укинула, и текъ 1801. год. заведу се наново трговачки одбори, кои се састоє садъ изъ 9—21 члана, изабрана између чесны трговаца дотичногъ округа. Патентирани трговци тогъ округа подносе трошкове своій трговачки одбора, подъ коима берзе и други трговини заводи стоє. Новіє уредбе о томъ су одъ 1851. и 1852. године. — У већой части осталы земаля постоє такође трговачки одбори; у Бѣограду є за Србію заведенъ год. 1857. В № 280. —

(2) У Србіи еснафска уредба одъ 1847. В № 1269. наређує §. 61., да трговацъ мора или свидѣтельствомъ или испытомъ доказати, да є прибавіо трговачка знаня учеѣи у школи или кодъ другогъ трговца (уредно шегртуюћи и као калфа баръ двѣ године служеѣи). — Трговачкимъ закономъ одъ 1860. В № 268. §§. 8.—10. прописано є, коє кньиге и како треба свакій у своіой трговини да води, но ніє трговацъ обвезанъ, да самъ те кньиге води, или да ій самъ умѣ водити. — У смотреню дозволѣня ситничарске трговине, коя некогъ већегъ ограниченя потребує, види ниже §. 153. —

§. 146.

Подъ упливомъ начела трговне економне системе држало се у пређашня времена, да треба ради унапређеня каквогъ рода трговине моно-

Digitized by Google

полне повластице поединимъ таквимъ трговцима, или читавимъ трговачкимъ друштвима подаривати, а понемъ монополна предузећа (I. §. 40.) извѣсне знатне користи приносе, то се често и влада изъ финансійски побуда таквы предузећа подуватала (III. §. 79.). Никако а найманѣ подъ видомъ напослѣдку наведеномъ могу се монополи съ народно-економне точке одобрити, єръ се монополци са штетомъ производителя и трошача и на убитакъ цѣлогъ народногъ кућеня обогаћаваю. (1) Особиты послѣдица за народну радиность была су велика безимена друштва трговачка (2) у прошла два столѣћа, кадъ су съ одкрићемъ Америке и воденогъ пута у Источну Индію идее меркантилне системе на степену найвеће важности стаяле. Почемъ се одъ трговине съ угоднимъ трговнимъ биланцомъ (I. §. 165.) велика срећа землѣ очекивала, то су правительства таковимъ друштвима млогимъ повластицама на руку ишла, имено и поглавито тимъ да су имала исключиво право съ некимъ земляма трговну свезу одржавати, да се на робу, кою су ньіове лаће увозиле, маньій ћумрукъ наплаћивао, да имъ є влада подпоре новчане чинила и дозволявала, да у страномъ свѣту землѣ осваяю, и у млогомъ смотреню права независне владе упражняваю. Успѣхъ предузећа у прво време быо є побуда за млоге државе, те су подобна друштва оснивале. Овимъ увећана конкуренція у свѣтской трговини, потомъ политични по трговину штетни догађаи и сама немарльивость и нередъ у послу, коя є слѣдство свакогъ повлаћеногъ и огромногъ рада, были су узрокъ, те су ова предузећа у дугове падала, посртала и пропадала. (3) У новіє време ступала су на ньіово мѣсто акціонарска предузећа, коя врло добро безъ оны повластица успѣваю,

Digitized by Google

ѣръ предузећа, коя економнимъ потребама землѣ одговараю, успѣваю безъ повластица утолико пре и лакше, што огромнимъ своимъ капиталима млога преимућства надъ слабіимъ конкурентима имаю. Повлаћиванѣ поединимъ друштвима пакъ несамо што има незгодна слѣдства свакогъ монопола, нарочито ако є на неопредѣлѣно и дуго време дато, него одвраћа и народно-економне снаге одъ природны заниманя, и наводи ій силомъ на неприродне послове. Уосталомъ влада има права и дужна є, ове безимене предузетке, ма и немали они монополны повластица, подъ своимъ надзоромъ држати, и пре него што дозволи установлѣнѣ каквогъ безименогъ друштва, треба да испыта нѣгове статуте, и да му постави такве услове обстанка, како бы се публика и акціонари одъ обмана и навластиты оштећеня по могућству предохранили. (2)

(1) У Опорту има єдно друштво монополъ (одъ 1755.) съ опортскимъ виномъ. — Напольска влада заключила є 1838. съ єднимъ француским друштвомъ уговоръ, по коме буде производъ сумпора сицилійскогъ у $\frac{1}{3}$ умалѣнъ, и кои є повода дао, да є В. Британска силу оружія противъ напольске владе употребила, докъ ова ніє 1840. одъ уговора одустати и монополцима накнаду платити морала. — Данско правительство држи у монополу трговину фареерски острва са странимъ земляма. —

(2) Безимена или анонимна (акціонарска) друштва призната су трговачкимъ закономъ у Србіи поредъ мѣшовиты (командитны) и явны друштва (подъ заедничкимъ именомъ), и разликую се одъ овы тимъ, што непостое подъ заедничкимъ именомъ компаньона, нити се означаваю именомъ ма когъ учасника, него

Digitized by Google

нмъ се дає име по предмету предузећа (но често по мѣсту, н. п. британска источно-индійска компанія). Оваква друштва оснивају се несамо за трговину него и за већа предузећа у радиима сировине, рукодѣлине и услуга. —

(3) Мало се друштва стары до найновієгъ времена одржало, а сва су временомъ промѣне у своме устройству претрпила, кое се слѣдуюћимъ прегледомъ исторіє неки трговны друштва обяснява.

1, Послѣдньи година 16. столѣћа почну Холандци съ Португалцима конкурирати у трговини између Ист. Индіє и Европе, но конкуренція међусобна самы холандски трговаца и друштва склони ій, те се саставе у єдно друштво подъ именомъ обштегъ холандскогъ ист.-индійскогъ друштва (1602. год.). Влада му найпре на 21 годину уступи монополъ съ Ист. Индіомъ, да му право на воєна предузећа и дипломатичне преговоре у Ист. Индіи и дозволи му, да манѣ ђумрука на увезену изъ Ист. Индіє робу плаћа. Капиталъ друштва износіо є $6^1/_2$ мил. фор. у 2153 акціє; свако обновлѣнѣ привилегіє морало є друштво одъ владе за скупе новце да купи. Съ освоєнѣмъ португалски населбина и (преко 300) бродова и помоћу природногъ монопола у трговини са зачинцима добыци друштва су се знаменито увећали, и износили су за прву 21 годину 425% уложеногъ капитала. Дивиденда одъ 1606. год. была є 75%, одъ 1616. $62^1/_2$%. Дивиденде одъ 1602. — 1648. износиле су скупа 63,537.510 фор., а одъ 1694. — 1720. 105,040.000 фор., и овы послѣдньи година скочиле су быле акціє на 1250%. — Друштво оснує Батавію, освои молучка острва, утврди се на Цейлону и заузме Малаку. Да бы цѣне каранфића на свой профитъ увећало, забрани друштво негованѣ дрва, на коима каранфићи расту, на свима

Digitized by Google

острвима осимъ на Амбоини, и спали велике готовине карантиѣа. До 1650. год. моралность е тако яка была, да се ниеданъ поединый ниѣ у Ист. Индіи обогатіо, но одъ 1720. поѣе друштво примѣтно назадъ, више збогъ немарльивости администраціе и збогъ грабльивости званичника него збогъ незгодны свѣтски догађаи. Годишня дивиденда была е 1715.—20. 40%, 1721. 33½%, 1749.—52. послѣдный путъ іоштъ 25%, а 1771.—1779. само 12½%. Год. 1715. цѣнило се иманѣ друштва у Ист. Индіи по одбитку 30 мил. ист. индійски и европски дугова на 56 мил. фор., међу коимъ е было 10 мил. фор. несигурны потраживаня и топова, муниціе и т. д. Надвѣсность Енглеске стѣшнявала е послове и добытке друштва све више и више. Год. 1794. износили су дугови друштва на 112 мил. фор. и революційскій ратъ ускори му пропасть, коя се 1795. явно и обзнани. — B. Salfeld: Geschichte des holländischen Colonialwesens in Ostindien, Göttingen, 1812.—13.

2, Холандска зап.-индійска компанія установлѣна е 1621. год. са 7 мил. фор. капитала, но неумѣвши се умѣрити у плановима освоеня земаля сама се упропасти. После 15 година веѣъ имала е 18 мил. фор. дуга, и укинута е 1674. године, а умѣсто нѣ буде основано ново друштво, у комъ су морали чланови и повѣрительи старе компаніе участвовати; први су изгубили притомъ 85 % одъ своій улога а ови 70 % одъ своій потраживаня. Но ни ово ново друштво ниѣ се развити могло. Оно е у ср. р. одъ 1679.—1779. год. 2 % дивиденде давало, и пропало е такође у великой революціи.

3, Брнтанска ист.-индійска компанія, установлѣна 1599. за ист.-индійску трговину съ капиталомъ одъ 369.989 Ls., и привилегирана 1600. год. развила се до тако велике снаге као ниедно друго подоб-

Digitized by Google

но друштво. По статутима у прво време су чланови у своимъ трговнимъ предузећима међусобно више независни были, но одъ 1613. год. прописана е веће заедничкость. Мало помало осную се факторіе по разнимъ мѣстима Ист. Индіе. Главна привилегія у карти одъ 1662. год. изречена, простирала се на све землѣ између Капа (прибрежія Добре надежде) и магелановогъ морскогъ тѣснаца. Чл. 16. забраньивао е, прописавши казнь конфискаціе, участвованѣ нечланова у трговини друштва, но друштво е имало сила конкурената, кои су исту трговину по нарочитомъ кралѣвскомъ дозволѣню водили. Ово е 1682. течай акціяма друштва у 100 % оборило, за чимъ се друштво картомъ одъ 1685. сваке конкуренціе ослободи. Акціе су спочетка одъ 50 Ls. быле, но доцніе улогомъ уштеђены сума повисе се на двапутъ толико. Год. 1685. цѣнило се иманѣ компаніе на 1,703.422 Ls., кое е 230 % акційске суме одъ 739.782 Ls. чинило. Разни неповольни догађаи оштетише яко компанію, и исключивость нѣне привилегіе изазове іой млоге противнике тако, да правительство у едной новчаной забуни дозволи едной другой компаніи, да се установи, коя му мораде 2 мил. Ls. по 8 % интереса позаймити, но коя се год. 1703. са старіомъ у едну саставі, почемъ се конкуренціомъ обадвѣ цѣне ист.-индійски производа на мѣсту купопине одвеѣъ повисише. Капиталъ е износіо 6 мил. Ls. у акціяма по 500 Ls., и остао е у той суми. Одъ половине 18. столѣћа овамо освои друштво млоге землѣ, а 1765. добые приходе Бенгалске. Компанія е временомъ постала яка сила, єръ садъ она има у Ист. Индіи 128 мил. поданика поредъ 28 мил. у земляма своій васала и савезника. Но ова беспримѣрна сила ніе іой особите користи приносила, єръ се у равной мѣри умложише невѣрства, угнѣћеня, злоупотребе и погрѣшке одъ стране нѣны званичника. Узурашко повишенѣ цѣне соли, дувана и бетелски орашчића, коій е производа унутрашню продаю

Digitized by Google

компанія у своє руке узела, было є за народъ врло теретно; компанія почне лошіє новце ковати, и гладь одъ 1770. год. затре неколико миліона Индіянаца. При свемъ томъ се друштво необогати, и тако несамо што ніє могло уредно плаћати државной каси 400.000 Ls., кое є за узете 1767. год. одъ британске владе земальске приходе Бенгалске годишнѣ требало да плаћа, него є іошъ морало 1773. одъ државе 1,400.000 Ls. у заямъ узети. Прекупомъ 18 мил. фунтій чая одъ Кинеске, кои є збогъ кріюмчарске трговине и збогъ упорности Сѣв. Америке, да га купи, по већой части непродатъ остао, ували се друштво у велике штете. Да бы се недостаци у управи исправили, нареди се 1773., да само имаоци двѣ акціє у главной скупштини учасника гласа имати могу (6 акція 2 гласа, 12 акція 3 гласа), да одъ 24 управителя сваке године шесторица изъ управе иступити и новоизбранима, кои треба найманѣ четири акціє да имаю, замѣнѣни быти мораю, да се у Ист. Индіи умѣсто дондашня четири међусобно независна губернатора єданъ врьовный губернаторъ наименує, и єданъ врьовный судъ у Калкути оснує. Станѣ селяка се тимъ непоправи, єръ су данакъ одъ землѣ и сировы производа (земиндаръ) купили закупци, кои су међутимъ по примѣру европски спаія у томъ праву наслѣдни постали, а осимъ тога се и интересный процентъ противъ закона повиси. Почемъ дакле старе незгоде непрестадоше, то одреди парламентъ по навальиваню Пита єдну надзорну власть одъ стране владе, коя є у свему, уколико се што трговине нетиче, надъ земальскомъ управомъ стаяла, те тако преузме влада управу у своє руке. Овимъ се млого поправи, но економно станѣ остане исто. Трговина ист.-нидійска доносила є у ср. р. одъ 1793. до 1813. одъ прилике само 4 % годишнѣ начисто, само є чистъ приходъ одъ кинеске трговине збогъ чая 39 % быо. При обновлѣню повластице год. 1813. на дальи 20 година преда влада на живо захтѣ-

Digitized by Google

ванѣ приватны трговаца сву трговину ист.-индійску слободной конкуренціи, и остави компаніи само монополъ съ Киномъ. Ист.-индійскій монополъ тако е было поскупіо предмете трговине, да е по укинуѣу нѣговомъ цѣна орашака пала одъ 11 шил. $3^2/_5$ пенса на 2 шил. 11 пенса, и цѣна орашковогъ цвѣта (управо влакна око плода) одъ 14 шил. $4^1/_5$ п. на 5 шил. 1 п. У ср. р. одъ 1815.—20. слала е компанія у Ист. Индію годишнѣ по 126 бродова съ 59.805 тона, приватни трговци по 88 бродова съ 40.833 тоне. Трговина се у слѣдству ослобоѣеня неочекивано яко распространи, еръ е было у ср. р. одъ 1829.—32. год. у В. Британской на бродовима

	компанійскимъ,	приватнимъ
увоза изъ Ист. Индіе	1,434.792 Ls.	4,558.774 Ls.
извоза у Ист. Индію	231.413 „	3,661.815 „

Чай е збогъ еднако траюће монополне повластице у Енглеской скуплый было но у Нѣмачкой и Сѣв. Америки, премда су Енглези млогу ураѣевину, имено 1824. год. за 600.000 Ls. вунене робе и опіюма (год. 1824. веѣъ 5488 кутія по 1000 долара) у Кину увозили, а остали народи за готове новце чай куповати морали. Конгускій чай продавала е компанія у Лондону обично фунту по 2 шил. 1—3 пенія, у Хамбургу пакъ продавала се у исто доба фунта одъ прилике по 1 шил. $2^1/_2$ п., у Ніуіорку по само $7^1/_2$ пенса. Ова натѣрана скупоћа была е теретна за трошаче, препречавала е извозъ у стране землѣ, а опетъ ни Енглеской ніе никакве користи доносила. Зато при обновлѣню повластице 1833. год. (до 1854.) преда се одъ 1. Апр. почевши и трговина съ Киномъ слободной конкуренціи, и у слѣдству тога окани се компанія свега трговаия. Послѣдице ове мѣре су быле, да се увозъ чая, кои е $183^3/_4$. 29,592.000 ф. износіо, веѣъ слѣдуюћи година на 42 мил. ф. умложіо. Уобште трговный обртъ британске Ист. Индіе у новіе време яко расте, еръ е н. п. было године

Digitized by Google

	1834.	1850.	нараштай
увоза	4,261.000 Ls.	10,299.000 Ls.	241 %
извоза	7,993.000 „	17,312.000 „	217 %

И на построенѣ желѣзница и други полезны завода млого се пажнѣ послѣдньи година обраћало. Компаніи е остала само управа нѣны областій подъ надзоромъ владе, и дивиденда на акційскій капиталъ одъ 6 мил. Ls. утврђена е одъ 1793. год. на $10^1/_2$ %. Земальски приходи Ист. Индіе донели су друштву 1814.—20. у ср. р. 18,133.000 Ls., 1821.—24. 21,751.369 Ls., 1837.—49. 18,328.000 Ls. годишнѣ, они су пали год. 1824. на $20^3/_4$ мил. при увеђаннимъ у 3 мил. издацима. Год. $182^7/_8$. износили су приходи 22,992.000, расходи 26,139.000 Ls., 1837.—47. были су расходи у ср. р. 19,498.000 Ls. Дуга друштвеногъ было е 1840. год. свега $30^{\cdot 7}$ мил. Ls. Одъ 1854. могу акціонари свой капиталъ натрагъ узети, и после 1874. год. моћиће влада сваку акцію, по одказу на три године унапредъ, одкупити за двогубу суму номиналне вредности, плативши дакле за сваку $5^1/_4$ Ls. по 100 Ls., еръ су акціе н. п. у ср. р. $185^5/_6$. год. стаяле на 228 за 100. Публика нежели у Енглеской, да управа Ист. Индіе сасвимъ на владу пређе боећи се, да се тимъ министарство одвећъ неосили, и да ће се манѣ но овако на интересе Ист. Индіе пазити; зато е 1853. продужена на неопредѣлѣно време компанійска управа землѣ. — H. St.-G. Tucker: A review of the financial situation of the East India Company in 1824., London, 1825. — C. Moreau: Tables with respect to the revenue, expenditure, debst — of the East I. Comp., Lond., 1725.

4, Британско африканско друштво, съ повластицомъ одъ 1663. год. на 1000 година т. е. навѣкъ, имало е исключно право, са западнимъ приморѣмъ Африке трговати; но почемъ су приватни трговци поредъ све ове забране у томе съ ньимъ кон-

Digitized by Google

курирали, и друштво ніе могло той конкуренціи одолѣти, дозволи оно 1697. год. приватнима ту трговину подъ условомъ, да му 10% таксе плаћаю, докъ се 1710. год. трговина и одъ тога неослободи, и друштво се мало помало падаюћи год. 1752. сасвимъ нерастури.

5, Француско источно-индійско друштво, установлѣно год. 1664., узело е у заямъ одъ владе 4 мил. ливрій, кою му суму влада 1675. поклони, и обећа давати му премію на сваку тону увезеногъ и извезеногъ моремъ еспапа. При свемъ томъ пале су быле акціе 1684. год. на $\frac{1}{4}$ своє вредности, и зато се мораде капиталъ умложити, кое се опетъ и 1697. учини. Год. 1698. дозволи компанія двома приватны друштва, да плаћаюћи му 15% могу кинеску и ист.-индійску трговину водити. Влада му опетъ 1601. позайми 850.000 ливрій. Велики губици у ратовима упропасте друштво скоро сасвимъ, и зато се оно 1719. (почемъ е света око 30 мил. ливрій сатарило) съ 10 мил. ливрій дуга састави съ

6, Францускимъ зап.-индійскимъ друштвомъ. Два старія друштва одъ 1629. и 1651. год. пропала су наскоро по своме постанку; треће одъ 1664. добыє чакъ и право собствености надъ Канадомъ, Кавномъ, Антилама и другимъ областима, но претрпи наскоро велике губитке, мораде се задуживати и 1674. укине се, пошто држава акціе одкупи, а за то иманѣ и државине друштва узме. Четврто друштво — западно — установи се 1717. Съ ньимъ се саставе 1718. сенегалско, 1719. кинеско и ист.-индійско и друштво С. Доминга. Оно се онда назове индійско друштво и добыє одъ владе доцніе за своє потраживанѣ одъ 90 мил. ливрій монополъ дувана. Год. 1747. буде му овай монополъ за накнаду одъ 9 мил. ливрій годишнѣ ренте

Digitized by Google

одузетъ. Добыци одъ трговання компаніе нису достаяли, да се нѣни велики расходи покрію, зато іой се 1769. привилегія одузме, и слободно трговання свакоме дозволи, а правительство прими 1770. иманѣ друштва съ обвезомъ, да акціе исплати. Ово е врло добры слѣдства имало. У ср. р. увозъ изъ Ист. Индіе одъ 1725.—1769. было е годишнѣ 8,276.337 frs. а слѣдуюћи 7 година по ослобоћеню трговине 20,294.000 frs. годишнѣ. При свемъ томъ оснуе се 1785. године опетъ една источно-индійска компанія, коя збогъ революціе наскоро пропадне.

7, Француско левантско друштво, установлѣно е 1670. године, и имало е одъ владе поредъ привилегіе и 200.000 ливрій у заямъ, изъ кое е суме и губитке свое подмиривати смѣло; но при свемъ томе ніе се могло држати, зато по истеку првогъ рока концесіе ніе му привилегія обнавляна.

8, Данско источно-индійско друштво одъ 1732. год. има монополъ съ Киномъ, но послови су му тако незнатни, и тако се рђаво исплаћую, да неможе дивиденде више да плаћа.

9, У Пруской постояло е више друштва за азійску и за левантску трговину, за ловъ харинга, за извозъ жита, за трговину съ дрвима и дрвеномъ граћомъ, — коя су привилегирана была: и опетъ се сва растурила или пропала. Ова су друштва была: азійска компанія, коя е 1745. год. установлѣна, и коя седмогодишньимъ ратомъ ометена год. 1765. сасвимъ пропадне; левантска трговна компанія, одъ 1763. године; 1769. год. састави се у Емдену друштво за ловъ харинга са 750 акція по 200 Rlr., но привилегія му буде 1798. год. одузета, изузимаюћи Остфрисландъ; осимъ овы као найзнаменитіе установлѣно е год. 1772. друштво пруске морске трговине (preuss. See-

Digitized by Google

handlungs-Gesellschaft); оно е постало временомъ државный заводъ за трговину и банку, упушта се у постровнѣ разны фабрика, врши финансійске послове владе у странимъ земляма и купує со', коя се у Пруску са стране увози. —

(4) У Белгіи постои стална комисія, коя ове услове испытує држеѣи се прописаны правила, по коима се анонимне компаніе установити смѣю (законъ одъ 1841.). — Поредъ млоги анонимны велики друштва, коя се другомъ радньомъ, не трговиномъ, занимаю, има ій сила, коя су само трговине ради основана, безъ да одъ владе какве повластице уживаю. — Райнско зап.-индійско друштво у Елберфелду, потврђено 1821. год., претрпило е млоге штете у Америки, и растурило се сходно статутима 1832., при чему су акціонари само съ 31 % свой улогъ наплатили. Умѣсто нѣга установи се ново райнско прекоморско трговно друштво (съ 1 мил. Rlr. капитала на 10 година) само за трговину съ Мехикомъ. — Холандско ист.-индійско трговно друштво, одобрено 1824., установлѣно е на 25 година съ капиталомъ у 37.000 акція по 1000 фор. хол. и опредѣлѣно е, да трговину съ холандскимъ државинама води и тимъ земльодѣліе, фабрике и трговину Холандске унапреди. Савѣтъ сачиняваю 5 управителя и 25 комисара, столица е у Хагу съ агентима у Амстердаму и Ротердаму, съ факторіомъ у Батавіи и агенціомъ у Кини. — У Белгіи има четири безимена трговна друштва съ капиталомъ одъ 40 мил. frs. скупа, међу ньима два у Брыселу съ 25 мил. frs. капитала. — Источно-морско трговно друштво у Копенхагу основано е 1825. за комисіону трговину съ производима источно-морски областій. —

Digitized by Google

§. 147.

Премда се трговина неможе са́мо у школама изучити, почемъ се свойства доброгъ трговца, н. п. оштаръ умъ и сваћанѣ послова, вѣштина, да се околностима ползує, окретность, предосторожность, редъ и т. д. само одъ природе добыяю, опетъ є ученѣ у трговачкимъ школама полезно, єръ тимъ млади трговци придобыю у научной свези млога знаня, и ступаю, тако болѣ спремлѣни у послове, те у ньима потомъ брже напредую. Овако у школама изуче се страни новіи єзици, рачуница съ обзиромъ на трговне послове, познаванѣ новаца и мѣра, наука о мѣницама и кредитнимъ папирима, трговна статистика, трговачка стилистика и кньиговодство и познаванѣ робе, коє є саставлѣно изъ почасны резултата више природны наука. За трговце и трговачке помоћнике у великимъ трговинама потребна су и народно-економна знаня. Нарочите трговачке школе или су државни заводи за себе или узъ политехничне школе постоєће, или су и то по већой части приватни институти, кои свакояко подъ надзоромъ владе треба да стоє. (1) Узъ школе нужне су млоге збирке, као: мустра разны производа, оруђа природословны, кньига, формулара нацртая и за трговину потребны писмены састава —. Ако є школа државный заводъ, то се она богатіомъ збиркомъ и больимъ учительима снабдѣти може, а и независи никадъ онда одъ личне волѣ самогъ предузимателя. Гдѣ нарочиты трговачки школа, н. п. у маньимъ варошима, быти неможе, треба наредити, да научници у трговини, ако нису школу такву свршили, баръ недѣльомъ и празникомъ буду теорично обучавани у нужнимъ знаньима. (2)

Digitized by Google

(1) Найвише се осѣћа потреба научногъ, школскогъ, предуготовлѣня у трговинама матеріялиста. —

(2) Трговачку єдну школу іошъ є 1767. Бышъ у Хамбургу завео. — Царска комерційска школа у С. Петерсбургу има 60 питомаца, одъ коій се домаћи трговачки синови о државномъ трошку уче крозъ 4 разреда съ двогодишньимъ течаима. — Трговачке школе (école spéciale du commerce) у Паризу (одъ 1820. год. врло є напредна и помоћнимъ средствима богато снабдѣвена), у Ліону и Руану. У Липиски одъ 1831. године; у вишемъ одѣлѣню є трогодишньій течай; у Хановеру и Миндену одъ 1837. основали су ій трговци; у Берлину одъ 1843. — У Бѣограду є послено-трговачка школа основана 1844. В № 1318., коя є доцніє у чисто трговачку школу престроєна; подобна овой построєна є и у Пожаревцу єдна приватна трговачка школа. —

§ 148.

У трговини потребна су млога помоћна лица, безъ коій се продая и преносъ робе съ продавца на купца или небы никако или баръ не тако лако свршити могли, такова су: посредници (сензали), набавлячи (комисіонари), одправлячи (спедитори), возіоци по суву и води и овима подобни предузимательи. Трговный законъ прописує међусобне правне одношає трговаца и овы лица као и дужности, коє свако у своимъ кругу испунявати мора. Сва горе споменута лица мораю на радню дозволѣнѣ одъ владе тражити, и кауцію неку положити, за сигурность трговаца, коє послужую; но найвећу пажльивость притомъ мора влада у смотреню сензала наблюдавати, кои треба да као познати чесни люди, стоєћи подъ заклетвомъ и надзоромъ владе и испуняваюћи

Digitized by Google

беспристрасно и савѣсно своє дужности (сензалскогъ реда) уживаю обште повѣренѣ. (1) Сензала има на веѣимъ трговнимъ мѣстима за разне раднѣ понаособъ, н. п. за трговину новчану и ефектну, за еспапну, за асекуранціє, за подвозъ. — Сензале бираю трговци или трговачкій одборъ, а потврѣує ій судъ или коя друга власть, и издає имъ дозволѣнѣ то и написмено, па обзнани исто у новинама и иначе. За сензале се узимаю лица пунолѣтна, чесна и поштена, у трговини вѣшта, и коя нису збогъ какве себичности осуѣена была. Ньіова є дужность по понуди продаваца купце да нађу, и по тражньи купаца продавце, па да сваку заключену погодбу у свою кньигу заведу, и да изводъ изъ нѣ єдной и другой страни саобште. Сензали мораю погодбу до заключеня у тайности држати, и несмѣю на свой рачунъ трговати, нити у погодби други лица као интересенти, ємци, плаци — участвовати, или налоге одъ несигурны лица примати. Ньіова є дужность редовно на берзу долазити, и непосредовати са знанѣмъ у погодбама, кое су съ повредомъ закона (н. п. кріюмчанѣ —) скопчане, или кое на предвиѣено оштеѣенѣ другога иду. Неовлашѣене сензале треба забранити, а овлашѣенима одредити таксу (сензарію, куртажъ) за ньіовъ трудъ у процентима према важности погодбе. (2)

(1) Сензала є было и кодъ стары Грка. — У Француской се мѣста сензала купую; мѣста ньи 60 париски сензала за мѣничне послове цѣне се на 120 мил. frs., кое ньіовимъ породицама остає. —

(2) По србскомъ законику одреѣена є такса сензалу ½% одъ вредности уговореногъ предмета, но дозволѣно є, да сензалъ и друкчіє съ трговцима

Digitized by Google

уговорити може. У Хамбургу плаћа имъ се на већу часть робе $^5/_6$ %, кое продавацъ платити мора, за мѣничне послове узимаю они одъ обадвѣ стране по 1 одъ хиляде (1‰) а одъ подвоза на бродовима 3, 4 до 6% одъ подвозне цѣне по дальини пута. У Пруской на робу 1%, на мѣнице 2‰; у Бечу на мѣнице само 1‰ одъ купца; у Француской на робу по $^1/_4$% одъ обадвѣ стране, на мѣнице и остале папире $^1/_8$%, на разне асекураціе 1‰ одъ осигуране суме. —

§. 149.

Берзе или бурзе (¹) су скупштине трговаца, бродара и сензала какве вароши на одређеномъ мѣсту и у одређено време поради вршеня ньіовы послова. На обичнимъ трговнимъ мѣстима иду трговци еданъ другомъ ради довршеня погодба, но ондѣ, гдѣ е трговина или пловидба врло жива, кориснiе е по ньи, да свакiй данъ неко време на берзи проведу. Гдѣ берзе постое, нiе у реду, люде приморавати, да на берзу иду, и да ту неке послове раде. Уосталомъ, гдѣ трговци желе, да берзу осную, треба имъ то дозволити, но статуте нека правительство текъ по испыту одобри, и нека мотри, да се прописаный редъ на берзи држи. Трошкове носе трговци вароши, у коiой берза постои, (²) а цѣо заводъ стои подъ управомъ одбора трговаца (трговачкогъ одбора §. 145.). Одъ велике е користи за трговину, ако се у истомъ зданiю смѣстити могу трговный судъ, трговачкiй одборъ, канцеларiе сензала и управе банке или кои други кредитни заводи. Сале, у коима се трговци скупляю ради заеднички и понаособны договора и погодба, нека су простране и удесне. И време, кадъ се берза отвара и кадъ затвара, треба да е према начину и обичаю живлѣня трговаца удешено, и да

Digitized by Google

састанци на берзи према величини мѣсногъ трговногъ обрта дуже или краће траю (н. п. 1 до 3 сата свакій данъ). (3) Правительствени званичници (комисари) нека мотре на редъ за време берзе, и потребный брой владомъ потврђены посредника — сензала, ради посредованя у погодбама, и писара ради вођеня разны записака и спискова треба свакадъ у берзи да се нађе.

(1) Рѣчь „берза" доводе обично по Л. Гвичардинію одъ куће едне фамиліе фладранске у Бриги, коя се звала von der Beurse, и коя е у своимъ грбу имала три кесе (bursae, Börsen); одъ куће се прозвала тако піяца, на коіой е кућа стаила, и гдѣ су се трговци скупляли. — Найпре су берзе у Италіи быле. Прва берза у Француской была е у Тулузу 1549. год. — Börsenordnung der Städte Wien und Berlin, mit einem Vorwort von Liebhold, Frankfurt, 1826. —

(2) Париска берза стала е 8 мил. frs., кое су државна каса и варошь платиле; она е отворена 1826. године; сала іой е 116 стопа дугачка и 76 ст. широка, и у ньой безъ галерія може 2000 людій стати; у средини е ограђеный просторъ (parquet) за сензале и извикаче (телале), осталый просторъ (coulisse) е за трговце. — Нова лондонска берза умѣсто старе, 1838. изгорѣле, отворена е 1842. год. — Нова бечка берза, дивно и богато озидана, отворена е 1861. год. — На париской и берлинской берзи плаћа се за улазакъ. —

(3) У Бечу е време берзе одъ $11\frac{1}{2}$ до $1\frac{1}{2}$ сатій, вечернѣ одъ 5 до 6 сатій. — У Паризу трае берза за државне папире одъ $1\frac{1}{2}$ до $3\frac{1}{2}$ сата, за друге трговачке послове одъ 2 до 5 сатій. — У Лондону су нарочите берзе за новчане послове (stocks) и за угаль. —

Digitized by Google

§. 150.

Панаѓури (саймн или вашари) су скупштине купаца и продаваца (трговаца и производителя) на одреѓеномъ мѣсту и у извѣсно време ради куповине и продае разне робе у великимъ количинама, у комъ се случаю они могу назвати земальски панаѓури за разлику одъ мѣсны вашара, кои се чешће држе, и на коима се уситно продае, или баръ само поедини родови производа укрупно. (1) Полезность панаѓура лежи поглавито у томе, што купци, нарочито прекупци, наѓу велике количине робе на изборъ, и што продавци лакше робу продаду кодъ толико ради куповине стекавши се купаца. Осимъ тога млоги скуплѣни трговци лако могу наручбине издавати, своя узаймна потраживаня пречистити и наплатити, о пословима се договарати и према продньи кое робе убудуће понуду управляти. У преѓашня времена, при тегобама путованя, писменогъ саобраштая и пошиляня еспапа, имали су панаѓури велике важности; садъ су све велике вароши непрекидни панаѓури, безъ да имаю као и панаѓури свое рѣаве стране. Посѣћаванѣ панаѓура за трговце е трудно, одвлачи ій одъ ньіовы редовны послова, и проузрокуе знатне трошкове, кое или трговацъ, на рачунъ свое занатске заслуге, или купци подносити мораю. Гдѣ е дакле живъ обртъ трговине безъ панаѓура, ту ій нетреба заводити, нити за пропалимъ и укинутимъ панаѓурима жалити, еръ е искуство показало, да подъ тимъ условима одъ укинуты панаѓура трговина ніе патила. (2) Завоѓенѣ новы панаѓура може само те разумне цѣли имати, да се кои предѣлъ или мѣсто, или кои трговный друмъ у важности подигне, иначе не-

Digitized by Google

заслужую ни постоећи панађури веће подпоре одъ стране владе, но колико да трговци небуду обвезани на увезеный и непродатый еспапъ ђумрукъ платити, и уколико имъ се уобште олакшице чинити могу безъ уштрба сваке друге трговине у земльи. Зато треба наредити, да трговци на панађурима имаю простране зграде и ограде као смѣстишта за еспапе, да за то умѣрене и свакадъ утврђене кириє плаћаю, да се одреди нарочита власть, коя ће поредакъ и сигурность на панађуру обдржавати, и спорове између трговаца и остале публике на панађуру одма рѣшавати; да се нареде нарочити носіоци и помагачи око товареня за утврђену таксу, да се власть мѣсна постара за сходна обиталишта и склоништа странаца за умѣрену цѣну и т. д.

(1) Панађури съ поединимъ родовима производа могу такође знатни быти, као неки на коима се стока, или вуна, или свила, или мель продає; на панађуру у Ипсичу (Ipswich) продаю се само яганьци, и прода ій се преко 100.000 комада. — Найзнатніи су иначе панађури у Фракфурту на Р. и на О., у Липиски, Брунсвигу, Наумбургу, Варшави, Синигальи (год. 1834. съ 82 мил. frs. продає), Бокеру (Beaucaire у Франц. съ 10 мил. frs. продає). Све ове превазилази панађуръ у Н. Новгороду, збогъ угодногъ положеня мѣста на Волги, коя опетъ съ млогимъ рѣкама и морима у свези стои. Млога роба изъ Европе, изъ Сибира, Персіє, Индіє и Кине доноси се на панађуръ. Год. 1823. продало се робе за 94 мил. руб. асинята, 1834. за $105\frac{1}{2}$ мил., 1835. за $117\frac{3}{4}$ мил. руб. ас., 1840. за 39,421.000 руб. сребра (1 р. ср. = $3\cdot^{5}$ р. ас.), 1841. за 45,619.000., 1853. за $56\frac{1}{4}$ мил. руб. сребра, и међу тимъ за 6,830.000 руб. самогъ чая. —

(2) У В. Британской, Холандской и Белгіи нема панађура, у Француской є само єданъ. Више панађура

Digitized by Google

прећашньи времена укинуто є безъ штете за трговину; на некимъ мѣстима су нови панађури заведени и показали су се корисни. — У Србіи су панађури незнатни, премда се на ньима свака роба продавала; но закономъ одъ 1859. год. укинути су панађури са страннимъ еспапомъ и садъ има 29 панађура, на коима се сходно найвишнимъ рѣшеньима одъ 1859. В № 3142 (и одъ 1860. В № 1134) само земальски производи продавати могу. —

---

2. РАЗДѢЛЯКЪ.

Мѣре о поєдинимъ гранама трговине.

А, Унапреда еспапне трговине.

I. Унутрашня трговина.

§. 151.

Помѣсни вашари, кои се у години єданпутъ или чешће по варошима или варошицама држе, разликую се одъ земальски панађура тимъ, што на ньима поглавито трошачи сами непосредно у потребнимъ за себе количинама купую производе истогъ мѣста или иначе са стране донете. Предмети на таквимъ вашарима продавани понайвише су за свакидашню потребу жителя нужни, као: одѣло и матерія за одѣло, разно оруђе за кућевну потребу и свакояке ситнице. Свакій скоро купує само онолико, колико му чега у оно време треба, зато се уобште ни крупни пазари неправе. Почемъ се на вашарима роба, те да проће, євти-

Digitized by Google

ніе или у больой каквоћи продавати мора, (1) но што се свакій данъ на піяци истогъ или околны мѣста купити може, то падаю и оне повике на вашаре, да они убіяю радню мѣсны производителя (рукодѣлаца), єръ є кривица до овы самы, кадъ изъ дальине съ трошкомъ донети еспапи на мѣсной піяци съ ньіовимъ производима конкурирати могу, и напротивъ пре треба одъ ньи захтѣвати, да се у своимъ послу усаврше, и да своимъ євтиніимъ и больимъ производима стране конкуренте туку. То бы се исто имало одговорити и на пребацивання еспапима, кои изъ страны земаля долазе, и на нашимъ се вашарима продаю, и о коима ће као о предмету ђумручкогъ законодатства доцніе кодъ увозне и извозне трговине говоръ быти. (2) Свакояко олакшаваю помѣсни вашари, да се жительи варошій и села євтиніе снабдѣю некимъ потребама, и да производительи корисніе и више своій еспапа продаду, коє є одъ ползе за крупну трговину и за матеріялну радню. Зато заслужую помѣсни вашари баръ онолико подпоре, колико и земальски панађури. Полезность вашара зависи одъ мѣсны околностій, зато текъ по испыту овы нека влада изда дозволѣнѣ на завођенѣ новы вашара. Вашари за поєдине земальске производе, (3) обично сирове, безъ сумнѣ су врло корисни и за производителѣ и за трошаче, єръ ови безъ посредованя прекупаца пазарити могу, и текъ вишакъ одређеный за трошню доцніе покупую прекупци ради спекулираня. Трошкове и приходе одъ помѣсны вашара треба влада да по већой части остави обштини, гдѣ се вашаръ држи, и коя трошкове око вашара и вашаришта сносити мора.

(1) Євтина на вашарима роба често є рѣава (вашарскій посао), но влада смѣ се притомъ само утоли-

Digitized by Google

ко мѣшати, колико текъ да преваре предупреди, у осталомъ изборъ робе и погодба ствари су купаца, кои итако знаду, да „свтинъ скупо плаћа". — У Баварской држи се преко године свега 2094 таковы помѣсны вашара. —

(2) Ако има мѣста и узрока бояти се, да страни производи земальской радности ненауде, томе се увозним ђумрукомъ на путъ стати може, никако пакъ нетреба полезность и штетность вашара съ тимъ у свезу доводити. — Повика на вашаре са странимъ производима, кои се у Србін одъ неколико година подиже, чини се изъ сасвимъ други узрока. Трговци, и то башъ они, кои са страномъ урађеномъ робомъ тргую, износе, да вашари подпомажу трошню страны производа у народу, да извлаче изъ народа новце (!), безъ да и трговацъ отудъ што профитира, и да тако народъ сиромаши, — на користь странаца. Лаковѣрный свѣтъ изъ чуства родолюбія пристае узъ ону повику, и влада іой дае послѣдица у законодатству. Правый пакъ узрокъ повике лежи у незгоди, коіой су трговци посѣћаваюћи вашаре изложени, што се млоги на вашарску продню полакоме, па стекавши се гомилама поредъ велики подвозны трошкова или са штетомъ еспапъ свой продати, или га опетъ съ новимъ трошковима вратити мораю. —

(3) У Србін е и преће было више вашара, на конма се само марва продавала, а таковы ій има по цѣломъ свѣту. — У правомъ смислу рѣчій може помѣсны вашара быти само у земльи, гдѣ е великій развитакъ рукодѣлне радности; зато у Србін и нема тій вашара. —

§. 152.

Седмични вашари или піячни дани (тако назване піяце) поглавито су зато, да се

Digitized by Google

олакша саобраштай између селяка и варошана, и да єдни и други предмете нужне понайпре за посведневну рану па потомъ и за остале свакидашнѣ потребе купити могу, н. п. варошани купую: жито, брашно, вариво, зелень, воће, яя, масло, живину и другу ситнію стоку, дрва, сѣно, углѣнъ, —; селяци: со, свѣће, зейтинъ, рибу и разне урађене производе. За пiяце треба одредити нарочита угодна мѣста, коя бы одчасти, за неке производе опредѣлѣна, требало да су покривена. У већимъ варошима може се пiяца свакiй данъ држати, за манѣ є довольно єданъ или два дана преко недѣлѣ. (1) Баръ неки родови производа нека имаю своє одвоєне пiяце, и понайпре они, кои млого мѣста заузимаю и нечистоту проузрокую. На самимъ мѣстима треба редъ обдржавати, да кола и пѣшаци лако пролазити могу. Ради чистоте нетреба дозволити, да се стока чакъ у варошь на продаю дотѣрує, а уосталомъ валя и на овимъ као и на осталимъ пiяцама, како подне наступи, свакiй дальiй пазаръ прекинути, и нечистоту съ мѣста уклонити. (2) Умѣсно є узаконити, да продає осимъ одређены пiяца заключене неваже, и забранити налетанѣ у погодбе и кваренѣ пазара. Власть треба да пази, да се покварена и нездрава роба на пiяцу недоноси, и да се уобште преваре у мѣрєню недогађаю. У већимъ варошима нужно є, да има нарочиты пiячны служителя, кои ће за опредѣлѣну таксу коме што куплѣно куѣи однети, и при стовариваню и товареню на руци быти. На млогимъ мѣстима постои правило, да прекупци и пиляри текъ у послѣдньимъ часовима пiячны дана куповати смѣю, како бы се варошки жительи євтиніє потребнимъ производима снабдѣти могли. (3) Ово ограниченѣ иде извѣсно на штету продаваца, кои, ако неће да крчме, мо-

Digitized by Google

раю узалудъ више сатій на піяци провести и дангубити. Уосталомъ нетреба се бояти, да ће прекуповиномъ производи поскупити, єръ съ єдне стране ни прекупци више некупую, но колико у непіячне дане продати могу, а съ друге стране и продавци траже сами найскуплѣгъ купца, а то су трошачи производа. Зато су такове мѣре излишне, и могу штетне быти, што производи, кадъ піяца велика небуде (н. п. збогъ рѣавогъ времена), зато више поскупити могу, што се збогъ оногъ ограниченя прекупци нису довольно робомъ снабдѣли. Иначе у слободномъ обрту продає прекупци ће знати найболѣ, гдѣ ће и колико производа купити, а конкуренція између ньи самы одредиће такву цѣну, да се ни цѣне између єдногъ и другогъ піячногъ дана неће млого разликовати.

(1) У Србіи є пређе піячный данъ быо Недѣля, и текъ год. 1839. Нам. № 1030. замѣнѣнъ є Суботомъ; за Бѣоградъ прописани су были као піячни дани найпре Вторникъ и Субота, доцніє Вторникъ и Петакъ, но и осимъ тій (изузимаюћи празнике) піяца є свакій данъ пуна купаца и продаваца. —

(2) За Бѣоградъ издата су у Србіи правила, по коима се свинѣ, рогата (крупнія) марва, сѣно, дрва — на главну піяцу варошку недогоне, но слабо се та правила обдржаваю. Ова главна піяца чисти се два до три пута преко године, улице (србске) сваке седмице двапутъ а остале піяце никако. Піяца треба да трає до подне, но селяци често по данъ два на ньой проведу. —

(3) Год. 1850. В № 911. издала є у Србіи власть правило, да прекупци пре 10 сатій ништа несмѣю купити; одредивши за прекупце казань одъ 1 — 3 дана

Digitized by Google

затвора или до 3 тал. у новцу; но допуномъ кривичногъ закона одъ 1861. В № 1350. замѣнѣна е она новчаномъ казни до 5 талира. —

§. 153.

Ситничарска трговина истина е уобште корисна, што олакшава продаю производа матеріялне раднѣ, но почемъ е свакій безъ нарочиты знаня и труда съ врло малимъ капиталомъ предузети и радити може, небы излишно было, утолико брой таковы трговина у свакомъ мѣсту ограничити, колико се небы сувише радне снаге метеріялной радньи одузимало, и занатска се заслуга међусобномъ конкуренціомъ ситничара на тако незнатну суму свела, да бы неки одъ ньи пропасти, други се варанѣмъ текъ одржати могли. Зато съ обзиромъ на мѣсну потребу треба само онима ситничарску трговину дозволити, кои збогъ своій личны свойства и домаћегъ станя небы за другу полезнію радню способни были, а кои су иначе као поштени люди познати. (1) Найнижій степенъ ситничареня е торбаренѣ, гдѣ продавацъ купцу на ноге долази. О полезноћи ове трговине су мнѣнія подѣлѣна. (2) У пређашня времена су исключиво торбари жителѣ съ пута лежећи мѣста потребнимъ ураћевинама снабдѣвали, а и садъ по Европи они млогу робу по селима продаю, имено такву, коя се близу непроизводи, и редовно се кодъ оближньи ситничара на продаю налази, као: наочари, шварцвалдски сатови, ћилими, платно, икопе, брояница — и разне рукотворине за домаћу потребу и украшай. За селяка е одвећъ угодно, да одъ времена на време потребе неке у своме мѣсту набавити може, премда бы покои путъ безъ дате му прилике и безъ тога лако прошао, и

Digitized by Google

отудъ уштеђено друкчіе употребіо. Често су торбари сами и производительи своій еспапа, или се баръ одчасти у томе разумѣю, па по жельи купца еспапъ преправе, и покварено одма оправе, и ово е покадкадъ узрокъ, те стални ситничари съ њима у трговини тій еспапа немогу конкурирати (н. п. кодъ сатова, икона, оптичны производа —). Услуге, кое они на тай начинъ селяцима чине, незнатна добыть на продатимъ еспапима, съ коіомъ се они у скромномъ животу задоволяваю и отудъ проистичућа евтиноћа еспапа као и млоге намамлююће рѣчи, коима они свою робу уцѣнюю и купцима намећу, задобыяю имъ доста муштерія, премда свуда у подозрѣню стое, да лакъ и често посве лошъ еспапъ продаю, и да су они као и сеоски ситничари, даюћи свой еспапъ у трампу за разне сирове производе, често поводъ невѣрству и крађи. (³) Користь народно-економна, коя одъ торбареня проистиче, очевидно е яча одъ уштрба, кои се нарочито подъ извѣснимъ околностима злоупотребомъ у томъ занату произвести, но и сходнимъ мѣрама предупредити може. Зато су свакояко претѣране оне замѣрке и повике, кое су се у новіе доба на торбаренѣ подизале.

(¹) Ситничарски дућани по варошима (у Србіи) неподлеже ограниченю, и та трговина спада у редъ оны радня, коима се неможе ограничавати умложенѣ конкурената, почемъ ситничари и са земальскимъ производима тргую (као съ: раномъ, кожама, воскомъ, лоемъ, пиѣемъ, — соли —). — Што се текъ подъ извѣснимъ околностима дозволява, ситничарскій дућанъ у селима отворити, тому е узрокъ намѣра, да селяци принуђени буду, у варошь долазити, и одъ варошки трговаца потребе свое куповати. Овай узрокъ ограничавання ситне трговине нема предъ наукомъ никакве важно-

Digitized by Google

сти, а недовольни су, премда су важніи, и наводи, да сеоски ситничари узимаюћи и у трампу свакояке сеоске производе (жито, лой, ја, пилежъ —) одъ своій купаца даю прилике, да челядь лако изъ куће оне производе красти и ситничарима у замѣну за ситнице (бѣлило, посластице, игле, цвѣтиће —) давати може. Но овимъ незгодама може се и другимъ средствима доскочити, н. п. забраномъ трампе или баръ трампе съ челядма, гдѣ подозреню мѣста има. — Рѣдка су села у Србіи, коя имаю више одъ едногъ дућана; селима, коя су близу варошій или близу села, коя већъ дућане имаю, недозволява се дућанъ држати. —

(²) Торбаренѣ е у Србіи вишепута закономъ забраньивано. Новія уредба одъ 1859. год. В № 1357. пооштрава забрану торбареня, а найвишимъ рѣшенѣмъ исте године В № 5070. распространѣна е забрана и на торбаренѣ по варошима, далѣ кривичнимъ закономъ одъ 1860. В № 986. (§. 387.); премда у ніедной одъ овы уредба ніе точно назначено, шта е управо торбаренѣ, и съ коимъ се еспапима несмѣ торбарити. —

(³) Истина они торбари, кои редовно коя мѣста обилазе, могу само онда муштерія имати, кадъ свакадъ добаръ еспапъ продаю; уосталомъ нетреба се млого на ньіову савѣсть осланяти. — У фабрикама шиваћи игала купую торбари игле обушене, и промећу ій поредъ добры игала. Ньіовъ е еспапъ обично само за око израђенъ, иначе врло рђавогъ квалитета: но селяци то знаю, зато се и неможе рећи, да ій торбари тимъ вараю. —

§. 154.

При свему реченомъ може торбаренѣ подъ извѣснимъ условима штетно быти, имено:

Digitized by Google

1, У земляма, у коима увозни ђумруци постое, олакшава се торбаренѣмъ кріюмчанѣ на штету државне касе и трговаца, кои ђумрукъ плаћаю.

2, Торбаренѣ навлачи многе люде на неуреданъ и несталанъ животъ, и често е извѣтъ, подъ коимъ крадљивци, варалице и разбойници или ньіови помагачи и ятаци по земльи тумараю и зла чине.

3, Млога роба, кою торбари подражаваю, да е евтиніе дати могу, тако е рђава, да здравлю шкоди. (1)

Зато се потреба показуе, торбаренѣ одчасти ограничити, и дозволѣнѣ на таково трговане само подъ извѣснимъ условима дати. Польске производе, урађене просте еспапе одъ дрвета, землѣ, камена и метала, и ситнице за свакидашню кућевну потребу нужне нека свакій слободно по кућама носи, и продае, ако е као власти познатъ, поштенъ човѣкъ обявлѣнѣмъ прописанимъ снабдѣвенъ, кое му се на извѣсно време издае, и за кое се нека такса, као патентный порезъ, наплаћуе. Странци валя такође само да смѣю съ истимъ еспапима трговати, но они треба да се свакадъ исправомъ легитимираю, како су на унетый еспапъ ђумрукъ платили. (2) Никако пакъ нека се неиздае допуштенѣ на торбаренѣ съ онимъ еспапима, кои се редовно кодъ свакогъ ситничара купити могу, а нарочито съ онима, кои олакшаваю оштећенѣ државне касе, (3) или кои за здравлѣ людій и стоке штетни быти могу.

(1) Апатекарски еспапи, потомъ помаде, бѣлило и руменило, мирисляви сапуни и зейтинъ. —

Digitized by Google

(2) У Пруской мора торбаръ баръ зо година старъ быти. — У Бадевской слободно е безъ дозволѣня торбарити съ польскимъ производима, кои се редовно на пiацу доносе, потомъ съ пѣсномъ, роднимъ дрвећемъ, разнимъ билѣмъ и домаћимъ минералнимъ водама; за неке производе далѣ потребно е дозволѣнѣ среске власти, за неке пакъ окружне власти, и кои производи и начинъ торбареня нису у закону споменути, за те се мора дозволѣнѣ тражити одъ найвише земальске власти. Сасвимъ е забранѣно торбаренѣ: са спецерiйскомъ робомъ и съ еспапомъ матерiялиста, съ кемичнимъ препаратима и лѣковима (странци несмѣю ни тей, коренѣ и суво билѣ продавати, нити страни лимари, четкари, калайцiе по земльи путовати и радити), далѣ торбаренѣ съ пѣсмама, кое се по улицама пѣваю и уобште съ печатанимъ дѣлима; напослѣдку странцима нiе дозволѣно торбарити, ако имъ е посао тако незнатанъ, да само одъ тога живити немогу. —

(3) Торбаренѣ съ дуваномъ, гдѣ овай производъ подъ регалнимъ правомъ владе стои, мора се забранити, ер бы торбари млого страногъ кришомъ унетогъ дувана продавали. —

II. Извозна и увозна трговина.

§. 155.

Уколико ђумруци отештанѣмъ и уколико забране закраћенѣмъ слободногъ увоза и извоза еспапа смећу трговнимъ предузецима, утолико ће се они овдѣ сматрати, почемъ е о ньiовомъ упливу на матерiялну радню горе (подъ §§. 113. и слѣд.) говорено. Изъ оны узрока су трговци свакадъ противъ тiй мѣра владе, кое су и иначе на терету не

Digitized by Google

само трговина него и производной радньи и трошньи народа. Ђумруци нови се заводе, и стари се задржаваю или изъ финансійски призреня (III. §. 218.) или изъ обзира економне полиціе. У овомъ послѣднѣмъ смотреню има се предъ очима или:

1, Да се предупреди неповольный трговный биланцъ (I. §. 165.), т. е. да се небы одвећъ млого новаца изъ землѣ за стране увезене еспапе изнело. Народна економія ясно показуе, да нити народъ еданъ съ другима може трговати тако, да еднако за еспапе новце дае (или за куплѣно дужанъ остае) и обратно (I. §§. 160.—165.), нити да се богатство и благостанѣ народа у новцима састое и састаяти могу (I. §. 67. и III. §. 64. подъ (3)); па зато ни призрѣня на трговный биланцъ нити стра' одъ осиромашеня народа збогъ прекомѣрногъ извоза новаца немаю смисла, те по тому падаю и нужность и полезноћа увозны и извозны ђумрука. (1)

2, Да се заштити производъ домаћи занята одъ стране конкуренціе, о неумѣсности чега е горе (подъ §. 113.—117.) говорено, и по чему бы, кадъ бы се хтѣле све потребе у земльи производити, морала свака трговина са странимъ земляма престати, а млого бы се коешта силомъ закона скуплѣ, друго што пакъ, збогъ ограниченогъ увоза, манѣ у земльи производило и извозило. (2) Изузимаюћи дакле познате извѣсне случае, свако бы отештаванѣ увозне и извозне трговине по саму матеріялну радню очевидно штетно было, за трговину пакъ и найманя таква ограниченя су подъ свима околностима уштрбна.

(1) Свакидашнѣ искуство доказуе неоснованость такве страшльивости. Свуда се съ похваломъ повто-

Digitized by Google

раваю статистични подаци, кои већій извозъ одъ увоза показую, безъ да богатство такве землѣ у очи пада, и съ некимъ сажалѣнѣмъ сматра се земля, коя по подацима ђумручкимъ више стране робе увози, но што своє извози; премда іошъ нико ніє онай у тимъ мислима предвиђеный резултатъ дожнвіо, т. є. да такова земля у оскудицу и пропасть падне. — Ђумручке книге показую, да се у К. Вату сваке године за 1—1½ мил. frs. више робе увози но извози, па опетъ нити се примѣћава, да се количина новаца у земльи умаљава, нити да земля сиромаши. — Шпаньолску наводе као примѣръ за своє мнѣніє и привржениці трговне системе и бранительи смисове теоріє. Хускисонъ є у долнѣмъ дому 1826. рекао: Шпаньолска є найболый примѣръ системе забране (прохибиціє), найсавршеніи образъ домаће бѣде, кою може новія цивилизація показати, — трговна политика Шпаньолске є просто та, да ништа унутра изъ страны земаля непушта, до онога што кріюмчари кришомъ унесу.“ — И занста нема землѣ, гдѣ є кріюмчанѣ више развієно но у Шпаньолской; читави предѣли, нарочито погранични, живе єдино одъ кріюмчаня, и овай несавѣстанъ, несигуранъ и съ опасностима скопчанъ начинъ живота, по свему на разбойништво наликъ, подранює непрестано дивляштво и неморалность у народу. — Шпаньолска є и више робе увозила но извозила зато, што є бесплатнимъ и у книге ђумручке точно незавоћенимъ увозомъ злата и сребра изъ Америке добыяла добара, за кое є, при свой забрани извоза тій метала, страну робу куповала и увозила. —

(²) При суђеню о полезноћи ђумрука нетреба ньіова дѣйства оцѣньивати по появима у поединой радньи каквой (н. п. башъ заштићеной) него по упливу ньіовомъ на цѣлу земальску радиность као и на цѣло споляшный саобраштай. Прво є дѣйство увозны ђум-

Digitized by Google

рука, да се неке урађевине манѣ или никако неувозе, и ако се небуде преобразина и помоћны матерія, потребны заштѣеннимъ, занатима више увозило, и тимъ оной горе споменутый недостатакъ увоза накнадіо, онда се мора и извозъ умалити изъ узрока, што едно извозъ раванъ увозу быти и зато се умалити мора, друго што странци по ограниченю продае своій производа немаю за што наше производе купити. Но како се донда могла само она роба съ користи извозити, кою е земля наша болѣ или евтиніе одъ странаца производила, то су слѣдства утолико жалоснія, што ће се ради (можебыти безуспѣшне, а по веѣой части незаслужене и неумѣсне) подпоре оны заната, кои су за нашу землю несвойствени, убити она радиность, у коіой са свакимъ страннимъ народомъ конкурирати можемо, неузимаюћи овдѣ іошъ и ту важну послѣдицу, што ће нашъ народъ млогу робу или скуплѣ или лошіе каквоће куповати морати. Примѣри изъ трговне исторіе доказую истину овы разлога. — Кадъ е 1809. год. В. Британска подигла увозный ђумрукъ на грађу изъ европски земаля долазећу, те да бы продаю граће изъ Канаде унапредила, примѣтило се скоро затимъ, да се извозъ изъ Енглеске у области Источногъ мора умаліо. Трговина съ ньима занимала е 1809. год. іошъ британске лађе у 428.000 тона товара, а 1816. само іошъ у 181.000 тона. Извозъ у Шведску быо е год. 1808.—10. у ср. р. по ђумручкимъ цѣнама 3,584.276 Ls., а год. 1816.—22. само 145.217 Ls. Довозъ граће изъ европски земаля млого е лакшій, почемъ еданъ британскій бродъ по ту робу у Норвешку шестъ пута, у Пруску три до четири пута, а у Канаду само два пута преко године отићи може. — Одкако Француска збогъ повишеня ђумрука манѣ дрва изъ сѣверны европски земаля увози, пао е и извозъ нѣногъ вина, раківе и сирѣета у те предѣле, а осимъ тога су и у земльи произвоѣена дрва млого поскупила. Кадъ е уговоромъ одъ

Digitized by Google

1860. млогима производима олакшанъ увозъ изъ В. Британске у Француску и обратно, поплашиля су се, нарочито у Француской, млоги предузимателъи заштићены предузећа, и навалъивали су адресама на владу, да ій заключенѣмъ таквогъ уговора неупропасти. Саобраштай се између обадвѣ землѣ знатно умложіо, безъ да су се предосѣћана зла слѣдства появила, и почемъ година и двѣ протеку, неће француска гвожђари на то ни мислити, да безъ уживане заштите обстати немогу. — Одкако су нѣмачке државе међусобне ђумручке линіе дигле, индустрія ніе назадъ пошла, него се напротивъ яко развила. —

§. 156.

Немотрећи на поводъ, коимъ се завођенѣ ђумрука у каквой земльи више препоручуе но у другой, полезноћа и штетность ђумрука зависи одъ величине државе, коя се ђумручкомъ линіомъ одъ осталы држава исключава. У маньой су држави несамо трошкови наплаћиваня ђумрука и чуваня одъ кріомчара сразмѣрно већи, него е и користь, коя се заштитомъ привести хтѣла, маня, а напослѣдку и штета, изъ поремећеня ванземске трговине проистичућа, яча и то зато, што маня земля подобно поединимъ предѣлима само неке родове добара производи, и по томе већу часть потреба трговиномъ намиривати мора. У таквимъ земляма дакле треба да е и нижій ђумрукъ и на манѣ добара ударенъ. Зато е за благостанѣ народа корисно, кадъ се у томъ случаю вище земаля у едну ђумручку свезу састави, и тако се производнимъ и у обште економнимъ силама народа могуће найвећій просторъ отвори за развитакъ подъ огромномъ конкуренціомъ жителя свію савезны држава. (1) Овако здруженѣ држава посредомъ ђум-

Digitized by Google

рука побуђує народе къ пріятельскомъ приближеню и къ заедничкомъ предузиманю млоги други обште полезны мѣра. (2) Незгода савеза лежи у томе, да се по могућемъ раскинуђу савеза млога предузећа оштете, и да се за трошаче намиренѣ млоги потреба яко отешта; (3) но овога се случая свѣту манѣ бояти треба подъ еднако напредуюћимъ народно-економнимъ знаньима и истинама у практичномъ животу. Основи таквогъ ђумручкогъ савеза су:

1, Између савезны држава укину се сви ђумруци; но ако бы кодъ поедины савезника разнице у трошаринама было (у акцизи), онда треба да може ударати свака држава на производе изъ друге савезне землѣ унете оноликій данакъ, коликій на свое домаће производе мећe. (4)

2, Цѣо просторъ савеза, подобно каквой великой држави, има према странимъ државама само едну ђумручку линію, на коіой се по обштой тарифи на еднакій начинъ ђумрукъ наплаћуе.

3, Приносъ ђумрука дѣли се по одбитку трошкова између савезны држава по уговореномъ мѣрилу, найлакше и найсправедльивіе по жительству сваке савезне државе. (5)

4, Управлянѣ цѣле ђумручке струке стои подъ едномъ дирекціомъ, у коіой су све државе савеза представлѣне.

5, Промѣне у устройству ђумрука рѣшаваю се по заедничкомъ споразумлѣню свію савезника.

(1) Примѣръ за успѣхъ великогъ ђумручкогъ савеза дале су нѣмачке државе. Найпре су 1828. сту-

Digitized by Google

пиле Баварска и Виртембершка у савезъ трговный и ђумручкій, а одма затимъ понаособъ Пруска и В. Х. Хесенска, коима 1831. Валдекъ и Курхесенска приступе. Год. 1833. саставе се оба ова савеза у єданъ, коме се исте године придруже Саксонска и десетъ туриншки земаля и областій, доцніє му приступе Баденска и Насавска 1835., Франкфуртъ 1836., Липе и Брунсвигъ 1841. и Луксембургъ 1842. год. Год. 1841. продужи се савезный уговоръ далѣ на 12 година. — Брунсвигъ є съ Хановерскомъ 1835. одвоєный савезъ имао, коме є Олденбуршка 1836. приступила, и изъ кога є Брунсвигъ 1841. опетъ иступіо био. — Год. 1851. было є опасности велике за савезъ, да се раскине, но ова се уклони, и почемъ Хановерска и Олденбуршка у великій савезъ ступе (1853.) продужи се уговоръ до 1863. год. Настаяванѣ, да се цѣла Аустрія савезу придружи, имало є само толико успѣха, да су се млоге узаймне олакшице кодъ ђумрука завеле, одложивши далѣ приближенѣ на доцніє. Засадъ є слабъ изгледъ, да све државе нѣмачкогъ савеза ступе у ђумручкій савезъ, кои сада заузима простора 9112 □ миля съ $32^1/_2$ мил. жителя. —

(2) Н. п. да заведу єднаке мѣре и новце, да се приближе у устройству пошта, желѣзница, канала и други путова, као и у размѣру и наплаћиваню трошарина, такса за патенте на изнађеня, за путове и т. д. —

(3) Цѣо савезъ манѣ извози и увози, но што бы то поєдине државе за себе чиниле, єръ се млоге потребе подмирую производима савезны држава, кое су пре савеза као стране землѣ ђумрукъ плаћале. —

(4) Спочетка се у нѣмачкомъ савезу плаћао при увозу неки трошевина изъ кое савезне државе толикій данакъ, уколико су домаћи производи истогъ рода ячемъ

Digitized by Google

данку подложни, но што се плаћа у земльи, одкуд се трошевина доноси. Доцніе се дозволи, да свака земля може на увезене изъ други савезны земаля производе онолико данка наплатити, колико на домаће производе наплаћує, напротивъ да мора и одъ домаћи производа узетый данакъ при извозу у какву савезну державу навозачу повратити. —

(5) Яче обтереćени еспапи троше се више по варошима, зато треба на варошке жителѣ веће участіе дати. Франкфуртъ н. п. има участія у приходу цѣлогъ савеза съ $4^2/_5$ на сваку главу жителя други держава. — Трошкове треба одбити одъ нечистогъ приноса и то по дужини пограничне линіе сваке савезне землѣ. —

§. 157.

Ако се у коіой держави заштитни ћумруци іошъ укинути немогу изъ призрѣня, да се домаћи занати небы потресли и оштетили, или изъ узрока што е неизвѣсно, докле ће мирни одношаи између держава траяти, што су страна правительства нашу трговину у своіой земльи ограничила, или е ограничити намѣраваю и т. д., или се изъ буцетны призрѣня на укинуће финансійски ћумрука баръ засадъ мислити несмѣ, онда неможе ни влада ванземску трговину одъ ћумручкогъ терета ослободити. Но имаюћи предъ очима неугодный утицай ћумрука на развитакъ трговине, нетреба да влада те ограничаваюће мѣре далѣ распростире, но уколико бы то особите околности и горепоменути обзири захтѣвали. — Извозъ се може по већой части сасвимъ ослободити сходно основу, да свакомъ производу могућу нейвећу продню прибавити треба, и да ніе умѣсно, производъ сировине на користь урађуюћи заната угнѣтавати. Кодъ увозны ћумрука треба у виду имати:

Digitized by Google

1, Да небуду већи, но што є за заштиту домаћи заната одиста потребно, ни толики, да бы якомъ крiюмчаню повода давали.

2, Да тарифе буду утврђене и ясне, и да дару необтерећаваю.

3, Да цѣло уређенѣ ћумрука неда повода ни оштећеню државне касе ни жалбама публике.

Често плаћаю државе iошъ награду (премiю) за извозъ неки земальски производа или на увозъ оны добара, коя су нужна за домаћу потребу, имено за урадне занате, каошто су преобразине или помоћне матерiє. Те награде се даю некимъ производительима или трговцима о трошку народа, и побуђую предузимателѣ на конкуриранѣ у награђеномъ послу, те се тако обори цѣна повлаћене робе толико, да предузимательи више добытка немаю но као и они у неповлаћенимъ радняма съ томъ само разликомъ, што се онимъ првима добытакъ а и нека часть трошкова изъ државне касе плаћаю. Ако се све препреке слободногъ развiяня радности уклоне, и оне горе (у првой книизи) изложене подпоре занатима учине, онда нетреба никакве премiє давати. Друго є оно, што се при извозу неки урађены производа у Европи трговцима плаћа, т. є. кадъ се какавъ еспапъ изради у земльи одъ стране преобразине, на кою є ћумрукъ при увозу наплаћенъ, онда є умѣсно, да се при извозу урађене робе ћумрукъ поврати, и ово є управо само повратный ћумрукъ, (1) кои у томъ случаю и треба вратити.

(1) Премiє на извозъ жита у Енглеской дуго су се издавале. Премiю на платно умалявала є у Енглеской влада одъ 1827. год. мало помало, и укинула га є

Digitized by Google

1834. сасвимъ. И на извозъ харинга и на ватанѣ китова издавале су се преѣе преміе. Веѣа часть премія на извозъ у Енглеской є управо повратный ѣумрукъ (изузимаюѣи златанъ и сребрнъ еспапъ и брашно), єръ се састои у подпуной или почасной накнади плаѣеногъ увозногъ ѣумрука. Кодъ неки производа се при извозу поврати плаѣена акциза, н. п. кодъ пива, меля, артіе. — И у Француской постоє поглавито само повратни ѣумруци, т. є. накнади се онолико, колико є на увезену сировину плаѣено. —

§. 158.

Млоге европске државе, нарочито морске силе, имаю у удалѣнимъ предѣлима державине, кое се обично у државно-научномъ смислу населбине (колоніе) (¹) називаю, єръ су се, баръ у некима, иселѣници изъ Европе населявали. Оне немогу веѣъ збогъ дальине у оной народно-економной свези съ главномъ державомъ стаяти, у коіой стоє саме области, кое ближе леже; но како оне, премда се у млогоме маѣійски съ ньима поступа, опетъ нису страна земля, то и трговина съ ньима стои измеѣу домаѣе и ванземске трговине. У управи населбина и у стараню о ньіовомъ благостаню и свестраномъ развитку имала се предъ очима више или манѣ користь, а нарочито снага и благостанѣ главне землѣ, зато є и владало обште правило, да налелбине треба сматрати као добре піяце, на коима трговци главне землѣ мѣсне производе — обично сирове — євтино купити, а производе главне землѣ — обично ураѣене — скупо продати могу. За достигнуѣе те цѣли прописана су была млога ограниченя, по коима населбине нису смѣле своє производе никомъ другоме осимъ своіой главной држави продати, нити пакъ одъ

Digitized by Google

кое друге землѣ но одъ ове свое потребе купити, поредъ чега имъ е іошъ сасвимъ забранѣно было, неке занате, сировне или урадне, радити, како бы се исти у главной земльи лакше развіяли. (²) Истина су ньіови производи при увозу у главну землю маньій ђумрукъ плаћали но страни производи, али ово е за оиолика удрученя мала накнада была. Очекивана полза одъ оваковогъ поступаня умалява се яко штетама, кое е велика и неискореньива кріюмчарска трговина наносила, и трошковима, кои су нужни были за предупреду кріюмчаня, за одржанѣ мира у самимъ незадовольнимъ населбинама и за обрану ньіову одъ непріятеля у време рата; па зато ни отргнуће населбина ніе за главну землю економно штетно было. Онаковимъ поступанѣмъ убіяна радиность у населбинама ніе напослѣдку ни главной земльи толико корисна. Ово се у новіе време увидило, (³) зато су садъ одношаи између главне државе и населбина у млого болѣ станѣ доведени, и стога су престале тежнѣ населбина, да у оцеплѣню одъ главне землѣ спасеня траже. Што се брижльивіе у свакомъ смотреню поправля станѣ населбина, што се ревносніе ньіовъ производъ и трговина унапређаваю, што е больимъ и разборитіимъ мужевима повѣрена управа населбина, и више се позора има на желѣ и предлоге ньіовы жителя, утолико ће више томе слѣдуюће умложенѣ ньіовогъ жительства и богатства главной земльи корисно быти, и оне се яче узъ ову прилюбити.

(¹) Населбина има више редова: 1, ньи могу образовати у каквой земльи, домаћи или странци, подъ владомъ мѣсне државне властій, — тако су се Нѣмци у южной Русіи, у Польской и Мацарской населили; 2, оне се образую у другой земльи независно одъ свое

Digitized by Google

владе, тако е Исландска постала одъ норвешки населѣника, па се 387 година после тога Норвешкой подвргла; 3, или се образую подъ заштитомъ или поводомъ своє владе у страной земльи, и остану подъ власти своګъ правительства, каошто е веѣа часть населбина постала по одкрићу Америке и воденоګъ пута у ист. Индію; къ овомъ послѣднѣмъ роду принадлеже и населбине и освоєне землѣ трговачки друштва (као британскоګъ ист.-индійскоګъ). Тешко е покои путъ и опредѣлити, шта е населбина, н. п. Алгирска (одъ 1830. год. освоєна) неузима се да е населбина; тако ни землѣ, кое су доцніе Енглези у ист. Индіи освоили. — По цѣли и опредѣлѣню своګъ населбине се опетъ могу разликовати као: воєне, земльодѣлске, трговачке, планташке (за производъ памука, шеѣера, каве —), рудокопске, рибарске, горске, ритске и т. д. — Roscher: Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung, 2. изд., 1856. —

(²) Дуго време е увозъ у шпаньолске населбине было дозволѣнъ само преко Севилѣ, доцніе само преко Кадиса тако, да се н. п. нѣмачко платно тамо преко овы варошій слати морало. — Саѣенѣ дувана у шпаньолскимъ населбинама у Америки было е врло стѣшнѣно, у Чилію е и то и саѣенѣ шеѣерне трске сасвимъ забранѣно было, па тако и постројванѣ фабрика. — Изъ енглески колонія нису се смѣли вунени еспапи извозити, а по закону одъ 1719. ніе дозволѣно было, у ньима никакву гвоздену робу правити. — Одъ француски колонія могу оне у зап. Индіи само аракъ (пирничну ракію) и сирупъ у стране землѣ извозити; населбина Реыніонъ пакъ све своє производе осимъ шеѣера, каве и памука. Увозъ у ове землѣ изъ страны држава, изузимаюћи извѣсну робу, забранѣнъ е. —

Digitized by Google

(3) Зато су управо оне колоніе найболѣ стаяле, о коима е главна земля слабо или ніе никако бригу водила. — Одкако се съ населбинама почело болѣ поступати, оне су яко стале напредовати, нарочито оне, кое су се сасвимъ одъ главне землѣ отргле. Одкако е дозволѣнъ приступъ лаѣама други народа у Кубу, ово е острво врло яко напредовало. — У трговини В. Британске са сав. државама С. Америке было е у ср. р. годишнѣ

	год. 1763.—74.	год. 1816.—22.
увоза	1,202.911 Ls.	2,341.712 Ls.
извоза	3,267.488 „	6,393.956 „

премда овай напредакъ нетреба само оцеплѣню Америке одъ Енглеске него и временомъ развитку приписати. — По Moreau de Jonnès-у было е у трговини европски држава са собственимъ населбинама

	извоза	увоза
В. Британске	300 мил. frs.	342 мил. frs.
Француске	34 „ „	40 „ „
Холандске	27 „ „	30 „ „
Португалске	17⅓ „ „	15·9 „ „
Шпаньолске	10 „ „	20 „ „
Данске	7 „ „	12 „ „

Год. 1854. извезла е В. Британска собствены производа у свое ваневропске државине за 31,450.000 Ls., у свое државине у Европи (изванъ три кралѣвства) за 1,555.000 Ls.; у стране землѣ за 65,927.000 Ls.; — напротивъ одъ увезены те године 56·5 мил. фунтій каве, было е 48 мил. изъ британски државина, но одъ свега се 32·6 мил. фунтій опетъ извезло; одъ увезеногъ изъ британски населбина шеѣера у 5,876.000 центій извезено е неураѣены само 369.000 ц. опетъ у стране землѣ. —

Digitized by Google

§. 159.

За развитакъ трговине корисно є, поставляти трговне консуле по странимъ піяцама, съ коима грађани наше землѣ знатну трговину воде. Консула є задатакъ

1, Да поданицима своګъ правительства по странимъ мѣстима и земляма у свима тегобама и несрећама (н. п. кадъ дужници банкротираю, кадъ ко умре, кадъ коя лађа пропадне —) у помоћи буду, и да ій имено у ньіовимъ пословима кодъ земальски властій заступаю.

2, Да упражняваю надъ истима слободну юрисдикцію, (1) имаюћи право и иначе у млогомъ смотреню према своимъ земляцима званично дѣйствовати. (2)

3, Да токъ трговине своє землѣ и нѣне одношає према трговини страны држава посматраю, да на унапређенѣ исте дѣйствую, и постараю се о одклонѣню опасности и штете за трговину, и да своіой влади подносе извѣстія, предлоге и закнѣвана мнѣнія у интересу трговине.

Изузимаюћи консуле европски христіянски држава по царству отоманскомъ и по нехристіянскимъ државама у Азіи и Африки, гдѣ они скоро сву юрисдикцію, нарочито у грађанскимъ споровима према своимъ поданицима имаю, было силомъ уговора или по злоупотреби, и гдѣ є ньіовъ положай у млогоме наликъ на положай дипломатски посланика; ньіове су услуге, премда по горереченоме ограничене, ипакъ одъ велике користи за трговину. Искуство є показало, да вѣшти и рев-

Digitized by Google

носни консули производима свога народа знатне продайне пiяце отворе, и важне му изворе новогъ богатства изнађу. Зато се за важнiя консулства избираю изучени државни служительи, кои се у трговини и у цѣлой народно-економной струци познаю, и кои имаю знаня у свима важнiимъ наукама и државнимъ уређеньима своє и стране землѣ. Занимаюћи се исключиво пословима званiя своґъ примаю они за то плату одъ поставивше iй државе и по важности мѣста и мложини послова држе они цѣлу канцеларiю съ већимъ или маньимъ персоналомъ. Млоги су консули приватни трговци оногъ мѣста, за кое су наименовани, и често су поданици землѣ, у коiой живе. По достоянству разликую се они као генерални консули, консули, вице-консули и консуларни агенти. (3) Они сви стое подъ попечительствомъ иностраны послова, но примаю налоге непосредно често и одъ попечительства трговине. Влада землѣ, у коiой су консули намѣштени (акредитирани), има право, да своє саизволѣнѣ (егзекватуру) на то да, безъ чега консули немогу званично дѣйствовати.

(1) Слободна юрисдикцiя (екстраюдицiярна) разликую се тимъ одъ судске юрисдикцiе, што она врши послове у споразумлѣню съ граѣанима, кои є потребую, н. п. прави и потврѣуе разне уговоре, завѣштаня и уобште све нотарске послове, — и дакле незанима се суѣенѣмъ. —

(2) Н. п. визираю пасоше, имаю полицайный надзоръ надъ морнарима, своимъ поданицима, прибавляю присуствуюћимъ военнимъ бродовима своґъ правительства новчане помоћи и т. д. —

(3) Француска є држала год. 1856. 25 генералны и 88 просты консула у своiой служби; Аустрiя

Digitized by Google

1853. год. 128 консула, међу тима 31 генералногъ консула и 78 консуларны агента. Белгія има млого консула и агента (250), али текъ неки међу ньима вуку плату одъ државе, сви остали уживаю само прописане таксе, кое одъ приватны лица за свое званично дѣйствованѣ наплаћую. — Србія има агента у Цариграду, кои е у исто време и дипломатичный представникъ владе; србскій агентъ у Влашкой и Молдавской сходно ферманима одъ 1835. и 1839. год. има опредѣлѣнѣ, да поредъ надзираваня княжевы добара подпомогне србску трговину у тимъ кнежевинама; агентъ е по примѣру консула европски сила и неку юрисдикцію надъ Србима упражнявао, чимъ е свакадъ на противность кодъ земальски властій наилазіо тимъ пре, што се ово право и странимъ консулима сада оспорава. Србія, као и Влашка и Молдавска, има права, и иначе по важніимъ мѣстима трговне агенте држати. —

§. 160.

У трговини између двѣ землѣ могу владе уговоромъ трговцима своимъ и странимъ млоге олакшице дати. Врло е млого овы трговны уговора у новіе време заключено, кои су своимъ опредѣлѣньима у духу слободне радиности трговини међународной одъ велике користи были. У пређашня времена тежило се яко на отештанѣ стране трговине, чега е слѣдство было, да су и трговци у странимъ земляма на велике тегобе наилазили, и да су се за любавь домаће индустріе страной трговини временомъ све веће и веће олакшице чиниле. Колико е више за оба тргуюћа народа корисно, имати найвећій просторъ за слободный међусобный саобраштай, толико е већма подъ датимъ околностима, гдѣ ћумруци даю индустріи особеный правацъ и станѣ, нужна већа позорльи-

Digitized by Google

вость при заключаваню трговны уговора, како се небы напрасномъ промѣномъ у трговнимъ одношаима два народа неке гране индустріе штетномъ удару стране конкуренціе изложиле. Станѣ землѣ се мѣня, и послѣдице млоги услова немогу се предвидити, зато се и уговори на опредѣлѣно време обично заключе, по истеку кога се са сходнимъ измѣнама понавляю. Човѣштво є срећомъ толико напредовало, да народъ єданъ нетражи више своє благостанѣ у пропасти другогъ народа, већъ подржава напротивъ користь другога, ако то иоле съ нѣговомъ собственомъ штетомъ скопчано ніе. (1) Зато сви уговори новієгъ времена утврђую:

1, Да поданици єдне државе у другой посве равно урођенима уживаю заштиту закона за свою личность и иманѣ, да се могу по земльи свуда настанити, трговину водити, и разне занате радити. (2)

2, Да поданици обадвѣ државе у земльи, гдѣ живе, подєднако данакъ плаћаю и друге явне терете сносе.

3, Да се укидаю забране увоза и извоза неки еспапа, и да се утврде ђумруци и таксе, коє на приспѣваюће или одлазеће бродове и увожене, извожене и провожене еспапе платити треба. (3) Погрѣшно є притомъ, безъ особитогъ узрока, дати право некой држави, да нѣни бродови и еспапи манѣ плаћаю но исти предмети други држава, почемъ се тимъ штетанъ монополъ узаконява и неслѣдственость показує. Єръ, ако су тіи маньи терети уобште за земальску радиность корисни или баръ бештетни, онда ій треба што више распространити, а ако су шкодльиви, онда ій нетреба безъ нужде према никоме уговарати. (4)

Digitized by Google

4, Да се одреде мѣре, коима ће се кріюмчанѣ изъ едне землѣ у другу предупрећавати.

5, Да се права и обвезаности консула опредѣле.

(1) Американскій президентъ Квинсій Адамсъ каже у своме слову одъ 1827. године: „Найвишій е основъ свакогъ трговногъ саобраштая између два независна народа узаймный интересъ обѣ стране. Ово е душа трговине саме, а неможе се ни съ природомъ човѣка ни съ првимъ законима човѣчіегъ друштва сложити, да народи неку грану трговине крозъ дуже време драговольно воде, одъ кое бы све користи на едной страни остаяле. — При заключаваню таковы (трговны) уговора дужность е сваке стране, да съ непопустльивимъ тврдоглавствомъ нетражи оно, што у нѣнъ интересъ само иде, него да драговольно и на оно пристане, што е другой страни корисно.“ —

(2) И за самъ случай рата осигураваю уговори ово право и слободу страннимъ поданицима, — баръ за извѣсно време по обявлѣню рата, — коіомъ приликомъ форме ради, почемъ се пріятельски сношаи између ратуюћи земаля прекину, страни поданици у непріятельской земльи подъ заштиту друге какве силе подпадну. Тако е уговорено іошъ 1642. год. између Енглеске и Португалске за двѣ године, између Португалске и Шпаньолске 1713. у Утрехту за шестъ мѣсецій по обяви рата. —

(3) Да су забране штетне, и да се безъ ньи може, свакій у новіе време увиђа. Само се за сходно нашло задржати право, да се у време глади извозъ жита може забранити, но и ово е ублажавано тимъ, да држава, коя обично другу землю житомъ снабдѣва, овой

Digitized by Google

и у случаю забране извоза дозволява онолико жита извести, колико іой є за израну народа нужно. —

(4) По уговору одъ 1703. плаћа се на португалско вино при увозу у В. Британску ½ ђумрука манѣ, но на друга страна вина, зато пакъ дозволява Португалска увозъ британски вунены еспапа у свою землю. — Русія и Шведска уговориле су 1801., да се неки производи обѣ землѣ за половину прописаногъ ђумрука увозити могу; а тако исто є уговорено између Русіє и Португалске. — Пруска (за нѣм. ђумр. савезъ) и Напольска уговориле су 1847., да еспапи савеза у Напольской 10 % манѣ ђумрука плаћаю, но роба други држава, а и Напольска се 1845. В. Британской обвезала, да ће на британску само онолико ђумрука наплаћивати, колико одъ еспапа найвише повлађеногъ народа узима. — У новіє време є скоро у свима уговорима изречено, да се одъ поданика друге уговоравајуће стране неће више ђумрука узимати, но колико жительи найвише у томе повлађене землѣ плаћаю. —

III. Провозна трговина.

§. 161.

Провозна трговина стои у тѣсной свези съ увозномъ и извозномъ трговиномъ, и зато самомъ подпоромъ и развіянѣмъ ове помаже се и унапређує се и она, само ако су іой мѣсне околности наклоне, куда нарочито спада граниченѣ државе моремъ и развіена пловидба. (1) Увозни ђумруци найвише смећу провозной трговини, а немаю ни мѣста, како увезеный еспапъ ніє домаћой трошньи намѣнѣнъ. Зато треба увозъ такове робе, што є више могуће олакшати, а то быва тимъ:

Digitized by Google

1, Да се трговцима повратный ђумрукъ плати, т. є. да имъ се накнади при извозу робе оно, што су за нѣнъ увозъ платили. (2) Рѣдки су случаи, у коима се извозный ђумрукъ при доцнiємъ увозу повраћа. (3) Премда овай ђумрукъ има своiй незгодны страна, што трговци веће суме за увозъ на неко време бесплодно употребити мораю, и што є влада принуђена служити се заметнимъ мѣрама за предохрану превара, опетъ є полезность ньiова очевидна.

2, Да се одреде мѣста, на коима страный еспапъ безъ ђумрука неко време у земльи лежати може, по истеку кога рока, да се на нѣга, уколико се за домаћу трошню прода, плати увозный ђумрукъ, а ако се опетъ у страну землю прода, да се наплати само провозный ђумрукъ. Овакова су мѣста:

а, Слободна пристаништа (porto franco, Freihafen), за коя се одређую читаве вароши или одѣлѣня варошiй, између коiй и стране землѣ ђумручка линiя непостои, но коє су одъ осталогъ оташтва таквомъ линiомъ исключене. Вароши на мору или на великимъ рѣкама найзгоднiє су за слободна пристаништа. (4) Трговина се у ньима а преко ньи и у цѣлой земльи подъ иоле угоднимъ околностима брзо развiє, и да повода, да млоги страни капитали у землю дођу, и да се уобште благостанѣ народа увећа. Државна каса истина изгуби притомъ оне приходе ђумручне, коє iой є трошня у слободномъ пристаништу доносила, но ово є мала штета према великимъ отудъ проистичућимъ користима за землю.

б, Явна смѣстишта (entrepôts réels, Lagerhäuser), велики правительствени магацини или ку-

Digitized by Google

ће, на граници или у унутрашньости землѣ, гдѣ страна роба неко време (н. п. годину, двѣ), безъ да се ђумрукъ на ню плати, може подъ надзоромъ власти но подъ слободнимъ приступомъ и руковањемъ трговаца лежати тако, да се, ако се у земльи непотроши, при извозу њеномъ изъ землѣ само провозный ђумрукъ наплати; (5) или

в, Приватна смѣстишта (entrepôts fictifs, Privatlager, warehouses), гдѣ познати, отмѣни трговци подъ ємствомъ за наплату ђумрука увезеный еспапъ крозъ неко време држе, и текъ онда увозный или провозный ђумрукъ плате, какокадъ робу или за домаћу потребу или на страну продаду. За приватна смѣстишта нису сходни они еспапи, кодъ коій се истоветность лако доказати неможе, и гдѣ бы трговци на штету државне касе увезеный еспапъ у земльи продати, а умѣсто тога другій томе наликъ изъ землѣ извести могли. (6)

(1) Найвећу провозну трговину раде Британци и Сѣв. Американци. — Одъ мора удалѣне землѣ могу само своимъ великимъ варошима участвовати яко у провозной трговини, као н. п. Липиска, гдѣ се за стране землѣ млога француска свилена роба и коже за поставу изъ сѣверны предѣла Европе и Азіе продаю. —

(2) И кадъ се еспапи на какавъ саимъ страный извезу, умѣсно є ненаплаћивати увозный ђумрукъ одъ повраћеногъ непродатогъ еспапа. — Што се при извозу урађеногъ когъ еспапа враћа наплаћеный при увозу преобразине увозный ђумрукъ, то ніе финансійска мѣра, него се чини у ползу домаћи урадны заната. Но у овоме бываю млоге преваре. — У Енглеской се збогъ повратногъ ђумрука млога памучна роба из-

Digitized by Google

возила, кою су трговци опетъ кришомъ у землю уносили. — Ради предупреде превара прописанъ е у Француской начинъ доказа, да е урађена роба заиста одъ увезене сировине направлѣна; ко за по године сировину неуради и неизвезе, тай нема права на повратный ђумрукъ. — О Србіи види ниже подъ (3). —

(3) Гдѣ извозни ђумруци постое, и то обично на сировину, ондѣ се (по меркантилной системи) итако на увезену сировину ђумрукъ ненаплаћуе; а напротивъ ту се извозный ђумрукъ на урађену робу неплаћа. — У Србіи постои еднакій ђумрукъ на увозъ и извозъ; и на провезеный еспапъ платіо бы се по томе дуплый ђумрукъ, само ако извезеный еспапъ ніе рукодѣлный производъ страны земаля или колоніялна роба, на кою е еданпутъ при увозу ђумрукъ веѣъ наплаћенъ. За увозъ декларирану робу неможе т. е. трговацъ опетъ за извозъ пріявити, и тимъ се одъ плаћаня ђумрука ослободити; но дозволѣно му е обратно за провозъ пріявлѣну робу доцніе саевимъ или одчасти за увозъ декларирати, и ђумрукъ платити. Извозный ђумрукъ враћа се на однету у страну землю сировину ради урађеня; на однето ради млевеня жито неплаћа се после ни увозный ђумрукъ као ни онда, кадъ е стока на израну у страну землю привремено отѣрана, па се уговна поврати. Одъ земальске сировине израђеный у страной земльи еспапъ подлежи увозномъ ђумруку. Исто тако неплаћа се никакавъ ђумрукъ ни на увозъ ни на извозъ, кадъ се страна сировина у Србію на урађенѣ, и жито на млевенѣ донесе, и стока на израну дотѣра, и потомъ се то све изъ Србіе извезе. И на робу, коя е на стране панађуре извезена или на земальскій саямъ увезена, враћа се одъ непродате количине ђумрукъ. Почемъ се у Србіи еданъ ђумрукъ плаћа и за извозъ, и за увозъ, и за провозъ, то небы требало, наошто законъ ваређуе, да трговацъ плати опетъ

Digitized by Google

ђумрукъ при извозу неке количине робе, на кою є при увозу ђумрукъ платіо, ако се та роба у земльи производи (стока, вуна, коже —), и да мора истоветность увезене робе при извозу доказивати (види подъ в,) єръ, ако є заиста увезену робу у земльи сву или одчасти продао, онъ толико домаће исте робе извози. Види уредбу одъ 1850. год. В № 912. —

(4) Дынкирхъ є постао слободно пристаниште іошъ 1170. год., Баіонъ 1483; — подъ Колбертомъ є 11 слободны пристаништа установлѣно, но само за робу, кою су трговци опетъ извести хтѣли; све є ово 1795. год. укинуто. — Трієстъ, Ђенова и Готенбургъ развили су се као слободна пристаништа врло яко и брзо. — Државине велики морски сила по дальнимъ предѣлима стоє према главной држави одъ прилике као слободна пристаништа. В. Британска има млого важны државина тогъ рода: Хелголандъ на ушћу Лабе, Церсій, Гернсій, Алдерній и Саркъ узъ приморѣ Француске, Малту и Гибралтаръ у средоземномъ мору, С. Єлену и предгоріє Добре надежде у Африки, Ормусъ, Сингапоръ (Аденъ), Хонконгъ у Азіи. —

(5) Млога се роба сасуши или испари и временомъ лакша буде, зато треба неке проценте на то одбити; н. п. у енглескимъ смѣстиштима рачуна се на ово кодъ каве, ораа и бибера годишнѣ по 2 %, кодъ вина око 3 %. —

(6) Зато є у Француской овимъ мѣрама предосторожности и користь смѣстишта врло ограничена. Само є дозволѣно, извѣсне производе француски колонія и друге кабасте, малоцѣне еспапе држати у приватнимъ смѣстиштима, као коже, грађу, люштацъ, млиново каменѣ, смолу и т. д., потомъ памукъ и сумпоръ. Претоваривати се смѣ роба само подъ надзоромъ вла-

Digitized by Google

сти. Памукъ се несмѣ претоваривати. Свака три мѣсеца прегледа робу єданъ ђумручкій званичникъ. Рокъ држаня є обично єдна година. Рокъ є смѣстишта у Србіи 6 мѣсецій, но роба се само у бѣоградскомъ и алексиначкомъ ђумруку смѣстити може; такса є на 24 сата по 20 пара одъ товара или 10 пара одъ центе (т. є. еспапъ, кои се на центе продає плаћа 12·5 % више) осимъ кантарине. —

§. 162.

Провозномъ ђумруку у млогимъ земляма подлеже они еспапи, кои се у землю увезу, па по краткомъ времену опетъ у страну државу извезу, и то или да ій нашъ трговацъ на свой рачунъ на страни купи, па потомъ на страну прода, или да се роба на рачунъ страногъ трговца крозъ нашу провезе, у комъ послѣднѣмъ случаю често само наши одправлячи (спедитори) и возари као помоћници у трговини участвую. У првомъ случаю приноси провозна трговина користи нашимъ трговцима, кои се буду ньомъ занимали, но и у другомъ случаю користе се отудъ осимъ поменуты помоћника трговине и млоге домаће занатліє, коій се производи и услуге на путу троше и потребую (колари, ковачи, ужари, лађари, кочіяши, крчмари —). Провозни ђумруци нису у народно-економномъ смотреню одъ никакве користи, него су само финансійско средство за приходъ државне касе. Провозна трговина є найячой конкуренціи и найвећимъ промѣнама изложена, зато дає она често предузимательима своимъ врло малый приносъ. Тога ради провозный ђумрукъ може лако или занатску заслугу на тако ниску мѣру свести, да се предузимательи посла оставити мораю, или се може таквимъ теретима трговина уоб-

Digitized by Google

ште на друге друмове одбити. Правительства теже изъ споменуты народно-економны призрѣня, нарочито пакъ изъ финансійски обзира, да провозну трговину на своє друмове навуку. Она у истой цѣли построяваю болѣ путове, и спуштаю попутне таксе ђумручке; а и одправлячи и возари траже евтиніє па ма было и заодніє путове. Ово ће склонити правительства, да само толике провозне ђумруке узимаю, колико є текъ нужно за накнаду трошкова, кое она на увозной и извозной граници око провезеногъ еспапа учинити мораю. (1)

(1) У Баварской принео є провозный ђумрукъ државной каси год. $18^{17}/_{18}$. 350.628 фор. а $18^{23}/_{24}$. само 125.716 фор., почемъ су еспапи, кои су се изъ сѣверне Нѣмачке у Швайцарску и Италію слали, умѣсто преко Баварске узели путъ преко Выртембершке и Баденске и преко Прага, Беча и Трієста; а и француска се роба преко Франкфурта у Липиску носила. — У Француской се ніє смѣла до 1832. год. она роба провести, кое є увозъ забранѣнъ было; но садъ има више пограничны точака назначены, на коима се та робе за провозъ експедирати може; само се провести несмѣю: жива марва месо, куйнска со, рафинираный шеѣеръ, свакогъ рода течности, ако нису у флашама или у крчазима и т. д. — Желѣзнице су удесне за провозъ робе, єръ се у нарочитимъ одѣльцима кола подъ ключемъ и печатомъ съ єдне границе на другу роба пренети, и тимъ злоупотреби на путъ стати може. Зато є у Белгіи провозъ неки еспапа на желѣзницама дозволѣнъ, а иначе є забранѣнъ. Исто тако могу се сви еспапи, коій є провозъ иначе забранѣнъ, изъ явны смѣстишта за провозъ експедирати. — У Холандской нема провозны ђумрука. — У ђумручкомъ савезу Нѣмачке се провозна роба при увозу провиди, и подъ олово или печатъ метне, тражи се єство за увозный ђум-

Digitized by Google

рукъ, и у спроводномъ билѣту (тескери) између осталога назначи се и погранична точка, преко кое ће се роба опетъ извести. Дато место престае, кадъ се кодъ истогъ надлежательства докаже, да е роба извезена. Провозный ђумрукъ е уобште 10 Sgr. одъ центе (за нарочито неспоменуте еспане) или сума извозногъ и увозногъ ђумрука, ако овай ніе маньій одъ 10 Sgr. На млогимъ друмовима е маньій ђумрукъ, имено на онима кои су кратки и небы страной конкуренціи одолѣти могли. — У Аустріи по новой тарифи одъ 1854. год. слободни су одъ провозногъ ђумрука сви еспапи, кои преко приморя у землю уђу, и опеть се изнесу, кои крозъ Тиролску у Италію иду или преко сплигенскогъ друма (за Швайцарску и Италію) уђу и изиђу, Дунавомъ или Падомъ се провезу, или кои се изъ явногъ смѣстишта за шестъ мѣсецій на истомъ ђумруку извезу, гдѣ су увезени. Уобште се наплаћуе найвише 16 кр. ср. одъ скупоцѣніегъ матеріяла (на вино, пиво, ракію, мель, масло, сиръ, какао, каву, живу, свилу и т. д.), 6 кр. на већу часть сировине, млоги предмети пакъ неподлеже подвозномъ ђумруку. —

Б, Унапреда папирне трговине.

§. 163.

Међу ефектима су мѣнице, поглавито пакъ државни папири и акціе предметъ трговине (I. §. 168., 225., 228. и сл.). У смотреню мѣница влада нетреба бригу да води, осимъ уколико трговини съ мѣницама обштимъ подпорнимъ средствима на руку иде, као уређенѣмъ берза, поставлѣнѣмъ сензала и сходнимъ опредѣлѣнѣмъ приватны правны одношая између трговаца. Уосталомъ и трговина съ мѣницама има уске границе, еръ са-

Digitized by Google

мо они уобште мѣнице издаю, коима є потребно євтиніє кою суму да исплате или да наплате, па и ови теже, да мѣница о манѣ трошка и што пре до исплате дође. Трговина пакъ съ државнимъ папирима и акціяма кодъ садашнѣ огромности државны дугова и приватны друштвены предузећа врло є знаменита, и може штетна быти, ако се изроди, и небуде више трговина но обклада на слѣпый случай или право коцканѣ (I.§. 168.). Овакимъ пословима дужна є влада на путъ стати. Истина се предупредити неможе, да нове финансійске операціє такву недозволѣну игру неподранюю, и премда се праве куповине, было одма заключѐне или на доцніє погоѣене, несмѣю отештавати, нити се оне лако могу распознати одъ пре погоѣеногъ или доцніє уговореногъ измиреня саме разнице курса т. є. одъ поберіє; то су опетъ нужне наредбе, да се изъ доказане поберіє проистичуѣа потраживаня судомъ тражити немогу, да се подобно поберіи има сматрати и даванѣ у костъ папира (и облигація каквогъ лутрійскогъ займа III. §. 262.), а тако и погодбе на промесе, и да се напослѣдку несамо забрани нуѣенѣ промеса у явнимъ листовима, но да влада тимъ путемъ публику одъ таковы послова одвраћа. (1) Баръ се свака влада може кодъ своій дугова постарати, да обвезанице по могућству за хазарну игру удесне небуду. Напослѣдку унапреѣаванѣ радиности у народу увешѣе капитале у такова предузеѣа, коя су одъ веѣе обште ползе и съ манѣ неизвѣсности и опасности скопчана.

(1) Влада, коя сама хазарне игре као своє приходне изворе држи, нема права приватно коцканѣ као нешто неморално осуѣивати. Поберіи є тешко на путъ стати, премда ій млога законодатства забранюю. — Енгле-

Digitized by Google

ски закони прелазе разумну границу у строгости, єръ по ньима неможе се ніедна погодба за куповину државны папира и т. д. на доцніе заключена судомъ тражити. — Французскій кривичный законикъ казни све обкладе на скаканѣ и паданѣ явны ефекта (effets publics), и наређує, да свакій продайный уговоръ важи као таква обклада, ако продавацъ недокаже, да є продате папире при заключеню уговора на своимъ расположеню имао, или ій морао имати доцніе у уговорено време предає (avoir dû s'y trouver). — У Пруской є забранѣна продая билѣта на промесе (Promessenscheine) за изграванѣ съ преміяма скопчаны облигація. — Промесе су писмена обеѣаня єдногъ лица, да ће другоме у идуѣемъ изграваню припадаюћій на извѣсну лозу добытакъ исплатити. Игра на преміє чисто є хазарна, єръ се купацъ и продавацъ узаймно обвежу, да ће по некомъ року овай ономе набавити извѣсне папире по уговорену унапредъ цѣну, но тако да купацъ, ако бы збогъ нижегъ курса папира на данъ оногъ рока штетовати морао, може одъ уговора одустати и папире непримити, кадъ унапредъ неку накнаду — премію — (пишманицу) за право одустанка положи. — Папире у костъ дати онай є посао, кадъ ко требаюћи готовы новаца, да своє папире на кратко време другоме у залогу, и плати за тако узаймлѣне новце утолико веће интересъ, уколико є по природи папира или по времену веће вѣроватноћа, да тіи папири яко у цѣни пасти могу. Другій данъ или іошъ пре може узаймитель своє папире одкупити, или то костиранѣ, плативши но новой погодби интересъ, на далѣ продужити, за кое време папири єднако на нѣговомъ расположеню стое. Но по већой части недаю се у костъ свои но туђи папири. Єданъ да другоме у костъ папире трећега, и плати ономе интересъ на новце, кое є онай овоме трећему за папире дао. Ако папири скоче у цѣни, онай првый профитира, ако падну, онъ мора диференцію другоме да плати. (Ово є чисто игранѣ на диференцію).

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

Кредитни заводи.

§. 164.

Кадъ капиталиста неће са своимъ капиталомъ самъ какавъ занатъ да ради, онда може онъ на разный начинъ тай производный изворъ другоме да уступи, и да зато накнаду (интересъ) одъ овога узме. Первый условъ оваквогъ уступа є кредитъ онога, коме се капиталъ повѣрава. Кредитъ т. є. повѣренѣ, кое дужникъ кодъ повѣрителя ужива, основанъ є или на осигураню залогомъ каквомъ (заложный кредитъ), при чему се на личне одношає дужника слабо мотри, или на мнѣнію, кое капиталиста уобште има о личнимъ свойствима и о имовномъ станю или о приходима дугующегъ позаймача (личный кредитъ). (1) Обште, кредитъ унапређаваюће мѣре, као добро уређено правосуће и осигуранѣ залогомъ, неспадаю овамо, а исто тако ни кредитъ, потребанъ господарима земаля, о коме є горе подъ §§. 48.—50. говорено, и кредитъ на ручну залогу, потребанъ найвише сиротиньи, о коме ће ниже у глави четвртой говоръ быти, неможе быти предметъ посматраня у овой глави економне полиціє. Овдѣ ће се дакле узети у научный претресъ само она друштва, коя капитале на заямъ подъ разнимъ видо-

Digitized by Google

вима даю, и коя тай посао као занатъ раде, безъ да у кои одъ горе споменуты родова спадаю. Даванѣ и узиманѣ капитала на заямъ корисно е и за едну и за другу страну, потоме и за цѣло народно кућенѣ, еръ млоге занатліе прибаве тимъ средства за распространѣнѣ своій производны и други предузећа, а капиталистама се дае прилика, да свое капитале сигурно и корисно употребе и занимаю, и побуђуе ій на нову штедню и умложенѣ капитала. Но кредитъ е изложенъ и злоупотребама, кадъ — друштва — обманама капитале изъ корисніи за народъ предузећа у непроизводно и несигурно заниманѣ увлаче, (2) чему мѣрама владе на путъ стати треба. Капиталъ, кои друштва другима на заямъ даю, мораю они такође по већой части одъ приватны лица просто узаймити, или га на акціе скупити. Акціонари онда нису повѣрительи друштва но учасници у предузећу, и подносе подеднако штете каогодъ што право на дѣобу добытка имаю. (3)

(1) Редовно се пази и на лична свойства дужника, да ли е добаръ платиша и на способность, т. е. имућность нѣгову, да има одкудъ дугъ платити. —

(2) Управительи друштвены послова сматраю наравно цѣлу стварь съ приватно-економне точке, и предпоставляю ону радню, коя друштву найвеће користи приноси необзируући се на послѣдице отудъ за народно кућенѣ. —

(3) У послѣднѣ доба су се нарочито ова друштва умложила, и за предметъ свое спекулаціе важніи предузећа свакогъ рода узела. Она се готово исключно као анонимне компаніе на акціе установляваю. — Умѣсно е закономъ дозволити, да акціонари само своимъ улогомъ за дугове друштва еиствую. Законъ одъ

Digitized by Google

1856. дозволява у Енглеской свима новимъ друштвима, изузимаюћи банке и друштва асекуранціе, да се на основу ограниченогъ ємства (limited liability) установити могу, ако се само ова околность (ограничено ємченѣ) самимъ именомъ друштва изражава, и свакомъ се приликомъ на знанѣ дає онима, кои бы съ друштвомъ посла имали. — Србскій законъ изриче просто, да учасници за штете друштва одговараю само своимъ улогомъ. —

§. 165.

Кредитне заводе зато є тешко подѣлити, што друштва разне кругове своимъ пословима даю, тако да нема родова радня, кои су међусобно наликъ, а опетъ се одъ други єднаки предузећа разликую. При свемъ томъ можемо кредитне заводе на два главна рода подѣлити.

1, Позаймне банке, као старієгъ порекла, такова су предузећа, коима су се пређе поєдине банкерске куће занимале (I. §. 227.), банкерски послови. Ако банке издаю ноте на показателя (банкноте, §. 131. сл.), онда има влада мѣста по своимъ праву надзора и стараня о новцима, и надъ цѣломъ банкомъ надзоръ држати. Но и банке на акціе основане, кое папирне новце неиздаю, треба да се смѣю текъ съ одобренѣмъ владе основати, и да єднако подъ контроломъ нѣномъ стоє, єръ се иначе често друга лица, коя съ банкомъ посла имаю, оштетити могу. (1) Ово важи за сва безимена друштва на акціе установлѣна, за друга занатска предузећа дозволѣно є по закону, да компанія свой предузетакъ само кодъ суда пріяви и у новинама обзнани. У смотреню позаймны банака можемо ова правила поставити:

Digitized by Google

а, У статутима, кое друштво влади на одобренѣ подноси, треба да е изложенъ начинъ установлѣня друштва, послови, коима ће се оно занимати, како ће се дѣонице рачунати и исплаћивати и т. д.

б, Управительи нека буду обвезани, да редовно у прописано време извѣстія о станю послова свакадъ обзнанюю, найболѣ у новинама.

в, У статутима треба да е опредѣлѣно, коликій ће капиталъ предузећа быти; при томе се обично спочетка нека маня извѣсна сума као капиталъ друштва опредѣли съ тимъ, да се она до неке веће суме доцніе повисити смѣ, преко кое далѣ умложенѣ само съ дозволѣнѣмъ власти быти може. Прекомѣрно умложаванѣ капитала недопушта се изъ призрѣня на поедине банкерске куће, кое бы тешко конкуренцію банке издржати могле.

г, Акціе нетреба да на тако ситне суме (н. п. исподъ 100 талира) гласе, те да и лица манѣ имућности у предузећу участвовати могу, еръ се тіи маньи капитали и н а ч е корисніе употреблюю.

д, Нека у свакой држави буде дозволѣно само мало банака и то на живимъ трговнимъ піяцама, но оне могу огранке свое по цѣлой земльи расути.

ђ, Банкама су дозволѣни ови послови: да могу мѣнице сконтирати, — да даю новаца на заямъ подъ ручномъ залогомъ (н. п. на домаће облигаціе државе и корпорація, но обично не на акціе) или подъ добримъ емствомъ, — да подъ истимъ условима отвараю кредитъ трговцима на текућій рачунъ (conto corrente), — да примаю уло-

Digitized by Google

ге подъ интересъ или безъ тога, — да издаю мѣнице и асиняціе и т. д. —

(¹) Србскій законъ наређуе, да се безимено друштво само са знанѣмъ попечительства финансіе установити смѣ, кое ће найпре програмъ друштва а потомъ доцніе и статуте нѣгове расмотрити, па установлѣнѣ одобрити или неодобрити. — Командитна друштва, премда су на акціе, непотребую одобреня власти. — У Енглеской ніе потребно ма за какво предузеће — изузимаюћи банке и друштва асекуранціе — тражити саизволѣнѣ власти. —

§. 166.

2, Банке съ ячимъ участвованѣмъ у занатскимъ предузећима, занатске банке, називаю се кредитна друштва. (¹) Кредитна друштва су у найновіе време постала, и успѣваю у своимъ предузецима рачунаюћи на моћь саставлѣны велики капитала, еръ текъ помоћу ове капиталне снаге могуће имъ е, огромне раднѣ предузимати, конкуренцію потуђи, и знамените добытке истѣрати. Ова кредитна друштва имаю млого противника, кои имъ пребацую, да оне послове, кои су сигурни и по народъ корисни, итако банкерске куће и позаймне банке раде, и да е по томе излишно, за те послове друга друштва заводити. Поредъ излишности кредитны друштва налазе се и у томе ньіове слабе стране, што се осимъ послова банкерски кућа и позаймны банака остали послови кредитны друштва съ ризикомъ раде, и безъ обзираня на државне интересе предузимаю, и што напослѣдку често, премда предузимательи яко отудъ профитираю, опетъ тіи послови съ народномъ штетомъ скопчани быти могу, почемъ

Digitized by Google

друштва и у странимъ државама велике раднѣ предузимаю, и тако странимъ интересима служе. (2) Ове замѣрке, да су све и основане, неправдаю првенство позаймны банака надъ кредитнимъ друштвима, нити служенѣ странимъ интересима садржи у себи воєванѣ противъ благостаня домаћегъ; а уосталомъ држава има власти изъ статута неумѣсна и штетна опредѣлѣня избрисати, и доцніє непрекидно послове друштва контролирати. Осимъ послова, у коима се кредитна друштва съ позаймнимъ банкама надмећу, раде она іошъ поглавито ове:

а, Тргую съ ефектима свакогъ рода укрупно, и истѣрую свой добытакъ изъ разнице течая тій кредитны папира при куповини и продаи; но почемъ є ово опасанъ и за народно иманѣ неплоданъ посао, изъ кога се редовный профитъ само помоћу неморалны средства вадити може, то небы требало да га влада дозволи, а іошъ манѣ да га подпомаже.

б, Позаймлюю новце на ручне залоге, имено и на акціє, за тако назване репортне спекулаціє, чимъ се яко иде на руку прекомѣрномъ задуживаню, кое є поводъ пропасти млоги людій. (3)

в, Друштва осниваю нова занатска предузећа на акціє тимъ начиномъ, да потребный капиталъ одчасти унапредъ даду, па акціє временомъ продаду, чимъ и управа цѣлогъ предузећа на ново акційско друштво пређе. Подобнимъ начиномъ одкуплюю кредитна друштва и већъ постоєћа предузећа, при чему се поглавито на то гледа, да се више међусобно конкурираюћи предузећа уєдно сліє, коя, довольнимъ капиталомъ снабдѣвена, лако сваку конкуренцію надвладати, те и предузимательима већу добыть принети могу. (4) Кредитна

Digitized by Google

друштва се истина тимъ унапређавна показую за народну радиность, но побуде къ томе су сасвимъ приватно-економне; єръ су она дотле предузећу каквомъ наклонѣна, докъ акціє нѣгове изъ руку неистуре, а после имъ є цѣло предузеће посве страно. Природно є, да ће друштво свака средства употребити, те да бы акціє пре продає већу цѣну имале, но што заслужую, и да ће потоме доцніє купци (предузимательи) штетовати морати. Но често изъ овогъ истогъ натѣриваня цѣне или збогъ непредвиђены догађая мора и друштво велике штете претрпити и то утолико веће, уколико се съ већимъ ризикомъ у послове упушта. Покои путъ осную се акційска друштва за такова предузећа, коя бы поєдини предузимательи съ больимъ успѣхомъ радити могли, и онда є поредъ други незгода штета за капиталъ, кои се у таквимъ друштвенимъ предузецима безъ праве ползе нагомила. Но време само научи и друштва, да се у некорисне и врло ризичне послове неупуштаю, и поєдина лица, да имъ свою рукопомоћь недаю, а зле послѣдице се увелико и правительственимъ мѣрама предохранити могу.

г, За извршенѣ овы послова друштво треба више новчаны средства, но што капиталъ нѣговы акція износи. Почемъ му изъ разумны основа ніє дозволѣно, папирне новце издавати, то мора оно тражити, да капитале у заямъ на своє обвезанице узме, коє доцніє одкуплює, како акціє новы предузећа прода, и учинѣне займе поврати. За ове узаймлѣне суме недає друштво особито ємство, но оне му се позаймлюю изъ простогъ повѣреня, коє капиталисте у друштво имаю. Истина су нѣгове обвезанице покривене ефектима разнимъ, коє оно као собственость или као ручну

Digitized by Google

залогу има, но цѣна овы ефекта подлежи промѣнама, може пасти, и онда нема сигурности ни за вредность обвезаница, те и повѣрительи штетую. Ово нису рѣдки случаи, али, ако и нису свакадъ губици знатни, нарочито подъ добримъ устройствомъ друштва, опетъ се они немогу предупредити као уобште ни све несреће у трговини. (5)

(1) Име неозначава подпуно задатакъ завода, па и изразъ кредитно друштво за покретности означава само, да оно на непокретна добра непозаймлюе. Ови заводи су скоро по примѣру пруског друштва Seehandlung и белгійскогъ société générale (§. 146.) установлени. — Париско друштво société générale du crédit mobilier, подъ краћнимъ именомъ crédit mobilier познато, установили су Исакъ и Емилъ Переръ, Фулдъ и Фулд-Опенхаймъ съ одобренѣмъ правительства одъ 1852. год.; капиталъ му е 60 мил. frs. у 120.000 акція по 500 frs. — Darmstädter Bank für Handel und Industrie 1853. съ 10 мил. фор. у акціяма по 250 фор. — Oesterreichische Kreditgesellschaft, у Бечу одъ 1855., међутимъ са 60 мил. фор., кои се на 100 мил. умложити смѣю, у акціяма по 200 фор. — Три друштва у Мадриду и два у Барсельони. — Год. 1856. установлено е у Нѣмачкой осамъ у Швайцарской три друштва съ подобнимъ задаткомъ Види: Hübner: Jahrbuch für Volkswirthschaft und Statistik 1857. V. —

(2) Да друштва и на диференціе (§. 163.) купую, неможе се мислити, еръ имаю довольно капитала у рукама. Кобуршкомъ друштву то е изрикомъ забранѣно. Париско друштву забранѣно е непокривено продаванѣ своій обвезаница на рокове (ventes à découvert) и куповине на преміе, а исто тако несмѣ оно участвовати у займима страны држава безъ нарочитогъ санзволѣня владе. —

Digitized by Google

(3) Найглавніи начини, како се послови у папирной трговини врше, могу быти ови: 1 куповине за готово, marché à comptant, en liquidation, per cassa, Tageskauf, гдѣ се за папиръ одма по течаю оногъ дана готовъ новацъ да; 2, куповине на рокъ, marché à terme, Zeitkauf, и то или а, просто, безъ узгредны услова, гдѣ се новци положе текъ по истеку некогъ рока, обично око половине или око конца когъ мѣсеца по течаю тогъ дана, — у Паризу є свакадъ рокъ fin (du mois) courant или fin prochain. — Ко какву спекулацію почне съ куповинномъ папира, мора желити, да течай ныовъ скочи, како бы скуплѣ продати могао; но ко папире, ков у своммъ иманю нема, прода (à découvert), мора желити да падну, како бы ій у време, кадъ му требаю, евтиніе купити могао; — б, куповине на диференцію курса, цоберія; — в, на преміе, marché à prime, Prämiengeschäft, гдѣ се уговори, да єдна или друга страна одъ погодбе доцніе одустати може, ако какву накнаду (премію) плати; премія се у процентима уговори, н. п. $^1/_2$—$1^1/_2$ %, и ако є купацъ право задржао, да одъ погодбе одустане, онъ мора премію унапредъ положити. Поредъ овога може се више овы послова єданъ съ другимъ везати, и онда изъ тій разны комбинація постаю нови родови послова. Тако н. п. може ко єдномъ лицу неке папире по данашнѣмъ течаю продати, и одма ій одъ нѣга за нешто већу цѣну на рокъ купити, а може исте продате папире тако и одъ трећегъ лица купити (на повратакъ продати). Разлика у течаима, по конма двонца заключе куповину, коя ће се у разне рокове извршити, зове се уобште репортъ (report). И репортне спекулаціе су управо займи на залогу. — Ко акція за н. п. 10.000 фор. вма, може ій кодъ кредитногъ друштва заложити, и на то $^3/_4$ оне суме у готову узаймити, остаюћи господаръ и оны акція. За узаймлѣны — готовы — 7500 фор. може опетъ акція узети, и на ньи наново $^3/_4$ вредности

Digitized by Google

у готову т. е. 5625 фор. кренути, за кою суму опетъ акціе купити, и наново ій за 4218 фор. заложити може и т. д. На овай начинъ постане онъ господаръ суме одъ 27.343 фор. у акціяма, на кою 17.343 фор. дугує. Али почемъ онъ дивиденде 7 % вуче, а за узаймлѣне одъ друштва новце само 5% интереса плаћа, то е добытакъ нѣговъ начисто 346·86 фор., осимъ дивиденде одъ првы 10.000 фор. акція — Ово су злоупотребе, кое се предупредити немогу, како друштво на акціе позаймлює, но и добыть спекуланта осуети се врло често разницомъ и промѣнама течая акція. —

(4) Париській crédit mobilier подпомагао е друштво за зиданѣ новы зданія и читавы улица, коя оно после продає, — друштво рудокопнѣ у департаменту Лоару, — друштво омнибуса у Паризу, — друштво за производъ соли у источнимъ департаментима, — француско друштво за одкупъ аустрійски желѣзница. Истый заводъ одкупіо е 1856. за 115 мил. frs. желѣзнички акція; позаймио е некимъ желѣзничкимъ друштвима 38 мил. frs.; ступіо е у договоръ съ мадридскимъ кредитнимъ друштвомъ за построєнѣ желѣзница одъ Мадрида до француске границе, и намѣрава установити єдно друштво за пловидбу съ огромнимъ задаткомъ. — Аустрійскій кредитный заводъ (Kreditanstalt) узео е на свой рачунъ за 20 мил. фор. акція елисаветине желѣзнице (Бечъ-Мынхенъ), за 50 мил. лира акція и облигація ломбардске, за 10 мил. тиске, за $3\frac{1}{2}$ мил. пардубичке, за $9\frac{1}{2}$ мил. фор. источно-галичке желѣзнице, 6 мил. одъ друштва „Аустрія“ за земльодѣлска побольшаня, 3 мил. фор. одъ аустр. друштва за морску трговину и т. д., и позаймлює новце по 5 % на акціе овы подпомаганы друштва. —

(5) Кредитна банка у Майнингу може до за $\frac{1}{3}$ своръ акційскогъ капитала банкнота издавати, али из-

Digitized by Google

дату суму мора свакадъ готовиномъ у каси покрити. — Облигаціе кредитны друштва стое далеко за првенственимъ облигаціяма желѣзнички друштва. — Париській crédit mobilier ради, осимъ са своимъ акційскимъ капиталомъ іошъ съ датимъ му на текућій рачунъ сумама, кое могу двапутъ веће одъ оногъ капитала быти. Осимъ тога смѣ друштво за десетъ пута толико, колікій му е капиталъ, (дакле до 600 мил. frs.) издати облигаціе, коима рокъ плаћаня (каденція) мора баръ 45 дана по виђеню быти, и кое несмѣю преći суму у разнимъ папирима у каси наодећу се. При концу 1856. было е друштво 101 мил. frs. дужно на текућій рачунъ. Влада му е 1855. изъ призрѣня на околности времена забранила, да изда новы 240.000 облигація по 250 frs. комадъ. Уобште су у почетку была претѣрана очекиваня одъ кредитны друштва, свакій се надао лакомъ и брзомъ богатству, неки су се добро помогли, но многи, нарочито манѣ вѣшти и богати, савршено су се сатрли участвованѣмъ у пословима кредитны друштва. Потресъ явногъ кредита понайяче дѣйствуе на папире кредитны друштва, кое доказуе криза послѣдньи година. Дивиденда акція париськогъ crédit mobilier была е (заключиво съ 5 % интереса) 1854. $11^{.8}$ %, 1855. $40^{.75}$ %, 1856. 23 %; акціе одъ 500 frs. продавале су се после заключеногъ мира год. 1856. Марта по 1977, Августа по 1640, Новембра по 1200, frs.; год. 1857. Августа по 900, Новембра по 750 frs.; — год. 1859. Августа $821^{.25}$ frs., Новембра $783^{.75}$ frs.; 1860. Августа $687^{.5}$ frs., Новембра 775 frs., год. 1861. Мая $706^{.25}$ frs., Октобра 703 frs. Бечкій кредитный заводъ плаћао е 1856. 5 % интереса и 12 % супердивиденде дакле 17 %. Цѣна е акціяма 200 фор., но стаяла е у Априлу 1856. на 320, у Декембру на 315, у Януару 1857. на 293, у Юлію око 240, у Августу око 235, у Новембру 192 фор. ср.; у почетку 1861. на 162 фор. при концу Юлія $174^1/_2$ фор., Новембра $183^1/_3$ фор. новы. — Дармштат-

Digitized by Google

ска банка за трговину и радиность: 1855. $10^2/_3$ %, 1856. 16 % дивиденде; Януара 1857. заключено бы, да се капиталъ одъ 25 мил. на 50 мил. фор. уложи; цѣна е была први акція одъ 250 фор. Януара 1856. око 300, Априла око 348, Януара 1857. 350, Февруара 315, Юлія 278, Августа 266, Новембра 218 фор. —

§. 167.

Овдѣ описане занатске банке одвећъ су нови заводи, те да бы се довольно искуства имало и правительству за нѣгово владанѣ према ньима стална правила прописати могла. Већъ као друштва на акціе немогу се оне установити безъ дозволѣня владе, кое имъ нетреба ни одрећи, єръ су безъ сваке сумнѣ за индустрію народну одъ врло велике користи. Ако се мѣрама владинимъ истина млоге злоупотребе и предупредити могу, опетъ правительство нема начина, да предупреди и употребу капитала на млогоструче послове, одъ коій безъ добры послѣдица за народно кућенѣ само (дѣобомъ иманя) учасници друштва профитираю. Но брижльивость владе нека неиде тако далеко, єръ бы се тимъ учинило, да се друштва неосную и отештанѣмъ некорисны по народъ послова, кои се већомъ части немогу штетни назвати, осуетила бы се и ньова добра страна. Као найвише правило нека важи, да нележи у позиву владе, настаявати, да се кредитна друштва осниваю, него напротивъ ако капиталисте и спекуланти ту потребу осѣћаю и изяве, она нека имъ у извршеню ньове намѣре на руку иде, имаюћи при устройству друштва као и доцніе при контролираню нѣговы послова на то мотрити:

Digitized by Google

1, Да капиталъ друштва само толикій буде, коликій изискую народно-економни одношаи землѣ. (1)

2, Да акціє небуду евтиніє одъ неколико стотина форинтій или талира, и да негласе на показателя (au porteur).

3, Ово исто правило важи и о обвезаницама друштва, при чему іошъ далѣ треба прописати, да друштво издате обвезанице свакадъ и одма уонолико одкупити и изъ циркулаціє извуѣи мора, како и уколико папире разне, коима тай дугъ покрива, прода, или учинѣне займе, коима є такоѣе своє обвезанице осигурало, наплати. Почешѣе треба и готовину у каси налазеѣи се и дугове друштва осигураваюѣи папира извидити, и ньіову праву, пазарну вредность по величини дивиденде оцѣнити.

4, Друштву нека забранѣно буде, да се само оно у занатска предузеѣа упушта, и да послове на диференціє ради.

5, Влада да се чува одъ саучаствованя у користима и штетама друштва, єръ тимъ лако у строгости контролираня попустити може.

6, У смотреню доброгъ устройства друштва, круга дѣланя одбора, користи установителя, обзнаньиваня друштвены извѣстія и рачуна — важе правила, коя су напредъ прописана за разногъ рода друштва имено у предидуѣимъ §§. ове главе.

(1) По рачунаню штутгарскогъ трговачкогъ одбора уложено є у Нѣмачкой године 1856. и 57. скупа у велика занатска предузеѣа 347·5 мил. фор., одъ тога є намѣнѣно желѣзницама 76 %, банкама 17·4 %, рудницима 4·3 %. —

Digitized by Google

ГЛАВА ТРЕЋА.

Одређиванѣ цѣне владомъ.

§. 168.

Народна економія (I. §§. 34.—38.) показує природне узроке, кои цѣну добрима опредѣляваю, и узима у заштиту слободу конкуренціє у свимъ появима економногъ живота народа, зато су наредбе владе противъ ове слободе уобште излишне и често штетне. Потоме дакле може влади дозволѣно быти, да на величину цѣне дѣйствує само изузетно кодъ неки родова добара и само подъ извѣснимъ условима. Найобичніє се прописую тако названимъ полицайнимъ таксама — цѣне оны добара, коя найнужніє и найпростіє потребе людеке намирую као хлѣба и меса (понегдѣ свѣћа и сапуна), а по онимъ земляма и пива, гдѣ є оно найобичніє пиће у народу. Свакадъ се само цѣни урађеногъ или иначе за потрошакъ довршеногъ еспапа граница поставляла (лимитирала); сировине т. є. као преобразине овы добара нису се таксирале, єръ се оне укрупно и изъ дальны мѣста подъ слободномъ конкуренціомъ на пiяцу доносе, а и иначе се на разне манѣ важне цѣли троше, н. п. на рану стоке, на пециво ракіє и т. д. Премда су дакле производъ и продая сировине — жита, стоке, лоя — подъ слободномъ конкуренці-

Digitized by Google

омъ стаяли, урађевина є исключно была у рукама занатлія, кои су у еснафской свези живећи конкуренцію ограничавати и договоромъ цѣну по вольи повишавати могли, зато су и полицайне таксе баръ за хлѣбъ и месо (а и за пиво) єдине могле сачувати трошаче — сиромашніє — одъ злоупотреба привилегираны продаваца. Но одређена цѣна мора продавцима подпуно трошкове и умѣсну занатску заслугу подмирити, и како се трошкови често мѣняю, то се и цѣне према извиђенимъ трошковима повремено друге одређивати мораю. (1) Трошкови су саставлѣни

1, Изъ промѣнльивы частій, т. є. изъ цѣна и количине на производъ таксираногъ добра употреблѣны сировина (матеріяла); за то треба найпре изнаћи изъ извѣстія съ разны седмичны піяца цѣну стоке и жита разногъ рода, меля и єчма; па потомъ опредѣлити, колико є потребно ове сировине, да се извѣсна количина купованы добара може по одређену цѣну давати, єръ стока може дебела, мршава, ситна быти; кожа, утроба рогови — неулазе у рачунъ; одъ некогъ жита се више брашна измелѣ; мель є некій и неке године больій и издашніи. — (2)

2, Изъ непромѣнльивы частій, куда иду издаци на наямнике, помоћне матеріє (н. п. дрва кодъ пекара и пивара), овегданѣ стоєћегъ и интереси текућегъ капитала, унапредъ плаћена трошарина и обична занатска заслуга. Ове издатке треба према некомъ среднѣмъ обиму предузећа свакогъ мѣста или предѣла у цѣлини прорачунати и на свакy оку меса, хлѣба, пива ударити. (3) Тимъ ће се истина предузећа, већа одъ узетогъ обима користити, маня ће пакъ нешто у штети быти.

Digitized by Google

(1) Обично се одређує такса за хлѣбъ свакогъ мѣсеца, за пиво сваке по' године; у Француской такса за хлѣбъ сваки 15 дана; у Лондону прѣђе до 1815. год. сваке седмице; у Србіи за месо при издаваню месарница подъ аренду за цѣо рокъ аренде но съ разнимъ цѣнама за разна годишня времена; за хлѣбъ у години више пута, како на піяци цѣна жита и брашна яко скочи и падне; свѣће (и сапунъ) неподлеже одъ 1861. год. никаквой такси. —

(2) Ради точніегъ опредѣлѣня на млогимъ се мѣстима праве пробе млевеня, но и оне су несигурне, єръ неко жито дає више брашна, свакояко више ако се двапутъ мелѣ, потомъ неко є бѣлѣ, па већъ зато болѣ и скуплѣ, па и по постровню млина брашно є свакадъ друкчіє. По хайделбершкой проби рачуна се кодъ 100 зрна ражи (безъ одбитка уйма) 85·2 % брашна, 12 % трица, 2·8 % губитка (што се проспе, или у вѣтаръ оде), уямъ є $^1/_{16}$. Гдѣ се брашно редовно продає, ондѣ є болѣ млевенѣ и неузимати у рачунъ. Одъ пшеничногъ брашна испече се одъ прилике 126 % (око $^5/_4$) хлѣба, одъ ржаногъ 136 % (око $^4/_3$), и по томе бы се одъ 100 ока ражи у зрну 112 ока хлѣба испекло. Маньи хлѣбови имаю односно више коре и зато су лакши. — За пиво рачуна се у Берлину одъ 16 шефела пшенице и $1^1/_2$ шеф. меля да изаѣе 16 тона (по 100 кварта) пива; у Баварской по закону одъ 1811. даю 1 шеф. (єчмене) єзгреннце суве и 3 фунте меля 7 акова зимнѣгъ пива, и 1 шеф. єзгренице и 5 фунтій меля 6 акова лѣтнѣгъ пива (кое се зими за налѣто пече). — Кодъ меса узме се средня тежина стоке, какова се обично у комъ мѣсту колѣ, и средня продайна цѣна тогъ времена; што месари одъ заклане марве иначе, не као месо, продати могу, то се одбіє одъ цѣне, а додаду се други трошкови око кланя и продаваня и занатска заслуга (у Аустріи 15 % цѣлогъ ме-

Digitized by Google

сарскогъ приноса). — По проби берлинской измѣрила є комисія 4 найболя вола и 4 найлакша, и нашла є, да комадъ у ср. р. $525\frac{1}{2}$ фун. меса и $10\frac{1}{2}$ ф. лоя има. Куповна цѣна съ данкомъ износила є на комадъ 44 Rlr. $16\frac{2}{5}$ Sgr.; одъ овога се одбило за кожу, лой, главу, ноге, єзикъ, утробу и т. д. 7 Rlr. $5\frac{3}{4}$ Sgr., дакле за месо є остало было 35 Rlr. $9\frac{11}{12}$ Sgr., кое є чинило на фунту меса $1\frac{2}{3}$ Sgr., почемъ се одъ оны $525\frac{1}{2}$ ф. одбило 12 ф. на сасушенѣ и губитакъ. —

(3) Ови су рачуни по већой части доста површни. — По парискомъ пропису долази обшты трошкова и заслуге за пециво и продаю хлѣба одъ єдногъ цака (157 килогр.) брашна 10 frs., а тако се одъ прилике и у Нѣмачкой рачуна. — Манѣ бѣо хлѣбъ продає се 15 cts. на хлѣбацъ (одъ 2 килогр.) євтиніє. Велике пекарнице свакояко имаю односно манѣ трошка. — Баварскій законъ одъ 1811. узима у рачунъ, да пивара обичногъ обима 450 шефела єзгренице потроши, дакле да око 3000 акова пива преко године испече; трошкове ставля на $3397\frac{1}{2}$ фор. за зданія, посуѣе, наямницу, конѣ, дроблѣнѣ єчма, смолу, дрва, свѣће и интересъ на капиталъ, кое чини на єдну мѣрку (Mass) пива $4^{\cdot 53}$ феника; занатска заслуга ставлѣна є на $1002\frac{1}{2}$ фор. (или 6—7 % нечистогъ приноса) или $1^{\cdot 47}$ фен. на мѣрку, свега $1\frac{1}{2}$ кр. на мѣрку, чему треба додати іошъ трошкове за трошарину, єчамъ и мель. —

§. 169.

Полицайне таксе имаю своє врло незгодне стране. Треба млого труда и времена, докъ се одреде, и докъ се по дугой препирки власть и продавци на єдно сагласе. Продавци се упиню, да докажу, како су жито, брашно, стока, мель скупи употребляваюћи у доказиваню разна убѣђаваюћа

Digitized by Google

и обманююћа средства, и како безъ штете на нуђену таксу пристати немогу. Често убѣде власть на свою користь, и продаю она добра скуплѣ, но што бы се подъ слободномъ конкуренціомъ куповати могла, а покои путъ є власть непопустльива, и продавци или мораю заиста штетовати, или ограниче производъ, ако закономъ нису обвезани, да извѣсне количине свакадъ за продаю у готовини имати мораю. Гдѣ таксе постоє, ту сами продавци цѣну никадъ необараю, ма како да су се тропкови умалили. Зато су таксе понайпре нужне у маньимъ мѣстима, гдѣ у тимъ занатима мало конкурената има; напротивъ у вѣћимъ варошима и на живимъ друмовима, гдѣ велики капитали и предузимательи конкурираю, и гдѣ се лако печенъ хлѣбъ, месо, пиво са стране свакадъ донети могу, таксиранѣ є излишно. Ово є искуство показало, єръ су послѣдице добре быле, кадъ су се таксе у тимъ мѣстима укинуле, и тіи производи су се євтиніє куповали, но подъ полицайнимъ ограниченѣмъ, а велике незгоде и опасности, одъ коій се власть найвише бояла, нису се показале. И продавци, ради своій муштерія, чуваю се, да свакій часъ и безъ нужде цѣну повишаваю. На маньимъ мѣстима пакъ покушаванѣ, да се таксе укину, ніє добро испало, єръ є лако продавцима договорити се (почемъ ій мало има), а немаю се стране конкуренціє бояти, зато су се у тимъ мѣстима таксе опетъ завести морале. На свакій начинъ пакъ треба прописомъ свакогъ продавца реда ради обвезати, да самъ цѣну унапредъ одреди, по кою ће свой еспапъ крозъ опредѣлѣно време, н. п. мѣсецъ дана, давати морати, и да ту цѣну како власти обзнани, тако да є и предъ своимъ дућаномъ на угледъ купцима изложи. Уосталомъ ніє нужно никако све сорте когъ производа

Digitized by Google

такси подвргавати, но само ону, кою сиромашнія, радничка класа за свой ужитакъ купує, све остале финіє сорте могу се свакадъ слободной конкуренціи оставити. Разумѣ се по себи, да и найевтинія сорта мора таквы свойства быти, да здравлю и вкусу годи, и да на мѣру излази. (1) По селима се сами трошачи непосредно овимъ производима снабдѣваю, зато ни таксе мѣста немаю, но утолико су оне нужніє по крчмама, гдѣ путници свраћаю, имено по онима, кое су на друмовима и по селима саме безъ конкурента.

(1) На ово треба мѣсна власть нарочито да пази; да є брашно чисто одъ землѣ и куколя, да є хлѣбъ одъ чистогъ брашна безъ трица, и да є довольно ускисао и печенъ; — да месо ніє труло, смрдльиво и одъ болесне марве, да се сувише домѣре (Zuwage) купцима недає, па и домѣра да буде за употребу; — пиво да се непродає младо, да се после съ водомъ немѣша, и да нема мѣсто меля други нездравы матерія. — Ради контролираня прописане тежине болѣ є, да се цѣна хлѣбовима мѣня, но да цѣна иста остає, а тежина по скупоћи жйта да маня или већа буде (као у Аустріи). —

§. 170.

Преће су правительства за нужно налазила, закономъ ограничавати накнаде за погоћену употребу неки производны средства или за уживанѣ прихода одъ раднѣ и одъ производногъ иманя, но наскоро се увидило, да є ово одређиванѣ аренде и киріє одъ стране власти безуспѣшно, и зато су власти іошъ само наямницу и интересъ закономъ ограничавале. Наговори себичны господара раднички, призрѣня на євтиноћу и стога на прод-

Digitized by Google

ню еспапа као и предосторожность, да радници договоромъ наямницу сувише увисъ непотѣраю, наводили су владу на мѣре, коима се наямница ограничавала. (1) Но влада е притомъ губила изъ вида добре послѣдице, кое изъ велике наямнице за млогобройну радничку класу проистичу, као и околность да се господари радника лакше на оборенѣ наднице но радници на нѣно повишенѣ договорити могу. Договори између господара немогу се закономъ предупредити, па зато и радницима валя слободу договора оставити, уколико они небуду съ претняма и насилѣмъ скопчани. (2) Свакояко се треба потрудити, да трвенѣ међу господарима и радницима ненарасте дотле, да или они своя радилишта затворе, или радници ій сами оставе. Опредѣлѣнѣ накнаде за радню одъ стране владе нема дакле мѣста ни практичности, еръ кодъ вѣштачке раднѣ рѣшава у томе степенъ способности радника, а у найнижой найпростіой радньи, н. п. кодъ надничара и служителя, итако е цѣна збогъ лакогъ конкурираня довольно ниска. Само е изузетно у ономъ случаю умѣсно услуге таксирати, гдѣ е природомъ ствари или државнимъ уређенѣмъ конкуренція у радньи ограничена, и гдѣ бы радници нужду потражителя ньіове раднѣ лако злоупотребити могли. (3)

(1) Нѣмачкій Reichs-Polizei-Ordnung одъ 1577. год. наређуе, да свака власть за плату служителя, руководѣлаца и надничара тарифу састави. — Подобне наредбе издаване су быле и у Енглеской; год. 1350. заключіо е парламентъ, да наямница небуде веђа, но што е у ср. р. пре куге одъ 1348. год. была. У Насавской е 1821. год. предлагано, да се наямница таксира. —

Digitized by Google

(2) У Енглеской су 1425. договори зидарски калфій проглашени као невѣрство. Іошъ подъ Ђорђемъ III. забранѣнъ е быо радницима овакавъ договоръ, но подъ Ђорђемъ IV. 1824. да имъ се у томе слобода, и они саставе затимъ више друштва у намѣри, да наимницу повисе. Немира међу фабричкимъ радницима было е више пута у Енглеской после овогъ закона, само се неможе знати, да ли башъ у слѣдству закона. —

(3) Ови су случаи кодъ услуга, кое се укратко сврше, а често се потребую; таксиранѣ е угодно за потражителѣ услуга а и за раднике, еръ се тако радня ньова радіе и чешће употреблява; н. п. таксе за превозъ преко рѣка, за фіякере, за вожню између вароши и когъ яко посѣћаваногъ мѣста у полю, за ношенѣ путничкогъ пртляга одъ станице паробродске у варошь, за воће путника по вароши и т. д. —

§. 171.

Теже е изнаћи, да ли е умѣсно закономъ одредити, какви су услови дозволѣни у позаймльиваню новчаны капитала. У старо време е сасвимъ забранѣно было, узимати накнаду какву на новце, кои се коме позайме, еръ се она послуга сматрала као дѣло човеколюбльивости. Овакве мѣре изъ непознаваня свойства капитала проистичуће нису се могле извршивати, и быле су за дужнике неповольне, еръ су имъ повѣрительи збогъ опасности, да ће се наплаћиванѣ интереса дознати, тимъ веће интересе тражили. Доцніе се узиманѣ интереса дозволи, и забрани се само наплаћиванѣ већи интереса но што законъ допушта, тако названы узурны интереса, кои су за дужника тегобни, и кои му се неправедни чине. (1) Закони су точніе опредѣлили, шта е управо узура, и то:

Digitized by Google

1, Кадъ ко више, но што є дозволѣно, одъ сваке стотине (процента) наплати, куда спада и то, кадъ се интересъ одма одъ позаймлѣногъ капитала одбіє. (²)

2, Кадъ узурачъ позаймлѣну суму окрньи н. п. наметанѣмъ по скупо урачунатогъ еспапа, умѣсто новаца, или принуди узаймителя, да обвезаницу изда на већу суму, но што заиста у готову прими.

3, Кадъ узурачъ захтѣва интересе и на неплаћене интересе (интересъ на интересъ).

4, Кадъ су други споредни услови займа за узаймителя штетни, н. п обвеже се, да некій провизіонъ поредъ интереса плати.

(¹) Каошто мойсієвъ законъ Евреима забранює, да єданъ одъ другога интересъ наплаћую, тако и коранъ и канонично право (позиваюћи се на мойсієвъ законъ) недопуштаю узиманѣ интереса. — Грађански законици доцніє одређую величину интереса разно, у Европи обично 5—6 %. — Аустрійскій узурный законъ одъ 1803. дозволява кодъ заяма на залогу 4 %, кодъ осталы заяма и међу трговцима 6 % интереса. — Француській code civil одъ 1803. изриче да: „интересъ може быти законый или уговореный. Законый интересъ одређує законъ. Уговореный интересъ може већій одъ законогъ быти, ако то законъ незабранює. Уговореный интересъ мора написмено утврђенъ быти,“ но нигдѣ законъ неозначава, коликій є законый интересъ. Текъ закономъ одъ 1807. одређенъ є за законый и за уговореный интересъ у грађанскимъ пословима 5 у трговачкимъ 6 %. Законъ одъ 1850. наређує, да се већій уговореный интересъ одъ дугованогъ интереса или одъ капитала одбіє, или, ако є ово обоє измирено, да се съ

Digitized by Google

интересомъ поврати. Лица, коима е узуранѣ занатъ, и коя обично узураю, подлеже казни. — Баденскій законъ незабраиюе више одъ 6 % интереса узети, но изявлюе (у додатку къ поменутомъ франц. закону), да таква потраживаня никадъ немогу имати права на залогу или на првенство, да се никадъ немогу тражити одъ стѣциштне масе, и да дужникъ има право свакогъ мѣсеца повѣрителю дугъ одказати и капиталъ вратити. Баденскій кривичный законъ проглашава, да су погодбе за прекомѣрне користи у займима и у другимъ обтереćаваюćимъ уговорима као узура казни подложне, ако 1, повѣритель познату му нужду или познату му лакомисленость другога на оштеćенѣ истога употреби, и овай му се на погоćене узурне користи у писменомъ уговору прикривено обвеже; 2, ако онъ, да бы другога обмануо, уговоръ тако замота, да овай ніе правый размѣръ измеćу своій обвеза и користій увидіо, или по степену свое разборитости ніе увидити могао; 3, ако е онъ малолѣтнога, . . . уговорима реченогъ рода . . . безъ садѣйства тутора . . . заиста матеріялно оштетіо. — У Србіи е законый интересъ 6 %, но може се до 12 % уговорити; интересъ преко тога неважи предъ судомъ. — Србскій кривичный законикъ одъ 1860. В № 986. изриче казань противъ онога, кои чинеćи заямъ прекомѣрне користи (12 % ?) за себе уговори у случаима, кадъ онъ съ неодраслима или подъ старательство ставлѣнима безъ саизволѣня ньіовы родителя или старателя претѣране интересе или друге користи у уговору прикривено себи осигура, и ньи заиста оштети; или кадъ онъ, да бы другу страну преваріо, и себи веће користи, него што е закономъ дозволѣно, прибавіо, уговоръ тако начини, да друга страна правый одношай измеćу даваня и приманя ніе познавала, нити е по станю своръ знаня и свое увиćавности познати могла. Казань е трипутъ онолика сума, колико е користи узурачъ намѣравао прибавити, или е заиста прибавіо, а у

Digitized by Google

повтореномъ случаю и затворъ одъ три до дванаестъ мѣсецій. Овимъ се дакле неказни прекомѣрно узиманѣ интереса, само ій узурачъ по грађанскомъ закону губи, кадъ до суда доће; а казань є управлѣна чисто противъ варалица и обманича. —

(2) Онай, кои узме 100 дуката по 10 по сто подъ интересъ, па мора интересъ напредъ да положи, плаћа 11.11 % интереса, єръ є само 90 дук. приміо. —

§. 172.

Одређиванѣ интересногъ процента закономъ има млого и знамениты противника, (1) кои ово наводе:

1, Интересный процентъ свакадъ и свуда зависи одъ станя тражнѣ и понуде капитала, зато га ни законъ неможе ниже оборити, но што ће га конкуренція сама опредѣлити. Капиталисте су свакадъ противъ тогъ одређеня, и утолико лакше обићу законъ, што дужници њи траже, а не они дужнике. Строгость у извршеню закона искусе само неки, сви се остали тимъ текъ опомену, да се болѣ чуваю, и да збогъ опасности посла већій интересъ траже, (2) и тако остане законъ безъ дѣйства.

2, Процентъ неможе кодъ свію заяма єднакъ быти, и управля се одчасти по опасности губитка, по ризику повѣрителя (I. §. 198.), зато мора већій быти, ако є дужникъ манѣ сигуранъ; а тако и за позаймльиванѣ на манѣ суме и на краће време треба признати већій интересъ, почемъ є то скопчано съ трудомъ капиталисте а и са штетомъ, єръ му враћени капитали често бесплодно леже. Опас-

Digitized by Google

ность, трудъ и штете немогу се оцѣнити и броевима изразити, те да бы се по тому за разне случаеве равный интересный процентъ одредіо. Ако оће законъ, да се у тому управля по найсигурніимъ, н. п. по интабулиранимъ, займима, онда они, кои те сигурности дати немогу, принуђени су самимъ закономъ съ повредомъ закона новаца у заямъ узети, а ако законъ толикій интересъ дозволи, да и найнесигурніи дужници по то, новаца наћи могу, онда е за већу часть случаева законо одређенѣ излишно.

3, Млого пута е принуђена и сама влада, да по скуплѣ интереое, но што законъ дозволява, новаца у заямъ узме (III. §. 257.).

4, Често е за дужника штета, што му законъ на путу стои, те неможе новаца да наће, почемъ му нико по законый интересъ неће а по већій несмѣ да позайми; и тако или мора онъ неко корисно предузеће напустити, или у велике губитке и бѣду пасти. (3)

5, Намѣра, да се закономъ предохране лакомислени и неразумни дужници одъ презадуживаня, неуспѣва, еръ, докъ имъ се годъ судомъ неодузме слободно располаганѣ иманѣмъ нвіовимъ, они ће се свакадъ моћи продаванѣмъ иманя или иначе упропашћавати.

(1) Turgot: Mémoire sur le prêt à intérêt, Paris, 1789. (писано іошъ 1769.) — Jer. Bentham: Defense of usury, London, 1787. и доцніе (има превода нѣм. и франц.). — Günther: Versuch einer vollständigen Untersuchung über Wucher und Wuchergesetze, Hamb., 1790. — v. Kees: Ueber die Aufhebung der Wuchergesetze, Wien, 1791. — Потомъ Say, Jacob,

Digitized by Google

Storch, Lotz, Kudler, и многи други народни економи, а тако су се и трговачки одбори по Европи съ незнатнимъ изузеткомъ сви противъ ограниченя интереса изяснили. — Braun и Wirth: Die Zinswuchergesetze, Mainz, 1856. — У В. Британской укинути су 1854. закони о интересномъ проценту, изузимаюћи само законе за позаймителѣ на залогу, но гдѣ се има по каквомъ закону или по уговору законый интересъ платити, ондѣ ће се дондашнїй законый интересъ и платити. — И у Сардиньской укинута су 1857. закона ограниченя интереса; займи съ већимъ одъ дондашнѣгъ законогъ интереса могу се по истеку петъ година исплатити. — Бывшій аустрійскій министаръ Брукъ у своимъ мемоару о задацима Аустріе препоручуе: да се уклоне препреке, кое іошъ скучаваю капиталне и радне силе, да се униште окаменѣни еснафски и повластични обичаи, и да се укину застарѣли узурни закони са своимъ утврђенимъ интереснимъ процентомъ — и т. д. (Гладномъ човѣку болѣ е хлѣбъ и скупо платити, него му га и у найвећой нужди никако немати). —

([2]) Кадъ е у Лифландской 1786. законый интересный процентъ одъ 6 на 5 % спуштенъ быо, страх, да се стварь неодкріе, учиніо е, да се исподъ 7 и више процената ніе могло новаца у заямъ узети. —

([3]) Врло често имаю трговци прилике, да за неколико сатій, дана или мѣсецій на каквомъ послу 10—20 и више процената добити могу; и законъ имъ забранюе, да съ капиталистомъ ту добыть подѣле, него насилу дае предузимателю цѣо профитъ. —

§. 173.

Подъ обичнимъ околностима интересъ ће свакадъ оноликій быти, како га конкуренція опредѣ-

Digitized by Google

ли, и текъ само нарочитый трудъ или трошакъ око позаймльиваня, или бездушность позаймителя и несигурность и нужда дужника могу себичности капиталисте прилике дати, да већій одъ обичногъ интереса узме, кое се наравно збогъ наведены околностій као неморално дѣло сматра, па га после и законъ као таково забранює и казни. Свакояко треба предупредити зла слѣдства оны заяма, кодъ коій дужникъ, имено маньи и на краћій рокъ узаймлѣны сума, невѣштъ у рачуну, неразумѣ заплетене услове займа, нити увиђа теретъ, на кои се тимъ обвезао. (1) Уколико законъ за овай случай, гдѣ нешто или млого обмане има, чинити може, утолико му є слабія снага у случаима, гдѣ ко капитале тражи, ма и по веће интересе, текъ да брже неку нужду намири, како бы се одъ пропасти сачувао, или свое рђаво станѣ прикріо; или у случаю, гдѣ капиталиста позаймлююћи на манѣ суме и на краће рокове има право на већій интересъ збогъ труда око позаймльиваня и штета одъ бесплодно лежећи му капитала. Поредъ тога и опасность, да ће му капиталъ кодъ несигурны дужника пропасти, дає му право на веће интересе. За већу частъ случаєва може влада злу на путъ стати, ако се постара, да се у земльи кредитни заводи осную, кои ће на веће суме (§§. 48. сл. 164. сл. и др.) а нарочито сиротиньи у нужди манѣ суме (§§. 178. сл.) по манѣ интересе капитале позаймльивати. (2) За займе међу поєдинимъ грађанима нека се съ укинућемъ тако названы узурны закона само ово пропише:

1, Да сви уговори о займу, кои неку малу суму прелазе, мораю написмено, ясно и просто саставлѣни быти, съ означенѣмъ у процентима, коликій є интересъ на годину безъ споредны накна-

Digitized by Google

да, н. п. за провизіонъ. Узиманѣ интереса унапредъ може се забранити, єръ више мѣста нема, како интересъ ограниченъ ніє. (3)

2, Да се одреди законый интересъ, по мѣсной піяци за сигурне займе, кои ће судови досуђивати, ако друкчіє уговорено ніє.

3, Да займе, кодъ коій є интересный процентъ млого већій одъ законогъ, може дужникъ свакогъ мѣсеца одказати и исплатити.

4, Поредъ изложенога као прелазну мѣру одъ ограничености къ савршеномъ ослобођеню интересногъ процента могао бы законъ привремено дозволити само већій интересъ, н. п. двапутъ оноликій, коликій є донда было, па текъ по некомъ времену стварь сасвимъ слободной погодби повѣрителя и дужника оставити. (4)

(1) Кодъ селяка често се у Србіи узима 1 цв. на дукатъ за мѣсецъ дана, кое є нерачунаюћи интересъ на интересъ равно годишнѣмъ интересномъ проценту одъ скоро 86. — Колкаунъ прича, да у Лондону има жена, кое пилярицама, тргуюћима съ воћемъ, рибомъ, зелени и т. д., изъ дана у данъ 5 шилинга позаймлюю, и у име интереса свако вече $1/2$ шил. наплаћую, кое у години одъ 300 радны дана чини 3000 %. — У Паризу се често наплаћивало недѣльно на 3 ливре по 2 сола интереса, кое чини 173·3 % годишнѣ. — Іошъ є среća, гдѣ се свакогъ термина обвезанице немѣняю, и интересъ ка главноме недодає, єръ онда є пропасть дужника неизбѣжна. — Зеленаши у Србіи, кои су селяцима по већой части на зеленъ родъ новце по онако скупе интересе и подъ тимъ условомъ позаймльивали, да имъ селяци дугъ плодомъ по уговореной унапредъ цѣни плода одплате, млого су селяка

Digitized by Google

упропастили, но съ незнатнимъ изузеткомъ све скоро неуредне и нерадне люде. Поступка судскогъ §. 119., кои є дужника овлашћавао, да заклетвомъ потврди, колико є управо дужанъ, а остатакъ дуга, макаръ се и написмено обвезао, да одређи може, произвео є велике забуне, и казнивши зеленаше и несавѣсне позаймителѣ и млоге є невине оштетіо; зато буде истый законъ исте године опетъ укинутъ. —

(²) Кредитни заводи за земльодѣлце, нарочито позаймни заводи и домови за варошку сиротиню; а гдѣ тога іошъ нема, они ће се млого помоћи баръ позаймльиванѣмъ изъ явны фондова, кое ће євтиніє за сиротиню быти одъ приватны заяма, а држаће се и процентъ интересный у некой пристойной граници. —

(³) Уговаранѣ интереса на интересъ може се закономъ забранити и у досуђиваню нерачунати, но ако уговорачи сваке године облигацію мѣняю, и интересъ неплаћеный у капиталъ ставляю, или ако повѣритель судомъ интересъ (законый) на неплаћеный уговореный интересъ тражи, закону нетреба да буде противно, єръ є повѣритель при концу године постао господаръ интереса, кое као и главный капиталъ треба да може по вольи производно или непроизводно употребити. По французскомъ закону, ако неплаћеный интересъ буде, коликій є годишный интересъ, онда се или преко суда или нарочитимъ уговоромъ може тражити интересъ на неплаћену интересну суму. — Ово є у обичнимъ случаима свеєдно, као кадъ бы интересъ на интересъ уговоренъ быо, и само є за оне случає и утолико то по дужника корисніє, кадъ повѣритель самъ неће или неможе да тражи (збогъ одсуства, смрти —), и уколико неуговореный интересъ неможе већій одъ законогъ интереса быти. —

Digitized by Google

(4) Напрасно укинуће узурногъ закона ніє нимало рѣавы послѣдица имало у земляма, гдѣ є у народу было довольно капитала и оне горе подъ (2) споменуте лакоће євтиніегъ займа. Но у земляма противногъ свойства быле су послѣдице тогъ ослобођеня неповольне. — Кадъ є царъ Іосифъ II. 1797. у Аустріи све узурне законе укинуо процентъ интересный се яко попео, но тому ніє узрокъ было єдино укинуће ограничаваюћи закона, него су и друге околности своє принеле, н. п. државни займи, продая млоги манастирски добара и наредба, да се сви фондови и сирочадски новци правительству подъ интересъ даду. Жалбе на таково станѣ побудиле су владу, да распише награду за найболѣ научно обяснѣнѣ тій поява. Млога дѣла изиђу о томъ предмету, међу коима награђена буде книга Гынтера (§. 172.), коя є противъ узурны закона написана была. Ову као и оне друге реформе цара Іосифа уништи влада текъ закономъ 1803. године. — Кодъ прелазногъ ослобођеня интереса треба имати призрѣня на займе, кои се на манѣ суме и на краће рокове даю, и дозволити да повѣритель н. п. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ или $\frac{1}{4}$ процента (или више но у томъ размѣру) годишнѣ кодъ сума resp. исподъ 50, између 50 и 100 и већи одъ 100 гроша или талира наплатити може преко дозволѣногъ найвећегъ интересногъ процента; то исто и кадъ ко на кратке рокове позаймлює. —

Digitized by Google

ГЛАВА ЧЕТВРТА.

Старанѣ о сиротиньи.

I. ОДЛОМАКЪ.

О сиротиньи уобште.

§. 174.

Подѣлѣнѣ добара у народу сваке године утолико е болѣ за народно кућенѣ и за државне цѣли, уколико се ньимъ све потребе народа савршеніе намирую. Намиренѣ быва редовно или рентама или заслугомъ. Ко своє потребе рентама (одъ капитала и землѣ) подпуно задовольити неможе, тай подпуни недостаюће заслугомъ, а ко никаквы рента нема, тай мора исключиво живити одъ свогъ заната или одъ своє наямнице. Ако у земльи буде довольно заниманя, и свакій га може и умѣ себи наћи, онда ће радна снага народа по разнимъ производнимъ занатима и службама занята быти, и сви одъ рада живећи наћиће себи ужитка. Неугодна е пакъ дѣоба, кадъ неки неспособни буду, да и найнужніе потребе своіомъ заслугомъ подмире, те тако у сиротиню (1) падну. Ово станѣ оскудѣваня, нужде и брига скраћуе и

Digitized by Google

животъ таквимъ жительима, и доводи ій у зависность одъ други грађана, па по свему томе оно є злоудо и за цѣло државно друштво збогъ штетны своій послѣдица за правный редъ землѣ, за нравно и душевно изображенѣ народа и за воспитанѣ млађегъ нараштая, као и збогъ трошкова, кое државно друштво изъ своій прихода на издржаванѣ сиротинѣ чинити мора. Ако сиротиня и налази подпоре и олакшица кодъ приватны лица и кодъ разны благодѣлны завода, опетъ су іой и државна помоћь и брига нужне, и то старанѣ владе, названо често сиротиньска или убожарска полиція, брои се къ найважніимъ задацима владе збогъ важны послѣдица оногъ неугодногъ стаия єдне части жителя за економно и нравно станѣ цѣлога народа. (²)

(¹) Сиротиня значи и сиромаштво и сиромаси (pauvreté и pauvres, indigence и indigents, Armuth и Armen). У новіє време постали су и изрази пауперизамъ, сиромаштво, и пролетаріятъ, подъ коимъ се разумѣва найсиромашнія класа народа, коя є безъ имаия и безъ извѣсногъ, редовногъ прихода. —

(²) Владе и приватни млого чине садъ за сиротиню, и ако є преће сиротиня у манѣмъ развитку довольно олакшице своегъ бѣдногъ стаия налазила у милостиняма поедины лица, нов су іой случайно, нередовно и не цѣли сходно издаване быле, садашнѣ старанѣ о ньой изискує веће жртве и вѣштине, єръ се она прекомѣрно умножила, и у разне се класе народила тако, да старанѣ текъ онда намѣреногъ дѣйства имати може, ако се буде притомъ поступило строго по некимъ правилима. Зато є и литература о овомъ предмету врло богата; мы ћемо овдѣ само нека дѣла и изъ новіегъ времена навести. — Kleverberg: Essai sur

Digitized by Google

l'indigence dans la Flandre orientale, Gand, 1819. — Fodéré: Essai historique et moral sur la pauvreté des nations, Paris, 1829. — Gérando: Le visiteur du pauvre, P., 1829. — Morogues: Du paupérisme, de la mendicité et des moyens d'en prévenir les funestes effets, P., 1834. — Senior: Statement of the provision of the poor, 1835. — Gérando: De la bienfaisance publique, IV. ч., P., 1839. (врло добро). — Schmitthenner: Ueber Pauperism und Proletariat, Frankft., 1848. — Schnell: (gekrönte Preisschrift) Vorschläge zur Verbesserung der Arbeiterverhältnisse, namentlich auf dem Lande, Berlin, 1849. — Von den Mitteln, den Zustand der Arbeiter gründlich und auf die Dauer zu verbessern, Berlin, 1849. — Holzschuher: (gekr. Preisschrift) Die materielle Noth der unteren Volksklassen und ihre Ursachen, Augsb., 1850. — Moreau — Christophe: Du problème de la misère, Paris, III ч., 1852. — Pashley: Pauperism and poor laws, Lond., 1852. — Vogt: Das Armenwesen und die diessfälligen Staatsanstalten, Bern, 1853. — Осимъ овы дѣла важна су за струку извѣстія комисія, кое су ради испытиваня станя сиротинѣ и дѣйства правительствены мѣра одређиване; а одъ велике користи за стварь были су и састанци стручно вѣшты людій ради договора и савѣтованя о станю сиротинѣ и о начину, како да іой се помогне; првый таковый састанакъ држао се 1856. у Брыселу, другій 1857. у Франкфурту н. М. —

§. 175.

Како е основъ државе лична слобода грађана, неможе ни быти, да земля буде безъ сиротинѣ; еръ, ако су и найбольи услови у држави за обште благостанѣ, и ако бы дакле свакій или одъ ренте или одъ заслуге толико прихода имати могао, колико му е за животъ потребно, опетъ не-

Digitized by Google

ки грађани или неће хтѣти толико зарађивати, колико имъ треба, или ће више трошити, но што бы то по своимъ приходима смѣли чинити. Владе е дакле задатакъ, да понайпре и по могућству сиротиню предупреди, и уколико у тому неуспѣ, да іой станѣ олакша, да іой помогне, и да е на путъ побольшаня изведе. Узроци сиромаштва могу разни быти, зато ій треба точно разликовати и испытати.

I. Незаслужено сиромаштво проистиче

1, Изъ немогућности или изъ тешкоће, да радници што или баръ онолико, колико требаю, зарадити могу; овоме е узрокъ:

а, Или неспособность радника за радъ, душевна или тѣлесна, ако ій сродници неиздржаваю, каошто су старци, дѣца, болесници, немоћници, богальи —; (1) или

б, Споляшнѣ околности, кое раднику украћую радъ и замуку. Овоме може быти узрокъ, да предузимачи немаю за свое производе довольно наручбина или проднѣ, те да радници неузимаю довольно заниманя, или да имъ се радъ рђаво плаћа, да брой радника наглимъ умложенѣмъ жительства толико нарасте, те да сви заслуге наћи немогу, (2) или да и постоећій брой радника довольно заниманя неузима збогъ напрасногъ умалѣня капитала, збогъ побуна, ратова, глади и други несрећны догађая. Подъ таквимъ околностима осиромаше поедина лица или читаве класе радника или читави предѣли; (3) но уобште се ове незгоде могу появити више у варошима но по селима и найвише у мѣстима и предѣлима, гдѣ се мло-

Digitized by Google

ги радници єдногъ рода у ураднимъ занатима занимаю, было то по фабрикама или кодъ своій кућа. (4)

2, Изъ увећаны издатака, кои се обичнимъ дохоцима намирити немогу, каошто то быва у случаима болести, смрти, рата, глади, пожара, потопа, повишеня данака и т. д. Само онай іошъ лако сноси те незгоде, кои є преће нешто заштедіо. Умложенѣ порода и други у фамиліи за радъ неспособны лица изискує такође веће издатке.

II. Заслужено сиромаштво стои у тѣсной свези съ моралнимъ развиткомъ народа, и проистиче

1, Изъ нерада и леньости лица, (5) коя бы радити и уредно живити могла, али коя научивши се на бѣду и немарећи за больимъ станѣмъ воле у нераду мучити се и просяченѣмъ ранити се. Истина има людій, кои су просяци, безъ да су томе злу криви, али тима є лакше помоћи, єръ се они тогъ начина живота изъ нужде и привремено лате, и сами га се окане, како изгледа на какву замуку имаю. Просяци изъ леньости обично су огрезли у свакомъ другомъ пороку, зато се влада потрудити мора, да ій колико толико небуде. (6)

2, Изъ навике за прекомѣрне излишне издатке. Прерани браци, суєта, наклоность немарномъ и веселомъ животу, нарочито пороцима піянства и коцканя, раскоштво и т. д. баце млоге фамиліє у бѣду. (7)

(1) Овамо треба рачунати и глуве, нѣме, тупе, сулудасте, невѣште раднике, кои довольно заслужити немогу. — У К. Вату было є 1834. међу своимъ сиротиньомъ 16·4 % старацa преко 60 година, одъ коій є

Digitized by Google

9 % понешто радити могло, и къ тому 47·4 % дѣце исподъ 16 година. —

(2) Редовно расте жительство съ наращтаемъ благостаня у земльи (§. 10. сл.), но ако постое веѣъ сви услови за нараштай жительства, а у исто време настану препоне умложеню народногъ имана, онда слѣдую незгодни появи у радничкой класи, и траю донда, докъ се или економно станѣ непоправи, или се жительство, иселяванѣмъ, поморомъ, реѣимъ брацима — неуманьи. Ако е сувише жительства само у поединнимъ предѣлима и мѣстима, онда е лакше и помоѣи. —

(3) Уобште у течаю времена разно е было станѣ сиротинѣ. Изъ исторіе зна се, да свѣтъ никадъ безъ сиротинѣ ніе быо, и да су се приватни, нарочито пакъ цркве, манастири и калуѣери о издржаваню сиротинѣ бринули, но одавна су и владе почеле о сиромашнимъ своимъ жительима бригу водити. Нарочито у 16. столѣѣу издато е више закона и научны дѣла о подпори сиротинѣ у Шпаньолской, Холандской, Енглеской, Француской, Нѣмачкой —; но у слѣдству преврата првомъ францускомъ революціомъ и развиткомъ радиности после мира одъ 1815. год. узела е сиротиня сасвимъ другій карактеръ, ако се и неможе сигурно реѣи, да е односно више има но пре (према жительству, кое се скоро удвоило), еръ има знакова, да е и преѣе млого сиромаха было, нарочито просяка и скитница, коій е садъ скоро нестало. Извѣсно е, да после оны горе споменуты несреѣны поява брой сиромаха одма нарасте, и да е и станѣ селяка, одкако се болесть грожѣа и кромпира появила, посрнуло, но млого узрока, кои се одма или никако непримѣте, дѣйствую понаособъ и заедно на умложенѣ сиротинѣ. У Енглеской и Велсу быо е по званичнимъ извѣстіяма брой сиромаха год. 1840. 1,199.000, 1843. 1,539.000, 1846. 1,332.089, 1847. 1,471.000, 1850. 899.000, у почетку 1857. 843.430. —

Digitized by Google

(4) По подацима Дитиричія за Пруску 1848. было є у варошима $10^{\cdot 8}$, у селима $2^{\cdot 6}$ % сиромаха. — У Белгіи по ср. рачуну за три године 1848.—50. было є одъ уписаны сиромаха $25^{\cdot 7}$ % у варошима, 20 % у селима; область Намыръ имала є 26 % у варошима, $13^{\cdot 7}$ % у селима; у ист. Фландри было є више сиротинѣ по селима, єръ се ту млого рукодѣлни занати раде. — У Пруской долазіо є 1849. год. 1 сиромахъ у 60 велики варошій на $5^{\cdot 5}$ жителя, у 238 средньи варошій на $13^{\cdot 56}$, у 672 манѣ вароши на $20^{\cdot 34}$ жителя или геер. 18, $7^{\cdot 3}$ и $4^{\cdot 9}$ %. Неке вароши яко осиромаше н. п. тимъ, што ій млоги имуѣніи трошачи оставе (гарнизонъ, велика школа, надлежательства —), што є страни манѣ посѣћаваю, што трговина и фабрични послови застану, што радници и предузимачи неузиду за напредкомъ радности, те се трошачи са стране снабдѣваю и т. д. — У Вратислави падало є 1849. год. єдно лице одъ туђе подпоре живеће на $1^{\cdot 8}$ жителя, у Грайфсвалду на $2^{\cdot 37}$, у Пренцлави на $2^{\cdot 67}$, у Мылхаузу на 3, у Колони на $3^{\cdot 24}$, у Тріеру на $3^{\cdot 74}$, у Магдебургу на $3^{\cdot 88}$, у Елберфелду на $3^{\cdot 96}$, у Потсдаму на 4 жителя и т. д. — У Лилу (Франц.) было є пређе 30, садъ 33 % сиромаха; у Кортрику (Белгіи) 44, у Бриги 43 %. — Млоги занати по разнимъ мѣстима имаю више сиротинѣ, на свакій начинъ они найвише (подъ єднакнимъ условима), кои найвише радника занимаю, зато мора више сиромашны чизмара но златара быти. У ист. Фландри было є на концу 1848. међу 201.706 сиромаха 49.512 преля, 45.300 надничара, 18.616 ткача (или 38 % свію 1846. год. живећи ткача), 14.578 чипчара (или 78 %), 5806 праля, шваля — (42 %), 3207 столара и деляра (22 %), 1170 чизмара (12 %) и т. д. — У Паризу было є за годину 1829., 32., 35. и 38. у ср. р. међу сиротиньомъ 2208 шваля и куварица, 1387 са старимъ ствари ма тргуюћи женскиня, 1372 посилаца — (commissionnaires), 1170 портира, 900 чизмара, 737 са старимъ

Digitized by Google

стварима тргуюћи мушкараца, 666 праля —. — У Енглеской є износіо $18^{42}/_{46}$. брой одраслы за радъ способны радника сиромашны 29 %, у првой половини 1850.-ты година око 16 % свію сиромаха, а имено

1850. 1. Януара	19·7 %	1. Юлія 16 %
51.	18	16
53.	15·8	—
54.	16·6	15·7
55.	17	16
56,	17·3	15·4

лѣти, збогъ лакшегъ живота, манѣ є сиротинѣ. — У селима, осимъ гдѣ су претѣрано землѣ раскомадане, узрокъ су великомъ сиромаштву и рукодѣлія, коя се за малу надницу или занатску заслугу раде, утолико више ако су ови урадни занати преѣе добро пролазили, па имъ є збогъ конкуренціє машина и дѣобе раднѣ по фабрикама важность побієна, каошто є у источной и западной Фландри, гдѣ поредъ таковы рукодѣлія млоги земльодѣлци ни $^1/_2$ ектара своє землѣ нераде, и то, у ист. Фландри 44·68 % у западной 57·42 % свію земльодѣлаца. — И ондѣ, гдѣ су землѣ међу мало господара подѣлѣне, има сила сиромаха, као у Ирской. — У К. Вату долази на винодѣлске предѣле близу єзера 6·5 до 7·7 %, по горскимъ краєвима до 19 % сиромаха. —

(5) Ово є по народима различито, а тако и по предѣлима. Сиромаштво у Србіи увелико се има приписати нераду народа. — По Дыкпесію лате се нѣмачки и енглески радници лакше другогъ занимання, кадъ съ досадашньимъ на край неизлазе, но фламски (изъ Фландре); за оне каже: „Они се боре до края. Напротивъ фламскій радникъ преда се на мѣсту найтежой оскудици; немѣняюћи ништа у своимъ навикама, онъ ограничи свой найнужніи ужитакъ; и као жртва навикнућа (рутине) пропадне поредъ своГъ заната и неми-

Digitized by Google

слећи на то, да га може оставити.“ — По разнимъ предѣлима часъ е еданъ часъ другій узрокъ сиромаштва. Кадъ се сравне подаци изъ ист. Фландре одъ 1818. и 1848., и изъ франц. департамената Сѣверногъ и Жиронде одъ 1829., онда се има овай преглед у процентима:

	Ист. Фланд.		Департамен.	
	1818.	1848.	Сѣв.	Жир.
1 Размѣръ сиромаха къ жительству	$10^{.7}$	$26^{.16}$	17	$9^{.38}$
2 Изъ узрока: а, старости	$5^{.6}$	$6^{.7}$	$3^{.6}$	$3^{.8}$
б, слабости	$11^{.2}$	$6^{.9}$	$9^{.8}$	$9^{.6}$
в, несреће	7	$8^{.4}$	$7^{.3}$	$5^{.7}$
г, млого дѣце	$48^{.9}$	$23^{.3}$	$30^{.5}$	$51^{.9}$
д, што нема рада	$22^{.8}$	$44^{.0}$	27	$21^{.1}$
ђ, што су сами криви	$4^{.5}$	$2^{.9}$	$21^{.7}$	$7^{.6}$

Неможе се опредѣлити, кои бы се найманый брой сиромаха у каквой земльи као неизбѣжльивъ сматрати морао, еръ млоги сиромаси налазе ужитка кодъ своій сродника, ако су ови имућни. — У ист. Фландри было е сиромаха мушки у 15% манѣ но женски. — У К. Вату између 6159 извѣсны сиромаха, было ій е око 40% збогъ старости, болести, несреће у куће ню —, око $38^{.50}$% збогъ лакомислености, піянства, леньости —, око 15% зато, што су родитель напустили дѣцу безъ подпоре или дѣца родителѣ, напослѣдку $6\frac{1}{3}$% збогъ млого дѣце. —

(6) Ако се сиромаштво неможе укинути, просяченѣ може, нарочито просяци, конма е прошня занатъ,

Digitized by Google

и кои су често варалице, скитнице, крадљивци —, чинећи подъ видомъ прошнѣ свакояка зла. Уколико се они у нарочитимъ крчмама састаю, договараю, особитимъ єзикомъ говоре, утолико су опаснiи за сигурность земальску, но према пређашньимъ временима изгубили су веѣъ важность. — По површнимъ подацима Вилнева долазiо є 1 просякъ на 102 жит. у Холандской и Белгiи, на 117 у В. Британской, на 121 у Португалской, на 126 у Италiи, на 150 у Швацарской, на 154 у Шпаньолской, на 166 у Француской, на 200 у Аустрiи, на 202 у Пруской, на 243 у Шведской, на 250 у Данской, на 666 у Турской, на 1000 у Русiи. — За Француску, ставiо є Вилневъ брой просяка 1829. на 198.000 и на свакогъ просяка iошъ 7 други сиромаха. По рачуну Ватвила пакъ было є 1847. у Француской 337.800 просяка, или 1 на 104 жителя или на $8^2/_3$ сиромаха. У 15 источны департамената долазiо є 1 просякъ на 181 жителя или на 13 сиромаха, у 14 сѣверны департамената єданъ на 62 жителя или на 7 сиромаха. — У Белгiи изброяно є 1839. год. 11.734 просяка. — У Енглеской узима се брой просячки породица на 25.000 са 150.000 глава, кое годишнѣ 1,375.000 Ls. (35 Ls. єдна породица) троше. —

(7) Млоги радници сатру се по британскимъ ракiйницама (gin shops) тѣлесно, душевно и економно. Портеръ є рачунао, да є око 1849. ракiє свакогъ рода потрошено у британскомъ кралѣвству по цѣнама при точеню око 24, пива око $25^1/_3$ мил. Ls., дакле свега $1^3/_4$ Ls. на главу. — У Холандской узима се потрошакъ годишньiй на 30—35 мил. frs. — У сѣвернимъ предѣлима — Британской, Русiи, — пiянство є яче распространѣно но у южнимъ, и ондѣ найвише гдѣ се ракiя пiє, збогъ скупоће вина, кое є слабiє као и пиво одъ ракiє, и нiє тако издашно. —

Digitized by Google

§. 176.

Тешко є точно изнаћи брой сиромаха у каквой земльи, єръ они, кои кодъ сродника и приватны лица подпоре налазе, недолазе у спискове, кое влада саставля, а и у списцима неизлаже се разлика између сиромаха, кои привремене, и оны, кои сталне помоћи траже. Почемъ су уређеня у више земаля различита, то се немогу статистични подаци сравньивати, но подаци о брою сиромаха єдне землѣ изъ разны времена, ако се свакадъ купе само по єднакимъ правилима, показую баръ, да ли се брой сиромаха умложіо или уманьіо, и да ли се станѣ ньіово наболѣ или нагоре окренуло. (1) Брой сиромаха пакъ у каквой земльи зависи одъ овы околностій:

1, Ако є жительство угусто населѣно, конкуренція у свима занатима велика и наямница мала, и ако продукція споро расте, то и нови радници теже ужитка налазе. Докъ є жительство ређе населѣно, донда има прилике, да се свакій лако може подуватити оны послова, кои раднику сигурногъ и траућегъ заниманя и ужитка даю. (2)

2, Ако є радиность по своммъ станю и правцу више случайнимъ промѣнама изложена, каошто є фабричка радня и споляшня трговина, то є брой сиромаха већій но у земляма, кое саме себи найнужнія добра производе, єръ су онда поремећеня у току радиности ређа, и вѣроватноћа, да се одъ неке раднѣ живити може, лакше се унапредъ увиђа и прорачуна. У предѣлима съ поглавитомъ фабричкомъ индустріомъ чешће се замѣнюю времена благостаня и оскудости, но у предѣлима, гдѣ

Digitized by Google

се више земля ради, или гдѣ су обадвѣ раднѣ еднако распространѣне. (3) Веѣій развитакъ радности повлачи истина за собомъ лакше осиромашенѣ, но у исто време увеѣава народный приходъ у цѣлости, и дае народу и влади млого више средства за подпору и снабдѣванѣ сиротинѣ.

3, Што су ниже класе народа манѣ душевно и нравно изображене, утолико се и сиротиня яче распростире и укоренява.

4, Увеѣаню сиротинѣ могу принети и млога државна уреѣеня, коя развитку заната или изравнаню тражнѣ и понуде раднѣ у гдѣкоимъ предѣлима или у некимъ предузецима на путу стое, и покои путъ раднику смеѣу, те себи неможе посла да наѣе.

(1) Подаци могу несигурни испасти, и сиротинѣ више или манѣ быти но у списковима, кадъ се збогъ несавршености и ограничености у средствима или у ревности сва сиротиня неподпомаже, кадъ се неправи притомъ разлика меѣу сталномъ и привременомъ сиротиньомъ, кадъ се подаци часъ изъ еднога часъ изъ другогъ годишнѣгъ времена узму —. У Енглеской и Велсу су подаци доста точни, еръ за сваку обштину и за веѣе сиротиньске округе наименоване власти све по законимъ прописима у томе радити мораю; но бройный размѣръ меѣу сиротиньомъ и жительствомъ изъ тога се неможе ясно увидити, еръ сва мѣста іошъ нестое подъ тимъ закономъ, и сви окрузи свакадъ своя извѣстія неподносе. У 580 округа было е 1. Юлія 1848. 893.743, а 1849. 827.919 сиромаха. По жительству овы округа у сравнѣню са жительствомъ цѣле землѣ заключавало се, да е у осталимъ частима Енглеске и Велса у исто време было іошъ 183.359 и 169.877 сирома-

Digitized by Google

ха, дакле іошъ 20·5 % тако, да є брой васцѣле сиротинѣ износіо resp. 1,077.102 и 997.796 глава или 6.5 и 6·2 % цѣлогъ жительства. У 602 округа пакъ быо є брой сиромаха 1. Јануара 1849. 987.996 и 1850. 924.672 главе; брой сиромаха у цѣлой земльи по реченому быо бы іошъ у resp. 116.530 и 109.140 глава или 11·7 и 11·8 % веѣій, и чиніо бы дакле 7·14 и 6·6 % васцѣлогъ жительства. По овоме види се, да брой сиромаха, изъ разны времена и изъ разногъ броя округа узетъ, нечини свакадъ єднакій дѣо цѣле сиротинѣ. Извѣстія пакъ о промѣни броя сиротинѣ у єдиакой количини округа точна су, и изъ исты налази се, да се брой сиромаха одъ 1850. год. уманьіо до 1856. съ 15 %. У Скотской было є 1849.—54. у ср. р. 77.760 сиромаха или 2·7 % цѣлогъ броя жителя одъ 1851. год.; у Ирской пакъ было є сиромаха съ почеткомъ године 1849. 620.747 глава (или 9·5 % цѣлогъ жительства одъ 1851. год.) 1850. 307.970 (или 4·7 %), 1851. 209.187 (3·2 %), 1854. 106.802 (1·6 %), 1855. 86.819 (1·3 %). — У Француской по извѣстію Ватвила одъ 1854. износіо є брой сиромаха 8·04 % цѣлогъ жительства, но како све обштине неподлеже сиротиньской полиціи али одъ прилике само половина са 16,522.000 жителя, то и подаци нису сасвимъ точни. Єданъ сиромахъ долазіо є на

9 жителя у 14 сѣверны департамената
11 „ „ 17 западны „
14 „ „ 15 источны и 21 средн. деп.
18 „ „ 18 южны департамената;

обштый средній брой є 1/18; свега сиромаха было є 1,329.659 глава, по Видневу 1,586.340. глава. — У Белгіи рачунало се одъ сиромаха по разнимъ областима, кои цѣле године подпоре туђе уживаю, єданъ на 4·63 у зап. Фландри, 8·86 у ист. Фландри, 12·77 у Хенегави, 13·57 у Брабанту, 14·12 у Лимбургу, 14·77 у Лієжу, 20·85 у Антверпу, 26·13 у Намыру, 186·48 у Луксембургу или за цѣлу землю 1 сиромахъ на 10·56 глава жителя. — У

Digitized by Google

Аустріи (безъ Мацарске) было е 1850. сиромаха око 2·1 % цѣлогъ жительства; у Пруской 4·84 %; у Піемонтской (безъ острва) 1839. 6·28 % нерачунаюћи оне, кои живе у сиротиньскимъ домовима; у Данской по брою жителя 1845. и 1855. было е одъ милости живећи 3,38 и 2·1 %; у Насавской 1818. год. 3%; у К. Вату 12·3 %. —

(2) Преглед броя сиротинѣ у областима прускогъ кралѣвства показуе то; 1848. рачунао се 1 сиромахъ на

64 жит.	у Познаньской		съ найманѣ рукодѣлны
36 „	„ Пруской		заната и са жительствомъ
27 „	„ Поморской		одъ 2200 до 2600 душа на □ м.
23 „	„ Вестфалск.		са жительствомъ одъ
21 „	„ Саксонск.		3000 душа на □ милю.
19 „	„ Слеской		
17 „	„ Бранденб.	са жит. одъ 3000 д. на □ м.	
11·8 „	„ Райнск. обл.	„ „ „ 5800 „ „ „ „	

Брандебуршка рѣаво стои збогъ Берлина, еръ ако се ова варошь нерачуна, онда за саму область долази текъ 1 сиромахъ на 41 жителя. —

(3) У белгійскимъ областима ист. и зап. Фландри наступило е велико сиромаштво, што се жительство прекомѣрно умложило, а продня се платненогъ еспапа уманьила. Год. 1846. рачунало се, да у ист. Фландри 11·9 %, у западной 21·6 % сиромаха живе, кои непрестане подпоре потребую. Сума подпомаганы лица износила е 1847. 37 %, 1848. 34 %, у окрузима некимъ око 42 %, а и поморноћа е ту 1846.—48. тако яка была, да е двапутъ толико помрло, колико се родило, т. е. 15.287 умрлы и 7492 роћены за три године, и да се жительство одъ 1846.—50. у 9370 душа уманьило. — Подобни появи показивали су се у

Digitized by Google

слескимъ горама збогъ яче трошнѣ памучногъ умѣсто кончаногъ еспапа и збогъ наступившегъ у слѣдству тога назадка у производу лана и у предньи. Слески ткачи и предари заостали су были у напредку, кои е у другимъ радиноснимъ земляма наступіо, зато имъ се ограниченѣмъ проднѣ заслуга тако побіе, да су у найвеђу сиротиню пали. У Француской живи у 9 департамената съ поглавитомъ фабричкомъ радньомъ 12·5 %, у 16 департамената съ претежнінмъ земльодѣліємъ 9 % сиромаха. — У Енглеской су резултати сасвимъ други. Год. 18⁵⁰/₅₁. у ср. р. живило е сиромаха:

4·36 % у петъ грофства, у коима се поглавито металъ ради,

5·05 „ у грофствима Деремъ и Норсомберлендъ съ млогимъ углѣнимъ копаоницима,

5·16 „ у шестъ грофства, у коима се млого преде, тка и плете (вирка).

7 „ у 18 грофства, съ поглавитомъ земльодѣлскомъ радньомъ. —

II. ОДЛОМАКЪ.

Предупреда сиротинѣ.

§. 177.

Државной мудрости и човѣколюбію угодніе е, кадъ се сиротиня предупреди, него кадъ се завладавшой сиротиньи олакшице чине, а скоро у свима случаима лакше, евтиніе и сигурніе успѣваю мѣре за оно но за ово. Премда е истина овы основа очевидна, опетъ се она текъ у найновіе време подпуно увидила; па и онда е тешко было изабрати средства и путове, кои къ намѣреной цѣли

Digitized by Google

воде, єръ млоги услови благостаня нису економне природе, него су пре основъ другимъ државнимъ цѣлима, па посредно текъ и народно матеріялно благостанѣ подпомажу. Ова посредна средства предупрѣђеня народне сиротинѣ могу се овдѣ у слѣдуюћему само површно споменути, као:

1, Старанѣ за изображенѣ народа, трудили се око тога приватни заводи, црква или држава, свакояко є снажно средство противъ распространѣня сиромаштва (особито заслуженогъ), єръ се тимъ разумъ развія, нужна знаня међусобно саобштаваю, нравни основи и искрена побожность у народу утврђую, и тако се владомъ прилѣжности, умѣрености, штедльивости и т. д. сиромаштво искоренява. (1)

2, Полиція сигурности чини велике услуге народномъ благостаню заштитомъ и унапрѣђенѣмъ живота и здравля радника и ньіове способности за замуку као и уштеђенѣмъ млоги штета и трошкова проистичући одъ несреће, кое они претрпити могу одъ ватре, воде, непріятеля, варалица, крадльиваца и т. д. (2)

3, Млога нарѣђеня економне полиціє у смотреню производа, дѣобе и трошнѣ иманя, уколико више постизаванѣмъ главногъ задатка народномъ кућеню користи приносе, толико предупрѣђаваю и умложаванѣ сиротинѣ. Олакшицама у рукодѣліяма, трговини и земльодѣлію, увећаванѣмъ вѣштине и знаня кодъ радника, ободраванѣмъ новы предузетака, осигураванѣмъ успѣха раднѣ одъ свакояки непогода — умложаваю се и прилике, да радня довольно заслуге наћи може. (3) Прекомѣрный нараштай жительства, кои изъ лакоми-

Digitized by Google

слены женидба и удадба проистиче, неможе се сасвимъ предохранити безъ насилны мѣра, кое се несмѣю изъ обзира на моралъ одобрити, али изображенѣ и разборитость сиромашне класе народа и овоме су злу найболый лѣкъ. (4) И ободраванѣ штеднѣ и олакшанѣ завода, кодъ коій грађани за себе и за своє могу неко иманѣ или неке приходе заштеђенимъ улозима осигурати (§. 196. сл.), утолико є корисніє, што се народъ на тай начинъ стеченимъ добрима у изванреднимъ незгоднимъ случаима помоћи може, каошто су: смрть, болесть, прекидъ раднѣ и т. д.

(1) Землѣ, у коима ніє закономъ прописано, да свакій школу посѣћавати мора, стоє у смотреню обштегъ изображеня народа горе одъ оны, гдѣ є на то свакій обвезанъ. — Овамо спадаю и друштва умѣрености по веѣой части држава заведена, коя су пиће ракіє и тимъ млоге несреће своимъ трудомъ ограничила и предупредила. Неке државе Сѣв. Америке забраньивале су закономъ продаванѣ ракіє, но безуспѣшно. Манѣ є насилно а веѣегъ є дѣйства кажнѣнѣ явнотъ піянства, сманѣнѣ броя ракійница и меана, и законъ, да се меанске вересіє преко извѣсне суме судомъ наплатити немогу (у Србіи по новой уредби о меанама одъ 1861. год. преко 10 гр. ч.). — У Швайцарской постои законъ, да піянице несмѣю у меане ићи. — Выртембершкій законъ изриче казни противъ начина живота (азоціє), коимъ се люди упропашћаваю, као противъ піянства, коцканя, леньости и т. д. —

(2) Полиція сигурности води бригу и о томе, да рана и пиће, обиталишта и воздухъ по истима здравлю нешкоде, да устройство болница цѣли сходно буде и т. д. —

(3) Монтескіє каже у своимъ знаменитомъ дѣлу Esprit des lois: „Онай, кои ништа нема, а има свой

Digitized by Google

занатъ, ніе сиромашнін одъ онога, кои има десетъ ютара землѣ своє, и кои то радити мора, да може живити. Радникъ, кои є своимъ потомцима оставіо занатске вѣштине, оставіо имъ є єдно добро, кое се усугублява съ броємъ потомака. Онъ друкчіе стои но онай, кои има десетъ ютара землѣ и отудъ живи, и кои ту землю међу свою дѣцу подѣли.“ —

(4) Малтусъ право има, кадъ каже, да треба свакомъ живо представити, да є неупутно и несавѣсно женити се, кадъ нема изгледа, да онъ и породица му обстати могу; но Малтусъ у томе и претѣрує, єръ оће да се они, кои се нису хтѣли усавѣтовати, и опетъ се лакомислено оженили, своіой судби напусте, нека се помажу, како знаду. Нетреба овдѣ изгубити изъ вида, да бы невина дѣца тимъ начиномъ грѣхе своій родителя испаштала, а та се нечовѣчность ничимъ неможе правдати. — Значайно є, да се сиромаштво у млогимъ породицама наслѣђує, и то є могуће кодъ подпуне слободе женидба и удадба. — У К. Вату нашло се међу сиромашнимъ фамиліяма 36·90%, међу поединнимъ сиромасима 34·60% случаєва наслѣдне сиротинѣ. —

§. 178.

Међу непосреднимъ предупреднимъ средствима осиромашеня понайглавитіи су явни позаймни заводи, позаймнице, одъ коій незгодама притѣшнѣне фамиліє потребне суме могу лакше и евтиніє узаймити, но одъ другога кога. Докъ су те незгоде іошъ привремене, и докъ радникъ іошъ буде имао способности и прилике, да што заслужи, донда ће му и она помоћь за осигуранѣ ужитка довольна быти. Фамиліи се цѣлой несамо уштеди стидъ, назвати се сиротиня и просячити, него напротивъ крѣпи іой се повѣренѣ у собствену снагу, и подстрекава се нѣно честолю-

Digitized by Google

біе и ревность, да сама себи помогне. Ако е незгодно станѣ ону мѣру (стадію) прешло, онда е и заямъ привремена помоћь, коя радника одъ сиротинѣ и одъ потребе туђе милости неспасава. Покретно иманѣ, кое убожару у неко време ніе преко нужно, кадъ га за новце заложи, може се сматрати као уштеђенъ капиталъ, кои онъ у зла времена потрошити, али опетъ, како му послови болѣ поћу, одкупомъ залоге накнадити може. Сиротиньи се тимъ врло велика помоћъ чини, што свое покућанство и одѣло немора у нужди у бесцѣнѣ дати, него іой се олакша, да съ лишенѣмъ манѣ важногъ ужитка веће и прече потребе намирити може. Заводи, кои на залогу сиротиньи потребне суме узаймлюю, зову се з а л о ж н и д о м о в и (заложишта, заложнице, ломбарди). (1) Они имаю и свое рђаве стране; єръ често лакомислена лица залажу штогодъ одъ своггъ иманя за новце, кое на какво веселѣ или иначе улудо троше, но небы савѣтно было изъ призрѣня на лакомислено раскоштво чесну, несрећну сиротиню безъ ове помоћи оставити. (2) — Поредъ заложница одъ велике су користи п о з а й м н е к а с е, кое безъ залоге чеснимъ и прилѣжнимъ радницима новаца на личный кредитъ даю, и тимъ ій врло често одъ незаслужене пропасти спасу. Не манѣ важности су р а д н и ч к е к а с е, кое — по примѣру братински каса (§. 32.) — сами радници осниваю, да отудъ између ньи они, кои су остарѣли, оболѣли и богалясти или по ньіовой смрти ньіове фамиліе извѣсне помоћи уживаю. — Ови су заводи одъ велике ползе за народъ, да се влада са жртвама државне касе о установлѣню ньіовомъ побринути мора, ако приватна друштва и обштине неузимаю довольно склоности и снаге, да владу у той дужности подпуно замѣне. (3)

Digitized by Google

(1) Заложни домови (öffentliche Leihhäuser или Pfandhäuser, montes pietatis —) старієгъ су порекла, но остали заводи подобне цѣли. По заводу бискупа лондонскогъ Норсбурга, кодъ кога се на залогу безъ интереса узаймльнвало год. 1361., оснує се првый такавъ позаймный домъ 1464. у Перуціи и скоро затимъ у Орвієту, Витербу, Савони и Болоньи, потомъ у Милану 1483., у Флоренцу 1493., у Турину 1519., у Риму 1539., у Авиньону 1577. и т. д. Талїянски трговци (ломбардски), кои су одъ тринаестогъ столѣћа почели у Холандской, Француской и Енглеской съ новцима радити, и на залоге позаймльнвати, были су поводъ, да се заложни заводи и данасъ зову ломбарди. У Белгіи є првый заложный домъ 1618. год. основанъ, у Амстердаму 1611., у Нырнбергу 1618., у Брыселу 1619., у Антверпу и Генту 1630., у Бечу (Versatzamt) 1707., у Паризу (mont-de-piété) текъ 1777., єръ се сорбона єднако противила была узиманю интереса. — У Француской има 46 явны заложишта. — У Сардиньской было є 1848. по областима тврде землѣ 128 позаймны домова, одъ коій су ньи 75 давали жито у заямъ (monti frumentarj). — A. Blaize: Des monts-de-piété et des banques de prêt sur gage, Paris, 1856. — Arnould: Situation administrative et financière des monts-de-piété en Belgique, Bruxelles, 1845. — Истога: Statistique de m. d. p. de Belgique, 1847. — Wateville: Situation administrative et financière des m. d. p. en France, Paris, 1846. —

(2) Зато се іошъ у среднѣмъ вѣку яка борба око умѣсности заложны домова водила: францисканци су за доминиканци противъ позаймны домова были, и текъ 1514. рѣши латеранскій саборъ пытанѣ у користь францисканаца. — Но и данасъ има мнѣнія противъ заложны домова. Осимъ реченога пребацує имъ се, да краѣи на руку иду, єръ заводъ по статутима своимъ и не-

Digitized by Google

распытує, чія є залога, па и на крадену стварь новце позаймлює. Ова се незгода може тимъ предупредити, да само заводу познати посредници туђе ствари залагати смѣю. Уосталомъ полезность заложишта увиђа се и отудъ, што се свакадъ у рђаве године и н. п. зими више залаже но у добра времена, кадъ є обшта нужда слабія. Напослѣдку ясанъ доказъ за полезноћу заложишта и тай є, што у заводу мало неодкуплѣны залога остане. У Белгіи є 1850. год. у више позаймны домова више заяма враћено но узето, дакле више є пређашньи дугова плаћено него новы начинѣно. Свакояко поредъ мало примѣра, гдѣ лакомисленици подране за своє раскоштво у заложнимъ домовима нађу, несравньиво већу часть заяма на залоге чини сиротиня изъ найвеће нужде. —

(3) По енглескомъ закону одъ 1800. нужно є дозволѣнѣ власти, да приватни могу на залоге позаймльивати. Свакій државацъ таквогъ завода мора точне спискове водити, у кое примирный судія у свако доба загледати смѣ. Интересъ се рачуна на мѣсецъ; на єдну Ls. плаћа се мѣсечно 4 пенса = $1^2/_3$ %, на суму преко 10 Ls. по $1^1/_4$ %. — Позаймитель несмѣ залогу за дугъ задржати, него є мора лицитандо продати, и по одбитку интереса и трошкова извађене отудъ новце дужнику предати. У Енглеской има осимъ явны позаймача на залогу (1852. год. у Лондону 360, у грофствима 1450) и млого тайны позаймача, кои стварь неузимаю у залогу, него є привидно купе, оставивши продавцу право, да є до некогъ рока одкупити може; и то дає повода млогимъ злоупотребама. — У Француской є крозъ 12 година овай посао свакомъ слободанъ быо, но збогъ млоги рђавы послѣдица забрани га законъ одъ 1804. године. Тако є и у млогимъ другимъ земляма тайно позаймльиванѣ на залогу забранѣно. — Прускій законъ одъ 1826. наређує, да он-

Digitized by Google

дѣ, гдѣ явни позаймни домови постое, ако ій за мѣсну потребу довольно има, и ако недаю повода умѣснимъ жалбама, нетреба давати концесіе приватнимъ позаймительима на залоге. —

§. 179.

За устройство явны заложны домова ово су главни основи:

1, Заложный домъ стои подъ управомъ мѣсне обштине, или каквогъ благодѣлногъ завода или и саме државне власти, коя и потребный персоналъ поставля, контролу у рачунима води, и жалбе противъ злоупотреба прима. (1)

2, Потребный капиталъ се узме подъ интересъ или изъ каквогъ явногъ фонда, н. п. изъ удовичкогъ, или изъ обштинске касе, или займомъ одъ приватны лица. Чистъ приходъ завода се обрати или на какву обште полезну цѣль, или се за олакшицу трошкова завода задржи, како бы се капитали евтиніе сиротиньи позаймльивати могли. (2)

3, Сваку поднету залогу процѣне заклети процѣнительи, и онда се нека часть процѣнѣне вредности на ню позайми. Ствари, кое се лако кваре, или се тешко процѣнити или сачувати могу, нетреба примити као залоге; а на еспапе, коима се цѣна яко мѣня, треба малый дѣо процѣнѣне вредности позаймити. (3)

4, Да се небы честолюбіе и стидльивость неки узаймителя повредила, треба дозволити, да они преко посредника свое ствари заложити могу. (4) Власть избере посреднике, и одреди имъ извѣсне таксе за ньіове послуге. (5)

Digitized by Google

5, Дужници плаћаю интересъ, кадъ залогу одкупе или рокъ займа продуже. Интересный процентъ може већій одъ обичнога быти, и найвећій кодъ малы узаймлѣны сума. (6)

6, Узаймачу се изда писмено (заложный букваръ), у комъ е залога описана, и узаймлѣна сума са свима условима означена. (7) Ко писмено донесе, томе се залога да. (8)

7, По истеку уговореногъ или закономъ прописаногъ рока, продае заводъ неодкуплѣне залоге лицитандо, почемъ неко време пре то обзнани. Господаръ залоге има донекле право на отудъ извађене и преко трошкова претекше новце, но после извѣсногъ времена припадну сви новци каси завода. (9)

8, Процѣнительи емствую, да ће се залоге баръ за онолико, колико су процѣнѣне, продати моћи.

9, Залоге треба точно означити и на сигурномъ мѣсту чувати, н. п. и кодъ каквогъ пожарногъ друштва осигурати.

10, Треба опредѣлити найманю и найвећу суму, кою заводъ у заямъ дати смѣ. (10)

11, Управа завода мора годишня извѣстія о успѣху и о станю послова завода редовно обзнањивати.

(1) По французскомъ и прускомъ закону варошке обштине управляю тимъ заводима подъ своимъ емствомъ. — Свако заложните треба да има баръ едногъ управителя, едногъ рачуноводителя и казначея и едногъ процѣнителя; већи заводи имаю више процѣнителя и

Digitized by Google

служителя, далѣ особене магацинаре, казначее, книговодителѣ и т. д. Служительи полажу кауцію. — Парискій mont-de-piété има 282 званичника и служителя. —

(2) По споменутомъ французскомъ и прускомъ закону припада чистъ приходъ сиротиньскомъ фонду мѣста; тако и у колонскомъ заложишту. — По новомъ французскомъ закону одъ 1851. опредѣлѣнъ е чистъ приходъ понайпре, да се састави особитый капиталъ завода, и да се интересный процентъ обори, вишакъ преко тога уступлѣнъ е сиротиньскимъ фондовима (hospices) или другимъ благодѣлнимъ заводима. — Колонскій позаймный домъ е предузеће приватногъ лица, кое неку уговорену суму сиротиньской каси плаћати мора; а тако е и у елберфелдскимъ статутима наређено. — У Дрезди дае се приходъ каси сирочадій. — У Белгіи постоеће 22 заложишта су варошки заводи, чистъ приходъ ньіовъ уступлѣнъ е сиротиньскимъ касама и домовима; само одъ остендскогъ заложишта вуче чистъ приходъ обштинска каса. При истраживаню чистогъ приноса одбіяю се поредъ управны трошкова и интереси уложеногъ капитала. —

(3) Альине съ кожнимъ поставама, ликови, книге, течности. — Ствари треба да се чуваю, да ій нико неноси и неупотреблява; залагачъ може ій самъ увити, увезати и запечатити. — У Тріеру дае се на металный еспапъ, кон се неквари $^2/_3$, на остале залоге $^1/_2$ процѣнѣне вредности залоге. — У Байрайту исто тако, и на папире, кои на показателя гласе $^3/_4$. — У Хайделбергу на домаће државне папире и драгоцѣне метале $^3/_4$, на ювеле $^2/_3$, на остале ствари $^1/_2$. — У Паризу на сребрне и златне еспапе (vaisselle) и ювеле (bijoux) $^4/_5$, на остале ствари $^2/_3$ процѣне. —

(4) Посредници познаю свое люде, и врло су на сметньи крадльивцима, да крадене ствари у заложиште

Digitized by Google

доносе. — Одъ дѣце се залоге непримаю, а одъ служителя и войника само онда, ако дозволѣнѣ одъ своій старіи донесу. — У Белгіи узму залагача у случаю подозреня одма на испытъ, па га по потреби и полиціи яве; зато се обично крадене ствари у заложиште недоносе. Крадене или као изгублѣне нађене залоге враћа заводъ господарима ньіовимъ безъ накнаде, коя на теретъ званичницима пада, ако су они те залоге одъ непознаты лица примили, а нису се обзирали на прописане мѣре предосторожности, или ако су ствари у залогу примили, пошто имъ є явлѣно, да су украдене или изгублѣне. По статутима неки завода примаю се залоге само одъ познаты настанѣны жителя, или подъ ньіовимъ ємствомъ, н. п. у Паризу, Трієру. —

(5) У Паризу узимали су посредници (commissionnaires) преће з, садъ 2% одъ узаймлѣне суме или поновлѣногъ займа, и 1% при одкупу, а толико и одъ вишка одъ продає изваћеногъ. Париски посредници често сами исплате залагачу припадаюћу на залогу суму, па се они доцніє еа заводомъ намире; но ако више на залогу плате, но што заводъ да, онда припада ньима $1\frac{1}{2}$% интереса на вишакъ. У ср. р. одъ 1831. до 1853. год. износіо є брой послова посредника око

	по брою предмета	по суми новаца
залога	84 %	73 %
понова залога .	55 „	45.69 „
одкупа	44 „	40 „

Приходи посредника износили су у ср. р. годишнѣ 374.718 frs. а именце 1843. и 1846. год. 437.000, и 1847. (гладь) 444.000 frs. — У великимъ варошима болѣ є више филіяла заложишта установити, да небы сиротиня млого одъ посредника зависила. Белгійскій законъ забранює посредованѣ, но то є слабогъ успѣха. —

(6) Управни трошкови остаю за сваку залогу єднаки, была она веће или манѣ цѣне, на дужій или

Digitized by Google

краћій рокъ заложена, само интересъ, кои заводъ на капиталъ плаћа, зависи одъ оны околностій. Мали займи на кратакъ рокъ стога су односно съ найвећимъ трошковима скопчани. — У Белгіи долази у ср. р. на сваку залогу 17 cts. управны трошкова; и кадъ ставивимо 5% интереса, кои заводъ на капиталъ плаћа, и 15% интереса, кои заводъ одъ своій дужника наплаћуе, онда износи под заима

	одъ 1 frs.		одъ 100 frs.	
	на 1 мцъ	на 1 год.	на 1 мцъ	на 1 год.
приманѣ	$1^{\cdot 25}$ cts	15 cts.	$1^{\cdot 25}$ frs.	15 frs.
издаванѣ: трошакъ	17 „	17 „	$0^{\cdot 17}$ „	$0^{\cdot 17}$ „
интересъ	$0^{\cdot 416}$ „	5 „	$0^{\cdot 416}$ „	5 „
свега	$17^{\cdot 416}$ „	22 „	$0^{\cdot 586}$ „	$5^{\cdot 17}$ „
добытакъ	—	—	$0^{\cdot 664}$ „	$9^{\cdot 83}$ „
губытакъ	$16^{\cdot 166}$ „	7 „	—	—

У Паризу стае свакій заямъ нерачунаюћи интересе 51 cts., и урачунавши интересе налази се, да мали займи до 15 frs. одъ прилике штете заводу приносе, и да само већи, кои текъ $^1/_4$ цѣле позаймльиване суме износе, чистогъ приноса даю. Заложишта наплаћую интереса у Дрезди 8%; у Колони и Елберфелду мѣсечно 1%, и къ тому неке мале таксе одъ $^1/_2$%; у Тріеру 12%, и 6 фенника таксе; по прускомъ закону могу обласне власти дозволити узиманѣ интереса до 8%, министарство до $12^1/_2$%; у Хайделбергу до 100 фор. 10%, преко те суме 6%; у Француской мора се интересный процентъ сваке године одредити; друштво тулуско société du prêt charitable et gratuit, а тако и заводи у Греноблу, Монпеліеру и Анжеру позаймлюю на залоге до 5 frs. безъ интереса одъ 5 frs. навише по 1%, 4 друга завода даю по 4%, 5 други по 5%, 6 по 6%, 4 по 8%, 7 ньи (међу коима е Паризъ и

Digitized by Google

Бордо') по 9%, 4 по 10%, 7 завода по 12%; већа часть белгійски позаймны домова узима на веће займе манѣ процената; четири завода узимаю 8 до 15%, два 7 до 15, остали 6 до 15, 6 до 14, 10 до 15, 8 до 12, но неки безъ призрѣня на величину займа узимаю 10 12 или 15 %. —

(7) Найболѣ таблично, н. п. съ овимъ рубрикама: 1, текуѣій брой; 2, име залагача (може и непопунѣно остати); 3, описъ залоге; 4, процѣнѣна вредность нѣна; 5, позаймлѣна на ню сума; 6, датумъ; 7, рокъ займа. —

(8) Ко изгуби посмено, мора то одма заводу явити, и доказати, да є онъ господаръ залоге, а по потреби нека и єнство да. Да небы сиротиня, приморана нуждомъ, писмено а тимъ и залогу у бесцѣнѣ продала, дозволява француській законъ, да залагачъ по истеку три мѣсеца, ма и небыо рокъ одкупа дошао, може одъ завода захтѣвати, да му се залога прода, и вишакъ преко дуга нѣговогъ изваѣеный нѣму преда. —

(9) У Паризу после 3 године; у Пруской вишци исподъ 10 Rlr. само 6 недѣля, кодъ већи сума чека се годину дана после прве обзнане, друга обзнана се изда после три мѣсеца; у Бечу 14 мѣсецій. — У францускимъ заложнштима износе продате залоге и по брою и по суми 5—6 % свію залога. У Паризу є 1851.—53. год. у ср. р. на залоге узаймлѣно за 16,913.304 frs., одкуплѣно залога за 15,501.136 frs., а неодкуплѣны залога продатога 1,325.106 frs., или 7·8 %. Поновлѣни займи на залоге износили су 6,016.277 frs. Одъ продає неодкуплѣны залога изваѣено є више 30—38 %, трошкови продає износе 3½ %. — У Сардиньской 1839. одкуплѣно є одъ броя свію залога 91 %, поновлѣно є 4·1 % а продато 4·8 % свію залога. У Белгіи є 1850. 95·8 % залога одкуплѣно. —

Digitized by Google

(10) По скоро свима уредбама неприма заводъ залоге манѣ вредности одъ 1 Rlr. — Заводъ байрайтскій неиздае заямъ на едну залогу веѣій одъ 300 фор.; тріерскій, не исподъ ½ Rlr.; париискій не исподъ 3 frs. — Рокъ займа неиде исподъ 1 мѣсеца и преко ½ или 1 године. — Париско заложиште издало е годишнѣ у заямъ у ср. р. год. 1777.—82. 15,000.000 frs. 1817.—22. 18,300.000 frs., 1832.—37. 20,403.008 frs. — На едну залогу у ср. р. издато е у Паризу 1815.—44. год. 17.55 frs., у Ліону 17·08 frs., у Бордо'у 1812.—33. год. 14·94 frs., у Мецу 1801.—33. год. 11·27 frs., у Штрасбургу 1828.—34. год. 6·17 frs., у Риму 1839. год. 3 скуда (16·14 frs.), у Сардиньской 1839. год. 12 frs., у Белгіи 1839. год. 6·47 frs. — Одъ 1831. до 1853. год. была е у Паризу средня сума заяма 15·82 frs., поновлѣны заяма 23·74 frs. Цѣла позаймлѣна сума износила е 1844. у Француской 42,220.684 frs. на 3,072.765 залога, а у самомъ Паризу 1853. год. 18,341.468 frs. на 1,131.548 залога, поновлѣны заяма было е за 6,530.454 frs. на 300.027 залога. У ср. р. 1845.—47. год. износили су займи одъ 3—4 frs. 9·6 %, одъ 6—10 frs. 11·6 %, одъ 11—30 frs. 19·3 %, одъ 31—100 frs. 34·4 %, одъ 101—500 frs. 19·5 %, преко 500 frs. 5·5 % цѣле суме; 474 броева дошло е на займе одъ 1001—5000 frs., и 36 броева на займе преко 5001 frs. Год. 1840. бы̀о е у ср. р. брой

	залаганя	понова	одкупа
у понедѣлякъ	4022	938	3576
у суботу	3633	599	4638

У суботу дакле, кадъ се плата издае, више

§. 180.

Позаймне касе ([1]) даю новаца на кредитъ безъ залоге, и скопчане су съ млогимъ трошкомъ и тешкоћама. Оне изискую велику предосторожность у управляню, него су за убожаре одъ знамените користи, єръ имъ даду прилике и времена, да се помоћу займа опоравити, и одъ бѣде спасти могу. Трошкове око тій завода правда ньіова полезность. Овакове касе осниваю или вароши, или државна власть, или приватна лица. За управлянѣ ньіово треба пазити на ова правила:

1, Само онай може одъ касе узаймити, кои є за радъ способанъ, кои є као честанъ граћанинъ познатъ, и одъ кога є лако очекивати, да ће се займомъ заиста помоћи. Изъ овы каса нити се позаймлюе кому, да свою радню лакше увећа и распространи, нити да у своіой траюћой неспособности за какавъ радъ или заслугу олакшице и помоћи наће.

2, Заямъ треба текъ онда издати, почемъ се испытаю личне околности узаймача, н. п. преко обштинске власти.

3, Гдѣ бы се іошъ о злоупотреби займа посумняти могло нека предстойници завода сами позаймлѣномъ сумомъ исплате нужне дужникове издатке, н. п. да му исплате дугове, кућну кирію, да му одкупе заложене ствари, да му набаве нужну за посао сировину и т. д.

4, Одплату дуга нека заводъ прима у малимъ сумама, пазећи єднако на владанѣ дужника и опоминюћи га по потреби на нѣгове дужности; па

Digitized by Google

ако то све непомаже, и дужникъ се лакомисленомъ животу, леньости и раскоштву ода, нека га судомъ на одплату примора. (²)

Има и таковы позаймны каса, кое на ємство лично или на залогу тога рода дужницима капитале позаймлюю, коій є економно станѣ посве порушено. Оне се могу сматрати као мале позаймне банке (§. 165.) и непотребую оне мѣре предосторожности горе подъ првимъ точкама изложене. (³)

(¹) Могу се назвати и помоћне или подпорне касе (Hülfsleihkassen, Rettungskassen, Bürger-Rettungsinstitute). Међу найстиріимъ заводима овогъ рода є: Berliner Rettungsinstitut одъ 1796. год.; Kieler Leihkasse одъ исте и Hamburger Kasse одъ 1797. год. —

(²) Баварскій законъ одъ 1828. наређує, да се у свакомъ округу по єдна таква каса оснує. Кабинетска каса є свакомъ округу на ту цѣль по 10.000 фор. на употребу дала, а 1833. год. дода имъ іошъ по 4000 фор., кое капитале сами окрузи и поєдине вароши доцніе яко умложе. Займи се недаю безъ интереса, и по пропису управа треба по могућству да мотри на сигурность н. п. хипотеку. Интересима се капиталъ умложава. Займи несмѣю маньи одъ 100 ни веће одъ 300 фор. быти, и издаю се свакадъ по одобреню окружне власти. — Приватанъ є заводъ friendly society вестминстерскій; за двѣ године примило є 500 фамилія подпоре одъ 5 шилинга до 2 Ls., и свака є свой дугъ исплатила. — У Хамбургу є за 3½ године (1797. —1800.) 941 фамилія свой дугъ исплатила; 156 фам. тако се споро одуживало, да се о умѣсности подпоре посумняти морало; 180 фам. морало се суду тужити, єръ су баръ одчасти помоћи недостойне быле; кодъ 105

Digitized by Google

други фамилія было е извѣсно, да су те подпоре недостойне. Губитакъ одъ неодужены заима износіо е 20.787 маркій или $22^1/_2$ % цѣлогъ издатка; но на свакy подпомогнуту и спасену фамилію съ урачунатимъ интересима долази губитка само не пуны 15 фор.; а шта бы оне стале, да су сасвимъ осиромашиле, и колико бы и иначе одъ штете было. — Хамбургъ има садъ два позаймна завода за сиротиню. Єданъ е основанъ 1831. на акціе, и позаймлюе 5 до 50 Rlr. занатліяма на одплату по єданъ шилингъ недѣльно за свакій талиръ; онъ е одъ 1831.—50. позаймио 781.805 маркій сиромашнимъ особама броемъ 15.398, и изгубио е за овы 20 година само 3226 маркій или $0^{\cdot 41}$ %. Другій заводъ дае веће суме, но захтѣва два поуздана ємце, и траži увѣренѣ, да су новци заиста у занату дужника употребленѣ. — Бечкій Kreutzer-Verein по новимъ статутима одъ 1861. год. основанъ е за подпору бечки занатлія. Онъ чини милостинѣ сиромашнимъ рукодѣлцима, и подпомаже осимъ тога потребите занатліе займима до 80 фор. безъ интереса, а дае подъ интересъ новаца засадъ одъ 100 до 300 фор. (по 6 %) и онимъ занатліяма, кои се недрже као сиротиня, него се само у магновеной новчаной забуни налазе. Право на ове подпоре имаю они чланови, кои су баръ по године друштво своимъ улозима подпомагали. — У првомъ тромѣсечію 1861. утекло е у касу друштва 3603 фор. одъ прилога чланова, 966 фор. одъ други пріема и 20.399 фор. одъ повраћены заима занатліяма учинѣны (24.968); напротивъ издела е каса у заимъ занатліяма, коій е было 164, безъ интереса 11.310 и съ интересомъ 10.850, свега 22.160 фор. —

(3) Радничку банку у Манхайму основало е друштво приватно са 6000 акція по 25 фор., кое међутимъ интереса неприносе. Одъ 1855. зове се заводъ позаймна банка, и одъ тогъ доба смѣ и

Digitized by Google

подъ интересъ новце узимати, да ій после другима позаймлює, до 500, фор. по $5\frac{1}{2}\%$, веће суме по $4\frac{1}{3}\%$ и на ємство или залогу у добрнмъ папирима или у еспапу. Ако му се єданъ ємацъ доведе, онда позаймлює заводъ на 6 мѣсецій до 400 фор., кодъ 2 и 3 ємца, кои єданъ за другога добри стое, позаймлює се на 12 мѣсецій или на текућій рачунъ до 800 и 1200 фор., а и на покретна добра у мѣсту до 1200 фор. Заямъ се одплаћує на више рокова. Банка кодъ овакове предосторожности ніє никакве штете имала; она є 1854. издала у заямъ 62.463 фор., а одужено іой є 56.285 фор.; на концу те године накупила є 4477 фор. своръ имання. — Позаймна каса у Байрайту одъ 1857. год. позаймлює до 500 фор. по 6% на два ємца. — Француско министарство унутрашньи послова трудило се 1850. год., да такове позаймне заводе (banques de prêts d'honneur) приватна друштва осную на акціє одъ найманѣ 500 frs., како бы отудъ улюдни и прилѣжни грађани до 200 frs. узаймльивати могли съ обвезомъ, да дугъ съ 5% интересомъ найдалѣ за 10 годишньи рокова одплате. — У Нѣмачкой было є 1857. преко 50 каса, кое су рукодѣлскимъ майсторима подпоре давале. Првый се капиталъ скупіо одъ ситны мѣсечны улога, а доцніє є свакій радо заводнма свой капиталъ по 4% интереса позаймльивао. Чланови завода у Деличу и Айленбургу плаћаю на датый имъ заямъ до 200 Rlr. интереса 1 феникъ недѣльно на 1 Rlr., или $14\cdot4\%$ годишнѣ. У 15 таковы каса съ 3221 членомъ было є 1856. у касама туђегъ капитала 84.797 Rlr., а credit членова нарас'о є (улозима и на credit записанимъ дивидендама) на 20.876 Rlr. —

§. 181.

Радничке касе у рукодѣлскимъ занатима су оно, што су братинске касе у рудокопня-

Digitized by Google

ма; єръ свакій радникъ улаже редовно манѣ суме за право, да изъ касе подпоре ужива за случай болести, слабости, старости, смрти —. ([1]) Премда може влада разнимъ начиномъ олакшати установлѣнѣ таквы каса, опетъ зато нетреба принуђавати раднике, да у друштву участвую, єръ бы то, можебыти итако малу наямницу, дотле умалило, да радници небы могли живити, и да бы се пре склонили, да се изъ оногъ мѣста или землѣ иселе. Уколико су ове касе наликъ на рентне заводе, утолико ћемо о ньима доцніє у четвртой кньизи говорити. Правительство нека се према радничкимъ касама иначе по овимъ основима влада:

1, Да се радничке касе осную, могу настати сами радници, или предузимательи, или предстойници обштински, єръ є и за обштину корисно, да манѣ сиротинѣ има. ([2]) Треба свима радницима слободанъ приступъ у друштво оставити, и участвованѣ радника изъ други (маньи) мѣста построєнѣмъ филіяла олакшати.

2, Државна власть нека статуте друштва пре одобреня испыта. ([3]) И за ова друштва треба нека обшта опредѣлѣня закономъ прописати, подъ коима се она установлявати могу; као н. п. точно означенѣ цѣли, ([4]) право власти да друштво растури, ако оно мимо те другій правацъ узме, правила о избору званичника друштвены, о дужностима и о одговорности ньіовой, о даваню претекши капитала подъ интересъ, о расправама спорова изборнимъ судомъ и т. д.

3, Годишнѣ рачуне нека друштво одређеной на то државной власти на прегледъ подноси, а државна власть треба да има права, друштво

Digitized by Google

како у рачунскимъ тако и у свимъ осталимъ дѣлима контролирати.

4, Да бы се олакшало участвованѣ, и успѣхъ се подпомагао, поредъ подпора одъ стране приватны лица, нека обштина и влада тимъ друштву на руку иду, да га одъ неки данака и такса ослободе, да му признаду право, да оно као правословно лице може иманѣ поклонима, завѣштанѣмъ — прибавляти, да му обштина одреди собу за скуплянѣ, да му плаћа трошкове за печатанѣ извѣстія и т. д. (5)

(1) Енглеске подпорне радничке касе (friendly societies) имаю више цѣлій, єръ су у исто доба рентни заводи, и осигураваю одъ пожарны штета. Данашня друштва постала су у прошломъ столѣћу. Садашный главный законъ о томъ предмету є одъ 1850., одчасти измѣнѣнъ закономъ одъ 1855. год. У Енглеской и Велсу є 1847. было 10.433 такова друштва съ 781.722 члана и 518.978 Ls. годишнѣгъ издатка; а кадъ се у рачунъ узму и остала друштва, коя су (неподпадаюћи подъ законъ о friendly societies) основана редовнимъ прилозима чланова, онда ће быти 33.223 друштва съ 3 мил. чланова и 4,980.000 Ls. годишнѣгъ прихода. (James: Guide to the formation and management of friendly societies, London, 1851.) — Француска друштва sociétés de secours mutuels стоє подъ закономъ одъ 1850. и уредбомъ одъ 1852. год. У Француской є было съ концемъ

	1852. год.	1856. год.
друштва	2438	3402
чланова	271.077	426.453
међу тима плаћаюћи почасны чланова	21.635	47.281
резервногъ капитала	10,714,877 frs.	16,532.210 frs.

Digitized by Google

(2) У Француской е прописъ, да предстойникъ и свештеникъ обштине у свакомъ мѣсту такова друштва осную, ако префектъ окружный по предлогу обштинске власти то за сходно наће. —

(3) У В. Британской за сва три кралѣвства наименованъ е еданъ вишій званичникъ — registrar за friendly societies. Ако каса дае и тѣлесне ренте (annuities for life в. III. §. 261.), онда испыта и прорачуна іой найпре вѣштакъ таблице плана. Ако е ово учинѣно, онда се зове друштво одостовѣрено (certified), и онда може свое новце енглеской банки дати, да ій каси за уништенѣ државны дугова по 3% преда, у противномъ случаю зове се друштво само заведено (registered). — У Француской се разликую 1, вольна друштва, коя се по закону одъ 1852. текъ по дозволѣню префекта установити могу, кадъ имаю 20 чланова, и коима су права ограничена; 2, призната друштва (sociétés reconnues), коя уживаю повластице благодѣлны завода; 3, одобрена друштва (soc. approuvées) стоеѣи измеѣу друштва подъ 1, 2, спеменуты, безъ да су као établissemens d'utilité publique призната, кое е съ млогимъ формалностима скопчано. Оваковы одобрены друштва было е на концу 1856. године веѣъ 1406 са 167.568 чланова, одъ коій е было почасны 37.431. —

(4) Енглескимъ друштвима дозволѣно е по закону одъ 1855. год. 1, да подпомогну фамилію члана новчано, кадъ му се дѣте роди, или кадъ онъ самъ, жена или кое дѣте умру, али найвише съ 200 Ls. у поединомъ случаю, за умрло дѣте млаѣе одъ 5 година не више но са 6 Ls., одъ 5—10 година найвише съ 10 Ls.; — 2, издржаванѣ или подпора (maintenance or relief) чланова и ньове фамиліе у случаима младолѣтства, старости, удовства, болести и у свима случаима, гдѣ се по рачуну вѣроватноће правила поставити могу; само

Digitized by Google

тѣлесне ренте несмѣю одъ 30 Ls. веће быти; — 3, друге цѣли, ков attorney general Енглеске као законе огласи. Старіи законъ одъ 1850. год. допуштао е іошъ 4, осигураванѣ покретности одъ ватре, воде и т. д.; — 5, улаганѣ уштеђены капитала за набавку ране; — 6, подпомаганѣ у случаима иселяваня. — Француска друштва су школе оснивала, школске награде издавала, найсиромашніимъ члановима преобуку набавляла, библіотеке оснивала, на личность позаймльнвала (prêts d'honneur), сирочадь удомлявала, рану куповала и капитале подъ интересъ давала, да найстаріимъ члановима редовно подпоре издаю (fonds de retraite). —

(5) У Француской су несамо ослобођена друштва одъ таксе d'enregistrement, него ій држава іошъ новцемъ подпомаже. — Ту постои и та наредба, да членъ друштва може свою исправу чланства (diplome) мѣсто пасоша у путованю употребити, но зато му се и исправа съ предосторожности издае годину дана доцніе, почемъ е у друштво ступіо, и текъ по одобреню префекта. —

III. ОДЛОМАКЪ.

Негованѣ сиротинѣ.

---

1. РАЗДѢЛЯКЪ.

О негованю сиротинѣ уобште.

§. 182.

Уколико настаяванѣ владе неуспѣ, да сиротиню у земльи предупреди, утолико іой се далѣ

Digitized by Google

побринути треба о олакшаваню и о ублаженю већъ постоећегъ злогъ стана сиромаха. Поредъ неге, кою државна власть за свою сиротиню наређує и руководи, налазе сиромаси свакадъ у милостиняма приватны лица млого знатніе помоћи, премда ова подпора при свой доброй намѣри може и рѣавы послѣдица быти; єръ приватни слабо гледе, коме даю, и како му даю. Зато се често таквимъ приватнимъ милостиняма леньость подранює, раскоштву на руку иде, и брой сиромаха и просяка се умножава. Изъ искуства се зна, да по онимъ земляма и мѣстима найвише сиротинѣ има, гдѣ се найвише онако милостинѣ дѣле. Извѣсность и лака могућность, да ће радникъ, кои поредъ свогъ рада доста оскудно живи, баръ тако ако не болѣ и одъ милостинѣ приватны лица живити, наводи лако млоге, да се рада окане, и безбрижніегъ или баръ лакшегъ просячкогъ заната се приме. (1) Ако дѣйства неправилногъ негованя сиротинѣ ближе промотримо, то налазимо:

1, Да се тимъ брой радника умалява, и непроизводна трошня на штету осталы грађана безъ нужде увећава, и тако нараштай капитала уздржава, безъ да се тимъ губици остваренѣмъ личны добара надокнађаваю (I. §. 236.).

2, Да се милостиня недѣли по потреби и заслуги просяка, єръ се често безобразномъ просяку, кои измишлѣнимъ богальствомъ и несрећама милосрдна лица умѣ обманути, пре што удѣли, но скромномъ сиромаху; и єдномъ се да више, но што треба, а другій мора поредъ милостинѣ да гладує.

3, Да се, каошто искуство показує, збогъ злоупотребе удѣлѣне приватне милостинѣ и неза-

Digitized by Google

служиваня подпоре, сами приватни све више и више одвраћаю одъ даваня милостинѣ.

4, Да подпора одъ стране приватны лица случайно, несавршено и неднако дѣйствуе.

Зато ће негованѣ сиротинѣ текъ онда своіой цѣли одговорити моћи, ако се оно буде чинило по некомъ плану основаномъ на истинитомъ познаваню станя сиротинѣ и на некимъ извѣснимъ правилима. Притомъ се мора, пре него о поединимъ мѣрама за разне класе сиромаха говора быти може, уобште извидити, ко, уколико и коимъ начиномъ треба ту бригу да води.

(1) Бонстетенъ каже: „Кодъ млогобройне класе сиромашны радника има вѣчне лакомости за просячкимъ животомъ. Треба међу класама радника и просяка зидъ подићи, кои ће предупредити бѣгство одъ носла къ леньости.“ — Свѣтъ чини милостинѣ изъ побожности. Гостопримство манастира по южной Европи узрокъ е, да у тимъ земляма више просяка има, кои бы кодъ лакоће заслуге иначе одъ рада своръ живити могли. — Монтескіе' каже у своръ esprit des lois: „Енрикъ VIII. . . . растури калуђере, челядь и по себи леню и леньость други подранюћу, еръ збогъ ныовогъ гостопримства сила беспосличара, грађана и племића, проводише животъ скитаюћи се одъ манастира до манастира.“ — У муамеданскимъ земляма има врло млого просяка, еръ коранъ прописуе свакомъ вѣрноме у дужность неограничену милосрдность према сиротиньи. У Персіи прописую свете кньиге, кою часть имання и прихода своій свакій сиромасима удѣлити мора, н. п. 10 или 5 % жетве по одбитку трошкова, како се кадъ земля морала наводнивати или не, 2½ % готовы новаца, ако они неку суму превазилазе, или су баръ 11 мѣсецій у кеси лежали; и на ову милостиню има свакій

Digitized by Google

сирома право, быо онъ ма когъ реда, вѣре и народности. — Изъ исты узрока морали су и Евреи свакe треће године десетакъ пожнѣвеногъ плода предати удовицама и сирочадма онимъ, конма су они хтѣли. А тако су и еврейски господари земаля обвезани были, неку часть плодова, доцніе на найманѣ $^{1}/_{60}$ сведену, на земльи оставити, да ій сиротиня пожанѣ; да е при овомъ сваће и боя было, види се изъ тога, што сиротиня ніе са срповима жнѣти смѣла. — У Индіи су съ милостиняма іошъ издашніи, зато іошъ и више сиромаха тамо има. — Право сиротинѣ на пабирченѣ (после жетве и бербе) прешло е изъ мойсіевогъ законодатства у Европу. — Лудвикъ IX. забраніо е, да се стока пре три дана по свршеной берби и жетви на стрньике пушта, како бы сиротиня пабирке іошъ покупити могла. — Некій Вудъ (Wood) основао е у Скотской снабдѣвный домъ, у кои се свакій примао, кои се Вудъ звао. Премда е име Вудъ у ономъ краю врло рѣтко было, заводъ е опетъ имао доста обитателя, и око 1785. год. сѣдіо е еданъ Вудъ у куѣи, кога су отацъ, дѣдъ и прадѣдъ такоће у куѣи сѣдили, наравно ленюћи и забадава ранеѣи се. —

§. 183.

I. По пытаню: ко ће о негованю сиротинѣ бригу водити, морамо понайпре свакадъ овдѣ на то мотрити, уколико се та нега садѣйствомъ и подъ упливомъ државне власти чини, еръ е она само утолико предметъ економне политике. Потомъ налазимо, да тимъ негованѣмъ уобште управляти могу:

1, *Приватна друштва*, коя, саставлѣна у тежнама човѣколюбія и милосрдности, и познаюћи мѣсне околности, млого болѣ могу успѣвати него

Digitized by Google

поедина приватна лица, а олакшаваю и влади увелико бригу о сиротиньи, и у томъ е подпомажу. Друштва се лако саставлаю и добро успѣваю у веѣимъ варошима; у маньимъ мѣстима нити има довольно за друштва способны лица, нити негованѣ малогъ броя сиромаха потребуе читава друштва.

2, *Црква* е у старо време готово исключиво бригу о сиротиньи водила, а и садъ, гдѣ е свештенство изображено, она е добаръ посредникъ измеѣу подашны имуѣны граѣана и сиротинѣ, нарочито за оне сиромашне фамиліе, кое стидъ уздржава, да милостинѣ явно примаю. Недостатакъ овогъ начина показуе се поглавито у томе, што се сиромаси друге вѣроисповѣди слабо или никако ненегую, и да се при дѣлѣню милостинѣ народно-економна слѣдства у призрѣнѣ неузимаю, а узъ то е незгодно іошъ, што една црква за свое сиромахе и сувише фонда имати може, гдѣ друга са своимъ милостиняма одвеѣъ штедльива быти мора.

3, *Обштина*, свака за свою сиротиню, еръ она найболѣ мѣсне околности познае. Само старанѣ одъ стране обштине недостаточно е по тому, што средства сваке обштине нестое свакадъ у истой сразмѣрици съ броемъ сиромаха, и што свака обштина друкчіе о своіой сиротиньи бригу води, а често се притомъ по уобичаенимъ правилима поступа тако, да млога сиротиня безъ довольне подпоре остане.

4, *Државна власть*, коя треба несамо да стараня подъ 1—3 изложена руководи, да ій унапреѣава, према потребама упуѣуе и съ државнимъ намѣрама у сагласность доводи, него и да ій допунява и заступа. Влада ѣе дужна быти, да постави

Digitized by Google

обште законе прописе за саставъ, права и дужности сиротиньски надлежательства, и да се постара, како ће се сиротиньски заводи основати и управляти, и одкудъ ће се средствима нужнимъ снабдѣвати. Єдно врьовно сиротиньско надлежательство съ потребнимъ броємъ подчинѣны надлежательства по окрузима управляће цѣломъ струкомъ сиротиньскомъ, или посве одвоєно и самостално или у свези съ другимъ благодѣлнимъ заводима. И врьовно а нарочито нижа сиротиньска надлежательства могу саставлѣна быти изъ грађана, кои се одъ волѣ те дужности приме, имено изъ лица, коя се итако тимъ предметомъ занимаю као чланови приватногъ, црквеногъ или обштинскогъ старательства сиротиньскогъ. (1)

(1) Врьовне сиротиньске комисіє (poor law commission) у Енглеской мораю чланови быти неки найвиши државни званичници, каошто су: предсѣдатель тайногъ савѣта, хранитель државногъ печата и министри унутрашньи послова и финансіє. Комисія поставля инспекторе, кои по окрузима и по мѣстима путую и надзоръ воде. Како за државну управу Енглеска на манѣ кругове одъ грофства ніє подѣлѣна, то є за сиротиньску управу нарочито земля подѣлѣна на срезове, union назване, коій 624 има съ по 25.—26.000 жителя (притомъ є найманьій такавъ срезъ или унія съ 2500, найвећій съ 255.000 жителя). Лондонъ има 20—30 срезова (unions); свакій срезъ има своє надлежательство board of guardians, свака обштина (parish парохія) своєгъ надзирателя (overseer). — У Француской поставля обштинскій савѣтъ єданъ bureau de bienfaisance изъ 5 чланова, а по потребн и више быро'а. Управителя (казначея) на предложенѣ быро'а поставля префектъ. Год. 1847. было є у 9336 обштина таквы комисія, и по томе у 27.484 обштине ій іошъ нема. Уде-

Digitized by Google

нарт. ист. Пиринея имала е една одъ 32, у деп. Лоаре 1 одъ 31, у Корзики 1 одъ 71 обштине по єдинъ таковый быро'. — У Вырте мбершкой постое подъ попечительствомъ унутрашньи послова една сиротиньска комисія и єданъ врьовный одборъ благодѣлны друштва; съ огранцима по окрузима и мѣстима землѣ. — У Баварской е мѣсна комисія саставлѣна изъ предстойника обштине, изъ одбраны обштинара, изъ свештеника, судскогъ лѣкара, іошъ єдногъ лѣкара и изъ више грађана, кое обштинска скупштина наименуе. — У Баденской е понайближа управа повѣрена црквенимъ обштинарима; а гдѣ благодѣлны завода има, ту е саставлѣна сиротиньска комисія изъ свештеника, мѣсногъ лѣкара, првогъ обштинскогъ предстойника и изъ неколико членова свію црквены обштина (обштества) мѣста. — У Србіи е старанѣ о сиротиньи, за кою варочити фондови постое, оставлѣно исключиво обштинама, а цѣла струка стои подъ управомъ просвѣте. —

§. 184.

II. Уколико и кога треба као сиромаха сматрати и подпомагати; у томе се врло неєднако поступа у животу. Кодъ приватны фондова и друштва зависи то одъ наредбе основателя фонда и одъ статута друштва; кодъ црквене подпоре има се исключиво или поглавито призрѣнѣ само на єдновѣрну сиротиню; обштине се брину само за мѣсне сиромахе, незнаюћи често кое као туђу сиротиню и уколико одъ благодѣянія исключити треба; (1); а и мѣре државне власти, кое треба да су обште, управляю се по околностима, негдѣ су яче, а ондѣ слабіе, гдѣ сиротиню одчасти или сасвимъ други подпомажу. Ако е и погрѣшанъ основъ, да сиротиня има права (2) захтѣвати подпору одъ државе, опетъ е власть по своимъ об-

Digitized by Google

штемъ економно-полицайномъ задатку обвезана, мислити на то, да се у сиромаштву лежеће зло ублажи, и да сиротиня до бѣде недоће; было да то власть непосредно чини или посредомъ други органа. По тому можемо за негованѣ сиротинѣ ова правила поставити:

1, Треба се побринути, да се само права сиротиня нужнимъ средствима снабдѣва, дакле не они сиромаси, кои подпоре одъ своій сродника (3) или одъ неки благодѣлны завода — уживаю, или кои су за радъ способни, и лако посла наћи могу.

2, Сиромасима треба само толико помоћи одредити, колико е за животъ нужно, како се небы воля къ раду, штедльивости и къ собственой заслуги ослабила и убила. (4)

3, Неспособне за радъ сиромахе, према ньіовомъ станю и фамилійскимъ одношаима, треба или у сиротиньске домове смѣстити, или ій кодъ ньіовы сродника оставити, и подпоре имъ одредити.

4, Уколико сиромаси зарадити могу, треба тай радъ на ньіову користь употребити; здравима и за радъ способнима валя заниманя дати, и слабіима онай посао, кои радити могу; леньштине, скитнице треба на радъ приморати.

5, Станѣ сиромаха треба испытати, несамо пре него се съ ньимъ какавъ расположай учини, него валя и доцніе непрекидно надъ сиротиньомъ надзоръ имати, и по прибавлѣномъ на тай начинъ искуству са свима или съ поединимъ сиромасима далѣ расположае чинити. За ово су нужни м ѣ с н и н а д з о р н и ц и, подъ платомъ стоећи или одъ волѣ служећи, кои са сиротиньомъ у найближій

Digitized by Google

додиръ долазе. Извѣстіяма овы надзорника ползуе се понайпре убожарска управа, а далѣ се она ради научне потребе и за статистичне податке употребити могу. ([5])

([1]) Обштини свакой падаю на теретъ у ньой живеѣи и ту рођени сиромаси, но ако се какавъ сирома гдѣ нађе, кои е у другомъ мѣсту рођенъ, и кои е осимъ тогъ мѣста и по другимъ обштинама живіо, онда се пораћа споръ, коіой обштини треба да припадне старанѣ о нѣму. Обично се у европскимъ државама држи правило, да е обштина, у коіой е сиромахъ двѣ три године као радникъ пробавіо, дужна за нѣга се и бринути. Но свакояко несмѣ ни иначе обштина страногъ сиромаха безъ помоћи оставити, ако бы се онъ ту разболіо, раніо и иначе набрзо нострадао; само у томъ случаю има она право накнаду тражити одъ обштине, гдѣ е сирома рођенъ или прирођенъ; и ако бы неспособность сиромаха за радъ дуже време траяла, она ће обштина дужна быти ову о томъ извѣстити, иначе губи право на накнаду. По овимъ основима одъ прилике поступа се и према сиромасима, странимъ поданицима, кое се и уговорима утврђава, каошто е више нѣмачки влада 1853. год. у Айзенаху заключило. — По заключеню енглескогъ парламента одъ 1601. год. отештавало се селѣнѣ изъ едне обштине у другу, да небы преселѣници овой другой обштини као страни на теретъ падали. Законъ одъ 1662. наређивао е, да се они, кои се у страной обштини населе ради-држаня каквогъ добра подъ кирію или аренду исподъ 10 Ls., у течаю првы 40 дана могу одатле изгнати; изъ овога се после изводило, да населѣникъ после 40 дана пребываня или плаћаюћи 10 Ls. киріе или аренде право домовине у новой обштини добыя а у старой губи. Текъ законъ одъ 1846. осигурава населѣнике, да по задржаваню крозъ 5 година у каквой обштини одатле

Digitized by Google

протѣрани быти немогу. По закону одъ 1847. год. пада трошакъ за сиротиню на сиротиньскій срезъ (union) укупно. Комисія єдна саставлѣна изъ вѣштака, дала є (преко єдногъ свогъ члана) парламенту 1851. год. мнѣніє сасвимъ противъ оногъ гореспоменутогъ закона, и препоручила є, да право прогнаня падне, и да сиромаси ондѣ буду неговани, гдѣ живе. — Баденскій законъ одъ 1838. гласи: Служителѣ и калфе (раднике) мораю обштине, гдѣ се они нађу, неговати, ако фондови, еснафске касе и подарци на болеснике недостижу. Кадъ се путници разболе, плаћа трошакъ ньіова обштина, но ако се то наплатити неможе, онда државна каса; но обштину путника треба одма о случаю извѣстити. — У Пруской треба да ко годину дана у мѣсту живи, те да мора обштина тогъ мѣста о нѣму бригу да води. — У Белгіи є по закону одъ 1848. понайближе за негованѣ сиромаха обвезана обштина (domicile de secours primitif) мѣсто рођеня нѣговогъ, и ако се онъ случайно у другомъ мѣсту родіо, мѣсто тадашнѣгъ пребываня нѣговы родителя. Ако є ко осамъ година непрекидно на комъ мѣсту проборавіо, онда ужива тай подпоре одъ обштине тогъ мѣста. У случаима, кои одлаганя нетрпе, дає помоћь обштина, гдѣ се сирома нађе, но она има право накнаде, према обвезаной обштини сиромаха. —

(²) Основъ милосрдности по дужности (charité légale, gesetzliche Armenversorgung) сасвимъ є погрѣшанъ, єръ свакій грађанинъ у свомъ економномъ животу има слободу, да онай начинъ живота себи избере, кои му се найудеснiи свиди, да се ондѣ стани, гдѣ оће, да се ожени или не, да ради, тече, штеди, расипа —, зато му и држава неможе ємствовати за послѣдице нѣгове волѣ, а найманѣ іошъ онда, ако є сиромаштво самъ заслужіо. Уосталомъ небы такавъ основъ ни практичанъ быо, єръ бы се потребити грађани са-

Digitized by Google

свимъ ослонили на ту дужность државе, и у безбрижности своіой увећали бы безъ нужде брой сиротинѣ па тимъ и трошкове за ньи нужне, а умалявали бы благодѣянія приватны лица, и осуећавали бы успѣхъ млогі мѣра, кое се за предупређенѣ и ублаженѣ бѣде сиромашны класа предузимаю. Напослѣдку и по самомъ томъ праву неможе сиротиня, за радъ способна, одъ државе захтѣвати, да е издржава, но само текъ да іой посла и замуке нађе, а то башъ већина оће да избѣгне. —

(3) Грађанскій законикъ нека у томе, съ обзиромъ на право наслѣђа, одреди што треба; и обвезаность стараня за издржаванѣ несамо предака и потомака но и браће и сестара. —

(4) Єдна сиротиньска комисія у Енглеской каже: „Найвишій основъ негованя сиротинѣ по дужности (legal relief of the poor) треба да буде тай, да положенѣ сиромаха у цѣлости буде манѣ повольно (less elegible) него положенѣ независны радника. Како се на ово непази, самъ законъ руши найячій нагонъ къ добромъ владаню, чврстой прилѣжности, предувиђаню и штедльивости у радећой класи, и наводи свѣтъ, да леньости и лажима каси сиромаха на теретъ пада.“ —

(5) Врло е нужно, да надзорници сиромахе и у самимъ обиталиштима посѣћаваю, коіомъ ій приликомъ могу дотѣривати, да редъ и чистоћу у кућа држе, да буду прилѣжніи и штедльивіи, да се о воспитаню дѣце стараю и т. д. — У своимъ кньигама нека имаю рубрике за име, обиталиште, старость, станѣ здравля, заниманѣ сиромаха, за узроке ньіовогъ сиромаштва, за ньіове дугове и владанѣ, за фондъ, изъ когъ подпору уживаю и т. д. Ове рубрике треба да они одъ времена на време наново испуняваю. —

Digitized by Google

§. 185.

III. Трошкови за подпору сиротинѣ долазе понайпре на теретъ поедины обштина, но често су неке обштине сиромасима тако препунѣне, да и са стране помоћи имати мораю, и у томъ случаю подносе трошкове или више обштина заеднички или цѣли округи, кое е и за онда нужно, кадъ у обштинама некимъ постое заводи, коима се сиротиня цѣлы округа ползуе, н. п. сиротиньски домови или радилишта, домъ за воспитанѣ сирочадій и т. д. Уобште су извори трошкова за подпору сиротинѣ:

1, Приходи сиротиньски фондова, кодъ коій е често та незгода, да е ньіово опредѣлѣнѣ наредбомъ основателя ограничено, (1) кое власть само у некимъ случаима измѣнити може.

2, Драговольни подарци граѣана, као поклони, завѣштаня, приходи сиротиньскогъ таса у цркви, редовни обеѣани прилози, куплѣнѣ подарака о празницима, при веселю по крчмама и т. д.

3, Одреѣени приходи одъ нарочиты извора, као неке новчане казни, такее одъ балова и игранкій, прирезъ одъ служителя и т. д.

4, Накнада изъ иманя сиротинѣ, н. п. иманѣ оставше за каквимъ у сиротиньскомъ дому умрлимъ сиромахомъ, нека часть случайно наслѣѣногъ или иначе добывеногъ иманя, одъ н. п. лутрія и т. д.

5, Додаци изъ обштинске касе, (2) или прирезъ, колико горе изложена средства за из-

Digitized by Google

државанѣ сиротинѣ у коіой обштини или у цѣлой земльи недостижу, кои се као нарочитый данакъ за сиротиню сматрати може, и кои, но безъ умѣсны основа, има млого и важны противника. (3)

(1) Н. п. да е опредѣлѣно за подпору сиротинѣ едне вѣроисповѣди. Предложеный 1856. у Белгіи проектъ закона о сиротиньскимъ заводима наишао е на одпоръ у камери, зато е влада 1857. год. одъ предлога одустати морала. Найвећу е противность проузроковао §. 78., кои гласи: основательи могу задржати за себе или за когъ трећега управу фондова своій, или поставити за нарочите управителѣ тій фондова чланове свое фамиліе съ правомъ наслѣдности у той власти, или званичнике, кои ће дужности одређене, было грађанске было црквене, одправляти и мѣняти се. — Законъ нарочитый могао бы точніе означити, у коимъ случаима може власть наредбу основателя преиначити. —

(2) Насавскій законъ одъ 1816. наређуе: Ако иманѣ фонда, скуплѣне суме и драговольни подарци недостижу, онда недостаюће треба изъ обштинске касе подмирити. Подобно гласе наредбе и у Пруской (1826.), Француской (1798.), Баденской (1831.), Баварской и Швайцарской. У К. Ватy издало се 1831.—34. у ср. р. годишнѣ на сиротиню 361.695 frs., къ той суми дошло е 99.269 frs. изъ обштински каса. — Приходъ француски bureaux de bienfaisance было е 1847. у франкама одъ кирія, аренда и одъ землѣ 2,627.385, одъ рента 3,110.431 (међу тима 2,408.893 изъ државне касе), одъ интереса (и добытка одъ позаймны домова 4916) 261.544, одъ обштински каса 4,508.009, одъ поклона и завѣштаня 1,117.011, одъ скуплѣны прилога 2,072.782, одъ гробля 100.265, одъ театора 470.368 и одъ други неки извора свега 17,381.257 frs. тако, да е на главу свакогъ подпомаганогъ сиромаха у ср. р. дош-

Digitized by Google

ло $12^{\cdot 7}$ frs. поредъ $2^{\cdot 28}$ frs. управны трошкова, или на главу жительства $0^{\cdot 48}$ frs. Сиротиньски домови нестое подъ овимъ быро'нма. — У Пруской е 1849. државно старательство за сиротиню примило у Rlr. одъ фондова 1,416.943 ($25^{\cdot 8}$ %), одъ обштина 3,327.142 ($60^{\cdot 69}$ %), одъ приватны подарака 737.231 ($13^{\cdot 45}$ %). Єданъ подпомаганый сирома стаяо е у ср. р. у варошима $8^{\cdot 35}$, у селима $5^{\cdot 03}$ Rlr.; цѣо издатакъ износіо е на главу жителя у варошима $27^{\cdot 25}$, по селима $3^{\cdot 91}$, у цѣлой земльи $16^{\cdot 83}$ Sgr., и то у округу берлинскомъ $1^{\cdot 7}$ Rlr., штралсундскомъ $0^{\cdot 84}$, дыселдорфскомъ $0^{\cdot 68}$, данцишкомъ $0^{\cdot 58}$ Rlr., — бромбершкомъ $1^{\cdot 66}$ Sgr., маріенвердерскомъ $3^{\cdot 5}$, кеслинскомъ $4^{\cdot 25}$, познаньскомъ $4^{\cdot 6}$ Sgr. —

(^{3}) Оваквомъ данку пребацуе се, да дае повода одвећъ штедромъ подпомаганю сиротинѣ, чимъ се она квари (§. 184. 2.), и да готовость грађана слаби, те драговольно манѣ или никако на сиротиню неће да даю. Ово послѣднѣ е одчасти основано, али такова се слѣдсгва данка за сиротиню само у прво време по заведеню данка яко примѣћаваю, доцніе и уобште, ако е народъ побожанъ и изображенъ, и ако се види добаръ успѣхъ у негованю сиротинѣ, престане и она ладноћа у милосрдности, коя е за издржаванѣ сиротинѣ итако манѣ нужна, кадъ се потребна средства одъ данка прибавити могу. Уосталомъ пребациваня се односе на злоупотребе и погрѣшке у располаганю съ приходомъ одъ данка и у негованю сиротинѣ. — Тако су у Енглеской съ приходомъ одъ данка сиротиньски старательи рђаво располагали, даюћи одъ година 1790-ы надничарима величини фамиліе одговараюћій додатакъ къ надници, кое ніе допустило, да надница према скупоћи живота такоће скочи. Овоме е слѣдовала леньость и распуштеность радника и повишенѣ данка за сиротиню (poor's rate), коя е утолико несносніи было, што

Digitized by Google

су га само господари земаля и кућа плаћали. При оваковой неднакости у обтереће̂ню морали су неки грађани половину своє ренте одъ земаля и кућа као данакъ давати, и у Чолсбрію су господари своє землѣ напуштали, само да неплаћаю данакъ за сиротиню. У Енглеской є было сиромаха уживаюћи

год.	1801.	1813.	1815.
1, траюће подпоре			
а, у сиротиньск. домовима	83.468	97.222	88.115
б, милостиняма	336.199	434.293	406.748
2, привремене подпоре	305.899	439.735	400.473
свега	725.566	971.250	895.336

Но подъ овимъ броєвима треба по већой части разумѣти фамиліє, а не поедине главе; єръ 1801. имали су сами они подъ 1, б, наведени сиромаси 315.150 дѣце, а осимъ свега было є 194.025 лица, коя су у туђимъ обштинама подпоре уживала (non parishioners) тако, да є брой сиротинѣ свега износіо 2,468.000 глава или 28 % цѣлогъ жительства. Данакъ є на главу жителя 1831. год. износіо у 14 грофства, занимаюћи се поглавито земльодѣлствомъ 14 шил., у 5 грофства съ гвожђанимъ радіоницама 8 шил., у 6 грофства съ ткачницама (и виркарницама) 5 шил. — Закономъ одъ 1834. год. млого се поправило, и трошкови су се за сиротиню при болѣмъ негованю умалили. — Год. 1838. прострло се енглеско законодатство и на Ирску, и ту су се трошкови због млогогъ иселяваня сиротинѣ више но упола смањили. — Скотска ніє падала у погрѣшке енглеске администраціє сиротиньске. Прирезъ се збирао само за сиромахе, кои су богалясти, или одвећъ стари —, просяци одъ заната подлежали су казни, и потребитимъ особама само є онолико давато, колико имъ є нужно. Трошкови су подмиривани приходима одъ приреза, драговольны подарака а поглавито одъ црквены тасова. Законъ одъ 1845. є цѣлу управу у редъ довео.

Digitized by Google

Издато е было (до 14. Мая) 1850. за годину 581.553 Ls., 1851. год. 535.943 Ls. на 141.870 сиромаха, међу коима су 42.093 привремено помоћи уживали. —

2. РАЗДЕЛЯКЪ.

О негованю сиротинѣ разногъ рода.

А, Одрасли за радъ способни сиромаси.

§. 186.

Има сиромаха (1), кои истина радити могу, али се немогу самимъ радомъ сасвимъ издржавати, еръ имъ е замука мала, н. п. збогъ чешћегъ прекиданя рада, или што збогъ своій тѣлесны свойства немогу довольно да заслуже, или што имъ замука увећане издатке неможе да покріе (§. 175.). Ови полусиромаси обично су своіой судби оставлѣни, нарочито ако доста праве сиротинѣ у земльи има. Они заслужую подпоре, еръ по своіой могућности све чине, да се сами помогну, и старательству сиротиньскомъ остае само брига, да имъ зло станѣ олакша, и да имъ, уколико своимъ радомъ заслужити немогу, овимъ средствима допуни:

1, Често е зло одклонѣно, кадъ се таковой сиротиньи у другой радньи или у другимъ мѣстима заниманя да. (2)

2, Сиротиньи е одвећъ теретно чуванѣ и одгаянѣ дѣце, задржава е одъ рада, или е ограничава само на неке родове раднѣ. У Европи су се врло корисни показали заводи, гдѣ родительи

Digitized by Google

свою дѣцу, несамо докъ су на сиси — доиљишта (crèches, Krippen), него и ону одъ єдне до до 5—6 година — дѣчіє чуварнице (salles d' asyle, Kleinkinderbewahranstalten, infant schools) преко дана на оставу предати, а сами међутимъ на радъ ићи могу. Осимъ тога и за старію дѣцу треба основати заводе, гдѣ ће се она учити и воспитавати, нарочито за дѣцу оны родителя, кои су какво злочинство учинили, и одъ коій се дѣца тога ради одузимаю; у тимъ заводима уживаю дѣца сву потребну негу.

3, Велика се помоћь чини тимъ, да се несамо овимъ полусиромасима, него и свой сиротиньи и потребитимъ радницима олакша намиренѣ ньіовы потреба євтиноћомъ уживаћи средства. Ово быва: а, кадъ нарочити заводи или друштва рану, дрва — укрупно набаве, и радницима и сиромасима ій по трошковной цѣни даю; ([3]) б, кадъ се велике куйне осную, кое готовећи укрупно и уштедивши тимъ млого у дрвима, у раду — сиротиньи ела, наротито супу, євтиніє на оброке давати могу ([4]); в, построєнѣмъ велики соба, наложены и освѣтлѣны, гдѣ се радници зими бавити, и свой посао радити могу. ([5])

4, Као послѣднѣ средство подпоре може се препоручити подпомаганѣ новцемъ или болѣ самомъ раномъ, ако горензложена средства недостаю или заводи непостоє.

([1]) Овдѣ треба напоменути, да се старанѣ неодноси на потребите особе и фамиліє, него на праве сиромашне, кое при свой своіой штедльивости и ограничености потреба и ужитака, намогу на край да изађу. У овомъ раздѣльку назначене подпорне мѣре важе

Digitized by Google

уобште безъ разлике органа, кои ће ій наређивати и извршивати, зато су се и могле оне само површно додирнути. —

(2) Нарочито женске могу неке послове као и мушки па іошъ и болѣ одправляти, премда су по обичаю то мушки послови; н. п. преписивати, литографисати, слагати слова, по дуѣанима продавати, учити друге читаню, писаню, рачуну, цртаню, и све послове книговезачке, посластичарске, тапетарске, кроячке и ципеларске (за женске) и т. д. —

(3) У Брыселу є 184³/₄. зими обштинска управа наименовала єдну комисію, коя є помоћу займа изъ обштинске и државне касе разна уживаћа средства укрупно, набавляла, и потомъ ій по утврђену (за цѣлу седницу) цѣну продавала, као: хлѣбъ, суну, кромпиръ, угаль и т. д. Ова „централна агенція“ имала є задатакъ олакшати євтиніє снабдѣванѣ потребама оны радника, коій замука збогъ скупоће ране (denrées) ніє достизала за издржаванѣ ньіово и ньіовы породица, и уобште свію потребиты фамилія, кое свою потребитость пре докажу. Издатакъ є износіо 522.997 frs., узетакъ 466.297 frs., дакле штете 56.700 frs. — За време глади 1846.—47. многе су државе жито са стране на свой рачунъ куповале, а обштине хлѣбъ по євтинію цѣну сиротиньи продавале. —

(4) Найчувенія и найвише распространѣна є рана супа, коя се обично (по грофу Румфорду) румфордова зове, и на разный се начинъ євтино готови. Прописи за 100 оброка єсу ови: *a*, у хамбуршкимъ затворима: 2 фунте сланине, 2 фунте соли, нешто лука црна и зеля, 70 ф. грашка или другогъ варива, или умѣсто тога 20 ф. пиринча, или 180 ф. кромпира, — оброкъ доће на 6¹/₃ феника (око 12 пара чарш.); —

Digitized by Google

б, у хайделбершконъ заводу „Suppenanstalt des Frauenvereins“: 9—10 ф. меса, 2—3 ф. брашна, 10—13 мѣрака (око 15 ока) крупе ечмене или просене, или 14 мѣрака пиринча; другій начинъ: $2^1/_2$ ф. истопленa масла, 2—4 мѣрке брашна, 22—24 м. варива; трећій начинъ: $2^1/_2$ ф. масла, 25 ф. кромпира, 16 ф. хлѣба; — *е*, у Брыселу $184^5/_6$: на сто литара (фр.) супе одъ меса: $12^{.5}$ ф. меса и толико хлѣба, $8^3/_4$ ф. пиринча, $6^1/_4$ ф. зеля $1^{.875}$ ф. соли, $0^{.044}$ ф. бибера; за супу одъ ечма: $12^{.5}$ ф. ечма (олюштена) и толико хлѣба и зеля, $1^{.875}$ ф. масла, и соли и бибера као и горе; — *г*, у Егесторфовомъ заводу: $16^2/_3$ ф. меса, къ тому или: 10 ф. пиринча или ечменогъ бунгура, $0^{.8}$ ф. брашна и $0^{.6}$ ектол. кромпира; или: 14 ф. пасуля, и 2 ф. брашна; или: $1^{.2}$ ектол. кромпира и $0^{.24}$ ектол. брашна. — Егесторфъ треба за 2000 оброка 333 ф. меса безъ костію, и дає оброкъ одъ $0^{.97}$ литара или два таньира густе супе за 1 Ggr. (око 24 паре) нерачунаюћи интересъ на уложеный капиталъ одъ 8000 Rlr. и оправке. — Румфордъ рачуна узимаюћи цѣну едногъ хвата мекогъ дрвета по 4 фор. (24 ф.), да ће се за 1000 оброка супе само за 12 кр. дрва потрошити. — Кевербергъ рачуна двѣ центe кам. угля на 1200 оброка супе. — Егесторфъ треба 662 фунте каменогъ угля, да зготови 2000 оброка супе. — Друштво за рану у Гренoблу дає свонмъ члановима за $62^{.5}$ cts. (око 3 гр.) супе, зеля, меса, $^1/_4$ литре (франц.) вина, $0^{.26}$ фунтій хлѣба и десеръ (воћа, посластица). — Кости самлевене или издробленe и паромъ исисане даю млого ране. Изъ едне оке костію изиђе 4 оке течны питія (галерте) или 15 ока супе. Овимъ питіяма може се и хлѣбъ за сиротиню мѣсити. — Баронъ Терно (Ternaux) пронашао е ело по нѣговомъ добру (St. Ouen кодъ Париза) прозвано теруенъ (Ter-Ouen), кое се састои изъ резанаца одъ кромпира съ питіяма издробленe костію; одъ 1 фунте сувогъ теруена начине се 8 оброка супе за 70 cts. —

Digitized by Google

(5) У Детмолду има такавъ еданъ заводъ, но ту беспосленя сиромаси могу и посла наћи, и румфордове супе купити. — Гдѣ нарочиты таковы завода нема, треба се постарати, да сиротиня може зими свтиніе дрва изъ обштински шума куповати, ако іой се сасвимъ бесплатно дати неће. —

§. 187.

Беспослены радника нема млого у обично време, єръ се сами радници труде, да себи заниманя нађу, и — баръ они отресніи — раде за неко време оно, што имъ ніе башъ занатъ, и што ће ій до болѣ прилике текъ изранити. Но има радника и времена, кадъ се они сами помоћи немогу, и онда се друга средства продузети мораю.

1, Врло су се корисне показале посленичке комисіе, кое списакъ свію радника држе, и кодъ коій свакій потребне му раднике наћи може. У случаю велике нужде радника комисіе се стараю, да влада, обштина или имућна приватна лица какавъ већій радъ предузму, и тако радницима посла даду. (1)

2. Сиротиньске радіонице, было да се заводъ сасвимъ о ньіовомъ издржаваню брине, (2) или да имъ само наямницу, кою заслуже, издае. У свакомъ случаю радницима е велика помоћь учинѣна, што се у чистимъ, топлимъ, здравимъ локалима завода (за време рада или одмора) бавити могу, што се добро а свтино ране и иначе негую. Раднике невѣште треба у послу обучавати, онима, кои само земльодѣлске послове знаю, треба наћи заниманя око правлѣня путова, око обраћиваня обштински земаля и т. д. Неку часть замуке

Digitized by Google

нека заводъ задржава за набавку альина, за исплату обиталишта радника и т. д. Заводъ треба на саучастіе у предузећу грађане да позове, како бы радници довольно занимана и проднѣ за израђену робу имали, а исто тако да роби продню и на другимъ мѣстима прибави. Наямница треба да е у заводима маня, но кодъ приватны предузимача, како се небы радници одвраћали одъ рада изванъ завода. (3) Пребациваня, да е оваково негованѣ сиротинѣ скупоцѣно, падаю, кадъ узмемо у рачунъ трошкове, кои бы се на сиротиню издавали, ма она и нерадила. (4)

3, Сиротиньске населбине на нераћенимъ државнимъ и обштинскимъ земляма. Ако су землѣ за обраћиванѣ добре, радници здрави, прилѣжни и послу вѣшти, и ако изгледа за продню производа буде, онда ће и населбине успѣвати; (5) само имъ треба землю (подъ некимъ привременимъ ограничаваюћимъ условима) као собственость уступити, и потребнимъ ій за раћенѣ капиталомъ на лаку одплату снабдѣти. (6)

4, Олакшаванѣмъ иселяваня радника у стране землѣ штетуе народно-економно благостанѣ, еръ се тимъ вѣшти, обично здрави радници губе, кои су за свой дораштай и за свое изученѣ капитале потрошили, и тако своимъ радомъ некій позаймлѣный капиталъ представляю; (7) но као средство ублаженя бѣде сиротиньске може иселяванѣ подъ извѣснимъ условима корисно быти. Ако се у особито оскудна времена исели гомила сиромаха, свакоякогъ моралногъ и тѣлесногъ свойства, онда е заоставшимъ сиромасима и имућнима млого олакшано. Државе, кое своій колонія имаю, могу подпомагати иселяванѣ за тамо, и тако тамо радника добыти, што у главной држави

Digitized by Google

изгубе. Притомъ и уобште ніе доводьно самосвоій се сиромаха отрести безъ бриге, како ће они до нове отачбине доћи и тамо живити, него напротивъ треба дозволити, да се само они иселити могу, кои нужна за путъ средства имаю, коима е сигураиъ изгледъ датъ, да ће у новомъ оташтву заниманя и ужитка наћи, и кои су заиста по своимъ годинама и здравлю за радъ способни. Намаме и обмане себичны агената, кои съ иселѣницима читаву трговину воде, нетреба трпити. Съ иселѣнѣмъ неки сиромаха ніе све свршено, и бѣда у земльи нестала, него треба се постарати, да се заоставши у земльи радници такоће изъ злогъ станя извуку, и тако лако опетъ у исто непадну (*)

(1) Дрезданскій заводъ за снабдѣванѣ радника посломъ основанъ е 1840., и по нѣму млоги други. Липишкій заводъ приміо е одъ 1. Феб. 1844. за 23 мѣсеца 2936 пріява одъ радника; год. 1845. нашла су 902 лица посла преко нѣга. Хамбуршкій заводъ, установлѣнъ 1848., приміо е 1848.—51. 3483 пріяве одъ радника, нашао е за 526 лица сталногъ заниманя и 5457 наяма на дуже и краће време. Годишньій трошакъ одъ 2339 маркій тек. у ср. р. подмиренъ е милосрднимъ подарцима. — И заводи велики варошій за слуге и слушкинѣ, кое газду и кое газда тражи, врло су добри. — И у Бѣограду одъ 1861. год. олакшано е, потребногъ слугу и слушкиню наћи. —

(2) Сиротиньске радіонице (у Белгіи ateliers de charité, freie Arbeitshäuser) нису у свимъ земляма едной цѣли намѣнѣне, нити се еднако управляю. Енглеске work-houses су у исто време снабдѣвни домови за сиротиню, коя ніе за радъ способна; белгійски ateliers de charité примаю дѣцу, коя кодъ радителя сѣде, и обучаваю ій у школскимъ и рукодѣлскимъ знаньима. —

Digitized by Google

(*) У Хамбургу уманьіо се 1806. год. брой заняты сиромаха одъ 150 на 35, како се завело, да на комадъ раде. Уобште треба съ великомъ пажльивости у цѣлой управи сиротиньски радіоница поступати, єръ радници иначе несамо што ѣе се лако леньости одати, него ѣе се и иначе у свему више покварити но поправити. В. Британска има найвише искуства у тому. Што се више на редъ, прилѣжность, добро владанѣ — у радіоницама гледа, тимъ ій се више радници клоне, єръ су млоги само изъ леньости сиромаси. По извѣстіяма одъ 1835. год. склонило се одъ 100 подпору тражеѣи сиромаха само 12 ньи, да у радіоницу ступе, а само 10 да датъ имъ посао кодъ куѣе раде. Законъ одъ 1834. поставіо є правило у Енглеской, да се сви за радъ способни сиромаси у радіоницама смѣстити мораю, но ово правило ніє могуѣе было извршити. Одъ 1. Янр. 1849.—50. было є само 11 % подпомаганы сиромаха у радіоницама; 1. Янр. 1852. 12·4 % или 99.573 лица и то: 18.869 одраслы за радъ способны сиромаха, 16.342 дѣтета оны првы, млаѣа одъ 16 година, 34.891 немоѣанъ одраслый радникъ, 23.914 дѣце ньіове и друге, 4744 душевно болесна сиромаха, 739 скитница, просяка. — Изванъ радіонице могу се сиромаси подпомагати само у случаима преке нужде, болесници, удовице съ дѣцомъ, жене и дѣца одсуствуюѣи мужева и родителя и т. д. — У Ирской є онай законъ болѣгъ успѣха было. Іошъ 1. Юлія 1848. примало є подпоре изванъ радіоница 833.889 лица, 1850. (у найгоре доба, Фебр.) само 148.909, а 1851. (у найгоре доба године) само 10.935 сиромаха; напротивъ по радіоницама было є примлѣны 1848. найвише 140.227, 1850. 264.048, 1851. 252.615; а понаособъ у найсиромашніой области (Коноту) было є 1851. год. изванъ радіоница найвише 232 у радіоницама пакъ 54.461 сирома. — Радіонице у В. Британской су своимъ устройствомъ до великогъ савршенства доведене. — По цѣлой Европи има подобны

Digitized by Google

завода; међу найвећима є albergo dei poveri у Ђенови за 2200 радника, съ великимъ баштама. —

(4) Мезеръ у своимъ „патріотичнимъ фантазіима“ каже: „Узми 3 тал. у руку и подѣли међу сиротиню по 6 гр., то су се 12 лица тимъ помогла. Али нека овы 12 лица, свако по 2 пасма пређе опреде, кое такође све невреди више одъ 4 гр., и нека имъ се ово исплати съ 8 гр., то се на тай начинъ одъ ова иста 2 талира: *а*, помогло 18 лица, *б*, свако є добило 2 гр. више, *в*, сиротиня остає радећи здрава, *г*, неде свой хлѣбъ забадава, *д*, ненаводи друге на нерадъ, и *ѣ*, нескита се“ (у примѣру Мезера су други новци). —

(5) Холандска є увелико опыте съ населбинама сиротиньскимъ правила; населбине су основане приватнимъ друштвима и помоћу владе; оне су троякe: 1, населбине убожарске на малимъ добрима, — 2, польско-економне сиротиньске школе, — 3, принудни заводи за заниманѣ просяка и скитница. — Staring: Les colonies agricoles de la société néerlandaise de bienfaisance, Arnheim, 1849. — Друштво є у Фредериксорду (купивши 9400 ектара землѣ) построило 418 добара по 3 ект. съ 1700 х фор. трошка за свако, т. є. 100 фор. за землю, 500 ф. за кућу, 250 за оруђе и 2 краве, 150 за альине, 400 за крченѣ, гаренѣ, приправу — землѣ и за сѣме и сѣянѣ, 100 фор. займа за прву годину, 200 фор. за набавку лана и вуне, да населѣници раде, кадъ другогъ посла немаю. — Рачуни друштва су рђаво стаяли, премда є оно имало до 50.000 чланова, кои су сваке године по 2·6 фор. прилагали, и премда га є и држава снажно подпомагала. При концу 1849. было є дуга 8·3 мил. фор., кодъ 3 мил. фор. имання, єръ населѣници нису уредно своє одплате давали. — Варошь Штрасбургъ основала є єдну такову колонію у Оствалду са 110 глава. — Слободни населѣници,

Digitized by Google

кои су се у таквимъ колоніяма поредъ сиротинѣ настанили, лакше су напредовали. —

(6) Холандски населѣници нису могли господари уступлѣны имъ земаля постати, єръ се намѣравало на тимъ земляма после ньове смрти, друге сиромахе населявати. —

(7) Єданъ 20-огодишньій населѣникъ н. п. стао є 1200 до 1500 фор., докъ є одрасо и изучіо се, но вредность населѣника млого є већа, него што само та матеріялна нѣгова вредность износи. Населѣници однесу са собомъ и иначе млого иманѣ, куда се мораю рачунати и трошкови ньове сеобе. — У Баденской рачунало се 1840.—49. год. по 237 фор., 1850.—55. по 120 фор. на главу. — Изъ В. Британске и Ирске найвише се населило 1852. год., т. є. 368.700 лица, у ср. р. годишнѣ 1847.—50. 271.676, 1851.—54. 339.524, но 1855. само 176.807. — Год. 1851.—54. отишло є у ср. р. годишнѣ 233.892 лица у сѣв. амер. савезне државе, 63.513 у Аустралію и Нюсійлендъ, 38.440 у брит. Америку. — Изъ Нѣмачке се найвише населило 1854. год., око 252.000 лица, 1855. пакъ 81.700, а 1856. 98.600 лица. —

(8) Нарочити закони треба да предупреде злоупотребе како агената, кои населѣнике обеѣаванѣмъ златны брда у новомъ оташтву обманюю, тако и неугодности, оштеѣаваня, рѣаво поступанѣ — коима су населѣници за време пута изложени. — Поучаванѣ сиротинѣ о правомъ станю ствари у новой отачбини млоге ће одъ лакомисленогъ корака одвратити; уговорима са странимъ државама може се населѣницима добаръ пріємъ и подпора у прво време у ньовомъ новомъ оташтву осигурати. — Населяванѣ млоге сиротинѣ за радъ неспособне побудило є владе населяваны земаля закономъ

Digitized by Google

населяванѣ ограничавати, и подъ некимъ условима текъ нове населѣнике примати, а и европске владе пазе садъ на то, да се немоћной сиротиньи иселяванѣ недозволява. —

§. 188.

Има сиромашны радника, кои немаюћи волѣ къ раду и огрезавши у беспослености постану просяци одъ заната и скитнице а често и крадльивци и варалице, и кои по тому неће да се ползую датомъ имъ приликомъ да што зараде, и као чесни граћани да живе. Нарочитимъ заводима, — принуднимъ радіоницама, — треба ово зло у земльи искоренявати, онако покварене раднике на посао, уредный животъ и морално владанѣ привикавати, унутрашнѣ ій облагороћавати, и успособити ій, да се опетъ у граћанско друштво несамо као безопасни но и као валяни чланови повратити могу. Принудне радіонице леже измећу слободны радіоница и поправны затвора, и разликую се одъ овы, што се у принудной радіоници затвореный радникъ тимъ граћанске чести нелишава, и што се овимъ затворомъ злочинство предупређава а не казни. Држава има право, граћане привремено лишити личне слободе, но у исто време дужна є она, закономъ заштитити ій одъ могућни злоупотреба своій органа, и зато точно опредѣлити, подъ коимъ се условима може сирома у принудну радіоницу затворити и ту држати. Главна су правила при томъ:

1, Свакій већій кругъ простора државногъ (область, округъ —) треба да има такавъ заводъ. Трошкове нека сноси државна власть, но ако область има свое особене приходе и расходе, онда пада и тай трошакъ на теретъ области, а могу се

Digitized by Google

трошкови уонолико наплатити и одъ обштина, кадъ о н е захтѣваю, да се кои просякъ, скитница — у принудну радіоницу затвори. (1)

2, Дѣцу, старце, бабе и немоћне нетреба у ове заводе затварати.

3, Полицайный судъ, почемъ стварь ислѣди, изриче потребу, да кога у принудну радіоницу затворити треба. (2)

4, Затвореници раде или за рачунъ завода или по наручбини приватны лица, при чему такоће заводъ посредуе.

5, Да бы се прилѣжность радника подстрекавала, управительи завода даду свакомъ затворенику према нѣговимъ способностима некій задатакъ, кои мора израдити; па што ко преко тога заради, оставля се на страну, и преда му се као капиталъ при иступу изъ завода. И кодъ найболѣ управе тешко быва, да затвореници толико заслуже, колико они заводъ стаю.

6, Нарочита правила треба прописати за време рада, одмора, ела, леганя и устаяня, за пристойно владанѣ, чистоћу и покорность, за осуђиванѣ и кажнѣнѣ иступника и нарушителя заводногъ реда, за сигурность да затвореници небы побѣгли или се побунили и т. д.

7, Колико ће ко у радіоници пробавити морати, изречено е у пресуди полицайне власти, коя се притомъ управля по вѣроватноћи, за кое се време осуђеный на радъ и редъ навикнути може; онога, кои се у томе одликуе, нека управа завода и пре одсуђеногъ рока одпусти. (3)

Digitized by Google

8, Управа треба да е саставлѣна несамо изъ државны званичника, него и изъ чесны грађана мѣста, коима и неколико свештеника и лѣкара додати валя.

(1) Наполеонъ I. декретирао е 1808. год., да се у свакомъ департаменту по една таква радіоница основати мора (названа dépôt de mendicité) и то само за просяке, но текъ ій 20 има, по една за више департамената. Радіонице у Ліону, Нанту, Бордо'у и Версалю издржаваю саме обштине овы варошій, остале пакъ департаменти. У Холандской су ове радіонице везане са сиротиньскимъ населбинама. — У Белгіи има 5 таквы радіоница, у коима су у ср. р. 1849. и 1850. затворена была 3582 радника. —

(2) Поглавито збогъ навикнутогъ просяченя и битанженя; но по некимъ законима долазе у принудне радіонице и они преступници по издржаной казни, кодъ коій се примѣћава наклоность къ нереду и неуредномъ и незакономъ животу, н. п. кадъ е ко чешће уваћенъ у крађи, превари, фалсованю, и кадъ ко зато недае надежде, да ће радећи живити моћи, што никаквогъ занята незна. И за покое лаке кривице, полицайне иступе, осуђую неке државе кривца на радъ у принудной радіоници, н. п. невѣрне слуге и слушкинѣ —. —

(3) Законъ изриче обично найкраће време, кое осуђеный у радіоници пробавити мора; по баварскомъ закону найманѣ четири мѣсеца; ко по другій или трећій путъ осуђенъ буде, мора дуже затворенъ быти; по француском, баденскомъ, холандскомъ закону найманѣ годину дана; у холандскимъ населбинама мора радникъ при одпуштаню изъ завода да има найманѣ 25 фор. уштеђены. —

Digitized by Google

Б, Сиромашка дѣца.

§. 189.

Главный є задатакъ стараня за сиромашку дѣцу, коя су и сама сиромашна, да се дѣца добро воспитаю, єръ се тимъ єданъ одъ найснажніи узрока доцнієгъ осиромашеня удалява. Безъ воспитаня дѣца, по већой части подъ упливомъ рђавогъ друштва, одрасту у леньости, суровости, незналости и неморалности, и утолико се теже доцніє у чесне грађане преобразити могу, што су имъ они пороци већъ као урођени постали. Гдѣ и уколилико се приватна лица съ воспитанѣмъ сиромашке дѣце незанимаю, ту треба влада своимъ мѣрама оскудицу да попуни, постаравши се да се воспитни заводи за већа мѣста или за цѣле округе осную. Поредъ моралногъ и друштвеногъ воспитаня треба младежь и радомъ матеріялнимъ занимати, и зараніє є навикнути на прилѣжность и собствену замуку, но одъ тога, ако заводъ и неку помоћь имао буде, нека се ипакъ неочекує, да ће се сви трошкови завода накнадити, єръ овдѣ ніє величина замуке и чистъ приходъ раднѣ главна цѣль, но заниманѣ, коє се свакомъ питомцу толико задає, колико текъ да се у радньи извѣштава, и свою снагу изоштрава. Сиромашка дѣца, о коима власть треба бригу да води, єсу:

1, Потребита сирочадь (сиромашна дѣца безъ родителя) као копиладь, (1) за родительима заоставша или одъ родителя оставлѣна дѣца, коя свогъ иманя немаю нити кога, да се о ньима стара.

2, Дѣца оны родителя, кои су у кривичнимъ

Digitized by Google

затворима и у принуднимъ радіоницама затворени, или кои у слободнимъ сиротиньскимъ радіоницама и убожарскимъ домовима живе, или одъ коій є власть дѣцу збогъ рђавогъ поступаня съ ньима одузела.

3, Дѣца́ сиромашны родителя, кои сами саизволе, да имъ се дѣца у явнимъ домовима негую и воспитаваю, кадъ у станю нису сами ово чинити.

4, Дѣца, коя су збогъ какве кривице судомъ суђена и осуђена, обично су такође сиромашна. За овакову дѣцу постоє по Европи нарочити поправни заводи, у коима се она уче и воспитаваю. Међу ову дѣцу иду и покварена и напуштена дѣца, коя бы, да се зараніє негледа, доцніє была сами злочинци. (2)

(1) Пытанѣ о умѣсности копилишта спорно є, и спада у полицію сигурности, збогъ мореня копилади. Приманѣ копилади олакшава се вртешкомъ (tours, Drehlade), на кою се дѣте метне, и служительи завода окренувши є дѣте приме, безъ да доносача виде. У Француской, гдѣ се копилишта яко у заштиту узимаю, нашло се за добро, ове вртешке кодъ млоги завода укинути, како бы се оставлянѣ дѣце уманьило, и наредити, да се служительи завода, пре него што копиле приме, потруде, матерь дѣтиню склонити, да дѣте при себи задржи, и о нѣму сама бригу води. —

(2) У Нѣмачкой има садъ млого таковы завода, кое скоро све приватна друштва обдржаваю. — У Баварской ій є 1857. было 60 съ 1659 питомаца, 1853. само 27. — Баденско друштво за морално покварену дѣцу има два велика и више маньи поправны домова. Прихода є 1851.—55. у ср. р. годишнѣ было одъ државне помоћи 4251 фор., одъ интереса друштвеногъ капитала 1146, одъ родителя за неговану у

Digitized by Google

заводу ньіову дѣцу по тарифи 1245, све остало скоро одъ драговольны подарака до свега 15.062 фор., расхода 14.452 фор. — Ducpétiaux: Colonies agricoles, écoles rurales et écoles de réforme, Bruxelles, 1851. — Kröker: Die Waisenfrage, Hamburg, 1852. —

§. 190.

У новіє време се люди у науци и у животу яко съ воспитанѣмъ сиротне дѣце занимаю. Воспитанѣ є уобште предметъ полиціє изображеня, и овдѣ се о нѣму само толико може говорити, уколико є оно предметъ стараня о сиротиньи. У пређашня времена было є само завода за одгаянѣ ванбрачне дѣце, у кое се и покое сироче често примало, но дѣца су у тимъ сирочадскимъ домовима (Waisenhäuser) збогъ рђаве управе, несходне неге и злогъ поступаня слаба, душевно ограничена и утучена, често морално покварена и великой поморноћи изложена бывала. Зато се за болѣ нашло у новіє време дѣцу приватнима на рану и негу давати нарочито у села, и трошкове негованя у новцу плаћати. Гдѣ се може чесны ранителя наћи, ту є такво негованѣ млого болѣ и євтиніє, дѣца су здравія, и одрасту у фамилійскомъ животу. Иначе и нарочито за одраслу и покварену дѣцу мораю се оснивати воспитни домови, у коима се према свомъ опредѣлѣню воспитаници поредъ обштегъ обучаваня и моралногъ образованя такоће разнимъ занатима и вѣштинама уче. Дѣвойчице уче обичне послове женске, мушка дѣца или какво рукодѣліє или польскій радъ. По навршеной години неке старости (н. п. петнаестой), женске раніє, мушки доцніє, или после поправлѣня распуштене и покварене, даду се дѣца на занатъ или у службу каквомъ майстору, трговцу, поль-

Digitized by Google

скомъ домаћину или другомъ коме, и заводъ треба іошъ некій надзоръ надъ њима за неко време да држи, н. п. до пунолѣтства, или до удомлѣня дѣвояка. — Слѣпа и глувонема дѣца долазе у нарочите заводе за овакове несретнике. — За уређенѣ воспитны домова (¹) за сиромашку дѣцу треба:

1, Да дѣца стое подъ брижльивимъ надзоромъ, и да се строго у моралности и побожности оображаваю, како бы се одъ рђавы обичая пређашнѣгъ живота одвикла, и да се небы по иступу изъ завода опетъ рђавштинама одала. Зато е нужно, млађу дѣцу одъ старіе одвоити, и уобште имъ свакій саобраштай съ рђавимъ примѣрима пресѣћи.

2, Да се питомци за оно спреме, одъ чега ће доцніе живити моћи; поредъ обшты знаня читаня, писаня и рачуна, свакій питомацъ нека научи нешто заната, и нека се привикне на прилѣжность и отресность радника као и на незгоде живота сиромашкогъ; зато имъ нетреба толико у неги нагађати, да се разнѣже, али и не толико ій скучавати, да ислабе и закржаве тѣлесно и душевно; добра а проста рана, посао тежій и лакшій, напрезанѣ и одморъ и т. д.

(¹) Песталоцій е основао помоћу владе еданъ такавъ заводъ у Швайцарской, но неуспѣ; а за њимъ установи Феленбергъ 1810. у Хофвилу, близу Берна, польско-економну сиротиньску школу, по примѣру кое су доцніе многе друге такве школе основане. Успѣхъ овогъ завода валя приписати поглавито учителю исте школе Верлію (Wehrli, по коме се и такве школе верліове зову). Верлій се одъ дѣце ни у чему ніе одваяо, заедно е съ њима радіо, ео, шетао, спавао, еднаке альине съ дѣцомъ носіо, и тако имъ у свему при-

Digitized by Google

мѣръ быо. Трошакъ за три године на єдногъ питомца износіо є у ср. р. 152 ш frs. годишнѣ, сами су питомци по 61 ш frs. заслужили, и тако є начисто трошка было 91 ш frs. — У Найхофу кодъ Штрасбурга износи годишньій трошакъ на єдно дѣте 222 frs. — У Европи има млого таквы завода. — У Енглеской су такође дѣца изъ радіоница (work-houses) у среске школе (district-schools) смѣштена, гдѣ се поредъ књижевногъ ученя наставляю у баштованству, воћарству и т. д. Нарочита семинарія за учителѣ у оваквимъ школама установлѣна є у Бетерсію. Сиротиньско старательство вароши Менчестра є основало у Свинтону воспитный домъ за сиротиньску дѣцу, кои є 1851. имао 650 радничке дѣце изъ исте вароши. Трошакъ годишньій за издржаванѣ єдногъ дѣтета износи 6 Ls., цѣо издатакъ по одбитку заслуге дѣчіє было є 9655 Ls., одъ тога 2336 Ls. на плату и издржаванѣ служителя, 1209 Ls. на интересъ капитала, кои се на построєнѣ завода потрошіо. Заводъ има 18 acres землѣ, кою дѣца раде, а сва дѣца уче, да праве обуѣу и альине. — Британске ragged (издрпане) или industrial schools млого су принеле къ умалѣню покварене младежи. Ragged school у Единбургу имала є 1850. у ср. р. 246 питомаца, кои су стаяли $5\cdot^{4}$ Ls. трошка на главу, нерачунаюћи трошакъ на построєнѣ зданія, на интересъ и на накнаду скуплячима прилога. Мушка дѣца уче, шити альине и обуѣу, ткати, правити гайтане, мреже и везице, чешляю вуну и длаке —. Подобный заводъ кодъ Париза у С. Николасу. — У Француской было є у 89 департамената 1860. год. 121.916 убоги сирочадій одъ 1 дана до 12 година старости и 58.281 малолѣтно сироче; трошкови око ньіовогъ издржаваня износили су $10\cdot^{5}$ мил. frs. —

Digitized by Google

В. Одрасли немоћни сиромаси.

§. 191.

Одрасли сиромаси, кои збогъ старости, и збогъ душевне и тѣлесне слабости и болести немогу никако или толико да зараде, колико имъ е за животъ потребно, поредъ сиромашне дѣце требаю понайпре подпоре туђе. Люди су ньи свакадъ изъ милосрдности и сажалѣня найрадіе и найболѣ подпомагали; зато е утолико лакше наћи средства за ньіово издржанѣ, што ньи мало остае, кадъ се они у предидућимъ параграфима споменути сиромаси исключе. И овимъ сиромасима, уколико се средства за ньіову подпору прирезомъ набавляю, неваля помоћи више одредити, но колико е текъ за животъ нужно; оставивши приватномъ милосрђу слободу, да имъ милостиньяма и далѣ олакшаваю бѣдно станѣ. Ако се овимъ сиромасима помоћь неда, то ће они, принуђени быти, да ма подъ коимъ видомъ кодъ своій суграђана помоћи нађу, и онда просяченѣ ніе кривица, нити се може казнити. Али како се просяченѣ никако несмѣ дозволити, треба се постарати о подпори тій сиромаха, коя може на два начина быти:

1, Или да се они кодъ своій фамилія оставе, па да имъ се тако нека милостиня одреди, и друге имъ се помоћи чине, кое е свакояко евтиніе, и по веће ой части подпомаганомъ сиромаху миліе; само се треба притомъ на умъ узети, да фамилія сиромаха приману помоћь на свое потребе нетроши, или да се иначе подпора незлоупотреби. (1)

Digitized by Google

2, Или пріемомъ сиромаха у сиротиньскій домъ, и ако е болестанъ, према болести у болницу обшту или сиротиньску, сумашедши у лудницу, а сиротны породиля у породильницу; и то само онда, ако ови сиромаси небы сродника имали, или небы потребне неге кодъ ньи уживати могли. (2)

(1) У случаима, гдѣ сирома сродника нема, а и мѣсто е безъ сиротиньскогъ дома и безъ болнице, онда мораю приватни сиромахе, нарочито болесне, у своє куће примити; само треба или изъ касе обштинске трошакъ накнадити, или мораю куће редомъ сиромахе примати, и неко ій време, н. п. по осамъ дана, држати. —

(2) Подаци статистични о сиротиньи и нѣномъ негованю іошъ су несавршени, и уколико су извѣсни, нису за сравньиванѣ станя сиротинѣ у разнимъ државама удесни, єръ цѣло старанѣ о сиротиньи быва по неєднакимъ основима. — У Пруской по Дитеричію примило е 1849. године у кућама приватнимъ сѣдећи 567.659 сиромаха (73%) 3,537.485. Rlr. милостинѣ или 6·23 Rlr. на главу, напротивъ издржавала су се 209.223 лица по сиротиньскимъ заводима съ 1,943.831 Rlr. или 9.29 Rlr. на главу. Средства за подмиренѣ овы издатака притицала су у 60·690% изъ државне и обштински каса, у 25·86% изъ фондова, у 18·45% одъ приватны подарака. Оне обадвѣ суме чине 5,481.316 Rlr. или 0·43 Rlr. на свакогъ жителя државе. Овай е трошакъ разно по разнимъ областима подѣлѣнъ тако, да е у Берлину на главу дошло 1850.—53. год. 1·11 Sgr. —— У Белгіи 1848. — 50. у ср. р. годишнѣ издато е на 414.605 сиромаха 6,834.560 frs. милостинѣ или 7·25 frs. на главу, а напротивъ потрошено е у сиротиньскимъ домовима и болницама 1850. год. 6,600.739 frs. на 29.208 лица, или 226 frs. на главу, потомъ на 7574 нађена и

Digitized by Google

оставлѣна дѣтета 586.843 frs., или 77 frs. на главу, и 1849. на 4519 просяка 1,190.703 frs., 263 frs. на главу. Ови издаци износе око $15^{\cdot 7}$ мил. frs. или $3^{\cdot 5}$ frs. на главу цѣлогъ жительства. — — У Енглеской рачунаюћи одъ Міолядне године:

		$18^{49}/_{50}$.	$18^{50}/_{51}$.
потрошено на work-houses	Ls.	691.666	642.246
было е заняты лица око		98.745	95.662
потрошено на главу око	Ls.	7	$6^{\cdot 7}$
издато за милостинѣ	Ls.	2,778.191	2,646.944
брой подпомаганы		746.755	699.793
дакле на главу око	Ls.	$3^{\cdot 7}$	$3^{\cdot 7}$

Но овдѣ треба примѣтити: 1, брой подпомаганы ніе точно познатъ, еръ они подаци горе показую само средньій брой суме сиромаха, колико ій е 1. Януара и 1. Юлія было; — 2, има іошъ и други издатака на сиротиню, еръ е цѣо трошакъ на сиротиню до 25. Марта 1850. и 1851. год. у ср. р. годишнѣ износіо 5,178.863 Ls.; — 3, овдѣ су узети у рачунъ само сиромаси оны срезова — unions — кои новомъ закону о сиротиньи подлеже, а има іошъ 500 обштина (parishes) са старінмъ уредбама, кое су 1841. год. имале 1,542.000 жителя; — 4, и у Енглеской ужива сиротиня млоге подпоре одъ приватны лица. — Данакъ на сиротиню износіо е на главу жителя $18^{49}/_{50}$. год. $6^{\cdot 083}$ шил., $18^{50}/_{51}$. $5^{\cdot 54}$ шил. — — У Ирской су подаци точніи. У ср. р. одъ Мая $18^{50}/_{51}$. уживало е подпоре око 218.000 лица у радіоницама (work-houses) и око 41.000 сиромаха изванъ радіоница. Трошакъ на едно лице у сиротиньскомъ дому безъ одѣла долазіо е на 1 шил. недѣльно, сирома кодъ куће живећій стаяо е само око $0^{\cdot 42}$ шил. Одъ Міолядне $18^{49}/_{50}$. рачунаюћи стаяли су годишнѣ сиромаси у радіоницама 710.945 Ls., у кућама 120.772 Ls., званичници и служители у управи 151.055 Ls., други трошкови 447.334 Ls. Цѣо издатакъ износи

Digitized by Google

на главу жителя 4·38 шил. Свега є преко године подпомагано у радіоницама 805.702 а изванъ њи 368.565 сиромаха тако, да є на главу издато resp. 0·88 и 0·32 Ls.; према горе споменутомъ среднѣмъ брою види се, да су се сиромаси у сиротиньскимъ домовима око 4 пута преко године мѣняли, а они кодъ куѣа 9 путій, т. є. одъ оны є свакій у ср. р. око 3 мѣсеца у дому пробавіо, а одъ овы свакій око 40 дана подпоре уживао. — У породильницу бечку примлѣно є 1859. год. 17.574 породилѣ, кое су ту родиле 8574 дѣтета жива и 228 мртве дѣце, на путу у породильницу роѣена су 1053 дѣтета, остало изванъ завода. Одпуштено є изъ породильнице 939 матера са 71 дѣтетомъ, у копилиште смѣштено є 7781 мати и 8096 дѣце, одъ тій є умрло 132 матере и 399 дѣце до конца године, остали су заостали и далѣ у заводу. — Одъ примлѣне 1859. год. у копилиште дѣце было є одъ године дана 104, одъ мѣсецъ дана и старіе 674, млаѣе одъ 8 дана 1255, остала 6764 дѣтета у ср. р. су одъ 9 дана; 839 дѣце дато є одма на рану изванъ завода; дойкиня є задржано 138, на два дѣтета єдна доиля. —

§. 192.

У смотреню подпоре немоѣне сиротинѣ по приватнимъ куѣама можемо ова правила поставити:

1, Треба разликовати стално и привремено подпомагане, и овима милостиню одма прекинути, како се њіово станѣ поправи, или они иначе друге помоѣи наѣу.

2, Милостиню неваля обично у новцу давати, єръ се новци на односно излишне потребе лако троше, него у добрима, коя сирома непосредно троши, као у хлѣбу, супи, дрвима, одѣлу, (1) ис-

Digitized by Google

плати кућне кирiе и т. д. Съ продавцима оны предмета уговори сиротиньско старательство, да на нѣгове билѣте сиромасима означене количине оны добара издаю. Треба и приватна лица и друштва склонити, да и она тако поступаю.

3, Величину милостинѣ валя опредѣлити према потреби сиромаха, коя зависи одъ година нѣгове старости, одъ станя здравля и одъ тога, да ли онъ и съ друге ков стране какве помоћи ужива.

4, Сиротиня, коя е са здравлѣмъ слаба или и тешко болесна, а опетъ у своимъ обиталиштима остати може, потребуе iошъ бесплатно лѣченѣ и лѣкове. Сиротиньски лѣкари и ньiови помоћници извршаваће ове дужности. За болеснике, кои изъ своiй обиталишта изилазити смѣю, довольно е, да свакiй данъ у одређено време и на одређеномъ мѣсту могу наћи лѣкара, кога ће за савѣтъ и помоћь у своiой болести пытати; оне у постельи лежеће, нека лѣкари посѣћаваю. Лѣкарима треба препоручити, да евтинiя средства преписую, уколико то успѣхъ лѣченя дозволява. (²)

5, Као и кодъ за радъ способны тако и кодъ немоћны сиромаха налази се млого наклоности къ неуредномъ и неморалномъ животу (нарочито къ пiянству), и често е ово узрокъ, да удѣлѣне милостинѣ нису довольне, и да тiи сиромаси поредъ милостинѣ опетъ просе. Но и овако недостойне сиромахе нетреба безъ подпоре оставити, но просяченю валя на путъ стати и настати, да се савѣтомъ, опоменомъ, укоромъ, а напослѣдку и одузеткомъ милостинѣ или затворомъ у сиротиньскiй домъ ови недостойни опетъ уредномъ и чесномъ животу поврате. (³)

Digitized by Google

(1) Да мебы они своє альине могли продати или заложити, удара се по саксонской уредби некій знакъ на альине, подъ коимъ є свакомъ забранѣно альину какву купити или у залогу узети. —

(2) Трошкови на болесну сиротиню великій су дѣо укупногъ трошка на сиротиню. У Вратислави износіо є 1853.—55. у ср. р. годишньій трошакъ на сиромахе по кућама 22 Sgr. на свакогъ болесника, или 1·2 Sgr. на главу жителя, за велику варошку болницу Сви-свети на єдногъ болесника дневно 9·64 Sgr., на свакогъ примлѣногъ болесника 18·5 Rlr., т. є. на главу жителя по 11·7 Sgr. или 52 % цѣлогъ трошка на сиротиню. — Изъ искуства є доказано, да несамо изъ себичности лѣкари неки скупе лѣкове преписую, него да обично стварь олако узму, и често такове лѣкове пропишу, кои бы се съ истимъ успѣхомъ другимъ упола и више евтинінма савршено замѣнити могли. —

(3) Год. 1832. было є у Хамбургу уписано 2969 стално и недѣльно подпомаганы сиромаха, коима се 176.121 марка тек. милостинѣ издавала. Међу одраслимъ сиромасима рачунало се око 25 % незаслужене сиротинѣ, око 56 % таковы, „о коима се ни добро ни зло башъ рећи неможе“, и одъ коій се очекивати могло, да ће се поправити, напослѣдку око 18 % сиромаха, кои су се заиста рђаво владали, и међу ньима око 8 % коначно покварены и рђавы. У Саксонской є сиромасима забранѣно, посѣћавати явна мѣста за веселѣ, као и држанѣ паса. —

§. 193.

У сиротиньскимъ или убожарскимъ домовима налазе немоћни сиромаси негу за животъ и здравлѣ довольну, и придржаваю се на редъ, чистоћу,

Digitized by Google

пристойность и моралность болѣ него у приватнимъ кућама. (1) За добро уређенѣ овы домова изискуе се:

1, Да зданіе буде на сходномъ, здравомъ мѣсту построено, удесно за цѣль, да има простране баште и према количини сиромаха довольно (по брою и простору) соба за одморъ, радъ, спаванѣ, ручаванѣ — служителѣ, куйне, магазе —; фамиліяма треба по могућству одвоена обиталишта дати.

2, Да рана буде довольна, издашна, здрава и евтина, за старе и слабомоћне лака и снажна. Да ли е болѣ, да се заводъ самъ непосредно о куйни бркне, или да кувару едномъ то условно повѣри, и само га контролира, ніе лако рѣшити, еръ по првомъ начину управа скуплѣ стае, и врло е заметна, другій начинъ пакъ дае повода злоупотребама кувара, и съ тешкомъ се мукомъ предупредити може, да се сиромаси оскудно и рѣаво нерaне. У уговору съ куваромъ нека се утврди, да се цѣна разны ела мора по свагдашньой цѣни хлѣба и меса мѣняти. (2)

3, Альине треба међу сиромасима на извѣсне рокове дѣлити.

4, Они, кои могу што радити, нека раде, и уколико зараде, нека имъ се плати, кою суму могу они изванредно на подмиренѣ неки дозволѣны потреба обратити. (3) Но за те ситне потребе треба и заводъ сиромасима одъ времена на време, имено о празницима неке мале суме у новцу да издае, и да имъ дозволи, да на исте цѣли могу употребити поклоне, кое иначе одъ милосрдны душа добыяю.

Digitized by Google

5, Потребно е држати извѣстанъ брой служителя за негу сиромаха, нарочито у болестима; еданъ управитель завода руководи све послове, кои су повѣрени нарочитимъ надзорницима, рачунарима и осталимъ служительима, и о коима онъ редовно извѣстія и рачуне вишой управи или власти подносити мора.

6, Болесници долазе у одвоеный болничкій одѣлякъ сиротиньскогъ дома или у нарочиту болницу, коя по разнимъ болестима за себе одѣлѣна быти може, безъ призрѣня на имуѣность болесника, или е изрикомъ неги болесне сиротинѣ намѣнѣна. О уреѣеню болница дае правила лѣкарска наука. — Изузимаюѣи преку нужду сиротиньска болница прима само оне болеснике, кое іой сиротиньско старательство препоручи. Обично се примаю и они радници, кои нису у класи сиромаха, но ови мораю или одъ свое замуке трошкове све или одчасти накнадити, или мораю быти приложници радничке касе, коя извѣсну суму годишнѣ болници плаѣа, и ову тимъ обвезуе, да све нѣне чланове бесплатно неговати и лѣчити мора. (4)

(1) Изреданъ е варошкій hospice за стару и болешльиву сиротиню у Брыселу; тако и Bicêtre и Salpétrière за люде и жене у Паризу. — По селима скоро нигдѣ нема нарочитогъ дома сиротиньскогъ, него се немоѣни сиромаси даду приватнима на негу, и овима се за то плаѣа, или се у каквой обштинской куѣи смѣсте. Могли бы се за сталный смѣштай сиротинѣ построити сресски или баръ окружни сиротиньски домови. — У Србіи су обвезани крчмари, да привремено немоѣне и болесне путнике негую. —

(2) У бечкимъ сиротиньскимъ домовима (Versorgungshäuser) дае се сасвимъ немоѣнимъ сиромасима

Digitized by Google

дневно 1 фунта бѣла и $1\frac{1}{2}$ фунте црна хлѣба и къ тому 5 кр. ср., за кою суму они кодъ кувара заводскогъ довольно ела купити могу. —

(3) У Бечу имъ се издае за посао мала награда, а напротивъ одбіе имъ се по 1 кр. одъ суме, коя имъ се свакій данъ на рану дае. — Fermes-hospices у Фландри су сиротиньски домови за старе и немоћне сиромахе и сиромашну дѣцу, и имаю земаля, кое сиромаси радити и тимъ себи што заслужити могу. —

(4) Чланови рукодѣлскогъ болесничкогъ друштва у Берлину (стутути одъ 1855. год.) плаћаю сваке недѣлѣ $\frac{1}{2}$ Sgr., и имаю за то право, да ій лѣкаръ бесплатно лѣчи, но за лѣкове, купитала и т. д. мораю понаособъ плаћати. — Друштво за неговане здравля у Берлину наплаћуе одъ члановa $1\frac{1}{2}$ Sgr. мѣсечно, и дае за то бесплатно лѣченѣ, лѣкове и т. д. Одъ 10.000 участвуюћи радника быо е брой ново разболивши се 1851. год. $20{\cdot}^{4}\%$, 1852. $24{\cdot}^{8}\%$. — У хайделбершкой болници задобыю служительи, калфе и т. д. недѣльнимъ улогомъ одъ 4 кр. право, да се у болести бесплатно лѣчити а по потреби и у самой болници боловати могу. —

Digitized by Google

КНЬИГА ТРЕЋА.

МЂРЕ ВЛАДЕ ОКО ТРОШЊЕ ДОБАРА.

---

§. 194.

О трошеню добара у народу, као о трећемъ главномъ дѣлу народногъ кућеня, влада найманѣ може и найманѣ треба да се брине. Нарочито бы излишно было, трошню добара подпомагати и унапрећавати, почемъ, како производъ и дѣоба добара своимъ путемъ иду, грађанима ништа несмеће, да своє приходе по вольи употребе, и почемъ се съ већомъ образованости народа и потребе єднако умножаваю, и нагонъ людій расте, да онолико потроше, колико имъ ньіови приходи допуштаю. — Пре бы се могла доказивати дужность владе, да непроизводну трошню у сходной равновѣсности съ производнимъ трошенѣмъ (I. §§. 57. и 236.) држи и доводи, и да непроизводно трошенѣ тако руководи, како бы оно найважніє потребе намиривало и државномъ друштву найвише користи приносило. Но овакве насилне мѣре, имено законе наредбе за ограниченѣ луксуса, (1) показую се као неумѣсне, єръ:

1, Оне су излишне, почемъ се већина народа по своимъ здравомъ разуму сама болѣ о томъ брине, да іой расходи приходе непрећу, и што

Digitized by Google

дакле збогъ неколико неуредника, кои своимъ прекомѣрнимъ издацима у забуну доћу, ніе нужно обште законе издавати.

2, Да бы се ограниченѣ непроизводне трошнѣ у дѣло привести могло, морала бы се контрола надъ кућевнимъ животомъ свакогъ поединогъ грађанина водити, а таково е што идеи правне државе противно, нити бы смѣло ни могло кое правительство то чинити, нити бы то народъ трпіо. Добра се нетроше, каошто се производе н. п. у великимъ масама у едной фабрики или рудокопньи, него по поединимъ кућама; и о штетности потрошка неможе се судити, по количини добара, коя се на едномъ мѣсту потроше нити по потрошку некогъ рода добара, н. п. по потрошеной свили и кадифи, него текъ по сравнѣню цѣлогъ прихода съ расходомъ поедины фамилія.

3, Насилнимъ ограниченѣмъ луксуса ограничава се и нагонъ за веѣимъ приходима па по тому и производъ добара, еръ што люди имаю манѣ ползе и задовольства одъ свогъ иманя, тимъ манѣ теже за умложенѣмъ иманя. (2)

4, Ако понеке изяве луксуса и забранити валя, нетреба се варати, да се люди могу на простъ животъ пређашньи времена повратити, башъ кадъ бы ово и валяло. Желѣ и вкусъ людій се мѣняю временомъ, и свакій законъ, кои бы на то ишао, да ове промѣне предупреди, остао бы одчасти или сасвимъ осуећенъ. (3)

(1) У старо време старале су се владе млого о ограниченю луксуса; leges sumtuariae кодъ Римляна; млоги закони у нѣмачкимъ државама, кои иду противъ

Digitized by Google

луксуса у альинама, око крштеня, свадбе и погреба. — Бискупскій шпаврскій законъ одъ 1493. браніо є позвати на свадбу више одъ 30 гостію у варошима, и више одъ 20 у селима; на крштенѣ дѣце не више одъ 10 лица, и наређивао є, да альине небуду према иманю поєдинога скупоцѣне („auch nit über eyns iglichen zymliches vermögen kostlich“). — Reichspolizei-Ordnung нѣмачкій одъ 1577. изражава се противъ луксуса у альинама, и прописує, какве ће альине коя класа людій да носи, како се „небы прекомѣрно новацъ изъ нѣмачкогъ народа (teutscher nation) извозіо, и зависть, мржня и срдня се побуђивале“; и како бы се разликовале поєдине класе. — По вырцбуршкомъ закону 1783. несмѣ се црно носити за млађимъ одъ 14 година сродникомъ. — Забрана у Хес. Дармштату 1766. да слуге, надничари, калфе, пралѣ и т. д. несмѣю каву пити, дуванъ пушити и бурмутъ шмркати; казань є была 10 тал. или 14 дана затвора. — Енрикъ IV., краль францускій, носіо се врло просто, и опоминяо є властелу, да му у томе слѣдую, коіой се подсмѣвао, да своє воденице и дрва изъ своій велики шума на леђима носе (— portaient leurs moulins et leurs bois de haute futaie sur leurs dos). — Забране у Србіи подъ Карађорђемъ и К. Милошемъ и у Црной гори подъ К. Даниломъ, да свадбе и славе свечарске несмѣю дуже одъ два или три дана траяти, такоће су одчасти ове природе, и быле су врло добры послѣдица. —

(2) Често є башъ оскудица прилике, да се стечено болѣ употреби, узрокъ луксусномъ потрошку, каошто єданъ путникъ прича о жительима норвешке области Хедемаркенъ, да су се зато превеликомъ луксусу одали, што на 20 миля нема вароши ближе. —

(3) Съ напредкомъ образованости умалява се лудо изношенѣ богатства на видикъ у альинама, накиту,

Digitized by Google

коньима, слугама, частима и т. д., и люди троше своє иманѣ напротивъ на художества, явне заводе, велика економна предузећа и тима подобна. — Дворъ и отмѣне класе требало бы да простінмъ одѣломъ и животомъ манѣ имуѣнимъ и манѣ изображенимъ класама народа добаръ примѣръ умѣрености и разумне трошнѣ покажу; а познато є, да кодъ простоте ништа яче недѣйствує но примѣръ. —

§. 195.

Осимъ ограниченя явны распикуѣа, кои се одчасти са душевно болеснима сравнити могу, и коима власть изъ призрѣня на ньіову фамилію има право закратити слободно располаганѣ собственимъ иманѣмъ, (1) несмѣ државна власть иначе непосреднимъ но само посреднимъ мѣрама настати, да се трошня граѣана одъ штетногъ правца одврати, као:

1, Трошарине (III. §. 204. сл.), одъ млоги манѣ потребны еспапа наплаѣиване, уманяваю трошенѣ тій еспапа збогъ трошариномъ повеѣане цѣне еспапа. Истина губи државна каса, уколико се маньомъ трошньомъ манѣ данка наплаѣує, и тако величина финансійскогъ прихода противуположена є величини уштеѣеногъ иманя. При узаконѣню трошарина треба унапредъ начисто у тому быти, коя се одъ те двѣ цѣли постиѣи желі.

2, Ако се прилике и подстреке къ непроизводномъ трошеню уклоне, каошто су:

а, Хазарне игре, нарочито лутріє (и особито лото), коє, ако подъ заштитомъ владе стоє, и на нѣнъ се рачунъ држе, заслужую іошъ утолико строжіє осуде (III. §§. 81. сл., 262. сл.). Само бы се

Digitized by Google

могло дозволити покои путъ изиграванѣ ствариї (но никако новаца) манѣ вредности за какву благодѣлну цѣль у земльи и то подъ условомъ, да за лозе узети новци непревазиѣу млого цѣну изиграваногъ предмета. Продавце лоза страны лутрія треба казнити несамо одузеткомъ и уништенѣмъ кодъ ньи нађены лоза него поредъ тога іошъ новчано или затворомъ. (2)

б, Нетреба дозволити прекомѣрно умложаванѣ крчама и веселишта, у коима нарочито радничка каса налази прилике, да несамо у беспосличеню, піянству и другомъ квареню време проводи, него се іошъ и матеріялно упропашћава. (3) Исто тако

в, Валя настати, да се излишна празнованя и веселя уманѣ, и да се простіе, разумніе, проводе, непретѣруюћи у томе мѣру тако, да сиромашка и радничка класа народа поредъ своґъ бѣдногъ и жалосногъ станя и поредъ своґъ збоґъ еднообразности и збоґъ напрезаня уморногъ рада одмора и разведреня ненађе.

3, Уштедни заводи разногъ рода за предупређенѣ непроизводне трошнѣ одъ велике су ползе, даю сиромашніемъ као и найбогатіемъ грађанину прилике, да могу уштеђене суме, кое они за потрошакъ издати немораю или неће, или кое они иначе корисно употребити немогу, за лоша или за извѣсна времена несамо сахранити него ій и умложити.

(1) Улпіянъ іошъ каже, да претори и предстойници треба людима, кои граница у трошеню немаю, и свое иманѣ тимъ упропашћаваю, да поставе старателѣ као и съ ума сишавшима. — По баденскомъ закону

Digitized by Google

има два степена распикућства; вишегъ степена распикућа сматра се као малолѣтанъ. —

(2) Н. п. може се дозволити, да се ствар нека, кою е сиромашна каква фамилія скупоцѣно израдила, на лутріи изигра, кадъ іой се добаръ купацъ наћи неможе; и онда е обичай по Европи, неке проценте одъ узеты за лозе новаца задржати на ползу мѣсне болнице или сиротиньскогъ фонда. — Често израде отмѣне госпое разне фине и скупоцѣне ствари, и поклоне ій каквомъ фонду, кои ій потомъ приликомъ каквогъ веселя, кое се такође на ползу фонда држи, лутріомъ изиграва и т. д. — У Србіи, гдѣ су лутріе 1859. В № 4516 конечно забранѣне, млого се (нарочито у Бѣограду) преко године новаца издае на стране (аустрійске, саксонске —) лутріе и на аустрійско лото; и премда су закономъ забранѣне у земльи хазарне игре, власть опетъ нестае нимало колектантима страны лутрія на путъ у трговини ньіовой са странимъ лозама. — Kapff: Das Hazardspiel und die Nothwendigkeit seiner Aufhebung, Stuttg., 1854. —

(3) У Енглеской се одъ 1801. до 1846. год. попило опіяюћи пића за 1500 мил. Ls. и то ракіе, рума и т. д. за 800 мил., вина за 176,455.000, пива за 594,904.000 Ls. — Ова е сума двапутъ толика, коликій е цѣо државный дугъ в. британскій; државна каса наплатила е само данка на оно пиће крозъ тій 45 година 644,968.553 Ls. — Међу снажніе узроке матеріялногъ назадка нашегъ народа спада и умложенѣ крчама у Србіи. Одъ неколико година овамо труде се власти, да брой крчама сманѣ, и млого се у томе већъ успѣло. Новомъ уредбомъ о меанама одъ 1861. В № 715. доведене су меане у добаръ редъ, и ограниченъ е ньіовъ брой према потреби земальской, а дато е и право обштинама, да непотребне меане по одобреню попечи-

Digitized by Google

тельства унутрашньи дѣла затворе, издавши државцима накнаду за одузето имъ право меанисаня. — У Европи и Америци се примѣтило, да пиће ракіе люде душевно и матеріялно сатире; зато су приватна лица основала друштва умѣрености, у коима су чланови обвезани были, или умѣрено пити или никако. Но лакше се успѣвало у томе, кадъ се чланови сасвимъ пића одрекну, но кадъ се само на умѣреность обвежу. — У Сѣв. Америци су неке државе дотле тѣрале, да су уобште трговину съ пићемъ отештавале, или е сасвимъ забраньивале. Іошъ 1831. год. было е у Сѣв. Америци преко 7000 таковы друштва съ $1\frac{1}{2}$ мил. чланова; премія асекуранціе на лаће, кое ракію неносе, у 5% е маня но иначе: чланови тій друштва имаю у фабрикама већу наямницу но други радници. — У Србіи е найвишимъ рѣшенѣмъ одъ 1859. В № 1357. наређено, „да се брой меана, као стѣцишта непосредногъ драженя на развратность и покварености людску,“ сведе на „потребный брой, према мѣснимъ околностима.“ Найновіомъ гореспоменутомъ уредбомъ одъ 1861. проглашено е, да се меане, кое е власть затворила, имаю сматрати, као да никадъ постаяле нису, и изречено е млого услова, подъ коима се меане постоеће и убудуће затворити могу. —

§. 196.

Полезность уштедны завода показуе се нарочито кодъ учасника ньіовы, почемъ могу капитале своє безъ опасности, да ће ій изгубити, подъ интересъ дати, и тако ій одъ потрошка сачувати, и што се радници у сигурности, да заслужено одчасти производно употребити могу, ободраваю, да више што заслуже и уштеде, и тимъ себи и своимъ фамиліяма за случай нужде неко имавѣ стеку. Но у исто доба су уштедни заводи и

Digitized by Google

за цѣло народно кућенѣ корисни, єръ несамо што они осиромашенѣ у народу уманяваю, него подпомажу и умложенѣ васцѣлогъ народногъ капитала, кои утолико веће ползе приноси, што є међу млогимъ грађанима подѣлѣнъ. — Уштедне заводе могу владе, обштине или приватна друштва основати; но и у послѣднѣмъ случаю треба влада да ій подпомаже, и ради интереса учасника контролира. У новіє време основано є млого таковы завода и често у свези съ другогъ рода заводима. Мы ій можемо понайпре на два реда подѣлити:

I. Просте уштедне касе или штедіонице (caisses d'épargne, Sparkassen, saving banks), коє примаю улоге одъ свакогъ учасника, и на то до повратка улога интересъ плаћаю. Оне воде рачунъ са свакимъ учасникомъ понаособъ, и недаю му друге користи, но уживанѣ интереса на улогъ, кои онъ у свако време каси у найманьимъ сумама полагати и одъ нѣ опетъ натрагъ узети може.

II. Заєднички уштедни заводи, гдѣ међу учасницима има неке заєднине тако, да свакомъ учаснику припадаюћа користь независи само одъ величине улога и времена улаганя, него и одъ догађая у животу уложителя или други лица, по чему се и користь текъ рачуномъ вѣроватноће уложителѣвогъ живота и смрти опредѣлити може. (1)

(1) Сиромашне, неизображене класе народа су у томе врло невѣште; часъ тражећи веће интересе падну у руке варалицама и несигурнимъ дужницима, па изгубе и интересъ и капиталъ; часъ закопаваю или иначе крію новце, те имъ се или покраду, или се баръ за наслѣднике изгубе; часъ позайме съ великимъ по-

Digitized by Google

вѣренѣмъ своє новце отмѣнимъ лицима, те имъ ту пропадну, каошто често газде на оставу примлѣну плату своій слугу поеду и упропасте. — Види: Hermann: Ueber Sparanstalten im Allgemeinen, insbesondere über Sparkassen; München, 1835. —

§. 197.

I. Штедіонице показале су се одавна као врло корисне. (1) Почемъ оне и мане улоге примаю безъ обвезе уложителя, да и далѣ улагати мора, тога ради врло млоги люди своє капитале у штедіонице улажу. Оне побуђую наямнике на умѣреность, штедльивость, усугублѣну ревньивость и на поузданѣ у своє силе, олакшаваю трудъ и трошкове сиротиньскимъ заводима, и даю прилике млогимъ сиромасима, да штедньомъ себи имання стеку и независни предузимательи постану. Добре послѣдице овы каса, нетреба мѣрити само по тековнимъ успѣсима, него и по ньіовомъ упливу на животъ и нрави сиротиньске и радничке класе народа, (2) зато међу прве бриге владе свакe добро уређене землѣ иде, постарати се, да се тіи заводи осную, и да се по могућству што више у земльи распростру. Премда се ньіова полезность и по селима яко примѣћава, опетъ су штедіонице за вароши права потреба, єръ є ту за млоге слуге и слушкинѣ, калфе, шегрте, надничаре и сиромашніє предузимателѣ више прилике, да заслужено лако потроше. Да бы се кредитъ касе подпуно одржао, треба државна власть или обштина за точно испунѣнѣ ньны обвеза да ємствує, и да зато цѣло рукованѣ съ пословима касе подъ свой надзоръ узме. Већу часть уштедны каса осниваю обштине, и подъ ємствомъ обштинскогъ имання управляю ньима званичници об-

Digitized by Google

штински подъ надзоромъ државне власти. Но могу и приватна благодѣлна друштва или земальски срезови и округи па и сама влада штедіонице подъ истимъ условима основати. Штедіонице неисключаваю одъ участвованя у улаганю лица, коя истой общтини, срезу или округу непринадлеже, него безъ разлике примаю по статутима одъ свакога улоге, и дозволяваю, да непрестано єдни улажу, други по вольи своє улоге изъ касе узимаю. Статуте треба влада да промотри и одобри, и да уобште закономъ услове и правила постави, по коима се штедіонице установлявати могу. Небы ни правично ни могуће было, люде на улаганѣ у штедіонице приморавати. (3) но власть може разнимъ средствима успѣху штедіонице на руку иѣи, н. п. да є одъ неки државны терета, баръ у почетку, ослободи, да познаванѣ нѣне полезности у земльи распространи, да веће предузимателѣ позове на заєдничко настаяванѣ, како бы радници радіє улагали и т. д.

(1) Штедіонице у садашнѣмъ виду немаю ни 30—40 година, но іошъ у прошломъ столѣѣу было є подобны завода. — Као образацъ садашньимъ штедіоницама служила є ресвелска каса (Ruthwell у Скотской), кою є свештеникъ Duncan 1810. год. основао. Одъ тогъ доба постале су найпре у Штутгарту, Берлину, Паризу и т. д. штедіонице по Европи. — Malchus: Die Sparrkassen in Europa, Heidelberg, 1838. —

(2) У своме дѣлу la caisse d'épargne (Paris, 1837.) каже Ch. Dupin о штедіоницама: „колико є сакривене добродѣтельи, колико власти надъ самимъ собомъ, колико чврстоће према мамцу задовольства, према привлакама развратности, колико синовлѣ любави, колико любави очине и материне, колико є инспираціє прови-

Digitized by Google

ђеня и чувства религіозны сакривено подъ овимъ благомъ одъ 100 миліона, уштеђены сантимъ по сантимъ и заслужены зновмъ раднички класа". —

(3) Само кодъ радника, стоећи у служби владе, то є іошъ могуће но и онда текъ, ако се раднику врло млого тимъ замука некрньи (братинске касе). — Има штедіоница, коє се некимъ точкама своґъ устроєня одъ обичны разликую, но башъ збогъ тога немогу оне тако млоге учасннке имати, и зато ій треба више приватномъ споразумлѣню сами учасника оставити. Овакве су касе: 1, уштедна друштва, кодъ коій се свакій учасникъ обвеже, да ће редовно извѣсну суму улагати, н. п. вырттембершко приватно уштедно друштво (1827. год.) са 8 класа; редовно се улаже на три мѣсеца у 1. класи 5—20 фор., у 8. кл. 40—160 фор.; далѣ приватно уштедно друштво у Карлсруу (одъ 1832.), кодъ кога свакій членъ мѣсечно найманѣ 30 кр. мора, а више одъ 10 фор. несмѣ уложити; — 2, друштва, коя уложене суме употребе на куповину предмета, члановима за найпрече потребе нужны; у Аустріи зову се она Nahrungsvereine, у Сѣв. Нѣмачкой Konsumovereine, у В. Британской чине то friendly societies. —

§. 198.

За уређенѣ какве штедіонице ово су главна правила:

1, Потребно є, да публика врло често има прилике, заштеђено оставляти, зато нека каса буде баръ сваке недѣлѣ єданпутъ а понегдѣ и чешће отворена. (1) У великимъ мѣстима, и кодъ сресски и окружны штедіоница валя имати више филіяла.

Digitized by Google

2, Штедіонице су за люде сиромахе и среднѣгъ станя, зато нека улоге у великимъ сумама непримаю, но исто тако валя одредити и єдну найманю суму улога, коя се штедіоници у єданъ ма подъ интересъ дати може. (2)

3, Интересъ плаћа штедіоница текъ на улоге, кои су већи одъ дозволѣны найманьи улога; (3) заводъ дає предате му новце другима подъ нешто већій интересный процентъ, но што самъ своимъ повѣрительима плаћа, и одъ тогъ добытка подмирує своє трошкове. Но ако трошкове управе подноси обштина или ко другій, онда могу и штедіонице дати веће интересе. Обично рачунаю заводи улагачима интересъ не одъ оногъ дана, кадъ су улогъ предали, него текъ одъ некогъ рока доцніє. (4)

4, Интересъ могу улагачи или сваке године или сваке по' године узимати, или га и далѣ подъ интересъ као приновлѣный капиталъ оставляти; а тако имъ треба слободу дати, да и цѣо капиталъ по вольи дићи могу, само што ће морати за веће суме улога напредъ неко време свою намѣру явити. (5)

5, Штедіоница може предате іой улоге корисно и сигурно употребити: *а*, или да се свеже съ каквомъ позаймномъ касомъ или уобште съ каквимъ позаймнимъ или другимъ обштеполезнимъ заводомъ, те тако да се узаймно оба завода подпомажу, — *б*, или да купує државне папире, кои интересъ носе, или да ій државной каси подъ интересъ да; ово олакшава истина посао, но има те незгоде, што држава само мале интересе плаћа, и што бы штедіонице патиле одъ финансійски потреса државе; (6) — *в*, да позаймлює на хипотеке;

Digitized by Google

ово е труданъ али и найсигурніи начинъ. Найбољ е, да се штедіоница почасно ползує свима овимъ начинима.

6, Свакій улагачъ уведе се съ улогомъ своимъ у књиге штедіонице, а поредъ тога изда му се сходно устроєна књижица, у коіой су сви и свагдашньи нѣгови рачунски одношаи према заводу изложени. Ко заводу донесе књигу, томе се интересъ плати, а и цѣо капиталъ повраћа. Ако когодъ књижицу изгуби, валя то одма заводу да яви, како бы се у явнимъ листовима обзнанило, и по времену нова књижица издала. (7)

7, Заводъ нека настане, да одъ малы вишака интереса и съ друге стране нешто капитала стече за подмиренѣ могућни губитака и штета.

8, Управу цѣлогъ завода треба неколицини повѣрити, и надъ ньомъ єдну контролу поставити саставлѣну одъ грађана и државны званичника, коя ће непрестано надъ управомъ надзоръ водити, и старати се, да сви послови уредно иду, и да се сваке године извѣстіє о станю послова у явнимъ листовима обзнанює. (8)

(1) У Ромонту (К. Фрайбургъ, у Швайцарской) одређене су за свакогъ уложителя подъ нарочитимъ броємъ кутіє, у кое, кадъ ко може и оће, своє улоге мене, и изъ коій се на концу мѣсеца новци ваде, и у књиге заводе; но ово уређенѣ практично е само кодъ завода, кои мало учасника имаю; премда бы се то и кодъ други завода съ ползомъ употребити могло, давши право на кутіє онимъ улагачима, кои се први за то яве, и кои редовно своє кутіє пуне. —

Digitized by Google

(2) Нетреба штедіонице само извѣснимъ класама народа приступнима учинити, почемъ е довольно, кадъ се найманый и найвећій улогъ опредѣли. Неке масе примаю улоге само одъ слугу и слушкиня, рукодѣлски помоћника, надничара и т. д. Кодъ неки завода пакъ ніе интересный процентъ за свакогъ улагача еднакій, те се тимъ некимъ класама повлаћуе; н. п. у Хепенхайму: 1, слуге, войници, надничари на у ш т е ћ е н е суме до 100 фор. вуку годишнѣ 5 %; 2, друга лица до 500 фор. 4%; 3, на веће суме, потомъ на стѣциштие масе, 3%. Улози смѣю быти у Берлину $^1/_2$ — 50 Rlr., Дрезди $^1/_3$ — 30 Rlr., Нырнбергу 1 — 300 фор., Штутгарту 1—50 фор., Елберфелду 1—200 Rlr., Байрайту $^1/_4$—100 фор., Франкфурту на М. одъ 1. фор. навише, Хайделбергу $^4/_{10}$ — 100 фор., Манхайму и Фрайбургу (баденскомъ) 1 — 100 фор., Мынхену 1 — 300 фор., Карлсруу 5 — 100 фор., Баварской $^1/_2$ — 100 фор. улога на еданпутъ, до 300 фор. улога свега и до 400 фор. свега потраживаня съ нараслимъ интересомъ, у В. Британской одъ 1 шил. до 30 Ls. улога на еданпутъ, на нарасле суме до преко 200 Ls. неплаћа се интересъ. —

(3) Интересъ може се изразити у процентима или, што е за простіи свѣтъ понятніе, на тай начимъ, да се одреди, колико крайцара, гроша или пара свакоме годишнѣ или мѣсечно припада на еданъ талиръ, дукатъ и т. д. — Интересъ е обично на манѣ суме маньій, н. п. у: Берлину на 1 — 49 Rlr. $4^1/_6$ %, одъ 50 Rlr. навише 5%; у Нырнбергу: одъ 1 — 24 фор. 2 кр. одъ форинте т. е. $3^1/_3$%, суме одъ 25, 50, 75 — фор. доносе 4% интереса; но ове разлике нема свуда, тако се дае интереса у Елберфелду одъ 5 Rlr. почевши 4%, у Байрайту одъ 30 кр. навише $3^1/_3$%, у Франкфурту одъ 1 фор. навише $3^1/_3$%, у В. Британской одъ 1 Ls. свакій данъ $2^1/_4$ пенса т. е. $3^{\cdot 42}$ % годишнѣ, у Француской одъ 1 fr. почевши онолико интереса, колико што-

Digitized by Google

діоници држава плаћа. Више скотски штедіоница дає іошъ премів на суме, кое дуже вр еме у каси штедіонице леже. — Ахенска каса дає уобште до 600 Rlr. по $3\frac{1}{3}$% или 1 Sgr. одь 1 Rlr., али рукодѣлци, нарочито они безъ калфій радећи, потомъ ніови помоћници, радници фабрички и рудници, надничари, слуге и слушкинѣ уживаю 5% до 200 Rlr., и поредъ тога на првы 20 Rlr., кое у каси имаю, іошъ премію одъ $4\frac{1}{2}$ Sgr. на Rlr., т. е. 15%, єданпутъ за свагда. Єданъ британскій законъ одъ 1833. год. дає право свакоме, кои одъ 20.—30. године своє почевши недѣльно по 5 шилинга у какву штедіоницу улаже, да може годишнѣ тѣлесне ренте одъ 20 Ls. уживати. —

(4) У Француской почевши одъ 7. дана после предає улога; у Берлину, Дрезди, Хамбургу и т. д. одъ почетка идућегъ мѣсеца; у Елберфелду одъ 15 на 15 дана; у Байрайту одъ почетка свакогъ тромѣсечія — но ово послѣднѣ є одвећъ дуго. —

(5) У Нырнбергу и Байрайту исплаћує каса интересе обично само онда, кадъ ко и капиталъ оће натрагъ да узме; већа часть каса пакъ дозволява, да се интереси сваке године или по' године узимати могу. За повратакъ капитала прописана су разна правила. У Пруской по правилу одъ 1838. враћа каса манѣ суме одма на захтѣванѣ, веће суме могу се извадити неко време после захтѣваня, но то ніе дозволѣно чинити, ако улагачу новци нису нужни. Мынхенъ, Манхаймъ, Берлинъ враћаю улоге одма на захтѣванѣ; Хамбургъ, Хайделбергъ суме преко 100 фор. текъ после 8 дана; Штутгартъ после 15 дана; Карсруе суме одъ 200 до 400 фор. после мѣсецъ дана, веће суме после три мѣсеца и т. д. —

(6) Ово се понегдѣ башъ съ намѣромъ чини, како бы се интереси найниже класе съ кредитомъ владе

Digitized by Google

тѣшнѣ везали, и тако се несамо богати и имућни грађани него и сиромашнiи за одржанѣмъ владе заузимали. Тако олакшава Француска радницима участвованѣ у државнимъ займима, па тако и В. Британска одкуплюе за државну касу улоге изъ штедiоница. —

(7) Обично се кньижице на име улагача издаю, тако да другiй ко, ако кньижицу и покаже, неможе новце днѣи. Зато се по францускомъ закону немогу кньижице другоме уступити (les livrets sont incessibles), нити може ко на ньи заптъ ставити (insaisibles). Британскiй законъ забранюе свакоме, да у више штедiоница улаже. —

(8) Изъ статистике штедiоница може се млого научити. Податке те можемо сматрати съ више точака:

— *a*, У смотреню броя штедiоница и количине уложены капитала. Малхусъ у наведеномъ своме дѣлу показуе, да е онда у Европи было 1160 штедiоница съ 495 мил. фор. улога; одъ тога пада на чисто нѣмачке државе 201 съ 23,920.000 фор. улога; 80 съ 9,542.000 фор. у пруской држави, 58 са 7,891.000 фор. у Швайцарской, 50 съ 2,771.000 у Холандской; у цѣлой Нѣмачкой уложено е было у штедiонице око 60,293.000 фор. — У В. Британской на концу 1853. было е улога 33,351.574 Ls., 1854. год. 33,742.620 Ls. Новембра 1853. было е

у	брой каса	брой улагача	улога у Ls.	колико Ls. на 1 улаг.
Енглеской Велсу	479	1,043.138	27,433.500	26.^{2}
		23.530	634.800	26.^{9}
Скотской	43	115.215	1,762.200	15.^{5}
Ирской	51	55.418	1,368.900	24.^{6}
Friendly soc. и charit. instit.		21.002	1,951.982	92.^{8}

Digitized by Google

Год. 1830. было е улога свега 12,287.606 Ls. Двапутъ су се улози умалили, умѣсто да су се, каошто е редовно было сваке године, умножавали и то 1832., и 1847.—49. збогъ гладн. — У Француской было е у штедіоницама на концу 1845. 363 мил. frs. (одъ тога у Паризу 100 мил.), на концу 1850. само 137,649.000 (у Паризу 37,259.000), Юнія 1851. 172 мил., 1852. око 200 мил. 1855. 391 мил., 1856. 272 мил. Год. 1848., у почетку кое е штедіоница париска улагачима преко 80 мил. frs. дуговала, довела е касу у велику забуну. Почемъ су улагачи своє капитале захтѣвали, повиси управа интересный процентъ одъ 4 на 5, али све узалудъ тако, да е веѣъ 9. Марта морала престати плаћати у готовомъ новцу захтѣване суме веће одъ 100 frs., него е плаћала у трезорима и 5 %нимъ рентама. Трезори стаяли су 30—40 % исподъ парія, па и рентама е течай само 50 было, а улагачи морали су и єдно и друго као подпуно умѣсто готовы новаца примати. Законъ одъ 7. Юлія 1848. наредіо е, да се при одплатама мораю ренте само по 80 примати, но оне іошъ падну, и онда е улагачима давано по 8·6 frs. накнаде за сваки 100 frs. рентногъ капитала или за сваки 5 frs. ренте. — Аустрійски 14 каса имало е на концу 1847. 58,247.867 фор., 1848. 45,385.919 фор., поредъ овы было е іошъ 40 други каса. За 1857. было е улога на 150 мил. фор. — У Пруской на концу 1854. године 285 каса съ 29 мил. Rlr., 1855. 30,544.000 Rlr.; но овдѣ нису рачунате штедіонице, кое су приватна лица основала. — У Саксонской 1849. 4,107.358, 1853. 8,661.985 Rlr. — Хановерска 1852. у 81 каси 3,153.937 Rlr. — У Баденской 1852. 4,918.376 фор. — У Белгіи су се улози поедины лица до 1842. умножавали, и доспѣли су до суме одъ 45,363.000 frs., но скупоћомъ и гладн е 1847. сума сманѣна на 37 мил., а бурномъ 1848. год. де на 14,862.000 frs., съ концемъ 1850. опетъ 17 мил., притомъ было е потраживаня разны явны управа 5¾

Digitized by Google

мил.; на концу 1855. было е потраживаня приватны лица 14,318.000, управа (разны завода) 4,530.000 frs. — У Данской 153 штедіонице, кое су на концу 1855. имале 24 мил. Rlr. — У Швайцарской на концу 1852. 167 каса са 60,368.759 frs. —

— *б*, Кои народъ више улаже у штедіонице, независно само одъ величине прихода оны редова народа, кои обично у штедіонице улажу, него и одъ множине уштедны каса и одъ угодности улаганя, као и одъ тога, да ли штедіонице одавна или одскора у земльи постое, и да ли и други уштедны завода има; зато се по тому, колико на главу жителя долази улога штедіоничкы, неможе између вище земаля и предѣла строго опредѣлити, колика е имућность штедеће класе и нѣна ревность за штедньомъ. Ови подви могу се статистично съ више гледишта сматрати: 1, колика сума улога долази на главу жителя; н. п. у фор. южно-нѣмачкимъ (§. 127. ([1])) $18^{\cdot 3}$ у Енглеской, 7 у Саксонской и Скотской, $5^{\cdot 1}$ у Француской, $3^{\cdot 8}$ у Пруской, $3^{\cdot 14}$ у Баденской, 3 у Хановерской, $2^{\cdot 47}$ у Ирской, $1^{\cdot 58}$ у Белгіи; у пруской области: саксонской 85 Sgr., вестфалской 82, райнской 61, поморской 37, познаньской $7^{\cdot 83}$, пруской $7^{\cdot 66}$ Sgr.; или у саксонской области: липиской 243, будисинской 143, дрезданской 121, цвикавской 43 Sgr.; — 2, на колико жителя долази еданъ улагачъ; н. п. на 12 у Швайцарской, на 13 у Саксонской, на 16 у Енглеской, на 25 у Скотской, на 40 у Француской, на 42 у Пруской, на 48 у Баденской, на 117 у Ирской и т. д.; — 3, коликій е средный брой уложены сума; н. п. 311 фор. у Енглеской, 289 у Ирской и Белгіи, 182 у Скотской, 180 у Баденской, 128 у Пруской, 113 у Хановерской, 97 у Саксонской, 95 у Француской и т. д.; — 4, кое класе народа више кое манѣ у тому участвую; н. п. одъ сто улагача 1842. год. у Француской было е 24 наймника, 21 слуга и слушкиня, 19 малолѣтника, 6 войника

Digitized by Google

или морнара, 5·4 званичника и т. д.; — 5, како су међусобно стаяли велики, средньи и мали улози; н. п. у Пруской было е книжица до 20 Rlr. 34 % свію книжица, одъ 20 до 30 Rlr. 27 %, одъ 50—100 Rlr. 21·8 %, одъ 100—200 Rlr. 11 %, и то оны до 20 Rlr. у Познаньской 47 %, у Пруской и Поморской 42 %, у Слеской 41 %, у Бранденбуршкой и Саксонской 35 %, у Вестфалской 23 %, у Райнской 19 %; у Енглеской было е 1851. до 1 Ls. 12·3 %, 1—5 Ls. 19·2 %, 5—20 Ls. 29·2 %, 20 — 100 Ls. 33·4 % — у Саксонской 1853. до 20 Rlr. 40·76 %, 20—25 Rlr. 24·26 %, 50—100 Rlr. 18·88 %, 100—200 Rlr. 11·5 %. —

— *в*, За годишнѣ растенѣ и опаданѣ улога и повраћаня уложены сума и одношай међу обадвома може овай примѣръ Саксонске быти:

године	нови улози, ньіовъ одношай према улозима прве године	повраћено изъ касе у сразмѣри съ новимъ улозима
1845.	100	73 %
46.	142	70 „
47.	166	77 „
48.	137	116 „
49.	169	67 „
50.	233	63 „
51.	291	64 „
52.	339	64 „

У пруской држави быо е 1854.—56. наращтай годишньій 12%, и то у Пруской само 6, у Поморской 7, у Райнской и Вестфалской 30%. —

Digitized by Google

§. 199.

II. Заеднички уштедни заводи, основани на вѣроватноћи случая людске смрти, могу се установити съ разнимъ опредѣлѣнѣмъ и подъ разнимъ условима. У Европи има сада млого таковы завода, одъ коій свакій грађанинъ може онакавъ изабрати, какавъ е за потребе нѣгове и нѣгове фамиліе найудесніи. Съ изузеткомъ фондова за чиновничке удовице и сирочадъ (¹) опредѣлѣны, кои су у млогимъ државама тѣшнѣ съ правительственимъ пословима скопчани, овакви су заводи скоро исключиво приватна предузећа. При свемъ томъ нетреба да ій влада безъ своГъ надзора остави. Пре одобреня, да се таковый заводъ основати може, валя цѣо планъ предузећа испытати и извидити, е ли онъ на правилнимъ рачунима о людскомъ помору основанъ, е ли тако саставлѣнъ, да се лако разумѣти може, и да ли су ньимъ довольно и праведно сачуване користи и учасника и поедины класа ньіовы, као и да ли е устройствомъ дата предузећу добра управа и контрола. — Право, да се изъ касе завода нека сума еданпутъ за свагда дићи или крозъ извѣсно време уживати може, придобыя се или годишньимъ прилозима (контрибуційскимъ путемъ) или закупомъ еданпутъ за свагда (капиталскимъ путемъ). Онай начинъ ободрава свѣтъ, да се крозъ извѣсно време непрекидно штедећи и улажући за свою будућность стара, овимъ начиномъ пакъ сачуваю люди неку готовину одъ лакомисленогъ потрошка, и оставе е за доцніе, кадъ се она обично млого полезніе употреби. Какво право може ко некомъ сумомъ закупити, колики прилози мораю быти, и колико ће траяти, те да се придобыя некій ужитакъ одъ

Digitized by Google

завода и т. д., то се све прорачунява у државной рачуници, коя се притомъ ползуе статистичнимъ сигурнимъ подацима о траяню живота людій сваке старости, свакогъ рода, станя, предѣла (²) и т. д.

(¹) Фондъ српски чиновнички удовица и сирочади, кои е 1843. основанъ, имао е 1848. год. 532.511 пор. гр. (III. §. 28.), год. 1855. пакъ 1,537.258 гр. пор. или 143.535 гр. годишнѣгъ умложеня, а съ концемъ 1860. год. 2,300.086·² гр. пор. или 152.566 гр. годишнѣгъ умложеня, дакле помрѣу позаймлѣны му одъ владе 720.000 пор. гр., кои горе у суму нису ставлѣни, и прилозима аванчишка као и одъ интереса марас'о е фондъ за 17 година на ту суму поредъ знатны своій расхода. Прихода е имао фондъ 1848. год. 199.638, 1855. год. 311.096·²⁸, 1860. 487.823·⁵ пор. гр.; расходи тій исты година были су resp. 44.481·⁶ (22%), 166.937·⁹ (53%) и 258.859·⁹ пор. гр. (53% дотичнотъ прихода). — Несамо да ни у едной одъ овы година расходи далеко недостижу приходе, него су, премда као и брой удовица (1850. 63, 1855. 123, 1860. 192) еднако односно расту, опетъ маньи, него што износи приходъ фонда, одъ интереса на капиталъ веѣъ стеченый, и одъ самы разны улога чиновнички. Но и овдѣ важи правило у §. 201. подъ 7. изложено; зато, ако бы се хтѣло удовицама и сирочадма пенсія у неколико % повисити, срѣ фондъ с у в и ш е садъ прихода има, валяло бы несамо да га влада позаймлѣномъ сумомъ сасвимъ дотира, него да и фондъ више % одъ чиновнички плата узме, или иначе се за веѣій приходъ постара. Да бы пакъ по извршеной таквой реформи могле и садашнѣ удовице и сирочадь више % пенсіе уживати, требало бы одъ ныовы пенсія одбити онолико (съ интересомъ), колико бы выови мужеви (и родительи) до новогъ закона више платили, да су живили. —

Digitized by Google

(²) Ови се подаци налазе изложени у сходинмъ за рачунанѣ таблицама, кое нетреба одъ старіи времена узимати. Littrow: Ueber Lebensversicherung und andere Versorgungsanstalten, Wien, 1832. — Moser: Die Gesetze der Lebensdauer, Berlin, 1839. — Пређе е владало, а и садъ та друштва распростиру такво мнѣніе по публици, да се малонъ жртвомъ превелике користи одъ овы уштедны завода задобити могу, но онай се у томе преварити неможе, кои зна, да друштва само отудъ своє обвезе испуняваю, што имъ припадне одъ сума, кое су учасници сами уложили а неуживали, што далѣ уштеде, рачунаюћи да учасницима манѣ интереса плате, но што на ньіове исте капитале сама друштва вуку и т. д. —

§. 200.

Овамо спадаюћи заводи могу се овако прегледати:

1, Заводи за тѣлесне ренте, у пространіємъ смислу, кои извѣсномъ лицу до нѣгове смрте, или до удомлѣня или иначе до осигураня ужитка каквимъ другимъ начиномъ, даю годишнѣ неке приходе. Ако се лице закупи у то право (капиталомъ), онда вуче оно на тай капиталъ ренту, коя мора већа быти одъ обичны интереса, и у томе лежи сва користь завода за лице. Закупителю враћа се у ренти єднако и нека часть капитала, кое све онъ троши; и ако дуго живи, или се задуго неудоми, поеде онъ несамо савъ капиталъ него и преко тога, и онда штетуе заводъ; напротивъ профитира заводъ, кадъ лице закупивши се невуче дуго ренту, єръ онда савъ непотрошеный капиталъ припадне заводу. Овимъ профитомъ подмирує заводъ оне штете, и уређує цѣло предузеће тако, да по

Digitized by Google

рачунима вѣроватноће пре добыв но изгуби, како бы несамо трошкове предузећа подмирити него и неку чисту добыть за предузимателѣ извадити могао. Почемъ овдѣ учасници свое на често и туђе капитале поеду, то е само предузеће штетно за наслѣднике и за цѣло народно кућенѣ. Но почемъ само лица безъ дѣце на овай начинъ ренте уговараю, и почемъ трошеие ренте одъ уштеђеногъ капитала проистичу, коя бы се итако потрошіо безъ оваквогъ употреблѣня, то е и штета млого маня, но што се съ првогъ погледа чини. Премда закупъ ренте капиталомъ ніе тако користанъ као придобыянѣ права на ренту годишньимъ прилозима, опетъ е болѣ итако капитале сачувати, но одма ій потрошити. Было да се лица капиталомъ у ренту закупе, или да право на ренту прилозима задобыю, могу одношаи завода къ лицима, коя ренту уживаю, разни быти.

а, Тѣлесне ренте просте (у тѣшнѣмъ смислу), гдѣ се свако лице, имаюће право на ренту, поединце са заводомъ рачуна, и гдѣ се по нѣговой смрти, старости, станю и т. д. управля величина ренте, на кою се заводъ обвезуе. Гдѣ више подобны завода има, ту е и рента онако израчуната и опредѣлѣна, колико е корисніе могло быти за учаснике. Ови заводи могу се на акціе или на узаямности основати, као и друштва за пожарну асекуранцію (§. 21. сл.). Право на просту тѣлесну ренту може човѣкъ прибавити:

аа, *за самогъ себе*, и то или да му се, како у заводъ ступи, почне и рента плаћати, то су обичне тѣлесне ренте; (1) — или текъ после некогъ времена, то су ренте за старостъ или немоћь, одложене ренте или пенсіе; (2) по

Digitized by Google

Европи су у новіе време основани овакови заводи за раднике, да подпоре имаю, кадь више за радъ небуду. (3)

бб, *за друга лица*; овамо спадаю фондови удовица и сирочадій, кои су у смотреню престанка ренте подъ особитимъ условима устроени; но има завода, кои уобште за какво друго лице, подъ разнимъ видомъ, ренте плаћаю. (4)

б, Тѣлесне ренте сложене или друштвене, тонтине, кодъ коій се више учасника здруже, и заводу капиталъ некій плате, или прилоге даю, одъ коій сви заеднички тако ренту вуку, да са смрћу кога члана ренту овога заоставши наслѣде, и да найдуже живећій другъ до своє смрти ренте свію помрлы другова ужива. Оваковы завода има сада врло млого, єръ се найрадіє у њима участвує. (5)

(1) У Енглеской могу повѣрительи какве штедіонице за своє потраживанѣ купити тѣлесне ренте државне (III. §. 261.). — Друштво асекуранціє Янусъ у Хамбургу, на акціє основано 1848., наплаћує, за закупъ 10 Rlr. тѣлесне ренте на годину, одъ лица 30 година стары 198 Rlr., 40 година стары 173·89 Rlr., кодъ 50 год. 145·49 Rlr., кодъ 60 год. 107·917 Rlr. — Тако є и узаимно друштво Идуна у Хали основано 1854. године. —

(2) Ове одложене ренте дає у Енглеской и државна каса. Лице одъ 15 година н. п. плати за ренту одъ 20 Ls., коя ће текъ после 10 година почети да тече, 254½ Ls. То даю и разна приватна друштва у Енглеской, н. п. national loan fund life assurance and deferred annuity society одъ 1837., — farmers and general fire and life insurance and loan and annuity insti-

Digitized by Google

tuion и т. д. Енглеске радничке касе примаю такође прилоге за одложене тѣлесне ренте (deferred annuities). Ко н. п. у Southwell friendly institution плаћа одъ 20. године по $^1/_2$ шил., тай добые у случаю болести недѣльно 4 или 2 шил. помоћи, а одъ 65. године по 2 шил. недѣльно пенсіе, и по нѣговой смрти добыю нѣгови наслѣдници 4 Ls. — Хамбуршкій Януеъ дае 10 Rlr. ренте, кадъ му се плати

у старости одъ	ако се почне уживати рента съ годиномъ				
	50. омъ	55. омъ	60. омъ	65. омъ	70. омъ
година:	Rlr.	Rlr.	Rlr.	Rlr.	Rlr.
20	$42^{.61}$	$29^{.46}$	$19^{.23}$	$11^{.71}$	$6^{.4}$
30	$61^{.85}$	$42^{.79}$	$27^{.89}$	17	$9^{.28}$
40	$92^{.37}$	$63^{.8}$	$41^{.64}$	$25^{.34}$	$13^{.8}$
50	—	99	$64^{.6}$	$39^{.38}$	$21^{.51}$

Умѣсто закупа прима заводъ и редовне годишнѣ прилоге; као н. п. ако се ступи у друштво съ 30 година старости, то ће се за 10 Rlr. ренте морати улагати годишнѣ

	кадъ се почне уживати рента съ		
	50. год.	55. год	60. год.
кодъ Януса	$4^{.44}$ Rlr.	$2^{.73}$ Rlr.	$1^{.59}$ Rlr.
„ енгл. друштва	$4^{.78}$ „	$2^{.88}$ „	$1^{.70}$ „

(3) Француска caisse de retraites ou de rentes viagères pour la vieillesse (1850. и 1853. год.) државный е заводъ, коимъ управля caisse des dépôts et consignations. Улоге могу люди давати у ту касу по вольи, кадъ оће и колико оће (само не исподъ 5 frs.),

Digitized by Google

и помоћу таблица нерачуна се рента за свакій случай према плаћеномъ улозима и на основу 5 %могъ интереса онда, кадъ нећъ оће да се одпочне съ плаћанѣмъ ренте. Одъ избора улагача зависи, да ли да му почне рента теѣи съ 50., 51., ... 60. годиномъ, да ли капиталъ уложеный по смрти улагача да припадне заводу или наслѣдницима (capital aliéné ou réservé), у комъ послѣднѣмъ случаю наравно и рента млого маня испасти мора. Дозволѣно е, да и другій ко за уживаоца ренте у касу завода улаже. Нѣедна тѣлесна рента несмѣ веѣа одъ 600 frs. годишнѣ быти. По закону одъ 1853. узима се у рачунаню ренте $4^1/_2$ %ный интересъ, и одъ 1. Янр. 1854. може заводъ нове учасмике одбити. Почемъ држава трошкове снеси, а ни иначе нежали, у користь радника притомъ што жртвовати, то е и тарифа овогъ завода млого кориснія за учасмике, но тарифе приватны завода. Н. п. за 100 frs. ренте, кои починѣ теѣи съ 50. годиномъ, плаћаю уживаоци ренте у frs.

кадъ имъ е при ступаване у заводъ было	положивши у капиталу еданпутъ за свагда съ тимъ, да уложено припадне		годишнѣ прилажуѣи подъ условомъ, да уложено припадне	
	заводу	наслѣдницима	заводу	наслѣдницима
10 година	$107^{.31}$	$131^{.05}$	$6^{.37}$	$8^{.94}$
20 „	$196^{.1}$	$242^{.76}$	$13^{.52}$	$18^{.41}$
30 „	$345^{.45}$	$463^{.14}$	$29^{.38}$	$42^{.3}$
40 „	$632^{.4}$	$921^{.36}$	$82^{.25}$	$127^{.82}$
50 „	$1171^{.81}$	$2003^{.56}$	—	—

в. Beauvisage: Guide du déposant à la caisse de retraites —, 3. изд., Paris, 1852. — На концу 1854. было е учасника 21.119 мушки и 16.506 женски съ 40,805.914

frs. уложены и одъ тога 22,650.150 frs. са задржанимъ правомъ за наслѣдника улагача. Ренте, кое су учасници намѣравали тимъ задобити, износиле су 42 мил. frs. — У Белгіи caisse de retraite по закону одъ 1850. дає ренте одъ 50., 60. или 65. године съ подобнимъ изузецима као и у Француской, само што ренте могу до 730 frs. быти, што се у заводъ пре ненавршене 18. године ступити неможе, што се непримаю годишньи прилози и уложено се никако невраћа. Тарифа є за учасниие іошъ кориснія одъ француске. До конца 1855. год. издато є было 1384 livrets-а, плаћено є у касу 354.437 frs. и придобывено є 103.924 frs. ренте. — Колонска Lebens-Versicherungsanstalt Concordia основала є 1854. подобный заводъ за пенсіє наямника, съ найвећомъ рентомъ одъ 100 Rlr.; съ 3 Rlr. улога у 30. години прибавля се ренте за 60. годину $2^{\cdot 275}$ Rlr., дакле, да бы се 10 Rlr. ренте имало, треба уложити $21^{\cdot 9}$ Rlr. —

(4) Удовичке касе профитираю, кадъ жена пре мужа умре, или кадъ удовица наскоро после смрти мужевлѣ умре, или се преуда. Кодъ неки одъ тій каса постои правило, да, кадъ и другій мужъ умре, удовица опетъ у своє право на пенсію долази, ако другій мужъ ништа за ню ни улагао ніє; а напротивъ кадъ мужу жена умре, да онъ право на пенсію неможе текъ просто пренети на другу или трећу свою жену. Ово є сасвимъ противно уређено кодъ србскогъ удовичкогъ фонда. — У Хамбургу дає заводъ удовици при преудаи єдногодишню пенсію као уздарѣ. — Амстердамско друштво врати удовцу $^1/_{10}$ положены улога за пенсію удовице, кадъ ова умре. Даванѣмъ овако велики користій сила є удовички завода у Европи пропало. — Млого се мислило и настаивало око тога, да се радници принуде на осигуранѣ удовица и потомака своій пенсіомъ, и да имъ се забрани женити се, пре него как-

Digitized by Google

ву ренту незакупе. Но на тай бы се начинъ мало ньи могло оженити, и явный моралъ бы тимъ уштрба трпіо. — Плаћанѣмъ убоште за друго лице придобывене ренте су врло полезне, н. п. у друштву Идуни плаћа едно лице одъ 50 година годишнѣ по 8·28 Rlr., да тада 15-годишнѣ дѣте после смрти онога ужива годишнѣ ренте по 10 Rlr. — Друштво family endowment and life assurance and annuity society, основано 1835. у Лондону, дає између осталога нововѣнчанима за некій годишньій улогъ извѣсну суму за свако доцніе рођено дѣте, кадъ му неколико година буде. Човѣкъ одъ 25 година са женомъ одъ 19 година н. п. плаћа крозъ 15 година 16·4 фор. годишнѣ, да бы имъ свако дѣте у своіой 14. години по 100 фор. одъ друштва добыло. —

(5) Кодъ тонтина су ово обшти основи: 1., Чланови друштва сваке године понаособъ подѣле се на неколико класа по старости; у свакой класи расте рента прежививши чланова до извѣсне найвише суме. Свака класа едне исте године вуче утолико већу ренту, уколико е старія. — 2., Кадъ изумре една класа, нѣно иманѣ наслѣди класа до нѣ найстарія, а кадъ цѣло друштво едне године изумре, нѣга наслѣди друштво слѣдуюће године и т. д. — 3., Право на участіе у ренти придобыя се еднакимъ улозима. Умѣсто да се одма подпуный улогъ положи, може неко и почасно улагати, и интереси одъ тій улога пишу му се у credit донда, докъ се кое почаснимъ улозима, кое онимъ интересима подпуный улогъ неизмири. — 4, Свакой класи по старости осигура заводъ за прву годину неку ренту, кое е у класама съ найманѣ старости маня, него узетый за рачунъ интересный процентъ, и свакой се класи овой почетной ренти одговараюћій капиталъ (т. е. н. п. 20. губа или 25. губа сума) у credit запише. Сума свію овы рентны капитала маня е него сума улога, одъ куда већъ добытакъ проистиче. — 5, Кадъ кое учас-

Digitized by Google

никъ умре, његовимъ се наслѣдницима толико одъ улога исплати, колико онъ одъ рентій ніе приміо, наслѣдници дакле приме одъ капитала утолико манѣ, уколико е уживанѣмъ рентій учасникъ одъ капитала окрньіо. — Бечкій снабдѣвный заводъ (Versorgungsanstalt) одъ 1825. год. свезанъ е съ бечкомъ штедіоницомъ. Подпуный улогъ е 200 фор. ср.; у друштву сваке године има 7 класа по старости. Што новаца протекне, изигра се на лутріи. — Штутгартскій Rentenanstalt, одъ 1833., статути промѣнѣни 1844. Єдна акція износи 100 фор., найвећа е рента одъ 400 фор.; заводъ има 6 класа. — Париска caisse de retraites pour la vieillesse, основана 1851., имала е 1860. год. улога безъ могућности повратка (capitaux aliénés) 3,137.812 frs. 42 cts., улога съ правомъ повратка (capitaux réservés) 1,338.174 frs. 99 cts., свега 108.395 улога съ 4,475.987 frs. 41 cts.; къ тому іошъ ненаплаћены интереса 1,334.180 frs., кои проистичу одъ 4 и $4^1/_2$ %ны рента државны, у кое е заводъ онай свой капиталъ уложіо. — Баденскій Vesorgungsanstalt, одъ 1835. год. Подпуный е улогъ 200 фор., найвиша рента 300 фор., 6 класа по старости (одъ 1842. год. съ пододѣљцима одъ 5 редова за сваку старость), т. е.

I. кл.	до	10.	год.	съ	почетн.	рент.	одъ	$6^{\cdot 4}$	фор.
II. „	одъ	10 до	20 „	„	„	„	„	$6^{\cdot 8}$	„
III. „	„	20 „	35 „	„	„	„	„	$7^{\cdot 2}$	„
IV. „	„	35 „	50 „	„	„	„	„	$7^{\cdot 6}$	„
V. „	„	50 „	60 „	„	„	„	„	$8^{\cdot 8}$	„
VI. „	„	60 год.	навише	„	„	„	„	$10^{\cdot 4}$	„

Рентный капиталъ сваке класе е 25. губа почетна рента. У устройству е учинѣна была погрѣшка, да су се о трошку садашнѣгъ порода капитали на ползу доцнія порода чували и нагомилавали, но 1842. буде наређено, да свако годишнѣ друштво капитале мало помало троши, те се тимъ и ренте повисе. За умложенѣ добытка предузео е заводъ іошъ два посла; онъ прима

Digitized by Google

депозитиране новце по 3%, и позаймлюе сигурнимъ дужницима капитале съ дозволѣнѣмъ, да оны дугъ временимъ рентама одплатити могу. Съ концемъ 1856. было е оваковы заяма 1,853.008 фор., депозитираны сума 1,902.155 фор., на кое се 54.974 фор. интереса плаћало, напротивъ заводъ е издао было 6,228.909 фор. подъ интересъ. На концу 1856. износило е потраживанѣ постоећи 20 годишньи друштва 4,902.913 фор., свега е рентій 1857. было 222.631 фор. и 11.991 фор. дивиденде. Трошкови управе 1856. изнеше 20.781 фор. Прве три године (1835.—37.) достигле су ренте найстаріи чланова већъ найвећу суму ренте одъ 300 фор. — Пруска Renten-Versicherungsanstalt у Берлину, одъ 1838., устроена е по баденскомъ заводу. Улогъ 100 Rlr., почетне ренте у 6 класа: 3,—3 1/5,—3 2/5,—4, —4 1/3,—5 1/6 Rlr. Иманѣ е завода 1855. было 7,411.420 Rlr. — Rentenanstalt der baierischen Hypotheken-und Wechselbank, одъ 1839., устроена е такође по примѣру баденскогъ завода. Подпуный е улогъ 100 фор., седамъ класа по старости одъ 10 до 10 година съ почетномъ рентомъ, коя у првимъ класама до IV. износи половину баденски рента, а далѣ у V. 4 фор. 12 кр., у VI. 4 фор. 36 кр., у VII. 5 фор. 12 кр.; найвиша рента 200 фор. —

§. 201.

2, Асекуранціе на животъ, (1) коима неко за случай свое смрти осигура наслѣдницима или уобште некой означеной особи извѣсну суму новаца. (2) Асекуранція може гласити за цѣо животъ или само за едну или за неколико година живота, или само за време, докъ се ко съ пута когъ неврати. (3) Асекуранціе ове болѣ су одъ штедіоница по тому, што е наслѣдницима осигурано наслѣђе, ма наслѣђеный и раніе умрьо; кодъ штедіоница

Digitized by Google

напротивъ уштеђена и наслѣдницима оставлѣна сума утолико е већа, што дуже наслѣђеный живи, и што више у штедіоницу улаже. (4) Но штедіонице су опетъ болѣ, што нико ніе обвезанъ, да обеćане улоге редовно полаже, и што и уложено у случаю нужде изъ штедіонице извадити може. Ако осигураный дуго живи, онда онъ штетуе новчано, еръ бы простимъ даванѣмъ подъ интересъ за асекуранцію плаćене суме више стекао, но што му заводъ асекуранціе дае. Асекуранціе имаю дакле свое добре стране, али немогуći штедіонице замѣнити треба поредъ ньи и остали уштедни заводи да постое нарочито за она лица, коя годишнѣ улоге лако изъ своій сигурны прихода плаćати могу, и коя немогуći довольно имана своимъ наслѣдницима оставити, осигураю имъ асекуранціомъ знатну суму као наслѣђе. Асекуранціе подпомажу као и штедіонице умложаванѣ капитала, и изравняваю у иманю наслѣднике богаты и сиромашніи лица. — Оне се могу на акціе или на узаймности основати, а државна власть има и права и дужности, да статуте испыта, преиначи и одобри, и да непрекидно надъ пословима завода надзоръ држи. Друштва асекуранціе на животъ устроена су по овимъ основима:

1, При приманю каквогъ лица у друштво строго се испыта, колико му година има, и каквогъ е станя здравля. Болесници и болешльивци найвише траже, да се приме, зато помоћу лѣкара треба извидити, да ли су слабости таквогъ рода, да е животъ одъ ньи у опасности. Изъ исты узрока се обично и войници и морнари одъ участія исключаваю. (5)

2, Асекуранціе даю се и на двѣ особе у исто доба, и то или тако да се сума оной исплати,

Digitized by Google

коя другу преживи, или тако, да се првой особи (А) сума исплати, кадъ друга (Б) умре, али не обратно, или напослѣдку да се сва сума исплати, како и друго лице умре.

3, Осигуранѣ суме задобыя се или улаганѣмъ годишнѣ преміє или улогомъ неке суме єданпутъ за свагда (капиталски).

4, Изъ друштва може свакій опетъ иступити, али неиздаю му се све задобывене користи; ово є правично, єръ иступаюћи чланови су обично здрави люди. (6)

5, Преміє (улози) се опредѣляваю по сигурномъ искуству о вѣроватномъ траяню живота людій разне старости, станя —, узевши за рачунъ извѣстанъ интересный процентъ и урачунавши неку часть на трошкове и губитке. (7)

6, Заводъ исплаћуе суму, како му се докаже, да є улагачъ заиста умръо, и да су потражители суме нѣгови наслѣдници. Онай, кои є самъ своіой смрти кривъ (н. п. самоубійца, смрћу казнѣный, или у двобою падшій), губи право на исплату суме.

7, Вишке, кои су нарочито у прво време знатни, треба дати, уколико нису за готовину касе нужни, подъ интересъ на сигурна мѣста. Почемъ є поморноћа кодъ ступаюћи у друштво чланова сваке старости у почетку маня него онай за основъ рачуна узетый средный брой, то треба за намиренѣ оны издатака, кои се временомъ умложе, некій капиталъ одкупити, (8) єръ поморноћа доцніє буде већа него онай основный средный брой. Далѣ претекше вишке треба одчасти на страну

Digitized by Google

оставляти, за непредвидљиве случаеве, одчасти ій међу учасниие у предузећу као дивиденду или ій одчасти одъ времена на време међу осигуране чланове подѣлити; ово нарочито подъ узаймы асекуранція. (9)

9, За устройство овы друштва важе правила, коя су за банке прописана у §. 130. и слѣдујућима. (10)

(1) У В. Британской има млого оваковы завода Amicable society for the insurance of life у Лондону, установлѣнъ е іошъ 1706. год., потомъ London-Union-society одъ 1714. и іошъ неки заводи были су недостаточни, докъ се устроенѣмъ друштва Equitable society 1762. ніе примѣръ болѣгъ уреѣеня дао. Одъ постоеѣи у Нѣмачкой завода асекуранціе найстаріи е онай у Готи, одъ 1829. — Осигуране у В. Британской суме износиле су у почетку 1853. год. око 150 мил. Ls., съ 5 мил. годишньи премія одъ прилике. Сакуплѣно иманѣ у британскиимъ заводима износи по Портеру 40 мил. Ls., кое $26^2/_3$ % оне горнѣ суме чини. Готайскій заводъ имао е 1853. $24^1/_3$ % осигуране суме као свое иманѣ. У Нѣмачкой е на концу 1855. год. было 19 таковы завода съ 73,516.325 Rlr. осигуране суме. — Bleibtreu: Zweck und Einrichtung der Lebensversicherungsanstalten, Karlsruhe, 1832. —

(2) Има осигураня за лица на случай, кадъ ова неке године старости наврше; ово се нарочито за дѣцу чини. Француско друштво la concorde (одъ 1842. год., дозволѣно е и у Енглеской подъ именомъ defender) прима прилоге за дѣцу до 10. године, и плаћа оной дѣци, коя 21. годину наврше еданъ капиталъ, кои наравно веѣій быва, но што бы изнели прилози съ интересомъ на то дѣте плаћени, еръ млоги прилози при-

Digitized by Google

падну заводу смрћу дѣце пре 21. године. За 100 frs. сваке године улаганы или за 978 frs. у почетку наеданпутъ положены изда заводъ младићу у нѣговой 21. години 12.500 frs. За случай раніе смрти може се асекуранція живота кодъ дефендера (defender) узети. Друштво Идуна обећава исплату капитала после навршене 18., 21. или 24. године. Ко оће да съ навршеномъ 21. годиномъ прими 100 Rlr., за тога се мора при рођеню нѣговомъ или положити $29^{.337}$ Rlr., или годишнѣ по $2^{.755}$ Rlr. плаћати; заводу Crown life insurance у Лондону за исты 100 Rlr. треба платити у првой години дѣтета $36^{.75}$ Rlr., или онда $55^{.37}$ Rlr., кадъ се зарджи право, да се улогъ натрагъ узети може, ако дѣте раніе умре. — Готайскій заводъ е за ове цѣли друкчіе устроенъ. Отацъ н. п. (или мати), осигуравши свой животъ, може едномъ преміомъ далѣ (додатнимъ улогомъ) обвезати заводъ, да му осигурану суму исплати, кадъ му се неке године старости наврше, и ако наравно пре тога ніе умрао; н. п. при упису у друштво съ 36. годиномъ старости треба за 100 Rlr. асекуранціе плаћати крозъ цѣо животъ $3^{.044}$ Rlr. годишнѣ преміе; но ако се іошъ $4^{.152}$ Rlr. годишнѣ преміе буде плаћало, задобые се право, да се съ навршеномъ 50. годиномъ оны 100 Rlr. такође дићи могу; истина плаћаюћи крозъ 15 година по $7^{.197}$ Rlr. и рачунаюћи 3 %ный интересъ, нарасту прилози на 137 Rlr., и превазишли бы оны 100 Rlr. већъ после 12 година, али то ніе извѣсно, еръ е осигураный могао и млого пре умрети. —

(3) У брыселску асекуранцію плаћа лице одъ 24 године на 1 годину осигурано $1^{.34}$ %, на 5 година $1^{.41}$ % годишнѣ, на 10 година $1^{.48}$ % годишнѣ, на цѣо животъ $2^{.16}$ % (осигуране суме) годишнѣ; преміе съ годинама расту, еръ расте и опасность, да осигураный умрети може. — За путъ по мору плаћа се више. У

Digitized by Google

Амстердаму плаћа човѣкъ одъ 20—25 година годишнѣ за путъ тамо и амо и за задржаванѣ на страни: у средоземно море 3 %, у Америку $5\frac{3}{4}$ %, у ист. Индію $7\frac{1}{4}$ %. — Кодъ брыселскогъ завода, лице одъ 30—40 година, за путъ: у Америку 4—5 %, у ист. Индію, Африку, Леванту 5—6 %, у Китай и Японъ 6—7 %, на Антиле, у Суринамъ, Батавію и т. д. збогъ нездраве климе 10 %, по аклиматизираню манѣ. — Енглезъ, кои 21 годину има и у ист. Индію поѣе, плаћа за асекуранцію на цѣо животъ у граѣанской служби $3^{\cdot 67}$ %, у военой служби $4^{\cdot 25}$ % годишнѣ. — И сасвимъ друга лица могу нечій животъ асекурирати, н. п. повѣритель, кадъ му є сигурность дуга съ животомъ дужника скопчана, или кадъ ко има право да одъ некога, докле овай живи, ренту какву вуче. Кньижара, коіой є Балзакъ сва своя садашня и будућа дѣла продао за извѣсну суму и іошъ неку годишню ренту, асекурирала є животъ Балзака за 50.000 frs. Обичанъ є случай у Европи, нарочито у Енглеской, да кадъ одъ два друга єданъ уложи у предузеће капиталъ, другій свой трудъ, овай друштву свой животъ осигурати мора. Обично є видити у Лондону лица на желѣзници путуюћа, да при узиманю билѣта за путованѣ плате и премію за осигуранѣ свогъ живота, почемъ се несмѣю сходно уговорной обвези на желѣзници возити, докъ свой животъ найпре нису осигурала; єръ ій друштво у противномъ случаю, ако дозна, може казнити. —

([4]) Ко 18 година по 10 фор. годишнѣ у штедіоницу улаже, стече рачунаюћи интересъ по 4 % суму одъ 266 фор. Човѣкъ одъ 50 година може рачунати іошъ одъ прилике на 17—19 година живота. Ако се онъ обвеже, да годишнѣ по 10 фор. у касу асекуранціе плаћа, то ће нѣгови наслѣдници примити одъ готайске касе 211 фор., одъ друштва crown life — 224 фор. По наслѣднике бы дакле болѣ было са штедіоницомъ, ако

Digitized by Google

бы наслѣђено лице занста 18 година живило. Но ако оно умре већъ после 10 година, онда є у штедіоници само уштеђено текъ 124 фор., и по наслѣдника бы корисніє было, да су се улози давали у касу асекуранціє. Къ тому долази у ползу каси асекуранціє и то, да свакій радіє и съ већомъ точности улаже у те касе но у штедіонице. Уобште є ова већа склоность къ єдномъ или другомъ начину штеднѣ изъ млоги узрока различита; по искуству готайске касе асекуранціє живота има више учасника: у сѣверной но у южной Нѣмачкой, више у протестантскимъ но у католичкимъ земльама, и више у предѣлима и мѣстима, гдѣ є жительство гушће населѣно. —

(5) Осигурано лице н. п. несмѣ се безъ дозволѣна друштва на већій путъ по мору кренути, єръ онда или мора исто лице извѣсну додатну премію плаћати, или му се асекуранція за то време сматра као прекинута. —

(6) Кодъ неки енглески друштва быва често, да 2—3 пута више лица изъ друштва иступе, но што умру. Готайскій заводъ имао є за 25 година 4519 случаєва умрлы члановa и 4264 таковы, гдѣ су или чланови сами иступили, или ій друштво исключило. Накнада є иступившима была одъ прилике $1/4$ положены премія, или половина на ньи долазеће резерве (види ниже подъ (8) о резервама). —

(7) Понека британска друштва асекуранціє основана су на погрѣшнимъ таблицама о поморноћи; но тарифе су се искуствомъ разны друштва врло поправиле. Да се 100 фор. одъ друштва добыє, треба до смрти плаћати годишнѣ у форинтама

Digitized by Google

кодъ друштва	кадъ се ступи у друштво съ		
	25 год.	35 год.	45 год.
Equitable society . . .	2·4	2·95	3·85
Eagle society за люде	2·275	2·8	3·783
„ „ „ жене	1·937	2·429	3·166
готайскогъ	2·355	2·969	3·961
амстердамскогъ . . .	2·312	3·25	4·5
Union у Паризу . . .	2·21	2·84	3·87
Crown society	2·416	2·837	3·75
Идуне	2·861	2·837	3·75

Поморноћа, кою є готайско друштво за основъ узело, подудара се скоро съ правомъ поморноћомъ. —

(8) Ово є тако названа резерва. Кодъ готайскогъ друштва износила є она на концу 1856. год. 6,376.089 Rlr. или до 19·70% осигураны сума. На исплате издало се 1. године (1829.) само 10·7 %, у 10. години већъ 33·8 %, у 20. год. 55·4 %, у 25. год. 60·3 %, у 28. год. (1856.) 62·6 % примлѣны премія. —

(9) Енглеска друштва чине то обично само по дужимъ періодима повишенѣмъ суме асекуранціє. У Готи є правило, да се вишци єдне годнне по истеку петъ година, крозъ коє су се време као резерва чували, као дивиденда онимъ осигуранима исплате, кои су оне године учасници были. Год. 1856. подѣлѣна дивиденда одъ год. 1851. была є 308.821 Rlr., и износила є 33 % тада осигуране суме. Год. 1857. имало се 30% подѣлити одъ 1852. год. заоставши. На концу 1856. год. было є

цѣле осигуране суме	32,059.400	Rlr.
одъ тога осигурано за цѣо животъ	31,709.600	„
средньій брой єдне асекуранціє	1595	„

Digitized by Google

год. 1856. быо є средньій брой накнађены случаєва смрти	1718	Rlr. „
прихода одъ премія	1,132.979	„
накнађены случаєва смрти (урачунавши заостатке)	710.250	„
трошкова управе	26.328	„

(10) Осимъ обичногъ за посао нужногъ персонала поставляю се посебни управительи или управе, коє колегіялно раде, и скупштини рачуна даю, и одъ нѣ упутства траже. — Кодъ готайскогъ друштва особено є правило, да само чланови изъ туриншки земаля могу званичнике бирати. Ове землѣ су подѣлѣне на три округа, одъ коій свакій єданъ одборъ избере. Та три одбора чине већу колегію. Свакій одборъ избере изъ своє средине по єдногъ предстойника, и ова троица сачиняваю управу, наименую управителя и остале званичнике, и руководе све послове. —

Digitized by Google

ВАЖНІЄ ПРИМѢЋЕНЕ ПОГРѢШКЕ ПЕЧАТАРСКЕ.

на страни 300. у 6. реду одоздо: стои: 1856., а треба: 1855.

на страни 354. у 12. реду одозго стои преко 7 мил., а треба: скоро 12 мил. — Тимъ е по изяшнѣню министарства максимумъ суме тій нота достигнутъ.

Digitized by Google

АЗБУЧНЫЙ

ПРЕДМЕТНЫЙ РЕГИСТАРЪ.

Бровви римски значе часть дѣла, арапски параграфъ дотичне части.

А.

Администрація економна I. 11.

Акцизе III. 212. и слѣд.

„ одъ дувана, календара, картій и новина III. 216.

„ „ жита III. 213.

„ „ меса III. 214.

„ „ пића III. 215.

Акціе I. 229.

Амортизація в. одплата.

Антиципаціе данка в. данци напредъ узети.

Апанаже в. приходи владательски.

Арачъ в. главница.

Аренда I. 114. сл., 120.

Арондиранѣ земаля в. подѣлѣнѣ земаля.

Асекуранціе на животъ II. 201.

„ пожарне за непокретно и покретно иманѣ II. 21. сл.

„ польско-економне II. 46. сл.

Асигнати в. Асиняти.

Асигнаціе I. 225.

Асиняти в. банкноте.

Au porteur в. на показателя.

Digitized by Google

Б.

Банке I. 229., II. 131. сл.
„ занатске II. 116.
„ позаймне II. 165.
„ радничке II. 180.
Банкерске куће I. 227.
Банкноте I. 229. сл., II. 131. сл.
Банкротство I. 230.
„ државно III. 270. сл.
Барутъ в. пушчаный пра'.
Баште I. 142.
Баштованство II. 79.
Берзе II. 149.
Беспослени радници II. 187.
Билансъ — трговный I. 59., 67., II. 155.
Благайница државна III. 234.
Благостанѣ I. 60. сл.
Богатство I. 60. сл.
Болнице II. 191., 193.
Брзоћа циркулаціе I. 213.
Брой жительства в. жительство.
„ радника в. радници.
Буквари раднички II. 109.
Бурзе в. берзе.
Буцетъ државный III. 235.
Буцетна година III. 282., 286.
Буцетный періодъ (рокъ) III. 237.
Бѣда I. 60.

В.

Валвиранѣ в. тарифиранѣ.
Вашари в. панађури.
„ помѣсни II. 151.
„ седмични II. 152.
Виногради I. 142., II. 80.
Вишакъ државны прихода III. 233.
Власти финансійске III. 275. сл.
Водени путови II. 141.
Возіоци II. 148.
Вольни држав. дугови в. займи.
Воспитни заводи за дѣцу II. 186., 190.
Вотняци I. 142., II. 79.
Вредность добара I. 25. сл.
Вѣштачко уређенѣ рукодѣлія II. 118.
Вѣштина радника I. 126., II. 19.

Digitized by Google

Г.

Газдованѣ I. 8.

Гвоздени путови в. желѣзнице.

Главнина, главно I. 58.

Главница III. 199.

Говеда в. одгаянѣ.

Готовине неопредѣлѣне I. 23.

Граѣа I. 171.

Губитакъ I. 58.

Д.

Даванѣ подъ кирію, интересъ, аренду, в. кирія, интересъ, аренда.

Данакъ III. 43., 127. сл.

„ за сиротиню II. 185.

„ на држанѣ каруца и коня, момака, на обиталиште, на псе III. 211.

Данци колични III. 155.

„ напредъ узети III. 289.

„ подѣльни III. 155.

Даціе спаійске II. 36. сл.

Десетакъ II. 36. сл.

Дефицитъ III. 235.

Дивиденде I. 229.

Дисмембрація в. команданѣ.

Диференціялни ѣумруци в. ѣумруци.

Добра друштвена, душевна, лична, стварна I. 5.

Добра велика, мала, средня I. 135.

Добыть занатска I. 204.

Добытакъ (изъ трошкова) I. 37.

Додатни улози — преміе — II. 201.

Додаци къ платама III. 23.

Доильишта II. 186.

Домене III. 46. сл.

Домови воспитни II. 190.

„ сиротиньски II. 191., 193.

„ сирочадски II. 190.

Драговольни подарци в. подарци.

Драгоцѣни метали III. 64. (3).

Драгоцѣность I. 44.

Државна власть да негуе сиротиню II. 183.

Државни папирни новци III. 250.

Државно — види дотичный предметъ.

Друмови II. 134. сл.

Друштва акціонарска или безимена II. 146.

Digitized by Google

Друштва асекуранціє в. асекуранціє.
„ кредитна II. 166.
„ польски економа II. 70.
„ приватна за негованѣ сиротинѣ II. 183.
„ рукодѣлска слободна II. 105. сл.
„ умѣрености II. 177., 195.
Дуванъ као регалъ III. 78.
Дугови државни III. 238.
„ „ кратки или привремени III. 251. сл.
„ „ помоћу лутрія III. 251., 262. сл.
„ „ приморани (принудни) III. 248.
„ „ съ одплатомъ III. 251., 260.
„ „ усталѣни (консолидирани) III. 251., 253. сл.
Дужина циркулаціє I. 213.
Дужность плаћаня данка III. 129.
Дѣйство данка III. 146. сл.
„ дугова државны III. 238.
Дѣоба иманя I. 177. сл., II. 123. сл.
Дѣоба раднѣ I. 125.
Дѣонице в. дивиденде.
Дѣца сиротиньска II. 189.
Дѣчіє чуварнице в. чуварнице.

Ђ.

Ђиробанка I. 224., III. 234.
Ђумрукъ повратный II. 161., III. 231.
Ђумруци III. 217.
„ диференціялни II. 113.
„ житни II. 52. сл.
„ заштитни или економно - полицайни II. 113. сл., 155., III. 218.
„ извозни II. 155. сл., III. 225. сл.
„ провозни II. 162., III. 228. сл.
„ увозни II. 155. сл., III. 219. сл.
„ финансійски II. 113. сл., III. 218.

Digitized by Google

Ђумручки протоколи I. 69. сл.

Ђумручкій савезъ II. 156.

Е.

Економистичка система I. 71. сл.

Економія државна, народна, правительствена, приватна I. 9., 95., II. 1., III. 1.

Економлѣнѣ I. 8.

Економна добра I. 21. сл.

Економна ѓолитика, полиція I. 11., II. 1.

Еснафи II. 92. сл.

Ефекти I. 228.

Ж.

Желѣзнице II. 136. сл.

„ као регалъ III. 89. сл.

Женидбе и удадбе II. 13.

Живость циркулаціе I. 213.

Жительство II. 9. сл.

Житари II. 63.

Житна трговина II. 51. сл.

Житна тржишта II. 62.

Житнице II. 63.

Жито као мѣрило цѣне I. 52.

З.

Забрана извоза и увоза II. 54. сл., 113. сл.

Задуженость званичника III. 24.

Займи вольни III. 251.

„ приморани (принудни) III. 249.

Закупъ в. аренда.

Закупъ земаля II. 41.

Заложишта, заложни домови, заложнице II. 178. сл.

Занатъ I. 112.

Занати ураѓуюћи I. 145. сл.

Занатска заслуга I. 203. сл.

„ права II. 101.

Заштитни ђумруци в. ђумруци.

Заямъ I. 114. в. займи.

Заеднички уштедни заводи II. 195. сл.

Землѣ I. 22., 169.

„ производне, уживаће I. 23.

Землю плодномъ учинити II. 45.

Digitized by Google

Земльодѣліе I. 132. сл., II. 79. сл.

И.

Извори данка III. 132. сл.
„ производни I. 100., II. 8.
Издаванѣ I. 58.
Издаци I. 58.
Изобилѣ I. 60.
Изучници в. еснафи.
Иманѣ I. 6. сл.
„ државно, народно, правительствено, приватно, явно I. 7. сл.
„ сиротинѣ II. 185.
Имућность I. 60.
Индустрія I. 125.
Индустріялна система I. 74.
Интереси I. 114., 197. сл.
Иселяванѣ II. 16.
„ сиротинѣ II. 187.
Исторія државне економіе I. 62. сл., II. 7., III. 5.

К.

Кабинета владательскогъ расходъ III. 31.
Казначейство III. 288. сл.
Калфе в. еснафи.
Канали в. водени путови.
Капиталъ I. 23., 170. сл., II. 20.
Капитали живи и мртви I. 23.
„ постаю I. 176.
Капиталиста I. 24.
Капитали стоећи и текући I. 175.
Карте као регалный предметъ III. 78., в. хазарне игре.
Каса државна в. благайница.
Касе братинске II. 32.
„ позаймне II. 180.
„ помоћне или подпорне II. 180.
„ радничке II. 109., 181.
Катастаръ III. 157.
Кауція III. 249.
Квалитативне и квантитативне потребе в. потребе
Кваръ I. 56.
Квотитативни в. данци колични.
Кирія I. 114., 197. сл.
Књиговодство државно III. 280. сл.
Кованѣ новаца II. 125, III. 70.

Digitized by Google

Ковничко II. 128., III. 73.
Козе в. одгаянѣ.
Количина новаца I. 218. сл.
„ „ папирны I. 232.
„ раднѣ I. 123., II. 9. сл.
Колоніє II. 158.
Комаданѣ земаля I. 135., II. 36. сл.
Комисіонари в. набавлячи.
Компаніє в. друштва.
Комунизамъ I. 76. сл.
Конкуренція I. 18., 38. сл.
Консолидиранѣ в. подѣлѣнѣ земаля (в. дугови државни).
Консули (трговни) II. 159.
Консумція I. 236. сл. в. трошня.
Контрактуални званичници. III. 29.
Контрола државны рачуна III. 284.
Коньи в. одгаянѣ.
Копанѣ руда, копаоници, в. рудници.
Копилишта II. 189.
Коцканѣ као регалъ в. хазарне игре.
Кошеви житни в. житнице.
Краткоћа циркулаціє I. 213.
Кредитъ I. 223.
Кредитна друштва в. друштва.
Кредитни заводи II. 164. сл.
„ папири I. 228. сл.
Кредитъ польско-економный II. 48. сл.
Крчме II. 195.
Куйне сиротиньске II. 186.
Култура екстензивна, интензивна I. 137. сл.
Кулукъ II. 36. сл.
Куплѣнѣ данка III. 151.
Кућенѣ државно, народно, правительствено, приватно I. 8., II. 1., III. 1.

Л.

Легиранѣ метала II. 126., III. 72.
Ливаде I. 143., II. 81.
Литература државне економіє I. 82. сл., II. 7., III. 5.
Личне услуге I. 115., 121.
Личный порезъ в. главница.

Digitized by Google

Ловъ I. 131., II. 78.
„ као регалъ III. 77.
Лото в. хазарне игре.
Луднице II. 191.
Луксусъ I. 240., II. 194.
Лутрійскій заямъ в. займи.
Лутріе в. хазарне игре.
Лѣкари сиротиньски II. 192.
Людство в. жительство.

М.

Магацини житни в. житнице.
Майстори в. еснафи.
Малоцѣность I. 44.
Матеріялъ I. 171.
Матеріялна радня в. радня.
Машине I. 151. сл.
Меркантилна система I. 66. сл.
Метални новци в. новци.
Милостинѣ II. 191., в. полиція сиротиньска.
Министарство III. 31.
Митнице в. ћумруци.
Монетажъ в. новчарина.
Монополи I. 40., II. 146.
„ државни III. 79.
Мостови II. 140., III. 80., 122.
Мртва циркулація I. 213.
Мртви капитали в. капитали.
Мѣнице I. 225. сл.
Мѣничный курсъ, течай, I. 68.
Мѣре владе благе, строге, II. 4
„ „ одречне, положне, II. 2.
Мѣрила II. 124. сл.
Мѣрило цѣне I. 47. сл., 216. сл.
„ плаћанѣ данка III. 150.

Н.

Набавлячи II. 148.
Надзорници мѣсни за сиротиню II. 184.
Наметъ в. данакъ.
На показателя I. 228.
Населбине в. колоніе.
„ сиротиньске II. 187.
Населяванѣ II. 15.
Насипни путови в. друмови.
Научници в. еснафи.
Наямница I. 179. сл.
Наямници I. 178. сл.

Digitized by Google

Негованѣ сиротинѣ II. 182. сл.
Недостатакъ I. 60.
Неисплаћени издаци III. 248.
Новци I. 47. сл., 174., 215. сл., II. 125. сл., III. 70. сл.
„ метални I. 217., II. 125. сл., III. 70. сл.
„ папирни I. 228., II. 131., III. 250.
Новчана система II. 127., III. 73.
Новчаный металъ II 126.
Новчаный строй в. новчана система.
Новчарина II. 128., III. 71.
Ньиве I. 143., II. 81.

О.

Обдѣлаванѣ брижльиво, поврщно, I. 133. сл.
Ободраванѣ II. 67. сл., 121. сл.
Обштине да негую сиротиню II. 183., 185.
Обштинске землѣ II. 41.
Овце в. одгаянѣ.
Ограниченѣ извоза II 52. сл., 113. сл.
„ луксуса II. 194.
Ограниченѣ увоза II. 55. сл., 113. сл.
Одбори занатлійски II. 109.
„ трговачки II. 145.
Одгаянѣ говеди II. 75.
„ коня II. 73. сл.
„ коза, оваца и свиня II. 76.
„ пчела и свилены буба II. 77.
Одложене ренте в. тѣлесне ренте.
Односна скупоћа и евтиноћа I. 45.
Одношай државны расхода къ приходима III. 232.
Одплата државны дугова III. 266. сл.
Одправлячи II. 148.
Одрасли немоћни радници II. 191. сл.
Одређиванѣ цѣне владомъ II. 168.
Осигуранѣ в. асекуранціе.
Оскудность I. 60.

П.

Панаћури II. 150.
Папирни новци в. новци папирни.

Digitized by Google

Парій I. 233.
Пароброди в. пловидба.
Патенти II. 103., III. 184.
Паше (пусте) I. 143., II. 81.
Пенсіе званичника III. 26.
„ удовица и сирочадій в. фондови.
Персоналный порезъ в. главница.
Пиляри II. 152.
Піяце, піячни дани в. вашари седмични.
Цлате званичника III. 21. сл.
Пловидба II. 143.
Плодноћа землѣ I. 193.
„ раднѣ в. радня.
Подарци драговольни за сиротиню II. 185.
Подвозъ II. 134.
Подѣлѣнѣ земаля II. 42.
Позаймне мале банке в. банке радничке.
Позаймни заводи II. 178.
Полезности добара I. 25.
„ циркулаціе I. 214.
Политика економна I. 11.
„ жительства в. жительство.
„ новаца II. 125. сл.
Политика трговна II. 144. сл.
Полицайне таксе в. таксе.
Полиція економна I. 11., II. 1., III. 34.
Полиція економна, изображеня и сигурности II. 4.
Полиція сиротиньска или убожарска II. 174. сл.
Польско газдованѣ (кућенѣ) I. 132. сл., II. 33. сл.
Помоћна средства I. 172.
Помоћне матеріе I. 171.
Понуда I. 38.
Попечительство воено III. 36.
„ иностраны послова III. 37.
„ правде III. 32.
„ просвѣте III. 35.
„ унутрашньи послова III. 33.
„ финансіе III. 38.
Поправни заводи II. 189.
Популація в. жительство.
Порези III. 154. 156. сл.

Digitized by Google

Порезъ обштый одъ имания III. 202.

Порезъ обштый одъ прихода III. 158., 200.

Порезъ одъ главе в. главница.

„ „ заната III. 158., 176. сл.

„ „ зданія, кућа III. 158., 169. сл.

„ „ землѣ III. 158. сл.

„ „ имания III. 202.

„ „ капиталне ренте III. 158., 185. сл.

„ „ класа в. главница.

„ „ кућа в. порезъ одъ зданія.

„ „ лица в. главница.

„ „ наямнице, радничке заслуге III. 158., 195.

„ „ плата III. 97. сл.

„ „ прихода III. 154., 158.

„ „ фамилія в. главница.

„ патентный III. 184.

Пореска дужность III. 157.

„ единица III. 157.

Порескій капиталъ III. 157.

Породильнице II. 191.

Породичный порезъ в. главница.

Посленичке комисіе II. 186.

Посредници II. 148.

Потребе I. 1.

„ друштвене, душевне, стварне I. 4.

„ по екстензивности, интензивности, квантитативне I. 2.

„ нужне I. 3.

Потребитость I. 60.

Поучаванѣ и ободраванѣ II. 67. сл., 119. сл.

Пошта II. 142.

„ као регалъ III. 92. сл.

Право сиротинѣ на подпору II. 184.

Прегледъ народны прихода у цѣлости I. 208. сл.

Предметъ државне економіе I. 20. сл.

Предмети данка III. 132., 137. сл.

Предрачунъ државный в. буџетъ.

Digitized by Google

Предузимателъи I. 188., 203. сл.
Предупреда сиротинѣ II. 177.
Прекупци в. вашари седмични.
Преміе в. улози.
Преносъ данка III., 143. сл.
Преобразине I. 171.
Приватна заслуга владе III. 42., 45. сл.
Приватна заслуга званичника III. 25.
„ права и приходи владе III. 45., 55. сл.
Прилѣжность радника I. 124., II. 17.
Приманѣ I. 58.
Примѣрна добра II. 71., III. 48
Приносъ I. 58.
Приносни трошкови I. 58.
Принудна права II. 112.
Принудне радіонице в. радіонице.
Приплодъ I. 58.
Прирезъ за подпору сиротинѣ II. 185.
Природне силе I. 104. сл.
Пристаништа слободна II. 161.
Приходъ I. 59.
Приходъ владателъскій III. 15. сл.
„ народный I. 208. сл.
Приходи државни III. 39. сл.
„ одређени за подпору сиротинѣ II. 185.
„ примарни I. 211., III. 137.
„ секундарни I. 211., III. 137.
Продая I. 18., II. 138.
„ польски производа II 51. сл.
Производъ иманя I. 99. сл.
Производи I. 21.
Производни извори I. 100. сл.
„ трошкови I. 58.
Произвоѣенѣ I. 57.
Промѣне у иманю I. 56. сл.
Профитъ занатскій I. 204.
Прохибиція II. 117. в. забрана, ѣумруци.
Путови II. 134. сл., III. 122. сл.
Пушчаный пра' као регалъ III. 78.
Пчеле в. одгаянѣ.

Digitized by Google

Р.

Радилишта сиротинѣ II. 186.
Радицирана права в. занатска права.
Радіонице принудне II. 188.
„ сиротиньске II. 167.
Радници I. 113., II. 9. сл.
Радничка банка в. банке.
Радня економна I. 112. сл.
„ као мѣрило цѣне I. 50. сл.
„ „ производный изворъ I. 110. сл., II. 8. сл.
„ матеріялна I. 113., II. 8. сл.
„ преносна I. 114.
„ прерадна I. 113.
„ производна I. 116. сл.
„ сировине I. 113.
„ урађуюћа I. 113.
„ чуваюћа I. 120.
Разрезиванѣ пореза III. 157. сл.
Ракія као регалъ III. 78.
Ранилишта сиротинѣ II. 186.
Раскоштво I. 60.
Распикућа I. 60.
Расходъ I. 59.
Расходи државни III. 7. сл.
„ управни (државни, обласни, общтински) III. 13., 19. сл.
„ уставни III. 13. сл.
Рачуноводство државно III. 280. сл.
Рачунска година в. буцетна година.
Рђаво свойство робе II. 118. сл.
Реална в. стварна.
Реална права в. занатска права.
Ревность радника II. 17.
Регали III. 42., 58. сл.
Редный порезъ в. главница.
Ректифицирань в. управлянѣ рѣка.
Релативно в. односно.
Ремедіумъ в. ковничко.
Рента одъ землѣ I. 179., 190.
„ „ капитала I. 179., 197.
„ погоћена I. 197.
„ природна I. 197.
Ренте времене III. 261.

Digitized by Google

Ренте тѣлесне II. 200., III. 261.
Репартиціонални в. данци подѣлни.
Руде, рудница I. 129. сл., II. 27. сл., III. 62. сл.
Рукодѣлія I. 145. сл., II. 92. сл.
Рулета в. хазарне игре.
Рѣке в. водени путови.

С.

Савѣтъ државный III. 31.
Сайми в. панаѓури.
Саселяванѣ в. шоренѣ.
Свилене бубе в. одгаянѣ.
Свинѣ в. одгаянѣ.
Седмични вашари в. вашари.
Сензали в. посредници.
Сен-Симонъ I. 79. сл.
Сиромаси одрасли, за радъ способни II. 186. сл.
Сиромаштво I. 60.
„ заслужено, незаслужено II. 175.
Сиротиня II. 174. сл.
Сиротиньска дѣца II. 189.
Сиротиньски — в. дотичный предметъ.
Сирочадски домови в. домови.
Система данка III. 149.
„ новчана в. новчана система.
„ радиности I. 74. сл.
Ситничари II. 153.
Склапанѣ рачуна I. 227.
Скотоводство I. 141., II. 72. сл.
Скупоћа I. 44. сл.
„ дрва II. 89.
„ жита II. 65.
Скупоцѣность I. 44.
Скупштински расходи III. 17.
Слобода индустріе I. 18., II. 3.
„ радника I. 124., II. 18.
„ раднѣ II. 3.
„ рукодѣлія в. рукодѣлія.
Службености II. 87.
Смисова система I. 74. сл.
Смѣса метала II. 126.
Смѣстишта приватна, явна, II. 161.
Со' као регалъ III. 66. сл.
Соціялизамъ I. 76.
Спаійски терети II. 36.

Digitized by Google

Спедитори в. одправлячи.
Спора циркулація I. 213.
Способность плаћаня данка III. 132.
Старанѣ о — в. дотичный предметъ.
Стварна скупоћа и евтиноћа I. 45.
Степенъ смѣсе метала II. 126.
Сточарство I. 141., II. 72. сл.
Строй в. система.
Суви путови в. путови.
Суревнованѣ економно в. конкуренція.
Сушенѣ бара и ритова II. 45.

Т.

Таблица новаца I. стр. X. и III. 73.
Тамисъ в. принудна права.
Таксе III. 43., 112. сл.
„ полицайне II. 168.
Таксиранѣ новаца в. тарифиранѣ новаца.
Тарифа в. таблица.
„ поштанска в. пошта.
Тарифиранѣ новаца II. 130.
Тежина новца II. 126., III. 72.
Телеграфи II. 142., III. 111.
Теретъ данка III. 146. сл.
Тонтине в. тѣлесне ренте.
Торбаренѣ II. 153. сл.
Тражня I. 38
Траюћность кућеня I. 60.
„ рудника в. рудници.
Трговина I. 114., 155., II. 144. сл.
„ еспапна I. 156. сл., II. 151. сл.
„ извозна и увозна I. 157. сл., II. 155. сл.
„ папирна I. 168., II. 163.
„ провозна I. 166., II. 161.
„ увозна в. трговина извозна.
Трговна политика в. политика.
Трговна система I. 66. сл.
Трговный биланцъ I. 67., 165., II. 155.
Трошарине III. 43., 154., 204. сл.
„ непосредне III. 154., 210. сл.

Digitized by Google

Трошарине посредне III. 154., 212. сл.
Трошенѣ имана I. 57., 236. сл., II. 194. сл.
„ непроизводно, производно I. 8., 56. сл., 236. сл.
Трошкови добара I. 25.
„ за подпору сиротинѣ II. 185.
„ канцеларійски III. 30.
„ правительствени при зиданю и оправляню зданія III. 30.
Трошиня в. трошенѣ.
Тѣлесне ренте II. 200., III. 261.

У.

Уважаванѣ имана I. 25. сл.
Увећанѣ имана I. 56.
Уговори (трговни) II. 160.
Удадбе в. женидбе.
Уживанѣ I. 8., в. трошенѣ.
Уживаћа добра, средства I. 22. сл.
Узетакъ, узиманѣ I. 58
Узура II. 171.
Улози в. асекуранціе — разне.
Уманяванѣ имана I. 56.
Умѣрености друштва в. друштва.
Унапреда, унапређаванѣ в. дотичный предметъ.
Уништенѣ државны дугова в. одплата.
Употреба путова II. 142.
Управа државны дугова III. 266. сл.
Управлянѣ рѣка II. 45.
Управни расходи в. расходи.
Урадни, урађуюћи, занати I. 145. сл., II. 91. сл.
Ураћиванѣ I. 57.
Уређенѣ ћумрука III. 229.
„ финансійске управе III. 275. сл.
Учаснице I. 229.
Училишта польско-економна II. 68. сл.
„ рукодѣлска II. 120.
„ сиромашке дѣце II. 186.
„ трговна II. 147.
Уштедни заводи в. штедіонице.

Digitized by Google

Ф.

Фабрике I. 145. сл., II. 108. сл.
Физіократска система I. 71. сл.
Финансійски ђумруци в. ђумруци.
Финансія I. 11., II. 1. III. 1. сл.
Финоћа новца в. чистоћа новца.
Фондови сиротиньски II. 185.
„ удовица и сирочади III. 27. сл. в. тѣлесне ренте.

Х.

Хазарне игре II. 195.
„ „ као регалъ III. 81.

Ц.

Царине в. ђумруци.
Цивилна листа в. приходъ владательскій.
Циркулація добара I. 212. сл., II. 123.
Циркулація новаца I. 215., 218. сл., II. 130.
Црква да негує сиротиню II. 183.
Цѣна добара I. 25. сл.

Ч.

Чистоћа новца II. 126., III. 72.
Чуварнице дѣчіе II. 186.

Ц.

Ципро-банка в. ђиробанка.

Ш.

Шалитра као регалъ III. 69.
Шегрти в. еснафи.
Школе в. училишта.
Шоренѣ села II. 42. сл.
Штедіонице II. 195. сл.
Штемплъ в. таксе.
Шуме I. 144., II. 82. сл.

Я.

Явно в. дотичный предметъ.

Digitized by Google

Б.

Бетинова I. 44. сл.
„ дрва II. 90.
„ жита II. 66.
Бднакость у плаћаню данка III. 129.
Бстество и дѣйство државны дугова III. 238. сл.

Digitized by Google

Digitized by Google

64 MAY 31

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google